Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/svetovarevoluce0002unse

SVĚTOVÁ REVOLUCE

SVĚTOVÁ REVOLUCE

ZA VÁLKY A VE VÁLCE

1914-1918

VZPOMÍNÁ A UVAŽUJE

T. G. MASARYK

1925

ČIN A ORBIS V PRAZE

MADE IN CZECHOSLOVAKIA.

Veškerá práva vyhrazena
Copyright in U. S. A.
Made in Czechoslovakia

Třicátýšestý až čtyřicátý tisíc

PŘEDMLUVA

Podávám zprávu o své zahraniční činnosti za světové revoluce v letech 1914 až 1918.

Podávám jen věci hlavní. Bylo venku tolik práce, že jsem si nemohl psát úplný deník; zapisoval jsem jen stručné poznámky, pravidlem jen hesla a jména, také z obavy, aby to nepadlo do nepřátelských rukou. Musil jsem být připraven, že se mi mé písemnosti ztratí (pokus o ukradení se stal), a nesměl jsem kompromitovat osob, s nimiž jsem se stýkal. Proto mně samému dnes vlastní poznámky nejsou všechny jasny, a mnohý detail odpadl také proto. Zápisky v Rusku a dokumenty, ač uschovány, po mém odjezdu byly vypátrány a úředně (?) zabrány.

Nepodávám obsahu svých četných rozmluv se státníky, politiky, žurnalisty, historiky, úředníky atd., musil bych uvádět, co jsem slyšel, co jsem z řečí vysoudil, co jsem přijímal, co ne; musil bych osoby charakterisovat a často upozornit na poměry, za jakých se vyslovily – kniha by tím příliš vzrostla.

Některé věci nebudu vůbec říkat a nemohu jmenovat osoby všecky, s nimiž jsem pracoval a měl styky; bylo jich příliš mnoho, a o některých nevím, chtěly-li by být jmenovány; odpadne tím leckterá zajímavá podrobnost, ale nic, co je podstatnou částí událostí.

Očekávám, že někteří spolupracovníci časem podají zprávy své a to, co tu podávám, doplní, a kde třeba, opraví. Už teď jsem měl k disposici oficiální zprávy svých bližších přátel a spolupracovníků o událostech,

jichž přímým svědkem jsem nebyl: dra Beneše, dra Štefánika, Osuského, Jiřího Klecandy, dra Sychravy a j. Štefánikovy zápisky, které mi přinášel, shořely při jeho tragickém skonu, Klecandovy se také ztratily. Velmi bohatý a téměř úplný archiv má dr. Beneš; z něho bude vyvážena historie zahraničního odboje velmi podrobná a právě detaily zajímavá.

Chtěl jsem v druhém svazku podat doklady literární a dokumenty; avšak dokumenty mohou být uveřejněny jinde (část mých řečí a projevů již byla uveřejněna), a kniha bude o svazek kratší. Za účelem zkrácení neuvádím ani literárních dokladů.

Pokud tu běží o politický program, jejž jsem za hranicemi hleděl uskutečnit, je podán v „Nové Evropě", tvořící s tímto spisem jeden celek.

Některé části vyšly ukázkou v různých listech; zde jsou pozměněny.

T. G. Masaryk

I

KŠAFT KOMENSKÉHO

Praha 1914: srpen-prosinec

1

Zabýval jsem se od druhé balkánské války plánem, usmířit Srby a Bulhary, neboť jsem očekával větší válku v nedaleké době a obával jsem se proto nepřátelství obou národů. Mluvíval jsem občas v tom smysle s některými Srby a Bulhary. Když na jaře 1914 dobrý můj známý Srb dlel v Praze, smluvil jsem s ním celý plán; odejel domů a vrátil se s dobrými nadějemi, že vedoucí mužové v Bělehradě jsou ochotni ke smíru i k ústupkům. Další postup měl být, že pojedu do Paříže a Londýna a získám tam vlivné státníky, aby pomohli v Bělehradě a Sofii tlačit a aby pro plán byl získán tisk francouzský a anglický; do Petrohradu jsem snad jet nemusil, stačilo promluvit s ruskými velvyslanci a působit mimo to na Petrohrad Paříží a Londýnem. Z Paříže bych byl jel do Sofie přes Cařihrad; z Bělehradu radili, abych nejezdil na Bělehrad, Bulhaři že budou důvěřivější, když k nim přijedu z Londýna a Paříže přímo. Dobrá myšlenka – jenže Sarajevo a dokonce pak rakouské ultimatum Srbsku můj smiřovací plán pohřbily.

Obdobný, důležitější pokus se stal roku 1912 za prvé balkánské války v prosinci. Byl jsem v Bělehradě a při té příležitosti jsem měl rozhovor s Pašićem o válce a celé politické situaci. Následek rozhovoru byl, že mě Pašić druhého dne zavolal a formuloval podmínky, za jakých by se s Rakouskem za Srbsko vyrovnal; na

důkaz své mírumilovnosti chtěl i osobně přijet do Vídně a Berchtoldovi se poklonit, aby vídeňský hlad po prestiži byl nasycen. Měl jsem Pašićův plán předložit Berchtoldovi. Referoval jsem Berchtoldovi, ale ten věci nerozuměl a ke smíru nepřivolil. Když jsem si některým politickým lidem (Bilińskému, Baerenreitherovi a j.) postěžoval, byli ovšem nerozumností rakouského zahraničního ministra přímo zdrceni a pokusili se chybu napravit, ale nepodařilo se jim to. Mně se z toho upevnilo přesvědčení o povrchnosti a špatnosti vídeňské politiky na Balkáně. Jen si představme situaci: srbský ministr za vítězné války se chce mírnit a podává rakouskému zahraničnímu ministrovi ruku k smíru – ten však v své velmocenské zpupnosti smír odmítá a hromadí vinu na vinu rakouské provokační politiky. Incident s Berchtoldem mě utvrdil v očekávání války; k tomu mě vedlo studium historie a pozorování Evropy; napadení Srbska Vídní mne nepřekvapilo.

Byl jsem po Sarajevském atentátě s rodinou na prázdninách v Žandově (Schandau) v Sasku u Labe.

Od ultimata jsem byl stále v napětí a doufal jsem, že vojna nebude. Ještě po prohlášení mobilisace jsem svým známým dokazoval, že je to jen strašák a že se rozhodující státníci sejdou a spor urovnají; od mobilisace k vyhlášení a provádění války jsem viděl značnou distanci. Ani prohlášení války jsem neuznával za poslední slovo. Byl jsem prohlašován za nevyléčitelného pacifistu a idealistu – ve skutečnosti, v svém nitru jsem válku očekával, a již před atentátem, ale bál jsem se konečného rozhodnutí, že teď svou opposici proti Rakousku a rakušanství budu musit dokázat skutkem! Když Anglie Německu vyhlásila válku (4. srpna), bylo po utěšování; přece však se mi jevilo jisté kolísání Německa v ultimatu Belgii a pak v návrhu učiněném Belgii na smír-

né ujednání (9. srpna); viděl jsem v tom jistý respekt před světovým míněním. Ale ovšem, to všecko byly marné otáčky kolem horké kaše – krk je také politikům velmi milou částí těla...

Z Žandova jsme se nemohli hned po vyhlášení mobilisace a právě pro mobilisaci dostat domů, dráhy byly reservovány pro vojáky a rekruty; také rakousko-uherští poddaní se z Německa houfně vraceli domů. Pobyt v Sasku mi umožnil vidět v Drážďanech a po různých městech německou mobilisaci a srovnat ji s rakouskou, kterou jsem pozoroval, vrátiv se (kolem 10. srpna) domů. Němci měli ve všem mnohem větší pořádek a vojsko bylo mnohem lépe a solidněji vyzbrojeno; trapné mi bylo pozorovat rakouské rekruty, zejména slovanské, přijíždějící z Německa a přes Německo domů – celé massy byly opity.

Na té cestě jsem si všiml blíže českého vojáka, šikovatele, mluvil jsem s ním. Bylo to nedaleko Mělníka (jeli jsme oklikou z Děčína); hodil jsem mu několik skeptických poznámek o průběhu války – vidím ho chudáka ještě dnes, jak se mne velikýma očima dotekl a jak si ulehčoval smutným „co můžeme dělat?“ Ano, co jsme mohli, co jsme musili dělat! Věděl jsem, co musíme, co musím dělat já; den ode dne mi to bylo jasnější.

V Praze byla politická poušť; všecka činnost politických stran a jednotlivců byla ochromena; my poslanci jsme se sice scházeli, abychom o nějakých administračních pletkách pohovořili, ale bylo cítit, že náš duch dlí jinde než v poradní síni. A jaká zavládla u mnohých lidí opatrnost a přímo strach zmínit se o válce! Stranické neshody nepřestaly; poslanec Kalina marně se snažil dosáhnout zakročení poslaneckých vůdců, když poslanec Klofáč porušením imunitního práva byl zatčen;

půtky ze Švihovy aféry, alespoň účinky její, nebyly hned zahlazeny, ačkoli jsme stáli na osudném rozhraní! (N. B. Nehájil jsem Švihy, že není vinen; pokládal jsem ho za velmi vinna, ale tvrdil jsem, že nebyl obyčejným špiclem, měsíčně placeným; viděl jsem v něm více než špicla, totiž budoucí nástroj Františka Ferdinanda, a proti tomuto čelila moje kampaň. Dokumenty z policie to potvrzují. Myslil jsem, že vůči Vídni aféra měla býti skoncována způsobem, jakým se odklidila věc Sabinova. – Ukřivdil-li jsem ve sporu paní Voldanové, prosím ji za odpuštění).

Naši čeští vojáci, opouštějící Prahu, projevovali své protirakouské smýšlení; od armády docházely zprávy, že se vzpouzejí a dokonce bouří; brzy se slyšelo o přísném zakročování vojenských úřadů, dokonce o trestech na hrdle. Byli trestáni za to, co jsem já, poslanec, hlásával – – – mohl, směl jsem já udělat méně než ten prostý voják-občan, jehož jsem utvrzoval v protirakouském a slovanském smýšlení?

Začal jsem rozmluvy s kolegy poslanci, abych zjistil smýšlení stran a plány. Častěji jsem mluvil s poslancem Švehlou; byl jsem u něho v Hostivaři a Karlových Varech. Postupně jsem jednal také s drem Stránským (starším), Kalinou, drem Hajnem, Klofáčem (před jeho uvězněním; stýkal jsem se s ním i ve vězení), drem Soukupem a drem Šmeralem; jednou, dvakrát jsem jich několik pozval k sobě. Také s poslancem Chocem jsem navazoval, ale projevil takový strach, že mi vypadl z kalkulace. Z těchto rozhovorů jsem si udělal závěr, že ohromná většina příslušníků stran, s jejichž vůdci jsem jednal, zachová si protirakouské smýšlení i v tom případě, že by jednotliví vůdcové nebo frakce šli s Rakouskem.

Policie a úřadové mne s počátku nepodezřívali, byl

jsem opatrný a neztěžoval nikomu postavení; v takové situaci je důležité pravidlo: dělat co nejvíce sám a lidem říkat co nejméně, aby mohli prostěji vypovídat, došlo-li by k vazbě a soudnímu vyšetřování. Proto jsem také svým nejbližším nic o svých plánech neřekl; ovšem že se jednotliví dovtípili, co podnikám a co můj odchod za hranice znamená, ale výslovně ode mne neslyšeli nic.

2

Byl jsem rozhodnut, a nadobro: oposice proti Rakousku musila se stát opravdovou, doopravdy, na život a na smrt – k tomu nutila světová situace.

Šlo jen o to, jak do toho, jakou taktikou; doma revoluce branná, ba ani radikální oposice, o tom jsem se přesvědčil brzy, nebyla možná; nějaký ten puč snad se dal zosnovat, ale k tomu bych se byl nepropůjčil. Možná, že ve Vídni, a zejména Friedrich, by si toho byli přáli. Podle situace, svědomitě odhadované, musili jsme za hranice a tam organisovat náš boj proti Rakousku.

Hledal jsem předně spojení s přáteli v zemích Dohody ještě z Prahy, a k tomu se mi nahodil pan Voska, který před válkou přijel na návštěvu do Čech. Znal jsem ho z Ameriky. Zabezpečiv si jeho mlčelivost, jednal jsem s ním napřed o tom, aby krajané v Americe sebrali větší fond, jímž bychom u nás doma pomáhali obětem rakouské persekuce. Z tohoto jednání jsem přešel k jednání politickému. Jako občan neutrální Ameriky měl pan Voska přístup do všech válčících zemí; požádal jsem ho proto, aby cestu domů vykonal přes Anglii a v Londýně odevzdal mým přátelům zprávy a dopisy. Pan Voska přivolil a odebral se koncem srpna přes Anglii do Ameriky. Aby věc nebyla nápadná, jelo s ním několik krajanů. Poslal jsem ovšem zprávy ústní,

aby se psalo co nejméně; písemně podány hlavně číslice a stručné záznamy k posílení paměti. Zprávy byly o persekucích, zejména také jihoslovanských vůdců, hlavně pak o finančním stavu Rakouska-Uherska, a konečně zprávy vojenské. Zprávy odevzdány hned po příchodu do Londýna, dne 2. září 1914, Mr. H. W. Steedovi, řediteli zahraničního oddělení v světovém deníku „Times", a ten je týž den odevzdal adresátům, mezi nimiž bylo také ruské velvyslanectví. Žádal jsem také od Mr. Steeda, aby byl dán do Ruska pokyn, přijímat naše vojenské přeběhlíky a nepřekážet jim. Rusové i naše vojáky pokládali prostě za „austrijaky" a podle toho s nimi i nakládali. Mr. Steed vzkaz vyřídil velvyslancem Benckendorffem a navzájem vzkázal mně, aby naši vojáci Rusům o sobě dávali vědomost zpíváním „Hej, Slované!"

Poselství bylo panem Voskou vykonáno dobře; organisoval také ihned posílání zvláštních kurýrů, volených z občanů neutrálních států a z našich lidí, v cizině žijících a domů se vracejících. Tím způsobem byly navázány pravidelné styky s dohodovými státy. Koncem září mi přinesl zprávy od Mr. Steeda náš krajan pan Kosák, v Anglii žijící. Zprávy, které jsem tímto způsobem dostal a brzy pak setkáním se svými politickými přáteli v Holandsku doplnil, byly velmi vážné a pro mne důležité.

Dověděl jsem se totiž, že Lord Kitchener má za to, že válka potrvá dlouho, nejméně tři až čtyři roky. Tato otázka byla pro mne velmi důležitá, neboť moje zahraniční práce, její ráz a charakter závisely značně na tom, bude-li válka trvat krátko či dlouho.

Dále jsem se dověděl, že angličtí vojevůdcové pokládají osud Paříže za zpečetěný, že totiž padne; Anglie však přes to že vydrží do posledního muže a do po-

slední lodi. Že proto nemáme padat na mysli a při Spojencích vydržet.

Důležité bylo pro mne zvědět, jaký asi válečný plán má Dohoda. Plán ten záležel v tom, že ruská vojska potáhnou Slezskem, Moravou a Čechami, aby tím Rakousko-Uhersko od Německa stratégicky bylo odtrženo. Ten plán měl být proveden ještě roku 1914. Rusové – dověděl jsem se dále – mohli by dát zbraně k ozbrojení našich lidí, aby si naši doma sami mohli udržet pořádek.

Pozdějším vývojem událostí jsem se přesvědčil, že se Dohoda nevzdala plánu odtrhnout Rakousko od Německa. O uskutečnění tohoto plánu, jak uvidíme, pracovalo se ještě do jara roku 1918 a za pomoci Rakouska. Mně se tento plán hned nelíbil, nelíbil se mi vojensky a nelíbil se mi politicky. Vojensky jsem v něm spatřoval jistou nedůvěru ve vlastní síly a politicky znamenal paktování s Habsburky a udržení, ba snad i zvětšení Rakouska. Viděl jsem v tom pláně nedostatek plánu a také moje obavy stran Ruska touto první zprávou z Londýna byly jen posíleny.

Než o tomto důležitém bodu svého rozhodnutí promluvím, řeknu napřed o svých dalších stycích se Spojenci.

Užil jsem totiž návštěvy své švakrové z Ameriky, abych ji doprovodil k lodi do Rotterdamu. To bylo v druhé polovici září (12.-26.); z Rotterdamu jsem psal Denisovi a přátelům Steedovi a Seton-Watsonovi; těmto, aby sami ke mně z Anglie přijeli anebo někoho spolehlivého poslali. To se v rychlosti stát nemohlo a proto jsem musil pomýšlet na druhou cestu do Holandska. Ale cesta nebyla nadarmo už tím, že jsem projel tam a sem Německem a byl v Holandsku.

Doma se zatím poměry také jasnily, upevňovala se

nálada protirakouská; šlo jen o to, jak se doma organisovat, a ovšem, co doma dělat? Přesvědčoval jsem se o smýšlení dvora a vojenských vůdců proti nám. Dostával jsem od různých osob z vojska (mezi prvními byl rytm. Hoppe z pražského sborového velitelství), z úřadů atp. zprávy o tom, co se děje ve vojsku a v administraci; k tomu pak přišly pomocí Macharovou zprávy Kovandovy. Machar o nich už něco uveřejnil. Z dokumentů Macharem mi dodávaných poznal jsem nepřátelské smýšlení vojenského velitele Friedricha a jiných a dověděl jsem se o plánech proti „Sokolu" našemu a později i jihoslovanskému. Netrvalo dlouho a začaly persekuce; mezi prvními byl Sokol jičínský. Mé spolehlivé zprávy umožňovaly častěji, že jsem mohl už napřed upozornit, komu kdy hrozilo nebezpečí.

V polovici října (14.-29.) jel jsem do Holandska po druhé. Opět jsem projížděl Německem a pozoroval zejména Berlín delší dobu; v Holandsku jsem pobyl nejen v Rotterdamu, nýbrž také v Haagu, Amsterodamě a j. Jak po prvé, užil jsem i nyní svého pobytu v neutrální zemi k zaopatření a studiu literatury a publicistiky válečné.

A tentokrát jsem se již dostal do styku s přáteli. Do Rotterdamu přijel Seton-Watson; dva dny jsem mu podával zprávu o celé situaci rakouské a svých názorech o válce a světové situaci vůbec, jak se mně jevila, a vyložil mu náš národní program a své akční plány, pokud mi tenkrát už byly jasny. Poněkud byl překvapen, že jsem kladl důraz na státoprávní program historický; v Anglii hned tenkrát očekávali od nás a ostatních národů v Rakousku-Uhersku větší důraz na program národnostní. Náš věrný přítel zpracoval hned po návratu do Londýna podle mých výkladů memorandum, a to se dostalo spojeneckým vládám v Londýně, Paříži

a Petrohradě. Sazonovu odevzdal je osobně oxfordský prof. Vinogradov, jenž tenkrát zajel do Petrohradu.

Také s Denisem jsem se teď dostal do styku písemného. V Rotterdamě jsem se sešel mezi jinými také s Rusem drem Kastelianským, kterého jsem znal a s nímž jsem měl styk literárně politický. Přestěhoval se později do Londýna a pomohl nám i tam ve všelicčems; v Holandsku byl dru Benešovi nápomocen, když jsme tam později zřizovali filiálku své propagandy. Sám jsem tam zřídil zatímní propagační centrum pomocí dopisovatele „Timesů".

V Holandsku jsem dostal tentokrát z Ameriky již peníze od krajanů; mně osobně poslal značnější částku Mr. Charles Crane. Pomocí Mr. Steeda se všecky takové transakce dály kabelem.

Isolace v Holandsku mi umožnila klidnou úvahu a promyšlení budoucích úkolů; památka Komenského, oživená hrobem na holandské půdě, příklad jeho propagandy po tehdejším politickém světě, politické proroctví – program Kšaftu, zaplašily zbytky pochybnosti a váhavosti. Komenského Kšaft zůstal mi na cestě kolem světa vedle Kralické Bible denním národním a politickým mementem...

Na cestě z Holandska jsem se opět zdržel v Berlíně a mluvil s několika vynikajícími politiky a publicisty. Socialistům jsem řekl, že to 4. srpna prohráli (válečné kredity v Reichstagu povoleny jednohlasně) a vyslovil jsem mínění, že se strana sociálně-demokratická brzy rozpoltí. Bylo již pozorovat ve straně neklid; de facto 2. prosince válečné kredity přijaty zatím proti jednomu hlasu (Liebknechtovu), dne 20. prosince už proti 20 hlasům (soc. dem.). Dověděl jsem se v Berlíně všelicčehos o průběhu války, čímž jsem byl utvrzen v svém mínění o vině Rakouska-Uherska a Německa.

Konečně povím, zatím jen stručně, že jsem ještě z Prahy navázal styk s oficiálním Ruskem také prostřednictvím pana Svatkovského. Budu o tom referovat zevrubněji v následující kapitole.

K těmto stykům s cizinou počítám také zaopatřování novin, říšskoněmeckých a spojeneckých; v Praze byly tyto listy (i německé!) nedovoleny; ve Vídni byla větší volnost a dokonce v Drážďanech a Berlíně bylo lze číst listy anglické a jiné. Zaopatřoval jsem si je od známých a zvláštními posly. Tím jsem byl informován o mnohých podrobnostech, jichž se našemu tisku nedostávalo.

Doma a v armádě se stupňovala persekuce; poprava Kratochvíla z Přerova (23. listopadu) mne přímo již vyháněla, ale přece jsem se dočkal ještě popravy Matějkovy (15. prosince). Byl jsem připraven odjet nebo uprchnout za hranice ke Spojencům, a šlo jen o to, jak definitivní odchod provést. Vyžadovalo delší doby přesvědčit se, má-li policie podezření, neboť se mi v Holandsku zdálo, že jsem byl pozorován; za to, co jsem už udělal, byla šibenice jistá, ale podle všeho nevěděli o mně mnoho.

S poslaneckými kolegy jsem mluvil po své druhé cestě do Holandska potud určitěji, že jsem od nich vyžadoval ústního (ne písemného) schválení k akci za hranicemi; k tomu jsem byl doveden upozorněním Seton-Watsona, že političtí lidé venku budou chtít vědět, mluvím-li a jednám-li ve jménu svém nebo ve jménu politických stran a kterých.

3

Dosti silné znepokojení jsem čerpal z rozvoje války; kdo zvítězí? Na tu otázku roku 1914 a ještě později nedalo se snadno odpovědět s jistotou a přesností.

Dal jsem se hned po vypuknutí války do studia některých spisů o moderním válečnictví mně ještě neznámých; šlo o to, jak už řečeno, bude-li válka dlouhá či krátká; podle toho jsme musili odhadnout své vyhlídky a zařídit svou práci. Odborníci v tom nebyli zajedno; celkem převládalo mínění u spojeneckých i nepřátelských odborníků (na příkl. i u Foche), že moderní válka bude krátká. Známý francouzský publicista Leroy-Beaulieu odhadoval trvání na sedm měsíců; politikové, jako Hanotaux, Barrès, očekávali brzké ukončení války od „parního válce". Němci předpovídali brzké zhroucení francouzské armády podle vzoru z roku 1870; rychlý postup Belgií a Lucemburskem na severu a na jihu Lotrinskem-Alsaskem to očekávání s počátku zesiloval. Prvé válečné události nebyly Francii příznivé – Paříž skutečně útočným tlakem Němců byla ohrožena a francouzská vláda se již 2. září z Paříže přestěhovala do Bordeaux. Přál jsem si, aby Kitchener měl pravdu, ale pochyboval jsem podle toho, co jsem o něm věděl, že by v otázce byl dost kompetentní.

O stavu situace na bojištích byl jsem do svého odchodu z Prahy také v pochybnostech; zejména těžkým problémem mi byla bitva na Marně. Přijímal jsem názor francouzský a anglický, že Němci bitvu prohráli a že proto couvli na novou linii; ale stejně Francouzové od Mosely ustoupili až za Marnu a ústup ten se musil pojímat jako porážka. Zaráželo mě, že Francouzové po vítězství nepostupovali ofensivněji. Němci zdůrazňovali, že značný počet svého vojska, celé dva sbory, hodili z Francie proti Rusům do Východního Pruska, že o to byli slabší a že tudíž bitva významu rozhodujícího nemá. Spojenci měli od počátku převahu číselnou, a proto ústup francouzský působil tím trapněji. Znal jsem v rakouské armádě několik dobrých znalců

vojenství, ale s těmi jsem se nemohl sejít; teprve venku jsem se mohl informovat od vojáků a číst podrobnější zprávy. Přesvědčil jsem se pak, že Němci na Marně opravdu prohráli.

Nadějný dojem z bitvy na Marně byl zesílen vleklými boji u Yprů o břeh Kanálový (20. října až 11. listopadu). Ani tam Němci neprorazili svým plánem a nedovedli se zmocnit Kanálu a jeho přístavů, z nichž mohli ohrožovat Anglii (Dunkerque-Calais-Boulogne). Na celé čáře musili couvnout a odhodlat se k válce posiční; ofensiva se nezdařila, výpočty se ukázaly pochybenými a tím celý plán byl diskreditován.

Turecko se rozhodlo (12. listopadu) pro Trojspolek, Malá Asie, Egypt a Balkán stávaly se tím vojensky a politicky velmi důležitými. Co udělá Bulharsko, co Řecko, co Rumunsko? „Times" ostře odsuzovaly politiku Anglie k Turecku (konfiskovala dva křižníky stavěné v Anglii pro Turecko); tím, že se Anglie uvázala v protektorát Egypta (18. prosince), spor o Malou Asii přiostřen. Válka se komplikovala – vyhlídka, že potrvá déle. Té komplikaci nasvědčovalo také vzetí Valony Italií (26. října).

O mých úvahách o válce, nadějích a pochybnostech čtenář nalezne doklad v článku o válce, napsaném hned na počátku války (v srpnu) v „Naší Době", v němž jsem na vojenský, hospodářský a politický význam světového konfliktu upozorňoval; tam jsem vyložil problémy mne znepokojující, ale ovšem i své naděje – rakouský censor článek propustil; ale konfiskoval v témž čísle části otisku mého (staršího) článku o Balkáně a místa Denisova pojednání o našem postavení v „Mezinárodní lize pro obranu práv národů". V těchto článcích (také glosami „Boží bojovníci") podal jsem hned na počátku války svůj politický program; stejně v následujících

číslech pokračoval jsem v kritickém poučování myslících lidí o cílech války. Podobně jako v „Naší Době“ psal jsem v „Čase“.

Mapy válečné jsem studoval denně a stále velmi pozorně; politika se teď dělala na bojišti, a to politika na dlouhou dobu; z postupu obou stran se dalo soudit o cíli války, síle a dovednosti přátel a nepřátel.

Nezdar Rakouska v Srbsku, porážka Potiorkova a konečně vyproštění Bělehradu v prosinci (13.) utvrzovalo naději na vítězství. Ne tak postup Rusů ke Krakovu a slovenským průsmykům; neboť proti tomu bylo veliké minus ve Východním Prusku (Hindenburg: Tannenberg, Mazurská jezera). Rakušané i Němci se sice rozhodně mýlili, podceňujíce armádu ruskou, zejména dělostřelectvo; avšak to, co jsem o ruském vojsku a jeho velení znal, naplňovalo mne obavou. Bezradnost před Krakovem zarážela.

Tenkrát „Čas“ přinášel velmi čtené články o bojích a zejména o postupu a ústupu Rusů; mívali jsme denně redakční porady a zkombinovali ze zpráv a z postavení vojsk své vývody. V redakci jedni byli optimističtí, až velmi optimističtí, já jsem byl zdrželivý, až skeptický; koloval vtip, že první, kdo bude viset, až Rusové vtáhnou do Prahy, budu já. Občas jsem v „Čase“ rozličnými poznámkami upozorňoval na nehotovost Ruska a dotýkal se kriticky nejen neschopného Suchomlinova, nýbrž i generalisima přes jeho vlastenecké a slovanské manifesty. Měl jsem přece jen pravdu; myslím, že jedno z nejlepších mých politických poznání a rozhodnutí bylo, že jsem naši národní věc nevsadil na jedinou kartu ruskou, že jsem naopak usiloval o získání sympathií u Spojenců všech a že jsem se rozhodl proti tehdejšímu nekritickému a pasivnímu rusofilství.

Jaký tenkrát doma byl proud, bylo patrno všude. Prodavačky, vyprávělo se, chystaly nejpěknější husy pro Rusy; jak kolovaly opisy manifestu Nikolaje Nikolajeviče a zpráv o audienci u cara, je známo; stejně, jak za ně ti, u nichž se nalezly, byli trestáni. Vzpomínám si na scénu na Ferdinandce. Zastaví mě známý radikální redaktor a v radostné náladě ukazuje mi opis zprávy o prvé audienci ruských Čechů u cara; byl velmi zklamán, když jsem mu papírek vrátil s poznámkou, že to politicky znamená málo. Opravdu, car deputaci určitého neřekl nic; připouštěl jsem, že přijetí deputace bylo úspěchem a mělo, jak bylo vidět na redaktorovi samém, dobrý účin k udržení naděje.

Opisů takových zpráv kolovalo hodně; říkalo se, že je v noci spouštějí ruští aviatikové, ale zdálo se mi podle obsahu a slohu, že některé byly apokryfní.

Rakousko se chovalo k zajatým Rusům a k Rusům, které venku překvapila válka, zvlášť tvrdě (ještě hůř k Srbům); poznal jsem to sám, když jsem se domáhal propuštění internovaného Maxima Kovalevského, jejž válka zastihla v Karlových Varech, a uvězněné žurnalistky paní Zvězdičové.

Několikrát jsem viděl poslance Kalinu, jemuž jsem už dříve o svých zahraničních spádech to a ono sděloval; říkal jsem mu o nebezpečí, hrozícím Sokolu od rakouského generalisima, a uvažovali jsme, jakou funkci by Sokolové v nastávající době a zejména za očekávané okupace ruské mohli mít. Svedl mne s drem Scheinerem.

S ním jsme se dohodli, že by Sokolové za ruské okupace nastoupili jako národní bezpečnostní stráž, podle poměrů a potřeby jako národní vojsko. Netajil jsem se mu svými pochybnostmi o ruské armádě a po-

litice a upozorňoval jsem na možnost, že by Rusové byli nuceni odtáhnout, kdyby Němci přikvapili Saskem, Rakušané z jihu atd. Možnost, ba pravděpodobnost, že Rusové, kdyby dorazili na Moravu a snad až do Čech, budou muset couvnout, byla podle posavadních zkušeností značná. Bylo veliké a svědomité opatrnosti třeba, aby se Rakušané po couvnutí Rusů krutě nemstili a tím pro budoucnost národ nezterorisovali.

Dr. Scheiner sám byl z jara v Rusku, přesvědčil se, že politické styky s Ruskem byly velmi slabé, ba žádné; Sazonov mu vytýkal, že se čeští politikové o Rusko vlastně nestarali a že proto jsou Rusům neznámi; řekl odkrytě, že nemáme spoléhat na Rusko a že ruská armáda na rozhodující válku ještě není připravena. Podobně se Sazonov vyslovil k poslanci Klofáčovi o něco dříve (v lednu) dovozuje, že velmoci žádné války nechtějí. Ale to se u nás veřejně neřeklo a nevědělo; veřejné mínění bylo nekriticky rusofilské, očekávalo se osvobození od Rusů a jejich kozáků.

Proti tomu jsem dru Scheinerovi opakoval své pochybnosti o dostatečnosti ruského vojska. Vykládal jsem, že se ruské dynastie a třeba jen místodržitele bojím, že Rusové svou neznalostí poměrů a osob, svým absolutismem a svým rozmařilým životem naše rusofilství brzy pocuchají.

Dr. Scheiner mi namítal, že by za daných okolností Rus na českém trůně byl nejpopulárnější a že toto všeobecné mínění musíme respektovat. Uznal jsem správnost toho názoru; jistě teď nebylo kdy poučovat širokou veřejnost o pravém stavu Ruska; ale zdůraznil jsem své přesvědčení Seton-Watsonovi, a ten to ve svém memorandu (odevzdaném Sazonovu) náležitě objasnil. Záleželo mi na tom, aby oficiální Rusko bylo upozorněno; bylo to v zájmu našeho poměru k Rusku.

V své zahraniční propagandě a zejména v memorandech, daných spojeneckým vládám, uváděl jsem toto rusofilské mínění u nás jako nejrozšířenější; sám, kdyby nebylo bývalo zbytí, byl bych měl raději kandidáta některé dynastie západní nebo někoho, kdo by u těchto dynastií měl vliv.

Ale chci říci hned, že jsem za hranicemi o královském kandidátu nikde s nikým nejednal; své mínění jsem řekl jen nejdůvěrnějším přátelům venku, aby podle potřeby byli informováni. Různé zprávy, že jsem jednal s anglickými a jinými princi, jsou vesměs nepravdivé. Sám jsem byl pro republiku, ale věděl jsem, že většina v tom okamžiku byla na straně royalistické; tehdejší postup sociální demokracie u nás a v Německu a její poměr k dynastiím také nabádal ke klidné úvaze o formě státu, vražda Jaurèsa neméně. Jistě věc teď nebyla akutní. Teprve ruskou revolucí všude zesílil republikanism a také u nás; u nás už porážky Ruska, zdálo se mi, otřásly důvěrou v ruskou dynastii na českém trůně.

S drem Scheinerem jednal jsem také o financování zahraniční akce; poskytl hned příspěvek na její začátky. Pomýšleli jsme na peníze Obce Sokolské, které později jakousi právnickou transakcí byly imobilisovány; zatím jsem se měl obrátit na Čechy americké. Dal mi adresu pana Štěpiny v Chicagu.

5

O té rusofilské náladě – politika to sotva byla – musím ještě říci několik slov, věc byla vážná a stala se nepředvídatelným vývojem ještě vážnější.

Naše politické kruhy rusofilské měly sice slovanský program maximální, ale nejasný; po ruském vítězství

– a o něm nepochybovaly – utvoří se slovanská veleříše, k Rusku se přičlení malé slovanské národy. Pokud mně tenkrát bylo referováno, spokojila se většina rusofilů vábivým analogem planetární soustavy – okolo Ruska-slunce měly kroužit planety – slovanští národové; část rusofilů si přála jakousi autonomii v ruské federaci, nějaký velkokníže měl být v Praze místodržitelem. Zabýval jsem se studiem Ruska a jednotlivých národů slovanských dávno a vlastně po celý život; podle svých znalostí věcí jsem od carského Ruska spásy čekat nemohl, naopak očekával jsem nové vydání japonské války a proto jsem byl pro energickou zahraniční akci nejen v Rusku, nýbrž i v ostatních spojeneckých zemích, abychom si získali sympathií a pomoci všech. Naléhal jsem, aby dr. Kramář také unikl do ciziny, abychom si tam práci mohli rozdělit; ale dr. Kramář, jak mně bylo referováno (neměl jsem příležitost jednat s drem Kramářem samým), do ciziny jít nechtěl, očekávaje, že Rusové československou otázku definitivně rozřeší sami. Naproti tomu jsem se obával, jsa poučen válkou s Japonskem, že Rusko ve válce neobstojí a že snad vypukne zase i revoluce; bál jsem se, že u nás mysli nad míru poklesnou, když se tak obecně očekávala spása z Ruska a Rusko nebude s to, aby nám pomohlo.

Stopoval jsem vývoj soudobého Ruska a zejména také ruské armády stále velmi pečlivě. Byl jsem v Rusku naposledy 1910 a tu jsem se, jak při každém pobytu v Rusku, velmi dobře a spolehlivě informoval o stavu ruské armády. Úpadek a demoralisace, které se projevily tak hrozně v boji s Japonci, nebyly ještě napraveny. Prováděly se reformy a armáda se zásobovala zbraněmi, ale pokrok nebyl valný. To mi potvrzovaly hodnověrné zprávy za balkánských válek a pozdější údaje až do vypuknutí války; nedůvěřoval jsem ruské vojenské správě

a těm různým velkoknížatům – hrozný fakt, že se ruští vojáci brzy musili hájit proti Němcům holemi a kamením, ukazuje všecku lehkomyslnost carského Ruska; že rakouští arcivévodové v rakouské armádě vyvažovali ruská velkoknížata, nebylo dostatečnou náhradou.

Asi v květnu (1914) přineslo „Novoje Vremja“ úvahu o nepřipravenosti Ruska na válku v tom smyslu, jak o věci mluvil k našim Sazonov; české listy si toho všimly, ale na to se brzy zapomnělo a čekalo se přímo zázračně rychlé vítězství Ruska. Na omluvu našich optimistů může se ukázat na stejné optimisty u Spojenců.

Chápal jsem, že naši lidé byli nadšeni oficiálními projevy Ruska; mluvilo se v nich o Slovanech a bratřích, a to naší veřejnosti, nevychované pro věcnou politiku zahraniční a politiku světovou (a ta válkou i pro nás opravdu nastala), stačilo. Četl jsem všecky ty projevy pozorně. Ruský válečný manifest (2. srpna) mluví o Slovanech příbuzných krví a vírou – Slované a bratři byli oficiálnímu Rusku už dávno balkánští Slované pravoslavní. Car zase mluvil členům Dumy (9. srpna) o bratřích-souvěrcích, a proto mi nedávala přesného programu další věta: „sjednocení Slovanů s Ruskem plné a nerozlučné“, o tom ani nemluvíc, dají-li se Poláci, Bulhaři a Srbové s Chorváty a Slovinci a my s Ruskem tak intimně sloučit. Na válečné slavnosti moskevské (18. srpna) představitel šlechty prohlásil válku za obranu slovanství proti pangermanismu, a na to car odpověděl, že jde o to, bránit Rusko a slovanství. Nezmínil se tu o víře, ale to se mu rozumělo samo sebou.

Sazonov jako zahraniční ministr v Dumě prohlásil za historický úkol Ruska, být protektorem balkánských (nejen slovanských!) národů; vůle Rakouska a Německa nesmí být zákonem v Evropě.

Pěkný byl manifest k Polákům (15. srpna) a Poláci sami jej přijímali s pohnutím a vděčností; dověděl jsem se později, že byl psán Sazonovem. Ale poněkud mě zaráželo, že manifest je sice dán ve jménu carově, ale je podepsán jen Nikolajem Nikolajevičem, docela tak, jak rakouský císař mluvil k Polákům skrze svého generalisima. Netrvalo dlouho a mezi Poláky a Rusy oživla stará nevraživost a to nikoli jen vinou Poláků. Carské Rusko krok za krokem ukazovalo, že nepomýšlelo na opravdovou nezávislost Poláků, nýbrž na nějakou tu autonomii, až to pak Trepov řekl na plnou hubu a car to po něm opakoval.

Válečné manifesty Nikolaje Nikolajeviče se mi nelíbily, byly nabubřelé, neurčité, zejména manifest jeho k rakousko-uherským národům. Tento manifest brzy koloval v různých opisech; byl vydán v devíti jazycích, a zejména text slovenský se lišil od českého a jiných, že v něm Slováci byli apostrofováni výslovně. Koloval také zvláštní manifest k národu českému, ale ten se mi zdál podvržen – buď našimi lidmi nebo rakouskou policií; v ruských sbírkách dokumentů a v listech jsem ho nenašel.

V řečech poslanců v Dumě bylo o Slovanech málo; zástupce Poláků se zmínil o Slovanech asi proto, aby nemusil mluvit o Rusech, Miljukov se zmínil o boji proti převaze Němců nad Evropou a Slovany.

Ze všech těchto oficiálních projevů nemohl jsem nabýt o oficiálním Rusku jiného mínění, než jsem o něm měl ze svých studií a pozorování.

U nás velmi vzpružovaly zprávy o Družině v Rusku a carovy projevy k našim lidem; neznaly se podrobnosti a vůbec se situace ruská a evropská neváţila kriticky. Tlak politický se strany Rakouska a únava z bezmocného viklání vídeňskou vězeňskou mříží zesilovaly

to nekritické rusofilství, očekávající spásu od velikého Ruska a namlouvající si, že odporu aktivního není ani třeba („Rus je s námi“ atd.)...

Jak ruský tisk o slovanských věcech byl nejasný, toho příklad podává „Russkoje Slovo“, jež tenkrát bylo dostupné, citátem kijevského „Čechoslovana“ z 20. září (1914). „Russkoje Slovo“ totiž komentuje provolání Nikolaje Nikolajeviče k rakouským národům takto: „Nastupuje velká hodina. Různoplemenné národy Rakouska-Uherska jsou povolány k novému životu. Bosna a Hercegovina, Dalmácie a Chorvátsko splynou se Srbskem, Sibiňsko (Transsylvanie) a jižní Bukovina s Rumunskem, Istrie a jižní Tyrolsko s Italií; složitější je otázka o osudu Čechů, Slovinců, Maďarů a rakouských Němců. Nelze nic namítat proti německému Rakousku v jeho národopisných hranicích, ale nepřípustné je, aby německé kraje byly připojeny k Německu, neboť tímto způsobem by Německo z války vyšlo zesíleno. Nezávislé Rakousko musí dělit Německo od blízkého Východu. V cestě utvoření nezávislého českého státu je otázka o východu Čech k moři, otázka, jež se nedá řešit v národopisných nebo v historických hranicích české národnosti. Uhry dostanou samostatnost a osudná chyba z roku 1849 bude napravena. Při tom však Uhry musí být omezeny hranicemi maďarských krajů“. Nemusím stať ruského listu objasňovat – jeví se v ní nejasnost a neurčitost, zejména o osudech našeho národa a Rakouska, jež mělo Německo dělit od „blízkého Východu“; ať si čtenář takové Rakousko jen náležitě podle mapy představí a pozná ruské nejasnosti o Polsku a Čechách. Totéž platí o Slovincích atd. Určitější je jen program srbský a rumunský.

Moje kritické stanovisko k Rusku bylo jistě oprávněné a jediné správné, ale teď, jak řečeno, bylo pozdě

Rusko veřejně kritisovat a naše rusofilství uvádět na pravou míru. Také by, zejména v rozčilení válečném, mé kritice lidé nebyli rozuměli. Nerozuměli jí mnozí už před válkou. Většina lidí nechápe, co Neruda mínil láskou uvědomělou. V tomto případě, smím klidně říci, nemiloval jsem Rusko, t. j. ruský národ a lid, méně než naši rusofilové, ale láska nemůže a nesmí uspávat rozum. Dokonce pak účast na válce a revoluci vyžaduje chladné, jasné hlavy; války a revoluce se nedělají jen fantasií a nadšením, citem a instinktem – jistě se jen jimi nevyhrávají. Šel jsem v stopách Havlíčkových, který po prvé nám ukazoval Rusko, jaké skutečně je, a nedal jsem se v tom nikým a ničím mýlit. Byl jsem si vědom, kdy a do které míry a jak také politik demokratický – ba právě tento – má a smí se řídit většinou a třeba míněním všech.

Rusko a zejména Rusko oficiální – a to o válce rozhodovalo – mělo svůj slovanský problém zvláštní: v úsilí o Cařihrad, v úsilí nábožensky již z dávných dob zesíleném a přímo posvěceném, naráželo na odpor Rakouska, jež se ve službách Říma a ideje pangermánské taktéž tlačilo na Balkán. Malí balkánští národové byli Rakousku a stejně Rusku prostředkem k cíli. Nábožensky tu narážely na sebe katolická dynastie rakouská a pravoslavná ruská; Rakousko a Rusko soupeřily o vliv a panství v Srbsku, Rumunsku, Bulharsku. Tyto země sousedily s oběma soupeři a byly jim i historickým vývojem nejbližší, a proto se o ně jednalo především.

Protivy politické a náboženské udělaly z Rakouska a Ruska již dávno soupeře také na severu – v Haliči a Polsku. To byl oficiálnímu Rusku vlastní problém slovanský, jenže slovanství tu bylo podřadné, podřízené odvěkým plánům politickým, kulturně církevním.

Slovanství ve smysle národním a širším – ve smysle

všeslovanském — na Rusku pojímali jen někteří slavisté, historikové a část inteligence vůbec; i ti však do značné míry z toho ruského, nábožensky podmíněného hlediska. Proto Rusům ohledy na nás Čechy, na Chorváty a Slovince byly méně živé, méně akutní. Ruský lid věděl něco jen o pravoslavných bratrech na Balkáně.

Radikální část inteligence ruské, zejména socialistická, jsouc proti vládě, byla proti oficiálnímu ruskému nacionalismu a slovanství a proto nebyla přízniva ani našemu národnímu úsilí. Všecko to jsme pak za války v Rusku samém zkusili a prožili.

Taková byla a je ruská skutečnost. U nás se tato skutečnost dost neznala, většina našich rusofilů přestávala na nejasných názorech o Rusku; Rusko bylo jim veliké a mocné, a protože jsme potřebovali proti Rakousku a Německu nutně cizí pomoci, velké bratrské Rusko nás mělo spasit. Psychologie a politika pochopitelná; už Kollár řekl, proč idea slovanské vzájemnosti vznikla na malém Slovensku.

6

Bude později příležitost, o Rusku a našem poměru k němu promluvit ještě obšírněji; na začátku války šlo o to, co nejkritičtěji zvážit plus a minus na obou bojujících stranách a v osudové situaci se rozhodnout. Uvažoval jsem: Německo má dobrou a velikou armádu, má určitý plán (pangermanism!), pro nějž získán i lid, nejen inteligence, je dobře připraveno, má dovedné vojevůdce (tento názor jsem brzy restringoval), je bohaté a má silný průmysl (válečný); zato rakouské vojsko a vedení je slabší; ti různí arcivévodové, ten nemožný Friedrich a pak řevnění s Berlínem a německým vedením vojenským jsou minus. Věděl jsem, že ve Vídni

byly dva proudy, jeden pro jednotné vedení, druhý pro vedení samostatné. O Conradovi a j. jsem měl pochybnosti. Očekával jsem, že se Vídeň sice podrobí Berlínu a bude poslouchat, ale nikoli ochotně; také separatism Uher se bude uplatňovat. Centrální Mocnosti tudíž, třebaže sousedí, nebudou mít docela jednotné politické a vojenské vedení. V rakouské armádě naši a Italové nebudou spolehliví, snad i Jihoslované a Rumuni.

Spojenci mají převahu lidí, mají všichni dohromady (hned 1914) vojáků více, jsou bohatší, jejich průmysl je silnější. Ovšem větší vojsko náležitě cvičené má jen Francie, Rusko jen částečně; Rusko vůbec je nejisté vojensky, politicky, hospodářsky, finančně. Anglie armádu teprve musí zřizovat a vycvičovat. Srbsko má vojáky výborné, ale je jich málo a Turci jim budou překážet. (Turecko vypovědělo válku Spojencům 12. listopadu). Italie zůstane alespoň neutrální a snad i Rumunsko, třebaže král je rozhodně pro Německo. (Italie usnesla neutralitu 31. července – Rumunsko 3. srpna). Značná vada bude nesjednocenost zeměpisná a vyplývající z toho nejednotnost plánu vojenského a politického, isolovanost akcí. Komunikační prostředky na Východě jsou pro Rusy velmi nevýhodné. Bitva na Marně a u Yprů jsou slibné. Dohoda je rozhodně proti Německu, ale méně proti Rakousku, v tom je pro ni nebezpečí. Suma: vítězství Spojenců je možné, ale bude vyžadovat napětí všech sil. To, že se nezdařil německý plán, přemoci Francii rychle a Rusko alespoň zadržet, dávalo naději na vítězství. Pro nás bude výhodné, potrvá-li válka dlouho, budeme moci rozvinout revoluční propagandu.

Nálada v Praze a Čechách vůbec byla v prosinci 1914., když jsem se chystal do ciziny, stísněná. Cítila se již

nejistota v odhadování Ruska a Spojenců; a cítila se jistá nejistota ve vlastních řadách; mobilisace, jak Vídeň rozhlašovala a Berlín přichvaloval, provedena hladce, všichni národové se semkli kolem trůnu. Přes to jsme si byli jisti, že to není pravda; v Praze a jinde prováděn nějaký ten loyální mumraj, ale smýšlení bylo protirakouské. Byli slaboši a nepěkní lidé, ale uvědomělý odpor dosti mnohých jednotlivců ve vojsku a smýšlení národa, pokud jsem situaci znal a odhadoval, opravňovalo k organisaci aktivního odboje. Národ sice, a zejména inteligence, byla dlouho vychovávána ve smysle rakouském, že Rakousko je nám nutné a že je záchranou proti německému moři; dalo se očekávat, že se najdou jednotlivci i mezi lidmi vůdčími, kteří pro Rakousko vystoupí odhodlaně a přesvědčeně, ale přes to cítění a přesvědčení většiny národa bylo rozhodně protirakouské. Jen ať mne poslanci korporativně nedésavuují, říkal jsem si; články vynucené policií a désaveu jednotlivců neuškodí. Ergo s pomocí Boží ven a do práce! A jestliže Německo a Rakousko jakž takž vyhrají nebo bude-li výsledek vojny nerozhodný – pak zůstanu venku a povedu revoluční oposici proti Rakousku dále, pro budoucnost.

Z našich kolonií, nejdříve z francouzské a americké, pak z anglické a ruské, přicházely zprávy o projevech proti Rakousku. V Paříži hned 27. července naši strhli rakouský prapor na vyslanectví a dne 29. se rozhodli, že vstoupí do francouzské armády; chicagští manifestovali proti Rakousku-Uhersku 27. července, londýnští 3. srpna. Po Paříži ruská kolonie 4. srpna podala vládě projekt legie; naši dobrovolci ve Francii byli přijati do cizinecké legie 20. srpna, v týž den ruští Čechové byli přijati carem, a 28. srpna byla organisována Družina. Z Ruska přišli do Prahy poslové oznamující, co tam naši

podnikají. To všecko odpovídalo našemu národnímu programu a náladě – – ven, ven!

Časté a podrobné porady měl jsem s prof. Kolouškem o hospodářských a finančních základech českého státu (se Slovenskem); v propagandě, to jsem věděl, budeme muset přesvědčovat také ciframi a bylo třeba mít obraz možného státu co možná jasný. Ujednal jsem s prof. Kolouškem, že sám bude psát články, poučující o našich financích, a že se postará o články také od jiných; začal hned v zářijovém čísle „Naší Doby".

Můj politický program byl sloučením českých tužeb, jak byly formulovány programem státoprávním, historickým a přirozenoprávním; myslil jsem stále na připojení Slovenska – byl jsem svým původem Slovák a Moravan. Znal jsem Slovensko z častého pobytu dobře a určil jsem si hranice proti Maďarsku; pro jistotu jsem požádal dra Antonína Hajna, aby mi svým známým, tuším důstojníkem, dal na mapě zakreslit hranice Slovenska na jih. S tím náčrtem a vypsáním hlavních pohraničních míst jel jsem za hranice.

7

Ještě se tu musím zmínit o plánu koridoru mezi Jihoslovany a námi; nebyl to plán můj, ale mnozí z našich a Jihoslovanů se pro věc rozehřáli. Úzký koridor 200 km dlouhý mezi Maďary a Rakušany, a Maďary úplně isolující, nezdál se mi možný. Nemýlím-li se, do Záhřebu věc přenesl poslanec dr. Lorković, jenž na mé pozvání přišel do Prahy.

Chtěl jsem totiž před odjezdem být informován o situaci v Chorvátsku; obával jsem se, aby staré trpkosti mezi Chorváty a Srby se neprohloubily, neboť Vídeň a Budapešť budou pracovat v tom směru parou. Z refe-

rátu dra Lorkoviće jsem seznal, že je v Chorvátsku dost lidí, kteří pomýšlejí na možnost samostatného státu chorvátského, buď na republiku nebo monarchii s cizí (anglickou) dynastií; Chorvátsko by bylo spojeno s Dalmácií, Istrií a Mezimuřím; otázku Bosny a Slovinců nechával otevřenu. Já jsem byl – Italie byla tenkrát neutrální – pro sjednocení Jihoslovanů co nejúplnější, teritoriálně i politicky; Terst jsem si představoval jako nezávislý porto franco à la Hamburk. Podrobný plán podle situace tenkrát nebyl možný. Řekl jsem dru Lorkovićovi o svých úmyslech, aby opatrně uvědomil přátele jihoslovanské; očekával jsem je v cizině a že s nimi budeme mít intimní součinnost.

S drem Lorkovićem sešli jsme se ještě ve Vídni, když jsem odjížděl do Italie, přinesl mi mapu a statistiku chorvátských kolonií na území eventuálního koridoru.

O poměrech slovinských a plánech měl jsem poradu s red. Kramerem; očekával jsem, a red. Kramer mi to potvrdil, že Slovinci pokrokoví jsou pro jednotu všech tří větví národních.

8

Než jsem odejel, chtěl jsem se na to Rakousko a na tu Vídeň ještě jednou důkladně podívat.

Vlezl jsem přímo do jámy lvové. Po Praze se říkalo, že místodržitel Thun má z Vídně již seznam lidí, jež má zavřít, a mezi nimi že jsem také já. Šel jsem tedy (po své prvé cestě do Holandska) k Thunovi, maje k tomu důvod v konfiskaci „Naší Doby“ a v nátlaku na „Čas“. Thun byl člověk slušný, dalo se s ním mluvit dost odkrytě. Tentokrát se mi zdál hned od prvního uvítání upjatější, než býval; nepodal ruky. Zavedl mne do pokoje vedle přijímacího sálu a zdálo se mi, že někdo za záclonou má slova píše. Chtěl jsem mu vštípit několik

věcí. Předně, že rakouská vláda v nedávné balkánské válce dovolila, abychom pro Srby a Bulhary sbírali – jak lze očekávat, že by to naši vojáci po tak krátké době zapomněli? A co do rusofilství – ano, jsme rusofilové, ale to neznamená nutně, že milujeme cara a jeho režim za všech okolností; každým způsobem Vídeň musí mít aspoň trochu politického taktu k našim vojákům. Řekl jsem mu, že ranění, z ruské fronty poslaní domů, stěžují si na nedostatečné polní ošetřování a léčení; řekl jsem mu, že mne vojenští lékaři před válkou, dokonce Němci, již několikrát upozorňovali, že vojenské lékařství je nedostatečné. Vojenská správa se řídí arcivévodou Františkem Ferdinandem, jenž vojenské lékaře pokládá za atheisty a židy. Řekl jsem mu, co mi řekli vojenští lékaři už za války, že se vojenská správa nepostarala o obnovení léků, že jsou příliš staré, nepůsobící. Není dost chirurgických nástrojů, o polním roentgenu ani zdání. Vyprávěl jsem mu zkušenosti velitele pluku v Haliči (Maďara!), a jaké obavy mi sděloval. Takovýmto způsobem řekl jsem místodržiteli hodně; také svá pozorování v Německu a Holandsku. Z toho, jak jsem zdůrazňoval některá pozorování tam učiněná, mohl se dovtípit, že v Rakousku jsou v tom nedostatky. Politicky jsem resumoval, že Rakousko, kdyby ve Vídni dovedli být více nestranní, musilo by z Čechů mít spíše jistou radost, že nechceme Rakousko mít úplně pod kontrolou Německa. Dal jsem mu některé doklady z nedovolené protičeské a protislovanské činnosti a chování německých důstojníků při rakouském generálním štábu a ve vojsku (německé zpěvníky atp.).

Podle zpráv Kovandových mohl jsem ťuknout na chování proti Sokolu, na censuru a t. d. Místodržitel byl patrně překvapen a zaražen. Myslím, že se nemýlím, pravím-li, že v svém nitru v mnohém souhlasil; na

odchodu mi za návštěvu děkoval a několikrát opakoval, že mu moje vývody byly velmi zajímavé. Ruky mi opět nepodal, ale za řeči učinil poznámku, že speciálně proti mně nic neprovedl. Počítal jsem podle toho, že se mi třetí odjezd za hranice bez velikých obtíží přec jen podaří. Přednesl jsem mu jeden určitý požadavek: aby totiž upozornil německé Židy, aby se v svém austrofilství chovali reservovaněji. V Praze byla dost značná nechuť proti německým Židům, byly slechy o vybití německých listů a takové podobné zprávy; sám jsem u rozumných německých Židů v témž smysle zakročil. Bál jsem se, že by židovské bouře zle působily v cizině a mou činnost ztížily. Thun mi zakročení slíbil.

Po několika dnech jsem Thunovi ještě psal a na některé věci upozornil; úmysl byl ovšem také taktický, neukazovat před brzkým odjezdem zlého svědomí a dělat, jak se říká, jak by se nechumelilo.

Abych ještě jednou revidoval své definitivní odsouzení Rakouska, jel jsem do Vídně promluvit s několika politiky.

Šel jsem mezi jinými ke Körbrovi, s nímž jsem častěji mluvíval hodně odkrytě. Tentokrát jsme mluvili déle než dvě hodiny a probrali jsme celou situaci; zejména jsem se ho doptával na některé přídvorské osoby. Formuloval jsem svou hlavní otázku takto: Bude Vídeň schopna nutných reforem, jestliže vyhraje? Körber po zralém uvážení a odhadnutí osob řekl docela určitě: ne! Vítězství posílí starý režim, a nový (Karel) nebude o nic lepší; po válce vítězné budou rozhodovat vojáci. A ti budou centralisovat a germanisovat, bude absolutism s parlamentní okrasou. A co Berlín, tázal jsem se, nebude ten tak rozumný, aby svého spojence vedl k reformám? Sotva, zněl úsudek.

Kdyby bylo víc místa, mohl bych ze zkušeností Körbrových na vídeňském dvoře a v jeho okolí uvést mnohé až anekdotické doklady neschopnosti a mravní degenerace; ale není toho již třeba a paměti Körbrovy se jistě neztratí. Körber se ovšem nedíval na dynastii, Vídeň a Rakousko jak já, neposuzoval jich se stanoviska mravního – tím pádnější bylo jeho rozpoznání čistě politické.

Vyhledal jsem také několik německých známých z parlamentu. Potvrdili mi jen to, co mi řekl Körber a co jsem sám očekával. Chtěl jsem v tak vážném rozhodnutí přece jen ještě naposled slyšet, co Němci sami o Rakousku myslí. Z těch rozmluv ve Vídni vypozoroval jsem zejména, že vojáci naladili proti nám i klidné Němce. Naznačovali mi někteří vědoucí, že budou persekuce; o budoucích administračních a politických plánech (po vítězství), o nichž mluvil také Körber, věděli. Mezi jiným jsem pozoroval, že dr. Kramář bude mít potíže; jeho ruská politika byla politicky nevzdělanému Friedrichovi trnem v oku, panslavism všech barev a odstínů byl Vídni a Budapešti můrou. Upozornil jsem blízké známé dra Kramáře.

Po návštěvě Vídně šlo jen o to, připravit a zařídit odjezd za hranice.

9

Hned na začátku těchto pamětí musím promluvit o dru Benešovi.

Do války jsem ho osobně znal málo; stopoval jsem jeho články z Paříže a jeho publikace. Slýchal jsem o něm, zejména od nebožtíka redaktora Krystýnka (v „Čase“); viděl jsem na něm vliv svého realismu, francouzského positivismu a marxismu. Ještě nevyhraněný. Po vypuknutí války přišel a hlásil se za volontéra

v „Čase“; tu jsme se vídali častěji. Jednoho dne mne navštívil v bytě před denní poradou v „Čase“; patrně měl něco vážnějšího. A měl: podle jeho rozpoznání se nemůžeme na válku dívat pasivně, musíme něco dělat; nemá pokoje, chtěl by být činným. Na to já: Ano, já už dělám! Dal jsem mu zprávu a dohodli jsme se hned na cestě do „Času“ přes Letnou. Vzpomínám si scény, když jsme došli nad sestup k Eliščinu mostu: zastavil jsem se, opřel o dřevěné zábradlí a zadíval na Prahu – myšlenky o naší budoucnosti táhly mi hlavou. Libušino proroctví – – – ale začátek politické akce jsou peníze! Dr. Beneš si přepočítal své jmění a slíbil hned několik tisíc korun. Měl tolik, že mohl na svůj účet začít práci za hranicemi; to se pak také stalo, mohl venku žít na vlastní útraty. Mně moji přátelé Američané brzy poslali dostatečné částky pro rodinu i pro mne, jako že občas i později na nás vzpomněli. Byli jsme tudíž Beneš i já pro vlastní potřeby bez starosti.

Projednali jsme situaci doma, v Rakousku a Německu, u Spojenců, slovem všecko, o čem jsme tenkrát musili myslit. Smluvili jsme celý postup, dohodli se o spolupracovnících doma a za hranicemi. Dr. Beneš měl zůstat doma, pokud by to šlo; spojení se mnou bude organisováno po vzoru ruské podzemní práce. Moje znalost věci dost pomáhala; ostatní jsme vymýšleli a úspěšně, jak jsem se brzy po svém odchodu přesvědčil. Dr. Beneš sám, než z Prahy nadobro odešel za hranice, přijel za mnou do Švýcarska dvakrát, v únoru a dubnu 1915.

Spolupráce s drem Benešem byla snadná a účinná. Nebylo třeba mnoho řečí; byl politicky a historicky tak vzdělán, že stačilo slovo. Plány v podrobnostech vymyslil a provedl, brzy dovedl postupovat o své újmě a dobře. Pokud jsem byl na Západě, vídali jsme se často a všecko podrobně promýšleli. Korespondence

naše, písemní a telegrafická, byla dost čilá. Později, z Ruska, z Japonska a Ameriky, nemohl jsem mnoho psát a telegrafovat, myslili a pracovali jsme paralelně. Vývojem událostí dr. Beneš rostl; při vší vázanosti umluveným programem postupoval v provádění hlavních úkolů velmi samostatně. Jeho iniciativnost byla značná a pracovitost neúmorná. Oběma nám prospělo, že jsme měli t. zv. trpkou zkušenost životní; probili, propracovali jsme se z chudých poměrů, a to znamená nabýt praktičnosti, energie, odvážnosti. To platí také o Štefánikovi, o němž něco řeknu později. Byl jsem dvakrát tak starý a zkušenější než Beneš a Štefánik, přirozeně jsem měl vedení; ale to záleželo také v síle společné ideje a v porozumění. Oba se brzy přesvědčili, že nám moje znalost lidí doma a venku byla dobrou pomůckou.

Za celou dobu mého zahraničního pobytu nevzniklo žádné nedorozumění; součinnost byla vzorná. Bylo nás málo, ale apoštolů také nebyly legie: jasná hlava, znalost věcí, odhodlaná vůle, žádný strach před smrtí – to je ohromná síla. Brzy se kolem nás seskupili oddaní spolupracovníci – svázala nás věc.

Doma bylo také několik dobrých, silných lidí, s kterými jsme byli ve spojení. Pozval jsem některé na porady k dru Boučkovi; šlo mi o to, aby vedle poslanců byli zasvěceni také neposlanci, již tím policii méně podezřelí. Pokud se pamatuju: dr. Bouček, dr. Veselý, stavitel Pfeffermann, red. Dušek, red. Herben, nakladatel Dubský, dr. Šámal a ovšem dr. Beneš. Tak vznikla Maffie, vedená s počátku drem Benešem, drem Šámalem a drem Rašínem, po zavření dra Rašína a odchodu Benešově za hranice, drem Šámalem a j. A byli všude po českých zemích dobří a nebojácní lidé, jak jsme viděli u našich vojáků.

Oč tedy po vypuknutí války šlo, bylo jasné: pochopit danou evropskou situaci, odhadnout síly obou válčících stran, tušit z poučení historie, kam vývoj ukazuje, rozhodnout se a pak podle toho jednat. Jednat!

Vycházeje v svém politickém nazírání od Palackého a Havlíčka, delší dobu jsem si, jak i naši politikové ostatní, shledával argumenta pro naši orientaci rakouskou; trápil mne, jako naše vůdce obrozenské, problém malého národa. O tom mé studie o vývoji českého národního a politického programu dávají svědectví, ale zároveň pozorný čtenář těchto studií vidí, že jsem se, zase jak i ostatní naši politikové, záhy kolísal mezi loyálností a odbojem proti Rakousku – odsud mé stálé přemýšlení o problému revoluce. V studii o Palackého idei národa českého konstatoval jsem zásadní rozpor ideje české a habsbursko-rakouské; již dříve jsem vyslovil – proti Palackému – přesvědčení, že můžeme být samostatni, zesílí-li v Evropě demokracie a snahy sociální – vývojem pozdějších let (konkrétněji od roku 1907) byl jsem lepším poznáváním dynastie a Rakouska hnán k opposici. Dynastie, ve Vídni a Rakousku tak mocná a vlivná, byla degenerovaná, mravně a fysicky; Rakousko mně bylo také otázkou mravní.

V tom jsem se rozcházel se stranou mladočeskou a později s radikály, že jsem totiž Rakousko a dynastii neposuzoval jen politicky, nýbrž i mravně. V tom se také lišilo moje pojímání t. zv. positivní politiky; byl jsem pro účast ve vládě, ale posice ve vládě bych byl užíval k reformě nejen psané ústavy, nýbrž celé administrační praxe v českém duchu. Byl jsem vždy pro politiku kulturní, jak jsem říkal, pro demokracii opravdovou, nestačila mi politika posla-

necká a úzce politická. Mluvíval jsem o politice nepolitické.

Pro tyto své názory jsem měl mnohé spory; nebudu se teď hájit, že moji odpůrcové mi dost nerozuměli – vyznávám, že jsem s počátku sám nebyl dost jasný a důsledný a že jsem dělal taktické chyby a hodně jich. Zato moji odpůrcové chybovali a tím nejvíce vzpružovali k boji, že sebe prohlašovali za lepší Čechy, že, mluvíc s Havlíčkem, vlastenčili, kdežto spor byl o cíl a obsah češství a vlastenectví; láska k vlasti a národu se již rozuměla sama sebou, šlo o program té lásky. Já jsem byl svým odpůrcům příliš socialistickým a hlavně se jejich liberalismu příčil můj program náboženský; a nesouhlasil jsem s politikou německou a ruskou a slovanskou. Mně šlo o to, odrakouštět ještě v Rakousku a na celé čáře, forma vládní i příslušenství k cizímu státu byly mi za dané situace světové problémy podřízenými. Cítil jsem svůj boj jako odpor proti politické a kulturní zamčenosti, zaostalosti, kocourkovství, sváděl jsem boj na dvou frontách, proti Vídni a proti Praze. Radikalism a jeho taktika se mi zdály více dražděním než bojem opravdovým – když uhodila hodina a světová situace se změnila a osud nám vnutil rozhodnutí, nebyli to moji prvotní odpůrcové, kteří se rozhodli a rozhodnutí obrátili v nutný čin...

Zásadní odsouzení Rakouska nutilo přirozeně k studiu a pozorování Německa; historie mě poučovala, jak Rakousko i při velkých různostech přece jen bylo spjato s Německem. Měl jsem jistý respekt před Němci a zejména Prusy; ale s prusstvím, Bismarckem a bismarckismem jsem se rozcházel zásadně. V politice vnitřní i vnější zavládl pod jeho vedením režim krve a železa. Imponovalo mi, jak se Bismarck roku 1866 dovedně spokojil vyšoupnutím Rakouska z Německa a jak Ví-

deň nechtěl pokořit, aby si ji tím k Německu zapřáhl úžeji. Přece však se dopustil nebezpečného omylu, že příliš spoléhal na Rakousko-Uhersko, kterým, zejména Vídní, v svém nitru opovrhoval. Roku 1870 a 1871 Bismarck nedržel se již taktiky z roku 1866 proti Rakousku – anexe Alsas-Lotrinska byla chyba, třebaže politika Napoleona III. byla nerozumná. Pozoroval jsem, jak se Bismarck později kolísal mezi Ruskem a Anglií. A muž krve a železa měl příliš mnoho starého macchiavellismu.

Nový kurs byl více než kolísavý. Byl politicky a diplomaticky krátkozraký a svou neurčitostí a divnou improvisačností pro každého nespolehlivý; politika koloniální a námořnická byla přepjatá, císař Vilém pobuřoval nejen Angličany, ale zároveň i Rusy a vyznamenával se vůbec nedostatečnou psychologií – nepochopením lidí a národů. Tak už Bismarck příliš absolutisticky od lidí očekával poslušnost a pokoření více než věcnou shodu. Při tom se Vilém příliš jednostranně zavazoval Vídni. Jeho režim se velmi brzy stal pravým opakem staropruské jednoduchosti; imperium říšské a imperialism světový stával se svým spojením s rostoucím kapitalismem parvenuovským, nevkusným a také mravně pochybným. University podléhaly tomuto směru. Filosofie a politika pangermanismu měla myslícím politikům být mementem, ale nebyla. Vrchní vedení armády a armáda (důstojnictvo!) vůbec byly pangermánské. Upozorňoval jsem na pangermanism stále a nabádal vůbec k studiu nové světové politiky a k tomu, aby se naše politika stala světovější. Odpor proti pangermanismu, jemuž Vídeň a Budapešť sloužily, diktoval moje zasažení do vídeňské politiky proti Srbsku a konečně do světové války.

Tu válku jsem nepojímal, netřeba už říkat, za válku

Němců a Slovanů, třebaže rakouské záští k Srbsku bylo záminkou a částečně i příčinou války. To, že Bethmann-Hollweg a císař Vilém jako Vídeň a Budapešť z války vinili Rusy a panslavism, nutilo k opatrnosti, nepřijímat tuto německou theorii; hlasy německých profesorů (Lamprecht, Gothein a j.) mi ji nedovedly odůvodnit. Viděl jsem ve válce více. V historické perspektivě se mi pangermánský imperialism zjevoval jako prodloužení starého a vleklého antagonismu římsko-řeckého, Západu a Východu, Evropy a Asie, později Říma a Byzance; antagonismu nejen národnostního, nýbrž i kulturního. Pangermanism a jeho Berlín-Bagdad dal zděděnému římskému imperiu úzký ráz nacionální a přímo šovinistický; obě císařství, německé a rakouské, vzniklé ze středověkého imperia římského, spojila se k podmanění starého světa. Proti sobě stáli nejen Němci a Slované, nýbrž Němci a Západ, kultura německá a západní – Západ, zahrnující v sobě také Ameriku. Na německé straně stáli Maďaři a Turci (Bulhaři tolik neznamenali), a Němcům šlo o podmanění Evropy, Asie, Afriky, světa starého; proti tomu se vzepřel ostatní svět a po prvé Svět Nový – Amerika – přispěl neněmecké Evropě k odražení německého útoku. S počátku Amerika sice byla neutrální, ale její sympathie byly s Francií a se Spojenci, a ona jim také hned dovozem surovin a zbraní pomáhala. Co se s počátku vědět nemohlo – Amerika se na konec účastnila války a k rozhodnutí valně přispěla. Spojení všech národů pod vedením Západu je důkazem, že válka neměla rázu pouze národnostního – šlo o prvý velkolepý pokus jednotné organisace celého světa a lidstva. Národnostní rozpory byly podřízeny idei kulturní a sloužily jí. Ovšem se zájmy rozmanitě křižovaly. O tom všem jsem své názory vyložil v „Nové Evropě“. Nebudu se opakovat.

Naše místo bylo celou naší historií na straně protiněmecké. Analysuje situaci evropskou, odhaduje pravděpodobný rozvoj války, rozhodl jsem se pro aktivní odpor proti Rakousku, očekávaje, že Spojenci zvítězí a že naše rozhodnutí pro Spojence nám přinese svobodu.

Rozhodnutí mi nebylo snadné – šlo, jak jsem věděl a cítil, o rozhodnutí osudové; ale jasné mi bylo to, že v té veliké době nesmíme zůstávat pasivní: i nejlepšího práva musí hájit lidé činní, nemá-li zůstat na papíře. Nemůžeme-li se Rakousku postavit doma, musíme to učinit za hranicemi. Tam bude hlavním úkolem získávat pro nás a náš národní program sympathie, navázat styky s politiky, státníky a vládami spojeneckých států, organisovat jednotný postup všech našich kolonií a hlavně zorganisovat ze zajatců vojsko. Tento program vojenský jsem koncipoval od samého počátku, jak dokazuje prvé poselství do Londýna panem Voskou. Od počátku bojů v Haliči (od 10. srpna) Rusové zajímali značný počet rakouských vojáků; v polovici září jsem počítal aspoň 80.000 mužů. Už z toho, odhadoval jsem, je nejméně 12.000–15.000 Čechů, kteří by se dali získat do Družiny; a počet zajatců stále rostl a tím i počet našich budoucích vojáků. Plán, formovat venku vojsko, byl ostatně tak přirozený, že jej naše kolonie všude spontánně začaly provádět.

Konečně bylo třeba, aby vedení zahraniční bylo ve spojení s domovem; samo sebou pak bylo dáno, že pouhá existence zahraničního organisovaného odboje měla vzpružující vliv na politiku domácí. Mohla ovšem přitížit a vyžadovat obětí – avšak svobody a volnosti nelze dobýt bez obětí.

A nemusím ani říkat výslovně, že se při všem uvažování a rozhodování pro odboj proti Rakousku-Uhersku v hloubi duše ozývala otázka: jsme pro odboj opravdu

zralí a jsme zralí pro svobodu, pro správu a udržení samostatného státu, složeného ze zemí českých a Slovenska se značnými národnostními menšinami? Máme dost lidí, politicky tak vyspělých, že pochopí pravý smysl války a úkol národa v ní? Pochopíme světodějný okamžik? Dovedeme jednat, jednat zase jednou doopravdy? Odčiníme Bílou Horu a nadobro? Překonáme v sobě Rakousko a jeho staletou výchovu? „Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, vláda věcí Tvých k Tobě se zase navrátí, ó lide český!“

Před svým odjezdem načrtl jsem pro dra Beneše a jeho důvěrníky plán pro protirakouský postup doma: pamatoval jsem na hlavní možnosti války a určil podrobně, co by se v tom neb onom případě mělo doma dělat; rozmluvou s drem Benešem ve Švýcarsku a dopisy jsem plán doplňoval. V každé válce — a revoluce je také válkou — neběží toliko o odhodlanost a udatnost, nýbrž také o promyšlený plán, o organisaci všech sil a o jednotné vedení.

II

ROMA AETERNA

Řím: prosinec 1914 - leden 1915

11

Rozhodl jsem se jít napřed do Italie a pak do Švýcarska; chtěl jsem se přesvědčit, jaké je v Římě smýšlení, zůstane-li Italie neutrální. Odejel jsem z Prahy přes Vídeň 17. prosince.

Měl jsem jisté obavy, nebudou-li mi na policii v Praze nebo na hranicích dělat obtíže; náhodou jsem měl pas na tři léta do všech zemí, vypravený před válkou, a tím policie byla jaksi vázána. Novinami proletěla zpráva o nemoci mé dcery Olgy a tu jsem právě vzal s sebou; tím věc šla dost hladce. Na hranicích úředník dělal obtíže, telegrafoval do Prahy, má-li mne pustit; než odpověď stihla, vlak do Benátek odjížděl, a proto jsem (po prvé za svého poslancování) zdůraznil své poslanectví, vsedl do coupé a jel.

Z Benátek psal jsem panu Štěpinovi do Chicaga, aby mi Československý Pomocný Výbor, jemuž předsedal, poslal, jak ujednáno s drem Scheinerem, peníze. Nevěděl jsem tenkrát, kolik bude třeba; postupně jsem požadavky prvého dopisu doplňoval a žádal stále více.

V Benátkách byl redaktor Hlaváč; ze své bohaté znalosti všech vídeňských a rakouských novostí, zejména osobních, mohl mi doplnit zprávy o hr. Czerninovi, jenž mě tenkrát zajímal. Byl vyslancem v Bukurešti, a slyšel jsem ve Vídni všelicos o jeho tamější činnosti; přes jeho poměr k Františku Ferdinandovi očekával jsem, že do vídeňské politiky brzy bude zasahovat.

Z Benátek – zastávka ve Florencii – přibyl jsem do Říma 22. prosince. Vzpomínal jsem cestou na prvou návštěvu Italie 1876; tenkrát jsem prohlédl každé významnější město severní a střední Italie – jak na mne působily ty četné pamětní nápisy, hlásající tyranii Rakouska! Žil jsem v té době v renaissanci, Italie mi byla museem a školou uměleckou; později jsem v Italii žil antikou, ač i do křesťanství jsem se ještě dovedl vmýšlet a vcítovat. Italská renaissance mě vábila svou divnou synthesí křesťanství a antiky, třebaže ta synthese začala vlastně od samého počátku církve. Křesťanství bylo proti antice, ale chtěj nechtěj ji zachovalo a dochovalo; vždycky znova se přesvědčuju, že Augustus byl vlastně prvým papežem. A podívejte se na Janusovu tvář Tomáše Aquinského – Aristotela! Recepci římského práva, o níž se tak často mluví, předcházela a provázela recepce antického myšlení a antické kultury. Ten zvláštní přechod Říma do katolicismu v Italii lze stopovat názorně ve výtvarném umění, zejména v architektuře (Pantheon!); působilo to na mne silněji nežli moderní theologové, doličující tu synthesi nebo synkretism z literárních pramenů.

A katolicism sám, církev a papežství, to velkolepé pokračování a dovršení římského imperia, je dílem nejen Římanů, nýbrž i jejich pokračovatelů, Italů. Katolicism je dílem ducha románského; také jesuitism, podstata novokatolicismu, je ze Španělska. V Italii máme i znamenité mravní a náboženské postavy, vymykající se církvi: Svatý František z Assisi, Savonarola, Giordano Bruno, Galilei.

Je však také – a právě proto – zajímavá Italie moderní: z novějších myslitelů upoutal mě geniální Vico, jeho filosofie společnosti a dějin, jeho psychologické pronikání vlastních sil společenských a jejich působení,

jeho vystihování ducha římského práva a celé kultury – zase a stále synthese katolicismu a antiky, neboť Vico byl knězem a při tom právě také filosofem dějin, prvním moderním sociologem. Katolicism svou dlouhou církevní tradicí vedl k filosofii dějin a historii – Vica předcházel Bossuet atd.

Risorgimento italské již jménem vede k našemu obrození a také dobou; po stránce politické nám musí být sympathické sjednocení a osvobození národní. A tu se zase podává vážný problém poměru státu a církve; řada silných myslitelů nové Italie lámala si hlavu osudem a úkolem papežství pro sjednocení Italie. Mne zajímali v tom Rosmini a Gioberti, oba kněží, silní myslitelé; zajímali mě více než italští Kantovci a Hegelovci. Také odpůrce obou, Mamiani, je zajímavý, jak se na konec oběma přizpůsobil – cítit ve všech třech italské srdce a problémy Italie po francouzské revoluci. To sjednocení se pak stalo proti papežství. Rok 1870 je pro Italii, a nejen pro Italii, památný: v červenci koncil proklamuje nové dogma o papežské neomylnosti, za několik týdnů na to italské vojsko obsadilo papežské území, plebiscit 153.000 hlasy se vyslovil pro připojení papežského státu k Italii, jen 1507 hlasů bylo pro režim starý. Pro papežský stát nehnuly ani státy katolické prstem – takový byl konec světské moci církevní a hlavy theokracie! Obnova scholastiky a studia Tomáše Aquinského Lvem XIII. nedovedou středověk zachránit. Přirozeně, logicky spojoval jsem svou naději na pád theokratických států s touto světodějnou událostí.

Není náhodou, že se nejnovější filosofie v Italii hodně věnovala sociologii a studiu všech jevů společenských; mimo filosofii dějin, podávající se dlouhou a bohatou tradicí, těžký problém populační, vedoucí k politice kolonisační, industrialice na severu, probouzení kultur-

ní v středu a na jihu, praktická unifikace Italie a s tím rostoucí národní a politické sebevědomí – to všecko tvoří obsah novodobého italského myšlení.

Italie mi podávala problém revoluce v různých formách, zejména politického atentátu a tajných společností; Mazzini a jeho filosofie je živým zdrojem pro přemýšlení o revoluci.

V moderní italské literatuře počal jsem poněkud nesystematicky s Leopardim pro jeho pesimism, jenž mě jako časový problém od mládí zajímal; od něho k Manzonimu nebylo daleko, třeba že hlásá křesťanství (Manzoni je přívržencem Rosminiho) – oba jsou romantikové a otcové nových směrů italské poesie. Skokem jsem se dostal k d'Annunziovi, na němž jsem si ujasňoval dekadenci a její poměr ke katolicismu; bude se zdát neorganickým, že jsem se od d'Annunzia vrátil ke Carduccimu, ale je to spojení organické – blasfemický hymnus satanovi je přirozenou součástí toho, co zovu dekadencí. Povím o tom více v části o Francii. Jen bych ještě poznamenal, že se politické vystupování d'Annunziovo docela dobře hodí k marnému vyplňování jeho dekadentské duchovní prázdnoty. Přechod romantismu do verismu a na konec nejnovější futuristé a podobní rebelanti charakterisují duchovní krisi nejen nejnovější Italie, nýbrž celé Evropy. A jako jinde i v Italii proti literární anarchii povstávají literární lékařové, předpisující různé návraty, ten k Danteovi, onen k Leopardimu atd. – patrně lékařové jsou zachváceni stejnou mdlobou jako pacienti.

Toto všecko a mnohem podrobněji jsem si představoval, když jsem se v Římě trápil dohadováním, půjde-li Italie proti Spojencům s Rakouskem a Německem – není to možné, zněl vždy znova závěr mé filosofie italské historie a kultury.

Řím měl vyslance všech států a mnohých po dvou (také při Vatikáně), tu tedy dána možnost dostat zprávy a navázat politické styky. Na prvém místě jsem se obrátil na vyslance srbského, Ljuba Mihajloviće, a jihoslovanské politiky; Jihoslované měli venku již poslance a jiné známé lidi, a jejich počet stále rostl. Já byl jediný český poslanec a to mě mrzelo, protože se na poslance lidé na Západě dívají více politicky než na profesora (moje visitka zněla: Prof. T. G. M., Député Tchèque, Président du Groupe Progressiste Tchèque au Parlament de Vienne – jak živ bych doma a bez války takovou titulaturu nebyl dal vytisknout!). V Římě v té době pro Jihoslovany byl silou politickou také Mestrović, protože ho Italové (od výstavy v Benátkách na jaře 1914) jako umělce uznali a cenili; vedle něho působili v Římě dr. L. Vojnović a profesor Popović. Z poslanců politiků byl tu dr. Trumbić, dr. Nikola Stojanović (poslanec za Bosnu a Hercegovinu) a j. Supilo byl v Londýně; byl šťastnou náhodou ve Švýcarsku, když válka propukla a zůstal tudíž hned za hranicemi. Ze Slovinců byl v Římě dr. Goričar, bývalý úředník konsulátní v Americe, a dr. Župančić z bibliotéky bělehradské. Schůzky u vyslance Mihajloviće byly k vůli nám z Rakouska pozdě v noci, aby nás rakouští agenti nemohli snadno stopovat.

Probírali jsme situaci celkovou a dohodli se o těsné spolupráci. Z jednotlivých problémů zajímali se římští Jihoslované o koridor mezi Slovenskem a Chorvátskem; moje mínění bylo, že lze plán pustit do veřejnosti jen nanejvýše takticky. Mnozí Jihoslované plán ten akceptovali; Trumbić byl zdrželivý, přenechávaje věc Čechům.

V Italii počínala agitace pro „Dalmazia nostra“; byl jsem na přednášce dalmatského Itala, lektora a publi-

cisty v Anglii. Mluvil jsem hned i později s těmito protislovanskými politiky (na př. red. Dudan), abych jejich argumenta seznal. Poznával jsem, že Italové (z Italie – na rozdíl Italů z irredenty) na Dalmácii myslili málo; Terst, Asie, Afrika (kolonie) a Trident – Terst mnohem více než Trident! – byly vlastním předmětem aspirací. Radil jsem Jihoslovanům, aby také veřejně vystoupili a zahájili dobře vedenou protipropagandu; domnívám se, že by byli přes značné obtíže získali část politiků a obyvatelstva. Pozoroval jsem, že italský lid nebyl veden imperialismem, nýbrž zděděnou antipathií proti Rakušanům. Proto byl také méně proti Němcům (v říši). A vedle toho i na Italy působilo znásilnění Belgie, ačkoli Italie belgické neutrality nezaručila. Imperialism neprýští z lidu – monarchové, generálové, bankéři a obchodníci, profesoři, žurnalisté, inteligence, toť všude avantgarda a imperialistická armáda. Je jistě vhodné připomenout, že Italie 1913, když ji Rakousko vábilo k napadení Srbska, dvakrát odmítla.

Byli v Italii mnozí, kteří válku pokládali více za věc, týkající se Francouzů, Rusů a Německa, ne Italie; častěji jsem slyšel argument, jehož teď užívá Sign. Nitti, že válka je bojem Germánstva se Slovanstvem. Odsud pak bylo lze brát důvod pro neutralitu, ale i pro Němce a proti Slovanům a tudíž i pro „Dalmazia nostra".

Řekl jsem, že jsem Jihoslovanům téměř záviděl, že měli venku tolik politiků; bližším pozorováním jsem poznával už v Římě, že jim hrozí neshody. Měli sice všichni program: Jednota trojjmenného národa, ale tento jistě dobrý a pěkný program nebyl podrobněji propracován. To jsem vyslechl ze všech řečí; a cítil se starý spor mezi Srby a Chorváty. Srbský vyslanec byl velmi rozhodně pro jednotu a byl s Chorváty v dobrých stycích; ale zdálo se mi, že někteří Chorváti přece jen

přílišně zdůrazňovali význam Chorvátů kulturní, kdežto tenkrát a v celé válce šlo v prvé řadě o vedení vojenské a politické.

Moji jihoslovanští přátelé věděli, že jsem si představoval jejich národní jednotu pod politickým vedením Srbska; představoval jsem si ji jakožto plod promyšlené, povlovné správní unifikace různých jihoslovanských zemí, zvyklých svým administračním a kulturním zvláštnostem.

Na venek Jihoslované v Římě vystoupili protestem proti Tiszovi, který tenkrát (v prosinci 1914) Chorváty agitačně pochválil za věrnost a za udatnost v boji za společnou vlast; protest (v „Corriere della Sera") byl podepsán „Chorvátským Výborem". Toho názvu užito, aby se Vídeň a Budapešť nemohly mstít na rodinách jednotlivců, jako kdyby se byli podepsali osobně. V té době se mluvilo mezi Jihoslovany také o „Jadranské legii", jakožto jihoslovanském výboru; aspoň vydána v lednu 1915 některá jeho prohlášení. Potud nás Jihoslované organisačně předešli; já si z toho bral důvod, z Prahy požadovat, aby ke mně přišli poslanci a žurnalisté.

12

Z Poláků jsem potkal prof. M. Loreta a také s dánským spisovatelem Rasmussenem (germanofilem) jsem se seznámil.

S ruským vyslanectvím přišel jsem málo do styku, jen s některými úředníky (Chvoščinskij a vojenský attaché Enckel); vyslanec byl bez vlivu v Římě i doma; zajímavější pro mne byl pan Giers (černohorský). Ani později nemařil jsem svého času s lidmi, kteří neměli nic než oficiální postavení; naši z počátku bývali zaraženi, když jsem ty a ty ministry, poslance atd. nevy-

hledával. Znal jsem hodnotu a význam politicky činných lidí jednotlivých zemí z publicistické a historické literatury a informoval jsem se vždy na místě o jejich skutečném vlivu.

Zmínil jsem se o panu Svatkovském, že jsem s ním navázal styk ještě z Prahy. Býval ve Vídni šéfem státní telegrafní agentury pro Rakousko-Uhersko a Balkán. Znal jsem ho léta; ale nepracoval jsem s ním mnoho, nechtěje mu překážet v jeho oficiálním postavení. Brzy po mém návratu z Německ poslal ke mně svého důvěrníka, a touž cestou jsem mu sdělil, že přijedu v polovici prosince do Říma. Pan Svatkovskij pocházel z české rodiny, jak prozrazuje jméno (rusky by znělo Svjatkovskij); je prý potomek Svatkovských z Dobrohoště, účastnivších se povstání roku 1618; po konfiskaci statků jeho předkové se vystěhovali do Saska; odtamtud do Ruska. Odsud upřímný zájem v našich věcech; čekal mě již v Římě. Rusové ve Východním Prusku utrpěli porážku a mluvilo se dlouho o zrádcích ve vojsku a ministerstvě; Svatkovskij znal dost detailů o celé aféře (Mjasojedov) a překvapil mě svou ostrou kritikou oficiálního Ruska a armády. Dával mi v mé kritice Ruska úplně za pravdu a sdílel mé obavy o Rusku; s rusofilstvím pražským nesouhlasil a charakterisoval ruského velkoknížete na Pražském Hradě velmi případně („šampaňské, francouzské maitressy" atd.). Probrali jsme nerušeně celou situaci; přesvědčil jsem se, že mohu Svatkovskému důvěřovat a sdělil jsem mu tedy své plány. Referoval do Petrohradu; z Italie mohl nerušeně psát do Petrohradu. Vyslance (Krupenského) k tomu nechtěl užít, alespoň ne výlučně; neměl o něm také valného mínění. Po několikerých rozmluvách podal do Petrohradu úplné memorandum, shrnující mé názory a plány. Tím způsobem Sazonov dostal ode mne již druhé me-

morandum; prvé od Seton-Watsona v říjnu (1914), druhé od Svatkovského v lednu (1915). Vůbec poznamenávám hned zde, že jsem s ruskými vyslanci a jinými osobami byl všude v stálém styku. Svatkovskij se usadil ve Švýcarsku, odkudž byl s Ruskem, také na frontě, v stálém spojení; ve Švýcarsku pak jsme se vídali často, později přijel za mnou do Paříže. Toto mé intimní spojení s Ruskem od samého počátku je výkladem k tomu, že jsem do Ruska nepospíchal; naši lidé v Rusku a jinde o tom nevěděli a někteří v tom viděli mé „západnictví" a nechuť k Rusku. Ve skutečnosti jsem právě také s Ruskem byl v stálém styku; podle celé situace však bylo mé přítomnosti třeba na Západě, kde jsme neměli styků politických a kde bylo třeba získávat porozumění pro náš plán. Očekával jsem již doma, že se o osudech Evropy bude rozhodovat na Západě, ne v Rusku, a toto rozpoznání se mi pobytem v západních zemích stávalo jasnějším a jasnějším.

13

S Francouzi jsem chtěl jednat až později, až shlédnu poměry v Paříži, proto jsem s nimi v Římě styků stálých nenavazoval; také jsem se domníval, že Paříž je z dřívějších let z Prahy lépe zpracována než se pak ukázalo.

S anglickým velvyslancem (byl jím Sir James Rennell Rodd) konferoval jsem několikrát; zprostředkoval mi dopisy do Londýna.

V Berlíně (na cestě do Holandska) ujednána schůzka s Bülowem, jenž vedl německé vyslanectví v Římě; politik, jenž Bülowa dobře znal, prostředkoval rozmluvu. Byl bych rád s nějakým německým oficiálním politikem promluvil, ale Bülow se omlouval, že nemá kdy. Tenkrát, jak se v Římě mluvilo, snažil se Italii

získat pro válku na straně Německa-Rakouska; nabízel Italům italské kusy Rakouska, a to popuzovalo ve Vídni. Ve Vídni vůbec poměr Italie a Německa dost podezřívali.

S Italy, zejména v oficiálním postavení, styků jsem nevyhledával; musil jsem předpokládat, že rakouské a snad i německé vyslanectví dává na mne pozor a proto jsem nesměl nikoho kompromitovat; neboť Italie byla neutrální. Vzpomenu však jedné scény. Navštívil jsem jednoho večera historika a publicistu prof. Lumbroso (vydával „Rivistu di Roma"); milý profesor byl mým příchodem omráčen – četl na začátku války v listech, že jsem byl v Praze zabit, a jako pořádný registrátor zařadil si do přihrádky „Masaryk" také článek o mé smrti: „Budete žít dlouho!"

Řím mě potěšil: Italové zůstanou neutrální, nepůjdou s Rakušany, spíše proti nim, tak zněl výsledek mých pozorování a zpráv: Italie by nešla proti Anglii a s Francií měla tajné ujednání z roku 1902 (1.-2. listopad), zavazující v případě války k neutralitě, v nynější válce však Německo, vypověděvši Francii a Rusku válku, sotva jednalo v duchu dohody trojspolkové, sjednané pro defensivu. Rakousko vůči Italii bylo přímo neloyální, když jí neoznámilo svůj postup proti Srbsku, ačkoli to paragraf 7. trojspolkové smlouvy předpisoval. Jevil se v tom despekt, který Vídeň Italii ve všem jednání za války projevovala. Italie se proto prohlásila hned 31. července pro případ války neutrální. Expedice do Valony věstila aktivní vystoupení s Dohodou, ovšem, věstila také konflikt o Balkán, zvláště s Jihoslovany.

V prosinci 1914 a lednu 1915 již se silně agitovalo pro účast Italie na válce; začínala ostrá polemika proti Giolittimu, jako by stranil Německu a Rakousku. Ve skutečnosti, jak jsem slyšel od lidí dobře informovaných, byl proti válce, domnívaje se, že lze od Rakouska dostat

žádoucí koncese bez války; ale nebyl pro mír za každou cenu, zejména kdyby Rakousko Italii nepovolilo. Neočekával jsem, že povolí – byli ve Vídni příliš nafoukaní a neměli z Italie strachu; bylo známo, že zejména vojáci (Conrad von Hoetzendorf) chtěli s Italií mít válku, neohlížejíce se na smlouvu trojspolkovou. Aehrenthal měl se co bránit proti Conradovi; v Italii to všecko znali, jak jsem se přesvědčil.

14

Postavení Vatikánu na počátku války bylo rozhodně austrofilské a germanofilské. Z rakouského velvyslanectví u Vatikánu (hr. Pálffy) a také u Quirinalu (Macchio) šířily se zprávy, že i papež Benedikt XV. je pro Rakousko a proti Srbsku. Měl jsem docela bezpečné zprávy o hr. Pálffym; Rakousko, tak hlásal v Římě, je katolickým státem par excellence a ochráncem církve, zejména také proti pravoslaví. Hr. Pálffy zdůrazňoval, že nejen státní sekretář, nýbrž papež sám vystoupení proti Srbsku bezpodmínečně schvaluje.

Rakousko-Uhersko bylo v Evropě jediným velikým státem katolickým, a proto se už napřed mohlo a musilo očekávat, že Vatikán bude na straně Rakouska. Vatikán věděl, že rakouský katolicism je „bahno“ (tak soudily o něm hlavní katolické orgány v Německu), ale jeho nadějí byl katolicism německý, jenž by svou životností a politickou mocí (centrum) dovedl vésti katolíky rakouské a uherské. Skutečně centrum a zejména jeho čelný politik Erzberger ve válce od samého počátku hráli vynikající roli svou propagandou a politickou iniciativou. Mimo to rozhodoval dobrý osobní poměr císaře Františka Josefa k papežům.

Ale postavení Vatikánu ve válce nebylo určeno pouze

zřetelem na Rakousko a Německo, nýbrž také na katolíky druhé válčící strany. Hledíme-li na církevní příslušnost bojujících stran čistě statisticky, tož na straně Dohody bylo ve válce více katolíků než při Rakousku a Německu; již proto Vatikán byl nucen postupovat opatrně, což v praxi bývalo pravidelně neurčitostí. Odsud stálé spory mezi politickými katolíky o pravém mínění Vatikánu a výklady, jež vatikánský tisk a sám státní sekretář Gasparri musil dávat papežským slovům. Než politika Vatikánu nebyla určena pouze počtem; na příklad jihoamerické republiky, vyslovivší se proti centrálním mocnostem, nepadaly tak na váhu, jako evropské národy a státy katolické. Vatikán byl zejména v choulostivém postavení vůči Francii; a stalo se, že se francouzští biskupové za války vyslovovali proti Vatikánu a papeži.

Tím pak, že se Italie postavila na stranu Dohody, situace Vatikánu se stala ještě nepohodlnější; tak lze pochopit a vysvětlit, že Vatikán své austrofilství postupem války mírnil, k tomu vedl také poměr k Belgii (kardinál Mercier!).

Zajímavé bylo pozorovat, jak postupovali političtí katoličtí vůdcové obou stran. Hledisko národní rozhodovalo více než náboženské. Vzpomínám memoranda, jež němečtí katolíci podali hned začátkem září (1914) do Říma; proti němu se francouzští katolíci ozvali začátkem 1915, a proti této odpovědi zase Němci vydali pamětní spis. Přes tyto a další spory Vatikán na venek zachovával jistou objektivitu; to se mu dařilo hlavně tím, že se vyhýbal aktuálním otázkám, spokojuje se povšechnými úvahami o svém božském poslání. Zvláště se Vatikán takořka specialisoval na úkol mírotvorce; proto také katolická propaganda ve všech válčících zemích směřovala k sjednání brzkého míru; za

dané situace prospívalo se tím, zejména v Anglii a v Americe, Němcům.

Od oficiální politiky Vatikánu se musí odlišovat osobní smýšlení toho neb onoho papeže, jednotlivých kardinálů a osob v různých vatikánských úřadech. Stopoval jsem politiku Vatikánu stále bedlivě po celou válku. Štefánikem jsme s ním navázali styky; při tom nezapomínal jsem ani na chvíli, že „qui mange du pape en meurt".

V Římě jsem si pro všechny případy smluvil útěk z Terstu do Italie. Občas totiž jsem myslíval, že se snad na krátko ještě vrátím do Prahy; chtěl jsem tam naše utvrdit a s nimi ještě jednou celý plán prohovořit podle nabytých zkušeností v Italii. Také jsem chtěl uschovat část svých knih, o které mi šlo (s poznámkami a jistá pretia affectionis). Nepochyboval jsem, že přijde na byt policie, jakmile zůstanu venku; pro ten případ jsem pro ni přichystal dopis, oznamující, že již nic politického nenalezne, hlavní věci politické že jsem už bezpečně uklidil.

Dne 11. ledna, navštíviv naposledy zamilované Pantheon, odejel jsem z Říma do Ženévy; známý náš, úředník italské diplomacie, zavezl nás podél moře (Siena-Pisa-Sestri-Levante) autem do Janova, z Janova pak šla cesta drahou.

III

V RODIŠTI ROUSSEAUOVĚ

Ženéva: leden-září 1915

15

Až do Říma trvala orientační fáse mé zahraniční akce; teď měla začít práce soustavná. K tomu se Švýcarsko samo sebou hodilo svou zeměpisnou polohou; sousedí s přátelskými i nepřátelskými zeměmi, zejména také s Rakouskem, spojení s Prahou bylo poměrně snadné. Ve Švýcarech dále jako politickém asylu sejdu se s emigranty ostatních národů.

Švýcary mi poskytovaly všecky a hlavně nepřátelské listy a celou německou a rakouskou publicistiku, zvláště politickou a vojenskou, a rozumí se, že jsme dostávali také tisk náš. To byla pro nás veliká výhoda: stopovali jsme podle denního tisku vývoj věcí doma a v celém Rakousku; byla to v boji proti rakouské a maďarské propagandě zbraň neocenitelná. V Ženévě a Curychu daly se koupit všecky potřebné knihy, revue, mapy; to trvalo i později, dostával jsem ze Švýcar, čeho jsem potřeboval, i do Londýna a Ameriky. A potřeboval jsem toho (také pro své přátele) hodně; pro pečlivější politické pozorování byl jsem zvyklý, doplňovat si denní žurnalistiku literaturou politickou a historickou; vždy jsem stopoval literaturu hlavních zemí všecku, také krásnou, abych politický vývoj chápal z celkového života hmotného a duchového. Měl jsem brzy slušnou válečnou knihovnu pohromadě.

Ve Švýcarsku jsme měli kolonie; těch v Italii nebylo, a šlo tedy o to, informovat je o situaci doma,

sjednotit části roztroušené po různých městech programově a organisovat je ke spolupráci. V Ženévě byli hned energičtí pomocníci: dr. Sychrava, inž. Baráček, stud. math. Lavička, později pp. Božinov, Kyjovský a j.; dr. Sychrava měl obtížný úkol žurnalistický (nebylo spolupracovníků a z domova příspěvky do našich zahraničních listů také nepřicházely) a dohled nad všemi pracemi pro spojení s Prahou.

Byl tenkrát v Montreux hrabě Lützow; abych ho nekompromitoval, nešel jsem k němu, ale věděl o mé činnosti a souhlasil, jak mi pak referovali společní přátelé v Anglii, zejména také s mojí politikou ruskou.

Sotva jsem se v Ženévě zařídil, přicházely od rodiny v Praze neočekávané zprávy o nemoci našeho Herberta – dne 15. března definitivní telegram o jeho úmrtí – ale, vždyť tisíce rodin ztratilo doma válkou své členy! Člověk vzácně čistý a čestný a malíř-básník, usilující o krásnou prostotu – – zdravý a silný tělocvikem a tolik se namáhal, aby nemusil Rakousku na vojnu, a přece válkou našel smrt – přenesením tyfu haličskými uprchlíky, jimž pomáhal. Případ pro fatalisty.

Moji dávní klerikální odpůrcové posílali mi z Prahy své hrubé, nenávistné anonymní dopisy: Prst Boží! Byl jsem si jist, že trestem za moji protirakouskou politiku to nebylo, spíše napomenutím, v ní neochabovat...

Prvým a naléhavým úkolem pro naši akci byla organisace práce podzemní – vysílání a přijímání poslů do Prahy a z Prahy. Dařila se dobře: všichni jsme pracovali s chutí, a nový úkol zajímal; sám jsem se věci hodně věnoval. Úkol byl technický a psychologický; dělaly a vynalézaly se rozličné předměty, do nichž se listy (šifrované i nešifrované) uschovávaly; měli jsme na př. dovedného truhláře, který nám dělal takové kufry a bedny, že se v jejich postranních stěnách mohl

umístit značný počet novin, psaní atd., a policie nám při vší opatrnosti nic nenašla. Pravidlo bylo, nedělat, co se dělá obyčejně; tedy žádné dvojité dno, nic do bot a šatů, všecko musilo být nezvyklé.

Těžší byl výběr lidí a jejich informování; každý posel musil být podle svých schopností, vzdělání atd. instruován, aby dovedl postupovat ve všech situacích, do nichž by upadl. Na možné situace musil být připraven. Také se mu podle schopností a vzdělání musily vybrat úkoly. Často překáží při této práci, že se poslové nedrží instrukcí, improvisují bez rozvahy a dopouštějí se tím neopatrností.

Takovou neopatrností přitíženo dru Kramářovi, on, a brzy také dr. Rašín, byli uvězněni; s nimi také redaktoři „Času", paní Benešová a naše Alice. Hlavní starostí mně ovšem byl dr. Beneš, aby nebyl chycen. Člen našeho podzemního oddělení, sociální demokrat, nemile nesl, že se jeho strana dost neúčastní zahraniční práce; proto mu napadlo poslat posla bez mého vědomí k dru Soukupovi, aby jej a stranu vyzval ke spolupráci Tento posel byl policií dopaden. Věc je dostatečně známa. Nám se případ vymstil, musili jsme začít znova a novým způsobem; policie byla již také dovednější a proto musili jsme i my napínat své síly.

Spojení s Prahou dálo se do jisté míry také „legálně", poštou; s počátku alespoň listy (nepolitické) docházely tam sem; mohl jsem tedy v opatrné a smluvené formě povědět, že bych po případě došel domů. Přišel ovšem hned koncem ledna od dra Beneše telegram, že je to již nemožné, a také Machar poslal zprávu, že by mne hned na hranicích potrestali smrtí; pražští přátelé byli zpraveni o telegramu bar. Macchio z Říma (neměl mne rád od boje proti Aehrenthalovi), žalujícího na mé velezrádné podniky v Římě. Velmi dovedně užívali naši doma novin (i německých), aby nám v rozličných anon-

cích a zaslancích podávali zprávy a pokyny. Dru Benešovi se podařilo dvakrát přijet ke mně na několik dní do Švýcar. Přišli také prof. Hantich, posl. Habrman a dr. Třebický. Dr. Třebický mi potvrdil, co jsem už věděl od dra Beneše, že totiž dr. Rašín výborně a neúmorně pracuje s drem Benešem v Maffii. Vzkázal jsem mu, že starší neshody a kyselosti mezi námi pro mne válkou přestaly a projevil jsem svou radost ze součinnosti.

Zvláštní a těžký obor bylo komponování šifer a různých klíčů, protože se po nějakém čase musily měnit; inž. Baráček pracoval na konstrukci zvláštního psacího stroje na šifrování.

Druhý veliký úkol byl, sebrat kolonie všech spojeneckých zemí v jednotný celek; to se dařilo pomalu, protože korespondence z dálky byla nesnadná. Postupem času jsem všecky hlavní kolonie sám navštívil anebo někoho k nim poslal a takto písemné dohodování dotvrdil. Aby pak nebylo obšírné a namahavé korespondence, musili jsme mít list, který by všecky kolonie stejně informoval a vedl. Do jisté míry nám pomáhal tisk přátelský, uveřejňováním zpráv a interviewů; ale i nepřátelský – svými denunciacemi a žalobami.

S Paříží bylo teď spojení snadné; s Denisem jsme si dopisovali, a brzy přijel pan Kepl, který mu byl k ruce v práci s pařížskou kolonií; ustálilo se mezi Paříží pravidelné spojení poštou a vzájemnými návštěvami. Z Ženévy byla také snadnější korespondence s Londýnem, Amerikou a Ruskem.

Naši lidé všude správně chápali, čeho bylo třeba; všude spontanně vznikaly různé pokusy vojenské, žurnalistické a pokusy o centrální, vedoucí orgán. Tak vznikl ve Švýcarsku v Bernu Ústřední Svaz Českých Spolků ve Švýcarsku (3. ledna); v Paříži počaly vycha-

zet týdeníky „Na Zdar“ pana Hoffmanna-Krátkého a pak „L'Indépendence Tchèque“, orgán pana Koníčka z Ruska, a brzy na to (28. ledna—5. února) utvořena „Národní Rada československých kolonií“; tato „Národní Rada“ vystoupila ostrým protirakouským manifestem (16. února: František Josef se zbavuje trůnu) a Posláním na Slovensko. Ovšem tyto pařížské podniky naší věci také škodily.

V Americe se konal 13. ledna v Clevelandě sjezd „Českého Národního Sdružení v Americe“, v němž byla soustředěna všecka odbojová práce naší americké kolonie.

V Moskvě uspořádán 7.—11. března prvý Sjezd zástupců československých spolků na Rusi a na něm založen „Svaz československých spolků na Rusi“.

Také v Srbsku a v Bulharsku se organisovali krajané podobně; jen v Německu, ač tam našich lidí bylo více než jinde, odbojové organisace přirozeně nebylo.

Všude se koncipovaly a prohlašovaly přibližně stejné plány; zejména odboj proti Rakousku-Uhersku se projevoval vstupem do dohodových vojsk.

Politické programy byly obyčejně radikální, ale dost často nepromyšlené; žádala se na př. nejen Vídeň s Rakousy, nýbrž i celé bývalé Slezsko, někdy i jiné země, které k České Koruně náležely třeba jen na čas; a nadšené politiky ani nenapadlo, že by takový náš stát byl většinou německý. Neškodilo mnoho, kolovaly-li tyto fantasie mezi našimi, ale škodilo, když byly podávány některým vládám a politikům.

V koloniích všude byly neshody stran a osob, neshody tu i tam namnoze podmíněné zvláštnostmi místními; bylo dost rozumů, žárlivostí a osobních potyček, ale bylo také dobré vůle všude dost. Snad nejprudší byly obtíže v Paříži; prof. Denis nemohl to vydržet

a odřekl svou účast v práci. Řečená „Národní Rada“ a listy byly pochovány, sotvaže vznikly. (Časopisu „Na Zdar“ vyšla tuším jen 4. čísla, „L'Indépendence Tchèque“ jen 11 čísel).

Bez velkých obtíží se uznala všude a brzy moje autorita, zprávami a poučováním se kolonie jednotně orientovaly; tak asi v létě 1915 byl tento proces zhruba ukončen. Měli jsme pak již své orgány, jednotně vedené. Denisova revue „La Nation Tchèque“ vyšla 1. května; 17. června vyšel Pavlů „Čechoslovák“ v Petrohradě – v Kievě vycházel „Čechoslovan“ pana Švihovského – a na konec jsme měli „Československou Samostatnost“ dra Sychravy, vycházející ve francouzském městečku Annemasse od 22. srpna. „Samostatnost“ byla vlastním „orgánem politické emigrace“ (tak podtitul) a oficiálním mluvčím ústředí a vedení celé zahraniční akce. V Americe Češi a Slováci měli svou rozvětvenou žurnalistiku; na Rusku list slovenský vznikl teprve 1917 (od května – „Slovenské hlasy“). Na Sibiři vydávány pak listy české i slovenské.

Na mé stálé naléhání, aby z Čech přišli někteří poslanci a žurnalisté, koncem května přijel poslanec Dürich. Znal jsem ho z Vídně, z parlamentu; poslanec ve svém vystupování slušný, mluvící francouzsky a rusky, ale politicky byl pro situaci slabý. Přišel, že ho dr. Kramář vyhlédl jako zástupce národa speciálně pro Rusko; neměl jsem proti tomu nic, jestliže se dohodneme o programu. Byl orientován pro cara a dokonce pravoslaví, jak tak mnozí z těch našich rusofilů, očekávajících všecku spásu od Ruska. Dělalo mezi našimi zlou krev, že se ve svém rusofilském pasivismu neúčastnil naší práce, a vytýkali mu, že do Ruska také nepospíchal; k uvarování veřejných sporů musil jsem nespokojence nejednou mírnit. Pokud se jeho cesty do Ruska týká,

vypozoroval jsem na ruském vyslanectví, že se o tom s Petrohradem korespondovalo, ale neřekli mi co. Průtah byl nápadný.

Já už v Praze pomýšlel na to, aby dr. Scheiner, jako hlava Sokola, uprchl do Ruska; měl značnou autoritu a té mohl užít k budování našeho vojska; naléhal jsem na to ze Švýcar velmi a stále. Z Prahy jsem dostával zprávu, že se to stane.

16

Ve Švýcarsku se utužovalo naše politické spojení se spojeneckým zahraničím. Předně ve Švýcarsku samém získali jsme nové a četné přátele; přirozeně nejdříve v části francouzské, ale i v německé. Měl jsem brzy styky s kruhy publicistickými (Journal de Genève a j.), universitními atd. Vydatnou pomocnicí mně v tom byla naše Olga.

Dostávali jsme důležité zprávy z Prahy, zejména vojenské; to byl důvod navázat pravidelný styk s vyslanectvím italským.

Spolupráce s Jihoslovany pokračovala; navzájem jsme si sdělovali, co každý dělá, spolu jsme se radili, často společně postupovali. Do Ženévy přicházeli ze všech zemí jihoslovanských různí představitelé političtí a z jiných oborů veřejné činnosti. V Londýně se ustavil 1. května 1915 „Jihoslovanský Výbor" jako orgán Jihoslovanů z Rakouska-Uherska; vydával svůj „Bulletin Yougoslave" v Paříži a podával memoranda francouzské vládě, anglickému parlamentu a t.d. Srbové (z království) měli v Ženevě svůj zahraniční list „La Serbie"; v Ženevě bylo také „Srbské novinářské bureau". Černohorci měli dva orgány: „Ujedinjenje" pokrokových a „Glas Crnogorca" králův; vycházel v Neuilly u Paříže.

Omladině jihoslovanské, vydávající spis o národním programě, napsal jsem předmluvu.

V Ženévě byli dobří známí jako prof. B. Marković a j.; přišel na čas i Supilo, když se vrátil z Ruska, kam se vypravil hned po novém roce, aby oficiální Rusko získal pro Jihoslovany. O té jeho ruské cestě povím později. Srbský konsul nás zaopatřoval potřebnými pasy a visy do Francie a j. Sám jsem měl také pas srbský. Těmito přáteli jsem si zjednal zprávy o našich krajanech v Srbsku; přišel do Ženévy také velitel zajateckého tábora Paunković, a od něho jsme slyšeli, co se v Srbsku děje a jak mnoho máme svých zajatců. Pomýšlel jsem tenkrát podívat se k nim, ale poměry mě držely v Ženévě.

Ve Švýcarsku byla také dost silná propaganda bulharská; brzy byly mezi Bulhary a Srby ostré spory, mezi jiným také o Miljukova, stranícího Bulharům (Miljukov, vypovězen před lety z carského Ruska, žil delší čas v Bulharsku a tím byl Bulharům blízký). Já jsem se přirozeně těchto sporů s Bulhary neúčastnil, třebaže jsem politiku bulharskou odsuzoval, jak vidět z prohlášení listopadového: Bulhaři žádali nejen celou Makedonii, nýbrž i staré Srbsko a území t. zv. bulharské Moravy. K tomu se musí ovšem připomenout, že Spojenci tyto výhody Bulharům slibovali, když je pro sebe chtěli získat – tato politika Spojenců, namířená proti Srbsku, krvácejícímu na straně Spojenců, byla předmětem mnohých úvah mých přátel jihoslovanských a anglických.

Vyvíjely se však spory i mezi jihoslovanskými organisacemi a mezi jednotlivci; byla již zjevná politická diferenciace: Srbové drželi program velkosrbský a centralistický, Chorváti a Slovinci program federativní; mnozí však velkochorvátský. Centralisté i federalisté

hlásali národní sjednocení („Jugoslavie"), ale stejné slovo krylo velmi různé, nepropracované pojmy. Vedle toho byly ještě zvláštní směry a odstíny, jako Černohorci, směr austrofilský nejen v Chorvátsku, nýbrž i v Srbsku (představitelem prof. Perić v Bělehradě) a j.

S Ruskem byl jsem v stálém spojení panem Svatkovským, žijícím tehdy už ve Švýcarsku. Také s ruským vyslanectvím v Berně navázal jsem styky (nevalné).

Dopisoval jsem ovšem vedoucím lidem v naší ruské kolonii; začátkem února přijel z Ruska přes Paříž pan Koníček, člen prvé deputace u cara. Přišel, aby mi prý odevzdal vedení v Rusku. Byl jsem hned doma; jeden z četných našich politických nezkušenců na Rusku. Své vzkazy z Ruska i na veřejných přednáškách začínal: „Baťuška car pozdravuje". Tím ovšem v našich kolonií všude byl hned hotov, v Paříži, v Ženevě a pak i v Americe; mnozí ho pokládali za oficiálního agenta. Proti mně začal brzy boj; v Paříži opanoval „Národní Radu československých kolonií" a založil „L'Indépendence Tchèque". Udělal nám dost nepříjemností a svým černosotěňským panslavismem vzbudil nevoli u Francouzů. Získal však málo přívrženců; někteří z nich se dopouštěli takových přemrštěností, že byli pokládáni za rakouské provokatéry. V Ženevě s ním sympathisoval dr. Vítězslav Štěpánek, agitující po českých hospodách a kavárnách letáky, v nichž hlásáno černosotěňské carství, ruství a pravoslaví. Přes to jsem mu byl nápomocen svým spojením s Prahou; nepřekážel jsem mu, když chtěl jít na Rus, naopak, i v tom jsem mu pomohl. Mihl se u mne v Londýně na cestě do Petrohradu.

Když organisace naší zahraniční činnosti takto byla pokročila, odejel jsem v polovici dubna na chvíli do Paříže a Londýna, abych tam poměry viděl na vlastní oči. Z obou kolonií přicházely zprávy o osobních a politických potyčkách, a moji přátelé Mr. Seton-Watson a Steed mě naléhavě zvali také z důvodů politických. Projednali jsme v Paříži všechno s Denisem a promluvil jsem s mnohými členy kolonie; nastalo uklidnění. V Londýně urovnání sporů bylo poměrně snadné, ale zdržel jsem se tam déle, abych vypracoval pro ministra Greye a politické kruhy Memorandum, v němž jsem to, co jsem v Holandsku probral se Seton-Watsonem, precisoval. V něm jsem zdůraznil právo historické na samostatnost a zdůvodnil náš odboj vůbec. To bylo nutno, protože si v Anglii mnozí politikové úpravu budoucí Evropy představovali více podle principu národnostního. Také jsem polemisoval proti odstoupení značné části Dalmácie Italii, o němž jsem se v Londýně něco dověděl; jednání o dohodu Italie s Anglií, Francií a Ruskem se vleklo již delší dobu, slyšel jsem na ně narážky (od Srbů) v Ženevě i v Paříži.

V Londýně jsem o celkové situaci byl informován velmi spolehlivě.

V Londýně jsem byl také u ruského velvyslance Benckendorffa. Informoval jsem ho o nás, o Rakousku a podal mu několik dokumentů (mezi jiným rozkaz Friedrichův o potlačování Sokolů a j.). Zdálo se mi, že smlouva s Italií na něho měla vliv; aspoň si netroufal nic slíbit a bylo z jeho řečí zjevno, že Rusko nemělo žádného přesného plánu se Slovany. To mně nebylo novinkou, ale chování Benckendorffovo mi to potvrdilo. Radil, abych co nejdříve zajel do Petrohradu k Sazo-

novu a hlavně k Nikolaji Nikolajeviči, všemocnému prý pánu situace.

Zpátky z Londýna jsem se zdržel zase na krátko v Paříži a dotvrdil, co jsem byl začal. S Denisem jsme měli podrobné rozhovory o všech slovanských zemích a rozumí se o celé světové situaci; jeho kniha „La Guerre", kterou jsem hned, jak vyšla, poslal do Prahy, byla vhodným podkladem k diskusím. Dohodli jsme se v celku; o osudu Cařihradu, otázce velmi důležité, měl své odlišné stanovisko. O organisaci časopisecké jsme jednali již z Ženévy; věc jsme dojednali.

V Paříži jsem se také sešel s Jihoslovany tam působícími; hlavní osobou byl vyslanec Vesnić, jehož jsem poznal už jako studenta. Byl nám po celou válku věrným a pomocným spojencem. Mluvili jsme ovšem také o londýnské konferenci a ústupcích, jež Spojenci (také Rusko) Italii dělali v Dalmácii. Snaha získat Italii zatlačila i v Paříži slovanské zájmy na delší dobu do pozadí. Proto jsem zahraničního ministra Delcassé ani nevyhledal, domnívaje se, že by mu to bylo nemilé; ostatně jsem byl také informován, že se dlouho neudrží (odstoupil 13. října).

18

Nemohu zatajit, že velikou radost mi způsobila Italie, když se zřekla trojspolku (4. května) a dokonce Rakousku-Uhersku vypověděla válku (23. května). Mravní, politický a vojenský význam tohoto rozhodnutí byl velmi značný, neboť situace na bojištích se 1915 nevyvíjela pro nás dobře. Pravda, a to charakterisovalo politické hledisko italské, Německu Italie války nevyhlásila, teprve po roce (28. srpna 1916). Chorváté a Slovinci londýnským ujednáním byli velmi znepokojeni.

O tom, že Italii hleděl získat Bülow, už jsem referoval: Rakousko pod tlakem Německa učinilo Italům nabídky, aby zůstali neutrální; Burián nabízel (27. března 1915) italské Tyrolsko, ale Sonnino (9. dubna) žádal mnohem více, zejména také německé a slovanské území. Rakouské protinávrhy (10. května) již neměly významu, neboť 26. dubna byla v Londýně uzavřena smlouva, v níž asi půl Dalmácie bylo přiřčeno Italii.

Říkalo se tenkrát v kruzích dosti informovaných, že císař Vilém svou bezuzdnou osobní kritikou italského krále situaci pro Rakousko a Německo zhoršoval; de facto jsem se později dověděl, že urazil italského krále stručným peremptorním telegramem, aby dostál svým spojeneckým závazkům.

Sledoval jsem ve Švýcarsku rozvoj války velmi pečlivě; dobrou pomůckou pro stálý válečný přehled byly v „Journal de Genève" články pluk. Feylera, redaktora „Revue Militaire Suisse". Ještě mě trápila otázka, potrvá-li válka opravdu dlouho, jak jsem počítal. Na počátku roku 1915 mnozí francouzští politikové i vojáci ještě očekávali brzké vítězství pomocí Rusů; vzpomínám předpovědi generálů Zurlindena, Duchesnea a j. Poznal jsem do léta 1915 situaci v hlavních spojeneckých zemích a přesvědčil jsem se, že jsme všude málo známi a že nebylo žádných vážnějších politických styků; obával jsem se, že bychom vyšli na prázdno, kdyby Spojenci vyhráli brzy. Za války delší měli bychom více času ku propagandě. Mluvilo se všude o válce nerozhodné; situace 1915 a ještě i později toho nevylučovala.

Bitva na Marně a její důsledky mě zajímaly stále a snažil jsem se všemožně o odbornické informace; ale těch se mi dostalo v hojnější míře teprve v Anglii. Na frontě francouzské po bitvě na Marně stále více se usta-

lovala válka posiční, z čehož se mohlo soudit, že potrvá dlouho. Němci v dubnu překvapili s plyny, jakože Němci vůbec podobnými překvapeními postupovali ve své taktice zastrašovací. Rozhodnějších bitev nebylo.

Rusové byli poraženi v Prusku hned loni, roku 1915 i v Haliči (Gorlice-Przemyśl); naděje na ruskou okupaci českých zemí byly pohřbeny. V létě přešli Němci k okupaci ruského Polska; padla Varšava, až i Vilno, ruská armáda nebyla zničena, ale zatlačena do vnitrozemí. Že se car sám ujal vrchního vedení armády (6. září), charakterisovalo situaci v Rusku, tu politickou a vojenskou neschopnost cara a jeho rádců.

Italové postupovali pomalu, na Soči počínala řada bitev (počítá se jich tuším 12). Angličané začali v únoru odvážný boj o Dardanely, jenž se však brzy stával nevýhodným.

Německá propaganda ve Švýcarsku využívala situace na bojišti velmi účinně. Zajel jsem proto na několik dní do Lyonu, vidět jižní Francii a pozorovat vojsko, zejména nováčky přicházející do armády. Nepřátelé Francie roztrušovali nepříznivé zprávy o francouzských rekrutech, o protiválečné náladě v Lyoně a na jihu vůbec; zajel jsem tam tedy, pozorovat. Také jsem nádavkem mohl pozorovat katolické hnutí a jak se obráželo ve vojsku a právě zase na nováčcích, přicházejících k plukům s medailonem Panny Marie na čapce nebo kabátě. Náboženskému hnutí za války jsem věnoval ve všech zemích pozornost.

Také do Italie jsem se zajel podívat aspoň na chvíli, jak se vyvíjely poměry po vypovězení války. Viděl jsem severní Italii (Milán), o níž se také šířily německé nepříznivé zprávy. Pobyl jsem u ruského spisovatele Amfitěatrova, bydlícího tenkrát v Levantě. Vrátil jsem se i z Italie jako z jižní Francie upokojen.

Rozhodl jsem se, že proti Rakousku vystoupíme již způsobem manifestačním. Naše kolonie všude to čekaly a žádaly. V Rusku byla již od podzimku Družina, také ve Francii naši byli ve vojsku; ve všech koloniích vystupovalo se proti Rakousku a Německu důrazně. V rakouském vojsku si naši vedli dobře, zprávy o tom jsme šířili všude a účinně. Pražský pluk přešel k Rusům u Dukly (3. dubna) a dokonce listy rakouské oznamovaly jeho formální rozpuštění, kdežto posud a ještě dost dlouho potom odboj umlčovaly. Doma se politické persekuce stupňovaly (zatčení dra Kramáře, dra Rašína a j. – velezrádné procesy a konfiskace) a ve Vídni povolili německému tlaku, změnili státní znak a vzniklo „Rakousko", bez zatížení „království a zemí na říšské radě zastoupených". My jsme ve své propagandě na všecko ukazovali, ale lidem našim i cizím scházela, abych tak řekl, oficiální firma toho všeho; Jihoslované nás svou ústřední organisací a svými prohlášeními předešli. Pravda, měl jsem pro svou reservu pádný důvod – finanční. K vedení každé války je třeba mnoho peněz, a já zatím neměl dostatečného fondu; z Prahy peníze nešly a s Amerikou bylo spojení zdlouhavé. A bez peněz jsem nechtěl a nemohl začít oficiální akci; nesměli jsme se zastavit anebo dokonce jít zpět, musili jsme akci stupňovat. A proto jsem zařídil věc tak, že jsme vystoupili napřed kulturně; dne 4. července promluvil jsem k našim a k Němcům v Curychu o Husovi a 6. měli jsme s Denisem schůzi v Reformačním sále v Ženevě. Denis měl historickou přednášku, já jsem přidal politické zahrocení. Toto vystoupení, publicisticky náležitě rozšířené, mělo úspěch; ve spojeneckých zemích všude si ho dobře všimli. A mělo všude pro naše kolonie

a vojáky význam výchovný: že totiž náš odboj je veden duchem husitských předků a že má nejen politické, nýbrž i mravní oprávnění. I v následujících letech jsme Husovy oslavy všude pořádali s úspěchem; v Anglii na př. roku 1916 dne 6. července ve všech chrámech stala se zmínka o Husovi a Češích. V Rakousku si ženévské oslavy Husovy také dobře všimli; „Neue Freie Presse" žalovala na „prvé vypovědění války Rakousku".

Čistě politické vystoupení odložil jsem ještě na nějakou dobu; také proto, že mi z Prahy psali, abych ještě počkal. Uvědomil jsem je a poslal jim náčrt manifestu. Také jsem čekal na příchod dra Beneše. Když konečně dr. Beneš na počátku září (2.) přijel nadobro a zahraniční práce náležitě byla rozdělena, vystoupili jsme proti Rakousku veřejně 14. listopadu. Já byl tehdy už v Londýně.

20

Rozhodnutí proti Rakousku a pro odboj nebylo mi pouze problémem politickým, nýbrž také mravním.

Problém války a revoluce zajímal mě dávno a dávno; vždyť je to hlavní problém mravní – humanita mně nebyla slovem. A je to problém český; otázka Žižka či Komenský byla Kollárem a Palackým rozřešena ve smyslu Komenského. V naší době na problém obecně upozornil Tolstoj. Byl jsem u Tolstého několikrát. Nedovedl jsem s učením o neodpírání zlu souhlasit; držel jsem proti němu, že se zlu musíme protivit každý stále a ve všem, a postavil jsem proti Tolstému jako pravý humanitní cíl: být stále na stráži, překonat staré ideály násilí a ideály rekovnictví a mučednictví, energicky a s láskou se oddat práci, práci drobné, pra-

covat a žít! V nejkrajnějším případě odpírat násilí a útoku i železem – bránit sebe i jiných proti násilnosti.

Tolstoj neuznával psychologický a tudíž ani mravní rozdíl obrany a násilí útočného. Nesprávně; motiv je tu i tam různý a motiv rozhoduje o mravnosti: střílí jeden i druhý, ale rozdíl je právě v útoku a obraně. Když dva dělají stejné, není to totéž; mechanický čin je stejný, ale nestejný je úmysl, cíl, mravnost. Tolstoj jednou argumentoval arithmeticky: že prý nepadne více lidí, když se napadení nebudou protivit, naopak méně, než když se budou protivit; bojem prý se lidé na obou stranách rozjařují a proto jich padá více; nenarazí-li útočník na odpor, ochabne a přestane zabíjet. Postavme se také na takové stanovisko praktické: musí-li již být zabit jeden, tedy ať je zabit útočník! Proč má být zabit člověk neútočící, nic zlého nepodnikající a ne člověk, který chce zlé a vraždí?

Jsem si toho vědom, že člověk z obrany snadno přejde v útok; je pravda, že držet se proti útoku přesně jen obrany je těžké, ale není a nemůže být proti Chelčickému a Tolstému jiného mravního pravidla.

Jsem si vědom také toho, že je někdy velmi nesnadné přesně určit, kdo, která strana podnikla útok; avšak není to nemožné. Čestní a myslící lidé dovedou dost nestranně určit, z které strany útok vychází a kdo se jen brání. V „České Otázce“ a j., naposled právě před vypuknutím války v „Rusku a Evropě“ zabýval jsem se humanitním problémem útočné a obranné války a revoluce obšírně.

V Ženevě Tolstého názor zastupoval Romain Rolland, pracující tenkrát v úřadě pro zajatce. Byl mnohými pro svůj odpor k válce napadán a často podezříván ze zaprodanosti Němcům. To bylo velmi nespravedlivé; jeho články, sebrané pod titulem „Au-dessus de la mêlée“,

soudnému čtenáři to jasně dosvědčovaly. Rolland vycházel z Tolstého, a podle toho jsem posuzoval také pacifism jeho; byl mi milým podnětem, abych revidoval ještě jednou svůj humanitism.

Pacifism se v té době již všude rozšiřoval. Nemám nic proti pacifismu, jaký praktikoval Rolland, jenž, nemoha a nechtěje bojovat, pracoval pro zajatce; ale jsou různé pacifismy. Je pacifism lidí od nátury slabých a slabošských, lidí postrašených a sentimentálních, také spekulantů atd. Velmi odporní mi byli pacifisté, kteří z povrchní znalosti situace hájili Němců, jako by byli napadení, kdežto Němci už dávno a právě tenkrát byli nejurputnějšími nepřáteli pacifismu. Mluvím ovšem o Německu oficiálním, které chtělo a vedlo válku; mezi Němci, jako jinde, byly vždy také tendence pacifistické (i za války).

K pacifismu literátů a kruhů buržoasních přistupoval radikální pacifism socialistický, jak se 1915 projevil v Zimmerwaldské konferenci (5. září).

Při těchto svých úvahách vycházím s toho hlediska, že boj v poli není nejhorším zlem v lidské společnosti. Válka se nevyčerpává bojem v poli, bojem odkrytým; vedle reků bojujících je dosud celá soustava všeho nepěkného, co všechno dohromady tvoří válku militaristickou – falše, lži, ziskuchtivosti, nízkosti, mstivosti, ukrutnosti, pohlavní výstřednosti, atd. Lidé pořád ještě příliš romanticky vidí jen ty Napoleony a rekovné vojevůdce, jak nám je starší malíři podávají; avšak i v poli odjakživa Odysseové platí více než Achilleové. Musí se posuzovat celý společenský stav, z něhož a v němž válka vzniká. A neběží jen o padlé, nýbrž o mrzáky a válkou zeslabené, jak je o ně postaráno atd. To všecko je válka. V té příčině jsem mohl ve všech spojeneckých zemích dělat zajímavá pozorování; kde

se na př. občanstvu o stavu v poli dávaly nejpravdivější zprávy, jaká kde byla zařízení sanitní a t. d.

Úvahy: „humanita proti násilí“ přiostřovaly se mi docela prakticky v otázku: smí náš revoluční voják, Čech a Slovák, střílet na svého bratra Čecha a Slováka v rakouské armádě? To nebyla abstraktní kasuistika, neboť naši legionáři se na bojišti skutečně utkávali s krajany; staly se případy, že se bojem utkali bratři, otec a syn... Rozumí se, že se v praxi obě bojující strany brzy poznaly a obyčejně dohodly, že naši v řadách rakouských přešli k našemu vojsku; ale byly případy bratrovražedného boje velmi urputného, když naši rakouští vojáci neopouštěli původní politické stanovisko – Palackého...

Nejednu noc trápíval mě osud našich dobrovolců a odbojníků, upadajících do rukou rakouské vojenské justice. Zprávy o popravách našich hochů se množily – – procítil jsem žhoucí muka, když jsem hlásal nezlomný odboj a naše hochy nabádal k boji na život a na smrt. Často jsem měl živý pocit, že sám musím jít do boje, když boj hlásám – třeba jsem si musil říci, že se vůdce v zájmu bojujících nesmí exponovat. Ale tolik jsem si umínil, že se nebezpečí nebudu vyhýbat a že nebudu mít strach o život (t. j. že tomu strachu nepodlehnu, neboť myslím, že v nebezpečenství života má strach každý člověk). Byl jsem ovšem v stálém nebezpečí všude.

Otázka pak: co řekne národ, jestliže nevyhráme, nebyla méně mučivá...

Do podrobností složitého problému se nepouštím; vykládám jen vznik svého konečného vystoupení proti Rakousku (a Německu), že jsem se se svého humanitního stanoviska právem postavil v řady bojujících. To de facto znamenala naše zahraniční akce a naše for-

mální vystoupení, neboť jsem přišel ven s přesvědčením, že musíme mít své zahraniční vojsko. Kolonie ve Švýcarsku, Francii a Anglii byly slabé, nemohly tudíž poskytnout mnoho dobrovolců; větší počet našich lidí byl v Americe a v Rusku. V Rusku byli zajatci, mezi nimi mnozí, kteří se Rusům vzdávali, v Rusku se tedy musila formovat naše armáda; Amerika mohla dát jistý počet, ale svou neutralitou bude nám překážet. Bez bojujícího vojska náš nárok na osvobození zůstane málo povšimnut; celý svět bojoval, tu jsme se nemohli spokojit s historickými a přirozenoprávními traktáty.

Zprávy z Ruska o postupu našich a zvláště i Družině a jejím vývoji jsem měl častěji, ačkoli přece jen neúplné; Rusko bylo od Západu jakoby odříznuto, ruská propaganda byla chabá. Dostával jsem ruské listy (také Pavlova „Čechoslováka") a publikace vůbec, ale pozdě, nepravidelně a neúplně. Co jsem dostával, doplňoval jsem si znalostí osob a poměrů.

Pro všecky případy jsem si poslal zvláštního posla na Rusko. Takové zvláštní posly jsem posílal občas na Rusko a jinam (také do Rakouska, i do Prahy); byli to mužové nebo i ženy vzdělaní a inteligentní, kteří cestu podnikali pro věc. Dal jsem jim podrobné informace; neměli mých známých vyhledávat, jen se měli o poměrech a osobách co nejlépe informovat. Rozumí se, že to byli občané států neutrálních nebo spojeneckých.

Také jsem často dostával zprávy od osob, které přicházely z Ruska, Rakouska a Německa; vyhledal jsem mnohé, o nichž jsem se dovídal. Ve Švýcarsku jsem se setkal sám občas s lidmi z Vídně; někdy to byli lidé dobře informovaní. Jednou, dvakrát, mluvil jsem dokonce s úředníky, kteří s oficiální politikou nesouhlasili a bez ostychu, co věděli, mně svěřili. Jeden případ mi dobře

utkvěl v paměti: potkám na procházce podél jezera známého pařížského bankéře, občana uherského, ve Vídni a Budapešti dobře orientovaného. Dověděl jsem se zajímavých podrobností.

21

Pro humanitism velmi důležitá byla otázka viny. Soudil jsem o věci, jak jsem to formuloval v „Nové Evropě". Literatura o otázce viny rostla již za války, dnes je jí celá knihovna a úsudek na dokumentárním podkladě usnadněn; já svůj úsudek opírám o dlouholeté pozorování Německa a Rakouska a zejména také hnutí pangermánského.

Při posuzování viny nerozhodují jen jednotlivosti, zdali ten neb onen nařídil mobilisaci a jiné válečné přípravy o několik hodin nebo i dnů dříve či později; otázka je, kdo nejvíce přispěl k té celkové politické atmosféře, z níž válka, když dána příležitost, vznikla takořka mechanicky.

Vinen jest — v Německu i v Rakousku-Uhersku — imperialism a imperialistický militarism. Německý imperialism, jak v poslední době byl formulován a veden pangermanisty, byl v podstatě násilnický. V Německu a Rakousku-Uhersku se provádělo násilí na neněmeckých národech bez všeho ostychu, celá vnitřní politika měla ráz násilnický; k tomu však, to třeba podle spravedlnosti vytknout, Evropa mlčela. Němečtí filosofové a historikové hlásali vyhubení Poláků (Ed. v. Hartmann) a že se nám Čechům mají rozbít lebky (Mommsen). A obdobně vidět na politice vnější týž ráz a směr agresivní, bezohledný, pánovitý, pánovitě nedočkavý. Pangermanism je výrazem skutečné praxe, a navzájem jeho učení o Herrenvolku řídilo celou ně-

meckou a rakouskou politiku. V tomto duchu němečtí filosofové a právníci násilnost povýšili na mravní a právní princip; Němci propracovali theorii, že právo vzniká z moci a násilí, nejpilněji a zároveň ji prakticky účinně a nejbezohledněji prováděli; kde bylo veřejné mínění tak získáno agresivním militarismem, kde se bezohledný pangermanism stal krédem civilistů i důstojníků, kde vojsko bylo stále připraveno, tam se stát, a státem i národ, snadno vrhl do války, jakmile mu dána příležitost. A ta příležitost dána sarajevským atentátem.

Jestliže Treitschke a po něm všichni theoretikové německého „Drang nach Osten" nám vykládají, že Němci od samého počátku měli úkol kolonisovat východ a podmaňovat speciálně Slovany, tož tím agresivní výchova národa může být vyložena, nikoli však omluvena a dokonce slavena.

Že Rakousko a Prusko-Německo stále pomýšlelo na válku, dobře vidět z tajné vojenské smlouvy německo-rakouské z roku 1909, dávající Trojspolku pravý smysl (Na tu smlouvu správně upozornil vídeňský redaktor dr. Kanner).

V zemích spojeneckých poněkud jednostranně všecku vinu připisovali Němcům; Rakouska tak neviděli, protože s ním přímo nebojovali. Avšak Rakousko má velikou část viny, a podle toho také dopadl jeho osud a trest. Rakousko mohlo (divným způsobem učinilo to poněkud pozdě) za Sarajevo žádat satisfakci; v tom souhlasily všecky státy; ale Rakousko má vinu, že přemrštěným požadavkem na Srbsko válku s Ruskem riskovalo a provokovalo; ve Vídni a Budapešti se po atentátu sarajevském proti Srbsku lhalo, že srbská vláda čin zosnovala. Protest srbské vlády zůstal bez účinku; srbská vláda dokonce varovala Vídeň a upozornila na možnost atentátu: to uvedl již Denis ve své knize o Srbsku (byl

informován ze srbské strany), a nejnovější zprávy bývalého ministra Bilińského a j. to potvrzují. Ale zahraniční ministerstvo Berchtoldovo proti Srbsku postupovalo touž macchiavellistickou politikou, kterou jeho předchůdce prokázal falšováním protisrbských listin. Vídeň a Budapešť proti Srbsku přímo šílely. Srbsko mělo být zničeno. Vídeň a Budapešť a jednotliví jejich politikové se rozcházeli jen v otázce, jak toho nejúčinněji dosíci.

Ukázal jsem na rozdíl rakouského a srbského vedoucího ministra v aféře Pašić–Berchtold: srbský ministr byl za vítězné války ochoten předejít dalším konfliktům s Rakouskem – rakouský ministr mírovou nabídku zpupně odmítl. Zmíněný Biliński ve svých pamětech právem říká, že snad by nebylo došlo k světové válce, kdyby nebylo bývalo toho nerozumu Berchtoldova. Ale to právě byl rakouský a německý systém.

Německo má velikou vinu, že svému spojenci dalo „carte blanche“ a dovolilo rozhodovat ve věci tak dalekosáhlé a že pod záminkou souručenské věrnosti použilo vypovědění války Srbsku jako očekávané příležitosti. Z pamětí Conrada Hoetzendorffa víme teď bezpečně, že Německo Rakousku slíbilo pomoc, i kdyby postup proti Srbsku způsobil velikou válku (Conrad to od Berchtolda slyšel už 7. července!). Německo mohlo být rozumnější, než to povrchní, ničemné Rakousko, a proto má vinu větší. Jedno silné a rozhodné slovo císaře Viléma by bylo bývalo Vídeň odstrašilo. Corruptio optimi pessima.

Německo má stejně vinu, že neužilo anglického návrhu a neuspořádalo schůzku císařů, králů a presidentů anebo zahraničních ministrů, aby o sporu ústně a do očí jednali.

Vinu Německa a Rakouska, a zejména jejich násilnictví, dosvědčuje násilnické vedení války. Potopení

„Lusitanie", zastřelení Angličanky Miss Cavellové v Bruselu, bombardování Londýna a mn. j., útoky strategicky zbytečné, užití jedovatých plynů atd. – právem rozohňovaly mínění proti Německu ve všech zemích. A postup rakouského vojska v Srbsku a v Haliči byl docela barbarský – lidí ubíjeno a mučeno tisíce a tisíce a často s ukrutností přímo chorobnou: Krausovo drama toho podává velmi realisticky zaručené doklady, charakterisující zároveň degenerační ukrutnost Habsburgů.

Vzpomínám tu vydatné pomoci, které se nám a Jihoslovanům dostalo přednáškami a publikacemi rozeného Švýcara, prof. Reissa, jenž v Srbsku sám viděl rakouské a maďarské ukrutnosti a o nich přednášel ve Švýcarsku a pak i v Paříži a Londýně.

K tomuto násilnictví počítám nepravdy a přímo lži, šířené německou a rakouskou propagandou soustavně; lži, že Francouzové zahájili nepřátelství překročením hranic, házením pum na německé území z létadel atp., kdežto ve skutečnosti Francouzové své vojsko stáhli na 10 *km* od hranic, aby každému incidentu bylo vyvaro-váno. Přesvědčil jsem se, že právě tento postup Francouzů do značné míry jim získal sympathie zdrželivé Anglie. Všecky tyto a takové nepravdy jsem si mohl bezpečně ověřit. Připouštím, že také na straně Spojenců o Němcích byly podávány nepravdy, ale v míře menší; publicistika anglická a americká si vedla nesrovnatelně slušněji a čestněji.

Způsob německé a rakouské propagandy, speciálně v Americe, stal se pro nás důležitým tím, že jsme její methody dovedli odhalit. Bude o tom řeč při vypravování o Americe.

Co tu řečeno o Němcích a Rakušanech, platí také o Maďarech.

Otázka viny přetřásá se všude pilně, už proto, že ve

Versaillích Spojenci oficiálně Němce a jejich spojence obvinili z útoku; stopuji celou tu literaturu a nenalézám důvodu, abych své mínění změnil. V celku pozorovat, že se v Německu (i v Rakousku) veliká vina Německa a Rakouska počíná více uznávat, než za války a v prvé době po uzavření míru. Opakuju, může být spor o rozmanité detaily, zdali Rusové nebo Rakušané nařídili mobilisaci o několik hodin dříve či později atp. — válka 1914 je nutným následkem rozšířeného pěstního práva a militarismu, nejúčinněji, přímo filosoficky a vědecky formulovaného a propagovaného v pruském Německu. Proto největší vinu na válce má pruství.

Lze říci, že v prvé řadě vina padá na státy a jejich vedení, ne na národy; uznávám to, třebaže tu není místa vyšetřovat, do které míry je národ odpověden za svůj stát a v tomto případě za vedoucí stát pruský. Vrátím se k problému později.

22

Také ve svobodném Svýcarsku zakusili jsme moc Rakouska. Bylo v neutrálním Švýcarsku oficiálně zastoupeno, stejně jako Německo, a užívalo toho svého postavení; byly téměř všude u našich lidí policejní prohlídky, vláda kantonu ženévského zakázala protirakouskou propagandu a vypověděla propagandisty ze Švýcar. V praxi se zákaz prováděl mírně; proto český list dra Sychravy přenesen do Francie, do Annemasse — (s Ženévou spojeno tramwaykou) — všecko ostatní zůstalo při starém. Ale musili jsme být krajně opatrní, abychom vládě nedělali nepříjemností. Později — v únoru 1916 — dr. Sychrava ze Švýcar dokonce byl vypověděn. Několik českých studentů bylo po návratu domů vězněno a do-

konce k smrti odsouzeno proto, že byli na mé přednášce a že se mnou mluvili!

Ve Švýcarsku jako všude byla silná propaganda německá, rakouská a maďarská; bylo ve Švýcarsku také značné austrofilství. Do Švýcarska přišel později mezi jinými také prof. Lammasch z Vídně, ve Švýcarsku se navazovaly styky s různými občany bojujících států. Svobodného asylu švýcarského užívali jsme nejen my, nýbrž i ostatní všichni, zejména také socialističtí pacifisté (Zimmerwald – Kienthal!); ze Švýcarska se dostal později Lenin pomocí švýcarských socialistů domů. Německá část Švýcarska byla silně pro Německo; pro Německo byli zejména vyšší důstojníci a velitelé vojska.

Rakouští špiclové nám všude byli v patách. Jeden přijel z Prahy přímo do mého hotelu; jenže mně byl z Prahy avisován (důkaz, jak naše podzemní spojení a Maffie v Praze dobře fungovaly), a já si ho hned druhý den pozval k sobě a jakoby nic jsem se vyptával na Prahu a policii. Mladší kamarádi s ním mívali dost žertů, jedni ho získávali do našich služeb a dělali z něho dvojitého zrádce. Zajímavější byl případ rakouského důstojníka, rodem Moravana, který ke mně přišel do Ženévy; že prý desertoval; nabízel mi pro Francii vynález, jak z letícího aeroplánu bezpečně mířit a stíhnout terč. Svedl jsem ho s Francouzi v Annemasse, v Paříži však jeho výkladu nepřikládali váhy a proto se do Paříže nedostal. Dával jsem si pozor, nebyl-li také vyzvědačem; měl vyzvědačskou romantiku a fantastiku; vyprávěl, jak byl zapleten do milostné aféry, která končila smrtí člena habsburské rodiny (historie charakterisovala dobře Habsburky a proto jsem ji uveřejnil v švýcarském listě), a dokonce měl komplikovaný román o mladším bratru známého londýnského nacionalistického redaktora a takové podobné historie. Kontroloval jsem je, neodpo-

vídaly pravdě. Po nedlouhém styku se bratr Moravánek ztratil.

Z jara mnoho týdnů jsem měl potíže s rukou; na rameně se mi objevily divné vřídky, doktor myslil z otravy; naši myslili, že se to Němci o mne pokoušejí prádlem. Nezmiňoval bych se o tom, kdyby se mi nebylo stalo totéž v Anglii, kde lékař podával stejnou diagnosu otravy. Já jsem věc připisoval nedostatku pohybu na čerstvém vzduchu a proto jsem se dal do ježdění na koni; na koni prý se dostane do plic dvakrát tolik vzduchu než procházkou.

Rozumí se, že jsme hlavně rakouské propagandě a intrikám čelili; velmi často nám nepřátelé svou přepjatostí a neomaleností pomáhali. Rozuměl jsem těžké situaci malého Švýcarska, tlačeného bezohledně Německem a Rakouskem.

Švýcarsko mě zajímalo velmi po stránce politické a národnostní; pokud jsem mohl, pozoroval jsem správu a jednotlivé instituce.

Zhruba se podobal poměr tří národností ve Švýcarsku poměru národností v očekávaném Československém státě (Čechů – Němců – Maďarů); vůbec je mezi Švýcarskem a námi několik podobností: Švýcarsko vzniklo odbojem proti Rakousku, nemá moře. Nejdůležitějším pro mne bylo poznání, že jednota republiky za války přes veliký rozpor národních sympathií porušena nebyla. Mnozí vynikající Němci (spisovatel Spitteler) prohlašovali se velmi rozhodně proti prusství. Znal jsem z dřívějška švýcarské spisovatele: G. Kellera – C. F. Meyera – Spittelera – d'Amiela – Seippela – Roda – Ramuza; po válce jsem poznal německého spisovatele Roningera a doplnil znalost starším Gotthelfem – pozoruhodný realism, zejména u Gotthelfa před Kellerem. Tento švýcarský realism, myslím, souvisí se švýcar-

skou demokracií. Hodnota švýcarské literatury vždy mi byla dokladem, že přátelské soužití Němců a Francouzů a švýcarský internacionalism neubližuje národnosti. Jazykově a národně Švýcarsko je přímo klasickým příkladem silné národní originality při intensivním mezinárodním soužití.

Švýcarsko, ač malé, svými duchy mělo vliv na kulturu evropskou; svou mezinárodnost vyvinulo stejně intensivně jako národnost, jak to dosvědčují známé mezinárodní humanitní instituce od Červeného Kříže až do Společnosti Národů. Ovšem Švýcarsko je svobodné a demokratické; v Rakousku a Uhrách národové jsou pohromadě z donucení a pod monarchickým absolutismem. Ale právě proto se můžeme ze švýcarského příkladu učit; při tom budeme pamatovat na rozdíly, z nichž důležitý spočívá v tom, že Švýcarsko je federací samostatných malých států-kantonů, že všechny tři národnosti švýcarské jsou částmi velkých národů s velkými samostatnými státy a že v něm už ze starší doby národnostních bojů nebylo.

Proto, že Švýcarsko mobilisovalo, viděl jsem něco armády a mohl se poučit o soustavě miliční, kterou zejména socialisté doporučovali a kterou jsem také akceptoval: že milice byla možná, již to samo svědčí o pevných základech švýcarské demokracie.

Demokracii a její svobodu pozorný cizinec může a musí vidět v celém životě. Navštěvoval jsem různé kantony a uvědomil jsem si vztah federace a demokracie; srovnání se Spojenými Státy a s Německem bylo na snadě.

Kantony jsou malé, celá federace nelidná a proto se vyvíjely některé formy přímé vlády lidu – referendum a iniciativa; nejmenší kantony neměly ani stálého parlamentu, lid se sešel a usnášel. Volba vlády a presidenta,

způsob a trvání funkcí odpovídá této zvláštní nesložitosti státního aparátu. Švýcarsko je také zemí poměrného zastoupení.

Tato tendence švýcarské demokracie k vládě přímé našla výraz v Rousseauovi; tento vůdčí theoretik moderního demokratismu byl právě pod vlivem své švýcarské vlasti politicky i nábožensky. Neboť i kalvinism ženévský měl také svůj vliv na Rousseaua a jeho theorie demokracie – soška Rousseauova, kterou jsem vídal denně několikrát, oživovala ve mně problém rousseauovský ve vší plnosti a přiměla k obnovené četbě a revisi rousseauismu.

IV

NA ZÁPADĚ

Paříž a Londýn: září 1915 - květen 1917

23

Nadešel čas, přeložit centrum propagandy do hlavních měst států dohodových. Již v Praze jsem se zasazoval o to, aby nás za hranice šlo tolik, aby námi byly obsazeny aspoň Paříž, Londýn, Petrohrad. Očekával jsem Beneše, aby byl v Paříži, já v Londýně.

Paříž byla 1915 centrem vojenským, Londýn více politickým; Francii musilo jít o to, získat a udržet sympathie Anglie a tím také působit na Ameriku. Anglie byla také Italii bližší než Francie. Rozhodl jsem se tedy žít v Londýně a odtud dojíždět do Paříže, neboť spojení bylo rychlé a snadné (i za ponorkové války); dr. Beneš bude z Paříže občas dojíždět do Londýna. Tak se také dálo. Paříž a Londýn tvořily proto akční a politický celek, stejně jako spojení Francie a Anglie mělo a má ten veliký význam pro válku a mír po válce.

Londýn byl také vhodný dobrým spojením s Amerikou, které se pro nás stávalo stále důležitějším. V Americe se vyvinul velmi důležitý oddíl naší propagandy, jak o tom dám zprávu; a když jsme po vylíčené nehodě musili změnit způsob a směr svého podzemního spojení s Prahou, rozhodl jsem se užívat poslů z Ameriky a Holandska, a pro spojení s oběma zeměmi byl Londýn výhodnější.

Opustil jsem Ženévu 5., dr. Beneš přijel 2. září; dne 17. přijel za mnou do Paříže.

Naše politická posice v Paříži a Londýně byla ještě prekérní; nikdo nebyl z našich politických lidí venku, než já jediný. Jihoslované měli za hranicemi značnou část svých poslanců, jejichž jména v procesu záhřebském a vůbec v akcích proti Rakousku prošla novinami; k tomu Srbsko svým hrdinným bojem znamenalo pro všecky Jihoslovany a Evropu živý program. A program krvavý; zvěrstva, páchaná v Srbsku od Rakušanů a Maďarů, sloužila vydatně jihoslovanské propagandě.

Také Poláci měli účinnou propagandu, nehledíc k tomu, že jejich zahraniční emigrace byla dávno známa a jejich program všude přijímán.

O nás i Francouzové věděli málo; téměř jen to, co jsme svými, zatím slabými prostředky dovedli povědět. A případy, jako vystoupení starosty pražského Groše, nás právě v Paříži kompromitovaly; parlament ve Vídni nezasedal a tím nebylo slyšet českého hlasu. Pravda, nebylo pro nás venku – ostatně ani pro vývoj poměrů doma – neštěstím, že vídeňský parlament s počátku a delší dobu nezasedal.

Rakouské, maďarské a německé listy náš odboj umlčovaly. V pařížském „Tempsu“ objevila se také již noticka pro nás nepříznivá; nebylo tedy divu, že naši přátelé jako Denis a Seton-Watson měli obavy. Ani jeden ani druhý neustávali mě zvát do Paříže a Londýna; proto jsem spěchal ze Ženévy do Londýna a Paříže, jakmile šťastnou náhodou (náhodou?) Beneš přijel. Práci ve Švýcarsku a částečně i v Paříži jsme měli organisovánu. V Paříži již vycházela (od 1. května) Denisova francouzská revue, dr. Sychrava svůj český list vydával teprve později (od 22. srpna); založení českého listu nám dělalo větší obtíže než francouzského. Nebylo českých spolupracovníků, z nás každý

měl své práce jiné; a peníze hrály značnou a pořád značnější roli, a můj fond pořád nebyl dost silný. Že v Praze nenašli okliky, kterou by peníze byli poslali, bylo mi důkazem, že na politickou propagandu, jaká byla potřebná, nepomýšleli; ovšem jsme posud nic takového nedělali, ale neztráceli jsme chuti ku práci a naděje na vítězství; bylo nás málo – dobrá, musíme pracovat tím promyšleněji a intensivněji.

24

Zde je místo povědět něco o Denisovi a jeho účasti v naší osvobozenské propagandě.

Autorita, které si Denis u nás získal svou historickou prací, posloužila v začátcích války v pařížské kolonii; ale urovnání vnitřních sporů bylo nad jeho síly. Poměry proň byly nové a překvapující, jak jsem už pověděl.

Paříži politické Denis byl profesorem a literátem a mezi těmi měl dost odpůrců. I v poměrně úzkém kruhu slavistů byly neshody. Ale jeho kniha o válce zjednala mu sympathie širší. Politicky ve stranách neměl vlivu a neměl ho v oficiálních kruzích; pro znalce poměrů není s podivením, že politicky byl také cejchován jako – protestant. Tout comme chez nous! Francouzští protestanté se sice veřejně osvědčovali a postavili v řady národní, ale přece i liberálům byli aspoň trochu podezřelí z germanofilství. Denisova kniha myslícím mohla říci dost, ale tenkrát klidné, přesné myšlení všude bylo vzácností. Nebylo mi proto překvapením, že jsme s počátku k vůli Denisovi měli dokonce jisté obtíže, které jsme teprve po delší době překonali; podařilo se dru Benešovi ve věci Denisově působit na vládní kruhy podle pravdy a pak proti

němu nebylo námitek. To všecko jsme, rozumí se, tenkrát nikomu neříkali, zejména ne našim lidem.

I někteří naši lidé byli proti Denisovi upjati; u jedněch působil vliv oficiálních kruhů, jiní nerozuměli jeho odporu proti stranickým bojům v naší kolonii.

Denis vykonával pro nás veliký a velmi cenný kus práce publicistické a prospěl nám tím, že se snažil o organisaci slovanských studií v Paříži. Jeho kniha o Slovácích byla milým darem. Měl jsem s Denisem časté porady o všech našich věcech a zejména o slovanské politice; celkem jsme byli shodni. Mezi Štefánikem a jím byl poměr chladný, s Benešem si rozuměli mnohem lépe.

25

V této souvislosti povím něco o našich koloniích, aby charakter naší zahraniční práce a její úkoly lépe vynikly.

Znal jsem naše největší kolonie v Rusku, v Americe a v Německu už před válkou; pobýval jsem mezi nimi častěji, stopoval jsem jejich vývoj, znal jsem téměř všechny jejich vedoucí lidi osobně. Také kolonie v Anglii a Srbsku byly mi již dříve známy, jen švýcarskou a pařížskou poznal jsem teprve za války.

Šlo o to, všecky kolonie informovat a sjednotit; to bylo těžké, již pro zeměpisnou roztříštěnost a obtíže, které válka činila komunikaci. Uvnitř byly rozbity na strany a frakce, každá měla svůj zvláštní ráz podle země, v níž žila. Ani spojení mezi nimi nebylo, nebylo s počátku ústředního vedoucího listu; proto list, a list český, hlásající náš program a informující, byl tak nutný. Ze Ženévy jsem poslal hned v březnu 1915 do všech kolonií program, co se v jednotlivých koloniích má dělat.

Naše kolonie byly složeny hlavně z dělnictva; většina šla z domova za chlebem, dost četné procento unikalo vojenské službě; v Americe a v Rusku jsou také zemědělci, něco obchodníků, inženýrů a podnikatelů. Inteligence, přicházející z domova, nebyla vždy nejlepší a to se cítilo na žurnalistice; gros kolonií k žurnalistické inteligenci nemělo dost důvěry. V Americe však a také v Rusku dozrávala inteligence domácí – právníci, lékaři, obchodníci, bankéři, inženýři atd. Tato mladší generace již částečně pronikala do americké anebo ruské společnosti, jenže byla již anglická a ruská; celkem naše kolonie tvořily všude malý svět pro sebe, doplňovaný novými příchozími z vlasti a občanstvu země neznámý. Znalost života doma, spočívající hlavně na čtení novin, byla neúplná. Naše zahraniční akce přinesla koloniím prospěch tím, že nová vlast (a platí to nejvíc o Americe) byla na ně upozorněna. Podle situace šlo pro naše účely o kolonie tři – Ameriku, Rusko a Paříž. O Paříži jsem již mluvil; byla nepočetná, ale politicky živá, rozčilená.

V Americe vedoucí část našich lidí byla svobodomyslná; politicky to byl starý liberalism let šedesátých, který se v americké isolaci udržoval, a působila Amerika svou demokracií a svými institucemi. Toto svobodomyslnictví se tu i tam klonilo k socialismu a anarchismu; ovšem, k socialismu po způsobu americkém. Proti svobodomyslným stáli katolíci a protestanté (tito méně příkře).

V Rusku jen část starších přistěhovalců zachovávala politické názory doby, s nimiž z domova odešla, většina vlivem okolí a vlády byla konservativní a hodně konservativní ve smyslu vládním; byli na dobré vůli ruských činovníků úplně závislí. Specialita byli ruští středoškolští profesoři, zejména filologové, kteří byli rus-

kou pokrokovou inteligencí nenáviděni. (Pamatuji se ze studentských let na ruský seminář v Lipsku, v němž naši filologové na profesory byli připravováni.) S pokrokovou a radikální inteligencí v Rusku – se socialisty všech směrů a s liberály – naši lidé měli spojení velmi skrovné; proto byli této vlivné části ruské společnosti téměř neznámi.

V Rusku bylo v kolonii několik center podle geografie; Petrohrad – Moskva – Kijev byly tak daleko od sebe, že již proto nebylo mezi krajany jednoty. Z téhož důvodu v Americe New York – Chicago – Cleveland a jiná města tvořila každé svůj svět.

Přirozeně, že nebylo v koloniích na počátku války jednotného akčního plánu, nebylo hned od samého počátku války direktivy z Prahy; ale správně se všude hned postavili proti Rakousku, jak už bylo ukázáno. Zdůrazňoval jsem stále vůdcům kolonií, že se definitivní politické rozhodnutí musí stát v Praze – bylo horkokrevných lidí dost, kteří si osobovali rozhodnutí a vedení, a byli také spekulanti. V některých pivních kumbálcích Paříže a jiných měst rozdávaly se různé funkce budoucího království králem počínajíc až k nižším hodnostem a službám. Ale to byly výstřelky, rozhodujícího vlivu neměly.

Odevšad se naši hlásili ke mně; i z Kanady, z Jižní Afriky atd., odevšad dostával jsem příspěvky, jakmile bylo známo, že kolonie organisuji; mnohé milé dary poslány byly od prostičkých českých matek a babiček, s krásnými přípisy, na nichž slzy lásky a naděje sotva uschly... Finančně naše kolonie nebyly bohaté a proto příspěvky i z Ameriky šly pomalu a teprve později v značnějších částkách.

Netřeba tu podrobněji vykládat o sporech v jednotlivých koloniích; byly, jak jsem už poznamenal, více

rázu místního, osobního, než věcného. Větší důležitosti nabyly v Rusku rozpory mezi směrem konservativním a pokrokovým; revolucí 1917 konservativci byli zatlačeni v pozadí a tím nastala pak jednota, třeba ne naprostá. Spory dostaly (od léta 1916) v Rusku zvláštní význam tím, že se na stranu konservativní postavil posl. Dürich a dostal se do služeb germanofilské reakční vlády.

Aféra Dürichova, k níž se brzy přidružila aféra Horkého, byla v našich listech v Rusku a v Americe dostatek osvětlena; mně šlo o to, aby se spory vyřídily v domácnosti, aby cizina do nich nebyla vtažena; celkem se to podařilo. Dürich byl neopatrný, bylo ho zneužito v Paříži pochybnými lidmi, kteří z českého vojska chtěli těžit; v Rusku podlehl nátlaku reakcionářů a nerozumných úředníků. Uveřejnil jsem ještě v lednu 1917 (25.) prohlášení, že jsme na dohodových vládách finančně nezávislí; to čelilo útokům nepřátelského tisku, ale také pochybnostem, které tu i tam přece vznikaly; Dürichova závislost na ruské vládě se nemile nesla v Londýně i v Paříži. Podal jsem o tom důvěrné vysvětlivky; v Paříži i Londýně se ještě příliš mnozí báli panslavistického Ruska. Spory s Dürichem a o Düricha vznikly v Paříži a přenesly se pak do Ruska i do Ameriky; proto se dotýkaly více Beneše a Štefánika než mne. Na konec nezbylo než vyloučení Düricha z Národní Rady, aby bylo také našim koloniím jasno; přirozeně se s naší strany o věci psalo co nejméně a toho odpůrcové zneužívali a stále podezřívali. Revoluce ruská nám i v tom pomohla nejlépe.

Celkem nám aféra Dürichova neuškodila; naši lidé si sporem musili podstatu odboje a jeho taktiky lépe promyslit; mezi spojenci rázné potlačení nám prospělo. Zvláště to uznávali také Jihoslovani a Poláci, kteří měli mnohé své osobní aféry a jimž se pořádek tak snadno

nedařil. Znal jsem obdobné spory a osobní aféry v zemích Spojenců a proto, když mi občas bylo ukázáno na nás nebo Jihoslovany a jiné organisace malých národů, odpovídal jsem stručným odkazem na socios malorum v Londýně, Paříži, v Římě.

Při té příležitosti upozorním na nečekaný vzrůst našich kolonií z brusu novými Čechy a Čechoslováky hlásícími se k nám: protože být Němcem nebylo v Paříži a j. výhodné, všelijací odrodilci, lidé znající trochu česky a t. p. hlásili se do kolonií, zejména když jsme od spojeneckých vlád dosáhli pro své občany výhod plynoucích z toho, že jsme byli uznáváni za národ, a národ přímo spojenecký. Také posl. Dürich padl do rukou takových „nouveaux Tchèques".

Podle početnosti byly pro nás nejdůležitější kolonie americká a ruská. Američané mohli akci financovat, na Rusku jsme měli zajatce a z těch jsme mohli mít vojsko. Největší obtíže jsme však měli právě na Rusku; v Americe nám prospělo, že hned na počátku války přinesl pan Voska kolonii ode mne zprávy; za ním na podzim 1915 přijel z Čech Vojta Beneš (bratr dra Edvarda Beneše) se zprávami novějšími a úplnějšími; měl po všech koloniích schůze, sjednocoval přívržence různých stran a frakcí a nabádal k obětem finančním.

26

Zde připojím několik vysvětlivek o naší zahraniční Národní Radě.

Rozumělo se samo sebou, že především musil být pro náš odboj konstituován vedoucí zahraniční centrální orgán. To jsem z počátku byl já sám a šlo tedy o to, najít si spolupracovníky a sjednotit všecky kolonie. Při roztříštěnosti kolonií a válkou znesnadněné korespon-

denci věc šla pomalu. Nechtěl jsem sebe samého prohlásit absolutisticky za zahraničního vůdce, nýbrž postupoval jsem konstitučně, parlamentárně. Byl jsem venku znám svými občasnými návštěvami kolonií již před válkou také osobně; autorita rostla s mou zahraniční prací; lidé viděli, co dělám, a chápali moji taktiku. Vyložil jsem všude, jak došlo k mému odchodu, kdo, které strany o tom věděly a schvalovaly to. Byl jsem všude uznáván za vůdce, při čemž padalo na váhu, že jsem byl poslancem; to byl můj politický titul. Ale byl jsem sám; spolupracovníci, kteří se brzy hlásili, poslanci nebyli. To platilo i o Benešovi a Štefánikovi, a proto jsem s formálním ustavením našeho centrálního orgánu tak dlouho otálel, čekaje spoluposlance z Prahy. Když se jednotlivé kolonie soustřeďovaly a byly se mnou ve styku, nepospíchal jsem s formálním ustavením ústředního orgánu. Mluvívali jsme o tom a nehledaně se nám sám sebou a podle vzorů dávných podával název: Národní Rada; avšak bál jsem se názvu užít, abych neublížil Národní Radě doma, aby ji nepokládali za vůdce odboje a na jejich členech se nemstili.

Než vývojem poměrů náš ústřední orgán musil být ustaven i formálně; nadešla doba, kdy jsme musili učinit projevy veřejné; k tomu bylo třeba veřejně uznané firmy.

A přišly aféry. Prvá Koníčkova; když v kolonií hlásal program prý ruských Čechů, vládou a carem uznaný, vznikla otázka, jakou má legitimaci a kdo v sporných věcech rozhoduje? S Koníčkem jsme byli brzy hotovi; ale přišel poslanec Dürich.

Naléhavá příležitost dána veřejným vystoupením proti Rakousku, beztak dost dlouho odkládaným. Proč jsem je odkládal, to jsem už řekl. Když jsme konečně 14. listopadu 1915 vydali své prohlášení proti Rakous-

ku, podepsal jsem „Český Komitét Zahraniční“. Podepsáni byli zástupcové všech zahraničních kolonií; prohlášení mělo být všeobecnější; nebylo učiněno, abych tak řekl, toliko zahraniční vládou, nýbrž také zahraničním parlamentem.

Avšak byla nutna právě vláda, řídící ústřední orgán, a tak tedy během roku 1916 byla ustavena „Národní Rada“. Podle situace doma jsem se již nebál, že názvem uškodíme Národní Radě doma. Název a organisaci umluvili jsme s drem Benešem a posl. Dürichem za mé přítomnosti v Paříži, o níž hned budu referovat; dr. Beneš, určený za generálního sekretáře, úkol prováděl a užíval názvu „Conseil National des Pays Tchèques“ ve svých oficiálních korespondencích; veřejně po prvé bylo titulu užito Štefánikem při t. zv. Kijevském zápise 29. srpna 1916 a 1. listopadu 1916 bylo v Československé Samostatnosti výslovně prohlášeno, že Národní Radu tvoří T. G. Masaryk, předseda, místopředsedové posl. Dürich a dr. Štefánik a dr. Beneš jako generální tajemník. Sídlem byla Paříž.

Proti této Národní Radě posl. Dürich, ačkoliv se své funkce v Národní Radě nevzdal, utvořil pro Rusko Národní Radu zvláštní, která však revolucí brzy byla pohřbena. Roku 1917, 20. března, naše brigáda vyhlásila československý stát; Národní Radu prohlásila zatímní vládou a mne diktátorem. Na kijevském sjezdě konečně (12. května 1917) utvořena Odbočka Československé Národní Rady pro Rusko.

Takto ustavená Národní Rada byla jednotlivými koloniemi a jejími zvolenými zástupci uznána. Ve Švýcarsku, Holandsku a v Anglii se rozuměla věc sama sebou; v Paříži byla malá opposice, živená ctižádostí několika snaživců, rozdávajících při pivě vysoké úřady v budoucí ruské satrapii. Ale tito lidé zůstali neznačnou

menšinou a brzy mi nabízeli své služby a jeden, dva i peníze na revoluci. (Pánové přestali na nabídce!)

V Americe jsem měl z dřívějška mnohé známé; uznání pařížské Národní Rady se stalo spontanně a rozhodně; 15. září Sokolem, 14. prosince 1916 Československým Národním Sdružením.

I z jižní Afriky, z Kimberley, přišlo uznání (28. února 1917).

27

Už jsem si posteskl, že jsem zahraniční akci a propagandu musil začínat od abecedy, protože spojení s politickým zahraničím nebylo; na druhé straně v tom byla výhoda, že se mohlo začít a pracovat soustavně a promyšleně. A protože válka trvala dlouho, propaganda měla úspěch. Přirozeně jsme navázali styky každý se svými známými a přáteli. Štefánik už měl značný kruh politických a vlivných lidí; dr. Beneš a dr. Sychrava, později i Osuský, vytvořili si kruhy své. Já jsem měl známé ve všech spojeneckých zemích už před válkou a jimi jsem si kruh svůj stále rozšiřoval.

Naše propaganda byla demokratická; získávali jsme totiž nejen politiky a lidi oficiální, nýbrž především tisk a tím široké vrstvy. To nám prospívalo právě v demokratických státech, ve Francii, Anglii, Italii a Americe, kde parlament a veřejné mínění mělo mnohem větší vliv, než v Rakousku, Německu a Rusku. Ale v Rusku po revoluci postupovali jsme stejně.

Rozumí se, že jsem všude hleděl co nejdříve navázat styky s vládami a zejména s ministerstvy zahraničních věcí; vedle toho šlo o to, získávat všude spojení s dohodovými vyslanci. Ale i v tom byl výběr a soustava. Řekl jsem, že jsem 1915 nevyhledával Delcassé; mimo uvedené důvody také proto, že jsem z jeho politické

činnosti věděl, že je dávným přívržencem franko-anglické shody, a to za dané situace bylo i nám cennější nežli rozmluva v době, kdy mu smlouva s Italií ukládala jistou reservu.

Všude jsem se seznamoval s čelnými úředníky ministerstev, kteří měli vliv a znalost situace.

Často nám byli nápomocni lidé, kteří stáli opodál, ale měli přátelský přístup k rozhodujícím státníkům a politikům – advokáti, bankéři, duchovní.

Z psychologie propagandy je důležité jedno poučení: Nemyslit, že se lidé získají pro politický program jen a hlavně jeho energickým a nadšeným hlásáním a vytyčováním jednotlivých bodů – o to běží, lidi zaujmout pro věc čímkoli a třeba nepřímo. Mluvte o umění, o literatuře a t. d., o tom, co druhého zajímá, a získáte ho; agitací politickou často myslící lidi odradíte nebo nezískáte. Často stačí jedna věta při dobré příležitosti prohozená; vůbec, vystříhat se, zejména v soukromých rozmluvách, rozvláčnosti. Ovšem, že taková propaganda předpokládá vzdělání, rozhled politický a společenský, takt a znalost lidí! Paderewski a Sienkiewicz od vypuknutí války dělali velmi úspěšnou propagandu pro Polsku – umělec a spisovatel získávali nejširší kruhy; Sienkiewicz svým „Quo vadis“ se stal hodně známým a tím získával již získané lidi. Podobný význam měl Mestrović pro Jihoslovany. My jsme takových lidí měli poskrovnu; v Paříži byl Kupka (vstoupil do legie), v Římě byl začínající tenkrát malíř Brázda, a tuším také Destinnová jednu chvíli zasáhla.

A ještě jedno upozornění: propaganda musí být poctivá. Nadsazování a dokonce lhaní neprospívá; našli se i mezi námi jednotlivci, kteří celou politiku pokládají za umění napálit, a ti se pokusili o šíření „vlasteneckých“ nepravd; zarazili jsme to. Zprávy se přece

kontrolují a naši nepřátelé použili věci proti nám. Měli jsme na př. nepříjemnost s takovou falsifikací řeči posl. Stříbrného.

Také jiné pravidlo chci vytknout: je omyl myslit, že propagator má všecko své chválit; to dělají tuctoví kupečtí agenti. Politika rozumná a poctivá — propaganda rozumná a poctivá!

Pořádal jsem ve všech zemích v čelných městech přednášky pro širší obecenstvo, ale častěji pro užší kroužek; vyhledával jsem také odpůrce, pacifisty atd. Navázal jsem styky s universitami, zvláště s historiky, ekonomisty atd. V Anglii, jak již řečeno, nám prospěl Hus. Slovem — kdo dělá politiku kulturní, bude také dělat kulturní propagandu.

Cizí listy získávali jsme diskusemi s redaktory a majiteli a hlavně příspěvky. Napsal jsem sám mnoho článků; interview byl jiný a vhodný prostředek. Zřídili jsme všude tiskové kanceláře, které měly za úkol, s listy a korespondenčními kancelářemi být ve styku a šířit naše zprávy. Uvádím zejména anglické (Czech Press Bureau koncem 1916) a americké (Slav Press Bureau od května 1918).

Snažil jsem se co nejdříve vydávat orgány sice politické, ale vedené methodou vědeckou. To platilo o Denisově „La Nation Tchèque" a později jsme měli revue přímo vědeckou: „Le Monde Slave"; velmi nám prospěla výborná týdenní revue „The New Europe" (od 15. října 1916). Naléhal jsem na Seton-Watsona, aby list vydával, znaje jeho neobyčejné schopnosti a jeho politický zájem a rozhled. Revue stála svým nazíráním na Evropu, kde jsme stáli my; v italské politice jsem byl mírnější, než redaktor. „The New Europe" byla pilně čtena nejen v Anglii, nýbrž i ve Francii, Americe a Italii. Stala se direktivou také našim zahraničním organisacím.

V Londýně jsme najali na jednom z nejživějších náměstí (Piccadilly Circus) krám; upravili jsme jej jako knihkupeckou výkladní skříň a vystavovali mapy, poučující o nás a Střední Evropě, nejnovější zprávy o nás a nepřátelích, vyvracení nesprávných zpráv, publikace atd.

Účinným prostředkem bylo zakládání smíšených společností, na př. česko-anglické; speciálním účelům sloužily obchodní komory.

Mně osobně prospívala celá moje minulost; z nedávné doby můj boj s Aehrenthalem a práce pro Jihoslovany vůbec, pak moje ruská kniha, protože se problém Ruska vyvíjel stále akutněji. Kniha „Rusko a Evropa" byla známá mnohým v německém vydání; za války byl pořízen anglický překlad, kniha však vyšla opožděně 1919 pod názvem „The Spirit of Russia". Také se vědělo na př. o hilsneriádě a. j.

Získávaje a zesiluje svou politickou autoritu, zesiloval jsem svornost a vytrvalost českých kolonií. Koncentrace autority je, jak už Římani věděli, ve válce nutná, a byla nutná pro roztříštěnost kolonií a spojeneckých zemí. Ve vedení nebylo nejmenších rivalit, dr. Beneš a Štefánik byli loyální, oddaní a věrní přátelé. Mluvili jsme všichni stejně, měli jsme všichni stejný program. Tím jsme se lišili od Jihoslovanů a Poláků, mezi nimiž programové, stranické a osobní rozpory vystupovaly dost ostře. Samo sebou vzniklo jisté diktátorství, ale rázu parlamentárního; že někdy bylo třeba velmi důrazné rozhodnosti, to ukázala aféra Dürichova a některé menší případy.

Tak asi koncem roku 1916 stávali se Češi a Slováci již zajímavými a počalo se o nich vědět a mluvit; listy oznamovaly plakáty, že přinesou interview se mnou atp.

Velmi nám pomáhala – Vídeň. Usvědčovali jsme její

zprávy ze lži. Pronásledování našich lidí přesvědčovalo cizinu o našem odboji – mučednictví a zvláště krev získávají; využili jsme zejména žalářování, procesu a odsouzení dra Kramáře a dra Rašína atd. velmi vydatně. Uvěznění naší Alice prospělo nám zejména v Anglii a Americe – když i ženy jsou vězněny, věc je opravdová; ženy v Americe organisovaly v celé zemi petice k presidentovi, aby zakročil a samy zakročily americkým vyslancem ve Vídni. Tou agitací v Americe a Anglii stal se náš odboj známým.

Vůbec antipropaganda proti propagandě rakouské, maďarské a německé stala se zvláštním odborem; i v tom jsme brzy vynikali. A právě tím, že jsme měli dobrou znalost poměrů; od léta 1916 americký Slovák Osuský nám prospíval svou znalostí maďarštiny a maďarských věcí. Dovedli jsme všem zprávám rozumět a náležitě je interpretovat. Četli jsme mezi řádky našich pražských listů. K tomu jsme měli zvláštní své zprávy z domova, jichž jsme náležitě užívali. Naše zprávy vojenské se osvědčovaly a byly vítány; získali jsme tím mnoho přátel. Při tom velmi pomáhalo i to, že jsme zprávy dávali k vůli věci a náhrady peněžní odmítali. V tom jsem byl velmi přísný.

Když se tato část propagandy rozrůstala v pravidelný systém antispionáže a spionáže, nebylo snadné všecky pracovníky kontrolovat; až na nepatrné odchylky se nám nic nestalo.

Docela zvláštním odborem naší propagandy bylo, dostávat zprávy o tom, co se děje ve spojeneckých zemích, do německých a maďarských listů. V Rakousku a Uhrách se všecko umlčovalo, jak Spojenci pokračovali; proto jsme se snažili propašovat zprávy do listů. Dařilo se i to; o tom by mohl Osuský vykládat případy přímo anekdotické, jak pod formou polemik s Ame-

rikou do budapešťských listů podával zprávy o veliké pomoci Amerikou Spojencům prokazované. Z listů maďarských přecházely zprávy do listů vídeňských i pražských.

V Americe pan Voska velmi dovedně zorganisoval účinnou antispionáž a získal tím sobě i nám politickou prestiž, jak o tom obšírněji dám zprávu později. V Rusku byly obtíže větší, ale i tam jsme prorazili, třebaže teprve po revoluci.

Penězi jsme nepracovali, to jest, nepodpláceli jsme. Ale podporoval jsem slušné lidi, naše i cizí, když jsem se o jejich potřebách dověděl. To jsem dělal bez prošení a diskrétně; je přirozeno, že v tak rozbouřené době mnozí bez viny přišli do tísně.

Vědomě jsme my tři, Beneš, Štefánik a já, byli nezávislí na americkém fondě. Plat z londýnské university byl malý (universita za války se uskrovňovala), za to jsem dostával značnější částky za své články, k tomu osobní příspěvky svých přátel Američanů, takže jsem byl zaopatřen. Dr. Beneš, jak referováno, hned z počátku přinesl do našeho „podniku" peníze, a měl pro sebe také dost. Štefánik měl své příjmy – tato nezávislost dobře působila na naše lidi. A působilo dobře, že jsme žili skrovně; o tom kolovaly různé anekdoty a byli mnozí, kteří si přáli lesklejší representace. Ale nám té t. zv. representace nebylo třeba, protože jsme pracovali; v poslední době se dostavila sama sebou. Když jsem přijel do Ameriky, krajané mi přichystali byt v prvém hotelu, větší stálý byt se stal potřebným pro přijímání četných hostí. Nám platilo: málo peněz, mnoho muziky – pracovali jsme všichni s přesvědčením a rádi a proto jsme stačili málem. Udělali jsme za krejcar více, než rakouští a německí diplomati za statisíce: tak laciné zahraniční propagandy revoluční nebylo snad nikdy

– ovšem, nebudu hrát na skromného, nebylo vůbec mnoho politických akcí tak promyšlených.*

28

Odejel jsem z Paříže 24. září 1915 na stálý, aspoň delší pobyt do Anglie. Beneš zůstal v Paříži a odtud, stejně i Štefánik, dojížděli do Italie, a tak jsme měli hlavní spojenecké země oficiálně obsazeny. Ostatně v Londýně i v Paříži jsme mohli jednat a jednali s italským a j. vyslanci. Neměli jsme obsazeno jen Rusko.

Proč jsem zvolil Londýn, už jsem řekl; také jsem referoval o tamním pobytu na jaře a o memorandu pro min. Greye. Usadiv se teď v Londýně, pokračoval jsem v práci, memorandy začaté.

V Londýně mi nabídla universita londýnská (King's College) profesuru pro slovanské věci; měli být získáni také jiní slovanští odborníci a položen základ pro slovanské oddělení. Nabídku mi učinil jménem rektora Burrowsa několikrát Seton-Watson; zdráhal jsem se přijmout místo, obávaje se, že nebudu mít dost klidu pro vědeckou práci, a nejsa slavistou; ale přece jsem

---

* Zde účet toho, co jsem z Ameriky na akci dostal:

1914—15	37.871	dol.
1916	71.185	„
1917 (do konce dubna) . .	82.391	„
1918 (od května)	483.438	„
	674.885	dol.

Za mého pobytu v Rusku přijímal peníze dr. Beneš, odhaduju je asi na 300.000 dol., takže celá akce nestála ani 1 milion dolarů. Dolar tenkrát dlouho měl svou předválečnou cenu (4·50 kor.). Z uvedených údajů vidno, že se americké příspěvky zvýšily teprve po vyhlášení války Amerikou.

Peníze jsou od kolonistů českých, od slovenských za války byly příspěvky docela nepatrné; teprve jako president jsem dostal 200.000 dol. od amerických Slováků a v tom byla část od mých známých Američanů. Tyto peníze a zbytky revolučního fondu českého jsem vydal jako president rozličnými dary a příspěvky, zúčtovanými veřejně.

místo přijal. Uposlechl jsem rady svých přátel a učinil jsem dobře. Dojednal jsem s rektorem Burrowsem 2. října. Vzpomínám tu s vděčností a přátelstvím svých styků s tímto výborným znalcem Řecka a novořecké politiky a kultury; vážil jsem si jeho mužnosti a šlechetné starostlivosti o jeho universitu.

Měl jsem vstupní přednášku dne 19. října: Problém malých národů v evropské krisi. Přednáška byla prvým politickým úspěchem větších rozměrů. Předně jsem se uvedl širšímu politickému publiku londýnskému tím, že ministerský předseda Asquith přijal předsednictví (po anglickém způsobu) při přednášce; protože ochuravěl, zastupoval ho Lord Robert Cecil. Toto politické pozadí prospělo naší věci značně. Avšak i věcně přednáška působila dobře a vydatně (také v brožuře anglické i ve francouzském překladě); vyložil jsem tu po prvé politický význam toho zvláštního pásma malých národů, které se v Evropě nalézá mezi Němci a Rusy. Ukázal jsem takto na německý Drang nach Osten v novém osvětlení a také na ruskou politiku. Zejména podstata Rakouska-Uherska a Pruska tím vynikla. Rozčlenění Rakouska-Uherska vyplývalo jako hlavní úkol světové války. A konečně jsem podal, myslím, dost pádné argumenty proti strachu z t. zv. balkanisace Evropy a přesvědčil, že malí národové mají právo a možnost samostatného vývoje kulturního i státního.

Mnohé listy referovaly o přednášce a bylo pak pozorovat, že působila. O malých národech a možnosti jejich samostatnosti se nadále často mluvilo a psalo věcněji; vůbec vynikal positivní úkol války, úkol rekonstrukční: nešlo toliko o obranu proti Centrálním Mocnostem, nešlo jen o jejich zdolání – válka byla počátkem veliké rekonstrukce Střední a Východní Evropy, Evropy celé.

V Londýně jsem přirozeně mnoho slyšel o vojsku anglickém a o situaci na bojištích vůbec; měl jsem se teď příležitost poučovat od vojenských odborníků (anglických a francouzských) o všech otázkách vojenských.

Vzpomněl jsem už několikrát, jak mě trápila nejistota, potrvá-li válka dlouho či krátko. Na počátku války a ještě z jara 1915, počítaje s názorem téměř všech vojenských odborníků, připouštěl jsem někdy, že válka bude ukončena do zimy 1915; ale rozvoj na bojištích musil se již pojímat jakožto začátek války vleklé. Posiční válčení se prodlužovalo a bez rozhodnutí; umožňovalo válčícím mocnostem sbírat své síly doma, připravovat a vycvičovat další oddíly a zálohy a přizpůsobit celý průmysl válečným účelům. Mluvilo se o větší účasti aeroplanů a ponorek. Podle zpráv teď nabývaných nezdálo se mi pravděpodobné, že by Spojenci sjednali mír bez většího úspěchu v poli, třebaže s obou válčících stran vlivné osoby pracovaly pro mír. Bitva u Marny byla pro nás vítězná, ale nerozhodla; přece však se již v Německu projevovala jistá nervosnost, aspoň v kruzích socialistických; tomu nasvědčovaly mnohé zprávy, zejména pak jednání o mírových podmínkách v berlínském Reichstagu na začátku prosince (1915 — Scheidemann). Ze všech rozhovorů s dobrými vojáky všech armád (občas i se zajatci) docházel jsem k názoru, že válka vojensky potrvá dlouho; úvahy politické vedly k témuž úsudku.

V Londýně jsem se také dost dovídal o plánech vojenských. Nebyly to vždy poznatky příjemné — panovala značná rozháranost názorů i v kruzích odpovědných. A to nejen o speciálně anglickém podniku dardanelském; úsudky se také rozcházely o plánech ve Francii

a Rusku. Podivné bylo, jak nejen politikové, nýbrž i vojáci koncipovali strategické plány i vojenskému laikovi průhledně nemožné, fantastické.

V Londýně čítával jsem tehdy články pluk. Repingtona v „Times" a jiných listech. Jevila se v nich jistá nedůvěra nejen k vedení anglických, nýbrž i spojeneckých vojsk a loďstva vůbec; ještě větší nedůvěra se cítila k vládě a politikům doma i jinde. Censor sice Repingtonovy články učesával, ale dovídal jsem se o původním znění; měl jsem mnohé a snadné příležitosti, dovídat se o Repingtonově publicistické činnosti a jeho stycích s vojáky a politiky všech táborů a spojeneckých zemí. V mnohém jsem s ním souhlasíval.

V kruhu bližších přátel měli jsme o tom všem stálé diskuse; na jejich požádání napsal jsem pro ně koncem listopadu (1915) Memorandum o válečné síle obou bojujících stran.

Upozornil jsem v něm na výhody a nevýhody obou válčících stran a zejména jsem probral početnost oboustranných sil vojenských, o níž jsme stále debatovali. Ve svém odhadu jsem vycházel z předpokladu, že Rakousko a Německo do války odvádělo ne více než 5 až 6 proc. obyvatelstva, kdežto Francie odváděla o 2 až 3 proc. nad to. Tudíž Anglie, o to mně šlo, měla by pospíchat s mobilisací a výcvikem, aby spojenci mohli čelit Centrálním Mocnostem, kdyby zvýšily procento odvedených. Ze zpráv z Čech jsem se dovídal, že našich odváděli mnohem více než Němců, a stejně bylo slyšet z Jihu, že na příklad v Bosně a Hercegovině a jinde (za trest) odvádělo se i nad 8 proc. Šlo mi o to, ukázat, že se Centrální Mocnosti vyrovnají mužstvem Spojencům, třebaže tito mají dohromady více obyvatelstva a že s počátku měli také více vojáků; neboť Rusko se stávalo stále víc a více pochybným. Ovšem, ne-

rozhoduje pouhý počet obyvatelstva a možné procento mužstva, nýbrž obapolná schopnost a možnost mužstvo vyzbrojit a v poli zaopatřovat. Kitchener i v té příčině hned na jaře 1915 (15. března) v horní sněmovně vyslovil různé obavy, ačkoliv se mi zdálo, že pamatoval více na rozhojnění vojska nežli na jeho moderní vyzbrojení. V celku pak jsem podal ostrou kritiku spojenecké válečné politiky a vedení, třebaže většinou nepřímo, zdůrazňováním výhod německých; zejména jsem také upozorňoval na nejednotnost spojeneckého válčení. Otázka se již tehdy i veřejně nadhazovala, ale teprve další neúspěchy v poli z ní udělaly naléhavý problém spojenecké strategiky a politiky.

Moji přátelé odevzdali Memorandum vojenským autoritám, s některými jsem měl pak ústně diskusi. Jedni uznávali vážnost situace, ale neměli obav; říkali, že Angličané přijdou do Francie včas a že vojenské povinnosti, která 28. října byla zavedena, využívají v míře dostatečné. Ale našli se znalci, kteří i veřejně požadovali armádu větší; Repington působil v tom smysle, a vzpomínám váženého v Anglii generála Williama Robertsona, jenž sám od počátku války byl na francouzské frontě a jenž na podzim 1916 veřejně vystoupil s požadavkem zvětšit počet vojska. Také Lloyd George, tuším pod vlivem Repingtonovým, přál si mnohem většího počtu spojeneckých vojsk vůbec, měla-li se německá fronta prorazit.

Situace na bojištích se stávala neradostnou a stále komplikovanější. Rusko zklamalo, a to se cítilo všude velmi živě; Bulhaři se přidali v říjnu (1915) k nepříteli – v Londýně o jednání Dohody s Bulharskem mnoho se diskutovalo a ve faktu, že Bulhaři Dohodou nebyli získáni, viděl se značný neúspěch spojenecké diplomacie. Ze Soluně se zároveň stávalo nové středisko dohodo-

vých sil; plán soluňský se dlouho přetřásal, až konečně v Anglii i Francii byl (vlivem Briandovým!) schválen. Prvé bitvy spojeneckých sil pod generálem Sarrailem s Bulhary začaly v listopadu (1915) a končily pro nás s nezdarem. Značný dojem učinila porážka Srbů Mackensenem a vzetí Bělehradu (8. října); ale dojem nebyl deprimující, neboť Srbové zbytky své armády přímo heroicky odváděli přes Albanii a přenesli vládu na ostrov Korfu.

V Mesopotamii vítězili Turci.

Na frontě západní trvaly krvavé a nerozhodné boje; Němci byli odsouzeni k defensivě, protože se většími silami opřeli Rusům.

Znaje rozčilení a obavy v našich koloniích, že snad ani nevystoupím, a hlavně proto, aby se naši doma nedali svést k ústupnosti, rozhodl jsem se uveřejnit Manifest a vypovědět Rakousku odkrytý boj; bál jsem se neblahého účinku ruské porážky a represálií doma. Souhlas k odkrytému vystoupení proti Rakousku za hranicemi byl mi napřed dán kruhem politiků domácích z t. zv. Maffie, kde znění manifestu bylo též v podstatě schváleno.

Stalo se to 14. listopadu 1915, brzy po tom, když rozhodnutí Bulharska proti Spojencům situaci ztížilo a když situace na bojištích vůbec byla chmurná. Manifest byl, jak už řečeno, podepsán „Zahraničním komitétem", představiteli všech našich zahraničních kolonií.

Za dané situace jsem nečekal od Manifestu velikého dojmu na Spojence; přece však naše vystoupení dost působilo. Manifest byl hodně rozšiřován listy francouzskými; M. Gauvain napsal úvodník v „Journal des Débats"; anglické listy také o něm dost psaly. V Anglii jsme byli poměrně méně známi nežli ve Francii, ale známost o nás se dost rychle šířila, s počátku více v kru-

zích inteligence a v kruzích politických a vládních; dosáhli jsme toho nejen svou prací v Londýně a po Anglii, nýbrž také zmíněnou již prací Voskovou v Americe, která se v Anglii také oceňovala. Povím o tom více při výkladu o Americe.

30

Začátkem 1916 pomýšlel jsem jet do Paříže. Dr. Beneš přicházel do Londýna a podával zprávy o celé naší situaci; umluvili jsme, že přijedu začátkem února. V čele vlády byl od 28. října 1915 Briand, a k němu jsem měl Štefánikem cestu upravenu.

U Brianda jsem byl 3. února 1916. Předložil jsem mu mapku Evropy a podal výklad svého nazírání na válku; podmínkou rekonstrukce Evropy a skutečného zeslabení Německa, tudíž i jistoty Francie, je rozčlenění Rakouska na přirozené a historicky dané části. Můj výklad byl velmi stručný, takořka jen heslový – Briand má svou dobrou francouzskou hlavu a postřehl jádro věci ihned. A hlavně – přijal náš plán a slíbil jej provádět. Slyšel jsem od Štefánika, že Briand byl doopravdy získán. Vyšlo o mé návštěvě oficiální communiqué; k doplnění a získání široké politické veřejnosti podal jsem v „Matinu“, laskavostí redaktora pana Sauerweina, stručně náš protirakouský program ve formě interviewu. Výklad, jak se říká, uhodil nejen v Paříži, ale i v ostatních spojeneckých zemích; nepřepínám, pravím-li, že Dohoda naším programem rozčlenění Rakouska dostala program positivní – nestačilo Centrální Mocnosti porazit a finančně a jinak je potrestat. Východní Evropa a Evropa vůbec musila být reorganisována. Moje rozmluva s Briandem učinila dojem v Londýně a utvrdila tam naši posici; nejen

„Times“, nýbrž i jiné listy přinesly příznivé zprávy („Matin“ měl v Londýně dovedného dopisovatele). Ostatně, rozumí se samo sebou, že jsme tak velkého úspěchu náležitě ve všech listech využívali. Přijetí Briandem působilo velmi na slovanské politiky a zejména také na ruské diplomaty, jak jsem se brzy přesvědčil.

V Paříži jsem se zdržel téměř měsíc a hojnými návštěvami jsem podepřel a zesílil účinek z Briandova kroku. To bylo také proto nutné, že odpůrcové naši, přátelé Rakouska-Uherska, byli pobouřeni a dali se do zvýšené práce; v Paříži jako v Londýně a všude byl silný směr austrofilský a maďarofilský. Rozhodný boj s tímto austrofilstvím měli jsme ještě před sebou, neboť rakouský předsudek v Evropě a Americe nemohl být odstraněn jednou ranou. Rakousko politikům spojeneckým bylo záchranou před balkanisací („teď máme co činit s jedním, je nemožné jednat s desíti“) a — ochranou před Německem! A to v době, kdy Rakousko stálo po boku Německa!

Nemohu referovat o všech návštěvách a rozmluvách; jen pro charakteristiku práce uvádím některá jména: ministr Pichon, předseda parlamentu Déschanel, předseda zahraničního výboru Leygues, redaktor Gauvain, spisovatel Fournol, redaktor Quirielle a mn. j.; dále Boutroux, Chéradame a j.

Nemohu nevzpomenout milých návštěv v rodině Mlle Weiss, nyní redaktorky „L'Europe Nouvelle“ a pohostinného salonu Mme de Jouvenel; u Štefánikova lékaře dra Hartmanna našel jsem také vybranou společnost. O stálém styku s Denisem, prof. Eisenmannem a j. nemusím se výslovně zmiňovat.

Častěji jsme byli s Vesnićem a vymčňovali své zprávy a názory o celkové situaci a otázkách, nás se týkajících; proti Vesnićovi byl v Paříži mezi Srby kroužek mladších lidí – pozoroval jsem dost osobního, politicky mu křivdili.

Zajímavý pro mne byl styk s Izvolským. Byli jsme sblíženi bojem proti Aehrenthalovi; mohl jsem tudíž očekávat, že naší věci bude věnovat pozornost. Mluvili jsme o aféře Aehrenthalově, ale byl dost zdrželivý; možná, že ho již přešla – tak jako mne – měli jsme teď jiné a důležitější záležitosti. Co jsem slyšel, utvrzovalo mě v mínění, že na Buchlově nejen Aehrenthal, ale ani Izvolský neujednali své obapolné požadavky dost přesně a určitě; věc posud není dostatečně vysvětlena, zejména není zjištěno, je-li pravda, že byl sepsán protokol, jak nedávno tvrdil moskevský prof. Pokrovskij. Aspoň, pokud vím, ten protokol nalezen nebyl.

O poměrech v Rusku a zejména při dvoře, Izvolský mluvil obšírně a s obavou pro budoucnost Ruska. Viděl jsem, že zná dvůr dobře, všecky hlavní osoby a zejména také cara. Kritisoval mírně ve slovích, ale dost silně ve věci, třeba že byl dvoru a zejména carovi oddán naprosto. Byl v tom typem těch slušných a rozumných vysokých ruských úředníků, kteří situaci prohlíželi a odsuzovali, ale pro nápravu udělali málo nebo nic. Já mu řekl o Rusku své; nemohl a nechtěl odporovat.

Jako tak mnozí oficiální Rusové, ani Izvolský neměl o nás a o Slovanech jasného názoru. Docela zřejmě pamatoval jen na Slovany nebo „bratry“ pravoslavné; sjednocení všech Jihoslovanů v programu neměl. Chorváti měli zůstat stranou, třeba i samostatní. V tomto smyslu mluvíval častěji s různými osobami, které mně

obšírněji referovaly; bylo docela zřejmé, že z Ruska oficiálního plánu o Slovanech neměl; Briandovo vystoupení pro nás naň udělalo značný dojem. Slíbil, že nás bude podporovat v Paříži a v Londýně, a přesvědčil jsem se, že slovu dostál.

Stálý styk s Izvolským udržoval Svatkovskij, který také tenkrát přijel za mnou do Paříže.

Jednal jsem také s Rusy všech stran, žijícími v Paříži. Měli jsme dokonce organisační schůzi, na které jsem s drem Benešem usiloval o lepší zpravodajství z Ruska a o soustředění ruských politických lidí v zahraničí. Bylo přímo žalostné, jak už tenkrát byli neorganisovaní a neorganisovatelní.

Od Izvolského přejdu logicky k výkladu, jaká tenkrát byla na Západě nálada vůči Rusům. Ve všech západních zemích se poměr k Rusku kalil. Francie měla svá závazná ujednání s Ruskem a dávné přátelství oficiální; ale dost značná část politického publika francouzského byla vůči Rusku vždy upjatá a část i nepřátelská. Liberálové a dokonce radikálové a socialisté nemilovali carismu, potírajíce jej theoreticky a po vypuknutí války i prakticky ve svých novinách a ve své propagandě. Anglie od několika let změnila svůj poměr k Rusku; ale v nejširších kruzích anglických nepříznivé nazírání nepřestávalo. V Italii názory o Rusku a Slovanech na začátku války byly neurčité a spíše nepříznivé.

Porážky ruské armády náladu proti Rusku zesilovaly. Z mnohých výkladů francouzských a anglických politiků jsem seznal, že i Anglie i Francie od Ruska dostaly ubezpečení, že ruská armáda je v nejlepším pořádku a že se Rusko války nebojí, jestliže Francie je dostatečně připravena. Porážky Rusů mnozí Francouzové a Angličané pociťovali jako nestání v slovu a klamání. Myslím ovšem, že bylo povinností západních znalců Ruska na

ujišťování Ruska pohlížet kritičtěji. Japonská válka sice přiměla ruskou vojenskou správu k úsilovnější reorganisaci armády, ale v míře mnohem menší než bylo nutné.

Za této nálady v Paříži obnovil profesor Denis svou dřívější žádost, abych na Sorbonně měl přednášku o Slovanech; měl to být začátek přednášek o slovanských věcech, jak se již odbývaly v Londýně na King's College, a domníval se, že moje stanovisko, jestliže je předneseno v Paříži, uklidní politickou veřejnost o snahách našich a všech slovanských národů, že totiž nejsou panslavistické ve smyslu nějakého agresivního ruského imperialismu. Denis při tom ukazoval na nevhodné slovanské expektorace, kterých se dopustil před tím Koníček a po něm někteří naši lidé. Poslanec Dürich zesiloval toto slovanství horováním pro ruskou dynastii a ujišťováním, že se český národ stane pravoslavným; tyto jeho názory byly kolportovány v Paříži jako program posl. Kramáře, a austrofilové a naši odpůrcové se jich ochotně chytali. (Poznamenávám tu jednou pro vždy: rakouští a maďarští agenti se dostávali snadno k našim naivním lidem a dovedli z nich vytahat všecky rozumy a — nerozumy.)

Myslím také, že ve Francii a Anglii zanechalo dojem tvrzení císaře Viléma a Bethmanna Hollwega, že válku způsobil ruský panslavism.

Měl jsem tedy 22. února na Sorbonně svou přednášku o Slovanech a panslavismu, v níž jsem podle pravdy ukázal, že u Slovanů a Rusů není takového imperialismu, jaký Němci hlásají svým pangermanismem. Pro carism jsem se ovšem nevyslovil, ale to neznamenalo zříkat se slovanství; zasadil jsem se přece o zřízení Ústavu slovanských studií při Sorbonně, založili jsme tu vědeckou revui pro věci slovanské (Le Monde Slave,

a všude veřejně jsem pracoval s Jihoslovany a Poláky, později také s Ukrajinci. A můj poměr k Rusům všude na Západě byl velmi dobrý. Slované jsme a být chceme, ale evropští, světoví.

Ku příčinám, které oslabovaly sympathii k Rusům, dlužno ještě přičíst chování Rusů různých stran v západních zemích, zejména v Paříži. Dokonce pak, když do Francie přistála malá ruská armáda, Francouzové a zejména vojenské kruhy nad její nedisciplinovaností velmi se pozastavovali. Toto ovšem působilo teprve poněkud později a po mé přednášce, ale může to v této souvislosti být uvedeno už zde.

32

Při tomto pobytu v Paříži býval jsem stále se Štefánikem.

Štefánika jsem poznal jako studenta v Praze; byl chudý, i staral jsem se o to, abych mu ulehčil. Z Prahy se odebral do Paříže (tuším v roce 1904), a stal se sekretářem na astronomické observatoři v Paříži. Byl vyslán na rozličné astronomické a vědecké práce a mise, jako na Mont Blanc, do Španěl, Oxfordu, a pak do různých cizích zemí, do Turkestanu, Alžíru, jižní Ameriky a na Tahiti.

Podám některé zprávy, kterými činnost Štefánikova za války může být charakterisována. Nebudou to zprávy úplné, snad v tom i onom i mylné; před tímto pobytem v Paříži neměl jsem, tuším, s Štefánikem za války ani písemného styku — osobně jsme se nesešli, jen známými jsme se občas dohovořili.

Začal tím, že se u svého přítele, úředníka pařížské policie, hned na začátku války zasazoval, aby se Češi, Slováci a slovanští občané vůbec, pokládaní oficiálně

za Rakušany, stali účastnými výhod, poskytovaných občanům spojeneckým. Brzy začal propagandu; umínil si každý den získat aspoň jednoho spojence pro naši věc. Přihlásil se dobrovolně do vojska; v roce 1915 se účastnil bitev na Aisně a u Yprů. Byl vyslán do Srbska jako letecký důstojník. V Albanii spadl s létadlem a přibyl z Valony na zvláštní torpédovce (koncem listopadu) do Říma, kde se seznámil s francouzským velvyslancem Barrérem a pak se Sonninem. Já jsem ho brzy na to (v únoru 1916) v Paříži našel ve špitále po těžké operaci žaludkové. Jako astronom dobře se vyznal v meteorologii a v tomto oboru také vynikl za války tím, že na francouzské frontě zřídil meteorologické stanice. Už před válkou byl naturalisován a měl tudíž jako Francouz přístup všude tam, kde se Nefrancouzi nepřipouštěli. Uzdraviv se, odešel do Italie, aby tam pracoval pro nás; v létě 1916 (v červenci nebo srpnu) jel do Ruska; tam měl příležitost jednat se všemi vojenskými autoritami a také s carem. Jako kuriosum uvádím, že mně car Štefánikem vzkázal velmi přátelský pozdrav a vyzvání, abych ve své politice pokračoval, a to v době, kdy v ministerstvu vnitra proti mně bylo využíváno Düricha. V Rusku Štefánik měl (také od francouzské vlády) uloženo paralysovat výstřelky Düricha a jeho některých lidí. Učinil pokus o dohodu s Dürichem t. zv. Kijevským zápisem.

Z Ruska zajel Štefánik na konci roku 1916 na frontu rumunskou, kde pro Francii zorganisoval několik set našich zajatců (vypraveni v létě 1917). Vrátil se v lednu 1917 do Ruska a na cestě do Paříže se zastavil u mne v Londýně (v dubnu 1917). V Paříži měl tenkrát častější styky s Jihoslovany a Italy; sám také zajel do Říma. V létě (v červnu-říjnu) byl v Americe, aby získal dobrovolce mezi Čechy a Slováky – očekával veliký

počet, ale v tom se zklamal; v Americe pro nás získal Roosevelta. K jeho charakterisice budiž vzpomenuto, že na veliké schůzi v Carnegie Hall, odbývané v den odplutí do Evropy, byl zastižen bolestmi své zvláštní nemoci a byl dopraven na loď na lůžku. Pospíchal tenkrát, nemýlím-li se, do Italie.

V roce 1918 (od dubna) byl opět v Italii a po účinné propagandě ujednal konvenci z 21. dubna a 30. června s Orlandem. Na podzim přišel ke mně 6. září do Washingtonu, jsa na cestě s generálem Janinem k naší armádě do Sibiře. V únoru 1919 vrací se z Ruska; na Sibiři pojal myšlenku, vojsko převést přes Turkestan k Černému a Středozemnímu moři — patrně dráha ruskou centrální Asií a anglické vojsko, operující v přední Asii proti Turkům, vnuklo tento plán. Ale uznal jeho nepraktičnost a v Paříži pak získal i Foche pro převoz Vladivostokem. V Paříži také mnohé přesvědčil, že Rusové jsou neschopni ofensivy proti bolševikům.

Z jara 1919 se chystal přes Řím do otčiny. Měl v úmyslu promluvit s d'Annunziem, zajel do Benátek, ale nenašel ho tam. Dne 4. května odletěl z Videmu — — týž den skonal na rodné půdě...

Za pobytu v Paříži jsem se stýkal se Štefánikem denně, často spolu s Benešem. Měli jsme příležitost všecky poměry a osoby ve spojeneckých zemích, pro naše hnutí důležité, probrat a ustanovit se na podrobném plánu pro další akci v budoucnosti. Tenkrát se jednalo v Paříži o to, aby Rusko do Francie posílalo vojsko. Rusové dělali veliké sliby (měsíčně 40.000) — ale na konec přibylo Rusů nepatrně málo, a jak už řečeno, na neštěstí; ruští vojáci byli již demoralisovaní a tak přispěli k tomu, že jméno ruské ve Francii a u spojenců vůbec bylo znehodnoceno. Domnívali jsme se

tenkrát, že bychom s Rusy mohli do Francie převážet také naše zajatce z Ruska – v tomto úmyslu, schváleném francouzskou vládou, Štefánik se odebral na Rusko. Ze zpráv, které jsem s několika stran a také svým spolehlivým poslem už tenkrát z Ruska dostal, bylo zjevno, že ruská vláda nepřeje formování a posílání našeho vojska do Francie a že naši lidé jsou politicky a organisačně slabí. Musil tam tudíž z nás někdo jít.

Dohodli jsme se dále, že Štefánik bude pracovat v Italii, abychom i tam zorganisovali své zajatce, a bude-li možná, abychom je převedli také do Francie. Plán byl, mít co největší akční jednotku na jednom bojišti, a ovšem, byl plán další: že bychom se dostali se svou armádou a s vojskem spojeneckým k ukončení války do Berlína a pak přes Drážďany domů. V Italii si Štefánik získal, zejména v armádě, mnoho přátel, když na frontě z jara 1917 na horní Soči z aeroplánu vypátral silné rakouské oddíly, o nichž Cadorna nebyl uvědoměn a které by ho byly překvapily.

Štefánik také navázal styky s Vatikánem a styky ty po celou dobu války pěstoval; on, protestant, syn slovenského pastora, pochopil dobře důležitost Vatikánu pro nás ve světové válce.

Štefánik naší věci svou propagandou velmi prospěl. Zjednal si záhy v Paříži kruh přátel a ctitelů; propagandu vedl více po způsobu apoštola nežli diplomata a vojáka. Urovnal mně a dru Benešovi na mnohých rozhodujících místech v Paříži (k Briandovi a j.) a v Římě cestu. Vzpomínám-li na něho, vždy mi vyvstane v paměti obraz našeho slovenského dráteníčka, putujícího světem; jenže tento Slováček prošel všemi frontami Spojenců, všemi spojeneckými ministerstvy, všemi politickými salony a všemi dvory. Získal si vlivné přátele

ve vojště – Foch od Štefánika po prvé slyšel o nás a našem úsilí proti Rakousku. Ve vládě a úřednictvu měl ovšem také své odpůrce.

Štefánik byl politicky konservativnější; když jsem v říjnu 1918 ve Washingtoně dal prohlášení nezávislosti, nesouhlasil tenkrát s programem, jak jsem jej v stručnosti formuloval. Míval obavy, že bychom republiku důsledně demokratickou nedovedli úspěšně organisovat a vybudovat. Avšak po nějaké době uznal správnost mého kroku a svůj protest odvolal.

Vadila mu neznalost poměrů v Praze a osob; politicky nebyl vždy dost pohotový. Kijevský pakt byl formulován tak, že by se na př. mohl vykládat jako program národnostní, ačkoli jsme stále zdůrazňovali právo historické. Může mu být omluvou, že se toho nedopatření s ním dopustil i posl. Dürich. Ani na Sibiři nebyl politicky dost prozíravý, jak dosvědčuje nepoznání pravé situace ve vojsku, nepoznání našich i ruských lidí (Kolčaka).

Mne osobně Štefánik měl až dojemně rád; splácel jsem mu jeho oddanost oddaností a za jeho pomoc v našem odboji jsem mu byl vděčen. Zasluhuje vděčnosti nás všech.

33

Do Londýna jsem se vrátil z Paříže 26. února 1916.

Pobytem v Paříži jsem si uvědomil veliký rozdíl obou veleměst za války. Paříž dělala dojem města ve smutku – Hugovo hlavní město všehomíra stalo se jakoby nekropolí naší civilisace; nejednou jsem měl ilusi, že slyším děla verdunská. Den před odjezdem padla tvrz Douaumont...

V Londýně téměř nikde nevidíš stopy války, všude klid, „obchodování jako obyčejně“; teprve později vzniká

rozechvění válečné – pomalu, ale hodně vážné. Odjíždějí a přijíždějí vojáci, brzy potom ranění; a konečně se postarali Němci ve své krátkozrakosti, aby Londýn a Anglii pobouřili, totiž svými zeppeliny, bombardujícími stratégicky nedůležitý Londýn a jiná města.

V Londýně jsem ztrávil téměř dva roky; býval jsem v Londýně rád už před válkou a také teď jsem se těšil z pohostinství tohoto ohromného města, majícího více obyvatel než celé Čechy. Člověk v té poušti lidí zapadá nepozorovaně a může se úplně oddat své práci. Bydlil jsem na severu Londýna, v Hampsteadu, téměř na venkově, a do města jsem dojížděl na automobilovém dostavníku („bus“); rád jsem pozoroval s vrchu život na ulicích a tím si nahrazoval ztrátu času. Jestliže příliš pršelo nebo sněžilo, jelo se podzemní drahou. Na auto jsem ještě neměl.

V Londýně jsem našel své staré milé přátele, trojici: Mr. Steeda, Mme Rose a Seton-Watsona. To bylo útočiště přátelské a středisko, z něhož jsem den ode dne rozšiřoval politické své kruhy. Mr. Steed byl mi ve Vídni nápomocen v boji proti Aehrenthalovi a v akci Pašić-Berchtold, s Mr. Seton-Watsonem byli jsme sblíženi Slovenskem. Všichni tři byli znalci Rakouska-Uherska a celé Střední Evropy – tím více jsem se u nich cítil doma. U Steedů se scházel politický svět nejen anglický, nýbrž i francouzský a vlastně celé Evropy, aspoň spojenecké a neutrální; lidé všech oborů, vojáci, žurnalisté, bankéři, poslanci, diplomati; zkrátka činný politický svět. Vzpomínám na př. autora spisu o sv. Františkovi z Assisi prof. Sabatiera a mn. j.

Pánové Steed a Seton-Watson mají velikou zásluhu o naše osvobození; netoliko tím, že jsem mohl v listech Northcliffeovy skupiny propagovat náš program a že vlivem obou přátel jsem měl přístup do všech a nej-

vlivnějších kruhů londýnských, nýbrž také tím, že i Mr. Steed i Mr. Seton-Watson osobně našeho programu hájili a že program protirakouský jako angličtí politikové a spisovatelé sami přijímali.

Mr. Steed brzy po mém příjezdu do Londýna a téměř zároveň s mou vstupní přednáškou uveřejnil v Edinburgh Review (v říjnu 1915) program, v němž jako podmínka trvalého míru žádána radikální změna Rakouska-Uherska — sjednocení Jihoslovanů a „spojený česko-moravsko-slovenský“ stát. Po mém zájezdu do Paříže v témž časopise (v dubnu 1916) Mr. Steed napsal „mírový program“, v němž mezi jiným žádány spojené státy Jihoslovanské, samosprávné Polsko pod ruským žezlem, nezávislé anebo aspoň autonomní Čechy s Moravou a Slovenskem, sjednocené Rumunsko atd. Že se požadavek naší samostatnosti požaduje s jistou reservou, odpovídalo situaci válečné; později reserva odpadla.

Účast Mr. Seton-Watsona v propagaci a stanovení našeho programu byla dána jeho týdeníkem „The New Europe“; vliv tohoto výborného listu byl velmi značný. Tento vliv dá se, tuším, také odhadnout podle toho, že se našli nepřátelé, kteří Seton-Watsona mermomocí chtěli odstranit do vojska a zakazovali mu — psát.

Publikace a všecky projevy našich přátel nacházely ohlas také ve Francii, v Italii a Americe; Mr. Steed měl s Francií a Italií stálé styky a často v těchto zemích za války pobýval (přednášky a t. p. práce propagační), čímž jeho politické názory i osobním vlivem v rozhodujících politických a vojenských kruzích byly šířeny a síleny. Ale i Mr. Steed měl, třeba jen občasné, nesnáze v oficiálních kruzích; Lord Northcliffe a „Times“ brzy po vypuknutí války se postavili proti zahraniční

politice, Foreign Office celou zimu 1914-5 s „Times“ neměla styků, teprve na jaře 1915 nastal obrat.

34

S Francií jsem byl v Londýně v stálém styku nejen Benešem, nýbrž Francouzi, žijícími v Londýně a Londýn navštěvujícími; prožíval jsem takto ve vlastní osobě spojení Francie s Anglií. Ve mně to spojení bylo organické, rodinné, osobní: rodina po ženě pochází z hugenotské rodiny z jižní Francie (Garrigue je pohoří v jižní Francii) a dostala se oklikou přes Dánsko do Ameriky. Angličina a francina je v mé rodině vedle češtiny (slovenštiny) rodinným jazykem mladší generace. Není nahodilé, že moje prvá česká práce v Praze bylo pojednání o Angličanovi Humeovi a o Francouzi Pascalovi.

S Francií jsem od dětství srůstal duchovně. Třináctiletý jsem se počal učit francouzsky; třebaže jsem do vojny neměl s Francouzi častého styku, jejich celou literaturu jsem stopoval stále a prožíval velmi živě. Zabýval jsem se Francií a její kulturou a literaturou tak podrobně, že jsem necítil potřeby Francii navštěvovat; do války jsem tam proto (kromě přistání v Havru a j.) nebýval.

Říká se někdy o mně, že na mne měl největší vliv Comte; snad v sociologii, ale jeho positivism byl mně noeticky příliš naivní. Comte vychází z Humea, ale překonává jeho skepsi tradicí a t. zv. obecným míněním. Comteův positivism měl silný vliv ve Francii; věda a vědecká methoda se stále vysoko cení (na př. ještě mathematik Poincaré!); ale positivistická touha po jasnosti a přesnosti snadno upadá v jednostranný intelektualism. Kult rozumu od Descartesa až do revoluce

a do porevolučního positivismu je v podstatě Kantův „mathematický předsudek“ a „čistý rozum“ a končil také fiaskem jako v Německu – Comte sám se stal fetišistou, divoký romantism následoval tu i tam. I na tu slavenou jasnost francouzskou musí se dát pozor!

Mne záhy pronásledoval veliký problém francouzské revoluce a restaurace: Rousseau, Diderot, Voltaire (toho jsem jaksi neměl rád) a j. na jedné straně – de Maistre a j. a pak Tocqueville a j. na straně druhé. Uvádím jen hlavní jména, ale poznal jsem i ostatní, větší i menší, sem hledící.

Comte mne zajímal jako spojení francouzské revoluce a restaurace: zakladatel positivismu a positivistického náboženství humanity provádí politiku de Maistreovu...

Romantism francouzský prodělal jsem dost akutně. Hned v mládí jsem se kochal Chateaubriandem a celou romantikou; Kollárova poznámka proti romantismu mě již tehdy zarazila, ale teprve poměrně později jsem si ujasnil nezdravý element romantismu. Některé mé kritické glosy k tomu, co jsem častěji nazýval dekadencí (název ne dosti správný), jsou pro to svědectvím. Mne zarážel v romantismu francouzském ten zvláštní nervosní až zvrácený sexualism; myslím, že posud Musset je vlastním představitelem tohoto cítění ve Francii. Hledal jsem (myslím, že správně) v tomto prvku romantiky vliv katolicismu na katolíky podle jména: katolicism svým asketismem a ideálem celibátním příliš upozorňuje na pohlaví a zveličuje jeho význam a to již v útlém mládí. Této výchově katolicismu připisuju zejména francouzský sexualism v literatuře, a Francie je v tom representační. Katolicisující básník Charles Guérin to formuloval: „věčný souboj mezi ohněm pohanského těla a touhou nadpozemskou kato-

lické duše“. A není to jen asketism, je to upřílišený transcendentism náboženský vůbec, který katolíka skeptika a nevěrce vede k protivě krajního naturismu. Srovnával jsem Francouze a Italy s Angličany, s Američany a Němci. U národů a spisovatelů protestantských (ani pravoslavných) tohoto sexuálního romantismu není, a není toho zvláštního blasfemismu, jenž je vyvoláván stálou očividnou protivou náboženského světa transcendentního a ideálu asketického a světa skutečného, prožívaného. Ta protiva znepokojuje a rozčiluje. Protestantism je mnohem méně transcendentní, je realistický. V Baudelaireovi romantické spojení ideálu katolické madony a naturalistické Venuše je drasticky a přímo representativně provedeno – totéž salto mortale jako u Comtea kapitulace positivistické vědy před fetišismem. Zola to salto provedl svým naturalistickým románem, tou divnou směsicí nepositivistického positivismu a hrubého romantismu.

Dost mile mne překvapily literární studie Carrièrovy o romantismu, které jsem teď poznal; řekl všelicos, co jsem řekl ve svých pokusech. Analyse a kritika romantismu je pro duchový vývoj Francie posud velikým úkolem; romantiku odsuzoval Tocqueville a pak i Taine a Brunetière dnes je řada odpůrců romantiky, jako Seillière („odrousseauovat“) a jeho žák Lasserre, Faguet, Gillouin a j., také Maurras.

Jak vidět z jmen, odpor proti romantismu pryští z nestejných názorů a cílů. Problém je mravní a především mravní: že totiž revoluce proti starému režimu – konec konců katolicismu – ve Francii upadá v upřílišený naturism a sexualism, sexualism nezdravý a tím právě úpadkový. Vidím v této dekadenci veliký problém Francie, ale i ostatních katolických národů a moderní doby vůbec.

Akutnost problému se mi jeví také v tom, že silnější francouzské spisovatelky v tak vysokém stupni podlehly tomuto směru (Rachilde-Colette-Marx).

Že jsem se v Paříži a Londýně zabýval tímto problémem literárním a mravním, je přirozené; problém má přímý vztah k válce: jak vydrží Francie a zejména její inteligence všecky těžkosti války, to byla pro mne za války vážná otázka. Neuznával jsem správnost důvodů německých pangermanistů pro proroctví o definitivní dekadenci Francie a románských národů, ale i dočasná dekadence měla své nebezpečí, a to nebezpečí bylo tím hrozivější, že depopulace Francie, Francouze tak pobuřující, s tou mravní dekadencí rozhodně souvisí. A nebezpečí, zdálo se mi, nebude odčiněno ani vítězstvím Spojenců, třebaže ovšem v dané chvíli šlo o toto vítězství.

Jak jsem už vzpomněl, mluvilo se mnoho o nepořádcích ve francouzské armádě, které se nemohly vykládat jen pacifistickým odporem proti krveprolévání; uvažoval jsem o věci v souvislosti s tímto problémem dekadence. Joffre, říkalo se, jen nejvyšší přísností armádu uvedl do pořádku. Přesvědčil jsem se, že tyto žaloby byly přepjaty.

Proti dekadenci, vedoucí k pasivitě (právě v inteligenci a hlavně v Paříži!) byly ve Francii silné směry aktivistické; to se musí loyálně vyzdvihnout. Směr nacionalismu Barrèsova se ve válce osvědčil; vedle Barrèsa i Bourget a Maurras připravovali mládež k energickému odporu proti pangermánům. Jméno Bourgetovo a Maurrasovo je spojeno s novějším katolickým hnutím; ale jeho nejlepší a nejvlivnější část, a zase v mládeži, byla demokratická („Sillon“).

Katolické hnutí samo a otázka náboženská vůbec od revoluce a zvláště od de Maistrea dodnes je jedna z hlavních otázek ve Francii, jak všude jinde; boj o ško-

lu a o odluku státu a církve jsou stále a všude otázkou dne. Francouzské hnutí katolické není myšlenkově jednotné a ve svých hlavních představitelích literárních (na př. Claudel, Péguy) není nikterak orthodoxní; Maurras spojuje národní klasicism s katolicismem a jiní jinak se pokoušejí o synthesi katolicismu s různými prvky moderní doby. Tyto různé směry měly a mají značný vliv a působily celkem obrodně; smrt Péguyho na bojišti je příznačná.

Vedle Péguyho padla ve válce velká řada mladších spisovatelů – výmluvné svědectví pro moderní Francii všech směrů.

Vedle nacionalismu více politického vznikl ze staršího humanitismu a internacionalismu nový směr realistického evropeismu a internacionalismu, směr aktivistický, propagačně energický. Na jedné straně spisovatelé jako Romain Rolland, Suarès, Claudel, Péguy, k nimž po této stránce lze přičíst i básníka Julesa Romainsa; na druhé straně Jaurès, usilující stejně o konkrétnější internacionalism na základě nového patriotismu, neprýštícího z úsilí o odplatu, nýbrž o kladné spojení všech národů v souladný celek.

Zde je místo vzpomenout Renana pro jeho přízeň k německé vědě a pro jeho theologické, filosofické a historické práce – celkem jsem posuzoval renanism podobně jako jeho kritik Bourget, třebaže s jiného hlediska.

Většině těchto různých individualit a vůdců novějšího francouzského myšlení byla touha po činnosti společná – více méně jasný protest proti abstraktnímu intelektualismu positivistického dědictví a proti skepticismu, zastupovanému v nejumělečtější formě Anatolem Francem; také Bergsonova intuice a filosofie je pokusem o jejich překonání: élan vital – ferveur – sérénité ardente – effort a podobně zněla hesla Bergso-

nova, Gideova, Claudelova, Jaurèsova; Sorel je stupňoval ve „violence“. Vidím v tom, více než si Francouzové uvědomili, vliv psychologie německé a jejího aktivismu a emocionalismu od Kanta až po Nietzsche.

Praktické ověření tohoto evropského směru, v němž vedle vlivů německých, skandinávských, anglických, amerických byly silné vlivy ruské, spatřoval jsem v Dohodě, v praktickém spojení Francie s Anglií a Ruskem, později i s Amerikou. Překoná se touto dohodou a válkou ten chorobný prvek romantické dekadence? Nejlepší a právě moderní duchové jsou si otázky úpadku a obrození dobře vědomi, neustále ji rozebírají; charakteristické pro francouzskou literaturu je proto útvar složitého románu, ta řada románů, jimiž obraz moderní Francie má býti podán rozborem celé epochy; po Balzacovi máme romány Zolovy, Rollandovy, nejnověji Martina du Gard a j.

35

Pobyt v Paříži a v Londýně, stálé styky s Angličany a Francouzi, pozorování francouzských a anglických vojáků, francouzsko-anglické shody a neshody, přemýšlení o francouzské a anglické literatuře vedly mě přirozeně k srovnávání francouzské kultury s kulturou anglickou.

Z anglických filosofů mne držel nejvíce Hume – veliký problém moderní skepse, jejž Hume formuloval noeticky a nejsilněji; srovnání s Comtem bylo dáno tím, že Comte vychází z Humea (jako Kant). Ale jaký rozdíl mezi oběma: Francouz se vrací k fetišismu a hledá spásu v staronovém náboženství, Angličan (Skot!) uniká vlastní skepsi ethikou humanity (ne náboženstvím humanity jako Comte!). Katolík – protestant!

Z nových filosofů byl mně sympathický John Stuart Mill (do jisté míry také Comteovec), jako zástupce anglického empirismu; jen mimochodem vzpomínám Bucklea, ujasňoval jsem si na něm podstatu dějin. Darwin mně byl velikým problémem – odmítal jsem a posud odmítám darwinism, nikoli evolucionism; Spencer mě velmi zajímal a to jako filosof evolucionismu a jako sociolog.

Více než anglickou filosofií, upřímně řečeno, obíral jsem se anglickou a americkou literaturou. Poznal jsem ji brzy dost úplně; teď jsem srovnával, jak řečeno, Angličany a Francouze po stránce romantické dekadence. Rozbíral jsem již dříve Rossettiho a Wildea, teď v Londýně jsem si prohluboval znalost keltického obrození a při tom jsem si ověřoval svou analysi francouzského romantického sexualismu; z novějších se mi zdál být dobrým předmětem toho studia W. L. George vedle staršího George Moorea. Teď po válce vidím v Joyceovi nejpoučnější případ té katolicko-romantické dekadence – přechod od metafysického a náboženského transcendentismu a asketismu k naturalistickému a sexuálnímu terrestrismu v praxi u Joycea přímo se hmatá.

Toho dekadentního prvku, který je tak silný u francouzských spisovatelů, u anglických není; ovšem – není jen u Francouzů! Je také v italské a španělské literatuře a v německo-rakouské a v této velmi silně. Je u Poláků, je u nás. Historikové anglické literatury jsou zaraženi touto zvláštností; někteří velmi povrchně mluvívají o anglické pruderii a falši, jiní prostě nemají výkladu toho nepopíratelného rozdílu. Anglie a Francie – toť rozdíl protestantismu a katolicismu, morálky více lidské, přirozené, a morálky náboženského transcendentismu. Proto v Anglii a anglické literatuře

není té krise, která je ve Francii a francouzské literatuře; není toho dualismu, toho souboje mezi tělem a duší. Spisovatel jako Lawrence je výjimkou a jeho dekadentism je více vyčten z Freuda; za to ovšem Irové, katolíci, jdou v tom s Francií. Pokládám anglickou literaturu za zdravější – přes to, kladu-li si otázku podle Tainea: Musset či Tennyson?, odpovídám: Musset i Tennyson; Francouzi i Angličané s Američany, ale vůči oběma kriticky!

Podávaje tento výklad dekadentního erotismu položil jsem si ovšem otázku, mají-li pravdu, kdo jej odvozují z temperamentu a rasy – výklad jistě nesprávný, pozorování národů povrchní.

Brzy po mém návratu z Paříže slavilo se sté výročí Charlotty Brontëové – mojí zamilované spisovatelky: romantika, ale docela jiná než u Francouzů, čistá a přece silná, silná láska, nikoli však tak hmotná. Pročetl jsem ji znova a také Elizabeth Browningovou. V Londýně jsem si uvědomil, že Angličané mají poměrně nejvíce a nejsilnějších spisovatelek: znal jsem už dříve Mrs. Humphry-Ward a May Sinclaire (také některé romány od Corelli, naivnosti „Ouidy" a j. spisovatelek v Tauchnitzově sbírce), teď jsem našel celou řadu: Reeves, Ethel Sidgwick, Kaye-Smith, Richardson, Delafield, Dane, Woolf. Nejsou to všecky: v anglické literatuře je od Jane Austenové přes Charlotte (a Emily!) Brontëovou k George Elliotové a Elizabeth Browningové na podiv mnoho a silných spisovatelek, poměrně ke spisovatelům-mužům více než v jiných literaturách (i v americké?).

Je i v tom vidět pronikání ženy do veřejné činnosti; žena se osvobozuje z harému-kuchyně; v Londýně za války, ostatně i v jiných zemích, bylo pozorovat, jak ženy zabíraly zaměstnání, dříve mužům vyhrazovaná. To se po válce, až se muž vrátí, změní, ale žena nabude

práv a ovšem i odpovědnosti. Z denních listů i ze zpráv soukromých jevil se nápadně značný počet sebevražd u žen; statistika to teď potvrzuje a upozorňuje na přetížení ženy z nezvyklosti, na vliv opuštěnosti atp.

V Londýně jsem si doplňoval své znalosti spisovatelů z dějin literatur a literárních kritik čtením spisovatelů samých; u nás i nejlepší knihovny měly přece jen značné mezery. S. Butler a jeho humor mne nechytil; T. Hardyho jsem znal jen z románů sensačnějších, teď jsem ho přečetl celého a stejně Mereditha (toho jsem si více oblíbil než dříve); z novějších jsem si doplnil znalost Gissinga, Galsworthyho, Walpolea, A. Benetta, Conrada; Wellse jsem znal z dřívějška. Od těch jsem se dostal k jednomu z mladších, Swinnertonovi; upoutali mě také Hutchinson a Lawrence a j.

Pokládám anglickou kulturu za nejpokročilejší, a co jsem právě ve válce mohl stopovat, za nejhumannější; tím neříkám, že Angličané jsou samí andělé. Anglosaská kultura, a to platí také o Americe, formulovala humanitní ideály nejpečlivěji v theorii a v míře větší než jiní národové je prakticky prováděla.

To bylo vidět z názorů na válku a z vedení války. O anglického vojáka je lépe postaráno než v armádách jiných a lépe se s ním zachází; zejména vojenské zdravotnictví a služba sanitní je dobrá; připouštěly se důvody proti válce náboženským a mravním odpůrcům válčení („conscientious objectors“) dost liberálně. Angličané podávali spolehlivé zprávy o válce a nepotlačovali úsudky nepřátel a t. d.

Jak to všecko souvisí s bohatstvím Anglie? Žádné město Evropy nedělá dojem bohatého města tak jak Londýn; prošel a projel jsem celým Londýnem a všemi směry - téměř všude máte na domech slušné kliky, mnoho lesklého bronzu (nápisné různé tabulky a t. p.)

a u zahrádek ploty v pořádku – z toho jsem viděl bohatství Anglie názorněji než z číslic statistických.

Přijav místo na universitě londýnské musil jsem se vedle své propagační činnosti věnovat také přednáškám. Pokládal jsem to tenkrát za velmi nepříjemné vyrušení, ale dnes vidím, že Seton-Watson a Mr. Burrows radili dobře, když mně místo profesorské tak důrazně doporučovali.

36

Když jsem se v Londýně náležitě orientoval, začal jsem návštěvami u osob oficiálních. Jeden z prvých, jehož jsem vyhledal, byl nynější náš vyslanec anglický Sir George Russell Clerk v zahraničním ministerstvě. Brzy jsem také navštívil bývalého velvyslance ve Vídni Sira Maurice de Bunsen a po něm řadu sekretářů a jiných úředníků ministerstva zahraničí a vládních lidí vůbec. Vzpomínám mezi jinými Mr. Carra, sekretáře Lloyda George, a zároveň s ním kroužku vážné revue „Round Table"; s některými jsem přišel do osobního styku. Revue přinášela velmi poučné a věcné články o nás a evropských problémech vůbec. Z poslanců jmenuji Mr. Whytea, přítele Seton-Watsonova a brzy pilného spolupracovníka „The New Europe", Sira Samuela Hoara a j.

Pokračoval jsem v rozšiřování svých styků žurnalistických; k tomu právě Mr. Steed a Mme Rose dali nejlepší příležitost: nejen že jsem se seznámil s vynikajícími žurnalisty a majiteli listů osobně (jmenuji jen Northcliffea, Mr. Garvina z „Observer", dra Dillona, Mr. Har. Williamse a t. d.), nýbrž přispíval jsem i články a interviewy. Neobcoval jsem ovšem jen s žurnalisty anglickými, nýbrž i s francouzskými, americkými a mnoha jinými.

Čas od času jsem vyhledával vynikající lidi různých oborů. Vzpomínám na př. návštěvy u Sira E. Vincenta Evanse, známého znalce krétské kultury, zároveň však i znalce Balkánu, zejména jihoslovanského; zmiňuji se také rád o prof. Vinogradovu. S Lordem Brycem měl jsem se příležitost vidět několikrát; jeho spis o středověkém císařství a spis o Americe zavdaly příležitost, promluvit o Německu a jeho válečných plánech. U Bryce jsem se sešel s Morleyem a zase jeho spis o Gladstonovi uvedl nás přímo do diskusí o Rakousku (známý výrok Gladstonův o Rakousku!). Hned jakmile jsem přijel do Londýna, navštívil jsem Mr. Maurice, známého autora dějin českých; u něho jsem se seznámil s kruhem spisovatelů zajímavého rázu, více pacifistického. Vzpomínám ještě historika prof. Holland-Rosea, prof. Bernarda Parese a j.; s historikem Mr. O. Browningem jsem se dostal do styku literárního. Zvláštní zmínku věnuju mladému a snaživému R. F. Youngovi.

V milé upomínce z řad osob politických mám nestora anglického socialismu Hyndmana; požíval obecné vážnosti svou znalostí evropských poměrů, netoliko socialistického hnutí. Paní Hyndmanová se živě zajímala o Ukrajinu.

Také musím vzpomenout prof. Ch. Saroley, rozeného v Belgii, belgického generálního konsula v Edinburghu. Znal jsem ho osobně a jeho značnou literární činnost už dávno. Napsal před válkou spis, v němž dokazoval, že Německo brzy vyprovokuje válku. Vydával výborný populární týdeník „Everyman" a v něm nám popřál hodně místa pro naši propagandu.

Také s panem Buxtonem, přítelem Bulharů, jsem se sešel, jako že jsem se vůbec nevyhýbal osobám jiného a přímo nepřátelského směru.

Při jedné přednášce jsem se seznámil s pí. Greenovou.

vdovou po známém historikovi; byla činná v irském hnutí. Právě se dovršoval osud nešťastného Ira Casementa; mohu užít té příležitosti, abych ukázal, jak naši odpůrcové nad mnou bděli a jak proti nám všeho užívali. Najednou se totiž objevila v některých listech, v Irsku vycházejících, zpráva, že přijedu do Irska, abych se účastnil irského hnutí. Ale rakouští nebo němečtí agenti tak přesolili, že nebylo třeba ani dementovat. V Londýně uvázl docent naší university, dr. Baudyš, studující irštinu a keltské řeči britské vůbec. V jeho zájmu mluvil jsem o vydání jeho prací s pí. Greenovou. Ostatně jsem se seznámil časem i s jinými Iry, kteří byli v státním a j. postavení v Londýně; na př. s Mr. Fitzmauricem, znalcem Turecka a Balkánu. Kdyby bylo bývalo kdy, byl bych ovšem Irsko rád procestoval; irské hnutí znal jsem z literatury (krásné) a z politiky; u nás byly staré sympathie k Irům. Mne zajímala hlavní otázka: do které míry a jak jeví se irský charakter v nynějších Irech, irsky již nemluvících? Angličtí spisovatelé velmi často ukazují ve svých charakteristikách na keltské prvky rasy a krve. Žije národ, abych užil známého rčení, i když nežije jazyk? Ten problém, utkvělo mi, jednou velmi ostře pro sebe a Iry vůbec formuloval George Moore.

Zmiňuji se také o paní a slečnách Pankhurstových, s nimiž jsem se seznámil. Jevily zájem o naše hnutí a podporovaly nás ve svých kruzích.

Dost pravidelně jsem navštěvoval vhodné přednášky a schůze veřejné; na př. Mr. a Mrs. Sidney Webbových, s nimiž vystupoval také Bernard Shaw. Shaw mě, rozumí se, již dříve zajímal literárně; teď jsem poznával politika a propagandistu (pacifistu). Na takových schůzích poznal jsem také G. K. Chestertona a jeho bratra (antisemitu). Také jsem se podíval na majitele „Johna Bulla", nacionalistického křiklouna a nadvlastence Horatia Bottomleye;

ten pán měl již před válkou nepěkné finanční aféry a musil se vzdát mandátu; za války se stal vykřikovatelem Johnů Bullů a dosáhl svým vlivem dokonce revise svého starého procesu. Člověk jistě talentovaný, typický zneužívač vlasteneckého citu za války, jenž se vyšplhal i k tomu, že anglický generalisimus ho oficiálně pozval do svého štábu. (Patriotism is the last refuge of a scoundrel – věděl už Johnson.)

Úroveň na schůzích a zejména v debatách, byla značná; odpůrcové klidně vyslýchali a vyvraceli důvody odpůrců.

Naše propaganda se nám dařila dobře; zmíněná již tisková kancelář a výkladní skříň působily vydatně. Shledávali jsme a využívali historie česko-anglických styků, počínajících sňatkem naší Anny s Richardem II. (1382); Wiclef a jeho poměr k Husovi a naší reformaci; Komenský a jeho zájem o anglické školství – na to jsme ovšem zvláště ukazovali, stejně jako na anglické a americké potomky Českých Bratří a na Hollara. Nezapomněli jsme na znak a heslo princů Waleských, pocházející od krále Jana v bitvě u Kreščaku. To všecko dobře působilo a zejména, že máme takovou vzájemnost kulturní.

Jednoho incidentu chci ještě vzpomenout. V Londýně vyšla kniha hraběnky Zanardi-Landyové, pretendentky, tvrdící, že je dcerou císařovny Alžběty a nešťastného krále bavorského (to naznačuje). Kniha udělala (ovšem více v kruzích t. zv. společnosti) rozruch, policie se autorkou zabývala; vyskytl se autorčin bratr, tvrdící, že jeho sestra provádí mystifikaci a podvody. Patrně jako znalec Vídně jsem byl pozván k policejnímu řediteli, abych se o věci vyslovil; byl u něho zmíněný bratr, podávaje důkazy svého tvrzení. Pro hraběnku (provdanou za hr. Zanardi-Landyho) mluvila nejvíce fotografie v čele knihy, představující ji a dvě děti – všechny tři fysio-

gnomie nápadně aristokratické. Znal jsem knihu, ale nedovedl jsem se rozhodnout, třeba že jsem měl různé pochybnosti. Náhodou bydlila hraběnka za rohem mého bytu – pozoroval jsem ji nepozorovaně několikrát na procházce a došel k závěru, že bratr má pravdu. Podoba k němu a prvky židovské v celém habitu dámy byly markantní.

Povím-li ještě, že jsem navštěvoval rozličné kostely (mezi jiným zajímalo mě již z dřívějška hnutí ritualistické), poslouchal kázání a pozoroval lidi a jejich zbožnost (otázka, jak působila válka?), vyličil jsem s dostatek svou činnost londýnskou.

37

Stálou starostí mi bylo Rusko a jeho osudy; vyhledal jsem občas zase ruského velvyslance Benckendorffa. V Londýně žil také vládní žurnalista Veselickij, známý pod jménem „Argus"; seznámil jsem se také s emigrantem Dioneem a Krapotkinem (profesora Vinogradova jsem už jmenoval). Z Ruska přijel (v dubnu 1916) Miljukov a j. členové Dumy s Protopopovem; dohodli jsme se s Miljukovem o protirakouském programu, a v tom smysle také jednal v Paříži s Benešem a učinil pak projev. Později přijel přednášet v Oxfordě, a tu zase jsme měli příležitost podrobněji se zabývat politikou a válkou. Konečně se zmiňuji o Amfitěatrovu, který z Italie jel přes Londýn do Petrohradu (koncem listopadu 1916); měl vydávat deník Protopopova a sliboval si, že jej bude moci vést ve smysle radikálně-liberálním. Dal jsem mu pro všechny případy článek, v němž Rusům vykládám nutnost zničit Rakousko. To se na Rusku, stejně jako na Západě, musilo hlásat, protože mnoho Rusů stále mělo nejasný plán o malém

nebo menším Rakousku, v němž bychom po případě hráli vedoucí roli. Sazonovu jsem poslal list bělehradským profesorem Belićem, v němž jsem doporučoval poslance Düricha.

O českých poměrech v Rusku jsem byl informován dopisy z Ruska, svými zvláštními posly a řadou Rusů a našich lidí, přišlých z Ruska do Londýna. Dr. Pučálka byl jeden z prvých; pracoval také pro naše vojáky v Srbsku. Přišel také redaktor Pavlů a měl příležitost poznat poměry v Anglii a Francii a přesvědčit se o poměru Západu k Rusku. Zmiňuji se ještě o pp. Reimanovi, Vaňkovi a prof. Píseckém. Viděl jsem na poměry ruské a na naši kolonii a její vůdce dost dobře.

Do Londýna přišel 1916 také Dmowski; shodovali jsme se v mnohém. Pochopil, že i Polákům trvání Rakouska je a bude stálým nebezpečím. O otázce slezské tenkrát nebylo ještě mnoho řečí, a v poměru k našim cílům společným byla to jistě otázka velmi podružná; jednal jsem s ním o ní později ve Washingtoně.

38

Jihoslovanů bylo v Londýně hodně; udělali si z Londýna hlavní politické středisko, zvláště Chorváti a Slovinci: Supilo, Hinković, Vošnjak, Potočnjak, Mestrović a j. Zmínil jsem se již, že v Londýně byl organisován zahraniční Jihoslovanský Výbor. Ze Srbů přišel jako vyslanec do Londýna vyslanec Jovanović, známý mně z Vídně; před ním byl na vyslanectví dobrý známý Antonievič. Ze Srbů londýnských ještě uvádím spisovatele profesory: Saviće a Popoviće, také otce Velimiroviće a jeho dovednou propagandu církevně-politickou. V dubnu (1916) přijel korunní princ srbský s Pašićem; s oběma byly přátelské rozhovory a dohovory.

Poměr k Italii – pakt londýnský – byl stále ožehavým thématem pro Jihoslovany a také pro mne. Věc se stala proto tak akutní, že ani Italové v Londýně nelenili a paktu hájili. Moje mínění bylo, že Italie při konečném jednání o mír povolí; Italie se nemohla účastnit války bez odměny, a otázka byla, je-li pro nás všechny účast Italie nutná, aby Spojenci vyhráli. Což vyhrají-li Rakušané a Němci? I pro Jihoslovany by byla situace na velmi dlouho horší. Jihoslovanští přátelé na nepatrné výjimky se postavili proti Italii velmi příkře; ale taktícky bylo užitečné, když část byla mírnější a udržovala i s Italy styky. Oficiální Srbsko si vedlo klidně, ale to dávalo Chorvátům a Slovincům důvod k nedůvěře a často k žalobám na oficiální Srbsko, že nejinak jako Rusko zrazuje zájmy jihoslovanské a slovanské vůbec.

Londýnský pakt měl význam také tím, že jím byla podle přání Italie kurie vyloučena z mírové konference; ani v tom Chorváti a Slovinci necítili tak jako my.

Poměr k Italii se pro nás stal vstupem Italie do války důležitým také tím, že jsme v Italii, bojující s Rakouskem, měli brzy značnější počet zajatců; jak v Rusku, mohli jsme i v Italii organisovat zajatce jako legie. Styk s Italií se proto stal pro Národní Radu velmi důležitým; a jak už řečeno, Štefánik se podle úmluvy věnoval Italii; také Beneš dojížděl do Italie a měl s italským vyslanectvím v Paříži stálý styk. Pracuje v stálém dorozumění s Jihoslovany, měl jsem s problémem italsko-slovanským stále co činit.

S Jihoslovany naše kolonie postupovaly společně; uspořádali jsme na př. v srpnu (1916) společnou schůzi proti Rakousku, na níž předsedal vicomte Templetown a mluvil také Seton-Watson a j.

Spory o Italii, pozoroval jsem, živily starou neshodu

mezi Srby a Chorváty; dostavily se také neshody osobní; spory nabývaly už takového rázu, že dobrému jménu jihoslovanskému škodily.

Jihoslované měli vřelé zastance v Seton-Watsonovi a Steedovi; oba se ve věci italské exponovali pro stanovisko Jihoslovanského Výboru. Seton-Watson organisoval důležitý srbsko-anglický spolek podpůrný; podle jeho vzoru organisován o něco později také spolek česko-anglický. V Paříži se ustavil (z jara 1917) Výbor Černohorský směru protivládního (protikrálovského); vydal v březnu svůj program národního sjednocení.

Byl jsem často se Supilem, pomocníkem proti Aehrenthalovi; vůbec mé dřívější vystoupení pro Jihoslovany (pro Bosnu a Hercegovinu 1891-1893; proces záhřebský a Friedjungův; boj proti Aehrenthalovi a proces v Bělehradě) dávalo mi zvláštní posici mezi všemi Jihoslovany. Supilo byl hned začátkem roku 1915 v Rusku a vrátil se odtud velmi nakvašený proto, že Rusové přistoupili na pakt londýnský; vypovím věc při Rusku, zde vzpomínám našich styků v Londýně. Začaly v Ženevě. Netrvalo dlouho a Supilo se rozešel nejen s Rusy a Srby, nýbrž i s Jihoslovanským Výborem; dal jsem si práci, abych dosáhl narovnání – den před mým odjezdem do Ruska mi slíbil, že se smíří. Netušil jsem ovšem, že jsme se v ten den viděli naposledy; ale svému slibu dostál.

39

Česká kolonie v Londýně a Anglii vůbec byla neveliká; několik osobních sporů bylo již za mé prvé přítomnosti v Londýně vyřízeno. Scházel jsem se s krajany obyčejně u pana Sýkory (v restauraci); on a pan František Kopecký měli mnoho práce s anglickými úřady, aby chránili zájmy našich lidí, pan Kopecký se

mimo to věnoval agitaci pro vstup do anglického vojska a sám předcházel příkladem. V červnu (1916) přijel z Ameriky mladý slovenský právník Štefan Osuský; po nějakém čase se odebral do Francie k dru Benešovi a – naučiv se záhy francouzsky – stal se platným pracovníkem našeho hnutí.

16. srpna zemřel doma Hurban-Vajanský; často jsem na něho vzpomínal – úpadek Ruska musil na něho působit strašně, neboť bylo mu jedinou hvězdou a nadějí. Teprve později jsem se dověděl, jak trpěl a s jakými nadějemi přijal mou činnost zahraniční – – Vajanský protrpěl náš nekritický rusofilism, jeho životní zklamání jakoby bylo obětí za nás všecky – stejného zklamání by se byl dožil celý národ, kdybychom byli šli jeho cestou...

Ze svého více soukromého života vzpomínám té opětné otravy krve. Lékaři v Londýně neuměli mi věc vysvětlit. Nepříjemný incident měl tu dobrou stránku, že pro mne našli ošetřovatelku, rozenou z Walesu; měl jsem takto příležitost slyšet mnoho z walesského národního života. Moje ošetřovatelka znala také Lloyda George, jenž navštěvoval walesský kostel a někdy v něm i mluvil. Na radu lékařskou odejel jsem na chvíli k moři do Bornemouthu; zde jsem byl operován, chirurg tvrdil, že otrava byla způsobena prádlem. Byla na snadě domněnka, že se o mne tímto způsobem pokoušeli rakouští nepřátelé. Že po mně slídili, toho jsem měl důkazy už v Ženevě, pak i v Londýně. Pro všecky případy jsem všude navštěvoval střelnice a cvičil se ve střelbě revolverem; ale to bych byl asi udělal i bez toho všeho – vždy jsem rád střílel do terče a těšil se z přesného trefování. Na ochranu mně stačilo, když moji slídiči viděli, že se připravuji.

Také chci uvést, že se mi do bytu vloupali zloději;

zdá se, že to byli agenti, kteří chtěli navštívit můj archiv. Šťastnou náhodou byli vyrušeni; pro budoucnost dal jsem si na radu policie všecky možné přístupy do domu opatřit elektrickým zvonidlem.

40

V Londýně a všude jsem navštěvoval kinema k vůli válečným filmům; předváděli v nich válku od samých příprav v továrnách a loděnicích až do zákopů, vůbec všecky obory válečné techniky; Francouzové podávali kusy více politické. Obecenstvo francouzské i anglické si libovalo v sentimentálnostech, ale filmy anglické a americké nebyly tak smutné jako francouzské.

V Londýně, později v Americe, pozoroval jsem při předvádění osob politických a vojenských, že se nejživěji aklamoval král belgický, více než Joffre a Foch – v Anglii a v Americe lid šel do války k'vůli Belgii.

Pozoruje tyto filmy uvědomil jsem si, že v anglické literatuře (novější) ve všech románech je notná dávka kinematografismu, u Hardyho, Mereditha atd. – záliba v hádankovitých a detektivních zápletkách; Němec a podobně my, poučeni a pokaženi Rusy, analysujeme duši a okopáváme, kde v ní co tajuplného a chorobného; Angličan a Američan je stále naivnější, zajímá ho rebus více mechanický. Ale dovede se také důkladně pokazit moderními theoriemi, problémy a nadproblémy a po případě i směšnou psychologií Freudovou; viz zmíněného Mr. Lawrence, někdy skoro jako Barbusse a Jaeger! Ostatně již v starší francouzské literatuře – Balzac! – je již román detektivní.

V kinu se to pohodlně dívalo na zákopy a zákopní boje – ale u Verdunu měsíce a měsíce od konce února 1916 přes celý rok 1916 bojovalo se hrozně a krvavě. Němci nedosáhli vítězství, a to charakterisovalo vá-

lečnou situaci; další vleklé a krvavé boje (na Sommě) posiční. Stala-li se v roce 1915 východní fronta pro vývoj celkové situace válečné důležitější, vrátilo se 1916 těžiště na frontu francouzskou; v Rusku Němci prováděli svůj pangermánský plán – začátkem roku 1917 padla Mitava. V čelo německé armády postaveni Hindenburg a Ludendorff, v srpnu 1916; ve vedení francouzské armády se staly v tomto roce také vážné změny; Nivelle jmenován v prosinci generalisimem na místě Joffra, odměněného hodností maršálskou, Foch se stal šéfem generálního štábu. Generál Nivelle se pokoušel od dubna 1917 o proražení německé fronty – marně, ztráty na životech byly příliš veliké. Němci (v březnu 1917) zkrátili frontu (Siegfriedstellung) a začali 1. únorem s neomezeným bojem ponorkovým.

Od začátku roku 1916 přicházela zdatná anglická vojska na bojiště, a třebaže s počátku zůstávala v Belgii a na severu, přece se jejich příchod cítil na celé francouzské frontě. V roce 1916 se stalo zjevným, že Spojenci mají převahu množstvím nábojů a válečného materiálu vůbec; německé vojsko se stává nervosním a ztrácí důvěru.

Pozoroval jsem vzrůst anglické armády. Vídal jsem odvody, život v kasárnách a táborech – měl jsem ty „Tomies" srdečně rád. Londýnem projížděli také Kanaďané; zajímali mě kanadští Francouzové a jejich jazyk, a proto jsem je vyhledával.

Kontinentálního pozorovatele musilo napadnout, jak o mnoho lepší bylo všechno zaopatření anglického vojska; Američané v tom Angličany ještě předčili. Vůbec musí se Angličanům i Američanům přiznat jedna dobrá vlastnost a vlastnost, řekl bych, veliká: stálost a vytrvalost. Mr. Steed vždy nás – i přátele anglické – potěšoval: Angličan se rozhoupá těžko, ale pak je a zůstane

rozhoupaný – co 1916 napsala Mrs. Humphry Ward o anglickém válečném úsilí, třeba potvrdit do slova.

Neočekávanou smrt Kitchenerovu pociťovali v Anglii mnozí jakoby nepříznivé omen; jenže odstup od Dardanel (18. ledna 1916) a porážka u Kut-el-Amaru v Mesopotamii (28. dubna) staly se před jeho smrtí (5. června). Potopení křižníku „Hampshire" způsobeno prý německou minou, ne ponorkou, neboť odjezd maršálkův byl naprosto tajen; přece však byly vyslovovány obavy, že se věc prozradila a že se Kitchener stal obětí ponorky. Myslilo se v našem kroužku, že prozrazení, stalo-li se, stalo se v Petrohradě; neboť Kitchener tam jel na pozvání carovo, aby Rusům proti Rakousku vypracoval stratégický plán. O episodě dardanelské se v Londýně stále živě debatovalo; možná, že se stala chyba, ale na druhé straně odvážný pokus působil také vzpruživě. Námořní bitva u Jutska (31. května – 1. června 1916) byla v Londýně napřed hlášena tak, jako by Angličané byli prohráli; teprve dalším výkladem věc byla osvětlena. Fakt je, že se německé loďstvo po této porážce již k útoku na moři neodvážilo.

V Mesopotamii Angličané odčinili své dřívější porážky a dobyli Bagdadu – viděl jsem v tom velmi milou díru do pangermánského: Berlín-Bagdad. Také Jerusalém byl vzat. Na Balkáně gen. Sarrail zahájil ze Soluně úspěšnou akci; dík tomu se zbytky srbského vojska mohly uplatnit, což pro Srbsko mělo značný význam politický.

Italové utrpěli v Tyrolsku, ale postupovali na Soči, dobyli Gorice; třeba zaznamenat, že Italie (koncem srpna 1916) Německu vypověděla válku.

V Rusku Brusilov (v červnu-listopadu 1916) udělal výpad proti Němcům a Rakušanům a postupoval vítězně (Luck!); zajal statisíce Rakušanů, mezi nimi mnohé

budoucí naše legionáře, ale musil se brzy zastavit; přes to jeho nástupem odlehčilo se Francouzům odpravením některých německých částí ze západu na východ, právě jako se ulevilo Italům, když ofensiva rakouská, z tyrolských hor v polovině května zdařile začatá, musila být zastavena, hlavně pro dirigování rakouských sil na bojiště ruské. Také Rumunsko po vleklých jednáních s Ruskem a Dohodou bylo ruským postupem získáno a vypovědělo válku (27. srpna), ale po rychlém nástupu do Sibiňska Mackensen na konci roku již ovládl Bukurešť.

Přes chvilkový úspěch Brusilova rok 1916 přinesl úplné vyřazení a ústup slovanských vojsk – Rusko poraženo definitivně; porážka srbská z konce 1915 byla v lednu 1916 dovršena porážkou a okupací Černé Hory. K 15. lednu 1916 mám v deníku zaznamenáno: Ad Berlín–Bagdad: prvý balkánský vlak: Berlín–Vídeň–Budapešť–Bělehrad–Sofia–Cařihrad!

V dubnu (1916) začíná povstání v Irsku; Lloyd George stal se ministrem války (6. července) a premierem (7. prosince). Pro Rusko bylo charakteristické, že se premierem stal Stürmer (2. února – 23. listopadu). Benckendorff v něm viděl nebezpečného germanofila. V Rakousku Němci napodobili Maďary – 11. října 1915 vzniklo „Rakousko“, aby tři léta živořilo; smrt hr. Stürgkha (21. října 1916) a Františka Josefa (21. listopadu 1916) byly předzvěstí blízkého pádu.

Rok 1917 se stal politicky a vojensky pro všecky národy osudovým. Především pro Rusko. Že Rusko stojí před bouří, šeptalo se již delší dobu; Stürmerův režim se obecně odsuzoval. Třebaže ruská censura nemilosrdně nepropouštěla do Evropy zpráv o vnitřním rozčilení, přece jen bylo příliš mnoho Angličanů a Francouzů na Rusi, kteří poplašné zprávy posílali a přinášeli. V Londýně i Paříži členové ruské Dumy při své

návštěvě Západu upozornili na situaci v Petrohradě a v armádě; později řeč Miljukova v Dumě proti Stürmerovi (14. listopadu 1916), zahrocená otázkou: je to šílenství či zrada? osvětlila situaci nejširším kruhům.

Jak se v Anglii napřed ruská revoluce pojímala, vidno z toho, že se od pádu germanofilského režimu očekávalo, že Rusko povede válku lépe a úspěšněji.

Druhou dalekosáhlou událostí bylo rozhodnutí Ameriky připojit se k Spojencům k boji proti Centrálním Mocnostem a vypovědět Německu válku.

Vedle bojů na pozemních bojištích od samého počátku války se rozzuřoval na moři boj Anglie a Německa. Na tento boj se obyčejně méně pamatuje, ale ve skutečnosti byl velmi úporný a pro rozhodnutí války velmi významný. Německo svým nadměrným stavěním válečného loďstva a svou snahou okupovat všecka moře provokovalo Anglii, která hned po vypovědění války začala blokádou Německa a jeho spojenců, aby dovoz potravin a surovin pro průmysl byl znemožněn. Anglii napomáhalo loďstvo francouzské. Německo odpovědělo válkou ponorkovou. Nebudu se rozepisovat o rozvoji toho námořního zápolení; jen to připomínám, že Amerika vycítila nebezpečí pro své loďstvo a obchod; hned 6. srpna 1914 učinila pokus mezi válčícími stranami prostředkovat – bez úspěchu. Když Německo v únoru 1915 anglické vodstvo prohlásilo za bojiště, Amerika neprodleně protestovala; protesty se opakovaly, když američtí občané německými ponorkami byli ohrožováni na životě. Němci svůj ponorkový útok zostřili (v únoru 1916), až konečně začali útokem neomezeným (1. února 1917). Amerika byla proti Německu pobouřena. Nechuť proti Německu byla v Americe zesilována německou a rakouskou propagandou a bojem proti americkému průmyslu a ob-

chodu v Americe samé; o tom podám zprávu, až vyložím naši účast na boji proti této německé akci.

Německé ponorky s počátku měly značné úspěchy; v Anglii se množily z jara 1917 varovné hlasy a hlasy velmi pesimistické, očekávající vyhladovění Anglie a kapitulaci. Mezi těmito pesimisty byl také Lloyd George.

Žije od podzimu 1915 v Anglii přirozeně jsem zápas Anglie a Německa na moři sledoval s pozorností; v Londýně jsem naň byl stále upozorňován, brzy i denním životem v domácnosti. V Londýně se stále živě diskutovalo o možnosti německé invase; možnost invase se oficiálně připouštěla ještě z jara 1918; otázka měla značný význam, protože se musil odhadnout počet vojska, který musil být doma pohotově a nemohl tudíž být poslán do Francie.

Sledoval jsem proto americké projevy proti Německu s pochopitelným zájmem; ty protesty byly již před potopením „Lusitanie“ (7. května 1915) rozhodné a zostřily se v notách o „Lusitanii.“ Vzpomínám také americké noty proti Rakousku pro potopení „Ancony“ rakouskou ponorkou (v prosinci 1915). V roce 1916 následovaly noty pro potopení francouzského parníku „Sussex“, až konečně vypovědění války dne 6. dubna 1917. Tím jistě nejen úspěchy německých ponorek, nýbrž i německých vojsk byly vyváženy. To byla moje pevná naděje, když jsem se rozhodoval odejet na nějakou dobu do Ruska.

41

Naše soustavná a neúnavná propaganda přinášela všude ovoce. V kruzích politických vydatně nám pomáhala zmíněná už Seton-Watsonova revue „The New Europe“. Ve veřejných projevech spojeneckého tisku a politiků pořád určitěji byl prohlašován náš proti-

rakouský program a zdůrazňováno právo sebeurčení malých národů. Ovšem – v Anglii pozornost na malé národy obrátilo hned s počátku napadení Belgie.

Avšak napjatá situace na bojištích znepokojovala stále. Němci křiklavě rozhlašovali své vítězství, ale zahájili nabídky mírové; lze říci, že si již nebyli jisti, že vítězství udrží. Teď ovšem víme, že již na konci roku 1916 Ludendorff a j. situaci na bojištích pokládali za ohroženu (možná, že těmi obavami chtěli vynutit válku ponorkovou?). Idea, odstoupit z Francie a podržet si Východ – Rusko – byla při nabídce patrná. Císař Vilém totiž 31. října 1916 poručil Bethmannu-Hollwegovi, vypracovat návrh míru; 12. prosince německý kancléř podal americkému, švýcarskému a španělskému vyslanci své návrhy. Proti těmto návrhům prvý zamítavě odpověděl Briand a po něm ostatní státníci spojenečtí; 30. prosince spojenecké vlády odpověděly kolektivně.

Nový a důležitý politický činitel vystupuje v této době v osobě presidenta Wilsona; byl 7. listopadu 1916 znovu zvolen za presidenta a už to mu dodalo veliké váhy. Hned 21. prosince se obrátil na válčící národy s dotazem po podmínkách možného míru. V tomto svém poselství zdůrazňuje právo malých národů a států na sebeurčení a navrhuje Společnost národů. V poselství zaráží pasus, v němž president důrazně vytýká, že jeho akce nebyla vyvolána mírovou nabídkou Centrálních Mocností: později vyšlo na jevo, že se z Berlína již od léta 1916 působilo na Wilsona, aby podnikl akci mírovou, a že proto vystoupením Berlína a Vídně byl nemile překvapen.

Na tuto iniciativu Wilsonovu v otázce míru Spojenci odpověděli společnou notou dne 12. ledna 1917, a tato odpověď je skvělým úspěchem naší věci; zde totiž mezi požadavky a podmínkami míru čteme: „Osvo-

bození Italů, Slovanů, Rumunů, Čechoslováků od cizovlády".

Odpověď vyvolala rozruch v našich koloniích a velmi nás posilnila; rozruch způsoben také ve spojenecké publicistice a v kruzích politických; a zejména působilo to, že my Čechové se Slováky byli jmenováni zvláště. Právě to však zavdalo příčinu k jisté nespokojenosti v kolonii jihoslovanské a polské. Zdál se jim náš úspěch nepoměrně veliký.

Já jsem z textu vyčetl ihned, že slovo „Čechoslováků" bylo do hotového již znění, žádajícího povšechně osvobození „Slovanů", připsáno; to se mi později potvrdilo. Dr. Beneš se dověděl o chystané odpovědi Spojenců; jednal s M. Berthelotem a j., ale byly značné obtíže, protože se Spojenci rozpakovali zavázat se úplným rozbitím Rakouska-Uherska a slíbit národům jisté osvobození. Dr. Beneš ústně a memorandy stál o to, aby se ten slib stal na posílení odporu potlačených národů a zejména žádal výslovnou zmínku o Češích a Slovácích. V tomto svém úsilí Dr. Beneš získal vlivné osoby (M. Leyguesa, předsedu zahraničního výboru); André Tardieu v „Tempsu" napsal v náš prospěch článek, red. Sauerwein v „Matinu" (oba články 3. ledna). Článkem v „Matinu" ministr Briand upomenut na loňský slib, mně daný.

Jednání o odpověď se dála mezi Paříží, Římem a Londýnem, a rozhodnuto mluvit jen o Slovanech vůbec, aby nevznikly spory mezi Italy a Jihoslovany. Ale francouzskému ministerstvu zahraničí se podařilo naléhání dra Beneše vyhovět.

Slovo „Čechoslováků" v prohlášení má zajímavou historii vnitřní; byly tři návrhy: osvobození „Čech" – „národa českého" – „Čechoslováků"; poslední návrh byl v poradě dra Beneše, Štefánika a Osuského přijat.

President Wilson po odpovědi Spojenců neztrácel naděje na poměrně brzké uskutečnění míru. Hr. Bernstorff se dovolával autority plukovníka House a žádal od své vlády německé podmínky míru (28. ledna 1917). Německá vláda na to poslala 29. ledna seznam požadavků; Německo využívalo plně statu quo na bojištích a zejména pomýšlelo na upravení hranic proti Rusku, při čemž se Polska ujímalo jako země Německu poddané. Dojem z této odpovědi ve Washingtoně nebyl uspokojivý.

Pro německou diplomacii je charakteristické, že podávajíc své podmínky míru, Wilsonovi zároveň oznámila neomezenou válku podmořskou. Veřejné ohlášení podmořské války se stalo 31. ledna 1917, a již 5. února Spojené Státy přerušily diplomatické styky s Německem. A je charakteristické pro situaci, že president Wilson předložil neutrálům, aby učinili totéž; dost zajímavé byly odpovědi těch států (pokud jsem sledoval, odpovědělo 10 států), vyhýbavé některých, odmítavé jiných.

S mírovou akcí německou paralelně zahájilo Rakousko, když v Americe napjetí proti Německu rostlo, mírovou akci zvláštní; císař Karel sám se obrátil tajně svým švagrem Sixtem na Poincaré a západní státníky vůbec. O tom budu podrobněji referovat v jiné souvislosti.

Všecky mírové akce jsem sledoval velmi pozorně; charakterisovaly celkovou situaci neméně než akce na bojištích. Pád carismu a ruská revoluce zesílily všude naděje na mír a pacifism; ruská zatímní vláda vydala 10. dubna 1917 prohlášení, slibující všem národům právo na sebeurčení; následovalo prohlášení všech ruských dělnických a vojenských zástupců (15. dubna), žádající mír bez anexí a válečných náhrad a prohlášení sociální demokracie v Německu, Rakousku a Uhersku (19.

dubna), připojující se k prohlášení ruských dělníků a vojáků. S druhé strany tyto projevy byly oslabeny vypovězením války Amerikou; z projevů Wilsonových a Spojenců se vidělo, že Amerika válku vyhlašuje doopravdy, nikoli jako chvilkový prostředek nátlaku. Rychlé a do jisté míry připravené zbrojení Ameriky nedopouštělo o tom pochybností.

42

Nečekal jsem, že veliký úspěch v odpovědi Spojenců Wilsonovi, dosažený velikou námahou se strany naší a vzácným přátelstvím se strany Francie, způsobí doma, čeho jsem se tak bál – désaveu poslanců.

Poměry doma jsem stopoval přirozeně s velikou pozorností; dostávali jsme, jak už referováno, listy rakouské a české, a mimo to přinášeli nám zprávy rozliční poslové z Prahy i Vídně. K tomu pak jsem se snažil mít hlavní zprávy od spojeneckých vlád.

Jak jsem už naznačil, v cizině nám vytýkali pasivnost; nepřátelská propaganda na to stále a dost působivě ukazovala. My jsme ukazovali na persekuce; je však pochopitelno, že v dohodových zemích i takový fakt, jako zatčení a odsouzení dra Kramáře a dra Rašína nedělalo toho dojmu jako doma – lidé všude měli starosti a bolesti své, zejména ve Francii, kde skoro každá rodina truchlila nad smrtí svého člena. Ale rozumí se, že jsme všeho pro nás využívali, čeho se slušně využít dalo, a toho bylo dost. Na př. důvody soudu pro odsouzení dra Kramáře líčily naše protirakouské snahy velmi výmluvně – hloupost Vídně i generalisima i v tomto případě škodila si sama, a my ovšem využitkovali, co nám dávali.

Pozoroval jsem doma rozháranost stran a osob; po-

měry se v tom od mého odchodu valně nezlepšily; ale neškodilo to tolik, protože pod tlakem vojenským a politickým nebylo veřejného politického života. Proto jsem uvítal na sklonku roku 1916 pokus o sjednocení českých poslanců a stran v Českém Svazu a Národním Výboru (neúplném). Když František Josef zemřel (21. listopadu 1916) a nastoupil Karel, semknutí poslanců a politických lidí za té situace bylo rozumné a ovšem nutné. Smrt Františka Josefa nám zesílila posici; bylo všude, již od mnohých let, rozšířeno mínění, že se po smrti starého císaře Rakousko svou rozháraností rozpadne. To mínění jsem slýchal před válkou často, v Americe a jinde, a smrt populárního císařského starce se zdála lidem být znamením a počátkem rozkladu jeho říše. Nový císař byl neznám a co se o něm slyšelo, nevzbuzovalo žádných nadějí. Již zavraždění Stürkgha, předcházející smrt císařovu, ukázalo na slabiny Rakouska; později obhajovací řeč dra Adlera svou obžalobou Rakouska (dr. Adler zdůraznil účinně vinu Rakouska na válce) působila pro Rakousko zase nepříznivě. Postarali jsme se ovšem, aby takové dokumenty byly v celém zahraničí náležitě rozšířeny.

Přišla odpověď Spojenců Wilsonovi. Že si strana katolická pospíšila s odmítnutím hned 14. ledna 1917 (v Prostějově) nepřekvapovalo; ani nepřekvapovalo, že orgány německé a rakouské tuto loyálnost světu rozhlašovaly. Ale přišlo také désaveu Českého Svazu (23. ledna 1917). Chápal jsem těžkou situaci, do které se poslanci dostali, a čekal jsem, že zejména projevem klerikálů budou donuceni něco povědět; šlo ovšem jen o to, jak to povědět. Představoval jsem si, jak by se odpověď dala formulovat – dopadla jinak. Ale byla oslabena tím, že mne nejmenovali, listy a politická veřejnost si proto désaveu v té neurčitosti tak ne-

všimly; hlavně však posloužil nám Czernin tím, že uveřejněn jen stručný dopis, podepsaný třemi poslanci, jejichž jména v zahraničí nebyla známa. Kruhy austrofilské ovšem désaveu hodně využívaly; to nám dalo dost práce.

Naši odpůrcové si také libovali v prvém prohlášení „Českého Svazu" a „Národního Výboru" (19. listopadu 1916), hlásícího se k dynastii a jejímu historickému poslání. A stejně viděli v účasti obou organisací na korunovaci císaře Karla v Budapešti (30. prosince 1916) důkaz proti naší zahraniční akci; désaveu z 23. ledna 1917 pak dosti dovedně spojovali s těmito akcemi.

Sám jsem si vykládal désaveu za jakýsi projev vděčnosti za amnestování dra Kramáře a soudruhů od trestu smrti (4. ledna 1917). Ale císař Karel svou amnestií potvrdil názor Františka Josefa, jenž obžalobu z velezrady pokládal za slabou; to jsme venku slyšeli; Vídeň by si nebyla troufala sáhnout na život našich vězňů, a ne bylo třeba amnestii zaplatit tak draze. Naše domácí politika, tak se nám to venku zdálo, příliš úzkostlivě se soustřeďovala na osvobození vězněných. Přišla mi také myšlenka, že désaveu vzniklo vlivem císaře, jenž se tou dobou již připravoval na zvláštní mírové jednání s Francií a Dohodou a naše vyhlídkou na brzký mír získal. To byla okolnost jistě vážná. Dojem horší jsem měl z pozdějšího blahopřejného telegramu, poslaného Boroevićovi; nedobyl než jednoho z obvyklých tehdy vítězství v menší akci na italském bojišti – tím nápadnější, že se zvláště gratulovalo.

V létě 1916 vyšla pod redakcí dra Zdeňka Tobolky kniha o českém národě (Das Böhmische Volk); austrofilové jí používali jako důkazu pro Rakousko, jak o své národy pečovalo a pečuje. Mohli se dovolávat fakta, že se nikde v knize proti Rakousku nevystupuje. Tomu jsme čelili snadno poukazem na vojenskou censuru;

maďarofilové se dovolávali proti nám mapy, znázorňující rozsah českého národa jen na území rakouském, opomíjející Slováky; proti tomu jsme se dovolávali textu, kde se o Slovácích mluví. Věcně jsme Tobolkovy publikace využili velmi vydatně zpracováním hospodářských a j. článků.

Více a zbytečné práce nám dal sborník „Austria Nova“ a měsíčník „Das Neue Oesterreich“ s články našich lidí.

Désaveu brzy vypadlo z pozornosti – ruská revoluce a účast Ameriky na válce zabraly mysli a posilnily naděje na vítězství Spojenců. Viděli jsme, že se tak dělo také u nás doma: projev poslanecký ze dne 14. dubna 1917 byl patrně vyvolán ruskou revolucí; nám venku pomohl, neboť obsahoval, třeba ještě nepřímo, kritiku Rakouska.

Když se svolával za této situace parlament ve Vídni, neměl jsem z něho již tak velikých obav jako dříve.

V

PANSLAVISM A NAŠE REVOLUČNÍ ARMÁDA

Petrohrad - Moskva - Kijev - Vladivostok:
květen 1917 - 1. dubna 1918

43

Prvé zprávy o ruské revoluci byly neurčité a neuvěřitelné: bál jsem se jí od samého počátku, a když se dostavila, byl jsem přece, a to nemile, překvapen – jaké budou pro Spojence a vedení války následky? Když jsem se byl informoval a jakž takž orientoval, zaslal jsem 18. března Miljukovu a Rodziankovi telegram, v němž jsem vyslovil své uspokojení nad převratem. Zdůraznil jsem program slovanský; zdůraznění podle situace nebylo zbytečné Rusku ani Západu. Nebývalo mi snadné mluvit o pláně Spojenců, osvobodit potlačené národy a zesílit demokracii, když jsem věděl, že jeden ze Spojenců, carské Rusko, o demokracii a svobodu nestálo; proto jsem teď po revoluci mohl říci beze vší výhrady, že Rusko svobodné má plné právo hlásat osvobození Slovanů. Formuloval jsem stručně slovanský program v tomto znění: Sjednocení Polska v užším svazku s Ruskem, sjednocení Srbů, Chorvátů a Slovinců a ovšem sjednocení a osvobození nás Čechů a Slováků. K tomu jsem připojil, že neběží jen o nás Slovany, nýbrž i o národy latinské, Francouze, Italy a Rumuny, a jejich spravedlivé národní ideály.

Jak vidět, tento program je formulován podle nedávné odpovědi Spojenců Wilsonovi a podle názorů

politických spojeneckých kruhů, nám blízkých; také jsem musil mít ohled na ruskou tehdejší vládu a zvláště na Miljukova jakožto zahraničního ministra. Miljukov hned odpověděl přátelsky.

Zpráva o revoluci a zejména o jejím rychlém spádu, pravím, mne znepokojovala. Při vší znalosti Ruska jsem neznal v danou chvíli všech jednajících osob a jejich významu. Člověk může mít obavy, může tušit, může mít obraz situace celkový, a jakkoli by se to vyjádřilo, ale něco jiného je mít v daný moment konkrétní znalost skutečnosti, t. j. konec konců hlavních jednajících osob, jejich pohnutek a plánů. A té znalosti jsem neměl. Se strany buržoasie a socialistů (demokratů i revolucionářů) jsem revoluce nečekal, věděl jsem, že na ni nebyli připraveni; byl bych po porážkách očekával demonstrační puč – takovou demonstrací bylo, že Duma zasedala, třebaže byla carem rozpuštěna – ale že armáda a celý státní aparát i s carismem byly tak do hloubky rozrušeny, jak se ukázalo, to bylo přece jen překvapením, třebaže jsem carism a jeho neschopnost dávno prohlédl a odsuzoval.

Sám jsem měl k oficiálnímu Rusku poměr nemilý – byl jsem dávno na indexu; za to jsem měl přátele v pokrokových stranách. Hned moje první kniha (o sebevraždě) byla v překladě zničena; vzbudila však zájem, na př. Tolstého. Moje kritika marxismu („Otázka Sociální") censurou ruskou prošla, byla v ruském překladu hodně čtena a zjednala mi známost; neodstrašila ani marxistů, třeba s ní nesouhlasili. Moje studie o Rusku byly ovšem zase zakázány; přes to vzbudily v německém vydání dost pozornosti; odmítavě psal o „Rusku a Evropě" s jednostranného marxistického hlediska na př. Trockij (ve vídeňské sociálně-demokratické revui „Der Kampf", na podzim 1914).

Znaje odpor reakčních živlů proti sobě a proti Spojencům, nepospíchal jsem za carské vlády do Ruska; možný konflikt s ruskou vládou by byl posilnil naše nepřátele. Proto jsem stále na oficiální Rusko hleděl působit ruskými a spojeneckými vyslanci, Svatkovským, také Rusy, kteří na Západ dost často přicházeli; s našimi lidmi jsem byl ve spojení korespondencí, zvláštními posly a členy kolonie, kteří ke mně přicházeli. Když se moji osobní známí a přátelé dostali revolucí k moci a někteří i do vlády, rozhodl jsem se, jet do Ruska a vymoci utvoření armády z našich zajatců; počítal jsem zejména na Miljukova jako ministra zahraničních věcí. Znali jsme se již dávno, za války jsme se sešli v Anglii a dohodli o hlavních bodech válečného a mírového programu.

K cestě na Rus mne také nabádala vážná situace, jak se 1917 na hlavní frontě (západní) vyvíjela. Počítal jsem, že bych na Rusi pobyl několik neděl. Zařídil jsem všecko potřebné v Londýně a mezi jinými promluvil jsem o poměrech v Rusku ještě s Lordem Milnerem, jenž se právě vrátil ze své oficiální mise z Ruska a vydal se na anglický pas 16. dubna 1917 na cestu. Německé podmořské čluny zahájily urputný boj také proti přeplavbě z Anglie do Ruska; měl jsem odjet 17. dubna z malého přístavu Amble, ale loď nepřicházela, protože byla potopena. Čekal jsem den, dva, tu najednou dostanu telegram z Londýna, že se vrátil z Ruska Štefánik; zároveň přišel jeho posel, abych se vrátil do Londýna. Tak nemilá nehoda s lodí měla to dobré, že mi Štefánik mohl dát podrobnou zprávu o stavu věcí v Rusku. Dal mi výklad o posavadním vývoji legií; o ruské revoluci sdílel mínění vynikajících ruských vojáků, že teď nástup ruské armády proti Němcům bude čilejší a účinnější, neboť germanofilské

vlivy v armádě teď přestanou. Mnozí vedoucí lidé v armádě přáli převratu a doufali, že vojenským vítězstvím jeho vymoženosti budou zabezpečeny.

Také Beneš přišel ještě z Paříže a mohli jsme se tedy podle zpráv Štefánikových ještě jednou a podrobně uradit o postupu v Rusku a o další práci v Evropě.

Našel jsem si druhou loď a odjel 5. května do Aberdeenu; loď tentokráte vyplula, provázena dvěma torpédoborci. Dostal jsem se šťastně do Bergen; v noci bychom byli bezmála narazili na nepřátelskou minu, ale kapitán ještě v posledním okamžiku rychlým obratem nehodě předešel. To jsem se dověděl teprve ráno.

V Bergen jsem se zdržel krátce. Všude po městě bylo dobře pozorovat a slyšet, že Norsko sympathisuje se Spojenci. Z Bergen jsem jel přes Kristianii do Stockholmu a tam se zdržel den. Nechtěl jsem nocovat, abych formalitami pasovými na sebe neupozorňoval (třebaže jsem měl pas na cizí jméno); řekli mi totiž v Londýně, že by úřadové švédští, tlačeni Rakouskem, mohli pojímat svou neutralitu v tom smysle, že bych měl být jakožto odpovědný nepřítel Rakouska internován. Precedens švýcarský nabádal k opatrnosti.

Ve Stockholmě mě očekával redaktor Pavlů; připravovala se tu schůze Internacionály, zejména socialistů skandinávských a holandských. V Internacionále to vřelo; v dubnu se rozstoupila německá sociální demokracie v Gothě na dva tábory a ustavila se strana nezávislých. Vliv ruských Leninovců se již pociťoval všude (Lenin přijel do Ruska 4. dubna), uplatňoval se pacifism a tím i jisté germanofilství.

Přes Haparandu jsem dorazil 16. května do Petrohradu; odjížděje z nádraží, všiml jsem si černého mraku krkavců; v dřívějších letech mne to patrně tak nenapadalo jako tentokrát...

Hned po svém příjezdu jsem vyhledal Miljukova, avšak on právě z vlády odstupoval – nemilé překvapení; ale navázal jsem postupně styky s ostatními členy Zatímní vlády, s ministerským předsedou knížetem Lvovem, s novým ministrem zahraničí Tereščenkem aj. Přirozeně mne zajímalo nejvíce zahraniční a vojenské ministerstvo. Našel jsem tu i tam, jak jsem očekával, několik rozumných lidí, kteří byli přístupni důvodům a zachovali sympathie ke Spojencům.

V Petrohradě byly tenkrát při patrné nehotovosti a slabosti vlády užitečné styky se spojeneckými představiteli. Byla to především francouzská mise vojenská v Petrohradě, hlavně gen. Niessel a pluk. Lavergne; ve Stavce byl major Buchsenschutz a gen. Janin, později náš generalisimus (byl v Rusku od dubna 1916), v Kijevě gen. Tabouis, v Jassích gen. Berthelot – všichni upřímní přátelé a ochotní v pomoci. Francouzský velvyslanec M. Paléologue právě opustil Petrohrad (větším dílem že se vlaky naše křižovaly); za to byl v Petrohradě Albert Thomas nám přátelský, kdežto Paléologue byl austrofilem. U M. Thomase byl sekretářem redaktor M. P. Comert, dobrý známý od Steedů.

Velmi ochotný byl anglický velvyslanec Sir George William Buchanan; měl značný vliv v tehdejším Petrohradě jako loyální přítel Zatímní vlády a liberálních kruhů vůbec. Za to konservativci a reakcionáři o něm roztrušovali makatelné klepy, že způsobil revoluci atd.

Velmi čile jsem se stýkal s vyslancem italským (markýz Carlotti); podporoval mne u své vlády, aby z italských zajatců byla zřízena legie. Živý byl konečně styk s vyslancem srbským Spalajkovićem (znám u nás z procesu Friedjungova) a rumunským, Diamandim.

Přišla tenkrát do Petrohradu z Ameriky mise pod vedením senátora Roota; v ní byl také dávný přítel

Mr. Charles Crane, Dr. John R. Mott a j. Přidělen jí byl prof. Harper, slavista, syn bývalého rektora chicagské university v době, kdy jsem tam přednášel. Z Ameriky přibyl také pan Voska, vyslán zorganisovat pro americkou vládu zpravodajství (Slav Press Bureau); k ruce mu byli naši lidé pp. Koukol, red. Martinek a Švarc. Také zavítal do Petrohradu Henderson, vůdce dělníků anglických; byl vyslán anglickou vládou, aby se o poměrech v Rusku informoval. Také Vandervelde; byli jsme ve spojení literárním už dříve, osobně jsme se sešli na přeplavbě z Aberdeenu.

Jako všude také v Petrohradě jsem zahájil styky s představiteli hlavních politických stran a směrů. O Miljukovu jsem se už zmínil; scházel jsem se také se Struvem a jinými kadety. Ze socialistů obnovil jsem styky s Plechanovem, jehož jsem posledně viděl v Ženevě, a vyhledal jsem také Gorkého, vydávajícího tenkrát svůj deník. Poznal jsem také některé sociální revolucionáře, redaktory jejich hlavních listů (Sorokina); Savinkova jsem viděl později v Moskvě.

Neomezil jsem se jen na lidi politické, nýbrž obnovil styky s kruhy universitními a akademickými.

Když přišla vláda Kerenského, musil jsem jednat s jejími členy. S Kerenským samým jsem se nesetkal, protože příliš často trávil mimo Petrohrad, zvláště na frontě; a já jsem také často jezdil mezi Petrohradem, Moskvou a Kijevem; ale častěji jsem vídal prof. Vasiljeva, jeho strýce, jemuž jsem odevzdával své vzkazy a žádosti.

Jako v Londýně i v Paříži uspořádal jsem i v Petrohradě, v Moskvě a v Kijevě veřejné přednášky anebo širší schůze s vynikajícími a vlivnými osobnostmi. Informoval jsem redaktory a sám napsal několik článků. Stručný smysl mé propagandy ovšem byl – rozbít Ra-

kousko! V Rusku tato propaganda nebyla méně potřebná než na Západě, protože i v Rusku rozhodující kruhové neměli určitého plánu protirakouského, spíše přijímali plán Rakouska zmenšeného.

Zvláštní zmínku musím učinit o stycích s Poláky (ruskými); seznámil jsem se s vedoucími lidmi hned po svém příchodu. Měl jsem s Poláky časté schůzky ve všech hlavních městech – jejich centrum bylo v Moskvě – a později jsme se dohodovali o společném nebo aspoň paralelním postupu v otázce vojenské. Poláci si formovali ze svých vojáků svou budoucí armádu, a rozumí se, že v tom měli všecky a podobné potíže jako my.

44

Než jsem odjel z Londýna, ujednal jsem se svými přáteli, že jim co nejdříve pošlu zprávu o stavu Ruska: šlo ovšem o to, mohou-li ještě Spojenci a do které míry spoléhat na účast Ruska ve válce. Mohl jsem dost brzy vypozorovat, že Spojenci s vojenským Ruskem počítat už nemohou a nemají. Toto své rozpoznání jsem formuloval v telegramu pro „Times“ okolo 25. května; protože se telegramy censurovaly, nemohu povědět, shoduje-li se otištěný text s mým náčrtem a s tím, co jsem s petrohradským redaktorem ujednal. Nemohl jsem, než zaplašit nadobro naděje na vojenskou pomoc Ruska – v zájmu nás všech bylo, neoddávat se ilusím. V Anglii, a také v jiných spojeneckých zemích, mnozí pojímali revoluci jako protest proti chabému vedení války; avšak naprostý rozvrat armády, vojáků i důstojnictva, pyl patrný všude a ve všem. Nebudu vyličovat, jak ten rozvrat den ze dne postupoval; vzpomínám mezi jiným na trapný dojem, který jsem měl z pozdějšího bataillonu ženského – mnozí naivní Evropané i Rusové nepo-

střelili v jeho formování symptom a část armádního rozvratu a obecné demoralisace.

Oficiální Rusko a zvláště carský dvůr jsou pronikavě charakterisovány aférou Rasputinovou. Měl jsem o ní zprávy už v Londýně; v Petrohradě jsem poznal celou historii podrobně. Představme si jen, že carský dvůr a s ním vláda Stürmerova a Trepova byly pod vlivem tak hrubého a téměř negramotného — třebaže dost chytrého a jistě i nadaného — člověka, jakým byl Rasputin. A k tomu rasputinština trvala na carském dvoře šest let! Jestliže se na omluvu říká, že to bylo pobloužení náboženské, tož se musí říci, že to náboženství bylo hrubou pověrou a blouzněním stejně nepěkným. A Rasputin nebyl prvý dobrodruh, jenž získal důvěru pověrčivého carského dvora.

Ale není správné říkat, že tomu mravnímu moru podlehl jen carský dvůr; fakt je, že se oficiální, politická a církevní, společnost dost nevzepřela a že neměla autority ani schopnosti, aby cara a Rusko před vlivem Rasputina ochránila. Představme si, jaké to jsou mravní a právní poměry, když Rasputina nedovedli odstranit jinak než vraždou, a když tuto vraždu provedl člen vysoké šlechty, poslanec konservativní a člen carské rodiny (věděl o vraždě a byl při činu). A čtu-li podrobný popis té vraždy (od Puriškeviče samého), vidím, jak ti lidé i v ní byli neschopní, povrchní a svou povrchností zbytečně brutální; i ta vražda, způsob jejího provedení, prozrazuje úpadek a demoralisaci oficiálního Ruska — zní to cynicky, ale je pravda, že ti lidé nedovedou být ani pořádnými zločinci. Zločincové tím horší!

A jaká byla ta carská rodina, to hejno těch velkoknížat, ovládající rozhodující místa vojenská a civilní správy! Co bylo v Rusku, bylo, připouštím, mutatis

mutandis i v Rakousku a v menší míře také v pruském Německu.

Toto mravní a politické bahno přídvorské čpí také ze šlechty. Proti Rasputinu byla nikoli z mravních a náboženských důvodů, nýbrž z motivů kastovních. A proto se zrodil v jejím středu plán zbavit se cara, v nejhorším případě à la Pavel. Takový krajní prostředek je vždy zbraní lidí pasivních, neodporujících zlému soustavnou prací. Dostal jsem o tomto plánu palácové revoluce bezpečné zprávy s několika stran, které se ostatně teď už i v tisku tu i tam vyzrazují.

Co řečeno o šlechtě, platí také o církevní hierarchii.

Mně ovšem šlo teď v prvé řadě o rozpoznání vojenské a politické situace; a je jasno, že jsem nemohl přijít k jinému závěru, než který jsem formuloval pro londýnský list.

Od toho Ruska nemohli Spojenci pomoci očekávat, a od takového Ruska nemohli jsme očekávat politické pomoci ani my. Porážka v poli měla svoji rozhodující příčinu v mravní hnilobě ruské vyšší společnosti a značné části celého ruského národa. Aféra Masojedova (i ten býval ve styku s Rasputinem – byl pověšen v březnu 1915) a Suchomlinova (zatčen v květnu 1916) ukazovaly, že vedení ruské armády je demoralisováno; i kdyby se Němcům nebylo vyzrazovalo, ačkoli se to obecně tvrdilo, fakt těch procesů dostačuje, aby byla vojenská správa odsouzena. Nekladu váhy na to, jestli Protopopov na své cestě s dumci, jak mnozí tvrdili, jednal s Wahrburgem na německém vyslanectví ve Stockholmě o separátním míru s Německem (zdá se, že ne, ale dopustil se zbytečnou rozmluvou politické beztaktnosti) – vidím pochybení a vinu carství v tom, že se do války šlo nepřipraveně, nepromyšleně, ve vlastním zájmu nesvědomitě. Tím byli hnáni k Německu

hned po prvých porážkách; už v březnu 1916 byly zprávy, že se Stinnes pokoušel o smír s Ruskem, a že Stürmer se stal ministrem se zřetelem na Německo. A stejně jeho následník Trepov. Je pochopitelné, že Spojenci ztratili důvěru v Rusko; jednu dobu už se obávali Rusům dodávat zbraně a náboje, že by jich bylo užito proti nim samým.

Je také přirozeno, že strategický plán spojenců ruskou vojenskou nedostatečností musil být pozměňován. Ve Francii mnozí nedůvěřovali Rusku také proto, že neposlalo vojska, které Francii slíbilo. Ruské vedení válečné po svých porážkách stále konejšilo Spojence, že má miliony a miliony vojska; a skutečně zejména prý gen. Alexějev byl pro ty milionové odvody, zapomínaje, že nebude pro ně zbraní a chleba, a že se ta masa lidí nedá ovládnout. Mně bylo na nic, když se po ofensivě Brusilově ruští generálové chlubili, že disponují patnácti a více miliony mužstva. Slíbili do Francie aspoň půl milionu, a nepřišlo (1916) více než nepatrných šestnáct tisíc a ti musili být internováni, protože již neměli kázně. Jestliže někteří Rusové už tenkrát a posud Západu vytýkají nevděčnost, že západní Spojenci pro Rusko učinili málo, není to oprávněné; Spojenci by mohli Rusům vytýkat, že nedostáli slibům. Jisto je, že na Západě mnozí tak na Rusko pohlíželi hned po porážkách 1914; poznávalo se, že Rusko do války šlo nepřipraveno, hazardně. Nejednou jsem v Paříži, Londýně a Washingtoně slyšel takové pochybnosti o Rusku.

Přes to uznávám, že se Rusku nemůže upírat dobré vůle. Rusko hned na počátku války upřímně slíbilo Srbsku pomoc; do Východního Pruska Rusové učinili vpád, když Paříž byla ohrožena; Brusilov začal akci, aby ulevil Italii, a také Kerenskij chtěl pomoci.

S ruské strany se často omlouvají tím, že se zrady dopustila jen dvorská německá klika za vedení carevny. To není správné. Carevna se zrady nedopouštěla; kontroloval jsem, co o tom kolovalo i v kruzích dumských, a přesvědčil se, že nebyla k Rusku méně loyální než Rusové. Nechci říci, že se z okolí carevny neprozrazovalo tím, že byla důvěřivá k Rasputinu, a ten byl v rukách chytráků, kteří jeho poměru k carevně mohli využívat. Osudná vada – chyba carevnina byla nevzdělanost, chorobná a hrubá pověrčivost a politická neschopnost při silné panovačnosti; její největší chyba byl slaboch-car, že ho totiž úplně ovládla. Věřil v ni jako v božského proroka a tím se stávala nejvyšší politickou mocí Ruska! Carevna byla zapřisáhlá nepřítelkyně konstitucionalismu a Dumy, a car to nepřátelství sdílel: představme si, že teprve za války, v únoru 1916, navštívil Dumu po prvé! Gen. Alexějev chtěl carevnu uvěznit – ale bylo již pozdě a nebylo by to pomohlo.

Car sám byl ke Spojencům loyální; když již 1915 v prosinci hr. Eulenburg, maršálek berlínského dvora, prostřednictvím hr. Frederickse zahájil mírovou akci, car odmítl a stejně, když se o to pokusil koncem března 1916 velkokníže hessenský (bratr carevnin). Neméně byl proti germanofilské agitaci Witteově. Byl také pro energické vedení války – – ale to všecko bylo jen slovy; válku energicky vést nedovedl. Byl právě „dřevěná duše", jak ho v Petrohradě charakterisovali. I když poznával neblahý stav věcí, ničeho nepodnikl. Ba, choval se stejně nemužně i potom, když část přídvorské kliky vymyslila plán pustit Němce k Petrohradu, aby se tím zachránilo carství. Že tento plán nebyl ojedinělý, mohu doložit zprávou o tom, co jsem se už v Londýně dověděl o Goremykinu. Už tenkrát se tento ministr ruský, u srovnání se svým nástupcem lepší, nehrozil porážky

a postupu Němců k Petrohradu: že prý Němci Rusům udělají pořádek...

O slabosti a nespolehlivosti carově je přece z historie jeho panování nejeden doklad; uvádím zde aféru v Bjorkö (1905); povolil námluvám Vilémovým a slíbil pomoc Ruska proti Anglii ve spojení s Německem a Francií – ministr zahraničí Lamsdorff a Witte v poslední chvíli musili překazit ratifikaci smlouvy. Ovšem musí být konstatováno, že císař Vilém svým plánem taktéž prokázal značnou politickou krátkozrakost. Za války car postupoval stejně nemožně; uvázal se, z vůle carevny, v hlavní komando a natropil tím jen zla, propouštěl lepší lidi, jako Sazonova, a přijímal Stürmery a jiné kreatury. Pokud se nás týká, zrušil, jak uslyšíme, svůj slib, stejně jak zrušil slib, v Bjorkö vlastnoručně podepsaný.

Witte ve svých pamětech praví o Nikolajovi, že byl člověk velmi dobře vychovaný, ale co do vzdělání prý byl na úrovni gardového plukovníka z dobré rodiny – – ukázky jeho intimního deníku v dny revoluční a abdikace, které již byly uveřejněny, potvrzují úsudek Witteův přímo hrozně – holé nic! Vidím, že jsem caru nekřivdil, když jsem celé jeho politice a charakteru nedůvěřoval.

Carská Sodoma a Gomorrha musila být vyhlazena ohněm a sírou. A nebyl to jen dvůr a přídvorská společnost – demoralisace byla velmi rozšířena a zachvátila všechny kruhy, zejména t. zv. inteligenci a také mužíka. Carism, celý politický a církevní systém, zdemoralisoval Rusko.

Kladu-li takto důraz na mravní stránku carského režimu, jsem si vědom, že se mravnost a nemravnost společnosti projevuje přirozeně v celé státní a vojenské administraci. Nedostatečné zásobování armády a civilního obyvatelstva bylo na př. jedním výsledkem toho

mravního stavu a vymstilo se vládě a systému; revoluce v Petrohradě byla prakticky vyvolána hladem, a prvé pluky, které se vzbouřily, byly zásobovací. Nedostatek zbraní, nesmyslné hromadné odvody na podzim 1916, způsobující úbytek pracovních sil na polích atd., to všechno byly projevy a následky správy odsouzené k smrti.

Mám právo Rusko za války tak posuzovat proto, že jsem Rusko tak posuzoval a odsuzoval už před válkou; svůj úsudek nezakládám jen na neúspěších války, neboť jsou výsledkem těžké mravní choroby celého carského režimu a s ním i ruského národa. O tom nenechává v pochybnosti studium předrevolučního Ruska a zejména jeho literatury. Největší spisovatelé ukazují nám ruskou duši nemocnu a chorobnu, ale ukazují nám také její živelní touhu po pravdě. Tolstoj jen reliéfně vyjádřil, po čem toužili všichni, když podstatu umění viděl jen v pravdě, pravdivosti. Carism právě pravdou nebyl, a vojna neobnažila tu nepravdu více a lépe než Puškin, Gogol, Lermontov, Gončarov, Turgeněv, Dostojevskij, Tolstoj, Gorkij! Dostojevského teď Rusové přímo zovou prorokem revoluce – válka a revoluce je krvavým ověřením ruské literatury...

Rusko padlo, muselo padnout svou vnitřní nepravdou, jak by řekl Kirějevskij. Válka byla jen velikou příležitostí, kdy se vnitřní nepravda objevila v plné nahotě, a carism se shroutil sám v sobě a sám sebou. Carism dovedl Rusko zhruba civilisovat, t. j. dát evropské vymoženosti šlechtě, byrokracii, důstojnictvu, ale mužík a voják-mužík – Rusko – žili vně té carské civilisace a proto se jí nezastali, když ve válce svou nedostatečností a vnitřní chudobou neobstála.

Velikou vinu toho připisuju ruské církvi a její pasivnosti; je vinna tím, co nedělala, to jest, že se dost nesta-

rala o mravní výchovu lidu. To, co slavjanofilové, zejména Kirějevskij, na ruské církvi chválí, to je právě její veliký nedostatek – Čaadajev viděl lépe než slavjanofilové.

45

K tomuto přesvědčení o mravní podstatě carismu jsem dospěl dávno před válkou; ve své knize o Rusku, vyšlé právě před válkou, neblahý stav Ruska jsem vypsal a analysoval. Přirozeně jsem se po vypuknutí války nemohl dohodnout s nekritickými rusofily domácími a ruskými.

Česká kolonie na Rusi očekávala osvobození národa od cara; to bylo podle politické vzdělanosti naší kolonie na Rusku pochopitelné, tím spíše, že se car osobně k našim choval slušně. Hned na začátku války, 20. srpna, přijal českou deputaci. Zmínil jsem se již o nadějích, které toto přijetí carem vzbudilo také u nás doma. O něco později, 17. září 1914, přijal car deputaci českou opět a dal najevo zájem o Slovensko, vyžádav si o něm memorandum. Roku 1915 poslal našim legionářům ve Francii řády. V roce 1916 mluvil o české otázce se Štefánikem, jehož v ruských kruzích vojenských a při dvoře velmi vydatně podporoval gen. Janin; v červnu car projevil souhlas s propuštěním slovanských zajatců a v prosinci zase přijal československou deputaci.

Osobně se tedy car choval ve věci slušně, ale tím více se jeví rozdíl cara a carismu také v tomto případě. Pravda, výroky carovy k našim jsou nezávazné, ale naši krajané na Rusi se opíjeli každým projevem, v němž se mluvilo o slovanských bratřích; řekl jsem o tom své mínění hned na počátku a upozornil, že oficiální Rusko Slovany rozumělo především pravoslavné.

Rusko, a zejména car, angažovali se hned od samého

počátku pro Srbsko, to je pravda, ale pro Srbsko se vyslovily ihned také ostatní mocnosti, nikdo nechtěl připustit, aby Vídeň sáhla na nezávislost Srbska. S „expedicí trestní" by bylo také Rusko souhlasilo, jako Anglie.

Naši ruští krajané zvláště odkazovali na audienci 17. září 1914; ale kdo si přečte zprávu o ní pozorněji, bude právě touto audiencí zklamán. Politické děti se ovšem dají odbýt slovy zejména od politického dítěte, jakým byl car; projevil zájem, ale závazného neslíbil nic. Deputace mu ukázala na mapě území budoucího státu, obsahující i Vídeň s Horními Rakousy, car neřekl k této fantasii nic a skončil: „Děkuji vám, pánové, za vaše informace. Doufám, že Bůh nám pomůže a že vaše přání budou splněna". Já také věřím v Boha, ale ne v boha rasputinského – také to podle toho dopadlo.

Car, to je známo, slyšel na dvoře svého otce všelicos o Slovanech a zajímal prý se zejména o Lužičany; ale neměl všeslovanského plánu a neměli toho plánu ani jeho ministři. Sice by nebyl ustanovil ministrem zahraničí člověka jako Stürmera, o němž věděl, že je rozhodný germanofil. Car v březnu 1916 také souhlasil s bar. Rosenem, známým svým protislovanstvím a programem germanofilským, že Rusko a Spojenci musí sjednat co nejdříve mír (možno-li pod vedením Spojených Států).

Uvedl jsem už hlavní obsah řeči Sazonova v Dumě (8. srpna 1914). Znal jsem minulost a názory Sazonova, jehož car propustil, protože mu byl líčen jako liberál. Jistě nesouhlasil s rasputinštinou a byl vůbec člověk slušný, ale positivního slovanského a českého plánu pro válku neměl ani on. Sazonov, to se vědělo na Západě dobře, byl proti válce a zejména se snažil vyhnout se konfliktu s Německem a už proto neměl takového slovanského plánu, jaký mu naši lidé naivně

připisovali. Sazonov nejinak než jiní vysocí činovníci, mluvě o Slovanech, myslel především na pravoslavné. Uvedl jsem jeho výrok v Dumě na začátku války. To vysvítá také z rozmluvy, kterou s ním měla řečená druhá deputace, přijatá 15. září, a na kterou naši také kladli veliký důraz. Sazonov se vyptával, jak si Čechové představují poměr dynastie pravoslavné k národu katolickému a vyslovil pochybnosti; deputace se dovolávala naší české — tolerance. Sazonov se vyslovil, jak zpráva zní, o našem národě velmi příznivě a na konec se také dovolával Boha — „pošle-li Bůh rozhodné vítězství ruským zbraním, že obnovení plně samostatného království souhlasí se záměry ruské vlády, že o této otázce bylo uvažováno již před počátkem války a že zásadně bylo rozhodnuto ve smyslu pro Čechy příznivém". Podávám zprávu podle vypsání deputantů; každý vidí, jak Sazonov mluví opatrně a nezávazně. Nevytýkám mu to, k tomu jako Rus a odpovědný ministr má právo a přímo povinnost; mně běží jen o to, abychom se zbavili slavjanofilských a rusofilských ilusí. Zájem Sazonova o pravoslavné kryje se s tím, co řečeno o Izvolském. Paléologue ve svých pamětech z carského Ruska vypravuje, že dne 1. ledna 1915 Sazonovu navrhoval, aby Rakousko-Uhersko od Dohody bylo získáno proti Německu; Rakousko by snad Rusku postoupilo Halič, Srbsku Bosnu-Hercegovinu, a tím by věc byla spravena. Na to se Sazonov francouzského diplomata otázal, co s Čechami a Chorvátskem? Paléologue na to, že Francii problém český a jihoslovanský je podřadný; stačí, dá-li se Čechům a Chorvátům široká autonomie. Sazonov, vykládá Paléologue dále, zdál se být dotčen argumentací a připustil, že plán zasluhuje uvážení. Jestliže Paléologue scénu líčí správně, pak musím soudit, že Sazonov v prvé době války celkového slovanského

plánu neměl: kdyby jej měl, nebyl by mohl proti argumentům francouzského diplomata nepostavit argumentů svých. (Všimněte si, že Sazonov mluví jen o Čechách a Chorvátsku, nikoli o zemích, k těmto zemím náležejících.)

Pokud jde o slovanský program oficiálního Ruska, lze pozorovat, že postupem války – porážkami – Rusko ve svých prohlášeních o Slovanech stávalo se zdrželivějším a zdrželivějším. Uvedl jsem rozličná prohlášení na začátku války. V Dumě 29. května 1916 vzpomněl ještě Sazonov „slovanských bratří", ale mluvil jen o jejich „budoucí organisaci", slibuje Polákům co největší autonomii. Zato Trepov, mluvě o cílech války o něco později v prosinci 1916, o Slovanech už nemluví; a car v rozkazu k vojsku a loďstvu opakuje podle Trepova, že cílem války je Cařihrad a svobodné Polsko, ovšem s Ruskem nerozlučně spojené, jak to řekl Trepov a před Trepovem Stürmer.

Pravý ruský program války vidíme jasně z tajných ujednání, v nichž Rusko odkrylo své vlastní záměry. Nejdůležitější je předně tajná smlouva s Francií a Anglií (1915 v létě), jejímž hlavním požadavkem je zabrání Cařihradu; smlouva jistě velmi důležitá, zvláště se zřetelem k Anglii. Druhá smlouva (zatímní) je ujednání Doumerguea s Pokrovským ze dne 12. února 1917: Francie si vymiňuje upravení hranic na Rýně, Rusko na svém západě. Podle situace a zejména podle tajné smlouvy s Rumunskem (září 1916), jemuž slíbena Bukovina (celá i s Rusíny), Sibiňsko a Banát, bylo by Rusko v souhlase se svým programem polským rozšířilo své západní hranice o Halič, Poznaňsko a snad o část pruského Slezska. Pokud jsem se mohl dovědět, podrobnosti této úpravy nebyly přesněji určeny.

V některých neoficiálních slavjanofilských kroužcích

ruských pomýšlelo se už dříve obdobně na zabrání Slovenska, aspoň východního a středního, bez ohledu na země české; tyto, zejména Čechy (Morava od některých těchto „slavjanofilů“ brána na milost), ponechávány Západu. Tohoto plánu se vzpomínalo někdy i od některých našich (Slováků), zejména za postupu Rusů v zimě 1914 a pak za ofensivy Brusilova v létě 1916.

Carské Rusko, jak řečeno, promyšleného celoslovanského programu nemělo; naopak oficiální Rusko bylo protislovanské tím, že chtělo bez ohledu na jednotlivé slovanské národy docela podle svých stratégických zá myslů zaokrouhlit svou veleříši a dostat se hlavně do Cařihradu. Že při tom obětovalo značné části slovanských národů, pochází ne ze zlé vůle, – bylo to více: slabost a neschopnost.

Jak oficiální Rusko rozumělo otázce slovanské, toho ukázku podává také gen. Alexějev. Měl jsem s ním rozmluvu (vlastně polemiku) o světové situaci a o Rusku. Člověk opatrný, kritický, názorů sice konservativních a úzce ruských, ale nebyl by se bál obětovat třeba i cara, aby spasil Rusko. Poznal jeden z prvých, a velmi brzy (1915!), že ruská armáda nestačí proti Němcům, a proto v době, kdy jsem se s ním seznámil, nějakých opravdových slovanských plánů ani mít nemohl. Na naše krajany v Rusku se díval dost kriticky a nelíbila se mu petrohradská matenice. O Evropě a zejména o nás a národech rakousko-uherských měl názory nejasné. Představoval si na počátku války, že by se Rakousko-Uhersko dalo rozčlenit na státy, které by sloužily Rusku; Čechy se měly rozprostírat až k Jaderskému moři do Terstu a Rieky a zabrat takto značné části německého Rakouska (s Vídní!), ale Slovenska měly mít jen část po Košice, za to hodně Maďarů. To jest, český stát podle toho ruského plánu byl by měl většinu

nečeskou! Srbsko se mělo rozprostírat až k Rusku a tudíž na sever až k Užhorodu! Car prý slíbil svou pomoc Srbsku, a proto mělo Srbsko hraničit s Ruskem – na severu! Při tom se s Maďary již nepočítalo, ačkoli na začátku války i Alexějev s Maďary počítal velmi silně, že se od Rakouska – odtrhnou; v tom případě by se jim byli bratří Slované bez milosti obětovali.

Rusové měli dávno příležitost a povinnost dělat slovanskou politiku vůči Polákům a Malorusům: historie té politiky je smutnou kapitolou ruských dějin a důkazem zároveň, jak Rusko bylo neslovanské.

Carské Rusko nebylo slovanské, nýbrž byzantské, bylo porušeno Byzancí dekadentní. Pokud se speciálně nás Čechů týká, bál se Petrohrad našeho liberalismu a katolicismu. Dověděl jsem se v ministerstvě zahraničí (byli tam někteří slušní a čestní mužové), že se o nás podrobněji začalo uvažovat, teprve když Paříž a Londýn nás počal uznávat. Upozornil jsem už, že moje přijetí Briandem na ruskou diplomacii udělalo dojem; také v Petrohradě, jak mně bylo sděleno. Moje výklady proti německému plánu: „Berlín-Bagdad" vzbudily v Petrohradě pozornost; ale Petrohradu se nelíbilo, že jsem se stal v Londýně profesorem, viděli v tom úmysl Anglie zmocnit se našeho osvobozenského hnutí. V Petrohradě se také proslýchalo, že pracuji v Londýně pro anglického prince jako budoucího krále. Tímto způsobem Londýn a také Paříž upozornily carské Rusko na naše revoluční hnutí a naši otázku vůbec, a Čechy se staly Petrohradu důležitými jako bariéra proti německému tlaku na Balkán a na Východ vůbec; z těchto úvah vznikla na podzim 1916 politika, končící utvořením vládní „Národní Rady" Dürichovy.

Dotkl jsem se několikrát posl. Supila a jeho zájezdu na Rus; vyličím zde věc podrobněji podle zprávy Supila samého.

Supilo opustil v lednu 1915 Londýn a jel přes Řím do Niše (tam byla srbská vláda), aby se poradil s Pašićem. Z Niše se odpravil jihem ruským do Petrohradu, aby získal Sazonova a Rusko proti plánům, o nichž se již tenkrát šeptalo a jež se konkretisovaly v londýnský pakt s Italií. Supilo byl v Petrohradě koncem března; mně dal v Ženevě (začátkem června) o svém pobytu v Rusku obšírnou zprávu.

Přesvědčil se, že oficiální Rusko slovanským věcem vůbec nerozumí a že pamatuje jen na Srby jako pravoslavné. Sazonov na př. prý mu dokazoval, že Split je město docela italské; také dělal rozdíl mezi Dalmácií katolickou a pravoslavnou a myslil, že pravoslavní (Srbové) jsou na jihu; byl prý velmi překvapen, když mu Supilo ukázal, že jsou většinou v Dalmácii střední, nikoli na jihu, a tu část Rusko odstupovalo Italii. Tím se mu Sazonov prozradil o paktě s Italií: Sazonov mu v té souvislosti řekl, že Jihoslované dostanou domněle pravoslavný jih a Split; z důrazu na Split dovtípil se Supilo, že Sazonov nepočítá pro Jihoslovany s Dalmácií severní a položil přímo otázku, co bude s Šibenikem? Z toho prý ruský zahraniční ministr usoudil, že Supilo ví o spojeneckých plánech s Italií a řekl potom další detaily. Tak Supilo poznal londýnský pakt před londýnským paktem; hned o věci telegrafoval Pašićovi a Trumbićovi a do Paříže psal Delcasséovi obšírnější memorandum.

Supilovi nešlo jen o rozsah územních koncesí Italii, nýbrž také o to, mají-li Jihoslované být sjednoceni, nebo zůstanou-li nadále rozděleni na tři části (Srbsko

– Chorvátsko – Černá Hora). Smlouva londýnská, o tom nemůže být pochybnosti, byla proti sjednocení jihoslovanských zemí a hověla spíše programu velkosrbskému. Říkalo se na Západě, že Sazonov byl proti Italii dlouho velmi rozhodně; jiní tvrdili, že byl proti ní jen potud, že nechtěl, aby se Italii dostalo Dalmácie jižní, kterou mylně pokládal za pravoslavnou. Věci nejsou ještě dost objasněny.

Supilo byl i u Nikolaje Nikolajeviče; jeho zprávy o dlouhé rozmluvě s ruským generalisimem a jeho okolím dávaly příšerný obraz politické naivnosti ruských vedoucích lidí a jejich neznalosti nejen věcí slovanských.

Supilo měl pravdu; ale nesouhlasil jsem s jeho rozčilenou taktikou, kterou si Petrohrad poštval nejen proti sobě, nýbrž právě také proti Chorvátům, a že takto přiostřil rozpor mezi Chorváty a Srby. Supilo nepochopil těžkou situaci, do níž se Rusko svými porážkami dostávalo, a že dohodu s Italií se svými spojenci sjednalo z nouze; také se musilo počítat s tím, že srbská dynastie a zahraniční politika byla orientována konservativně pro cara. Pašić chtěl po uzavření londýnského paktu sám do Petrohradu, ale Sazonov to nepokládal za vhodné a nutné.

Z celého carského slovanství neuskutečnilo se než to, že se Petersburg stal Petrogradem. Vyložil jsem, že jsem oficiálnímu Petrohradu záhy předložil náš národní a slovanský program a předkládal jsem jej častěji; referovali, předpokládám, také velvyslanci londýnský a pařížský. Avšak vyslanci v Paříži, Londýně a Římě neměli o nás žádných politických instrukcí; vím jen o některých drobnějších a málo významných korespondencích mezi Petrohradem a ruskými zahraničními úřady. Není ani jediného aktu carské vlády, který by se

rovnal vystoupení Briandovu, anebo dokonce programatickému prohlášení presidentu Wilsonovi: toto první programatické prohlášení Spojenců o našem osvobození nevzešlo – jak bychom čekali – z ruské iniciativy a přičinění, nýbrž z porozumění a pomoci západních Spojenců, především Francie (Izvolskij prohlášení prostě podepsal). Ostatně nejpádnější ilustrací carského slovanství je historie naší armády.

47

Jako všechny ostatní kolonie, tak také naše kolonie ruské vyslovily se hned na začátku války pro svobodu a samostatnost národa a jaly se usilovat o vojsko z ruských Čechů a Slováků. Tyto projevy českých kolonií byly všude spontanní a byly logickým důsledkem našeho národního programu. Po kolonii pařížské, která vystoupila prvá, moskevští Čechové podali (4. srpna) vládě projekt československé legie; bylo to ještě den před vyhlášením války Rakouska Rusku. Koncem srpna československá legie se počínala organisovat, koncem října Družina – tento název se ustálil pro ruskou legii – odpravila se na frontu.

Družina od ruských úřadů Čechům ruským povolena jakožto ruským občanům a jako část armády ruské; když se však do Družiny počali hlásit zajatci, ukázala se politická nerovnost mezi družiníky z občanů ruských a z občanů našich z domova. Mnozí ruští důstojníci byli proti občanům neruským; avšak po překonání obtíží, činěných ruskými úřady, povolen byl odvod ze „spolehlivých“ zajatců a tito brzy tvořili většinu (t. zv. „novodružiníci“ – byl to název zajatců vstoupivších do Družiny u Tarnova počátkem 1915; neužívá se názvu o těch, kdo vstoupili později). Ruská vláda žádala,

aby se zajatci přihlásili o ruské občanství, důstojníků musila být aspoň třetina z Rusů.

Vláda chtěla z našich vojsko spolehlivě ruské; mimo to hned na samém počátku ruské vojenské úřady a zejména také generální štáb určily Družině úkol ne vojenský, nýbrž politický: při okupaci Rakouska Družina měla být sborem propagátorů, usnadňujícím v obyvatelstvu Rusům okupaci. Nevojenský ráz Družiny oficiálně byl zpečetěn i tím, že se výslovně v Družině nežádala taková kázeň jako v armádě; potřebovala prý kázně jen tolik, aby se v pořádku mohla dostat na místo svého propagačního určení.

Vývoj věcí způsobil, že bylo Družiny použito k úkolu výzvědnému; dovednost, inteligence a znalost jazyků našich hochů to způsobily. Družiníci přes odpor vojenských úřadů a mnohých ruských důstojníků získali si přízeň Radka Dmitrijeva, Brusilova a jiných velitelů a zajistili si službu výzvědnou. Ovšem že tím zase byla Družina rozstrkána po dlouhé frontě a nemohla se uplatnit jako celek.

Nebudu vyličovat útrapy našich prvních českých vojáků, jakých zažili ústrků a zklamání se strany ruské a také české, — ale vydrželi a neztratili svého slovanského cítění ani sympathií k Rusům, ovšem k ruskému vojákovi-mužíkovi především. Na ruské oficíry se brzy dívali skepticky.

Ruská vláda a vojenské úřady si nepřály většího československého vojska; bylo ze všeho patrno, že vojenské úřady nechtěly mít pohromadě větší cizí vojenskou jednotku. Přes to se podařilo, že se v lednu 1916 z Družiny stal československý střelecký pluk a v květnu byla dovolena brigáda. Pravda, bylo to více podle jména, poněvadž počet mužstva byl velmi slabý; ale byl to začátek. V té době byl na Rusku již Štefánik a přispěl

svým vlivem k tomuto, zatím více formálnímu, rozšíření původní Družiny. V říjnu dokonce byla dovolena formace divise, ale toto dovolení brzy na to bylo zase zrušeno.

Naše kolonie, záhy organisovaná ve „Svaz“ (od 11. března 1915), starala se o vznik Družiny s láskou a nadšením; byla veliká obětavost na všech stranách; zejména po Zborovu kijevští se všemožně starali o raněné a nemocné. Vzpomínám rád na rodinu Červených; naši vojáci měli také výborné ošetření lékařské – dr. Girsa, dr. Haering a j.

Osobně jsem dovedl abstrahovat od různosti politického smýšlení a obcoval jsem i s konservativními krajany; ale nemohl jsem nevidět, že se mnohým nedostávalo politického rozhledu a že neměli smyslu vojenského. Svaz byl sdružením ruským (ruských občanů) a vládním a proto také přijímal oficiální názor o propagačním úkolu Družiny; vedoucí lidé Svazu se spokojovali malým vojskem také z obavy, aby prý národ neztratil bojem svých budoucích občanů. Mnozí se spokojovali vojenským symbolismem (svěcením praporů a t. p.), agitovali proto, aby naši přestupovali na pravoslaví (agitovali také zajatci pro pravoslaví, na př. slavnostní přestoupení zajateckých důstojníků v Muromi) a vůbec si vedli krajně nevojensky. Někteří vymýšleli přímo nehorázné definice toho, co a jaký je pravý český voják, a podobné hračky.

Vznikly neshody mezi Petrohradem a Kijevem, pak neshody v Kijevě samém; utvořila se tu prapodivná „Československá Jednota“ a ta napadala „Svaz“ a denuncovala kde koho, zejména také mne a mé prý západnictví. Tyto žaloby a denunciace, nepravdy a lži dirigovaly se na ruské vojenské úřady a ministerstva; slušnější vojáci (sám gen. Alexějev) byli tím disgusto-

váni, ale u mnohých, a také v ministerstvě zahraničí, našly sluchu.

Nebudu všecky ty nemožnosti a nehoráznosti, jak mi byly v Rusku od úřadů samých vylíčeny, popisovat – pod firmou slovanství se prováděly pravé orgie černosotěňství a politické krátkozrakosti. Ale fakt, že v naší armádě rozhodovali pořád více naši zajatci, a konečně revoluce přemohly tyto plody ruského vychování. Politický analfabetism ruského carství a jeho úplatnictví zkazily nejen společnost ruskou, nýbrž i mnohé lidi naše.

Když jsem přišel do Petrohradu, spory mezi Petrohradem (více pokrokovým) a Kijevem (v celku konservativním), „Svazem" a „Jednotou" atd. byly formálně vyřízeny. Petrohradská oposice se k pařížské Národní Radě stále hlásila, také sbor spolupracovníků Svazu a veliké většiny zajateckých táborů. Naše brigáda, jak vzpomenuto, uznala Národní Radu pařížskou za vedoucí autoritu politickou a mne prohlásila za diktátora (20. března 1917). Nato, 23. března, také „Svaz" mně oznámil, že mne uznávají za jediného representanta československého národa. Začátkem května konečně zasedal v Kijevě sjezd „Svazu" (III.), na němž byl program Národní Rady velikou většinou přijat. Formální význam má t. zv. Kijevský pakt, podepsaný Štefánikem, Dürichem, zástupci Svazu a americkou delegací. Tím spory, vlekoucí se téměř od počátku války, byly odstraněny aspoň na venek; ale našel jsem ještě dost osobních kyselostí a trpkostí.

Nechci být nespravedliv k našim politikům z české a slovenské kolonie na Rusi; v prvé době naši zajatci a lidé z Čech a Slovenska, kteří překvapeni válkou na Rusku uvízli, taktéž skládali své naděje na oficiální Rusko. Teprve poznáváním toho Ruska a dokonce pak revolucí názory se změnily. Tím větší je zásluha petro-

hradských, že od samého počátku a zejména za vlády Stürmerovy hájili kritičtějšího stanoviska vůči Rusku a pevně drželi program jednoty akce osvobozenské. Vzpomínám tu zvláště tří jmen: Pavlů, Čermák, Klecanda. A k směru petrohradskému se hlásili naši zajatci v téže době: v posledních měsících 1916 a v prvých měsících 1917, ještě před revolucí, ozývaly se z našich táborů hlasy po jednotě akce, pro Národní Radu v Paříži.

Bude studiem zajímavým, jak se zajatci v jednotlivých táborech politicky organisovali a jak své názory v rozličných memorandech, posílaných nejen Svazu, nýbrž i ruské vládě, vyslovovali. Tábory byly osamoceny, většina jejich projevů, myslím, stala se bez dohody s tábory druhými.

48

Mou prvou starostí v Petrohradě bylo orientovat se o situaci a poznat podrobněji, co se od roku 1914 v naší vojenské věci dálo: byl jsem sice čas od času písemně zpravován, přicházeli ke mně z Ruska naši lidé i Rusové, posílal jsem si své vlastní posly na Rusko a měl jsem konečně informace od Štefánika, ale teď jsem měl možnost poznat historii naší akce na Rusku dopodrobna.

Podle znalosti oficiálního Ruska už napřed jsem nečekal, že by nám s velikou ochotou utvořili vojsko; porážky hned 1914 a pak 1915 přirozeně nezvýšily náladu a chuť ruského režimu, starat se o nějaké vojsko neruské.

Rok 1916 přinesl ofensivu Brusilova, naděje stouply a k tomu se ujala naší akce na Rusku Francie gen. Štefánikem, o jehož pláně, jak jsme jej umluvili v Paříži, už jsem referoval. Avšak i ofensiva Brusilova ztroskotala, nastala zase nálada pesimistická, k nové nějaké akci lhostejná.

Nejasnost našich lidí, co vlastně měli chtít, a nechutné spory odstrašovaly Rusy; upřímně řečeno, často jsem se divil, že měli s našimi tolik trpělivosti.

V lednu 1915 podal za kijevské dr. Vondrák ministerstvu zahraničních věcí a ministerstvu války projekt českého vojska. V něm se žádalo, aby byl „Svaz“ uznán od ruské vlády za representanta českého národa; petenty nenapadlo, že by musili mít nějakou legitimaci od národa, mají-li v Rusku požívat autority, a že ruská vláda nemůže určovat, kdo má representovat náš národ. Mohli representovat jen naše kolonisty, ruské občany, jsouce sami občany ruskými. Žádalo se o vojsko neveliké – nejvýše asi jednu divisi; ale to vojsko mělo vstoupit v akci teprve při okupaci Slovenska, jež bude tvořit část budoucího českého státu. Kijevští se obávali, že by Rakušané zajaté české vojáky trestali smrtí; tomu se mělo předejít okupací Slovenska, prohlášením nezávislosti českého státu a svržením habsburské dynastie; mimo to mělo Rusko v nějaké formě zaručit Čechům budoucnost, asi tak jako Polákům, tedy manifestem vrchního velitele. Jestliže by pak Rakušané přes to trestali české zajatce na hrdle, dostane se jim stejné odplaty – tyto politické naivnosti přirozeně nenašly ani u vojáků, ani v ministerstvech sluchu a proto ministerstvo vnitra (Maklakov) rozhodlo v květnu kategorickým prohlášením, že se žádosti nevyhoví.

Pro charakteristiku projektu budiž ještě uvedeno, že se v něm prohlašuje, že důstojníci, třebaže jsou Čechové, do vojska přijímáni nebudou – takové a podobné zbytečné problémy přetřásaly se v kolonii velmi živě; mnozí důstojníci, hlásící se do Družiny a pak do brigády, byli těmi civilními projektanty v pravém slova smysle mravně týráni. V snaze mít vojsko přímo ideálně slovanské, demokratické, bratrské a t. d. vynořily se plány, končící

planou rabulistikou o vlastnostech našeho pravého vojáka. Podle pravdy musí být přiznáno, že takové velmi dobře míněné nápady se také rodily mezi „novodružiníky“ a vojáky-zajatci.

Na II. Sjezdě Československých Spolků v Kijevě (25. dubna – 1. května 1916) bylo usneseno, že se z brigády má formovat armáda a že se má usilovat o osvobození zajatců. Toto usnesení odpovídalo plánu, formulovanému do podrobností v Paříži v únoru, o němž jsme do Ruska dali obšírnou zprávu. Posl. Dürich přijel na Rusko koncem června a jednal (aspoň s počátku) v témž smysle.

„Svaz“ (teď v Kijevě) podal v červnu 1916 Stavce nový projekt českého vojska, a ten byl gen. Alexějem doporučen generálnímu štábu, aby jej přepracoval a formuloval; generální štáb to učinil, ale ovšem udělal to způsobem svým. Stavka však ani tento plán, formulovaný generálním štábem, neschválila; zahraniční ministerstvo mělo námitky, a gen. Alexějev se dověděl od gen. Červinky o rozmanitých nepořádcích ve vojsku a o žalobách „Jednoty“ a t. d. a proto se také obrátil proti projektu „Svazu“. Tak byl projekt „Svazu“ začátkem srpna pohřben.

Naši krajané kladli veliké naděje na to, že si car sám přál osvobození slovanských zajatců. Souhlasil s osvobozením v zásadě již 21. dubna 1916 a schválil 10. července raport gen. Šuvajeva, přimlouvajícího se vřele za ulehčení slovanským zajatcům. Ovšem bylo to jen schválení osvobození zajatců; od toho bylo ještě daleko k formování vojska. To ostatně kijevští věděli a proto hned ve svém prvém projektu, v němž se sice dovolávali slov carových v audienci, žádali projev odpovědné vlády – Rusko, ač neúplně, přece bylo jen konstituční.

Ve prospěch zajatců se vyslovovali i po neúspěchu

srpnovém některé vlivné osobnosti; mezi nimi gen. Brusilov v obšírném raportě podaném gen. Alexějevu 6. ledna 1917. Ale ani Brusilov neměl úspěchu.

Z oposice proti Západu, z nechuti proti přízni, prokazované nám v Anglii a Francii, věnovalo ministerstvo zahraničí, jak už řečeno, na podzim 1916 větší pozornost československému osvobozenskému hnutí a rozhodlo se to hnutí kontrolovat a řídit. Začátkem prosince počali černosotěňci civilní i vojenští uskutečňovat svůj plán založením zvláštní Národní Rady pro Rusko; dne 17. prosince byl ministru války podán návrh, aby byl posl. Dürich postaven v čelo vládní národní rady, ministerská rada dala svůj souhlas 23. ledna 1917, ministr války Běljajev dne 2. února.

Třebaže oficiální Petrohrad podporoval posl. Düricha, nesouhlasil cele s jeho ruskou politikou. Posl. Dürich se totiž vydával všude, také v Rusku, za přívržence politiky dra Kramáře a hlásal připojení našich zemí k Rusku; dokonce se vyslovoval pro přijetí pravoslaví. Ale v ministerstvě zahraničních věcí věděli o strachu Anglie a Francie před panslavismem a panrusismem a proto Dürichův plán anexe s jakousi autonomií odmítali nebo aspoň restringovali; také se jim nelíbil, jak už řečeno, náš liberalism a katolicism. Přijali proto můj program úplné samostatnosti, ale domáhali se kontroly nad námi.

Podrobnosti o tom, jak od zásadního souhlasu carova, osvobodit slovanské zajatce, došlo k nepřátelským nám aktům ministra Stürmera a po něm Trepova (Trepov nastoupil po Stürmerovi 23. listopadu 1916), nebudu podávat; podávaly se mně výklady různé a neměl jsem, upřímně řečeno, ani kdy ani chuti, věcí se dlouho zabývat. Je přirozené, že za Stürmera naši lidé mu přičítali nástrahy germanofilské; do jaké míry tu rozho-

dovaly tendence politické, germanofilské, nebudu rozhodovat; jistě nějakou roli hrály.

Podávám výklad, který se mi zdál nejvěcnější. Stürmer byl proti osvobození zajatců (našich a slovanských vůbec) na přání kapitalistických kruhů. Zejména zajatci čeští byli dobrými, kvalifikovanými dělníky pro továrny a hodili se také pro uhelné a jiné doly. V tom souhlasili i někteří naši továrníci v Kijevě a proto byli pro legii malou a nevojenskou.

Tento výklad se dá posílit faktem, že později i Zatímní vláda na naše dělnické specialisty nezapomněla a nechtěla jich k vojsku propouštět.

Car sám nátlaku Stürmerovu podlehl a svolil, aby jeho červnový souhlas s osvobozením slovanských zajatců nebyl vykonán. Tak mi věc líčil můj spolehlivý informátor. Pro to mluví dopis carevny carovi ze dne 17. srpna 1916, žádající ve jménu Rasputina, aby slovanští zajatci osvobozováni nebyli (vydání carevniných dopisů vyšlo tiskem). Možná, že carovu svolení (tak aspoň zní moje informace) mělo být učiněno dosti postupným povolováním malého počtu zajatců do vojska; tím by naše brigáda nepatrně rostla, nebyla by z ní vznikla armáda. Druhý dopis carevny carovi o téže věci ze dne 27. srpna tomuto výkladu nasvědčuje.

49

Štefánik a s ním francouzská mise naléhali (1916 a 1917) na vojenské i civilní úřady, aby se naše vojsko formovalo. Generální štáb v Petrohradě ustanovil komisi pro vypracování řádu pro formaci našeho vojska. Jako mnohé komise, také tato věc protahovala; v říjnu řád přece byl hotov, ale jeho obsah našemu plánu neodpovídal. Měla se formovat něco větší Družina; vojsko

nebylo autonomní, naše, nýbrž úplně ruské, s ruskými vyššími důstojníky, s ruským velením atd. Tento řád odevzdán gen. Červinkou Stavce. „Svaz" zakročil a právem žádal, aby naše vojsko bylo aspoň také české, nejen ruské; Stavka uložila generálnímu štábu, aby projekt přepracoval. Definitivní redakce se protahovala do února 1917 – zatím vypukla revoluce a teprve nová revoluční vláda jej potvrdila.

Když vypukla revoluce, naši lidé, tak jak Rusové, obrátili. „Svaz" podal předsedovi Zatímní vlády (3. dubna) prohlášení proti Národní Radě Dürichově, že prý jsem vůdcem já; v obšírném podání Zatímní vládě „Svaz" formuluje svou žádost tak, že představitelem československého národa ve věcech mezinárodních jsem já, ve věcech Čechů a Slováků na Rusi „Svaz"; opakuje se nekonstituční chyba, které se kijevští hned ve svém I. Projektu dopustili. Ale nejen „Svaz", i „Jednota" si pospíšila memorandem podaným předsedovi Dumy, v němž se zle útočilo na Stürmera, Düricha atd. Nedivil jsem se obratu ani těchto našich lidí: v ministerstvu zahraničních věcí pan Priklonskij před chvílí se horlivě zastával posl. Düricha – po revoluci mu ihned hrozil zavřením...

Ministrem války v Zatímní vládě byl Gučkov. Ten se přidržel starých rozhodnutí proti nám a odmítl „Svazu" tvoření vojska povolit; za to nařídil, aby kvalifikovaní naši dělníci byli posláni do závodů pracujících na obranu Ruska. Avšak Miljukov, ministr zahraničí, ujal se naší věci: žádá Gučkova (20. března), aby vojsko bylo podle žádosti „Svazu" povoleno; pokud by šlo o žádoucí jednotné vedení celé akce, má se počkat, až přijedu do Ruska já. Miljukov také žádá (22. března), aby byla Dürichova Národní Rada zrušena; Gučkov to schvaluje (26. března). Konečně dne 24. dubna vo-

jenská rada Zatímní vlády potvrdila „Pravidla o organisaci československého vojska“.

Formování vojska podle nového řádu začalo v květnu a vedl je gen. Červinka, jako předseda formační komise; dne 22. dubna generální štáb dal vojenským obvodům nařízení, aby připouštěly odvod našich zajatců. V květnu pak jsem přijel do Petrohradu právě včas.

50

Na Západě byli jsme již dávno uznáni. Dohoda prohlásila naše osvobození za jednu z hlavních podmínek míru a s Dohodou souhlasil i pařížský diplomatický zástupce Ruska – na Rusku samém však jsme, díky revoluci, konečně v dvanácté hodině byli také uznáni, aspoň nepřímo.

Uvědomme si příčiny toho křiklavého rozdílu.

Již z podaného pragmatického vylíčení – podal jsem jen celkový obraz, vynechávaje podrobnosti – je vidět, že ruské civilní a vojenské úřady, počínajíc carem, slibovaly, ale skutečné formování našeho vojska neprováděly. Měli jsme potvrzený projekt, ale jeho provádění všude naráželo na odpor a zejména v Stavce samé. Zdržovalo se provádění a dělaly se stále nové překážky.

Tento stav věci vyplývá ze samé podstaty oficiálního Ruska a jeho základních osnov: samodržaví – pravoslaví – národnost (oficiální, ruská). Byli jsme carskému Rusku bratry a Slovany druhého řádu.

Tíhu tohoto carského absolutismu jsem zakoušel den ze dne na svých téměř nesčetných intervencích u všech možných úřadů vojenských a civilních. Měl jsem potvrzený řád pro formaci naší armády, dávaly se mi sliby, vydávaly se příkazy atd. – ale provádění vázlo a naráželo docela zjevně na odpor v samé Stavce. Jedno-

tlivci stále slibovali, ale svých slibů neplnili. Jednal jsem s nejvyššími a nejvlivnějšími osobami, s Kornilovem, po něm s Brusilovem atd. – slibovali všichni, ale měsíc za měsícem se uskutečnění armády protahovalo.

Pozoroval jsem nedůvěru a nepochopení na všech stranách. Vojenské úřady měly ovšem v té době dost starostí s vojskem vlastním; měly mužstva nadbytek a proto o české vojsko nestály. A ruští úřadové docela zjevně byli už unaveni. Rusko prohrálo, armáda se rozpadala – k čemu tu české vojsko, k čemu taková námaha? To aspoň byl důvod a důvod věcný. Ale mnozí se docela zjevně obávali našeho liberalismu a katolicismu, tyto pojmy jim splývaly. Zároveň docela podle ruské absolutistické trojice vyslovovány obavy, že by se musila povolit národní vojska také Polákům a jiným národům v Rusku, kdyby se zřídilo národní vojsko české. Proto se udržovala brigáda slabá jakožto část vojska ruského a naši vojáci musili přísahat věrnost Rusku, třebaže někteří generálové pochopovali, že by z čistě vojenských důvodů měli přísahat především svému národu.

Velmi často jsem slýchal žaloby na nevděk Bulharů – patrně prý se Čechové odvděčí Rusku stejným způsobem!

Veliká část ruských vojáků v úřadech pokládala naše zajatce stále ještě za Rakušany; nedovedli pochopit, že by byli Čechy a Slováky, legitimism se uznával i pro Rakousko. Jak nenáviděli revoluci ruskou, tak nepřiznávali revoluci českou. Naši hoši v táborech zajateckých musili znova a znova slyšet, že Františkovi Josefovi přísahali, a jestliže zradí jeho, že zradí také cara. K omluvě těchto Rusů budiž vzpomenuto, že se proti nám také v Italii, Anglii, Americe a někde i ve Francii, ovšem jen na počátku, uváděl argument týž. Teprve objasňováním a častým opakováním svých důvodů jsme byli

odrakouštěni. U mnohých ruských generálů a úředníků vůbec zásada legitimismu byla tak ustálená, že s naší revolucí sympathisovat ani nemohli. To platí do jisté míry i o gen. Alexějevu, jehož naši pokládali za našeho nejlepšího přítele; byl, ale nedovedl se zbavit svých staroruských názorů.

V praktické formě se uváděl legitimistický argument také v tom smysle, že by Rakušané a Němci mohli stejně užít zajatců ruských proti Rusku; toho argumentu užívali zejména také v Italii (Sonnino). Pokud se Ruska týká, argument nebyl docela správný, neboť Němci skutečně a soustavně vedli již mezi ruskými zajatci propagandu pro Německo.

Silný důvod proti armádě veliké měli ti reakcionáři, kteří ve svém nitru byli proti Západu a Dohodě; nepřáli si, aby naše vojsko šlo do Francie. V tom se mohli dovolávat našich krajanů; také gen. Červinka nebyl pro vyslání vojska do Francie. Uvádím příkladem, jak mně svou nechuť k Západu odůvodňoval jeden velmi vlivný reakcionář: akce Brusilova loni – dovozoval – nepřinesla Rusku žádného prospěchu, přes to, že prý zajato půl milionu nepřátel a vzato téměř milion děl (ve skutečnosti asi 250.000 zajatců; počet děl ovšem ještě více třeba redukovat.) Brusilov musil na naléhání cara svou akci uspíšit, ačkoli nebyl ještě se svou přípravou hotov; ale cara pohnul k tomu italský král – zde máte důkaz, že Rusko pracuje ne pro krále pruského, ale pro krále a presidenty na Západě!

Řekl jsem už, že spory našich krajanů a vzájemné denunciace a žaloby mnohé ruské vojáky disgustovaly; a dost bylo vojáků, kterým se nelíbilo vojenské fangličkářství. Ale hlavně působila na ruské úřady vojenské a civilní nechuť našich vlastních lidí k armádě veliké. O tom mně mluvil gen. Alexějev a j. stále. Měl

jsem od členů „Odbočky“ zprávu, že předseda „Svazu“ ještě roku 1916 na podzim, tedy když jednal o vojsko, výslovně si přál jen vojsko malé. Obával se ztrát na životech.

Revolucí se stala konečně náprava; Miljukova jsem získal již v Anglii pro náš plán, a šťastným řízením osudu stal se právě ministrem zahraničí. Povoluje novému směru gen. Duchonin (tenkrát hlavním ubytovatelem) rozkázal 13. června 1917, aby se brigáda rozšířila na čtyři pluky a aby se také rozšířil záložní prapor pro očekávané další rozšiřování vojska. Dokonce pak po Zborovu, u něhož naše brigáda osvědčila nejen svou chrabrost, ale také stratégickou dovednost, situace se zlepšila i vojensky. Naši hoši byli oficiálně pochváleni, jméno české brigády proniklo do širších kruhů ruských. Za odměnu vrchní vedení nařídilo formaci druhé divise.

Přes to se formace protahovala a protahovala. Třeba si totiž uvědomit, že revoluční vláda petrohradská se podstatně lišila od vojska a jeho vedení; ve vládě zasedali liberálové a socialisté, ale vojenské vyšší úřady byly smýšlení buď monarchistického anebo aspoň prostě vojenského, celý vojenský aparát zůstal starý. Miljukov a liberálové uznávali mne, pařížskou Národní Radu a náš program, ale vojáci postupovali podle svého zvyku.

Avšak i socialisté a liberálové všech směrů byli proti nám; že prý jsme šovinisté. Svobodomyslní a pokrokoví Rusové byli právě odjakživa v opposici proti vládě a její oficiální národnosti a proto byli proti našim snahám, zejména když na sporu a boji našich dvou křídel, pravého a levého, poznali, že mnoho našich lidí bylo zásadně, nebo aspoň z oportunistické taktiky, reakčních. Z tohoto důvodu Kerenský, jako ministr války, dal přímo rozkaz,

aby naše brigáda byla rozpuš.ěna, a totéž nařídil nový velitel kijevského „Okruhu“ Oberučev, sociální revolucionář. Min. Kerenskému jsem vyložil věc v Memorandu ze dne 22. května, plukovník Oberučev na má zakročení také se zmírnil. Obrat způsobil Zborov.

Po revoluci nová vláda dostala do svých rukou registratury všech úřadů a našly se různé oficiální a neoficiální zprávy, kompromitující některé naše lidi; rozvázali také liberální úředníci a sdělili mně, co se za carské vlády v ministerstvě zahraničí a jinde dálo. Bylo mně tvrzeno, že vlivný člen „Svazu“ býval přímo ve spojení s Ochrankou a Protopopovem, a odsud prý nechuť k našemu vojsku nejen v kruzích vládních, nýbrž i vojenských; neboť proti Ochrance a Protopopovu byli také slušní konservativní Rusové.

Situace naše vynikne velmi názorně, srovnáme-li osudy naší brigády s legií srbskou. Srbům srbský vyslanec Spalajković snadno vymohl povolení, aby z rakouských zajatců formovali srbskou legii. Srbové měli samostatný stát, Srbové byli spojenci, byli v Petrohradě oficiálně zastoupeni, byli pravoslavní, a proto ruské úřady přes své námitky legitimistické, které činily nám, Srbům beze všeho nábor „rakouských“ zajatců povolily. Hned v roce 1915 posláno do Srbska několik transportů. V Oděse byl srbský generál Živković, jemuž byli posláni srbští důstojníci a poddůstojníci, a tak v roce 1916 byla formována prvá srbská divise. Do této divise přešlo mnoho našich důstojníků a vojáků, protože se českého vojska dočkat nemohli. Srbové našim slíbili, že utvoří samostatný oddíl český, ale k tomu nedošlo; z Kijeva proti tomu agitováno, dost značný počet našich pak srbskou divisi opustil.

Osud této srbské divise a našich hochů v ní byl smutný. Proti německému postupu pod Mackensenem udatné

boje v Dobrudži zůstaly stratégicky neplodnými; ale sblížily nás se Srby a zesilovaly intimní součinnost. Není zde místa vykládat, jak se počalo s formováním druhé srbské divise a jak pro vnitřní spory a boje musila být rozpuštěna. Uvádím z historie srbské legie jen tolik, aby rozdíl mezi postavením oficiálního Ruska k nám a Srbům vynikl. Zároveň však užívám této příležitosti, abych tu vděčně vzpomněl těch našich důstojníků a vojáků, kteří na pláni Dobrudži kladli životy pro společnou svobodu a pro Srbsko. Na počátku roku 1917 (v dubnu) byli naši ze srbské legie od srbského komanda propuštěni a vrátili se do Kijeva, aby mohli vstoupit do armády naší.

Je anekdota o císaři Josefovi, jak mu velitel nějaké pevnosti uváděl na sto důvodů, proč jeho příjezd neoslavili střelbou; poslední byl, že neměli prachu. V podobném položení byli vůči mně ruští vojenští úřadové. Dávali mi všecky možné výklady, důvody a vytáčky, jak jsem je podle jejich řeči formuloval, ale neřekli mi, co jsem se dověděl teprve po bolševické revoluci: že se totiž vedoucí vojenské a vládní úřady hned 1915 formálně usnesly, že českou armádu nezřídí. Jak řečeno, to jsem se dověděl teprve po bolševickém převratu; srbský vojenský attaché Lontkević mi o tom přinesl zprávu.*

Chápal jsem, že se vojáci zvyklí poslouchat cítili vázáni tím rozhodnutím a úředním tajemstvím; ale přece mě mrzelo, že si ani Kornilov ani Brusilov při všem obdivu pro naše hochy netroufali změnit usnesení, učiněné za poměrů docela jiných. Bylo mi jasno, proč sliby carovy zůstaly nesplněny a proč i uznaný konečně formační řád neodpovídal našemu programu.

---

* Bohužel zemřel. Slíbil mi v Kijevě, že mi pošle prostřednictvím vyslanectví opis protokolů těch usnesení do Paříže neb Ameriky; neobdržel jsem jich, jestli je poslal.

Dostal jsem z Vídně bezpečné zprávy, že tam věděli o protahování a neochotě ruských úřadů a že se z toho hodně těšili. Naši hoši viděli v tom soustavném protahování se strany ruských vojenských a civilních úřadů podplacení Rakouskem, a myšlenka, že se jedná o rakouský vliv, častěji se v Odbočce přetřásala. Také ve sporech našich stran a v utvoření Národní Rady Dürichovy viděli mnozí vídeňské prsty (bez vědomí poslance Düricha); o Priklonském, organisátoru vládní Národní Rady, veřejně se tvrdilo (vinili ho i Rusové), že je placeným maďarofilem (býval před válkou v Budapešti konsulem, po revoluci tam byl viděn zase). Generál Štefánik vyslovoval mi odůvodněné prý podezření i proti jedné z kijevských osobností – byl by to jediný a ojedinělý případ zrady. Vyslovil jsem Štefánikovi pochybnost ve věci; slíbil mi podrobné písemné doklady, asi že shořely při pádu jeho létadla. Pochybuju i dnes, že byly dost průkazné.

51

Poznav situaci a hlavní osoby, zařídil jsem si svůj plán.

Naše akce vojenská velmi byla ztěžována růzností a velkým počtem instancí. V Petrohradě ministerstvo vojenství, generální štáb, k tomu ministerstvo zahraničí a ministerská rada, v Mogilevě Stavka (hlavní stan), v Kijevě úřady vojenského (kijevského) okruhu, a konečně měl také slovo generalisimus a velitel a štáb armádního sboru, jemuž naše části byly přiděleny. Bylo stálé putování od Anáše ke Kaifáši a Pilátovi; a ty dlouhé jízdy z místa na místo! A všude a od každého jsme musili dostat nějakou tu „bumagu“ a ta se psala ne rychle – v Rusku je také vojsko, jako všecko, zbyrokratisováno.

Vydatnou pomocí mně byli vyslancové spojeneckých mocností; všichni pomáhali ochotně a podporovali nás u ruských úřadů, když jsme rozličné menší věci vymáhali; stejně nám byli k ruce vojenští attaché, dlící obyčejně při Stavce v Mogilevě.

Založením a zařízením „Odbočky" pařížské Národní Rady práce byla zjednodušena; odpadly totiž různé instance krajanské. Dříve byl „Svaz" a byla „Jednota", a obě organisace zasahovaly do vojenské akce; vedle „Svazu" vznikla pak vládní „Národní Rada" (Dürich), „Svaz" se stával orgánem více konsulárním. K Družině byli přiděleni političtí (propagační) pomocníci; to odpovídá původnímu plánu družiny propagační; byli spojovacím článkem mezi vojenským velitelem Družiny a dobrovolníky, mezi velitelstvím Družiny a jinými vyššími velitelstvími a správou Svazu (po případě také mezi našimi vojáky a našimi organisacemi v zápolí). S počátku byl takový pomocník jeden (pan Tuček), ustanovený generálním štábem, později přibráni ještě dva (pp. J. Reimann a za Slováky J. Országh), jmenovaní velitelem Družiny.

Zřízením Odbočky ústřední pařížské Národní Rady nastalo zjednodušení. Jakmile jsem byl na Rusi, byl jsem podle organisačního řádu hlavou Odbočky a tím byla práce zjednodušena. Nastal větší pořádek a pracovalo se jednotněji a tím jsme získali důvěru Rusů a dohodových representantů.

Rozšířili jsme Odbočku Národní Rady a rozdělili práce; hlavním jejím zaměstnáním ovšem bylo vojsko a jeho zvětšení. Korespondence se zajatci — s jednotlivci a celými tábory — byla ohromná. Členové Odbočky a mnozí důstojníci a vojáci musili navštěvovat tábory a řídit odvod. Brzy nám vznikly starosti finanční; upravil se starší již plán a vypsána národní půjčka. Zjednodu-

šení jsem prováděl podle možnosti i v zařízeních ruských. Byla na př. v Kijevě vojenská komise, řídící formaci vojska; komise byla ruská, na místo několikačlenné komise jsem vymohl inspektora, ovšem také proto, že členové komise nám byli nepřátelští.

Velikou pomocí mně byl Jiří Klecanda, bohužel tak záhy zesnulý; člověk milý, věci oddaný a pracovník neúmorný. Znal dobře poměry v Petrohradě, v ministerstvech a armádě, a byl svým literárním povoláním ve styku s akademiky a profesory. Jako sekretář Odbočky chodil se mnou po všech ruských civilních a vojenských úřadech. Mnohé obchůzky a intervence vykonával sám úspěšně. V počátcích akce na Rusi podlehl do jisté míry politické fantastice svého českého a ruského okolí, ale boje Kijeva proti Petrohradu ho záhy vyléčily, a byl pak spolehlivým tlumočníkem našeho programu. Zasloužil se o naši věc v míře veliké.

Klecanda byl sekretářem Odbočky; sekretářem osobním mně byl mladý historik Papoušek.

Pro technické formování našeho vojska byl vládou ustanoven gen. Červinka, jako rozený Čech. Byl vhodným prostředkovatelem mezi ruskou vládou a „Svazem", později vládní Národní Radou; brzy po vypuknutí války byl přidělen kijevskému vojenskému obvodu a tam se mu dostalo vedení českých vojenských záležitostí. Později, když na podzim 1916 generální štáb dal formační řád, byl pověřen formací našeho vojska. Byl ruský voják a už tím míval spory se „Svazem" a „Jednotou", ale pracoval pro českou věc oddaně; byl konservativní a nesouhlasil ve všem se mnou, ale to nám nevadilo v spolupráci.

Úkol byl vybudovat armádu, anebo, jak jsme v Rusku říkali, „korpus" z prvotní Družiny, přeměněné v brigádu, pak v divisi s jádrem divise druhé. Plán byl, utvo-

řit napřed korpus jeden a připravovat druhý, neboť zajatců, hlásících se dobrovolně do armády, bylo dostatek. Pokračoval jsem ovšem, kde přestal Štefánik. Proti ruskému plánu propagačního vojska, vojska politického, hájil Štefánik názoru našeho, že je třeba vojska skutečného a co největšího a aby bylo posláno do Francie. To jsme ujednali hned po Briandově uznání našeho protirakouského programu.

52

Aby bylo docela jasno, čím se lišil můj plán od plánu ruského a „Svazu“: Mně šlo o to, abychom měli v Rusku svou armádu samostatnou, jíž bychom disponovali my. Nebylo dost, aby byla částí armády ruské; v tom případě by nám ji mohli rozstrkat po částech na ohromně dlouhé frontě a armáda jako celek by se nebyla uplatnila. Dále šlo o to, abychom měli armádu co největší, armádu opravdu vojenskou, nikoli politickou. Šlo o ducha naší armády – měla být naše, ne ruská, třebaže rusofilská; mně samému bylo na př. vedlejší, bylo-li komando ruské nebo české, hlavní věcí bylo, jací byli komandanti, jaký byl duch armády, k čemu a jak sloužila. Vojsko české musilo jasně vědět, proč bojuje a jakých má dosáhnout politických cílů; musilo přísahat národu svému – zkrátka musilo to být vojsko naše.

A druhé: armáda měla být převezena do Francie. To bylo ujednáno loni v Paříži, a Štefánik o to na Rusku od té doby až do mého příjezdu do Ruska pracoval.

Odpůrcové Francie a Západu vůbec byli proti tomu a proti odvedení našich zajatců do Francie; jednalo se o věci za carského režimu v jednotlivých ministerstvech a v ministerské radě. Když M. Albert Thomas přijel do Petrohradu, obnovil ve jménu francouzské vlády

žádost, aby naše vojsko bylo převedeno do Francie; generální štáb tenkrát (rozhodnutím ze dne 14. května 1917) plán schválil a velmi pěkně odůvodnil – bylo právě již po revoluci a ledy byly prolomeny. Ujednal jsem s francouzskou vojenskou misí, že pošleme do Francie zatím 30.000 zajatců, mezi nimi několik tisíc Jihoslovanů; M. Thomas souhlasil a pomáhal všemožně, aby se akce urychlila; ujednání s M. Thomasem je prvou podepsanou smlouvou Národní Rady se státem a je to zase Francie, která takto prvá naši Národní Radu uznala za kompaciscenta. Ze zajatců měla ve Francii část pracovat v továrnách. Bylo nám slíbeno (ministerstvem zahraničí a generálním štábem), že transporty co nejdříve půjdou přes Archangelsk. Přes to věc vázla – prvý transport se odpravil de facto teprve v listopadu. A počet byl mnohem menší, než jsme si přáli. Ale doufali jsme, že se do Francie brzy dostaneme Sibiří.

Ohledy na budoucí pobyt armády ve Francii, rozumí se, měly jistý vliv na organisaci vojska; zavedli jsme francouzskou disciplinu, aby po převezení nevznikaly obtíže ve Francii, a přibráni k vojsku francouzští spojovací důstojníci.

Všecka moje starost byla obrácena k tomu, abychom nebyli vtaženi do ruského vojenského chaosu a aby se armáda držela pohromadě; do jisté míry se to podařilo právě následkem úpadku ruské armády a celého rozvratu Ruska. Naši hoši viděli jen rozvrat, a to působilo odstrašivě; administračně nám rozvrat pomáhal potud, že jsme se často brevi manu zaopatřovali materiálem ruských vojenských skladů, který by byl býval bez nás ostatně rozkraden. Sledovali jsme v tom do značné míry taktiku „fait accompli“; jednání s úřady bylo téměř nemožné, taková byla všude nejistota a den ze dne se rozhodující osoby měnily. Ujednal jsem věc s Korni-

lovem, ale den na to byl už Brusilov atd. – úplný již rozvrat, nejistota.

Vládní povolení formace bylo nařízením jen rámcovým; pro provádění šlo o jednotlivosti a hlavně šlo ještě o definitivní určení velikosti naší armády. Žádal jsem ovšem korpus napřed jeden, pak podle okolností druhý. A tohoto důležitého rozhodnutí jsem dosáhl konečně 9. října od gen. Duchonina, nově ustanoveného šéfa generálního štábu v Stavce; znal a cenil naše hochy, jejich činnost výzvědnou a akci zborovskou a měl odvahu nehledět k zastaralému usnesení ruské vlády. Duchonin, jak už uvedeno, v červnu rozšířil brigádu; lišil se od Brusilova, Kornilova, Alexějeva a j., kteří nás stejně uznávali a cenili, ale neodvažovali se zrušit starý vládní zákaz. Měli jsme tedy korpus a to korpus podle dohody samostatný; dále bylo výslovně s Duchoninem dohodnuto, že naše vojsko je určeno pouze proti nepříteli vnějšímu. Tím moje hlavní zásada nevměšování byla přijata a potvrzena Rusy samými. Dosáhli jsme tím jistoty, že ve stranických sporech a bojích ruských nebudeme od Rusů požadováni, dnes od toho, zítra od druhého. Tou formulí jsem uspokojil také ty konservativní a reakční živly v ruské armádě, které se do poslední chvíle vzpíraly proti samostatné armádě a bály se jí.

Brzy po rozhodnutí věci Duchoninem vybral jsem z ruských generálů za náčelníka našeho korpusu generála Šokorova. V čelo generálního štábu postavil jsem bývalého generála Dieterichsa; dověděl jsem se, že je v Kijevě a že na nádraží pracuje jako obyčejný dělník (věděl jsem o něm už ve Stavce); tím spíše jsem jej vybral pro náš generální štáb. Prakticky teprve tím ustanovením obou vedoucích velitelů formace korpusu byla zabezpečena.

Zde musím povědět ještě slovo o generálu Duchoninu. Byl to mladý, energický a schopný důstojník a člověk velmi čestný; bránil se proti příkazům Lenina, poroučejícího, aby s Centrálními Mocnostmi uzavřel příměří. Pochopil naši situaci a pomohl nám. Na neštěstí jej bolševici zabili (2. prosince 1917), když se pod Krylenkem zmocnili Stavky. Barbarským způsobem tělo zavražděného několik dní bylo zneuctíváno na mogilevském nádraží; konečně přece smělo být převezeno do Kijeva, aby tam bylo pochováno. Sešli jsme se k pohřbu, ale pohřeb nebyl dovolen; teprve na další prosby a naléhání všech zúčastněných smělo být tělo pochováno v noci.

Několik dní po pohřbu navštívil jsem vdovu a tu jsem se k svému ustrnutí dověděl, že nebožtík by byl ochotně přijal místo hlavního velitele našeho korpusu; a paní Duchoninná naznačovala, že tu nabídku očekával. Já však, když jsem velitele ustanovoval a s Duchoninem se radil, na něho jsem nepomýšlel, domnívaje se, že by velitelství jednoho korpusu pokládal za zmenšení své vysoké hodnosti a proto jsem mu místa nenabídl. Jistě by byl jako náš velitel opustil své místo v Mogilevě a zůstal živ... Zachováme mu věrnou památku – učinil ze slova a papíru tělo, příznivé rozhodnutí Zatímní vlády učinil skutkem.

Jen slovem budiž zde upozorněno na ruské důstojníky v naší armádě. Měli jsme mezi zajatci jen důstojníky nižší; generálů a šéfů jednotlivých vojenských oddílů a úřadů jsme neměli a proto jsme brali za hlavní velitele důstojníky ruské. Nemohli jsme ustanovovat nepřipravené a nevyzkoušené důstojníky naše, většinou mladé. To všude vyplývalo ze situace: na Rusku jsme měli vyšší důstojníky ruské, ve Francii francouzské, v Italii italské. V Rusku ruského vedení našeho vojska

od počátku dbáno tím více, že armáda měla být ruská, ne česká. Rozumí se samo sebou, že tím všude byly dány obtíže. A zejména tím, že mezi ruskými důstojníky byla značnější část takových, kteří své poslání nepochopili. Na mnohých mimo to byl zjevný účinek té všeobecné demoralisace carského režimu, v administraci i v službě vojenské. Měl jsem v tom mnohé obtíže. I část našich důstojníků a vojáků na příklad nerozuměla ihned, proč jsem brzy po svém příchodu odvolal velitele brigády Mamontova, jenž se těšil oblibě a důvěře vojska; jistě člověk dovedný, ale byl více žurnalista a tribun nežli voják.

V Družině bylo velení ruské; již v divisi druhé bylo velení české, v korpusu se zavedlo české; namnoze ovšem jen podle jména, neboť nebylo času ani schopností na rychlo velení ruské nejen přeložit, nýbrž podle naší potřeby vytvořit. To souviselo s celým zařízením vojenským.

53

Vůbec dlužno si představit potíže, které jsme s organisací vojska měli. Nebyla to jen otázka velení a vojenských signálů, nýbrž šlo o celou vojenskou administraci.

Vojáci dále byli dobrovolníci; přihlásili se dobrovolně a už tím byla dána jistá volnost. Měli jsme ideál armády demokratické; je pochopitelné, že se v ruském chaosu ideál svobody, rovnosti a bratrství pojímal nezřídka poněkud anarchisticky. A když se dokonce po bolševickém převratu bolševism ujímal i v našich řadách, bylo těžkým úkolem vypracovat na rychlo demokratický systém kázně a poslušnosti, vojsku v poli nezbytný. Přijali jsme, jak už řečeno, francouzský disciplinární řád s nutnými na čas změnami.

Mezi dobrovolníky přirozeně byli stoupenci všech stran a směrů domácích a to také působilo jisté nesnadnosti; vojáci a zvláště důstojníci nedovedli vždy rozlišit mezi politikou a stratégií. Ale protivy nebyly tak ostré jak doma, protože jsme byli v cizině, bez domácího prostředí.

Nebyl snadný úkol za těchto poměrů vojsko zorganisovat čistě vojensky a dosáhnout vojenské odbornosti. Nešlo jen, opakuji, o to, má-li být velení ruské nebo české, a o tom se velmi dlouho jednalo, šlo o smysl toho velení, o dalekosáhlé problémy, jaká stratégie a taktika by odpovídala duchu našeho národa. V každém případě šlo o to, dobrovolnickou armádu učinit zdatnou vojensky. Nemohl jsem si tajit, že při vší opatrnosti v organisování armády a jejího vedení jakožto celku a jednotlivých částí a odborů byla jistá dávka diletantismu. Já sám, nevoják, musil jsem se mnoho napřemýšlet, abych jednotlivým úkolům dostál. Nešlo jen o sestavení vojska, nýbrž o vojsko, jež by vojensky dostálo svým úkolům, až bychom se musili srážet s nepřítelem, vojensky vynikajícím. Bylo přirozené, že se naši srovnávali se svým okolím ruským; ale musili jsme pamatovat na Němce a Prusy, se kterými jsme chtěli bojovat. Vojenská odbornost a kázeň zaručují v boji menší ztráty; také lidskost, nejen militarism, vyžaduje dobrého ozbrojení a dobrého vojenského výcviku.

Poměry vyžadovaly na jednotlivcích samostatnosti úsudku a akcí; v celku právě v tom legie obstála dobře. V malém i velkém se projevil talent a nadání improvisační.

Vzory bolševické se nedaly prostě zakázat. Proto jsme na příklad omezili komitéty, zavedené ostatně již za Kerenského, na úkoly hospodářské, vzdělavací a pod. Demokratická správa vojska, zejména dobrovolnického,

vyžadovala jistého spolurozhodování vojáků samých. V demokratické armádě přirozeně je těžký problém důstojnický, jakých předností a výsad důstojník může a smí ještě požívat. Na příklad ihned vznikla otázka, mají-li se důstojníci stravovat zvlášť, a podobné problémy větší a menší. Nebylo možné řešit tyto a podobné otázky na rychlo bez zkušeností paušálně a definitivně; za daných poměrů nebyla tuhá uniformace ani možná, a proto se v jednotlivých částech postupovalo více méně samostatně.

Sokol, jeho zásady a ideály, byly nám vzory a školou; ovšem byl jsem si rozdílu vojáka a sokola dobře vědom, ale idea sokolská měla značný vliv a vliv dobrý. Dělaly se chyby, ale v celku se pokus přec jen podařil.

Velmi těžký byl úkol zásobovací; měli jsme brzy přes 40.000 vojáků a šlo o to, zaopatřit jim zbraně, oděv a obuv, chléb a maso. Do jisté míry rozvrat armády ruské nám tu pomohl, jak už bylo řečeno. Nebylo snadno od ukrajinských mužíků dostat obilí a mouky, protože za peníze prodávat nechtěli — žádali si nástroje, hřebíky atp.; a konečně překážela nám politická situace, stále se měnící.

Původně a napřed jsme byli závislí na vojenských úřadech ruských. Když jsme se však shromažďovali na Ukrajině, úřady ruské pozvolna ustupovaly úřadům ukrajinským tou měrou, jak se právě Ukrajina osamostatňovala. Zároveň jsme se nemohli vyhnout tomu, jednat s nově povstávající autoritou bolševickou, která se stala panující.

Vznikla těžká otázka transportu, jak totiž dopravit naše vojsko na východ; neboť jsme se drželi toho, že se přes Sibiř a přes moře chceme dostat do Francie. Ruské dráhy se den ode dne porušovaly, co do správy i co do materiálu. Proto otázka transportu byla tak obtížná.

Je přirozené, že ve velkém počtu dobrovolců nebyli všichni stejné kvality a hodnoty. A také se rozumí, že se nehlásili všichni jen z ideálního nadšení vlasteneckého. Ruské zajatecké tábory byly většinou velmi zlé pro naše lidi, – špatně působila zejména nesvoboda a byrokratický tlak politicky nevzdělaných velitelů táborů – a proto legie pro ně znamenala osvobození. To platí ovšem pro dobu pozdější, porevoluční, pro 1917 a zejména 1918. Legie jim poskytovaly větší bezpečnosti osobní a lepšího zaopatření, zejména také v nemoci; vstup do legie chránil také před Rakouskem – kdyby se byli vrátili domů, byli by se dostali do rakouské armády a v té by se byli měli hůře a bylo by padlo mnoho životů. Právě i v tom naše vojsko bylo záchranou.

Hoši sami dobře dávali pozor na různé formy „ulejváctví"; před bitvou u Zborova na sto starodružiníků odešlo – to byli lidé rození a vychovaní na Rusku. Avšak velká většina našich lidí byli vojáci dobří a spolehliví a plnili svůj těžký úkol zdárně a čestně. Měl jsem mnohé zkušenosti a příležitosti pozorovat našeho vojáka a tím českého člověka.

Neznám počet českých a slovenských zajatců na Rusku a proto nedovedu ustanovit přesný poměr legionářů k zajatcům; zdálo se mi, že počet těch, kdo se k nám nepřihlásili, byl dost značný. Přesné konstatování věci bylo by dobrým měřítkem obecné uvědomělosti a politické odhodlanosti.

Můj poměr k vojákům byl dobrý, přátelský, kamarádský, ačkoli jsem byl v úsudcích přísný a podle potřeby i velmi přísný. Upřímnost zdá se mi nejlepší vlastností pro dobrý poměr každého nižšího i vyššího velitele k vojákům; vedle upřímnosti nutná je důslednost a hlavně spravedlnost. Vojsko nezbytně spočívá na autoritě, a zejména ve válce důstojníci a velitelé jsou tím,

čím v politickém životě jsou vůdcové. Ale vůdce vojenský nesmí být demagogem, to se brzy vymstí i jemu samému, neboť v nebezpečí válečném běží o životy a v nebezpečí se lidé stávají realisty a posuzují své představené neúprosně. Nesprávně pochopený demokratism svádí důstojníky k demagogické neupřímnosti a falši.

Voják je upřímnější než civilista, není ve vzájemném poměru jednoho k druhému, nižšího k vyššímu a naopak, těch formalit, které nacházíme v životě občanském. Vzniká druh lakonismu, daného přesností, určitostí a praktičností celého vojenského mechanismu; poměrně značná rovnost, to, že voják má postaráno o chléb, oděv a byt a že není hospodářské konkurence a boje o živobytí, způsobuje jistou upřímnost a odkrytost. Voják žije stále ve společnosti svých kamarádů, na veřejnosti, a stává se tím a celým povoláním objektivističtějším, méně subjektivistickým. Jeho povolání je svou podstatou neskeptické. Voják je naivnější, je dítě a má také dětinské slabosti; jsou mnohé řevnivosti, pocházející z toho, že armáda representuje stupnici hodností a povinností; rek před nepřítelem dovede v rotě být dětinským a malicherným. V našich legiích skoro každý jednotlivec procházel ohněm kritiky a řevnivosti. Byla větší, menší napětí a třenice mezi starodružiníky a pozdějšími legionáři, kritisovali se ostře ti, kdo přišli z legie srbské, vzpomínalo se na hříchy a hříšky, zejména důstojníků, jichž se dopustili v armádě rakouské, žárlili na sebe příslušníci různých táborů v Rusku atd.

Ovšem při tom všem musíme mít na paměti docela abnormální ruské poměry, v nichž armáda byla formována.

Ze styku s vojáky jsem se přesvědčoval, že ke mně mají důvěru. Věděli, že jsem doma hájil nutnosti kritické a střízlivé politiky; očekávali tudíž, že na Rusku

nebudu postupovat jinak a že jsem si dobře rozmyslil, co podnikám a čeho na nich žádám. Podával jsem jim zdůvodněný program a ten byl přijímán; naši vojáci byli dost vzdělaní, aby vývody historické a politické dovedli posoudit, pochopit a přijmout. Dovolával jsem se rozumu, usiloval jsem o přesvědčení a obětavost z přesvědčení. Říkal jsem jim o našich hlavních obtížích docela odkrytě. Viděli na vlastní oči a přesvědčovali se denní zkušeností, že jsem se o zásobování a celkový stav vojska staral; a konečně, myslím, na ně působil příznivě můj prostý život a to, že jsem sám neměl, nebo lépe řečeno neprozrazoval, strachu. Podal jsem jim za revoluce bolševické v Petrohradě, v Moskvě, v Kijevě důkazy, že jsem se v konání své povinnosti nevyhýbal nebezpečí života. Tím jsem dostal právo žádat od nich oběti, i nejvyšší oběť života.

Bojovníkem je náš voják dobrým, chrabrým, až k nejodvážnějšímu hrdinství; ale musí vědět, zač bojuje; obětavost ze slepé poslušnosti, jak se žádala a pěstila v armádě rakouské, byla brzy překonána. Oživení husitského ducha nebylo pouhým heslem, bylo reálním citem a odhodláním; proto také pojmenování našich pluků podle Husa, Žižky atd., které se provedlo po bitvě u Zborova, nebylo pouhou historickou okrasou. Že se husitská idea neprovedla důsledně a v celém oboru válečnictví a vojenské správy, třeba vyložit z nemožnosti, překonat v rychlosti dané vojenské poměry (tradici rakouskou a ruskou) a provést svou ideu s nutným zřetelem k požadavkům doby.

Anekdotická, ale charakteristická maličkost: naši hoši měli kalichy a lvy ve svých znacích; ruští sedláci v tom viděli rjumočky a sobačky (skleničky a psíčky) a myslím, že to přispělo k tomu, že ty znaky nebyly užívány všeobecně.

Mé prvé vystoupení proti Rakousku ve Švýcarsku na Husův den bylo organickým důsledkem naší historie – stejně organickým a národním v nejlepším slova smysle, bylo oživení husitské a táborské tradice vojenské.

Náš voják je v akci rychlý; postřehuje rychle, rychle se orientuje; ale neúspěch snáší nedobře. Z nebezpečné situace se však dovede vysekat. Podotkl jsem již, jak v bitvě u Zborova ukázali naši vojáci nejen osobní udatnost, ale také značný talent hejtmanský, taktický.

Slovák je také voják dobrý; je ještě více zvyklý poslouchat než rozkazovat a řídit.

Vím dobře, že dobré vojsko není zabezpečeno jen osobní chrabrostí a udatností jednotlivců; ta udatnost se musí udržovat všeobecnou kázní; neběží jen o nebojácnost v ohni, nýbrž o vytrvalost v únavné a vysilující službě polní. A voják nežije jen kázní, nýbrž i chlebem – dobré zásobování je v naší době podstatnou podmínkou úspěchu. Týž voják, týž pluk a celá armáda může být dnes udatná, zítra podlehne panice. Vojsko vyžaduje správné organisace, administrace a potřebuje stálého vedení; udatnost jednotlivců je jen jednou složkou, zaručující vítězství. Proto právě ve vojsku demokratickém otázka důstojnická a poddůstojnická je tak důležitá.

54

Nové obtíže nám připravoval a brzy způsobil převrat bolševický 7. listopadu 1917.

Pozoroval jsem bolševické hnutí v Petrohradě a byl jsem svědkem, jak přešlo do Moskvy a Kijeva. Byla to opravdu divná náhoda, že jsem se po každé dostal do samého středu bolševických bojů. V Petrohradě bydlil jsem v Morské, poblíž Dvorce, a naproti mně byl te-

legraf a telefon; o tyto objekty se vedl boj na ulici, ve které jsem bydlil. Odbočka měla své místnosti ze začátku v Basejné, pak na Znamenské; k denním poradám chodil jsem z Morské na Znamenskou, a tu jsem musil projít také Litějním Prospektem, na němž se tenkrát často sváděly pouliční boje. Přicházel jsem do porad pravidelně a denně; často jsem prošel ulicemi, když se střílelo. Kolegové v Odbočce to neradi viděli; myslím, že to byl nynější vyslanec Šeba, jenž mi vytýkal jakýsi fysiologický nedostatek smyslu pro nebezpečí. Bylo ujednáno, že musím mít k ruce strážce; tak jsem dostal zajatce Hůzu. A na naléhání Odbočky, aby se mi nic nestalo, měl jsem se přestěhovat do Moskvy. Odbočka mě za nedlouho měla následovat. Odpravil jsem se tedy do Moskvy, ale ráno, když jsem přijížděl, nastal boj bolševiků a vojsk Kerenského, a já jsem se nečekaně octl v známém hotelu Metropol, z něhož Kerenského junkeři na rychlo udělali pevnost; prožil jsem v něm šest perných dnů pod obléháním bolševiků. Když junkeři poslední den v noci nepozorovaně odtáhli a druhý den bolševici hotelskou pevnost (hotel byl skutečně velmi solidní, zdivo masivní) vzali, byl jsem zvolen za mluvčího cizinců, za Rusy zvolen Polák, neboť Rusové se funkce báli. Když jsem pak z Moskvy odejel do Kijeva, dostal jsem se za obléhání Kijeva bolševiky do francouzského hotelu na Kreščatiku, tedy na místo už svou polohou nebezpečné (také do hotelu vletěl za porady ve vedlejším pokoji ohromný obus, ale náhodou neexplodoval); na naléhání přátel jsem se přestěhoval do sanatoria, ale nebezpečí tím nebylo menší, protože jsem pravidelně docházel na schůzi s Odbočkou a střely bily i do sanatoria a do mé světnice. Prošli a proběhli jsme s Hůzou jednoho odpoledne pravým krupobitím bolševických střel . . . Ještě teď, když po letech rozmanité zku-

šenosti vzpomínám bolševické okupace hlavních měst Ruska, zdá se mi to všecko jako tísnivý sen.

Mne převrat zajímal hlavně k vůli našemu vojsku a vojenským plánům. Bylo brzy patrno, že bolševici chtěj nechtěj sjednají s Němci mír. I v tom následovali příkladu carova a svých předchůdců. Divné hry osudu: Miljukov ustoupil ze Zatímní vlády před Kerenským proto, že Kerenskij chtěl revisi programu ve smyslu pacifistickém; později se Kerenskij pokusil o boj, Miljukov byl ochoten jednat s Němci o mír.

Utvrdil jsem se v přesvědčení: nemíchat se do ruských vnitřních věcí, způsobených revolucí a přepravit se z Ruska do Francie, jak jsem to ve Francii ujednal.

Když tedy bolševici pod Muravjevem přitáhli na Ukrajinu proti buržoasní Radě a aby dobyli Kijeva, sjednali jsme s nimi smlouvu: zaručili nám ozbrojenou neutralitu a volný odjezd z Ruska do Francie. Přiznáním ozbrojené neutrality byli jsme (Národní Rada) uznáni za pravidelnou a samostatnou armádu a vládu.

Kijev bolševiky byl vzat 8. února: den před tím jsem prohlásil podle ujednání s francouzskou vojenskou misí armádu za část armády francouzské, abychom tím svou posici zesílili.

Muravjev sám hleděl svým závazkům dostát; avšak kijevský bolševický sovět, prý bez vědomí Muravjeva, poslal agitátory české k našemu vojsku, aby vstoupilo do Rudé armády. To byla tenkrát jedna z kritických chvil, jakých dost jsme mívali často. Po zralé úvaze rozhodl jsem, aby byli bolševičtí agitátoři našimi hochy vyslechnuti. To se stalo a následek byl, že se z celé armády přihlásilo do Rudé armády tuším 218 mužů; a z těch se k nám hned druhého dne někteří vrátili – přirozeně, neboť brzy poznali vady bolševické armády. Na příklad uvádím, že se jeden z našich „rudých“ hned

druhý den chlubil plnou kapsou hodinek. Takový argument lepším lidem otevřel oči lépe, než by byl učinil můj zákaz vyslechnout důvody bolševiků. Pravda, někteří ruští a francouzští důstojníci přijali moje rozhodnutí velmi skepticky, ale výsledek byl pro mne a proti vojenskému byrokratismu.

Nezapírám, že mezi těmi, kdo se přidali k bolševikům, byli také lidé slušnější a slušní. Někteří pak nám ve svém postavení v bolševické armádě prokazovali dobré služby.

Řádění bolševiků v Kijevě a jeho okolí ukládalo nám těžký úkol trpělivosti; zejména jsme byli vzrušeni zprávou, že proti úmluvě pobili naše vojáky, kteří nedaleko Kijeva střežili vojenské zásoby. A ve své brutálnosti bolševické přesily nespokojily se ubitím našich stráží, nýbrž znečistily a pokálely mrtvoly, zbavené oděvu a obuvi. Tenkrát nebylo snadno odolat přirozenému pudu po potrestání; ale v uvážení všech okolností jsem se spokojil důrazným protestem a bolševickým slibem, že pachatelé budou potrestáni a že úmluvy budou loyálně dodrženy.

Viděl jsem mnoho hrozného a nelidského za bolševické revoluce; ale zvláštní asociací vzpomínám při jméně „bolševism" jednoho obrazu. Nějakou dobu po pouličních bojích v Petrohradě a j. rozvážely se mrtvoly padlých obětí po rodinách, obyčejně na známém ruském izvoščiku. Ztuhlé tělo bylo položeno jako kláda ve vozíku; po jedné straně vyčnívaly nohy, po druhé hlava, někdy ruka. Často byla mrtvola postavena do vozíku a nějakým hadrem nebo provázkem připevněna. I to jsem viděl, že byla postavena hlavou dolů, nohy čněly do výše. To zbytečné, nerozumné, barbarské ubíjení životů zaráží mě posud ve vzpomínce na tyto příšerné pohledy.

Smlouvu s Muravjevem podepsali naši hoši před dobytím Kijeva; s Muravjevem jsem jednal 10. února 1918 v jeho železničním salonním voze za přítomnosti dohodových representantů, kteří mne zvolili za vyjednavače (sami neznali rusky). Dne 16. února jsem dostal od Muravjeva listinu, zaručující našim ozbrojeným vojínům volný a nerušený pochod do Francie.

O poměru Muravjeva ke mně bylo v Kijevě mnoho klepů, šířených některými reakcionáři; bolševický generalisimus prý se mi „nápadně" kořil atp. Mně samému při jedné příležitosti řekl, že mne dávno zná ze zpráv a spisů, a proto prý mi vyhovoval. Býval, jak jsem slyšel, policejním důstojníkem a bolševikem z donucení; byl později na rozkaz z Moskvy zastřelen. (Říkalo se, pro finanční a j. zpronevěry.)

55

Mně bolševism v tu dobu, jak řečeno, byl především problémem vojenským, t. j. jak se bude chovat k naší armádě; ale rozumí se, že jsem stopoval hnutí bolševické se sociologickým zájmem. Pozoroval jsem dělnické a socialistické hnutí dávno po celé Evropě a u nás doma, a tak vznikla moje kritika marxismu. Zabývaje se studiem Ruska, stopoval jsem směr Leninův od samého počátku; přišed pak za války do Petrohradu, pozoroval jsem začátky jeho revoluční propagandy. Pod bolševickým režimem jsem prožil pak téměř půl roku, viděl jsem jej v zárodcích a sledoval jsem, jak se vyvíjel.

Není zde místa, abych pojednával o bolševismu; povím o něm jen tolik, kolik je tu k mému dalšímu vypravování potřebno; moje stanovisko k bolševikům dělalo dost lidem bolení hlavy a tedy také z toho důvodu své stanovisko objasním.

Co do principu, nepokládám komunism za ideál sociální a socialistický, jestli se komunismem rozumí rovnost hospodářská a sociální naprostá. Normální stav společnosti politický a sociální nedá se uskutečnit bez silného individualismu, t. j. bez svobodné iniciativy jednotlivců, a to prakticky znamená takový režim, jenž umožňuje rozvoj rozmanitých individualit, fysicky i duchovně od přírody nestejně nadaných. Nestejná je situace každého individua ve společnosti, nestejné je jeho okolí společenské; jednotlivec nejlépe dovede užít svých vlastních sil a sil svého okolí podle vlastního uznání; rozhoduje-li o člověku člověk jiný a vede-li, je nebezpečí, že se všech sil vedeného náležitě a plně neužije. To vidět všude a vidět to politicky ve všech formách vlády, v nichž se vyvinul silnější centralism; a komunism je právě centralistický. Zejména centralism bolševistický je velmi tuhý; je to režim abstraktní, dedukovaný z these a násilně prováděný; bolševism je absolutistická diktatura jednoho a jeho pomocníků; bolševism je neomylnický a inkvisitorský a právě proto nemá s vědou a filosofií vědeckou nic společného; věda, tak jak demokracie, je bez svobody nemožná.

Pokládám demokracii důsledně a správně prováděnou, demokracii nejen politickou, nýbrž i hospodářskou a sociální, za stav společnosti naší době a dosti dlouhé budoucnosti přiměřený a žádoucí. Hospodářský a sociální režim kapitalistický je nedokonalý svou jednostranností; kapitalism sice umožňuje mnohým – ne všem! – individuální iniciativu, podnikavost a tvořivost, ale rozdělení vytvořených hodnot, jejich osvojení neřídí se produkční zdatností, nýbrž pravidly pro osvojování cizí práce a jejích výtěžků. Prakticky demokracie znamená nerovnost snesitelnou, nerovnost co nejmenší a stále se zmenšující. Ovšem – to se snadno řekne; ale

provedení mohou být rozmanitá. Proto také soustav komunismu je a může být velmi mnoho.

O tom všem nás poučuje také experiment ruský a jeho rychlý vývoj a značné změny.

Roku 1917 nešlo Leninovi vlastně o uskutečnění zásad a ideálů komunismu na Rusi, nýbrž o užití Ruska k tomu, ty ideály uskutečnit nebo aspoň uspíšit v Evropě. O tom řekl Lenin své mínění častěji; ale chyboval a to tím, že měl nesprávný názor o stavu Evropy, jak o stavu Ruska. Jeho filosofie dějin byla pochybená. Již Marx a Engels se mýlili ve svém očekávání a prorokování definitivní revoluce; Lenin a jeho stoupenci se tím nedali odstrašit a čekali sociální revoluci znova. Kdy? Kde?

Co Marx podle Feuerbacha říká o anthropomorfismu náboženském, platí také v oboru sociálním a politickém: člověk si nedělá podle sebe jen nebe nadpozemské, nýbrž také pozemské, budoucí. Rusové jsou neschopni provést komunism marxistický; jsou jako celek ještě příliš nekulturní a carismem pokažení, aby chápali a prováděli Marxovy názory o komunismu, jakožto definitivním stadiu dlouhého historického procesu. To, co Lenin a jeho lidé prováděli, komunismem ani být nemohlo, leda komunistickými maličkostmi; jako systém to byl primitivní kapitalism (agrární) a primitivní socialism pod dozorem primitivního státu, vznikajícího z anarchistických jednotek, vypadlých z caristického také primitivního, centralismu. Ruský primitivism vůbec – masa negramotných sedláků, osamocených ve svých děrevňách, nedostatek komunikace, úpadek vojska a byrokracie prohranou válkou, zhroucení carismu a cesaropapismu, bezradnost politických stran a stavů – to všechno umožnilo energickému samozvanci bolševický převrat v hlavních městech a vládu nepatrné, ale organisované menšině.

Vady a nedostatky sociálního a politického anthropomorfismu bylo všude vidět; odpovědných míst správních a vojenských dostávalo se většinou mladým, nezkušeným a odborně nevzdělaným lidem. Lepší z nich se snažili svému úkolu jakž takž dostát; hledali a vynalézali, co dávno bylo známo a již existovalo; mnozí však svého postavení prostě zneužívali a využívali pro své osobní cíle. Kdo se teprve má učit znát cifry a počítat, nemůže užít počtu integrálního. Jestliže Lenin sám tak často vyznává, že dělají chyby a že se musí učit, je v tom kus ruské poctivosti, ale zároveň obžaloba: dnes se v žádném oboru, ani v administraci a politice, abeceda nemusí vynalézat znovu a samostatně. Nesčíslné improvisace tvořily svou nesystematičností bolševický systém. Polovzdělání bolševické je horší než nevzdělání. Diktatura bolševická prýští z nekritického, docela nevědeckého neomylnictví; režim, který se bojí kritiky a uznání myslících lidí, je eo ipso nemožný.

Nedostatek kulturnosti, ten zvláštní primitivism, vidí se také v oficiálním přijímání všech nehorázností t. zv. moderního umění.

Také se ve správě mstil nesprávný marxistický názor o ideologii státu, jehož organisaci a správě marxisté nikdy nevěnovali dost pozornosti a studia, přestávajíce na anarchismu (astatismu) a zdůrazňujíce absolutní primárnost hospodářských poměrů (materialism ekonomický nebo historický). Tento marxistický materialism se hodil ruské pasivnosti – nemusili se ex thesi o nic starat než o chléb! Avšak stát, literatura, věda, filosofie, škola a výchova, národní zdraví a mravnost, zkrátka: celá duchovní kultura není dána hospodářskými poměry, musí být vedle nich vypracována; a kultura zabezpečuje a umožňuje i hospodářský vývoj a – chléb.

Rusové a také bolševici jsou děti svého carismu; ten je staletími vychovával a vytvářel. Dovedli cara odstranit, ale neodstranili carismu. Mají carskou uniformu, třebaže ji nosí na ruby, a Rus dovede nosit na ruby, jak známo, také boty.

Bolševici užívali své dlouholeté, jak ji zvali, „podpolné“ taktiky; nebyli připraveni pro positivní revoluci administrační, nýbrž stačili jen na revoluci negativní. Negativní v tom smyslu, že ve své jednostrannosti, úzkoprsosti a nekulturnosti mnohé docela zbytečně ničili. Zejména jim vytýkám, že docela po carsku hýřili v ničení životů. Stupeň barbarství se jeví všude v tom, v jaké míře lidé dovedou hospodařit svým a svých bližních životem. Bolševické vybíjení inteligence má varovný příklad v římském Severovi a vybíjení starých římských rodin, zejména senátorských; dosáhl tím barbarisace státu a správy, ale zároveň uspíšil úpadek říše. Ostatně historik najde příklady bližší v – Rusku, v Ivanovi Hrozném nebo ještě lépe v Stěňkovi Razinovi ...

Bolševism odpovídá mnohem více Bakuninu než Marxovi; a Marxe sleduje více v jeho prvé době revoluční – 1848 – kdy svůj socialism ještě neměl vypracovaný.

Bakunina by se bolševici mohli dovolávat pro svůj vyložený jesuitism a macchiavellism. K němu jsou dovedeni tou tajností spikleneckou, které přivykli, a úsilím po moci, po diktatuře; dosáhnout moci a udržet se v ní stalo se předním cílem; kdo věří, že dosáhl nejvyššího definitivního stupně vývoje, že má neomylnou vědomost celého společenského zřízení, ustane v práci o pokrok a zdokonalování a bude mít hlavní a jedinou starost, jak si svou posici a moc udržet. Tak to bylo za reformace v katolicismu, a vznikla inkvisice a protireformace, tak je to v Rusku.

Bolševici málo znali – Rusko. Carism je nutil žít v za-

hranicí a proto Rusku odvykli; neříkám, že poznali Západ lépe, neznali ani ten, žijíce ve svých kroužcích. Poznali jej do té míry, že se oň zajímali a že jej dělali měřítkem Ruska. Věříce, že sociální revoluce bude také na Západě, a dříve než v Rusku, věnovali se propagandě na Západě do té míry, že pozornost pro poměry v Rusku byla rozptylována. K tomu ještě na tu propagandu vydávali poměrně veliké peníze. Politika bolševická je, jedním slovem, extensivní, ne intensivní, extensivní uvnitř i na venek. Venkoncem primitivní, říkám.

Bolševism ruský v žádném případě není totožný s komunismem; je to v nejlepším případě socialism a kapitalism státní. Opravdový trvalejší komunism podle posavadních zkušeností je možný jen na mravním a náboženském podkladě, je možný jen mezi přáteli; avšak do společnosti organisované přátelsky – na sympathii – máme všichni daleko. Komunistické pokusy se daří na začátku revolucí, za chvilkového nadšení, ale později, když se má nadšení osvědčit ve všedním životě, upadají a degenerují.

Režim Leninův byl připraven Kerenským a již Zatímní vládou; i Zatímní vláda i Kerenskij projevili neschopnost správní a dopřáli neschopným a špatným lidem značného pole působnosti. Lenin v tom pokračoval. Dráhu měl připravenu anarchickým postupem inteligence od roku 1906; tenkrát nepochopily ani strany nesocialistické, že po revoluci a dosažení konstituce, třebaže nedokonalé, musí se politický postup stát positivnější. Lenin byl logický následek ruské nelogičnosti. Plombované vozy německé při tom hrály úlohu velmi podřadnou. Lenin se zmocnil Ruska, jak se ho před ním zmocnili jiní samozvanci – samozvanectví je přece dlouhá kapitola ruské historie. Lenin využil agitačně únavy válečné, rozvalu armády a touhy

po půdě, kterou všecky socialistické a liberální směry od osvobození sedláků 1862 živily. Sedláci zabrali půdu, o komunismu nebylo u nich ani zdání, a sedláci – toť Rusko. Nesprávná je výtka, že Lenin a jeho pokus není ruský; je, je docela ruský; i systém sovětů je rozšířením primitivního ruského miru a artělu.

Jestliže Leninův režim nevytvořil komunismu a jestliže měl a má veliké vady a hříchy, není tím řečeno, že zlo nepřineslo Rusku a zvláště mase ruských mužíků i něco dobrého. Bolševism vznítil smysl pro svobodu, zejména vzrostlo vědomí vlastní moci v sedlácích a dostalo se všem poučení o moci organisace, ustálilo se přesvědčení o nutnosti práce a pracovitosti (Lenin sám a mnozí vůdcové v tom jsou dobrým příkladem); v městech a v inteligenci zavládlo jisté (rousseauovské) oproštění. Ty a ještě jiné relativně dobré vlastnosti bolševismu smí a musí spravedlivý a věcný pozorovatel ruského vývoje konstatovat. Proti tomu je veliké a podle mého mínění největší minus rozvrat mravní, úpadek školství a výchovy, mravní a kulturní anarchie vůbec. Pravda, proč Rusko potřebovalo tak násilného procitnutí z caristického spánku? O tom každý, kdo Rusko miluje, bude přemýšlet; v prvé řadě by tak měli činit přívrženci carismu a církve.

Dodávám, že to, co tu říkám, platí především o prvé době bolševismu; v době následující a podnes se vyvíjí a zejména se snaží uskutečnit komunism. Ovšem na účet blahobytu. Pokud se týká politiky intervenční a celé politiky vůči Rusku, stojím stále na stanovisku neintervence: bolševism znamená vnitřní krisi Ruska – ta se nedá léčit vsahováním zvenčí. Pravda, bolševici podporují ty snahy intervenční, že tak dychtivě stojí o uznání de jure – buržoů!

Odkazuju na následující oddíl.

Pro naše vojsko bolševism měl význam tím, že se jistá část našich – třebaže část nepatrná – hlásila více méně důsledně k bolševismu. Tento český bolševism na Rusi je spojen s jménem Munovým. Sám jsem s Munou jednal, když vyšlo první číslo kijevské „Svobody“ (1. listopadu 1917).

V Kijevě bylo dost dělníků-zajatců, kteří v tamních továrnách českých i ruských měli velmi slušný plat; někteří z nich se zpěčovali vstoupit do armády a nechtěli platit na ni příspěvky; schovávali se za pohodlné heslo, že jsme buržoové a že naše legie má sloužit buržoasnímu – kapitalismu atd. Sami mu sloužili, Muna hrál na obě a na všecky strany.

Jak nevěcný to byl důvod, vidět z toho, že ze tří nebo čtyř soudruhů Munových, kteří s ním ke mně přišli a se mnou za „Svobodu“ jednali, hned dva na místě se přihlásili do naší armády, když jsem nejapné řeči Munovy vyvrátil. Muna sám se hájil jen chytráctvím, že prý k vůli kijevským dělníkům musí být do legií, ale že to dělá jen na oko a že časem kijevské „ulejváky“ převede do našeho tábora. „Svoboda“ byla s počátku proti bolševikům a ostře jim všelijaké chyby vytýkala; po převratu se změnila a Muna a jeho list se stal bolševickým. Že bolševici v armádě mnoho lidí nezískali, už jsem pověděl.

Když se blížil Muravjev se svou armádou, členové Národní Rady v Kijevě se usnesli, složit do mých rukou slavnostní přísahu věrnosti mé osobě a zásadám odboje (30. ledna). Mělo to být zároveň příkladem pro celou armádu a všecky naše lidi na Rusku.

Rozumí se, že se našli všelijací slaboši a chytráci, kteří se z černosotěňství nejčernějšího přehoupli do

nejčervenějšího. Někteří hráli na obě strany. A byli také čeští zaměstnavatelé, kteří ve své krátkozraké hrabivosti odboj proti armádě nejen trpěli, nýbrž přímo podporovali. Ani na to se nesmí zapomínat, posuzujeme-li úsilí o vojsko „politické“.

Po vzetí Kijeva se utvořila zanedlouho podle ruského vzoru československá rada dělníků a vojáků. Vlivem bolševismu se tajně připravoval jakýsi převrat v Národní Radě samé; měl jsem o tom včas zprávy, ale čekal jsem klidně. Musil jsem do Moskvy, abych tam prakticky provedl, že jsme se stali částí francouzské armády; šlo o to, naši armádu finančně zabezpečit. Za této mé nepřítomnosti v Kijevě se ustavila jakási nová „Národní Rada“, která však přece zase zvolila za revolučního vůdce – mne. Mrzelo mě, že tento kousek provedli socialističtí členové Národní Rady, kteří mně do očí stále odsuzovali rejdy našich českých bolševiků. Tato nová Národní Rada byla zřízena 24. února, ale celá akce neměla prakticky významu. Ovšem škodit a překážet dovede i nejhloupější člověk, a také Munovci nám škodili svými stranickými intervencemi u ruských bolševiků.

Tenkrát už se očekávala do Kijeva vojska německá a rakouská, a když se konečně nepřítel skutečně přibližoval, kijevští oposičníci se zachránili přístupem do „buržoasní“ armády. Dne 20. února začal odchod našich částí z Ukrajiny a už 2. března naši podstoupili boj s Němci na kijevském mostě, brzy na to u Bachmače.

Od té doby, kdy se bolševici dali do vyjednávání o mír – to se stalo formálně 3. prosince 1917 žádostí o příměří – musilo být jasno, že naše vojsko na Rusku nemělo již co dělat, a právě proto jsme se dali co nejdříve na pochod z Ukrajiny do Ruska, směřujíce do Vladivostoku a do Francie.

Dne 3. března byl podepsán v Brestu Litevském mír.

Zároveň s obtížemi s bolševiky se kupily obtíže s Ukrajinci. Náš korpus byl rozložen kolem Kijeva na ukrajinském území. Pokud tam panovalo Rusko, byl náš poměr k Rusku jednoduchý; Rusko nám poskytovalo možnosti korpus organisovat, vyzbrojit a potřebnými zásobami udržovat. Za to jsme na území námi okupovaném a hlavně v Kijevě střežili vojenský majetek všeho druhu a udržovali pořádek.

Avšak nedlouho po bolševickém převratu Ukrajina se počala osamostatňovat. Dne 20. listopadu 1917 byl vyhlášen III. Universál, podle něhož se Ukrajina stala republikou a autonomní součástí ruské federace. Tím nastala nutnost jednat s ukrajinskou vládou: dohodli jsme se na stejných podmínkách, jaké jsme měli s Ruskem (15. ledna 1918). Ovšem zvláště v prvé době ukrajinské samostatnosti poměr Ukrajiny a Ruska a zejména ukrajinského a ruského vojska nebyl jasný; tím se také znejasňoval náš poměr k Ukrajině. Ale celkem jsme neměli obtíže nemilé; některé nesnadnosti vznikaly nesrovnalostí vnitřních pomětů ukrajinských a zejména sporem stran.

Již v lednu se připravovalo odtržení Ukrajiny od Ruska; dne 12. ledna Ukrajina byla od Centrálních Mocností uznána. Byl jsem o tom, co se dálo, dobře zpraven a podle toho jsem jsem se připravoval. Pokládal jsem za nemožné, zůstat na Ukrajině, od Ruska úplně odtržené; nejen pro starší závazky a sliby Rusku, nýbrž z ohledu na naše krajany v bolševickém Rusku a zejména na naše zajatce (aby nebyli pronásledováni); a bez Ruska jsme se nemohli dostat na Sibiř cestou do Francie. A proto, když 25. ledna vyhlášen byl Universál čtvrtý, podle něhož se Ukrajina stala státem úplně samostatným,

oznámil jsem 26. ledna ministru zahraničí A. J. Šulginovi (A. J. Šulgin, vlastně Šulhyn, ukrajinský na rozdíl od V. V. Šulgina ruského v Kijevě), že IV. Universálem naše smlouva je rozvázána a že tedy z Ukrajiny co nejdříve své vojsko vyvedeme: vojsko bylo formováno v souhlase s Ruskem, Rusku naši vojáci přísahali věrnost, Rusku jsme byli oddáni – nemůžeme jednoduše přesedlat, ačkoli proti Ukrajině a její politice nijak nechceme vystupovat; otázku ukrajinskou bude řešit také Rusko, my se do vnitřních záležitostí Ruska zásadně nemícháme. Řekl jsem ministru Šulginovi, že v dané situaci odtržení od Ruska pokládám za chybu, zejména proto, že se rozbouřená a správně nehotová Ukrajina dostane pod vliv rakouský a německý nadmíru silný. Měl jsem pro toto mínění dosti vážné důvody. Důvod formální konečně byl, že jsme nemohli zůstat na území státu, jenž s Němci a Rakušany sjednal mír. Což stejně platilo pro náš poměr k bolševikům. Ukrajina smluvila s Němci a Rakušany mír 9. února (v Brestu Litevském), den po vzetí Kijeva bolševiky.

Není bez zajímavosti vzpomenout, že toto nepřiznání IV. Universálu velmi brzy nám usnadnilo jednání s Muravjevem.

Jen stručně buď poznamenáno, že v Kijevě naše propagační práce nepřestávala, a že jsme každé příležitosti využili, abychom svůj program ruské a pak i ukrajinské veřejnosti vykládali. Měl jsem přednášky také v Kijevě: v Kijevě jsme uspořádali velkou schůzi utlačených národů (12. prosince); před tím (29. srpna) vyslali jsme dra Girsu na moskevský sjezd atd.

58

Cesta do Francie z Kijeva Sibiří – fantastický plán, říkal jsem si někdy sám; ale když jsem všecky poměry

uvážil, byl to plán nejpraktičtější, třebaže vyžadoval cesty tak dlouhé. Dělaly se ovšem plány všelijaké; navrhovali někteří, naši i spojenci, abychom šli na Kavkaz ke Kozákům, nebo přes Kavkaz do Asie k anglické armádě... Francie byla nám direktivou jako na moři plavci magnetka.

Jedna možnost byla – mohli bychom bojovat proti Rakušanům a Němcům po boku Rumunů a Rusů na půdě rumunské. O tom jsme uvažovali dost podrobně v Petrohradě s francouzskou vojenskou misí a s petrohradským rumunským vyslancem Diamandim, ještě když korpus nebyl formován. S Rumuny jsme byli pořád v přátelském styku; naši hoši pomáhali Rumunům po táborech v náboru dobrovolců pro rumunskou armádu. Také v Paříži si přáli, abychom svoji armádu odvedli na frontu rumunskou. Jednal jsem o věci s generálem Berthelotem, jenž byl v čele francouzské vojenské mise v Rumunsku; ruským částem tam velel generál Ščerbačev. Měl jsem zprávy o poměrech v Rumunsku a zejména jsem znal osud zajatců, Štefánikem v minulém roku v Rumunsku získaných; podle toho jsem musil soudit, že Rumunsko již 1916 mělo obtíže se zásobováním. Než jsem se rozhodl, chtěl jsem vidět poměry v Rumunsku a na rumunské frontě, a proto jsem se koncem října odebral do Jass; ta část Rumunska nebyla nepřítelem zabrána.

V Jassích jsem viděl nejen francouzskou misi a ruského velitele, nýbrž také rumunské politické a vojenské náčelníky; měl jsem rozmluvu o situaci s králem a ministrem Bratianem. Take Jonescu byl mně dobře znám a doporučen anglickými přáteli, noví mně byli ministři Duca a Marcescu. Z důstojníků viděl jsem generály Averesca, Grigoresca a j.; zajel jsem totiž na frontu, abych pozoroval stav vojska a hlavně ovšem

také zásobování. V nedlouhé přestřelce s Němci jsem mohl vidět vojáky ve výkonu; měl jsem dojem dobrý. Zejména jsem si všiml, jak vítězství u Maraţesti vzpružilo duchy a dodávalo odvahy k dalšímu postupu a vytrvání.

Cizí vyslance navštívil jsem všecky, zejména vzpomínám styků se srbským vyslancem Marinkovićem a vojenským attaché Hadžićem; důležité byly rozpravy s italským vyslancem Fasciottim, se kterým jsem ujednával podrobně plán o organisaci našich legií v Italii, pokračuje takto v jednání, které jsem ve věci vedl s italským vyslancem v Petrohradě. Ještě vzpomínám amerického vyslance, našeho krajana, Vopičky.

Z toho, co jsem poznával a co jsem vyslechl, dospěl jsem k názoru, že naše armáda na rumunskou frontu jít nemůže. Zdálo se mi, že zásobování bylo již hodně obtížné, a pochyboval jsem, že by Rumunsko přírůstek 50.000 mužů snadno sneslo; ale hlavně jsem měl dojem, že se Rumunsko neudrží ve svém odporu k nepříteli. Rumunské vojsko i důstojnictvo dělalo dojem velmi slušný; nálada byla, jak řečeno, dobrá; francouzští důstojníci vyplnili v armádě rumunské svůj úkol velmi čestně, avšak celková situace se zdála vést k míru a ruské vojsko v Rumunsku nezdálo se již spolehlivým. Rusko bolševické, to bylo jen otázkou krátkého času, udělá s Němci mír – vydrží Rumunsko boj proti Německu? Co bychom byli dělali na území rumunském po uzavření míru? Zkušenost moje rozhodnutí brzy potvrdila. S jednáním Rusů o mír se dostavilo i jednání Rumunů. Dne 9. prosince 1917 zahájeno jednání o příměří, 5. března 1918 ujednán mír zatímní, 7. května definitivní. Je zajímavé srovnat Rumunsko s Ukrajinou a Ruskem – jednání rumunské se protáhlo půl roku, s Ukrajinou a Ruskem věc šla rychleji.

V Paříži tenkrát nedovedli ze vzdálenosti poměry v Rumunsku dost správně posoudit, a byli s mým rozhodnutím nespokojeni. Brzy však správnost mého rozpoznání uznali.

Politicky pobyt v Jassích přinesl dobré ovoce; osobní seznámení a naše součinnost s Rumuny v Rusku byla zárodkem trojspolku. Když se Rumunsko rozhodlo pro válku, poslali jsme (s Benešem a Štefánikem) Bratianovi telegram, že Rumunsko zároveň bojuje za osvobození našeho národa; společný zájem nás svedl i po válce. A také Jihoslovany; pravda, tenkrát mezi Srby a Rumuny o rozhraničení Banátu nebylo dost jasno; měl jsem příležitost o věci s oběma stranami mluvit a radit ke klidné dohodě.

V Jassích jsme dostali zprávu o Kobaridu (Caporetto) – můj odhad rumunské politiky tím jen byl podepřen.

59

Pravidlo, jímž jsme se na Rusi (také na Ukrajině, a vůbec vůči všem novým politickým formacím v Rusku) řídili, bylo, nemíchat se do vnitřních záležitostí Ruska, vyhýbat se všelikému vsahování do sporů a bojů stran. Majíce vymíněnu ozbrojenou neutralitu, měli jsme, bylo-li by třeba, zbraň k sebeobraně; jsouce součástí francouzské armády, přirozeně bychom byli použili zbraně k obhájení francouzských a všech ostatních spojenců, kdyby byli napadeni.

Od samého počátku jsme prohlašovali, že naším nepřítelem je Rakousko a Německo; proti nim jsme chtěli bojovat také na Rusku. Účastnili jsme se toho boje, a velmi čestně, u Zborova. Když však Rusko dále bojovat nemohlo, když Rusko bolševické a také Ukrajina začaly jednat s Rakušany a Němci o mír, a když

jsme viděli, že mír bude uzavřen, nemohli jsme již se svými nepřáteli bojovat na Rusku; a proto všecko úsilí se neslo k tomu, abychom se dostali do Francie – tam se naše armáda mohla uplatnit. Začátkem listopadu jsme odpravili prvé oddělení vojska do Francie (pod vedením Husákovým). V únoru 1918 odjeli do Italie členové Odbočky, Šeba a Chalupa, aby tam legie byly organisovány podle vzoru ruského.

Při tom úsilí dostat se do Francie byl jsem veden vedlejším, ale nikoliv nedůležitým zřetelem. Rusko nebylo se Západem spojeno; z Ruska se zprávy na Západ dostávaly nesnadno a neúplně a kromě toho toto spojení bylo kontrolováno Němci a Rakušany. A ti všecko, co jsme dělali, umlčovali a zkreslovali. Ve Francii by byli přátelé i nepřátelé naši armádu lépe viděli.

Proti našemu odchodu z Ruska byli politikové a vojevůdcové carského a předbolševického Ruska. Naléhali na mne Kornilov, Alexějev, také Miljukov a jiní, abych se připojil k nim a postavil proti bolševikům. A také bolševici a Ukrajinci byli proti našemu odchodu, pokud se totiž oba snažili naši armádu získat pro sebe. Zvláště Muravjev se vůči mně choval laskavě a získavě, jak jsem už řekl.

Odmítl jsem všecky tyto plány. Zejména jsem byl přesvědčen, že ruští velitelé a politikové nesprávně posuzovali celkovou situaci Ruska, a neměl jsem důvěry k jejich vedení a schopnosti organisační. Chvilkové podniky Kornilova, Alexěje a jiných mě v tom více než utvrzovaly. Pánové také zapomínali, že jsme s nimi, resp. s jejich následníkem, s gen. Duchoninem, měli smlouvu, že naše armáda bude jen proti nepříteli vnějšímu, a ta smlouva byla uzavřena již za panství bolševiků.

Dalším důvodem byla nehotovost našeho korpusu a nedostatek zbraní a munice; zejména jsme neměli těžkého dělostřelectva, bez něhož další a pravidelný boj byl nemyslitelný. Neměli jsme aeroplánů a vůbec výzbroj byla nedostatečná. To padá proto na váhu, že jsme musili očekávat boj s Němci a Rakušany, kteří by proti nám byli vyrazili. My jsme mohli rozbít Muravjeva a jeho armádu proti Kijevu, ale nebyli bychom vystačili na boj proti bolševikům v Moskvě a Petrohradě; a tu jsme měli riskovat, že by bolševiků proti nám byli hájili Němci a Rakušané?! O nemožnosti řádného transportu na drahách pokažených a nepřítelem obléhaných ani nemluvím.

Neúspěch polských legií proti bolševikům hned roku 1917 a jejich pozdější odzbrojení (Pilsudského, Musnického, Hallera) jsou odstrašujícím příkladem pro boj s Němci a Rakušany; ostatně i v našich bojích u Kijeva a Bachmače jsme se přesvědčili, že jsme byli proti Němcům slabí.

Nám by nebyl rozuměl – a to padalo velmi na váhu – ruský lid, který byl vesměs proti válce, byl by nás považoval za cizinecké vetřelce a znemožnil nám zásobování. Černosotěňci by se na nás byli přilepili, zase by značná část lidu měla důvod proti nám; a konečně ruský lid tenkrát měl vedle hesla „mír" jediný cíl a program „půdu", a tu bychom mu nebyli mohli dávat.

Poměry v Rusku důrazně určovaly pravidlo, abychom se do nich nevměšovali. Tyto poměry se staly revolucí složitější tím, že se nejen jednotlivé národnosti, nýbrž i oblasti, jednotlivá města stávaly do jisté míry samostatnými. Neměli jsme již co jednat pouze s centrálním Ruskem a jeho vládou, nýbrž i s Ukrajinou a dalšími autonomními útvary, s nimiž jsme přicházeli ve styk (na př. s Kozáky).

S 50.000 muži nelze okupovat a držet ohromné území evropského Ruska; byli bychom musili okupovat nejen Kijev, nýbrž celou řadu měst a míst k Moskvě, zanechat všude posádky – na to jsme svým počtem naprosto nestačili. Na Rusku – na Sibiři ještě ne – bolševici již počínali organisovat armádu; dále na východ a na Sibiři nebylo tolik vojáků, a právě proto jsme se mohli touto cestou nejjistěji dostat do Francie.

Pokud se Spojenců týká, musí být, bohužel, konstatováno, že neměli určitého plánu o Rusku a že nebylo jednotného postupu vůči bolševikům. V prvé době po převratu Spojenci nebyli od toho, bolševiky uznat, aspoň s nimi jednat. Věděl jsem, že francouzský velvyslanec Noulens jednal s Trockým (v prosinci 1917); americký velvyslanec brzy na to (začátkem ledna 1918) slíbil bolševikům pomoc a formální uznání, budou-li proti Německu. Gen. Tabouis v Kijevě se připojil ke mně v jednání s bolševiky. Brzy však Spojenci byli proti bolševikům; že Spojenci podporovali odboj proti bolševikům, pokládal jsem za pochybené, zejména když se podpory dostávalo i vyloženým dobrodruhům, jako Semjonovu a jiným. Na skutečný boj s bolševiky Spojenci neměli dostatek sil, místní boje byly bez významu. Teprve na podzim 1918 se pomýšlelo poslat z armády soluňské šest divisí proti bolševikům; avšak ani Clémenceau, ani Lloyd George na plán nepřistoupili z obavy, že by vojáci již neuposlechli a nešli.

Naše postavení vůči Spojencům bylo těžké. Byli jsme vojskem autonomním, ale byli jsme přece částí francouzské armády; byli jsme na Francii a Dohodě závislí finančně. Bylo sice ujednáno, že se nám dostane jen půjčky, kterou náš stát vrátí, ale prakticky jsme byli v tu chvíli závislí. Přes to přese všecko jsem však provedl svou – dali jsme se na pochod do Francie.

Podrobnější vypsání našeho poměru ke Spojencům na Rusi ponechávám budoucím výkladům dra Beneše; fakt, že jsme měli armádu a že jsme na Rusku byli jedinou větší organisací politickou a vojenskou, dodával nám váhy, ohledy na naši armádu hrály v jednáních o naše uznání značnou roli.

Spojenci nebyli za jedno v tom, co má naše armáda dělat; Paříž byla pro přechod do Francie, Londýn spíše by nás byl raději viděl na Rusku a vlastně na Sibiři. Možná, že při tom již rozhodovaly bolševické pokusy o agitaci v Indii.

Tato kapitola mohla by být mnohem delší; povím však už jen několik slov. Mluví-li se o nonintervenci a intervenci na Rusi (sám terminu užívám), musí se lišit mezi vměšováním do ruských poměrů za vlády bolševické (intervencí) a mezi válkou s bolševiky. Že se Spojenci neměli míchat do vnitřních poměrů Ruska, rozumí se podle mezinárodních zvyků samo sebou; navzájem se bolševici neměli míchat do poměrů států spojeneckých. Ovšem učení bolševické o proletářské internacionále a jejích úkolech bylo tu vážnou překážkou. V každém případě již tenkrát boj proti bolševikům byl bojem proti oficiálnímu Rusku: jestliže válka proti Rusku – Rusku bolševickému, neboť jiného Ruska nebylo – byla nutná, musila se formálně vypovědět a musily se udat důvody. To se nestalo. Přiznávám se bez okolků, že jsem nedostatku politické formálnosti v postupu vůči bolševikům neschvaloval; a to tím méně, že jsem co do zásad byl mnohem radikálnějším odpůrcem bolševismu než mnozí páni v Paříži a v Londýně. Uvažoval jsem o válce proti bolševikům a Rusku; byl bych se s naším korpusem připojil k armádě, která by na válku s bolševiky a Němci byla stačila a která by byla hájila proti bolševikům demo-

kracie. K boji proti bolševikům byla jediná možnost: mobilisace Japonců. Ale k tomu nejen Amerika, nýbrž ani Paříž ani Londýn nebyly ochotni. To se stalo zjevným, když se v létě 1918 naše legie dostala do boje s bolševiky, jak o tom budu referovat dále.

Avšak i ohledy na stranické poměry v armádě radily v naší isolaci k neutralitě. Zejména neúspěch a porážky byly by rozbily jednotnost armády a byli bychom vůbec bojovali za program příliš negativní. Boj s bolševiky byl mně negativním také proto, že ruští odpůrcové bolševiků sami a mezi sebou byli nejednotni a nejasni o osudech Ruska a organisace neschopni.

A konečně bolševici byli také Rusové, Lenin nebyl mně méně Rusem než Nikolaj; přes svůj původ mongolský měl více ruské krve než car.

Zde se chci pro všechny případy zmínit o kijevském incidentu. V bojích s místními bolševiky přivedl ruský velitel za mé nepřítomnosti do Kijeva (29. října) část II. pluku proti bolševikům; stalo se to podvodně pomocí pluk. Mamontova, dovolávajícího se u vojáků mého prý rozkazu. Maxa nerozvážný incident ihned likvidoval. Také posl. Dürich se objevil při té příležitosti s několika ztřeštěnci na scéně. Zmiňuji se o faktu proto, že se ho často proti nám užívalo od našich i ruských bolševiků.

V zájmu historické pravdy musím tu konstatovat, že bolševici ještě po ujednání příměří (6. a 15. prosince 1917) a za jednání v Brestě Litevském pomýšleli na reorganisaci ruské armády pro boj s Němci. Trockij na začátku války napsal ostrou brožurku proti Němcům a Rakušanům; v únoru 1918 v centrálním komitétě v Petrohradě přednesl návrh, aby se získala pomoc Francie a Anglie pro reorganisaci armády. Lenin tento plán schválil. Tolik jsem se na místě od hodno-

věrných svědků dověděl; nedovedl bych uvést podrobnosti. Je známo, že také Sadoul dával do Paříže v lednu a únoru 1918 zprávy o přání bolševiků, aby dostali od Dohody pomoc pro reorganisaci vojska. A je známo, že ujednání v Brestu Litevském od bolševiků bylo přijato jen na silný nátlak Leninův; Trockij při hlasování nebyl.

A mohu dále uvést fakt, že Trockij ještě v březnu, po sjednání míru, jednal s několika representanty dohodových států, aby mu pomohli získat generála Bertholeta, vracejícího se z Rumuska se svou vojenskou misí. Velvyslanec Noulens, tenkrát ve Vologdě, plánu se protivil. (Tento fakt zjistil jsem již po svém odchodu z Ruska; nedovedu říci, jak se tenkrát choval Lenin.)

O jednání Trockého s Noulensem a slibu amerického vyslance jsem už referoval.

V této souvislosti může být také připomenuto, že u Bachmače bolševici proti Němcům bojovali s našimi; byli to ovšem bolševici ukrajinští a jejich nevydatná účast v boji nevyplývala z promyšlené akce protiněmecké, nýbrž z nahodilé konstelace.

Znal jsem náladu Sovětů proti Němcům dobře a stále jsem ji stopoval; měl jsem o věci spolehlivé zprávy. Rozumí se samo sebou, že jsem s tou náladou bolševiků také počítal a že jsem jich tedy ani z toho důvodu nehnal naším vojskem k Němcům. A ještě toto: z té nálady bolševiků jsem čerpal naději, že našim hochům nebudou dělat obtíže na cestě Ruskem a Sibiří.

Vím, že se bolševikům dokazuje jednostranné germanofilství proto, že ujednali mír s Němci. Nesouhlasil jsem s tím názorem. Pro bolševiky nebylo vyhnutí; co měli, co mohli dělat? Celé jednání v Brestu Litevském, způsob, jak si Němci mír – zejména t. zv. smlouvu dodatečnou – vynucovali, dosvědčuje, že bolševici mír

ujednali neradi. Mírem s Němci následovali své předchůdce carského režimu, ale i režimu pocarského. Už jsem podotkl, že Miljukov také byl ochoten ujednat s Němci mír, a Tereščenko jednal o mír s Rakouskem, třebaže v zásadě byl pro pokračování ve válce. O tom povím později. Bolševici, to se jim může vytýkat právem, docela nerozumně urychlili a zesílili rozklad armády (i to začalo za cara, vědomě za Zatímní vlády a Kerenského) a zneužili pacifismu agitačně, ačkoliv velmi brzy sami armádu musili reorganisovat; lze připustit, že mezi nimi byli jednostranní germanofilové. Ale hlavní chyby bolševiků nespočívají v jejich politice zahraniční, nýbrž vnitřní. A pokud byli germanofilští – i v tom byli syny carismu.

Neznalost Ruska a tím i bolševiků u dohodových zemí zavinila do značné míry nesprávný poměr k Rusku, již carskému a pak revolučnímu. Jak nekriticky se soudilo o bolševicích a jak neznalecky, dokazuje uveřejnění dokumentů protibolševických. Nevím, co Američané, Angličané a Francouzi za ně dali – z obsahu znalci věcí bylo zřejmo, že naši přátelé koupili podvrhy. (To se dokázalo velmi názorně; dokumenty prý z různých zemí byly psány stejným strojem). Pravda, bolševici v těch věcech nebyli lepší. Hned po převratu se jali uveřejňovat tajný archiv zahraničního ministerstva; rozhlašovali to jako velikou událost – de facto nevyšlo z dokumentů na jevo nic, co by se nebylo vědělo. Trockého boj proti tajné carské diplomacii byl také dost naivní.

Jednal jsem vůči Rusku ve všech fásích jeho vývoje podle své znalosti poměrů a podle našeho národního programu; nebylo mi milé, že mi mnozí v Dohodě hned nerozuměli. Výsledek celkový a úspěch dávají za pravdu mně. A pokud se bolševismu týká, v Paříži

a Londýně neznali ruské situace a jak se z ní bolševism nutně vyvinul; avšak mnozí Francouzové a Angličané, kteří v Rusku byli a stav věcí pozorovali, osvojili si správnější názory. Zejména jsem to tenkrát slyšel častěji o členu francouzské vojenské mise M. Legrasovi a anglickém hospodářském attaché v Moskvě Mr. Lockhartovi; nepoznal jsem jich na Rusku osobně, ale co jsem slyšel, potvrzovalo mi názor o oficiálním nazírání na bolševiky v Paříži a Londýně. Uvádím jen tato dvě jména v úředním postavení; co řečeno o nich, mohl bych doložit řadou jiných, neoficiálních i oficiálních pozorovatelů Ruska z Francie a Anglie.

Pokud konečně běží o poměr Němců k bolševikům, je nesprávné říkat, že Němci od počátku a za všech okolností podporovali bolševiky. Že bolševického převratu a již jejich agitace a boje proti carské a Zatímní vládě využili, je pravda a byla to taktika krátkozraká. Ale nebyli všichni němečtí státníci a rozhodující lidé v armádě svorni v nazírání na bolševiky; strany buržoasní, monarchisté ani strana sociálně demokratická pro bolševiky nebyly. Navzájem bolševici na počátku svého režimu nemohli jít s monarchistickými Němci a nešli, ani politicky, ani vojensky. Němci bolševikům nedůvěřovali a do jisté míry se jich báli; to vidět z jednání v Brestu Litevském a dá se to usoudit z faktu, že na jaře 1918 Němci v Rusku měli značnou část vojska, jíž by byli mohli užít lépe ve Francii. Abych skutečný poměr Němců k bolševikům zjistil, hleděl jsem všemožně zjistit počet německého a rakouského vojska na Rusi; v Stavce někteří ruští důstojníci odhadovali mně počet na milion; podle mých odhadů bylo to asi půl milionu; jistě dost, aby se o tom uvažovalo, proč Němci udržovali tak silnou ruskou frontu. Ta armáda nebyla jen proti bolševikům; Němci tenkrát ještě počítali s mož-

ností, že se bolševici neudrží a že by tedy nový vládce Ruska, zejména monarchický, ruskou armádu jistě vzkřísil. To jsem soudil také z toho, že gen. Hoffmann bolševikům hrozil tažením na Petrohrad a prohlášením monarchie. Ad vocem Petrohrad: dalo se očekávat, že Němci na Petrohrad potáhnou; že se to nestalo, je důkaz, že si Němci nebyli jisti a že si nechtěli pokazit poměr k možnému Rusku novému.

Podrobnější vyšetření poměru bolševiků k Němcům vyžadovalo by pečlivějšího rozboru nežli je zde třeba. Bolševičtí theoretikové – to bych ještě dodal – většinou se vzdělali v Německu a v Rakousku a tím byli do jisté míry německy orientováni; ale za to politicky měli právě v Němcích a také v německých marxistech své nejtvrdší odpůrce. Blízkost k Nezávislým (Liebknechtovcům) nerozhodovala ve směru opačném, spíše naopak. Německému postupu do Finska a Ukrajiny a berlínské politice s okrajovými státy vůbec bolševici nemohli nerozumět.

Přihlížím-li k celkovému vývoji věcí po porážce carské armády, zdá se mi, že ruská revoluce 1917 byla pro nás a naše osvobození spíše plus než minus. Při tom hledím nejen na naše legie v Rusku, nýbrž i na vliv, který ruská revoluce měla na nás doma, na Rakousko a Evropu vůbec. Ani revoluce bolševická nám neuškodila.

60

Přijel jsem na Rus v naději, že se budu moci vrátit na Západ za několik týdnů; avšak poměry v Rusku zdržely mě bezmála celý rok. V Rusku jsme musili překonávat největší obtíže, obtíže s režimem carským i pocarským. Ale našeho hlavního požadavku zahra-

ničního programu, který jsem držel a zdůrazňoval od samého počátku naší akce, bylo dosaženo: měli jsme armádu, a armádu samostatnou. Říkám samostatnou, protože právě o to šlo, a o to jsem s oficiálním carským Ruskem měl spor. Mně nešlo jen o to, mít armádu, nýbrž o to, abychom s armádou disponovali my, aby Národní Rada o armádě rozhodovala politicky a vojensky.

Pak šlo o to, armádu dostat z Ruska do Francie. Podle celkové situace byla cesta Sibiří nejjistější; v Archangelsku moře v zimě zamrzalo a Murmaňsk a dráha k němu byly nejisté, z obou přístavů transporty, a zejména transporty pravidelné a déle trvající, byly by ohrožovány německými ponorkami; cestou suchou jsme nemohli, tomu vadili Rakušané a Němci, kteří západní okraje Ruska okupovali. Zbývala jen Sibiř, i proto, že podle zpráv dráhy tam ještě fungovaly lépe než v Rusku; některé ty divoké plány (na Kavkaz, do Asie) vůbec se nedaly pojímat vážně.

Jednání v Brestu Litevském a celá situace na bojištích na jaře 1918 věštila nadcházející konec války a mír. Abych tedy armádu dostal do Francie, musil jsem nezbytně jet do Evropy, jak jsem to řekl hochům, jako jejich „kvartirmajster".

Dne 22. února odejel jsem z Kijeva do Moskvy, abych tam zařídil poslední přípravy. Dověděl jsem se, že i francouzská i anglická mise odjedou, a proto jsem se rozhodl použít této příležitosti; anglický Červený Kříž, odjíždějící do Vladivostoku (Lady Paget a konsul Bagge) ochotně mi postoupili místo v jednom ze svých vozů.

V Moskvě jsme jednali s bolševiky, abychom jim situaci naši a smysl naší úmluvy náležitě vyložili; byly obavy, že by vznikla nedorozumění z neznalosti věci.

Klecanda jednal mnohokrát s Fričem, bolševickým komisarem v Moskvě (historikem literatury).

Nevměšování neznamenalo, že by se naše vojsko nebránilo, jestliže by bylo napadeno. O tom v Odbočce Národní Rady nebylo pochybností. Sebeobrana a obrana napadených Spojenců byly přirozeným požadavkem samostatné armády.

V tom smysle jednáno s bolševiky. Měli jsme zabezpečenu ozbrojenou neutralitu. Tomu se nepříčilo vydat bolševikům část zbraní, na které si dělali nárok, že prý jsou majetkem ruským. Měli jsme ujednáno, že naše vojsko bude bez překážek dopraveno do Francie, a rozumělo se tudíž samo sebou, že by ve Francii a ve francouzské armádě musilo být vyzbrojeno francouzsky. Požadavek, vzdát se části zbraní, ukazoval také na vojenskou situaci bolševiků.

V Moskvě jsem musil s Francouzi ujednat finanční otázku: jak budeme dostávat peníze. Šlo o to, abychom pro armádu měli, a včas, dostatek peněz, neboť musili jsme všecko, čeho jsme potřebovali, platit. Na to se dbalo velmi přísně. První peníze jsem zaopatřil ještě v Kijevě od Angličanů, protože francouzská mise nebyla na vyplácení ještě připravena; dostal jsem 80.000 liber, ale slyšel jsem pak, že byly veliké obtíže s výměnou. V Moskvě s francouzskou misí, v níž byl gen. Rampont, byly všechny otázky finanční a zásobovací vyřízeny velmi brzy a uspokojivě. Pro armádu akci finanční vedl legionář Šíp.

Dne 6. března jsem se rozloučil ve zvláštním provolání s českými krajany, dne 7. března s vojskem. Nebylo mi snadné nechávat vojsko a Odbočku samy v Rusku, ale věděl jsem, že na Západ jet musím. V českém táboře ruském byla sjednána svornost, třebaže někteří vedoucí lidé nijak nebyli usmířeni; ale

podle situace jsem již neočekával, že by mohli dělat obtíže. Armáda byla svorna a její duch byl dobrý. Očekával jsem sice rozličné a mnohé obtíže na její dlouhé cestě, ale byl jsem přesvědčen, že se vojsko, nevměšujíc se do ruských poměrů, dostane bez úrazu ještě včas na lodě. Jeden z hlavních důvodů, proč jsem pospíchal na Západ, byl také ten, připravit pro naše vojáky lodě na odjezd do Francie.

Před odjezdem z Moskvy, již ve vlaku, dal jsem sekretářovi Klecandovi plnou moc k politickému jednání. S Klecandou jsem pracoval dost dlouhou dobu a byl tudíž do všech problémů naší zahraniční akce zasvěcen. Projednali jsme všecky možné obtíže, které jsem očekával. Musili jsme očekávat obtíže s transportem, neboť dráhy byly již ve zlém stavu; tím zase mohly vzniknout obtíže zásobovací a ubytovací. Očekával jsem obtíže s místními sověty, viděl jsem na příkladě Moskvy, jak bolševický režim nebyl ještě centralisován a jak se Rusko den ze dne rozpadalo na více méně autonomní části. Odtud nám hrozila nedorozumění. Mohly dále vzniknout obtíže pro nás z boje ruských stran mezi sebou. Právě než jsem odjížděl, očekávalo se, ne-li povstání, tož aspoň rázné zasáhnutí stranou sociálních revolucionářů do bolševické administrace moskevské. Nečekal jsem od akce žádného úspěchu; Klecanda byl připraven, došlo-li by k protibolševickému povstání v Moskvě, přísně se držet direktivy: do ruských věcí se nevměšovat.

Zmínil jsem se o sociálních revolucionářích: V Moskvě tenkrát byl Savinkov; bylo mi to od známého hlášeno a zda bych se Savinkovem nechtěl promluvit. Věnoval jsem ve své knize o Rusku filosofickým románům Savinkova zvláštní oddíl a zajímalo mne tudíž s autorem „Plavého koně“ promluvit. Byl jsem

zklamán: politicky – neposuzoval situaci Ruska správně a podceňoval sílu bolševismu; filosoficky a mravně – nedostal se ku pochopení značného rozdílu revoluce a osobního aktu teroristického. Nechápal rozdílu války a revoluce obranné a útočné, nevynikl mravně nad primitivism prvotní krviny. Pozdější vývoj Savinkova – sloužil dokonce Kolčakovi – ukázal jeho slabost – slabost teroristického titana, jenž se stal Hamletem.

Bolševici měli s Němci a Rakušany mír a v něm bylo vymíněno, že bolševici nedovolí proti německé vládě, státu a vojsku žádnou agitaci na Rusku – z toho mohli Němci proti nám vymáhat na bolševicích mnohá a nepříjemná opatření. A konečně jsme mohli očekávat obtíže pro armádu z toho, že Spojenci o Rusku a vůči Rusku neměli jednotného plánu, ba neměli plánu vůbec.

O všech těchto a jiných možnostech jsme se s Klecandou v Moskvě dohodli do podrobností; pro případ, že bychom na Rusi nebo Sibiři kteroukoli ruskou stranou (bolševiky) byli napadeni, mé písemné instrukce zněly: energická obrana! Dohodli jsme se s Klecandou také o různých našich lidech, jak a koho užít ve vojsku a v Odbočce. Bohužel, že nám Klecanda tak neočekávaně odešel: zemřel v Omsku 28. dubna.

61

V 8 hodin večer dne 7. března jsem vyjel z Moskvy. Přes Saratov, Samaru, Sibiřskou drahou přijel jsem do Vladivostoku 1. dubna. Jel jsem v sanitním voze III. třídy; v Moskvě se koupila jakás takás matrace, na které jsem v noci spával na lavici. Vůz byl plně obsazen Angličany, cestujícími do Evropy. Cesta ušla pozorováním Sibiře, četbou, dopisováním mé knížky

„Nová Evropa" a do značné míry starostí o denní chléb; přišlo se stravovat po celou dlouhou dobu, nakupovat v místech, kde jsme se zdržovali. Ale cestování Sibiří bylo lepší než v Rusku evropském. Bylo časté dlouhé čekání na stanicích a mimo stanice, nebyly v pořádku vozy, lokomotivy a trať. Tak na př. jsme dlouho stáli na stanici Amazar: byli jsme včas vyrozuměni, že před námi došlo k srážce vlaků a že je trať poškozena. V Irkutsku jsme měli celý den, mohli jsme si prohlédnout město a opatřit nákupy. Já jsem všude sbíral různou časovou literaturu a publicistiku, také starší publikace, pokud se jich ještě dostávalo. Rozumí se, že jsme všude kupovali místní noviny a letáky. Mimo to jsem dostával od Klecandy podle ujednání na některých stanicích šifrované a obyčejné telegramy.

Anglická mise byla doprovázena z Kijeva bolševickou stráží čtyř vojáků. S jejich představeným jsem měl příležitost v denních rozmluvách a diskusích probírat celou otázku sociální a socialismu – byli to divní socialisté a ještě divnější komunisté!

Ve Vladivostoku jsem měl celý den; navštívil jsem český spolek „Palacký" a pobyl mezi krajany. Hlavně však jsem užil pošty a telegrafu. Různé listy do Evropy poslal jsem spolucestujícími; telegramy šly hlavně do Paříže, Londýna a Ameriky. Ve Vladivostoku jsem si zjednal od Spojenců některé zprávy, jimiž jsem si doplnil to, co jsem vyčetl ze sibiřských novin a co jsem dostal sám po telegrafu.

Pro naše vojsko bylo mi nejdůležitější, že boje s Němci u Bachmače byly likvidovány a že po přechodu našich částí z Ukrajiny do Ruska v Kursku (16. března) byla po prvé dobrovolně odevzdána část našich zbraní. Dne 26. března byla s bolševiky dojednána smlouva o nerušeném příjezdu do Sibiře a Vla-

divostoku. To sice bylo ujednáno hned po příchodu bolševického vojska na Ukrajinu s Muravjevem, ale jednali jsme z opatrnosti ještě v Moskvě s moskevským sovětem, aby smlouva byla dodržena a quasi ratifikována. Komisař Stalin 26. března telegrafoval z Moskvy místním sovětům, že Čechoslováci nejedou jako jednotky bojovné, nýbrž jako svobodní občané, jistý počet zbraní mají k obraně proti kontrarevolucionářům: „sovět lidových komisařů chce jim přispět na ruské půdě vší pomocí".

Na cestě jsem četl zprávy o válce na Západě. Četl jsem o nové německé ofensivě, a rozumí se, že neúspěchy francouzského a zejména anglického vojska tenkrát v listech bolševických byly náležitě fruktifikovány a zveličovány. Měl bych mnoho zajímavých podrobností a pozorování ze sibiřské cesty, pozorování týkajících se nejen Ruska, nýbrž i mých anglických spolucestovatelů, ale nepíšu cestopis, nýbrž politickou zprávu.

VI

NA DÁLNÉM VÝCHODĚ

Tokio: 6. - 20. duben 1918

62

Z Vladivostoku jsem chtěl jet na lodi přímo do Ameriky, ale pro rozmanité překážky jsem musil použít Mandžurské dráhy a jet celou Koreou až k moři do Fusanu a odtamtud lodí do Japonska. Vyjel jsem 1. dubna přes Charbin a Mukden. Dne 6. dubna jsem přibyl do Šimonoseky, 8. dubna jsem byl v Tokiu a tím zase – v Evropě, neboť bylo možno ihned navázat styky s evropskými vyslanectvími.

Ameriku zastupoval Mr. Roland Sletor Morris, Anglii Sir Conyngham Greene. Mr. Morris mě žádal o memorandum pro presidenta Wilsona o stavu Ruska a bolševismu a položil mi k tomu konci některé otázky; odpověděl jsem stručným výkladem o potřebě promyšlené politiky států evropských v Rusku. Podám tu text stručného memoranda, jež po výkladech o Rusku nevyžaduje dalšího objasňování, leda upozornění na datum a stav věcí v době, kdy jsem své názory takto formuloval.

„Soukromé. Důvěrné. *Psáno 10. dubna 1918 v Tokiu.*

1. Spojenci by měli uznat bolševickou vládu (de facto – o uznání de iure netřeba diskutovat); poselství presidenta Wilsona k jejich moskevské schůzi bylo krokem v tomto směru: budou-li Spojenci s bolševiky v dobrém poměru, budou moci mít na ně vliv. Němci je uznali, sjednavše s nimi mír (znám slabé stránky bolševiků, avšak znám také slabé stránky ostatních stran – nejsou lepší ani schopnější).

2. Hnutí monarchistické je slabé; Spojenci ho nesmějí podporovat. Kadeti a sociální revolucionáři se organisují proti bolševikům; nečekám od těchto stran nějaký větší úspěch. Spojenci očekávali, že Alexějev a Kornilov budou mít na Donu veliký úspěch; nevěřil jsem tomu a odmítl jsem se s nimi spojit, ačkoliv jsem od vůdců byl zván. Říkám totéž o Semenovu a jiných.

3. Bolševici udrží moc déle nežli jejich odpůrcové předpokládají: oni umrou, jak všecky ostatní strany, na politický diletantism — je kletbou carismu, že nenaučil lid pracovat, administrovat; bolševici byli zeslabeni svým neúspěchem v mírových jednáních a v otázce pozemkové, ale na druhé straně získávají sympathie, protože se učí pracovat a protože ostatní strany jsou slabé.

4. Myslil bych, že by vláda koaliční (socialistických stran s kadetskou levicí) po nějaké době mohla dosáhnout všeobecného souhlasu (bolševici by byli ovšem také ve vládě).

5. Trvalá demokratická a republikánská vláda v Rusku bude vykonávat veliký tlak na Prusko a Rakousko (socialisty a demokraty); to je důvod, proč Němci a Rakušané jsou proti bolševikům.

6. Všecky malé národy na Východě (Finové, Poláci, Estonci, Lotyši, Litevci, Čechové se Slováky, Rumuni atd.) potřebují silného Ruska, sice budou na milost a nemilost Němců a Rakušanů: Spojenci musí Rusko podporovat za každou cenu a všemi prostředky. Podrobí-li si Němci Východ, podrobí si potom Západ.

7. Schopná vláda mohla přimět Ukrajince, aby se spokojili s autonomní republikou, tvořící část Ruska; to byl původní plán Ukrajinců samých, teprve později prohlásili svou nezávislost, avšak Ukrajina nezávislá bude ve skutečnosti německou nebo rakouskou provincií; Němci a Rakušané sledují s Ukrajinou touž politiku, kterou sledují s Polskem.

8. Budiž připomenuto, že jih Ruska je bohatou částí země (úrodná půda, donecký bassin, Černé moře atd.), sever je chudý: ruská politika bude gravitovat k jihu.

9. Spojenci musí mít společný plán o Rusku, jak je podporovat.

10. Vlády Spojenců nesmějí své úředníky v Rusku necha-

vat bez direktiv; jinými slovy, jednotlivé vlády musí mít jasný plán o Rusku.

11. Japonci, doufám, nebudou proti Rusku; to by hovělo Němcům a Rakušanům; naopak Japonci by měli bojovat se Spojenci, trhlina mezi Japonskem a Německem by se rozšířila.

12. Nikde na Sibiři (od 15. března do 2. dubna) neviděl jsem ozbrojené zajatce německé a rakouské; na Sibiři není větší anarchie než v Rusku.

13. Spojenci musí v Rusku udolávat Němce a Rakušany:

a) Ať se organisuje společnost, skupující obilí (pšenici atd.) a prodávající je tam, kde je toho třeba: tím Němci to obilí nebudou moci dostávat. Avšak ruští (ukrajinští atd.) sedláci nebudou prodávat své obilí za peníze, protože jim tyto k ničemu nejsou, oni potřebují tovarů (boty, šaty, mýdlo, železo, nástroje atd.).

Protože Němci a Rakušané nemají tovarů, Spojenci mají nejlepší příležitost, zmocnit se ruského trhu.

Plán vyžaduje jen energie a organisace: kapitál v tento obchod umístěný se vrátí.

b) Němečtí a rakouští agenti se vrhnou na Rusko; nutná protiakce musí být organisována (američtí a ostatní agenti musí přinést vzorky, snad malou cestovní výstavku vybraných tovarů, ilustrované katalogy atd.).

c) Němci mají vliv na ruský tisk netoliko svými zvláštními žurnalistickými agenty, nýbrž svými válečnými zajatci, kteří píší do rozličných listů po celé zemi (netoliko ve velkých městech).

Do jisté míry pracují naši čeští zajatci proti tomu, ale celá akce musí být organisována.

d) Ruské železnice se musí podporovat; bez železnic nebude armády, nebude průmyslu atd.

e) Němci skoupili ruské papíry, aby v budoucnosti ovládali ruský průmysl.

f) Je známo, že Němci vykonávají svůj vliv na válečné zajatce, zpracovávajíce na příklad zajatce z Ukrajiny pro armádu ukrajinskou atd.; Spojenci by mohli vykonávat vliv na zajatce německé, pokud tito zůstanou v Rusku (tiskem, zvláštními agitátory atd.).

g) Podařilo se mi organisovat v Rusku z českých a slovenských zajatců korpus 50.000 mužů; dohodl jsem se

s francouzskou vládou, že je teď pošleme do Francie. Spojenci mohou pomoci transportem této armády: jsou výborní vojáci, jak to dokázali v obnovené ofensivě v minulém červnu.

Můžeme organisovat korpus druhý v téže velikosti: to musí být učiněno, aby se naši zajatci nevraceli do Rakouska, kde by byli posláni proti Spojencům na italské nebo francouzské frontě.

Spojenci se dohodli opatřit nám nutné prostředky. Ve Francii máme také již menší armádu poslanou částečně z Ruska, částečně formovanou z uprchlíků; a doufám, že utvoříme armádu také v Italii.

Význam celé české armády ve Francii je patrný: musím tu uznat, že Francie politický význam věci pochopila od samého počátku a podporovala naše národní hnutí všemi prostředky. Ministr Briand byl prvý státník, jenž našemu národu veřejně slíbil pomoc francouzské republiky. A on to byl, jemuž se podařilo v odpovědi Wilsonovi přidat výslovný požadavek, aby Čechoslováci byli osvobozeni (Čechoslováci jsou nejzápadnější slovanská bariéra proti Německu a Rakousku).

Za daných poměrů 100.000, ba i 50.000 vycvičených vojáků má značný význam.

14. Moje odpověď k otázce často opakované, může-li se v Rusku formovat armáda: mohl by být formován za 6 až 9 měsíců řekněme jeden milion mužů.

Rudá armáda nic neznamená a bolševici už vyzvali důstojníky (bývalé carské armády), aby vstoupili do jejich armády jako instruktoři (pro armádu je třeba železnic).

Poznámka: Dnešní „Advertiser“ (11. dubna) přináší tuto zprávu: Dobrovolníci skládají zbraně. Československý korpus, jdoucí do Francie, zastaven Trockým. Moskva 5. dubna. — Jakožto výsledek dohody mezi Trockým a francouzským vyslancem armáda československých dobrovolníků, jdoucích do Francie, odevzdala své zbraně úřadům sovětským. — Důstojníci byli propuštěni s výjimkou generála Diterichse, jenž doprovázel korpus do Francie.

Zpráva je velmi příznivá: armáda, jdoucí do Francie, nemusí mít zbraně, protože budou nově vyzbrojeni ve Francii; důstojníci, o kterých se děje zmínka, jsou důstojníci *ruští*, kteří vstoupili do naší armády.“

Tyto názory přednesl jsem (ústně) také francouzskému vyslanci M. Regnaultovi.

Na anglickém vyslanectví jsem se dověděl, co se děje v Evropě.

Šel jsem také k japonskému ministru zahraničních věcí. Japoncům – rozumí se – byli jsme v té době málo známi. Podal jsem sekretáři tehdejšího zatímního ministerstva Šideharimu memorandum (rusky psané) a požádal hlavně anglického vyslance a stejně amerického, aby se nás u japonské vlády zastávali. Potřebovali jsme pomoci japonské pro odjezd našich částí z Vladivostoku po případě Japonskem a potřebovali jsme Japonska k zásobování šatstvem a obuví a vším ostatním, čeho se v Rusku a na Sibiři nedostávalo. Se všemi jsem mluvil také o tom, jak zjednat lodě.

Stejně jako všude, navázal jsem i v Japonsku styky s žurnalistikou. Potíže jsem měl několik dní s tokijskou policií; vadil jí můj anglický pas; noviny psaly o mně pod mým jménem, ale pas byl na jméno jiné. Nedivil jsem se policii v Tokiu, že si tuto nesrovnatelnost srovnala teprve za několik dní; v Londýně se mi stalo totéž. Tam jsem sice měl pas na jméno své, ale srbský, a policii také nešlo na rozum, jak se to srovnává se skutečností. Už jsem přednášel na universitě londýnské, ministerský předseda Asquith mě svým zástupcem uvedl, ale policie mého okresu byla několik dní znepokojena. Svatý Byrokracius je všude stejný – ostatně bylo docela v pořádku, že úředníci konali svou povinnost.

V Japonsku jsem četl známou řeč Czerninovu ze dne 2. dubna. Nepřekvapil mě osobní útok Czerninův; důležité bylo, že francouzský ministr Painlevé a pak hlavně Clémenceau podali na rakouské lži o mírových nabídkách Rakouska své kategorické prohlášení, a že

list prince Sixta Bourbonského ze dne 31. března 1917 byl uveřejněn. Rakousko lhalo, císař sám se choval nepěkně a zbaběle, a aféra končila Czerninovým odstoupením 15. dubna. Pro nás, jak ještě vyložím, tato episoda měla značný význam tím, že Spojencům byla dokumentována nespolehlivost a faleš Rakouska způsobem tak pronikavým.

V Tokiu jsem také dostal něco zpráv o Sjezdu potlačených národů rakousko-uherských v Římě (8. dubna); o tom však, jakož i o důležité dohodě na Korfu (20. července 1917) povím více v úhrnné úvaze o poměru k Jihoslovanům.

Dvounedělní pobyt v Japonsku mého poznání Japonska valně neobohatil. Všecka moje pozornost byla obrácena k osudu legií, k válce a očekávanému míru. Navštěvoval jsem v Tokiu ty a ony chrámy různých vyznání, podíval jsem se na mnohé, k čemu byl přístup, ale nemohu říci, že jsem Japonsko studoval. Zajímal mě hospodářský stav Japonska a o něm jsem se hleděl poučit; chtěl jsem vědět, jak se válka odráží hospodářsky na čilém Japonsku. Fakt, že Anglie a do jisté míry i Francie byly válkou zdrženy od obvyklého dovozu zboží na dálný Východ, přirozeně dal Japonsku možnost svůj obchod v Asii rozšířit a to na příklad až do Egypta.

Prohlížel jsem si se zájmem knihkupectví a umělecké obchody. Podařilo se mi koupit pěkné dřevorytiny japonské a některé evropské knihy. Vliv německé literatury, zejména lékařské, byl v knihkupectvích patrný; našel jsem knihkupce-antikváře, který obchodoval hlavně v knihách německých.

Dne 19. dubna jsem se přestěhoval do Yokohamy. Šťastnou náhodou odjížděl velký parník „Empress of Asia“ do Kanady; loď byla určena pro transport vojska

z Ameriky do Evropy. Tak jsem se dostal velmi rychle na americkou pevninu; odpluli jsme 20. dubna 1918 v poledne a dorazili už 29. dubna do Victorie a Vancouveru.

VII

AMERICKÁ DEMOKRACIE: FINIS AUSTRIAE

Washington: 29. duben - 20. listopad 1918

63

Na anglické lodi jsem byl zase v Evropě a v Americe; nejen podle práva mezinárodního, nýbrž celé okolí cestujících bylo evropské nebo americké. Pěkné počasí a tichá plavba skýtaly mi příjemný odpočinek (nemívám mořské nemoci). Moři – vlnám, proudům, počasí, barvě vody a oblohy atd. – věnoval jsem dosti pozornosti jako vždycky: to právě je část odpočinku. Zaznamenal jsem si, že jsme dne 24. dubna přepluli t. zv. meridionální den, 181° v. d.; vzpomněl jsem Verneovy cesty kolem světa, jak získal neočekávaně jeden den.

V lodní knihovně jsem našel nějaký ten anglický román a se zájmem jsem si pročetl jubilejní spis o Charlottě Brontëové od spisovatelky May Sinclairové, mně dobře známé.

Na lodi mezi jinými byl také Mr. Wright z petrohradského amerického vyslanectví; byla příležitost znovu a znovu prodiskutovat poměry ruské.

Hodně času jsem věnoval rekapitulaci celé situace ode dne, kdy jsem opustil Anglii. Rusko tedy již nadobro bylo vyřazeno z války a svázáno vynuceným mírem; ruská ofensiva (Kerenského) 1917 přišla pozdě; Němci sami – Ludendorff – obávali se, že bude dříve a tím nebezpečná. Ruská prohra a revoluce způsobila

pád carův; prohraná válka, možno očekávat, po Nikolaji smete také Viléma a Karla a jejich systém. Evropa byla by zbavena absolutismu, demokracie by získala a tím by byla lépe zajištěna svoboda národů malých. Na druhé straně bylo minus, že Rusko nemohlo již bojovat a že jeho vnitřní vývoj byl nejistý, snad i ohrožený.

Němci po okupaci Polska pokračovali v okupaci okrajových států; postupně dostali Rigu, ostrovy Oesel, Moon, Dagö (v září – říjnu 1917), přišli až do Finska (2. dubna 1918) a porazili tam bolševiky, kteří samostatnost Finska (prohlášenou 19. července 1917) neuznávali. I to je důkaz, že Němci nebyli bez výhrad pro bolševiky. Krok za krokem od Gorlice Němci zabrali Polsko a pak okrajové národy, pangermánský Drang nach Osten zdál se být v této části Evropy ukojen. Německo uznávalo tam malé státy, vzniklé pod jeho patronancí a stojící pod jeho vlivem; uznáno Kuronsko (15. března 1918), Litva (23. března), Lotyšsko (9. dubna) a Estonsko (10. dubna), oba poslední ihned (13. dubna) hlásily se o příslušnost k Německu.

Ukrajina sjednala mír – ve skutečnosti podléhajíc tlaku silnějšího kompaciscenta. Rumunsko stejně.

Němci a Rakušané byli pány Polska. Polsko bylo okupováno již v létě 1915 a bylo pod německo-rakouskou správou; znenáhla se rodil německý plán (gubernátor varšavský generál v. Beseler) zřídit půlmilionovou polskou armádu; proto zřízeno bylo polské království (5. listopadu 1916), avšak polská armáda se neuskutečnila, a Německo s Rakouskem, třebaže pod stolem jednoty, dlouho se o nadvládu v novém království kopaly. Rusko v polské otázce od samého počátku dělalo veliké chyby; prvé sliby se zúžovaly (o autonomii censura nedovolila ani psát!), prohlášení Zatímní vlády o nutnosti nezávislého polského státu (30. března 1917) přišlo pozdě.

Podobná shoda – neshoda panovala mezi Německem a Rakouskem v otázce rumunské.

Proti tomu Řecko po vypuzení krále Konstantina se připojilo (27. června 1917) ke Spojencům.

Anglie pokračovala vítězně v Asii, Turci ztratili v zimě mnoho vojska, hladem a nemocemi. V Anglii válka ponorková vyvolala dost značné obavy, ale koncem 1917 Němci sami začínali pochybovat o její účinnosti a vhodnosti; ponorek od samého počátku bylo málo, ale i s tím málem Němci udělali dojem.

Anglie učinila v listopadu 1917 výborný tah tím, že se prohlásila pro židovský národní stát v Palestýně – tím získáni Sionisté a také nesionističtí Židé v celém světě.

Ve Francii se pociťoval přírůst amerických vojsk již od června 1917, ale tlak a odpor německý byl stále nebezpečný. Nivelle se svým plánem – prorazit německou frontu, nepronikl. Koncem května 1917 byly ve francouzské armádě značnější výbuchy nespokojenosti s vedením; ale byly potlačeny. Ve velitelství se staly opět změny: generalisimem se stal Petain (15. května 1917), jenž se protivil plánu Nivellea, pomýšlejícího stále na větší akci; na jaře (24. dubna 1918) byl ustanoven hlavním velitelem spojených vojsk Foch. Dřívější pokus o jednotné vedení se neosvědčil cele, ale v listopadu (1917) byla ustavena Spojenecká Vrchní Vojenská Rada.

Jednotné vedení bylo dávno nutné; nutnější teď, když se Němci po vyřazení Ruska připravili k veliké ofensivě. Začala 21. března a zdála se z počátku tak vítěznou, že Francouzové pomýšleli na opětné přeložení vlády z Paříže. Ale Němci nedobyli Amiensu, hlavního cíle svého útoku, a to znamenalo jejich fiasko, nebo aspoň nezdar stratégického plánu a další nerozhodnost „veliké bitvy“ ve Francii.

Politicky byl ve Francii nastolen na podzim (16. listopadu 1917) energický režim Clémenceaua, premiéra a ministra vojenství v jedné osobě; pro charakteristiku vnitřní situace ve Francii uvádím vypovědění Malvyho, bývalého ministra vnitra (7. srpna), zastřelení redaktora Duvala (15. srpna) a j.; bývalý premiér a finanční ministr Caillaux zatčen (14. ledna 1918), Bolo paša zastřelen (5. února). Nutno ovšem připomenout, že již před Clémenceauem odhlasován byl parlamentem zákon proti defaitismu a jeho mírové propagandě (26. června 1917). Italie se po porážce u Kobaridu vzpamatovala. Vítězství nad Italy Rakousko dosáhlo pomocí Němců – patrně Rakousko ani vojensky, ani strategicky samo již nestačilo. Víme teď, že útok v říjnu (1917 – já pokus o tento plán čekal od samého počátku) měl účel zničit Italy tak, že by nepřítel přes Alpy vtrhl do jižní Francie; Italie však pomocí anglických a francouzských oddílů armádu reorganisovala.

Pro celkovou situaci vojenskou a politickou byly charakteristické zmíněné četné smlouvy mírové, které Německo se svými východními odpůrci sjednávalo; tyto mírové smlouvy, zejména s Ruskem, zdály se mi předzvěstí míru i na Západě. Opravdu roku 1917 a prvé měsíce roku 1918 dály se četné pokusy o mír s obou stran, zejména se strany Centrálních Mocností. Německo se svými spojenci udělalo západním Spojencům oficiální nabídku již 12. prosince 1916; po této oficiální nabídce učiněna celá řada tajných nabídek. Počet těchto tajných nabídek se asi nedá přesně zjistit; vycházely buď přímo z míst rozhodujících, nebo od vlivných osob, jež si souhlasu těchto míst byly jisty.

Rakousko po smrti starého císaře začalo s Dohodou tajná jednání (začátkem prosince 1916), která se vlekla až do jara 1918. Promluvím brzy o věci obšírněji;

zatím zde zdůrazňuji symptomatický význam tohoto jednání nového císaře prostřednictvím jeho švakra Sixta, jež právě po roce Clémenceau veřejně odhalil. Jednání svědčila o oslabení Centrálních Mocností; ukázalo se tím také, že mezi Rakouskem a Německem není již té jednoty, která byla za Františka Josefa. Slabost Rakouska oficiálně vylíčil Czernin (12. dubna 1917) v důvěrné zprávě císařovi; tato zpráva, jak se říká, dostala se Spojencům indiskrecí Erzbergerovou – Erzberger sám to popírá. Czerninovo memorandum jistě vysvětluje jednání Karlovo o mír; uvidíme, že toto jednání nebylo ojedinělé, že Rakousko vlastně celý rok 1917 hledalo cestu ke všem Spojencům.

V Německu Reichstag přijal 19. července 1917 resoluci mírovou 214 hlasy proti 116 (17 nehlasujících), v níž se po ruském vzoru žádá mír bez anexí a politického a hospodářského znásilnění; ale i oficiální Německo se přibližovalo Spojencům také tajně. S Francií Bethmann-Hollweg byl ochoten jednat o mír na základě odstoupení Alsas-Lotrinska nebo jeho části; to se aspoň tvrdilo ve Vídni a šířili to rakouští agenti. O jednom pokuse francouzsko-německém se znají podrobnosti; Freiherr v. d. Lancken, bývalý úředník pařížského německého vyslanectví, toho času službou v Belgii (on dal zastřelit Miss Cavellovou!) navázal styk s Briandem pomocí různých osob; došlo k tomu, že již podle úmluvy čekal Brianda koncem září (27.) ve Švýcarsku, ale Briand nepřijel. Aféra měla dohru v Clémenceauově polemice proti Briandovi.

V měsíci říjnu (6.) Němci se pomocí Španělska nabízeli Anglii; z Německa do Anglie vedly však ještě i jiné cesty (přes Haag a j.).

Různá jednání byla mezi Německem a Ruskem. Zmínil jsem se o dvou nabídkách německých, učině-

ných carovi; zdá se, že ke konci 1916 (v říjnu) činilo Rusko nabídky Německu, Německo pak v prosinci Rusku. Roku 1917 Bethmann-Hollweg jednal o separátním míru ještě za vlády carské (v únoru); následoval pak pokus za Zatímní vlády s Miljukovem. Jiná jednání se dála v skandinávských zemích bulharským vyslancem v Berlíně Rizovem – nejsem si jist, neměl-li v nich Rizov více iniciativy než německý kancléř; Německo s Ruskem jednalo v téže době příměji Erzbergerem (také ve Stockholmě). Kerenskému byly Německem také prostřednictvím Poláka Ledwinského, předsedy polské likvidační komise, učiněny nabídky mírové.

Je již známo, že se císař Vilém na podzim 1917 klonil k míru mírnějšímu, než jaký byl obsažen v nabídce z prosince 1916; konferoval začátkem července s nunciem Pacellim, o němž hned bude řeč, a vybízel papeže k energické propagandě mírové. Ale přes to Bethmann-Hollweg odstoupil (13. července), protože se Hindenburg a Ludendorff postavili proti němu, aby se mírová nabídka Reichstagu nevykládala jako slabost. De facto však koncem července v německém loďstvu propukají revolty, a Ludendorff sám se brzy na to kolísá.

V Anglii byl Lloyd George v této době (od léta 1917 až do léta 1918) znepokojován situací na bojišti; zejména možností, že by německé ponorky překazily Anglii dovoz potravy. Obával se, jak jsem už uvedl, že Anglie nemá dost mužstva a proto hájil plánu, aby se energicky nastupovalo proti Turecku (to se de facto stalo); ve Francii chtěl mít zatím pouhou defensivu. Nevím, v čí hlavě tento plán vznikl; dovídal jsem se, že s ním souhlasili vynikající spojenečtí vůdcové – i sám Foch. Čtenáři se jistě pamatují, jak po mírumilovné řeči Lloyda George (5. ledna 1918) pluk. Repington ve-

řejně proti němu vystoupil; anglický premiér plukovníka obžaloval z velezrady. Ochotu Anglie k míru charakterisovala také pacifistická vystoupení lorda Landsdowna, Wimbornea a j. Pokud se týká Lloyda George, účastnil se tajných jednání Sixtových s Rakouskem, třebaže velmi opatrně; slyšel jsem v informovaných kruzích v Londýně na jaře 1917, že Lloyd George pomýšlel na mír a že by byl Němcům udělal značné ústupky.

V souvislosti s tím tu třeba také připomenout, že se 1916 a 1917 diskutovalo o možnosti, aby Japonci poslali vojsko do Evropy; spornym bylo, měli-li jet mořem či táhnout Sibiří. Plán měl přívržence a odpůrce a to netoliko v Americe.

Důležitá byla mírová akce Vatikánu z 1. a 30. srpna 1917 a pojící se k ní diplomatická korespondence všech států; spojenecké vlády nebyly Vatikánem nijak získány. Jeho mírová nota byla neurčitá a proto hlavní spojenecké vlády jí nepřijaly za podklad mírového jednání. Vatikán však vedle své akce veřejné jednal tenkrát velmi úsilovně s Německem a se Spojenci také tajně. Sondoval anglickou vládu o podmínkách míru; prostřednictvím nuncia mnichovského Pacelliho, s nímž dříve jednal sám Vilém, Vatikán vyrozuměl (30. srpna) německého kancléře Michaelise, že si Anglie přeje znát pravé úmysly Německa, zejména o Belgii. Odpověď Německa byla neurčitá a tudíž nepřijatelná.

Velmi důležité bylo poselství presidenta Wilsona k senátu, 8. ledna 1918, v němž shrnul svůj program ve známých čtrnácti bodech; za Německo Hertling, za Rakousko Czernin je odmítli formou, svědčící o trvalé zaslepenosti Berlína a Vídně. Vrátím se brzy k tomuto projevu Wilsonovu.

Na mírové pokusy sociálně demokratických stran,

německé a rakouské, jakož i na dřívější pokusy socialistů ruských, již jsem upozornil; doplňuji zprávu poukazem na poradu internacionály v Stockholmě (v červnu 1917), kde byli také zástupcové naší české sociálně demokratické strany (Habrman – Němec – Šmeral). Dr. Šmeral hájil svého austrofilství, ale prohlásil, že 95 procent našeho dělnictva a českého lidu vůbec jde za mnou, ne za ním; veřejné prohlášení všech tří sociálních demokratů, žádající samostatný český stát v rámci federativního Rakouska-Uherska, mířilo proti plánu rakouských sociálních demokratů, slibujících národům pouze autonomii kulturní. To byl prvý oficiální hlas z Čech, učiněný za hranicemi. Přiznání dra Šmerala jsme uveřejnili ve všech listech s dobrým účinkem. Poslal jsem do Stockholmu prof. Maxu, aby tam naše poslance o příznivé situaci naší v Rusku a Evropě informoval. Poslanec Habrman se chystal tenkrát zůstat už nadobro venku; ale mně se zdálo, že mohl více působit doma než za hranicemi, a proto jsem mu vzkázal, aby se vrátil a naléhal, aby doma nedělali žádných kompromisů a koncesí a nás aby již nedésavouovali.

Vývoj německé sociální demokracie, jak se postupně rozstupovala na dva směry a strany, byl pro rok 1917 charakteristický; na počátku roku 1918 počínají již politické stávky, ve Vídni (16. ledna), v Berlíně (28. ledna); v Německu se organisují dělnické rady.

Přehlížel-li jsem celkovou situaci, nemohl jsem než dojít k závěru, že se rozhodnutí blíží: vyřazení Ruska z řady bojujících, vliv bolševismu na socialistické strany v Evropě, sílení pacifismu, únava válčících vojsk a zřejmá nespokojenost v armádách, obtížnost rozhodujícího vítězství na frontách, tajná a veřejná jednání o mír – to všecko vnucovalo poznání, že válka dlouho nepotrvá. A další vývod z posavadních událostí válč-

ných byl, že rozhodnutí bude v náš prospěch; nebyla to pouhá naděje, bylo to přesvědčení získané více než tříletým kritickým pozorováním. Jistě bylo na straně Spojenců dost nevýhod, udělali mnohé a velmi těžké chyby politické a stratégické; ale to bylo na straně Německa a Rakouska také. Zůstávala jen jakási pochybnost, jestli americká výprava vojska do Francie neprodlouží válku ještě do roku 1919.

Byli totiž politikové a vojenští odborníci, kteří soudili, že válka potrvá ještě do roku 1919: sám maršál Foch ještě na podzim 1918, po prvých vítězstvích nad Němci, očekával rozhodnutí na jaře 1919. Ale já jsem z celkové situace usuzoval, že se válka skončí 1918, a proto jsem z Ruska pospíchal na Západ.

O většině tajných jednání o mír roku 1917 a 1918 posud není jasno, fakta nejsou zúčastněnými osobami vylíčena. Já jsem se to ono dovídal, zpravidla jen tolik, že se zase tajně jedná, a jmenovaly se jednající osoby, podrobností nebylo lze zjistit; mně však stačil fakt, že se zase a tajně jedná – vývod jsem si z toho udělal sám a tuším správný, že se totiž válka sotva prodlouží přes 1918.*

My jsme na konci 1917 a začátkem 1918 byli i na mír již připraveni. Naše veliké plus byly legie. Úspěch s legiemi v Rusku dokončil formování legií ve Francii a urychlil formování v Italii. Ve Francii, jak jsem vyložil, osnovali jsme velký plán národní armády roku 1916, a to v souhlase s francouzskou vládou; Štefánik byl proto oficiálně poslán do Ruska. Jak se mu dařilo a vlastně nedařilo a proč, už jsem vyložil. Od května 1917

* Ukážu, jak jsem mírová jednání stopoval, na příkladě Sixtově; telegrafoval jsem našim do Paříže z Londýna 20. dubna 1917 takto: „Milí přátelé, dejte pozor - zase se prý jedná, a vážně, o zvláštní smír s Rakouskem, hlava vlády přijel tam k vůli tomu. Mají, zdá se, všichni války dost. Nám samosprávu atd., trochu zmenšené Rakousko."

jsem pokračoval v Rusku v tomto úsilí; jak a s jakým zdarem, také je již vypsáno.

Když se s formováním armády na Rusku počalo doopravdy, vyzval jsem dra Beneše, aby s Francií zahájil jednání o naší armádě a aby s francouzskou vládou ujednal smlouvu. Zároveň jsem se vynasnažil, abychom vypravili do Francie aspoň několik transportů; to se stalo. V nich byla uvedená část našich zajatců z Rumunska. Z Ameriky (tam Štefánik 1917 organisoval odvod) také přišla do Francie část dobrovolců. Jednání dra Beneše s francouzskou vládou mělo úspěch. Už v srpnu došlo k dohodě a po dalším jednání vláda francouzská vydala dne 16. prosince dekret o zřízení naší armády ve Francii. Konečné dojednání dra Beneše s premiérem Clémenceauem stalo se v lednu a únoru roku 1918. Již toto ujednání zabezpečovalo nám v nejhorším případě na mírovém jednání značné výhody.

V Italii byly poněkud větší obtíže. My Čechové jsme Italům byli málo známi a protijihoslovanská propaganda získávala stále širší kruhy. Štefánik a Beneš pracovali v Italii velmi úsilně a já jsem všude, zejména v Rusku, jednal s italskými vyslanci. V lednu 1917 jsme dostali dovolení soustředit Čechy a Slováky v jednom táboře. A stále se dělaly pokusy o formování vojska. K formování vojska přispěla nám událost u Carzana v září 1917. Tam totiž (na frontě v Tyrolsku) důstojník Pivko – Slovinec – zosnoval potichu přechod svých vojáků k Italům. Našich Čechů mezi přeběhlíky byla značná část. V Italii věc udělala dojem a získala Slovanům sympathie; o carzanské „zradě“ psaly vídeňské listy a v parlamentě Němci interpelovali. Brzy po Carzanu, v říjnu, uznána Národní Rada a dovoleno zřízení oddílů pracovních, přeběhlíci carzanští většinou zůstali na italské frontě a bojovali v říjnu 1917 na Monte

Zebiu a u Asiaga. Od února 1918 počaly se odvody zajatců – Sychrava je prováděl s Osuským – a formování vojska bylo dosaženo. První smlouvu mezi italskou vládou a Národní Radou o zřízení československého vojska v Italii sjednal Štefánik s Orlandem 21. dubna 1918; po tomto úspěchu pak přišla další ujednání a uznání italské vlády. Z legionářů, v Italii úsilně pracujících, jsou známi: Jan Čapek, Bedřich Havlena, František Hlaváček, Josef Logaj, Jan Bořil a j.; Štefánik o formování našich legií v Italii má velikou zásluhu.

Za těchto poměrů se konal v Římě 8. dubna 1918 kongres utlačených národů rakousko-uherských, právě v den, kdy jsem dorazil do Tokia. Jaký měl politický význam, hned uvidíme.

Zprávy, které jsem dostával o poměrech v Čechách a Vídni, byly uspokojivé. Po désaveu lednovém následoval už zmíněný prvý projev poslanců v dubnu, hlavně pak manifest spisovatelů v květnu; vyciťoval jsem z něho pobídku politice poslanecké a vykládal politické oživení z jara 1917 vlivem ruské revoluce. Ta revoluce musila zeslabit monarchism a zesílit republikanism. Podobně ruská revoluce po japonské válce u nás dobře působila. Státoprávní prohlášení v parlamentě, svolaném po prvé za války (z 30. května 1917) bylo ještě pro Rakousko a Habsburgy, a nadhodil se program spolkového státu, složeného ze států národních. Prohlášení nezpůsobilo nám venku nepříjemnosti; neboť vedle zjevně platonického uznání celé říše a dynastie a spolkového státu zdůrazňuje se boj za český stát a připojení Slovenska. Vůbec parlament teď už nemohl škodit, myslil jsem si, naopak. To bylo hned zjevno z interpelace sociálně demokratických poslanců pro konfiskaci stockholmské resoluce a j.

Velmi důležité, a pro nás venku výhodné, bylo roz-

hodnutí poslanců ve Vídni dne 23. července; většina, třebaže nepatrná (3 hlasů), zamítla účast na jednání o přeměně ústavy. Nemýlím-li se, na toto rozhodnutí měly vliv Habrmanovy zprávy ze zahraničí, přinesené ze Stockholmu. Dr. Rašín a dr. Kramář byli ze žaláře propuštěni; nemohli poslancovat, ale to bylo lepší, dr. Rašín se mohl cele věnovat Praze a práci. Velmi se mi hodila interpelace Němců v parlamentě (5. prosince 1917) o naší neloyalitě, a věděl jsem, že Český Svaz poslanecký byl od konce září 1917 úplný; pojímal jsem tuto jednotu za důkaz, že si naši také uvědomují blížící se rozhodnutí.

Deklarace ze 6. ledna 1918 mne uspokojovala, třebaže schvalování dřívějších prohlášení znamenalo přijetí deklarace při otevření parlamentu; avšak tomu v té neurčitosti venku nerozuměli, tím méně, že ostatní obsah souhlasil s naším zahraničním programem. Mně ta neurčitost říkala, že politika jasně habsburská a rakouská naráží ve vlastních řadách a snad u většiny poslanců na odpor. Ostatně sám rakouský ministerský předseda a později ministr zahraničí zdůraznili „velezrádnou" povahu deklarace.

Po Třírálové deklaraci následoval zmíněný osobní útok Czerninův; to mu v Anglii i v Americe uškodilo (osobní nadávky v těchto zemích jsou dávno proskribovány) a nám prospělo, zejména když ve své zlosti žaloval na národ, že tento souhlasí se mnou („jsou takoví Masarykové také uvnitř hranic mocnářství").

O nás za hranicemi naši doma věděli již dost; dověděli se o Zborově, a posl. Habrman, zajatec Pšenička a j. přinesli jim obšírné zprávy – nečekal jsem už žádného dásaveu, třebaže situace na francouzské frontě byla více než nemilá. Slavnostní přísaha z 13. dubna to věstila, a radostná pro mne osobně byla zpráva o prvém od-

bojném činu Slováků v Liptovském Sv. Mikuláši pod vedením Šrobárovým. – –

Dne 29. dubna jsme přirazili skoro ráno k Victorii a odpoledne do Vancouveru. Zde jsem dostal zvláštní kabel z Vladivostoku o smrti Klecandově... Také mne tam očekával pan Schelking, bývalý úředník petrohradského ministerstva zahraničí; poskytoval svými zprávami a svým upozorňováním mnohou a důležitou pomoc našim lidem v Petrohradě, když stáli proti politice Stürmera a Protopopova. A zase diskuse o Rusku, o příčinách jeho pádu a vyhlídkách do budoucnosti.

Do Vancouveru se dostavili někteří krajané za své organisace (pan Bosák za Slováky) a pan Pergler, jehož mně američtí krajané určili za sekretáře; o tom jsem věděl od naší americké mise v Rusku; kabeloval jsem z Tokia o něho, abychom dlouhé cesty z Vancouveru hned užili ku práci. Pan Pergler byl u mne po celou dobu mého pobytu v Americe a pracoval s velikou pílí; účastnil se našeho hnutí již před mým příchodem.

30. dubna jsem opustil Vancouver a jel Kanadou do Chicaga. Cesta trvala bez mála 5 dní; delší zastávka byla v St. Paul a schůzka s našimi krajany, z nichž jsem některé znal ze svého dřívějšího pobytu.

Do Chicaga jsem přibyl 5. května a tu již začala nová fase činnosti a to hned ve velikém měřítku.

64

V Chicagu krajané mně připravili po americkém způsobu okázalé přijetí. Chicago bylo po Praze největší město české a také centrum akce finanční. Zde byl pan Štěpina, jehož jsem hned z Benátek začal bombardovat dopisy o peníze; dr. Fisher byl pak v čele Národního Sdružení; Vojta Beneš projížděl naše kolonie a staral se o zdar osvobozenských sbírek. Podařilo se našim

získat skoro celé Chicago, nejen kolonie slovenské, které se připojily k našim, ale také Američany. Od nádraží do hotelu se táhl ohromný průvod, město bylo zaplaveno našimi národními a slovanskými barvami. Začátek byl skvělý a stal se vzorem pro jiná města, v nichž máme četnější kolonie české a slovenské. Řeči byly proneseny na ulici v průvodu, české a anglické. Pak následovaly větší a menší schůze, buď české nebo česko-americké. Musil jsem do Chicaga přijít po druhé (koncem května) a konat schůze pro jednotlivé organisace; tenkrát jsem měl schůze a řeči v některých institucích amerických, jako na universitě, v hlavním žurnalistickém klubu chicagském atd. V Chicagu jsem měl v roce 1902 přednášky na universitě a získal tenkrát mezi Čechy i mezi Američany četné přátele; nynější president Mr. Judson mně pomáhal velmi liberálně.

Později jsem měl podobné recepce a schůze v New Yorku, Bostoně, Baltimore, Clevelandu, Pittsburku, Washingtoně. Všude byly schůze a průvody pořádány tak, že vzbuzovaly zájem Američanů; naše kroje, prapory a odznaky a umělecké uspořádání průvodu se líbily a upozorňovaly takto na naši osvobozenskou akci, která tímto způsobem byla zdůrazněna pro nejširší vrstvy amerického občanstva. Já jsem se před válkou dost nahromoval proti fangličkářství – v Americe jsem se přesvědčil, že jsem přestřeloval – byl jsem přece jen také profesorem („kantorem“) a nedocenil, že dobře aranžovaný průvod není méně cenný, než domněle světoborný politický článek anebo řeč v parlamentě... Pamatuju se živě, jak mě na cestě s průvodem v Chicagu napadl výrok známého kazatele Spurgeona, že by se postavil na hlavu, kdyby tím upozornil na dobrou věc – když hore nohama v kostele, proč ne na ulici?

Také v Americe, jak i v jiných koloniích, byly s po-

čátku spory, osobní a politické; Amerika byla neutrální, uplatňovaly se silně vlivy německé, rakouské a maďarské, a proto i v naší kolonii byla nedůvěra k revoluční akci a byli dost četní jednotlivci austrofilští. Ale směr náš prorazil, Národní Rada se od počátku uznávala jako vedoucí orgán našeho hnutí. Byli ještě jednotlivci, kteří hájili rakouské orientace, ale nepadali už na váhu. Hlavní spory byly již dříve veřejnou diskusí vyřízeny. Aféra Dürichova vyvolala jisté rozčilení: Štefánik o věci mluvil na schůzích a ve spolcích, a Düricha hájil pan Horký. Aféra byla nemilá, ale nezpůsobila politických škod.

Je přirozené, že na naše kolonie měla veliký a namnoze rozhodující vliv Amerika, když vypověděla Německu válku (6. dubna 1917). Do vypovědění mnozí byli v pochybnosti; po vypovědění války ty pochybnosti byly rozptýleny a svornost politického nazírání byla utužena. Vliv tohoto faktu se jevil také, jak jsem ukázal, na sbírkách na naši akci.

Práce mezi krajany se dařila dobře; větší počet našich krajanů má již vlivné postavení v americké společnosti; měli jsme svého českého senátora (pana Sabatha) a jiné veřejné činovníky. Všichni oddaně pomáhali, spolupracovali.

Dvě události zasluhují zvláštní zmínky. Předně, že naši katolíci postupovali svorně se svobodomyslnými a se socialisty; kdo zná poměr obou směrů v době dřívější, uzná s radostí jednotící sílu osvobozenského hnutí. Katolíci už rok před tím (18. listopadu) usnesli se v Chicagu na memorandu, které bylo určeno papeži Benediktu XV.; bylo odevzdáno papežskému delegátovi, který počin „Národního Svazu Českých Katolíků“ schválil a slíbil doručit memorandum papeži. V memorandu žádána samostatnost Čechoslovanů a osvobození národa československého v zemích historických a na Slovensku. Sám

jsem se zúčastnil katolického sjezdu ve Washingtoně dne 20. června. Objasnil jsem proti starým výtkám své náboženské stanovisko, zejména, jak a proč jsem se stal příkrým odpůrcem toho katolicismu politického, jaký se působením Habsburků vyvinul v Rakousku a Uhersku. Vyslovil jsem se pro rozluku státu a církve podle vzoru amerického. Právě američtí katolíci chápali, že nezávislost církve na státu nijak není církvi na závadu. Slíbil jsem, že se přičiním o rozluku bez boje; pokud by při této rozluce šlo o úpravu církevních statků, odmítl jsem konfiskaci. Když se výkonný výbor Národního Svazu Českých Katolíků v Americe usnesl 25. října 1918 vyslat své zástupce do Československé republiky, aby o podstatě rozluky poučili duchovenstvo i katolický lid, uvítal jsem tento úmysl velmi rád (dopisem z 15. listopadu). Dodávám ještě, že také Sdruženie Slovenských Katolíkov v Amerike doporučilo úpravu poměru církve k státu ve smyslu rozluky americké, ovšem se zřetelem na poměry slovenské (ve Wilkes Barre 27. listopadu).

Druhé důležité jednání bylo v Pittsburku mezi Slováky a Čechy. Dne 30. června podepsal jsem dohodu („Československá Dohoda" – ne smlouva!), učiněnou Slováky a Čechy americkými. Tato dohoda se stala k uspokojení malé slovenské frakce, která snila o bůh ví jaké samostatnosti Slovenska; idee některých ruských slavjanofilů, pak Štúra a Vajanského, ujaly se také mezi Slováky v Americe. Proti tomu se smluvili naši Češi a Slováci na dohodě, v níž se pro Slovensko žádá vlastní administrativa, sněm a soudy. Podepsal jsem dohodu bez váhání, protože byla lokální smlouvou amerických Čechů a Slováků mezi sebou; je podepsána občany americkými, neobčany jen dvěma – (podepisovali se na ni někteří dodatečně způsobem nedovoleným). V dohodě bylo ustanovení, že legální zástupcové

slovenského lidu budou rozhodovat sami o podrobnostech slovenského politického problému. Podobně jsem ve vlastní Deklaraci Nezávislosti ustanovil, že Deklarace není než pokusem, budoucí ústavu charakterisovat, a že o ústavě samé budou definitivně rozhodovat legální zástupcové lidu. A to se stalo přijetím naší ústavy nejen Čechy, nýbrž i Slováky; tím se legální zástupcové Slovenska vyslovili pro úplnou jednotu, a tento slib ústavě váže nejen Slováky, nýbrž i Čechy a ovšem i mne. Pro jednotu se vyslovili zástupcové Slováků dne 30. října 1918 v Turčanském Sv. Martině, a před tím 1. května, tedy před Pittsburskou dohodou, v Liptovském Sv. Mikuláši. O tuto jednotu běží — autonomie je oprávněný požadavek stejně jako centralism, ale hlavní úkol je, ustanovit správný poměr mezi oběma.

Vykládalo se mezi Slováky a Čechy, že začátkem roku do Ameriky přibyl hr. Károlyi, aby od americké vlády vymohl uznání celistvosti Uherska; Čechům prý svobody přál, ale Slováci měli zůstat v Uhersku. Pluk. House o tom uvědomil Čechy a ti se dohodli se Slováky, aby byli pro stát jednotný.

Myslivější předáci Slováků chápali, že by autonomie teritoriální Slovákům dobrého nic nepřinesla, a bylo jim jasné, že by samostatná osvobozenská akce Slováků musila končit fiaskem. To všecko jsme na schůzi důkladně a široce prodiskutovali. Mohl jsem Slovákům ukázat, jak jsou v politickém světě neznámi a jakého fiaska bychom se dodělali, kdyby vystupovali samostatně. O Slovensku samostatném se nemohlo vůbec jednat vážně; zbývala by možnost, aby se stalo autonomním v Uhersku. Ani to nebylo možné podle daných okolností, a tudíž nezbývalo než sjednocení. Malí národové všichni za světové války žádali svobodu a sjednocení. Slováci a Češi věděli, že sám jsem byl vždy pro Slovensko; svým pů-

vodem a svými tradicemi Slovák, cítím slovensky a pro Slovensko jsem vždy nejen horoval, ale pracoval. V Čechách k Slovensku vždy byly živé sympathie. Čechové – Havlíček! – uznávali národní zachovalost Slováků a Moravanů. Znám Slovensko a lidi na Slovensku dost dobře; byl jsem ve styku s generací starší i mladší, s oběma jsem pracoval k obrození Slovenska. Vím dobře, jak i rusofil Vajanský, když se jednalo doopravdy, byl pro jednotu, nejinak, jak jeho otec, před tím už Kollár a j. Ale vím také, jak se mnozí Slováci ve svém národním a politickém ponížení utěšovali vidinami bez činů a práce. Když někteří Rusové – i Lamanskij – Slováky si oblíbili pro jejich národní zachovalost, stačilo jim to, ale proti maďarskému tlaku se tím vzpružili málo.

Za války obživl slovenský romantism mezi Slováky v Rusku. Slováci byli ruskými oficiálními projevy zvláště nadšeni; ukazovali na to, že car v audienci jevil zájem pro Slováky; také Nikolaj Nikolajevič v manifestě k rakouským národům se zmiňuje o Slovácích. Na Slováky v Rusku působily idee Lamanského a j. a proto někteří slovenští pracovníci snili o Slovensku samostatném nebo spojeném s Ruskem; ale vyskytli se i lidé, kteří hlásali spojení Slovenska s Polskem a dokonce s Maďarskem. V Moskvě se ustavil hned roku 1915 „Slovensko-ruský spolek paměti Štúra“ a v něm se tvořily pod vedením několika politicky naivních Rusů rozmanité protičeské iluse nejasného a nezralého panslavismu a panrusismu. Někteří Češi na Rusi v tom se Slováky byli za jedno. Hned v memorandu carovi v září 1914 mluví se o „dvojjediném království“; zmíněná Koníčkova Národní Rada československých obcí v Paříži (15. února 1915) v Poslání na Slovensko slibuje úplnou samostatnost „Slovenského kraje“ s vlastním sněmem v Nitře; Svaz Československých Spolků na

Rusi (31. května 1915) prohlašuje, že Slovensko bude mít svůj sněm, politickou a jazykovou samosprávu.

V Americe Liga Slovenská, existující až do 1919 jen podle jména (stanovy úředně schváleny teprve 17. května 1919), když válka vypukla, uveřejnila své předválečné memorandum, v němž se podle starého memoranda svato-martinského žádala autonomie v rámci státu uherského; za nedlouho se opakovaly od jednotlivců a malých skupin rázu lokálního programy v Rusku oblíbené, tedy plány Slovenska samostatného, Slovenska s Ruskem nějak spojeného („slovenská federace" a j.). V tom smysle agitoval v Rusku a v Americe také pan Koníček.

Ale veliká většina Slováků a jejich předáci i v Americe i na Rusku byli pro jediný rozumný a možný plán – jednotný stát československý; na sjezdě v Clevelandě (v říjnu 1915) Slováci a Češi se dohodli o jednotě a spolupráci; na prvém manifestě protirakouském ze dne 14. listopadu 1915 slovenští předáci američtí jsou spolupodepsáni. Československá Dohoda v Pittsburku je jedním z takových programů, a jak patrno, nikoli nejradikálnějším.

Těmito dvěma akcemi však účast americké kolonie na válce není charakterisována úplně; třeba ještě upozornit na její politickou propagandu, provozovanou od počátku války.

Americká kolonie svými organisacemi vystupovala brzy veřejně a dosáhla značného vlivu na veřejnost americkou. Tato činnost má tím větší význam, že Amerika půl třetího roku byla neutrální. Národní Sdružení uveřejnilo již roku 1916 manifest, jímž neutrální Americe vyložilo naše osvobozenské hnutí; v květnu 1917 Národní Sdružení s Ligou podaly prostřednictvím pluk. House Wilsonovi Memorandum, podávající výklad

našich politických aspirací, v únoru 1918 podáno Memorandum zahraničnímu výboru senátu, ohražující se proti Rakousku, slibujícímu autonomii. Vedle činnosti publicistické působily četné politické schůze a přednášky. Takto americká kolonie nepřispěla k dobytí svobody pouze finančně, nýbrž také politicky – tímto způsobem snad i více; podařilo se našim lidem za vedení Perglerova získat senátora za Iowu, Kenyona, jenž 25. května 1917 senátu navrhl resoluci, žádající pro budoucí mír osvobození Čechů a Slováků; po roce (31. května 1918) senátor za Utah, King, činí týž požadavek. Po mém příchodu Sdružení dosáhlo na kongresu (29. června 1918) rozšíření novely přistěhovaleckého zákona, umožňující našim legionářům, stejně jako dobrovolníkům americkým, vstoupivším do spojeneckých vojsk, nerušený návrat do Spojených Států.

Brzy po mém příchodu jsme reorganisovali Slav Press Bureau (14. května 1918), čímž naše propaganda dostala oficiální centrum publicistické; red. Tvrzický, Smetánka, také Vojta Beneš, starali se obětavě o náš tisk a celou akci vůbec.

65

Do Washingtonu jsem přijel 9. května; má práce začala ihned několika interviewy a blízkým spojením s Mr. Charlesem R. Cranem, s nímž jsem se naposledy viděl v Kijevě. S Mr. Cranem jsem byl v bližším spojení od roku 1901: založil tenkrát slovanský fond pro chicagskou universitu, na níž jsem 1902 měl své slovanské přednášky. Od té doby se věnoval slovanským věcem neokázale, ale vydatně; zároveň pak svou posicí v americkém průmyslu byl doveden k politickému životu své vlasti. Úvodem mé americké činnosti byl zájezd s ním a jeho známými, ministrem zemědělství Housto-

nem, (jak jsem seznal, chráněncem bývalého presidenta Harvard University, Elliota) a anglickým majorem Innesem, na bojiště gettysburské, na němž 3. července 1863 Meade porazil Leea; Gettysburg jakožto pomník války o národní jednotu dělá na Evropana velký dojem. Je to množství pomníků velkých i malých, nikoli jen jednoho nebo několika vojevůdců; demokracie se jeví i v tom. Ne bez pohnutí čteš na kovu Lincolnovo poselství, v němž duch americké demokracie zachycen známým heslem: „Z lidu, lidem, pro lid!“ Na památku návštěvy jsem dostal kouli, kterou místní farář nalezl v jednom hrobě a kterou si jako odstrašující symbol válečného ducha uschoval; stejným symbolem je podnes mně na pracovním stole.

Měl jsem naději, že v Americe a zejména s pres. Wilsonem budu mít štěstí. S Amerikou jsem úzce spjat osobně a rodinně. Již od roku 1878 navštěvoval jsem zemi častěji; americká demokracie a vývoj americké kultury vůbec od samého počátku mé vědecké a politické dráhy mě živě zajímá.

Je demokracie a demokracie. Demokracie americká vznikla na náboženském podkladě; to novější historické práce o vývoji americké republiky jasně ukazují; Tocqueville správně ukázal na důležitost mravního vlivu náboženství na americkou republiku. Veliká roztříštěnost Ameriky na nejrozmanitější sekty neoslabila republiky ani demokracie; to sektářství je důkazem náboženské energie a zároveň moderní individualisace. I katolíci v Americe, podobně jak i v Anglii, jsou nábožensky pevnější než v katolických státech Evropy, působí na ně i v tom protestantské okolí.

Tento náboženský činitel byl pro americkou republiku velmi důležitý právě při vzniku republiky: nedostatečná komunikace ohromného málo zalidněného území nepřipouštěla pronikavou správu z centra;

proto jednotlivé náboženské obce a církve svou organisací a jako spojující činitel byly velmi důležité.

Americká republika je dílo pionýrů; lidé energičtí, kteří svou energii prokázali již tím, že se doma odloučili od zvyklého prostředí, a kteří se v Americe dovedli udržet jen stupňováním energie a pracovitosti. Pionýři hledali svobodu a blahobyt—americká republika podnes slouží především ekonomickému účelu a ideálu, tím více, že problémů politických a národnostních, jak v Evropě, není. Independentism a puritanism byly pravým náboženstvím pionýrů. Konstituce, formulovaná v duchu racionalistické filosofie právní, jak byla tenkrát rozšířena v Anglii a Francii, je přímo kodexem pionýrského ekonomismu. Americké kolonie byly vystěhováním odcizeny anglické dynastii; nemajíce dynastie, neměli šlechty, neměli armády, ani militarismu. Republika vznikla na základě obcí nábožensky organisovaných, a zakladatelé nebyli vojáci výbojníci, nýbrž pionýři, hlavně farmáři, pak kupci, obchodníci a nezbytní ovšem právníci. Tím se americký stát liší od států evropských, zejména od Pruska, Rakouska a Ruska: i republika francouzská zdědila instituce starého režimu (šlechtu, vojsko), kterých v Americe nebylo a není. Ovšem že se americký stát svým vývojem rozrostl v kontinentální rozměry, ale tím své původní vlastnosti jen ještě zesílil. A zejména pionýrství postupným zabíráním západu a jihu zůstávalo stálým mravním a politickým činitelem.

Náš stát, o tom jsem přemýšlel nejednou, a také na gettysburském bojišti-hřbitově, podobal by se Americe v tom, že také my nemáme své dynastie a proti dynastii cizí jsme zaujati; nemáme šlechty, nemáme svého vojska, ani militaristické tradice. Proti tomu náš poměr k církvi pro reformační tradici není intimní, a v tom

by bylo minus, jestliže bychom si neuvědomili, že demokracie a republika musí spočívat na mravnosti – náš obnovený stát, naše demokratická republika, musí spočívat na idei, nový stát musí mít svou raison d'être světem obecně uznanou.

Americká konstituce má zvláštnosti, které zasluhují povšimnutí. Zejména presidentství. Že totiž president má velikou moc konstitucí zaručenou; volí si sám vládu a sice ne z parlamentu – americký president je podle anglického vzoru de facto konstituční volitelný král. Vady parlamentarismu, proti kterým se dnes všude protestuje, jeho nejednotnost rozrůstáním a štěpením stran, mohly by v americkém vzoru mít jistý korektiv. Významná je také instituce, že konstitučnost zákona podléhá úsudku soudců, a jiné zvyky.

Další politické poučení nám podává Amerika tím, že republika a demokracie je federací; je to opak evropského centralismu, který se nikde neosvědčil. I švýcarská republika, republika malá, odkazuje k autonomismu a soustavě federativní. Avšak americká federace a autonomie musí se bránit proti centralisaci, která se silně vyvíjí a na úkor autonomie; a mezi autonomií států a centrální vládou nebylo ještě dosaženo náležité harmonie a nebyly překonány technické vady této disharmonie (nejednotnost zákonodárství, zbytečné pleonasmy atd.*).

---

* Uvedu zde „Americké Věřím", vzniklé veřejnou soutěží roku 1916 a 1917; president Wilson a řada mužů politicky a publicisticky činných podporovali soutěž, jejímž výtěžkem bylo toto Credo, složené Williamem Tylerem Pagem, potomkem presidenta Tylera. Text Creda je vhodným složením různých vět konstituce, Deklarace Nezávislosti, řečí vynikajících státníků a t. p. Zní:

„Americké Věřím.

Věřím ve Spojené Státy Americké jakožto ve vládu lidu, lidem, pro lid; jejíž oprávněná moc pochází ze souhlasu ovládaných; v demokracii v republice; v svrchovaný národ mnohých svrchovaných států; v dokonalou jednotu, jednu a nerozlučnou; založenou na těch zásadách

V Evropě, najmě v Německu a Rakousku, často se polemisuje proti „amerikanismu“, jakoby názoru na svět jednostranně mechanistickému a materialistickému; ukazuje se na všemohoucnost dolaru, na nedostatek smyslu politického a státního, na nedostatek vědy a vzdělání – jsou to výtky jednostranné, přepínané a právě s německého hlediska neoprávněné. Jakoby v Německu nebyl zavládl mechanism, mechanism vojenský, militaristický, státní! Materialism v Německu slavil ve filosofii i v praktickém životě triumfy, a německá věda a filosofie se podřídila pruskému, pangermanistickému násilnictví. Že členové panujících rodin evropských a šlechtici všech zemí vyhledávali americké dolarové princezny, je známo a jsou o tom doklady v Gothajském Kalendáři; že tito lidé nemohou sympathisovat s humanitismem americkým, naprosto nevojenským, to lze pochopit. Jestli se to však uvádí na důkaz proti americkému demokratismu, tož se to stejně musí uvést proti evropskému aristokratismu. Mně americká kultura je sympathická a je, myslím, sympathická našim vystěhovalcům, tedy značné části národa. V Americe se můžeme a musíme učit nejen strojnictví, nýbrž také lásce k svobodě a individuální samostatnosti; republikánská politická svoboda je matkou té zvláštní americké naivnosti a odkrytosti ve styku lidí společenském, ale i politickém a hospodářském. Humanitní ideál je prakticky prováděn ve vzorných nemocnicích (ošetřovatelství!), v Americe se vyvinulo lidumilné generosní užívání peněz atd. – Amerika v mnohém vyvíjí krásné vzory budoucí kultury.

---

svobody, rovnosti, spravedlnosti a lidskosti, za které američtí vlastenci obětovali život a jmění.

Proto věřím, že je mojí povinností milovat svou vlast; podporovat její ústavu; poslouchat jejích zákonů; ctít její vlajku; a bránit jí proti všem nepřátelům.

Nechci a nemohu tvrdit, že v Americe není stínů a že tam nemají těžkých problémů. V literatuře boj se zastaralými formami puritanismu a jeho obmezeností a tvrdostí vede se již dávno (Hawthorne, The Scarlet Letter, 1850 – ani to není útok první) a stejně se vede boj s americkým kocourkovstvím malých i velkých měst a krajů. Mladší generace kritiků bojuje proti nedostatku národního smyslu pro umění všech oborů a proti nepochopení sociálního a socialistického smýšlení, proti typisaci a standardisaci všeho duchovního a kulturního života vůbec. Jestliže americký filosof Baldwin s velikým důrazem hájí primárnosti esthetického vědomí („pankalism"), lze z toho dovodit, že právě toho smyslu v americkém životě není.

V literatuře se může studovat vznik a vývoj dekadence; je řada spisovatelů, kteří se tímto problémem obírají, mezi jinými i známá starší spisovatelka Mrs. Whartonová. Občas i v našich novinách se čtou zprávy o řemeslném ničení plodů (abortus), o velkém počtu rozvodů atd. Přemýšlí se o příčinách americké dekadence: ve Francii dekadence prý má jednu velkou příčinu v militarismu, Francie svými válkami a revolucemi se vykrvácela, zeslabila; Amerika naproti tomu, země bez vojska, militarismu, země bohatá, právě prý mírem a bohatstvím zakrňuje. Mluví-li se ještě o Americe jako o zemi mladé, tož se musí zdůraznit, že Amerika není mladá, nová – obyvatelé přicházejí z Evropy staré a svou pionýrskou energií se vyčerpávají. V Evropě se dekadence připisuje také přelidnění a jeho účinkům – Amerika má obyvatelstva málo a přece příznaky dekadence! A kdo ví, jak působí ta směs a míchanice národů (great melting-pot říkají o Americe Američané)

nejen mravně, nýbrž i biologicky? Nervosnost a psychosnost je velmi rozšířena a stoupá počet sebevražd, jak v Evropě. Zvláště se ukazuje na nervosnost – řekl bych raději: nervovost – americké ženy.

Byl jsem několikrát v Baltimore a navštívil jsem hrob Poeův: dekadent; srovnání s Baudelairem je nasnadě, ačkoli je značný rozdíl: Poe nemá na př. té nervosní sexuality v takové míře. Mne napadal také Dostojevskij, jistě také dekadent; uvažoval jsem o tom, že v „novém" a „čerstvém" světě americkém a ruském nalézáme, co nám podává „stará" Francie – budeme muset ty obvyklé klasifikace národů důkladně revidovat.

Všecky tyto a ostatní otázky americké stopoval jsem stále s velikým zájmem a právě také v krásné literatuře. Přišel jsem s Amerikou v blízký a intimní styk v době (1877), kdy se uplatňoval zvláštní americký realism a s ním nové proudy vůbec: roztržka národa občanskou válkou byla zacelena a do značné míry překonána a tak sjednocenost a síla se zjevila v kritickém a realistickém uvědomování vlastní podstaty Ameriky a americkosti.

Můj zájem se soustřeďoval od prvých styků s Amerikou na Howellsovi a jeho realismu: na něm by se dala dokázat these, že realism je methodou demokracie – pozorování a umělecké zpracování života t. zv. všedního, de facto nearistokratického. Právě v té době, kdy jsem se americkou literaturou počínal zabývat pečlivěji, udál se pověstný případ s Comstockem a jeho tažením proti domácí i cizí literatuře. Svým osobním spojením s Amerikou byl jsem uveden do živého styku s žijícími tenkrát velikými spisovateli americkými; v roce 1877 a následujících dvou desítiletích žili a odumírali představitelé starší generace – W. C. Bryant, Longfellow, Whittier, Lowell, Whitman, Holmes, Emerson.

Rodinnými styky jsem byl pobídnut k studiu starších

literátů a duchovních pracovníků jako Thomase Painea, Theodora Parkera, obou Danaů, Daniela Webstera a j. Jméno Hawthorneovo jsem už uvedl – obsahem svých děl i uměleckou hodnotou se řadí k Poeovi.

V Evropě a zejména u nás literatura americká je známa jen úryvkovitě; neprávem. Přiznávám se, že jsem nenacházel veliké záliby v amerických filosofech ani směru Edwardsova, ani směru Franklinova; ani novější směry americké filosofie mě nezaujaly. Pragmatism Jamesův je mi nepřijatelný noeticky stejně jako positivism. Více mě zaujal Jamesův bratr, zejména svými pokusy líčícími charakter Američanů (Daisy Miller) a Evropanů – jako jsem vůbec stopoval duchovní vývoj Ameriky více v literatuře krásné. Zvláště vyniká boj proti puritanismu a kalvinismu nazíráním modernějším, humannějším. V literatuře se také projevil boj proti otroctví, bylo potíráno dávno před občanskou válkou. V americké literatuře vůbec lze stopovat silný prvek pokrokovosti; Američan nemá strachu před novým, je si vědom, že jeho stát a národnost vznikly revolucí; odsud také ta opravdová sympathie ke všem národům, kteří se osvobozovali. Také my jsme v Americe nalezli sympathie pro svůj odboj proti Rakousku, jak před námi jiní národové.

Otázka ženská a láska je ovšem důležitým thématem amerických romanopisců; právě v tomto oboru vidí se vzrůst amerického realismu, vyvíjejícího se souběžně s realismem evropských literatur a nikoli bez jeho vlivu.

V americké literatuře se vidí přirozeně i rozmanité více vnější stránky života amerického. Lze studovat život různých částí kontinentálního státu, Východu, Západu, Středu a Jihu, a může se studovat sociální byt zvláštních vrstev obyvatelstva, zejména černochů a také různých

přistěhovalců. Podobně se v literatuře podávají vynikající fáse amerických dějin a jejich hrdinové (poněkud neumělecky); je pozorovat, jak si američtí spisovatelé postupně uvědomují podstatu americkosti (v jazyku, mravech, celkovém nazírání) a jejího rozdílu od evropskosti a zvláště od anglosaskosti.

Charakteristická je krátká novela – v době telegrafů a telefonů se dosahuje stručnosti a úsečnosti i v slohu vědeckém a literárním, ačkoli nutno přiznat, krátká povídka je dost stará (Poe!). Novele se ovšem daří i v Evropě.

V Evropě se roku 1914 připravovala válka, když v americkém týdeníku počaly vycházet satirické básně jako hlasy nebožtíků, kteří opravovali lživé chvály na svých náhrobních pomnících. Roku 1915 sbírka vyšla jako Spoon River Anthology. Už jméno vyjadřuje satiru na Ameriku, na její kocourkov nejen duchovní, ale hlavně mravní. Půltřetího sta básní s epilogem. Nezajímala mne na sbírce poesie (není jí příliš), nýbrž revoluce proti posavadní americké kultuře a civilisaci: filosoficky argumenty, které se podávaly v Evropě v době Voltaireově a před ním, k tomu ohlas Browninga a z části Fausta. Satira Edgara Leea Masterse je kompendium argumentů mladé – vlastně nejmladší – Ameriky; autor žije v Chicagu a odsuzuje Chicago a americká velkoměsta; Ježíš na př. je mu rolník, jenž byl zabit v městě městem, bankéři, advokáty a soudci.

Po Mastersovi řada spisovatelů pokračuje v této literární revoluci. Dreiser popisuje Chicago, tohoto titana měst, a v tomto titanovi předvádí nám titana multimiliardáře: Sodoma a Gomorrha jsou asylem ctnosti proti tomu, co nám Dreiser podává – mravní úpadek římských císařů, renaissanční Italie, Paříže, Moskvy, Berlína nevyrovná se dekadenční perversnosti Chicaga

nebo New Yorku. A Dreiserova obžaloba není jediná; stejně vystupuje Anderson a mn. j.

Jestliže se tito kritikové Ameriky vědomě zovou realisty, tož je to napodobení Rusů a Francouzů; ex thesi jsou odpůrci romantismu a idealismu (novoanglického transcendentalismu). Je to boj proti církvím, proti stroji a jeho důsledkům hmotným a duchovním, tedy proti industrialismu, kapitalismu a mamonismu, boj proti omezenosti, proti pragmatismu ve filosofii a přeceňování vědy, boj za opravdovou svobodu svědomí a za svobodu ženy. Tout comme chez nous v Evropě. A stejné chyby – radikální jednostrannost proti jednostrannosti, nejasnost a neurčitost cílů, negativnost, jistá právě americká povrchnost, tu i tam poblouznění t. zv. volné lásky a upřílišený sexualism vůbec. Vytýkat puritanismu nedostatek smyslu pro poesii a umění a tím pro duchovní pokrok vůbec, je jednostranné: Starý a Nový Zákon, jež puritáni četli a četli, obsahuje více poesie a romantismu než jeho ultrarealističtí odpůrcové; a myslím, že by se dala napsat slušná doktorská these, že Poe a jeho fantastika a žurnalistická sensačnost do značné míry má původ v odcizení přírodě a lidskosti, které svou fantastikou pěstoval puritanism a po něm transcendentalism.

Vedle těchto t. zv. realistů je dlouhá řada novějších básníků, realistů a idealistů, a těchto mnohem více – romantism v Americe strojem a kapitalismem nebyl vykořeněn. Snad zesílen – zázračnost, hlavní prvek romantismu, obohatil se realistickými divy moderní mechaniky. (Wellsova díla a jejich vliv v literatuře americké!)

I v Americe je řada spisovatelek, třebaže jich poměrně není tolik, kolik v Anglii; zajímá mě tento číselný poměr a nedovedu si ho dost dobře vyložit. Než to teď nechávám stranou, za to bych z řady nových spisova-

telek uvedl dvě: Miss Willy Catherovou a Miss Canfieldovou; obě líčí Západ, vlastně západní střed Ameriky, kam mnozí američtí sociologové posunují od Východu kulturní střed nové Ameriky. Obě analysují puritanism, ale méně jednostranně a méně negativně. Miss Canfieldová se pokouší docela vysloveně a kriticky vypracovat správnější, čistější názor o muži a ženě a jejich poměru, než který podle evropské dekadence podávají dekadenti američtí, ale usnadňuje si úkol tím, že Mefista kreslí tak černě, že americká Markétka mu snadně odolává. (Miss Catherová líčí také české vystěhovalce, a zdá se mi, že při vší lásce realisticky správně).

Zajímavé je na americké literatuře stopovat vliv Evropy; zvláště v novější literatuře se vidí vedle vlivu anglického (ten byl v době starší rozhodující) silný vliv francouzské, ruské a skandinavské tvorby (vliv německý se projevuje více ve vědě). Amerika se vůbec evropeisuje tak, jak se Evropa amerikanisuje: Amerika sama ze sebe tíhne k čilejší kultuře duchovní, jednostranný zájem hospodářský a jeho úzkost se zavrhuje; na druhé straně Evropa také ze sebe se amerikanisuje.

To sblížení nové Ameriky s Evropou je pozoruhodné i politicky. Také lze vystopovat vliv přistěhovalců, zejména Němců a Židů. S druhé strany zaznamenávám zájem, který o Mladou Ameriku má Mladá Anglie; třebaže se (snad právě proto) Mladá Amerika vědomě staví proti anglosaství, hlásajíc, že Amerika anglosaskou již není. A je jen organické, když vedle Wellse v Americe, jak vidím, hodně se čtou Bennett, Cannan, Walpole a Lawrence. Že se Amerika připojila ke Spojencům a takto osvědčila svůj živý zájem o Evropu, stalo se jistě také důsledkem téhož duchovního vývoje a přelomu nové Ameriky, jevícího se v její literatuře.

Ostatně – jak pozoruju – můj zájem o americkou

literaturu byl mnohem více politický než literární: jak ve Francii a Anglii, tak nyní v Americe jsem hledal v literatuře odpověď k otázce, jak se Američané budou účastnit vojny, s jakým duchem a štěstím. I nejostřejší kritikové a nespokojenci nevěstili nic zlého.

Co jsem viděl a slyšel, sílilo přesvědčení, že Amerika značným podílem přispěje k vítězství. A zejména jsem se zajímal o počet vojska do Evropy posílaného a jeho vyzbrojení. S radostí jsem slyšel, že německé ponorky jsou neškodné a že přeplavba vojska a výzbroje je bezvadná. Pochopil jsem v Americe názorně, jakou ohromnou účast má ve válce průmysl – jsou to úžasné spousty výzbroje a zásobování. Válka mas masami! Výroba nábojů puškových a dělových, strojních pušek atd. – všecko se množilo v číslicích přímo závratných. A jak rychle se stavěly lodě! Na počátku války se očekávaly přímo zázraky od fabrikace nespočetných létadel – naděje však zklamaly – i v Americe byli váleční zbohatlíci a žraloci. Vojáci mně s velkým zadostiučiněním vykládali, jak se Francouzové podivují jejich technické účinnosti, vidouce, jak si doplňují dráhy od přístavu k bojišti a jak rychle atd.

Imponovalo mně zásobování amerického vojska a nejen důstojníků – přímo luxusní, řekl by Evropan, zvyklý na vojsko aristokratické, starající se především o důstojníka.

67

Snažil jsem se co nejrychleji vniknout do politické situace v zemi. To prakticky znamenalo poznat nejvlivnější a rozhodující osobnosti ve vládě, v Kongresu a ve společnosti. V tom se mně stal Mr. Crane výborným pomocníkem, neboť měl známosti téměř se všemi

lidmi, kteří mě zajímali, zejména byl blízek presidentu Wilsonovi; jeho syn, Mr. Richard Crane, potom prvý americký vyslanec u nás, byl tajemníkem zahraničního sekretáře Mr. Lansinga.

Propagační činnost vyžadovala návštěvy hlavních měst Spojených Států, navázání osobních styků a obnovení starých známostí. Šlo o to, získat veřejné mínění; to se také dařilo a podařilo. Dost brzy jsem mohl uveřejňovat interviewy a články v největších a nejvlivnějších listech denních, v týdenících a revuích. S mnohými a vynikajícími publicisty všech směrů jsem přišel do osobního styku; příkladem uvádím Mr. W. Harda, s nímž jsem se stýkal častěji, pak Mr. Benneta, Mr Dixona (Boston) a Martina (Cleveland). Nepodávám ostatních jmen, mohl bych někoho z velikého počtu opomenout; jsem všem, celé americké žurnalistice díky zavázán.

Navštěvoval jsem různé spolky a kluby (na př. zmíněný již „Chicago-Club" a j.). Vedle publicistů dán byl styk ve Washingtoně s poslanci obou hlavních stran a všech směrů (Mr. Hitchcock, předseda senátního výboru zahraničního a j.). Rozumí se, že jsem vyhledával také republikány, hleděl na př. informovat senátora Lodge a jiné. Sen. Roota jsem poznal už na Rusku.

Vedle poslanců se mi podařilo brzy přijít v přímý styk se členy vlády a důležitými úředníky různých ministerstev; mimo Mr. Lansinga vzpomínám na mnohé; jsou to zvláště: Mr. Phillips, první výpomocný státní sekretář, Mr. Polk, rada státního úřadu, Mr. Long, výpomocný státní sekretář; dále: voj. sekretář Mr. Baker, sekretář vnitra Mr. Lane a j. Nakonec jsem navázal styk prostřednictvím Mr. Cranea s pluk. Housem a s presidentem Wilsonem.

Výhodnou byla známost s přípravným komitétem,

jenž pro jednání mírová a pro presidenta připravoval materiál a memoranda; jmenuji předsedu prof. Mezesa a j. Z Čechů byl spolupracovníkem prof. Kerner.

Velikou důležitost měl později žurnalistický štáb (Mr. Creel), který byl pro mírovou konferenci organisován. S ním a vůbec se všemi důležitými organisacemi a institucemi také jsem navázal styky.

Na styk s universitami a učeným světem jsem neměl mnoho kdy; ale byl jsem na universitě chicagské a harvardské; presidenta chicagské jsem už jmenoval, z Cambridge tu vzpomínám především presidenta Elliota, jenž pro všecky politické otázky v Evropě jevil, jako ve všem, pravý vědecký zájem. Z historiků vzpomínám prof. Coolidge; prof. Wiener, slavista, je dávný můj známý; z newyorské Columbia University pres. Butler podepřel mne svou sympathií a pochopením světové situace.

Do Ameriky přicházeli dost často z Evropy publicisté a jiní mužové politicky činní a vlivní; sešel jsem se v Americe s Bergsonem, Chéradamem, známým už z Paříže atd.

Jako všude, také v Americe mne podporovali Židé. A právě v Americe hilsneriáda se mně teď, abych to tak řekl, vyplatila. Už v roce 1907 uspořádali mně v New Yorku židé ohromnou recepci; tentokrát jsem se osobně sešel s mnohými zástupci, jak směru orthodoxního, tak sionistického. Ze sionistů jmenuji Mr. Brandeise, člena nejvyššího soudu, původem z Čech; byl dobře znám s pres. Wilsonem a požíval jeho důvěry. V New Yorku byl jedním z vedoucích sionistů Mr. Mack. Také se Sokolovem, vlivným vůdcem sionistickým, jsem se v Americe seznámil osobně. V Americe mají Židé, jako v Evropě, veliký vliv v žurnalistice; bylo nám velmi výhodné, že jsme tuto velmoc neměli proti

sobě. I ti, kdo nesouhlasili s mojí politikou, chovali se zdrželivě a nestranně.

Zvláště musím vytknout, že jsem v Americe hodně pěstoval pacifisty a jednotlivce a směry výslovně germanofilské; byli v tom táboře známí z dob dřívějších, a proto mně šlo tím více o to, abych jim naši národní věc obhájil. Bylo to důležité, protože pacifism byl dost rozšířen a že mimoděk podporoval, jako i jinde, Němce. A vliv německý, přímý a nepřímý, byl v Americe vážným činitelem – veliké procento Američanů, rozených v Německu nebo z německých rodičů, to vysvětluje.

Zvláštní zmínku věnuji bývalému presidentu Rooseveltovi. Před válkou, jak vidno z mého článku proti němu, byl jsem jeho odpůrcem. Ve válce Roosevelt stál rozhodně proti Německu a ve svých řečech a projevech velmi se ujímal nás Čechů. Získal ho pro nás Štefánik. Setkal jsem se s ním letmo jen jednou na Lafayette Day v New Yorku. Tam jsem ho ponejprv slyšel mluvit. Pro styk osobní nebylo příležitosti, ale měli jsme řadu společných přátel. Po válce, nedlouho před svou smrtí, mně expresident poslal obšírný plán zamýšleného zájezdu do Evropy a politických přednášek. Hodlal také u nás v Čechách konat celý cyklus takových přednášek.

Last not least – velmi brzy jsem hledal známosti v kruzích finančních, netoliko vládních (v ministerstvě financí – ministrem byl McAdoo, Wilsonův zeť), nýbrž i bankovních a j. (na př. Banker's Club v New Yorku a j.).

Organisoval jsem, jak vidno, – ostatně jako všude – naši propagandu demokraticky; cíl byl, získat americké politické veřejné mínění a s ním a jím vládu a lidi. Velmi brzy jsem se přesvědčoval z dopisů a z četných pozvání na uspořádání schůze, také z návštěv osob mně posud neznámých, že se naše věc velmi zdárně ujímala; a viděl jsem to z denního tisku. Získali jsme všude po

rozsáhlé zemi přátele a příznivce; za mnohé uvedu zde jméno mladého námořního důstojníka Townsenda – chřipka ho bohužel sklátila a ještě na smrt nemocen pro nás pracoval. (Byl synem bývalého prvého sekretáře amerického vyslanectví ve Vídni.)

Při své práci jsem měl, jak už vzpomenuto, pana Perglera; potřeboval jsem však brzy sekretáře literárního a toho jsem našel v panu Císařovi, vzdělaném v mathematice a přírodovědě a zároveň v krásné literatuře. Vykonal vedle pana Perglera mnoho užitečné propagandy.

68

Demokracie a demokratická propaganda nevylučovala čilý styk s vyslanectvími; jimi jsem musil podporovat akci Benešovu a Štefánikovu v Evropě. Prokazovali mi všichni nejcennější služby.

Na prvém místě sluší jmenovat vyslance francouzského M. Jusseranda; byl už dlouhá léta ve Washingtoně, znal všecky lidi a byl znám, a měl z vyslanců největší vliv na americké státníky a na presidenta Wilsona. Svým politickým a literárním vzděláním (M. Jusserand byl anglickým a francouzským spisovatelem) byl v diplomacii a ve washingtonské společnosti uznanou autoritou.

Také s francouzskou misí vojenskou bylo častěji co jednat; neméně s těmi Francouzi, kteří ve zvláštních misích byli do Ameriky vysíláni, jako na př. filosof Bergson a j.

Velmi milé a časté styky jsem měl s Angličany. Legační rada Mr. Hohler, znající Cařihrad a Petrohrad, zastupoval v té době vyslance. Pak přišel do Washingtonu Lord Reading a velmi vydatně nás podporoval.

Z anglických známých uvádím ještě Sira Williama Wisemana, jehož jsem znal už v Anglii a jenž jako šéf

anglické výzvědné organisace v mnohém nám byl nápomocen. Povím o něm brzy ještě slovo.

Italský vyslanec, hrabě Celere, dobře chápal naši situaci a úsilí o vybudování legií z našich zajatců v Italii; chápal, co legie znamenají mravně a politicky proti Rakousku, a proto podle možnosti pomáhal.

Za Belgii byl ve Washingtoně baron Cartier, zkušený, dobrý rádce.

Japonský vyslanec, hrabě Ishii, prostředkoval v nesnadných stycích s Japonskem a Sibiří.

A konečně se rozumí, že jsem hned po svém příchodu do Spojených Států vešel ve stálý styk s vyslanectvím srbským a se všemi jihoslovanskými činiteli a pracovníky.

Rusko zastupoval ve Washingtoně i v době bolševické dřívější vyslanec Bachmetěv.

69

K propagandě, kterou jsme v Americe (a u Spojenců vůbec) dosáhli uznání, náleží spolupráce se zahraničními orgány a představiteli ostatních národů, usilujících o osvobození. Šlo mi od samého počátku o to, Spojencům, skoro bych řekl, názorně ukazovat, že válka má a musí mít cílem přeměnu politickou zejména Střední a Východní Evropy, osvobození celé řady národů Centrálními Mocnostmi potlačených. Proto jsem na veřejnost co nejčastěji vystupoval s vůdci druhých osvobozenských organisací.

Intimní spolupráce s Jihoslovany byla mi dána poměrem k Jihoslovanům před válkou a zejména ve válkách balkánských. Začal jsem spolupráci ve válce hned v Praze; vyložil jsem, jak se tato spolupráce vyvíjela v Římě, Ženevě, Paříži, Londýně, v Rusku.

V Americe spolupráce s Jihoslovany se stala účinnější tím, že Jihoslované jako my mají v Americe značné kolonie; v kolonii byli někteří mužové i Američanům známí (prof. Pupin), předsedou národní rady (washingtonské) byl dr. Biankini, bratr dalmatinského poslance, mně již od let známý. Do Ameriky ke svým krajanům také Jihoslované vyslali své představitele hned roku 1915 – dra Potočnjaka, Marjanoviće, Milana Pribičeviće, později (1917) dra Hinkoviće a j. Pracovali jsme spolu nejen my, vůdcové, ale vystupovali jsme hromadně na společných schůzích pro svobodu Jihoslovanů, oni na našich pro svobodu naši.

Maje teď referovat o naší spolupráci s Jihoslovany v Americe, musím tu všelicos doplnit a také se musím vyslovit o politických otázkách a poměrech jihoslovanských. Učiním to s patřičnou diskrétností; stopoval jsem v našem zájmu vývoj politických poměrů pro Jihoslovany velmi pozorně, znal jsem mnoho věcí již z dřívějška a poznával jsem mnohé věci za války – nepíšu však dějin osvobozenského hnutí jihoslovanského, nýbrž předvádím jen to, co se nás dotýkalo přímo a do čeho jsem sběhem okolností byl vtahován.

O svém stanovisku v otázce jihoslovanské jsem už řekl, že jsem pokládal Srbsko – přes jeho dočasné neúspěchy v poli – za centrum Jihoslovanů; centrum politické a vojenské, a to za války, vážilo hlavně. Chorváti jistě měli svá zvláštní práva, bylo správné dovolávat se práva historického a jisté kulturní vyspělosti, ale to nevylučovalo uznání Srbska jako politického a krystalisačního centra. To bylo dáno dějinami, správným hodnocením vůdčích myšlenek a sil a hlavně také správným hodnocením Rakouska a Uherska.

Válka byla Rakouskem provokována k vůli Srbsku; Srbsko (tenkrát malé) skládalo svou hlavní naději na

slavnostní sliby cara velké říše slovanské, bratrské – porážky Ruska od jara 1915 přeložily těžisko srbské a jihoslovanské otázky na Západ. Londýnský pakt z 26. dubna 1915 učinil z poměru Italie k Srbsku a Jihoslovanům veliký problém, určující do značné míry další rozvoj války a válečného programu.

Nelíbily se mi podmínky londýnského paktu, ale otázka roku 1915 podle válečné situace byla, není-li vstup Italie do války i pro Jihoslovany nutný, aby Rakousko nezůstalo vítězem. Italie měla svou iredentu, i bylo přirozené, že reklamovala své menšiny a že se dovolávala historického práva. Tomu hledisku se z počátku nerozumělo; mezi Chorváty a Slovinci mne někteří pokládali za přílišného italofila a srbofila; proto s tím větším uznáním tu konstatuju, že postupem doby vůdčí Chorváté, zejména dr. Trumbić, uznali důležitost Italie pro věc spojeneckou a zvláště také jihoslovanskou. Rusko od paktu londýnského také v jihoslovanské otázce šlo s Italy a Spojenci.

Připouštím, že mnozí Srbové, zejména osoby oficiální, byli proti Chorvátům zaujati, Chorváti však byli zase zaujati proti Srbům. Ale společný zájem velel nevystupovat proti Srbsku nepřátelsky. Do jakých absurdností někteří srbofobové docházeli, vidět z řeči, že naše akce je financována srbskou vládou! Zvláště Štefánika někteří přímo podezřívali. Podle potřeby jsem občas podával výklady (také písemné) a nedůvěru zažehnával. Ale nebyla jen nedůvěra; byla jistá, řeknu přátelská řevnivost – jihoslovanští přátelé neskrývali své udivení, že jsme my, Čechové, tak brzy v politickém světě pronikali, a zejména nám záviděli výslovné uvedení v odpovědi Spojenců Wilsonovi. Totéž bylo pozorovat také na Polácích – oba zapomínali na naše legie a na náš jednotný a hlavně důsledný postup programový, kdežto

Jihoslované i Poláci co do programu dlouho se kolísali. Neměli jsme ani těch sporů a vnitřních bojů, jak naši přátelé, a získávali jsme Spojence právě svou kázní a určitostí, kdežto Jihoslované i Poláci Spojencům jeden na druhého žalovali. Jen na Rusku na začátku nebylo všechno v našem táboře v pořádku. I dr. Trumbić tomu neoprávněnému podezřívání podlehl, jak jsem slyšel od účastníků korfských debat, když nás tam vinil z egoismu. Než hlavní věcí bylo, že se Trumbić, předseda zahraničního výboru, s Pašićem na Korfu (20. července 1917) shodli a oba deklaraci podepsali; srbská vláda a Jihoslovanský Výbor se shodly na úplné státní jednotě trojjmenného národa pod karaďorděvskou dynastií; ústavodárné shromáždění, zvolené všeobecným právem hlasovacím, po sjednání míru vypracuje ústavu, která bude přijata kvalifikovanou většinou. Schůzi Pašiće s Trumbićem na Korfu byl jsem tím radší, že Jihoslovanský Výbor již od roku 1916 byl povážlivě rozviklán; dověděl jsem se v Americe, že se o korfské deklaraci Trumbič a Supilo dohodli se Steedem a Setonem-Watsonem. Bylo značným politickým úspěchem, když po korfské deklaraci, v červenci, Lloyd George, mluvě o válečném cíli, měl vedle sebe na podiu Sonnina a Pašiće.

Významný a užitečný byl sjezd v Římě (8. dubna 1918); všecky potlačené národy Rakouska-Uherska se dohodly proti svému utlačovateli na společném postupu, a právě také Italové a Jihoslované zvláště se dohodli o svém přátelství. Zeslabili touto dohodou účinky Londýnské smlouvy; tato smlouva ostatně prodlením času ztratila svou ostrost; třebaže se jí mnozí italští politikové dovolávali, veřejné mínění evropské a americké — ani president Wilson — jí neuznávalo. Zásluhu o shodu v Římě zase mají pánové Steed a Seton-Watson.

Sblížení Italů a Jihoslovanů se vyvíjelo po Kobaridu – obě strany poznaly, že jsou sobě bližší než Rakousku-Uhersku, a Jihoslované chápali, že by porážka Italie byla porážkou Jihoslovanů. Mr. Steed v polovici prosince sezval Italy a Jihoslovany ke společné schůzi; shodli se proti Rakousku-Uhersku. Potom Mr. Steed přemluvil premiéra Orlanda, aby jednal s Trumbićem; to se za přítomnosti Steedovy stalo v lednu 1918. V únoru parlamentární výbor italský s francouzským připravovaly kongres potlačených národů rakousko-uherských; jednání nebylo snadné. Začalo v Paříži s drem Benešem; z Italů se účastnili poslanci Torre, Galenga, Amendola, Borgese a důvěrník Bissolatiho Lazarini; se strany francouzské jednali Franklin Bouillon a Fournol. Za Rumuny byl Florescu, za Poláky Dmowski; ale Poláci při akci byli zdrželivi. Dr. Beneš dostal úkol, získat Jihoslovany, úkol velmi nesnadný, neboť naši jihoslovanští přátelé měli požadavky vůči Italům velmi radikální. Italové Torre a Borgese odjeli do Londýna; jednáno s Mr. Steedem a Setonem-Watsonem, ale stále obtížně, dr. Trumbić odmítal, až ostrou domluvou Mr. Steeda a Setona-Watsona nalezena konečně společná formule. Přes to musil ještě dr. Beneš dra Trumbiće v Paříži přemlouvat, aby se nestranili. Na konec se kongres konal a to slavnostně; měl značný politický význam a vliv.

Vliv byl stupňován tím, že Anglie zahájila Northcliffeem úsilnou protirakouskou propagandu na italské frontě; plán té propagandy vypracoval Mr. Steed. Navrhl, aby Spojenci ihned prohlásili svobodu rakouských národů a aby se to letáky dostalo slovanským vojákům v rakouské armádě. Ačkoli generalisimus Diaz se Steedem v tom souhlasil, Sonnino, jak vždy, měl své námitky: ale vláda anglická a francouzská daly svůj souhlas. Není pochyby, že letáky s tímto prohlášením Spojenců na

naše a ostatní vojsko na italské frontě měly značný vliv proti Rakousku.

Za nás byli na římském kongresu Beneš a Štefánik; význam kongresu se projevil v tom, že Amerika přijala jeho ujednání (29. května) a že prohlášení Ameriky přijato bylo na spojenecké konferenci 3. června.

Než vylíčím poslední období našich a jihoslovanských styků, musím se vrátit k Rusku a jeho poměru k Srbsku a Jihoslovanům.

Pro oficiální Rusko nebylo Jihoslovanů, nýbrž bylo Srbsko a byla Černá Hora. V carském Rusku se řešila jihoslovanská otázka dynasticky a rodinkářsky, a proto se uplatňovaly nejen vlivy srbské, nýbrž také černohorské; po londýnském paktě vláda postupovala podle něho a zakazovala na př. projevy pro Dalmácii, které, asi z podnětu Supilova, zahájil prof. Jastrebov. Vláda se dokonce vyslovila v oficiálním italském listě „Messagero“ pro Italii.

Po Supilovi – jeho činnost tam jsem už vylíčil – přišel do Petrohradu (v létě 1915) za Jihoslovanský Výbor dr. Mandić; přesvědčil se brzy, že pro oficiální Rusko jihoslovanská otázka vlastně neexistuje: Srbsko mělo dostat Bosnu a Hercegovinu, t. j. rakouská okupace měla být odčiněna a k tomu mělo Srbsko mít přístup k moři. To asi byl plán se Srbskem. Že by Černá Hora měla přestat existovat, v Petrohradě nikomu nenapadlo. Rusko tenkrát, jak ostatní Spojenci, mělo ještě ohledy na Bulharsko. Když na podzim 1915 Srbsko podléhalo Rakousku a když se Bulharsko postavilo proti Spojencům, oficiální Rusko velmi nemile neslo „zradu“ bulharskou, ale činilo za ni odpovědným – Srbsko! Sazonov viděl tu vinu v tom, že Srbsko včas nevrátilo Bulharsku Makedonii.

Když porážka Srbska a Černé Hory po novém roce

1916 byla dokonána, mínění oficiálního Ruska se mění. Také někteří poslancové Dumy, zejména Miljukov, počínají se zajímat o jihoslovanskou otázku; ale nějakého jasného a určitého programu jihoslovanského, programu Jihoslovanstva sjednoceného, ještě není.

V době, kdy oficiální Rusko podniká akci Dürichovu, učiněn analogický pokus s Jihoslovany. Nezdařil se. Za to vystupuje srbská vláda s plánem sjednocené Jihoslavie pod vedením pravoslavného Srbska (pravoslaví se podškrtuje); vyslanec Spalajković pracuje v tomto směru.

Proti tomuto oficiálnímu programu vystupuje Miljukov pro sjednocení Jihoslovanů bez ohledu na rozdíly církevní. K charakteristice oficiálního Ruska poznamenávám, že Novoje Vremja tenkrát dokazovalo nemožnost a nesmyslnost takového sjednocení! Prof. Sobolevskij ještě v únoru 1917 zdůrazňuje ruské oficiální stanovisko v slovanské otázce vůbec.

Přišla revoluce a revoluční Rusko, jak se vyslovilo pro nás a náš program, vyslovilo se také pro sjednocenou Jihoslavii.

Ale vznikaly obtíže, neshody a spory mezi Jihoslovany a v Jihoslovanském Výboru; přes to se podařilo pomocí Mr. Steeda a Setona-Watsona uspořádat schůzi korfskou a pak i římský kongres.

Když jsem přijel na Rusko, byl spor mezi Srby a Chorváty se Slovinci velmi akutní; a byly značné rozpory programové. Slovinci vydávali „Jugoslavii" a žádali Velké Slovinsko, jež by se federovalo se Srbskem a Chorvátskem. Ústní výklady, kterých se mi od Slovinců dostalo, nezmenšovaly neurčitost a přepjatost tohoto programu.

Následek rozporů byl, že jihoslovanská legie byla rozbita, část chorvátská a slovinská se odlišovala od srbské a živořila v Kijevě.

Jistá nervosnost mezi našimi a Srby povstala rozpory, vzniklými pro odchod našich dobrovolců ze srbských částí po bojích v Dobrudži; také jsme měli některé své dobrovolce v kijevských troskách jihoslovanské legie.

Trapné následky pro Jihoslovany na Rusi měl nešťastný incident soluňský. Tajný srbský důstojnický spolek „Crna ruka“ (také: „Ujedinjenje ili smrt“) začal svou revoluční činnost na soluňské frontě, a stal se pokus o atentát na královiče; bývalý šéf srbského generálního štábu Dimitrijević byl (v červnu 1917) zastřelen, někteří spoluvinníci deportováni do Afriky – vrchní velitelství na soluňské frontě bylo francouzské a stálo, jak mně Srbové tvrdili, o potrestání vinníků. Přívrženci Dimitrijeviče v Rusku si hleděli získat sympathie; podali také mně memorandum. Zvěděl jsem o „Crne ruce“ něco v Bělehradě již před válkou – rozumí se, že jsem se k nerozvážnosti politických rozčilenců postavil odmítavě; ale mírnil a mírnil jsem rozvaděné strany a rozčilené jednotlivce. Uznával jsem, že se u Srbů v některých případech dály chyby, ale situace vyžadovala klidnější taktiky a kázně.

Když jsem přijel do Ameriky, viděl jsem ihned, že mezi Jihoslovany nebylo klidu. Chorváti měli kolonie nejen ve Spojených Státech, nýbrž také v republikách jihoamerických, pozoroval jsem, jak se uplatňovaly různé místní názory a osoby – podobně jako v počátcích také u nás. Zlou krev působilo, že vyslanec washingtonský, Mihaljović, jehož jsem poznal už v Římě, byl Pašićem pensionován (koncem července); vyslanec, tak se říkalo, hájil důsledně stanoviska korfského a sjednocení Jihoslovanů a proto padl v nemilost, kdežto Pašić – tak to vykládali Chorváté klidní – pod vlivem prohlášení Wilsona a Lloyda George pro Rakousko (v lednu 1918) neviděl možnosti spojit všecky Jihoslovany a proto chtěl

pro Srbsko zachránit aspoň Bosnu-Hercegovinu a přístup k moři. Fakt byl, že se dohoda korfská v Americe také vykládala jednostranně a to způsobem, odpovídajícím více programu velkochorvátskému a republikánskému.

Když jsme 3. září 1918 dosáhli významného uznání Spojenými Státy, předáci jihoslovanští chtěli totéž uznání a žádali mne, abych s vládou o to jednal. Z Paříže jsem dostal ještě v polovici října od dra Trumbiće stejnou výzvu. Rozumělo se mi samo sebou, že jsem pro Jihoslovany všude pracoval; dohoda korfská a římská mi to v Americe usnadňovaly. Avšak jak nespali nepřátelé naši, tak nespali nepřátelé Jihoslovanů — spojenecké vlády a vlivní činitelé byli o všech sporech a incidentech mezi Jihoslovany zpravováni a proti nim popuzováni. Jaká byla ke konci války v některých kruzích nálada, poznat z toho, že Clémenceau ještě na konferenci mírové o Chorvátech pověděl, Francie že nezapomene, že Chorváti bojovali na straně nepřátel! Do jisté míry také ještě působilo stanovisko oficiálního pravoslavného Ruska, které se chorvátskému separatismu nepříčilo. Mimo to odpůrcové Jihoslovanů odkazovali americké úřady na rozličné austrofilské deklarace, zejména slovinských poslanců ze dne 15. září a katolíků bosensko-hercegovinských ze dne 17. listopadu 1917.

Věčnou obtíž Jihoslované měli od samého počátku v tom: měli všichni svého oficiálního představitele v Srbsku, které se přece hned na začátku války velmi rozhodně postavilo pro sjednocení. Srbsko všude mělo nejživější sympathie. Avšak jihoslovanští emigranti z Rakouska-Uherska, formálně ještě občané rakousko-uherští, musili se nějak organisovat, a tak vznikl Jihoslovanský Výbor; srbští vyslancové a vláda tenkrát nemohla oficiálně zastupovat zájmy občanů mezinárodně rakouských a

uherských; vím, že Pašić sám podporoval zřízení a udržení Jihoslovanského Výboru a spojeneckým vládám jej doporučil. Avšak za nedlouho se názory Výboru rozcházely s názory srbské vlády; hned zasáhnutí Supilovo na jaře 1915 znepokojilo nejen Rusy, nýbrž i západní spojenecké kruhy. Brzy nato porážky Srbů a Černohorců zesílily, jak jsem pozoroval, mezi Chorváty a Slovinci orientaci chorvátskou (velkochorvátskou), když se osud Srbska v jejich očích stával nejistým. A také Srbsko po své porážce a v nejistotě celkové situace, jak už jsem upozornil, musilo počítat s budoucností méně skvělou. Nebudu předmět rozvádět – byl jsem často mezi dvěma a více ohni, ale smím říci, že jsem vždy postupoval v zájmu Jihoslovanů; když jsem se na konec viděl (v polovici prosince 1918) s drem Trumbićem v Paříži, dohodli jsme se velmi dobře. Ovšem předcházela tomu konference ženévská (začátkem listopadu), o níž jsem se ještě ve Washingtoně dověděl. Pašić se na ní shodl s Trumbićem, s drem Koroščem a představiteli různých stran nejen o jednotě národní a teritoriální, nýbrž i o tom, že „Národní Rada" jihoslovanská („Národno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba"), ustavená 6. října v Záhřebu, uznána byla srbskou vládou za představitele a vládu Jihoslovanů z bývalého Rakouska-Uherska, a že zvolena jednotná vláda pro Srbsko a Jihoslovany vedle vlády srbské a jihoslovanské. Tím jsem pokládal za odčiněné protisrbské prohlášení Jihoslovanů ve Washingtoně ze dne 1. listopadu, žádající jihoslovanskou republiku (dohoda ženévská je z 9. listopadu), psané drem Hinkovićem (dr. Hinković vystoupil z Jihoslovanského Výboru a s ním šla značnější část amerických Jihoslovanů). Není pochyby, že dohoda ženévská zesílila jihoslovanský dualism; fakt, že nebyla potvrzena srbskou vládou a králem, nepomohl. Z jednotlivostí se ukazovalo na to,

že ta jednotná vláda byla bez Pašiće – říkalo se, že odpůrcové Pašićovi využili ženevské konference proti němu.

Nový podnět ke sporům se Srby a k podezřívání podala okupace chorvátských a slovinských území Italy. Záhřebský sněm 4. listopadu poslal protest Wilsonovi proti italské okupaci, a následovaly protesty z Dalmacie, Bosny atd. V kruzích chorvátských se roztrušovalo, že vyslanec Vesnić svolil Italům k okupaci. Dr. Trumbić stál na stanovisku, že by okupaci mělo provést vojsko americké, tedy ani Italové, ani Srbové – přirozeně, že toto stanovisko narazilo na odpor v Srbsku.

Jak jsem řekl, zmiňuju se z historie osvobozenského hnutí jihoslovanského jen o těch věcech, které měly význam pro nás; a chci jen zdůraznit, že stesky na nás neměly a nemají oprávnění. Jestliže přes to ještě dnes čtu, že pan Radić mému vlivu na spojenecké státníky připisuje politickou převahu Srbska v Jihoslavii, pak mi nezbývá než věc prostě konstatovat a čekat, až se mysli uklidní. Mezi námi nebyl spor o zásady, protože o jihoslovanském programě rozhodují Jihoslované, ne my; pravda je, že jsem svým přátelům stále radil, aby se tím programem sami konkrétněji zabývali. Častěji jsem neschvaloval taktiku, na př. Supilovu vůči Rusku. Anebo jiný příklad: Když Lloyd George v lednu 1918 žádal od Rakouska jen autonomii pro potlačené národy, Jihoslovanský Výbor proti tomu v „Times" protestoval; původně dokonce chtěl nemožnou schůzi všech Jihoslovanů s králem a skupštinou v čele, aby se o budoucí úpravě jihoslovanských zemí stalo usnesení. Jeden z vůdčích lidí mně ještě v Americe vytýkal, že jsem se proti Lloydu Georgeovi neozval a t. d. Neozval veřejně; ale já jsem upozornil na nedostatek toho programu presidenta Wilsona, jenž v téže době po Rakousku žádal totéž, co Lloyd

George, a v Anglii mé názory byly známy, a byli tam bdělí přátelé. Ostatně president Wilson Spojence o obsahu mého memoranda, které jsem mu poslal z Tokia, důvěrně zpravil. Jednal jsem se spojeneckými vládami a státníky stále, ale nedával jsem to do novin.

K vůli úplnosti se zmiňuju, že se ke mně dostavil také představitel Černé Hory, vlastně krále černohorského. Byl jsem od doby, když jsem ve vídeňském parlamentě vyslovil pochybnost o správnosti černohorské politiky, u krále v nemilosti. Dotkl jsem se ho ve své řeči, připouštím, poněkud drsně; dal mi to na jevo, když jsem potom, třebaže s jeho svolením, byl na Cetinji. Ale válka zahladila tyto vzpomínky, a král poslal svého generála. Třpytil se poněkud příliš ve zlatě, a to na Američany nedělalo dojmu dobrého. Já stál na stanovisku: Černá Hora má splynout se Srbskem, kdežto zástupce černohorský pracoval pro zájmy královy. Připomněl jsem mu, že král Nikola sám na jaře osudného roku 1914 srbskému králi navrhoval spojení Srbska a Černé Hory — ovšem že toto spojení po válce bude jiné a intimnější. Proti politice krále Nikoly podali američtí Černohorci presidentu Wilsonovi asi v téže době obrněný protest.

Opakuju, velmi jsem radíval, a už dříve v Anglii a ve Francii, ba hned v Římě, aby si jihoslovanští přátelé vypracovali přesnější program administrační, aby prakticky řešili naléhavý program poměru a stupně autonomie a centralismu, resp. sjednocení zemí z Rakouska-Uherska a Srbska. Problém unifikační přirozeně bude pro všechny osvobozené slovanské národy a státy v popředí, a proto bylo vhodno věcí se podrobně zabývat a připravovat se takto na jednání mírové a na první dobu nového státu. Při tom jsem si představoval, že by se zahraniční komitét, aspoň značná jeho část, co

nejdříve odebral do Bělehradu, aby se tam o dalších plánech s domácími politiky dohodli.

70

Živé byly naše styky také s Poláky. Pokračoval jsem tu v práci, kterou jsem zahájil v Rusku; tam jsme mívali s Poláky společné schůze a s předáky polskými jsem byl všude v živém styku. Vzpomínám zejména Grabského. V Americe byli Paderewski a Dmowski; z Poláků amerických vzpomínám mile na publicistu pana Czarneckého. Paderewského jsem poznal osobně teprve v Americe, s Dmowským jsme byli spolu již v Anglii.

Uspořádali jsme (15. září) podle římského vzoru schůzi potlačených národů Rakouska-Uherska v Novém Yorce; za Poláky byl Paderewski, dr. Hinković za Jihoslovany, Stoica za Rumuny. Zmiňuji se o ní, protože vynikne způsob naší propagandy. Schůze byla ohromná; celá Carnegie Hall byla obsazena nejen Slovany a Rumuny, nýbrž také Američany. Paderewski byl v Americe známý, a proto jistě mnozí, kteří naslouchali jeho hře, přišli si poslechnout jeho politickou řeč. Sám jsem byl připraven na stručný výklad našeho národního a politického programu, avšak Paderewski, jemuž jsem postoupil první místo, přivedl mne z konceptu. Řekl o svém polském programu velmi málo, ale za to se pustil do mne, to jest přátelsky. Podal kus mé biografie a chválil mě, až se hory zelenaly. Byl jsem překvapen také proto, že Paderewski svým přesvědčením byl konservativní, a spíš bych byl očekával v lecčems projev nesouhlasu. Řeč Paderewského se chýlila ke konci, a já jsem ještě nevěděl, jak mu mám čelit. V posledním okamžiku jsem se rozhodl, že ani já o svém programu nebudu mluvit a že budu mluvit pro Paderewského, a to tak, že vyložím poměr

politiky a umění. Při tom jsem měl postranní úmysl zastat se Paderewského proti těm jeho krajanům, kteří se jeho politickému vedení protivili proto, že prý znal jen – hrát na klavír. Polská literatura, hlavně Mickiewicz a Krasiński, dali mně konkrétní příklad vztahů politiky k básníkům, a tak jsem viděl také v umělci Paderewském vhodného politického buditele národního. Řeč, ačkoli nebyla politická, aspoň ne přímo, měla silný ohlas, jak bylo vidět z kritiky různých listů a jak mně po schůzi přítomní američtí politikové a publicisté pověděli. Že prý byli zvědavi, jak odpovím Paderewskému. Byli uspokojeni. Uvádím anekdotický případ proto, abych ukázal, že v propagandě není nejúčinnějším způsobem vykládat ustavičně svůj program, nýbrž běží o to, zájem lidí vzbudit a upoutat. To ostatně byla moje hlavní taktika všude, zejména ve společnosti a rozmluvách soukromých.

S Poláky, a zvláště s Dmowským, jednali jsme často a podrobně o poměru svých národů po válce. Dmowski sám byl pro poměr intimní, často přímo mluvil pro federaci. Uvažovali jsme o Slezsku. V polských kruzích se už tenkrát žádalo připojení polského Slezska, a také Dmowski o věci mluvil, ale nikterak výbojně. Navrhoval jsem, abychom se napřed dohodli na textu nějaké česko-polské dohody, jíž bychom Spojencům, zejména Američanům, demonstrovali své přátelství a zároveň čelili radikálům s obou stran. Navrhl jsem Dmowskému, aby takové prohlášení sám formuloval; sám jsem si vymiňoval hospodářské požadavky, dráhu přes Těšín, dostatek uhlí. Upozorňoval jsem, že právě Poláci nemají proti nám vyzdvihovat program čistě národnostní (jazykový), když kladou tak silný důraz na program historický. Viděl jsem v té nesouměrnosti a nesouladnosti pro Poláky jisté nebezpečí. Oběma nám

bylo jasno, že předmět sporu je poměrně nepatrný a že se urovnat musí bez nepřátelství. Návrh řečeného prohlášení Dmowski nevypracoval.

Jednotlivci na obou stranách, naši i Poláci, způsobovali různice; častěji jsem musel zakročovat, aby nepřišlo k sporům veřejným. Poláci žalovali na utlačování Poláků ve Slezsku a dokladem jim byl básník Bezruč, naši na rakousko-německou orientaci Poláků. V poslední chvíli jsem zastavil vydání polemických statí proti germanofilským projevům A. Brücknera, slavisty na berlínské universitě.

Nechci zamlčet, že občas vznikala i v kruzích spojeneckých jistá nervosita vůči Polákům a že jsem nejednou musil polskou politiku vykládat. Říkalo se, že Poláci jdou de facto nejen s Rakouskem, nýbrž i s Německem.

Musím tu připomenout, že od 14. října 1917 Polsko (ruské) mělo vládu („regentstvo"), utvořenou Rakouskem a Německem. Tato vláda, to se musí uznat, měla velmi těžké postavení mezi oběma „osvoboditeli", z nichž každý měl svůj zvláštní polský program; mluvilo se o orientaci rakouské a německé. Rakousko i Německo byly za jedno v tom, užít Polska pro své cíle; jaké ty cíle byly, vidět už z toho, že se po dlouhých sporech, vzniklých s okupací Polska v roce 1915 (dotkl jsem se již toho zvláštního poměru), teprve 12. srpna 1916 dohodli, že ani jeden ani druhý nepřipustí, aby jejich polské země připadly polskému státu. Ale Německo bylo silnější než Rakousko a proto dosáhlo, že mělo mít nad Polskem vrchní dozor a vedení polské armády. Nová varšavská vláda to ujednání jakž takž oficiálně uznala, a tak vznikla třetí orientace, regentská, hledající kompensaci za Halič a Poznaň v Rusku. Protiruské smýšlení tuto politiku zesilovalo. Dovídal jsem se občas

o jednáních v polské otázce. Varšavská vláda sama podala Rakousku a Německu určitější plán koncem dubna 1918; jednalo se o něm delší dobu, ale bez výsledku, protože i Německo i Rakousko poslední slovo oddalovalo. Tak se stalo, že důvěrníci varšavské vlády koncem září (1918) byli u císaře Viléma II. ve Spaa a pak ve Vídni. Poznal jsem brzy i podrobnosti těchto jednání; v daném okamžiku bylo důležité, že se Varšava svým stanoviskem stavěla proti Spojencům. To se také jevilo v tom, že Poláci nesouhlasili s intervenční politikou Spojenců v Rusku; zesílené Rusko by ovšem překáželo kompensační varšavské politice, usilující o Litvu, Bílou Rus a části ukrajinské.

Časté diskuse o polské otázce s politiky a státníky spojeneckými byly dány těmito politickými okolnostmi; zejména také tím, že k nim často dávali podnět představitelé Ruska. Moje stanovisko bylo dáno mým celkovým programem: myslil jsem, že se Varšava předčasně vzdává Haliče a Poznaňska (císař Karel už v létě 1918 pomýšlel na ztrátu Haliče), a viděl jsem pro Polsko a pro mír nebezpečí v zabrání tak značného území ruského. Ovšem, dovedl jsem si orientaci varšavskou psychologicky a historicky vyložit.

Také s Malorusy ukrajinskými, haličskými a uherskými jsme přišli ve styky. Z haličských Malorusů byl v Americe mezi jinými Sičinskyj, jenž před léty zastřelil haličského místodržitele. Člověk nad očekávání milý a rozumný. Musil jsem dávat hodně pozor, abych svým stykem s ním a s Malorusy vůbec nepodráždil Poláků. Vůči Sičinskému se chovali Poláci v Americe sice zdrženlivě, ale slušně.

S Rusy byly styky srdečné, ale řídčí. Vyslanec Bachmatěv měl od bolševického převratu postavení zvláštní. Vláda americká ho sice uznávala, ale přece s jistou re-

servou; také proto, že někteří vlivnější američtí publicisté a také politikové měli sympathie k Leninovi a bolševikům. Ty sympathie byly abstraktní a platily více odpůrcům carismu, ale byly.

Zvláštní poměr americké vlády k bolševikům vynikl na případě profesora Lomonosova. Do Ameriky byl poslán vládou Kerenského v roce 1917. Přešel po bolševickém převratu na stranu Leninovu a pokoušel se pak s americkou vládou navázat styky jako oficiální představitel sovětů. Na veliké schůzi v Novém Yorku (v polovici června) prohlásil se za přívržence bolševiků a přestal být členem ruské mise. Vláda ho internovala. Můj styk s ním byl nepatrný, rázu soukromého.

Z ostatních Rusů, v Americe žijících, vzpomínám barona Korffa a knížete Lvova; tohoto jsem znal z Petrohradu. Krátce před odjezdem z Ameriky jsem jednal se Lvovem o to, aby se ruská emigrace v různých zemích konečně dohodla na nějakém, aspoň rámcovém, společném politickém programě. Bylo až nepříjemno pozorovat, jak se Rusové nedovedli za hranicemi organisovat. Viděl jsem v tom obecný nedostatek ruské inteligence.

S Rumuny jsem pokračoval v spolupráci, začaté na Rusi. V Americe bylo rumunských představitelů méně; z poslanců na čas tam přišel Lupu.

71

Častěji jsem se scházíval s představiteli Litevců, Lotyšů a Estonců. V Americe tito národové měli kolonie, zejména Litevci, a tím byl dán styk. Také s Řeky, Armény, Albánci a jinými jsem míval politické rozhovory. A z těchto rozhovorů vznikl zvláštní, sjednocující politický útvar: „Demokratická Unie Střední

Evropy“ („Mid-European Democratic Union“). Chtěl jsem původně vytvořit společnost Američanů, která by se ujala práce pro utlačené malé národy: plán se neuskutečnil v té formě, ale organisovala se Unie a proti svému přání byl jsem zvolen za předsedu. K ruce mně byl americký profesor Herbert Adolphus Miller z Oberlinu. Unie se scházela dosti často a probíraly se všecky ethnografické a politické problémy středoevropských malých národů. Abych postup naší práce charakterisoval, uvádím, že jsem na příklad svedl Poláky a Litevce (dr. Šlupas), aby si napřed objasnili své programy, aby v plenu Unie nevznikaly živější spory. Stejně jsem postupoval s Řeky a Albánci atd. Pilně se našich schůzek účastnili také Italové iredentisté. Unie se konsolidovala do té míry, že byla Wilsonem přijata v deputaci, jejímž jsem byl mluvčím. Šťastná byla myšlenka, nevím už od koho navržená, uspořádat ve Filadelfii veřejnou schůzi a konference, na nichž by programy jednotlivých národů byly předneseny. Dne 23. října podepsán v historicky památné Síni Nezávislosti (Independence Hall) souhrn konferenčních porad a na nádvoří jsem pak přečetl společné prohlášení, při čemž podle historického vzoru zavzněl také Zvon Nezávislosti. Postup byl americký, ale byl upřímně míněn a měl úspěch. Z kongresu filadelfského byl zaslán pozdrav presidentu Wilsonovi.

Naše Unie byla docela vhodná organisace propagační, jejímž praktickým účelem bylo podávat širší veřejnosti, avšak hlavně listům a rozličným spolkům, informace o jednotlivých národech nebo o všech národech, tvořících Unii. Bylo jich ve Filadelfii jedenáct. Plán byl také, podat Američanům viditelný obraz pásma malých národů ve Střední Evropě. Na toto pásmo jsem stále ukazoval a jeho význam pro válku a celou historii Evropy objasňoval. Vzájemným seznáváním a poučováním měli

se konečně představitelé různých národů připravit na konferenci mírovou. Ideál ovšem byl, abychom se dohodli a na mírovou konferenci přišli s dohodnutým plánem. To ovšem byl ideál. Ve skutečnosti byly mnohé rozpory a rozmíšky. Tak na př. Poláci vystoupili z Unie, udávajíce, že nemohou v Unii zasedat vedle Malorusů, když se tito ve Východní Haliči postavili bojovně proti Polákům. Říkali nám někteří Poláci, že vlastní důvod vystoupení byl jiný. Ostatní představitelé zůstali v Unii přes rozpory. Také nám jednu dobu hrozilo nebezpečí, že se ministerstvo zahraničí vysloví proti prof. Millerovi, jenž kterýmsi svým výrokem proti sobě vzbudil oficiální odpor. Ale zažehnal jsem nebezpečí, a Unie zůstala i po mém odchodu ještě delší dobu v činnosti. V celku jsem sledoval s Unií vypracování mírového plánu, jejž jsem vyložil v „Nové Evropě".

72

Zvláštní zmínky je třeba o Podkarpatské Rusi a zvláště o representaci této země ve Spojených Státech.

Počítaje od samého počátku s rozčleněním Rakouska a Uherska, nezapomínal jsem na maloruské území v Uhrách, jaké budou jeho osudy po rozpadnutí Uherska. Důležitost kraje každému je patrna sousedstvím s ostatním územím maloruského lidu, s Rumuny, Maďary a námi (Slováky; maloruských částí Slovenska slovenští spisovatelé dávno si pilně všímali). Pokud Rusko bylo vítězné, musilo se brát v úvahu, nebude-li dělat nároky na Podkarpatskou Rus, zejména když Východní Halič ihned okupovalo; avšak Rusko tenkrát pomýšlelo ještě na to, že by se Maďaři mohli postavit proti Rakousku, a proto asi nemělo ve věci určitého plánu. Na to jakož i na zvláštní maďarofilství oficiálního Ruska jsem upo-

zornil. Spojenci by si nebyli přáli, aby se Rusové dostali na jižní stranu Karpat; o tom bude moci dát zajímavé zprávy dr. Beneš ještě z jednání mírových konferencí. Prohra ruská způsobila možnost přičlenit Podkarpatskou Rus k naší republice. To ovšem bylo s počátku jen zbožným přáním; ale na Rusku, a zejména na Ukrajině, musil jsem se plánem zabývat, neboť ukrajinští vůdcové o budoucnosti všech maloruských částí mimo Rusko se mnou nejednou rokovali. Proti přičlenění Podkarpatské Rusi k nám námitek neměli.

Ve Spojených Státech je značná část vystěhovalců uherských Malorusů. Také jsem s nimi brzy přišel v styk, neboť se znali s tamními Slováky i Čechy. Přistoupili do Středoevropské Unie a byli v ní representováni drem Žatkovičem. První nabídky za Rusíny činil mně pan Pačuta; byl ve styku s našimi Slováky a představoval směr rusofilský, do jisté míry i pravoslavný. Dr. Žatkovič zastupoval velikou většinu Malorusů; ti byli organisováni církevně a byli oddaní katolíci, uniati. Politicky jen málokteří z nich byli přesněji orientováni. Inteligence, přicházející z domova, byla vzdělána maďarsky. I málokteří z těch, kdo se hlásili ke své národnosti, dovedli správně mluvit svým jazykem; každý mluvil svým místním nářečím a na vzdělanějších bylo pozorovat, že si teprve za své řeči některé gramatické formy a slova konstruovali. Je to pochopitelné, protože za maďarské vlády neměli žádných škol. Sami se nazývali „uherskými Rusíny" (anglicky: Uhro-Rusins – Rusin Greek Catholic Churches – Rusinia; směr Pačutův: Carpatho-Russians); byli jako katolíci velmi ostře proti směru velkoruskému a pravoslavnému a z týchž důvodů odmítali Ukrajince, v nichž také viděli pravoslavné. Ale byli také proti Malorusům haličským. Jazykově, jak bylo řečeno, a jak bylo vidno z jejich časopisu, byli v samých

začátcích spisovného jazyka, přidržovali se svého nářečí (vlastně svých nářečí) s pravopisem více historickým než fonetickým, odlišujíce se tím od Ukrajinců.

V diskusích Středoevropské Unie poučovali se o politické situaci a o možném poměru k sousedním národům. Přišli ve styk s Poláky a Ukrajinci a s Rumuny; o Maďarech ovšem byli lépe informováni, a ti také mezi nimi udržovali účinnou agitaci. Na konec se Rusíni sami rozhodli, že se připojí k nám.

Usnášeli se o své politické budoucnosti po prvé na svém sjezdě 23. července 1918 v Homesteadu; vyslovili tu své požadavky ještě hypotheticky: není-li možná samostatnost úplná, mají se Rusíni spojit se svými bratry v Haliči a Bukovině; není-li možné ani to, má se jim dostat autonomie. Ve kterém státě, není řečeno. Avšak 19. listopadu konali druhý sjezd v Scrantonu (Penn.) a na něm bylo usneseno, že se Rusíni s nejširší autonomií jako stát na federalistickém základě připojí k československé republice; jak vidno již z terminologie, usnesení se stalo podle vzoru amerického, jenž ovšem neměl mnoho společného s poměry v Uhersku a Rakousku. Žádají také, aby se k tomu Rusínsku připojily všecky „původně" rusínské podkarpatské župy bývalého Uherska. Na to rusínské organisace uspořádaly hlasování podle svých farností a velikou většinou se vyslovily pro připojení k Československu. Dostal jsem od dra Žatkoviče memoranda o věci. Sám jsem ho upozorňoval na hlavní problémy Rusínska, zejména na problém hospodářský a kulturní. Ukazoval jsem na obtíže finanční, které osvobozenému Rusínsku vzniknou, a na nedostatek úředníků, učitelů a také kněží, kteří by lidu mohli sloužit jeho jazykem. Pozoroval jsem ovšem také jisté napětí mezi uniatskými Rusíny a Slováky; Čechové jim byli přijatelnější než Slováci.

Pokud se jazyka týká, schvaloval jsem jim zavedení maloruštiny do škol a úřadů. I když se maloruština přijímá za nářečí ruské, pokládám z pedagogických důvodů užívání tohoto nářečí za vhodnější. Přijímal jsem v tom mínění Velkorusů samých, jak bylo formulováno Petrohradskou Akademií Nauk a vynikajícími ruskými pedagogy. Upozorňoval jsem ovšem stejně na to, že maloruština na základě místního jazyka musí být teprve vypěstěna spisovateli lidu samého; obával jsem se jazykové míchanice, umělého jazykového synkretismu, a předvídal jsem jazykové nemotornosti, které by mohly vzniknout psaním byrokratů. Pokud by šlo o směr rusofilský, hlásící se k velkoruštině, neviděl jsem příčin, aby se mu, jako minoritě, stejně jako minoritám jiným, kulturně překáželo.

Ostatně máme ve vlastním národě analogon (analogon – ne totožnost!) v užívání slovenštiny jako spisovného jazyka.

Konečně vzpomínám, že jsem dra Žatkoviče velmi podrobně upozorňoval na politický význam jeho otčiny a na obtíže, které vzniknou sousedstvím s Polskem, s Ukrajinci haličskými a rumunskými a s Maďary. Ale dr. Žatkovič stejně jako i jiní vedoucí Rusíni, zváživše všecky okolnosti, přesvědčeně uznávali, že připojení k nám je pro ně nejžádoucnější.

Jak se o Podkarpatské Rusi jednalo v Paříži a jak Rusíni doma sami postupovali, spadá již do doby mírového jednání. Vzpomínám pouze na to, že vystoupily tři národní rady (prešovská – užhorodská – hustská), které se po nějaké době spojily a definitivní připojení k československé republice prohlásily 8. května 1919.

Než přikročím k závěrečnému líčení své činnosti ve Spojených Státech, musím doplnit zprávu o naší propagandě v Americe, která byla organisována pomocí pana Vosky hned roku 1914. Zmínil jsem se o ní již častěji a vyložil jsem také, jak jsem panem Voskou navázal hned na počátku války styky s Dohodou v Londýně. Pan Voska se vrátil v polovici září 1914 z Londýna do Nového Yorku a tam dal ihned zprávu mým přátelům – Američanům, zejména panu Charlesu Craneovi. Pan Voska provedl jednotnou organisaci naší české žurnalistiky v Americe a spolupůsobil při sloučení organisací, utvořených hned z počátku války v rozličných městech Spojených Států, v jednotnou organisaci „Českého Národního Sdružení“. Zároveň pak navázal intimní styky s americkou žurnalistikou a velmi brzy s americkou vládou samou. Očekávám, že pan Voska nám sám podrobněji svou činnost v Americe vypíše; já se omezuji na podání některých hlavních dat a na ocenění politického významu této naší americké práce. Dostával jsem od pana Vosky občas písemné a ústní zprávy pomocí zvláštních kurýrů a týmž způsobem jsem mu posílal zprávy a pokyny do Ameriky; o celé akci jsem dostával také jiné zprávy americké i anglické.

Pan Voska totiž organisoval celou soustavu vyzvědačství. Některým jeho známým a přátelům se podařilo velmi brzy zjistit, že Centrální Mocnosti v Americe prostřednictvím svých vyslanectví, konsulátů a různých jednotlivých agentů provádějí dalekosáhlou špionáž a tajnou práci proti státům dohodovým. Proti tomu organisoval pan Voska pomocí některých oficiálních osob dohodových svou protiakci; Mr. Steed dal panu Voskovi doporučení korespondentu „Timesů“ a ten ho zase do-

poručil anglickému námořnímu attaché Mr. Gauntovi. Pokud vím, z našich českých lidí vydatně pomáhal pan Kopecký, úředník rakouského konsulátu v Novém Yorku, později náš prvý konsul ve Spojených Státech.

Německou propagandu vedl zejména hospodářský attaché dr. Albert; dostal se tedy pod náš dozor. (Jak mu bylo vzato post-folio na vyvýšené dráze new-yorské, je rozmarná historka — psalo se o ní, když se stala.) Němci v různých továrnách, zejména továrnách muničních, organisovali stávky, dále bylo organisováno spiknutí proti lodím, dovážejícím Spojencům potraviny, zbraně a střelivo. Na těchto lodích měly být zakládány ohně, výbuchy způsobované pumami atp. Naši se dověděli dále, že němečtí a rakouští důstojníci z ruského zajetí přecházejí Spojenými Státy do Německa pomocí ruských pasů; tyto pasy snadno od ruských důstojníků v zajateckých ruských táborech byly kupovány. Bylo zjištěno tajné spojení Mexika s Centrálními Mocnostmi. Organisace pana Vosky odhalila agenta berlínské vlády, který pro německou armádu organisoval ve Spojených Státech objednávky švédské a holandské; celé lodní náklady byly takto jako kontraband zabaveny. Velkým úspěchem tajné organisace Voskovy bylo odhalení a zatčení amerického žurnalisty Archibalda. Dále usvědčila Voskova kancelář rakouského vyslance Dumbu, že organisoval v amerických továrnách stávku (musil být odvolán 29. září 1915). A naši stejně zjistili, že německý vojenský attaché von Pappen intrikuje nejen v Kanadě, ale také ve Spojených Státech a v Mexiku. Na základě těchto našich zpráv byli rakouští a němečtí diplomaté a vojenští attaché ze Spojených Států vypovědění. President Wilson ve svém odůvodnění vypovědění války Německu odkazuje na tyto intriky, zejména

v Mexiku. Naše tajná organisace zjistila dále spojení německo-irského komplotu proti Anglii.

Toto všecko bylo vykonáno hned v roce 1915 a získalo nám nejen v Americe, nýbrž také v Anglii a ve Francii, velikou politickou vážnost. Toho důkazem je fakt, že pan Voska již byl koncem roku 1915 oprávněn vydávat československé pasy, které nejen srbskými a ruskými úřady, nýbrž také anglickými byly právoplatně vidovány. O tom, jak si anglické vládní a vojenské kruhy této činnosti, vedené panem Voskou, cenily, mám svědectví anglického námořního attaché v Americe v přípise ze dne 24. prosince 1915. Jak pan Voska účinně a prakticky pracoval, toho doklad uvádím tento: anglické obchodní lodě, ozbrojené proti ponorkám, nesměly do new-yorského přístavu — americká vláda byla skrupulosně neutrální; panu Voskovi se podařilo, že zákaz byl zrušen.

V této práci a zejména v úspěšné protispionáži Voskova organisace pokračovala po celou dobu války. Musím zde s velkým uznáním vytknout fakt, že se v této tajné službě, zaměstnávající při nejmenším 80 lidí, nenašel ani jediný zrádce. To ostatně platí o celé naší zahraniční činnosti.

Z důležitějších faktů pro rok 1916 uvádím předně odhalení mnohých zamýšlených atentátů na továrny a na koně na lodích, koupené v Americe pro dohodová vojska (otrávení a t. p.). Naše organisace zjistila, že Berlín jednal s gen. Huertou o válku mezi Mexikem a Spojenými Státy. V tomto roce rozšířena výzvědná činnost na německé ponorky. Bylo zamezeno jejich zásobování na březích amerických. Naše tajná služba se dověděla o organisaci německého komplotu v Indii a odhalila také agenty ve Francii, kteří v zájmu Německa pracovali pro sjednání míru. Mezi nimi byl uvedený Bolo

paša (zatčen ve Francii 1. října 1917 – zastřelen 5. února 1918). Naše organisace zjistila sumy, které německým vyslanectvím v Americe k tomuto účelu byly placeny.

Také Trebitsch-Lincoln byl naší organisací demaskován. Důležité je ještě poznamenat, že v roce 1916 naše tajná služba navázala styky s tajnou službou ruskou, a tak jsme se dověděli o mnohých německých intrikách v Rusku. Mezi jiným upozornil pan Voska svými zprávami také na ministerského předsedu Stürmera.

Financování naší tajné služby přešlo oficiálně na tajnou službu anglickou; prvé výdaje hradil pan Voska. Když mně oznámil na podzim roku 1916, že se mu již nedostává na další hrazení výdajů prostředků, pokládal jsem za správné, aby výdaje hradili Spojenci, protože to byla služba výhradně v zájmu Spojenců a hlavně Anglie. Zprostředkoval jsem tudíž v Londýně placení těchto výloh.

V roce 1917, když Amerika vstoupila do války, naše tajná činnost se změnila tím, že teď vláda sama zdokonalila svoji tajnou službu. Tím se nám ulevilo a tak pan Voska po dohodě s francouzskými a anglickými úřady odejel do Ruska, aby tam zorganisoval zpravodajství a informační kancelář, která by podávala zprávy do Washingtonu. Pan Voska dostal od washingtonského ministerstva zahraničí doporučení na všecky americké úřady v Rusku, a tím získána pro naši propagandu na Rusku pomoc americká. Neuvádím jednotlivosti z této doby, jen jednu zajímavou zprávu chci podat. Podařilo se nám totiž zjistit, že jakási Mme Simons byla ve službách německých a prostředkovala dodávání německých fondů některým předákům bolševickým. Tyto fondy byly zasílány přes stockholmské německé vyslanectví do Haparandy, kdež byly odevzdávány řečené dámě. Kerenskij, byv na Simonsovou upozorněn, dal

německou agentku zatknout, avšak byla propuštěna; hájila se tím, že bolševiky podporuje z prostředků vlastních. Tato výmluva se jí podařila jen proto, že pan Voska přerušil další pátrání v této věci, když se ukázalo, že do ní byl zapleten také americký občan ve vynikajícím postavení. Nebylo naším zájmem kompromitovat Ameriku. Není to případ jediný, neboť mezi občany a úřady americkými v Evropě byli tu i tam lidé původu cizího a nepřátelského přesvědčení politického.

Svou činnost v Rusku pan Voska skončil začátkem září 1917. Později byl poslán do Evropy a vedl tajnou službu v dohodových státech. Vedle toho byl spojovacím důstojníkem mezi americkou a naší armádou. V tomto postavení dovedl pro naši armádu, zejména v Italii od Amerického Červeného Kříže a jiných pomocných organisací, zaopatřit pomoc pro organisaci našeho zdravotnického oddělení. Po prohlášení příměří byl pan Voska přidělen k americké mírové delegaci v Paříži. V této vlastnosti byl pak se sekretářem presidenta Wilsona, Mr. Creelem, vyslán k organisaci zpravodajství do střední Evropy. Souhlasil jsem, tenkrát už jako president, aby se Praha stala střediskem tohoto zpravodajství.

Končím tuto stručnou črtu upozorněním, že tato naše tajná služba v Americe, jak už řečeno, velmi přispěla k tomu, že naše věc v Americe tak záhy získala ve vládních a přímo v rozhodujících kruzích účinné sympathie. Pan Voska měl příležitost podávat zprávy o naší činnosti v Evropě a o mých plánech čelným členům americké vlády a také pluk. Houseovi a presidentu Wilsonovi samému.

Těžkým úkolem pro naši propagandu v Americe a všude bylo přesvědčit o nutnosti rozčlenit Rakousko-Uhersko. Vídeň neměla toho přímého politického nepřátelství, které měl Berlín; Francouzi, Angličané a Američané bojovali jen s Němci, Rakousko mělo frontu proti Východu a Jihu, a proto na Západě proti Rakousku nebylo toho přímého nepřátelství jako proti Německu. Proti Rakousku byla Italie a Rusko, ale i v těchto zemích byli vlivní austrofilové. Rakousko se obecně pokládalo za protiváhu Německa a pokládalo se za nutnou organisaci malých národů a národních zlomků a záchranu před balkanisací. Palackého původní projev o nutnosti Rakouska byl u Spojenců obecným míněním.

Rakousko také od samého počátku války vedlo si jinak než Německo. Vypovědělo totiž válku přímo jen Srbsku, Rusku a Belgii; od ostatních států si dalo válku vypovídat. Ani Italii války nevypovědělo. Německo v tom bylo určitější a přímější; později tuto taktiku Rakouska nemile neslo – císař Vilém v únoru 1917 na Karlovi přímo žádal, aby s Amerikou přerušil styky, Karel to odepřel.

Spojenecké vlády byly také pod přímým vlivem rakouských a uherských diplomatických činitelů; všude bylo ve spojeneckých zemích dost austrofilů v diplomacii (osoby slouživší ve Vídni), byly svazky rodinné (zejména šlechty maďarské a j.) a t. d.

V Americe, stejně jako jinde, Rakušané a Maďaři měli silnou propagandu; ta mohla být nerušeně organisována, neboť Amerika byla napřed a dlouho neutrální. Maďaři v Americe mají také kolonie, a jak doma ovládali Slováky, Rusíny a jiné národnosti, tak i v Americe dovedli mít vliv na kolonie těchto národů

ještě za války. I někteří vůdcové těchto kolonií často nepozorovali, jak jsou pod vlivem maďarským. Rakušané a Maďaři velmi agitovali tím, že se líčili jako oběť Německa; roztrušovali, že od Němců proti své vůli k válce byli donuceni.

Všude pomáhala Maďarům revoluce roku 1848 a vzpomínky na Košuta, který žil ve vyhnanství ve spojeneckých zemích.

Účinná byla pro Rakousko-Uhersko také propaganda katolická. V Americe, Anglii, Francii a také v Italii katolíci hájili Rakouska-Uherska jako hlavního katolického státu. A katolická propaganda byla dovedná. Pracovalo se skrytě a prostředníky nepolitickými; to se musilo v každé zemi poznávat a podle toho se zařídila stejnou methodou naše protipropaganda.

Zmínil jsem se o politice Vatikánu na začátku války; postupem války Vatikán stanovisko opatrně měnil, nechtěl se svázat s mocnostmi podléhajícími, ale Rakousku stranil stále. Poměr k Německu nebyl tak určitý a jednotný; ovšem je katolická minorita v Německu velmi značná a německý katolicism vynikal také svou theologií a církevní organisací nad katolicism v Rakousku. Avšak katolická dynastie rakouská měla před protestantskou v Německu přednost, Rakousko mělo své staré katolické tradice; přijímaly se ochotně Vilémovy komplimenty katolicismu a Vatikánu, ale značnější část vatikánských politiků byla proti německo-pruské nadvládě a doufala v Rakousko-Uhersko, že ve svém zájmu bude proti Německu silnou hradbou. Aspoň Gasparri tento názor zastával a proto se vyslovoval (1918) proti zřízení nových států, pokládaje je za slabé, aby Německu čelily. Jen Polsko chtěl mít svobodné, ale podle plánu rakouského. Do jisté míry byl Vatikán Centrálními Mocnostmi získán tím, že mu

slibovaly podporu v nabytí papežského státu, nezávislého na Italii. Ve Vatikáně se od samého počátku války nemile neslo, že jeho styk s katolickými státy a organisacemi nebyl dost volný; otázka se stávala naléhavější, když se Italie účastnila války a zejména pak londýnským paktem, podle něhož papež neměl být připuštěn k mírové konferenci. Proti tomu pak vznikl plán, Rakouskem a Německem podporovaný, že se kurii zajistí teritorium podle Tibery až k moři, aby papežské diplomacii nepohodlný transit Italií byl odstraněn. V roce 1916 a 1917 se tento plán publicisticky pilně přetřásal.

Austrofilské názory a náladu, jaké v oficiálních spojeneckých kruzích trvaly až do jara 1918, charakterisují nejlépe vývody presidenta Wilsona o Rakousku; jeho prohlášení o Rakousku-Uhersku v poselství Kongresu dne 8. ledna 1918 bylo ještě austrofilské. V tomto svém nejobšírnějším programu, formulovaném v čtrnácti punktech, praví, že „národům Rakouska-Uherska, jejichž místo v řadě národů si přejeme zabezpečeno a zajištěno, mělo by být poskytnuto nejsvobodnější příležitosti autonomního vývoje". A Wilson se dovolává projevu Lloyda George, jenž ve své řeči k dělnictvu 5. ledna 1918 prohlásil, že Angličanům zničení Rakouska-Uherska není cílem války.

Wilson ve svých čtrnácti punktech opakuje v určitější formě, co řekl dne 4. prosince 1917, když Kongresu rozkládal význam válečného stavu, vyhlášeného Spojenými Státy Rakousku-Uhersku. I zde, tedy v prohlášení války, Wilson se hlavně obrací proti Německu a o Rakousku praví, že jeho národové, stejně jako národové Balkánu a Turecka musejí být osvobozeni od nestoudné cizovlády pruské, vojenské a obchodní autokracie. „Jsme si však sami sobě povinni prohlásit, že si nepřejeme rakousko-uherskou říši oslabit anebo přetvořit. Nic nám

do toho není, jak průmyslově nebo politicky chce žít. Nemáme úmyslu ani si nepřejeme něco jí diktovat. My si pouze přejeme, aby záležitosti jejich národů ve všech věcech velkých jako malých spočívaly v jejich vlastních rukou". V této řeči tedy je vysloveno mínění, že Rakousko má být osvobozeno od pruské nadvlády; toto mínění tlumočíval ve Švýcarsku prof. Herron, Wilsonův důvěrník. Herron řekl ještě v březnu 1918 Lammaschovi, že Amerika je proti Rakousku jen proto, že jde s Německem; proti Rakousku samému necítí žádného nepřátelství. Jen z tohoto názoru presidenta Wilsona na poměr Rakouska k Německu lze vysvětlit fakt jistě velmi charakteristický, že Spojené Státy vypověděly válku Rakousku-Uhersku teprve 4. prosince 1917. Praví-li se v knize prince Sixta, že to president Wilson učinil na mé ustavičné naléhání, musím to tvrzení opravit. Já jsem sice presidentu Wilsonovi doporučoval tento krok některými známými jako logický důsledek války s Německem, ale pochybuji, že by to v té době bylo stačilo. Pokud jsem zpraven, vypovědění války Rakousku žádala Italie po Kobaridu, aby tím posice vlády uvnitř byla zesílena; žádost odevzdal presidentu Wilsonovi americký vyslanec v Paříži Mr. Sharp.

Velmi silné bylo austrofilství také v Anglii. Lord Palmerston pronesl sice již roku 1849 svůj známý, velmi ostrý soud o Rakušanech („bestie!") a stejně Gladstone (1880); na začátku války Lloyd George pronesl větu o říši na spadnutí (ramshackle Empire), ale velmi mnoho vlivných Angličanů buď mělo k Rakousku, Vídni a Budapešti sympathie nebo byli toho názoru, že Rakousko, třebaže za nic nestojí, přece je lepší než ti různí malí národové, Rakousko že překáží expansi Německa a „balkanisaci" Evropy.

Jak toto austrofilství bylo zakořeněno, vidět nejlépe

z faktu, že Sonnino, třebaže pro Italii požadoval kusy Rakouska, byl pro zachování Rakouska-Uherska: to vyplývalo z politického konservatismu, strachujícího se „balkanisace" Střední Evropy, a zvláště u Sonnina také z politiky, nepřející si sjednocení Jihoslovanů.

Konečně mělo Rakousko ochránce v socialistech, zejména v marxistech; byli také proti balkanisaci a proto přijímali Rakousko přes jeho zpátečnictví. Marxisté němečtí mimo to přijímali politiku Německa vůči Rakousku, třebaže zakladatelé německého socialismu Rakousko odsuzovali velmi otře. Lassalle viděl v Rakousku, v jeho podstatě, princip reakce a tudíž důsledného nepřítele všech snah po svobodě. Rakousko v zájmu demokracie „musí být roztrháno, rozkouskováno, zničeno, rozdrceno, jeho popel musí být rozmetán na všecky čtyry strany." Marx viděl princip reakce více v Rusku, ale odsuzoval také Rakousko. Tyto argumenty ad hominem mně v diskusích se socialisty dělaly dost dobré služby.

Za takové pro Rakousko příznivé nálady císař Karel sám zahájil jednání o mír s Dohodou pomocí svého švakra prince Sixta Bourbonského, sloužícího s bratrem v belgické armádě; zmínil jsem se již o věci a ukázal na vnitřní souvislost toho jednání s ostatními pokusy o mír, jež byly v roce 1917 z různých stran zahájeny. Jednání začala koncem ledna 1917 matkou Sixtovou, poslanou Karlem do Švýcarska, a později jinými důvěrníky císařovými; Sixtus sám přijel do Vídně k císařovi. V listě ze dne 24. března 1917, určeném presidentu Poincaréovi, Karel slibuje, že se ze všech sil vynasnaží, přimět Německo k vydání Alsas-Lotrinska; pro Rakousko žádá zachování monarchie v daných hranicích. Po jednáních, táhnoucích se vlastně od začátku prosince 1916, Sixtus mluvil (1917) s presidentem Poincaré

pětkrát; ministr Briand souhlasil s plánem a také Lloyd George, s nímž Sixtus sám několikrát jednal. Princ Sixtus byl také u anglického krále.

Nebudu se pouštět do podrobností. Mezi císařem a hrabětem Czerninem vznikly o věci spory a řevnivosti; Czernin pak neloyálně vystoupil proti Francouzům a zvláště Clémenceauovi ve své zmíněné již řeči na vídeňské radnici. Tvrdil, že Clémenceau poslal k němu vyjednavače (před zahájením nové ofensivy německé); na to Clémenceau prostě odpověděl známým: Hrabě Czernin lhal! Rakouská vláda lhala dále, a na konec císař Karel sám opětnými nepravdami se hájil vůči císaři Vilémovi, napadaje při tom Clémenceaua, až konečně uveřejnění fotografie Karlova listu lžím udělalo konec. Clémenceau Karla a Czernina drasticky odbyl slovem příléhavě charakterisujícím habsburské rakušáctví: „consciences pourries". Věci teď jsou publicisticky (zejména důvěrníkem Sixtovým a Ribotem) sdostatek objasněny; čtenář se může o prolhanosti a nekonečné nešikovnosti habsburské sám v podrobnostech poučit. Význam Sixtova jednání spočíval v tom, že se dálo přímo mezi nejvlivnějšími osobami na obou stranách — císař rakousko-uherský sám psal presidentu republiky francouzské, zasáhli do jednání Briand, Lloyd George, anglický král a j. K těmto osobnostem se ještě připojil francouzský generální štáb. Nebýt revoluce ruské, byl by Sixtus podle přání Karlova také jednal s carem.

Vídeň zahájila jednání s Dohodou s několika stran, takořka koncentricky. Hrabě Czernin zahájil (o své újmě?) jednání s Dohodou pomocí svého přítele hr. Revertery, legačního rady ve výslužbě, a některých jiných známých; Revertera se sešel s hrabětem Armandem, šéfem výzvědné služby francouzské ve Freiburku švýcarském; jednání se vleklo od července 1917 až do

února 1918, Lloyd George byl také s této stránky uvědoměn a program jednání schválil. Dr. Beneš byl s majorem Armandem na jaře 1918 ve styku; hrabě doufal tenkrát v možnost revoluce v Rakousku-Uhersku a snad se i v tom směru přičinil, v očekávání, že tím Rakousko k míru bude ještě ochotnější. Jeho jednání se vedlo s vědomím generálního štábu francouzského a sám Foch je schválil. Jednání způsobil se strany francouzské Painlevé a Clémenceau.

A ještě s jiné strany Rakousko vedlo dohovory s Dohodou. V září a v prosinci (1917) jednal o míru s generálem Smutsem bývalý vyslanec rakouský v Londýně hrabě Mensdorff. Seton-Watson se domnívá, že nabídky Mensdorffovy byly oznámeny vládám spojeneckým a že k prohlášení Lloyda George citovanému Wilsonem došlo v lednu 1918 pod jejich vlivem. Lloyd George — podle některých zpráv — poslal gen. Smutse ještě v lednu 1918 k hr. Mensdorffovi.

O jednání Sixtově, jak jsem už uvedl, dověděl jsem se v Londýně před svým odchodem do Ruska; v Berlíně se o věci mnoho mluvilo a odtud přišly kusé zprávy do Londýna. Nedověděl jsem se ovšem přesného obsahu, ale toho mně nebylo třeba, stačilo mně vědět, že Rakousko je již v přímém styku se Spojenci. Domyslil jsem si, co Vídeň chtěla a co asi proponovala. Podrobností jsem se dověděl později.

Dívám se na rakouskou mírovou akci takto: Spojenci pomýšleli od samého počátku války na to, že by se Rakousko dalo odpoutat od Německa; udělali by s Rakouskem mír, s Německem však by bojovali dál a úplně by je porazili. To jsem hned v zimě 1914 dovozoval z uvedených zpráv z Londýna, a potvrzoval mně to všude oficiální názor na Rakousko. V tom smysle pracovala rakouská propaganda: Rakousko jde s Německem

z donucení, je vlastně proti Německu. Karel sám tak mluvil výslovně. Po smrti Františka Josefa měl Karel ve Francii i Anglii silnější posici tím, že nebyl odpovědět za válku; vyslovoval stále ochotu k míru a tím si získával u Spojenců sympathie.

Plán odpoutat Rakousko-Uhersko od Německa se zesiloval úspěchy Němců a porážkou Ruska, později ruskou revolucí. V roce 1916 jsme znamenali záhy na našem příteli a spolupracovníkovi Svatkovském, že se povážlivě smiřuje s Rakouskem; pod vlivem režimu Stürmerova pak výslovně hájil dohodnutí s Rakouskem, a třeba-li, i s Německem. Se Svatkovským sympathisovali někteří vlivní francouzští žurnalisté, kteří před tím byli s námi a proti Rakousku; z toho jsem se musil dovtípit, že také vládní kruhové tomu mínění přejí, a proto jsem na věc dával stálý pozor.

Že zvláště ve Francii od samého počátku války byla dost rozšířena myšlenka, získat Rakousko-Uhersko proti Německu, lze vidět z toho, že velvyslanec Paléologue předložil hned 1. ledna 1915 podrobnější plán Sazonovu. Referoval jsem o tom v jiné souvislosti; zde loyálně dodávám, že Paléologue svůj plán prohlásil za osobní, ne za oficiální, a proto jej uvádím jen jako symptom. Ve Francii vedle starší sympathie k Rakousku a zejména k Vídni brzy rozhodovalo více hledisko vojenské: separátním mírem s Rakouskem Německo vojensky oslabit a zdolat. Rozhodovala tu nepříznivá celková situace na bojištích. Tak si lze vysvětlit, že ministr Briand, jenž rok před tím (v únoru 1916) přijal náš program, vrcholící v požadavku zničení Rakouska-Uherska, rok později přistupoval na nabídky Sixtovy, které rovněž směřovaly k tomu, Německo isolovat a zničit. A vedle Brianda souhlasil se Sixtem (tedy s Karlem) Martin, ředitel protokolu (obřadnictví), Freycinet, Jules Cambon, Paul

Cambon a j. – tedy značná řada lidí vlivných a rozhodujících. Tento můj výklad věci, zdá se mi, je potvrzen stanoviskem francouzského generálního štábu a generála Foche: generální štáb se plánem vážněji zabýval po neúspěchu Nivelleově.

Pokud se Clémenceaua týká, nejsem o vývoji jeho názorů dost informován. Když jsem přišel po prvé do styku s oficiální Paříží, slyšel jsem, že je nám nepřízniv. Ještě v Americe mně bylo referováno, že na jaře 1918 chtěl jednat s Rakouskem a že již, tuším známým žurnalistou, navazoval styky (toho zneužil Czernin?), ale že nešikovnost Vídně ho odradila. V každém případě nám však právě Clémenceau velmi pomohl.

Naši se často nad těmi sympathiemi k Rakousku pozastavovali; ale: nebyli Francouzové a všichni ostatní v té své politice tak dlouho potvrzováni a utvrzováni – námi? Kdo u nás, počínajíc vlastně původním názorem Palackého, hlásal austrofilství a myšlenku, že Rakousko je záchranou před Německem? A co se za války četlo o oficiální Praze až do roku 1917?... Francouzové se musili přeorientovat tak jako my, a mnozí to učinili, a důkladně. Na př. Chéradame, s nímž jsme byli ve spojení; před válkou psal také pro zachování Rakouska proti Německu, ve válce poznal, že Rakousko Německu již nedovede odolat.

Jednání Karlovo nemohlo mít úspěchu; a že se vůbec stalo a jak se stalo, je jen důkazem – důkazem ovšem velmi poučným – jak na obou válčících stranách oficiální kruhy politicky nebyly orientovány. Spojenci se zavázali přece Italii londýnským paktem ke značným teritoriálním ústupkům na účet Rakouska-Uherska; oni však se také Rumunsku zavázali Sibiňskem a Srbsku slibovali jako minimum Bosnu-Hercegovinu a volný přístup k Adrii – co tedy zbývalo z Rakouska-Uherska?

Nota bene – Rakousko, a zvláště Karel sám, byl ochoten obětovat celou Halič zamýšlenému království polskému pod vedením Německa! Jestliže se vynořil plán podporovaný také generálním štábem francouzským, dát Rakousku náhradou pruské Slezsko nebo Bavorsko, je to opět a opět další důkaz té oficiální neorientovanosti.

Touto nesnází věcnou si vykládám, že zejména min. Ribot byl vůči Karlovým plánům opatrný a že nechtěl jednat bez Italie; také Anglie se ostýchala jednat s Karlem bez Italie. Karel sice a jeho zplnomocněnci tvrdili, že Cadorna a král (asi v době prvého jednání Sixtova) nabízeli Rakousku mír, ale pochybuji, že zpráva je v tomto znění úplná. Někteří vyjednavači Karlovi zesilovali svou nabídku tvrzením, že se také pocarské Rusko – kníže Lvov – Rakousku nabízelo, ale zdá se, že ani toto tvrzení, stejně jak o Italii, na Francouze a Angličany již nepůsobilo. V Paříži měli zprávy, že se naopak Rakousko – Czernin – nabízelo Rusku. Sám jsem se také dověděl v Rusku (v srpnu 1917), že tam přinesl holandský korespondent důvěrné poslání Rakouska tehdejšímu ministrovi zahraničí Tereščenkovi; Rakousko přiznávalo Rusku separátní mír; pokud jsem zpraven, Tereščenko nebyl proti tomu, jenže tehdejší vláda neměla již moci a patřičné odvahy. O jednáních o mír s Ruskem jsem ostatně referoval už dříve.

Jak neorganické bylo jednání dohody s Karlem, vysvítá z toho, že Francie v polovici prosince 1917, tedy v době, kdy Rakousko (Reverterou, Mensdorffem a vlastně také Sixtem) ještě se Spojenci jednalo, uznala naši Národní Radu jakožto hlavu československé armády, zřizované ve Francii; nařízení o ustavení této samostatné československé armády ve Francii vyšlo po dohodě ministra Clémenceaua s drem Benešem dne 7. ledna 1918, den před tím, než Wilson v Kongresu oznámil svých

čtrnáct bodů a den po austrofilské řeči Lloyda George. A konečně vysvítá neorganičnost toho jednání přece i z toho, že v lednu 1917 Spojenci v odpovědi Wilsonovi žádali naše osvobození, a tento požadavek položil dokonce ministr Briand.

Že Rakousko a zejména Karel tak jednali, tomu se nedivím. Rakousko roku 1917 poznávalo již svou slabost a proto propagovalo svůj neupřímný protiněmecký plán. V dubnu 1917 napsal hr. Czernin svůj pověstný referát o situaci Rakouska (a to na rozkaz Karlův po homburské schůzi!) pro císaře Viléma a německé vrchní velení; už jsem připomněl, že se o tom referátě Dohoda brzy dověděla. A rozumí se, že tím mírová akce Karlova byla zeslabena.

Jen stručně se zmiňuji o tom, jak Německo a zejména císař Vilém přijali Clémenceauovo odhalení; jsou zprávy o Karlově Canosse, ale bylo také tvrzeno, že Karel své nabídky učinil s vědomím Německa. Tvrdí to Ludendorff – firma ovšem co do kritického konstatování faktů a jejich hodnocení nespolehlivá. Ale Bethmann-Hollweg v době Sixtova jednání nebyl neochoten postoupit Francii aspoň část Alsas-Lotrinska.

Pro nás na začátku 1918 bylo důležité, že Clémenceau tak ostře vystoupil proti Vídni. Tím, že Clémenceau odhalil Karlovo a Czerninovo jednání politické veřejnosti a Rakušany usvědčil z neloyálnosti, velmi nám prospěl a ulehčil nám protirakouskou práci, které jsem se úsilovně ujal hned od svého příchodu do Ameriky.

Když jsem přijel do Ameriky, našel jsem všude, ve světě oficiálním i v širší veřejnosti, přes odhalení Clémenceauovo, austrofilství ještě silné a měli jsme proto s potíráním Rakouska práce mnoho. Ale propagandě naší se dařilo ve veřejném mínění po celé Americe, ve společnosti washingtonské i v jiných městech, a vůbec

v širokém publiku politickém. Naše články, interviewy, přednášky, memoranda atd. den ze dne získávaly nám sympathie a přívržence. Politicky působil argument historický, že stát náš podle práva ještě existuje a že zejména má stejné právo jako Maďaři; v tom jsme se mohli dovolávat svědectví Wilsonovy knihy o státě (The State). Účinné byly argumenty o volebních výsadách šlechty a vůbec o všech institucích a zřízeních protidemokratických; fakt, že Němci a Maďaři, menšina, potlačovali většinu občanstva, působil vždy a všude velmi mocně. Stejně mocně působily zprávy o rakouských a maďarských ukrutnostech, páchaných na našich občanech a občanech jiných národů. Předváděli jsme důkazy z publikace prof. Reisse a jiné.

Vydatný byl vždy argument, který nám dávali — Maďaři a Němci svými nepravdami a lžemi; jejich vyvracením jsme vždy získávali. Příklad: na schůzi pořádané pacifisty maďarofilský propagátor neomaleně lhal, že Maďaři roku 1870 v parlamentě protestovali proti anexi Alsas-Lotrinska: usvědčil jsem řečníka, že to byl sněm český, kde se to stalo, kdežto maďarský parlament za vedení Andrássyho prosadil neutralitu Rakouska-Uherska, čímž ovšem pomohl Prusku. A týž Andrássy pak šel s Bismarckem, takže de facto Maďaři položili základ Trojspolku a jeho politice. Tohoto argumentu jsem mohl a musil proti maďarské propagandě užít často.

Propaganda jako všude měla účel seznamovat Ameriku s naší historií politickou a kulturní; o Češích a bývalém království českém se ovšem vědělo, ale měli jsme obtíž se Slováky; byli neznámí a Američané chápali těžko, že tvoří část našeho národa.

Američané musili být přesvědčováni, že náš národ chce být svobodný a že o svobodu usiluje. Tu bylo třeba

vyvracet mnohé výtky, stále se opakující, že čeští předáci a vůdcové doma proti Rakousku nepřátelsky nestojí. Désaveu z ledna 1917 se nám ještě vytýkalo i v Americe. Důvod byl tím účinnější, že désaveu zdálo se potvrzovat Wilsona.

Proti tomu jsme ovšem uváděli a stále opakovali, že désaveu docela patrně bylo vynuceno, a paralysovali jsme je prohlášeními pozdějšími. V tom, jak už vzpomenuto, nám byla nápomocna interpelace Němců z prosince 1917; uváděli jsme ji jako důkaz, že národ náš je skutečně v odboji proti Rakousku.

V témže smysle bylo užito deklarace z 6. ledna 1918, a pro Slováky jsme mohli využít svatomikulášského manifestu (z 1. května), ačkoliv text, jak jsme jej dostávali v Americe, docela patrně byl neúplný nebo censurou maďarskou falšovaný.

Naše protirakouská propaganda byla zesilována propagandou všech ostatních národů Rakouska-Uherska. V našich článcích a publikacích vůbec jsme hájili také práv těchto ostatních národů a byli jsme s vedením Jihoslovanů, Poláků, Malorusů, Rumunů a Italů v úzkém spojení. Velmi často byly schůze společné. Kongres římský nám byl účinnou zbraní, a stejně Středoevropská Unie.

Velmi působilo dokazování, že Rakousko je spoluvinno válkou. Propaganda rakouská a maďarská svalovala všechnu vinu války na Německo; dokázali jsme, že Rakousko má také vinu velikou.

Když císař Karel, vláda a různí politikové počínali rakouským národům a zejména nám Čechům dělat sliby (v trůnní řeči, zahajující parlament, císař slibuje ústavní a správní změny s výslovným zřetelem k Čechám), uvádělo se to proti nám. Proti tomu jsme ovšem mezi vším jiným uváděli, jak se rakouští ministři Seidler a

Czernin (tento v Brestu Litovském) protivili Wilsonově formuli sebeurčení národů; velmi ostře jsme posvítili na briskní způsob Czerninovy odpovědi na Wilsonovy podmínky mírové. Ale hlavně jsme s důrazem vytýkali, že Rakousko své sliby dělá ze slabosti a že je dělá neupřímně; Karel na podzim 1917 pomýšlel na to, dát se korunovat na krále českého, a místodržitel Coudenhove plán podporoval; ale vláda vídeňská odmítla tento plán, o tom ani nemluvíc, že formální korunovace pro náš národ nic neznamenala. Než to všecko sotva by nám bylo stačilo, kdyby se zatím naše politická situace valně nebyla změnila tím, že po vzoru Francie také ostatní Spojenci naši Národní Radu a její snahy uznávali, protože jsme ve třech spojeneckých zemích měli své legie. Zvláště pak přispěl nám v Americe ohlas, který po celém světě měla naše výprava sibiřská.

75

O sibiřské t. zv. anabasi povím zde jen tolik, kolik je třeba pro pochopení a doplnění této zprávy o naší politické práci za hranicemi.

Byl jsem v Japonsku, když se stal osudný incident čeljabinský. V Čeljabinsku totiž, dne 14. května, jak mně bylo tenkrát hlášeno, německý zajatec poranil našeho hocha a byl za to na místě skolen. Čeljabinští bolševici se přidali na stranu německých a maďarských zajatců, a následovaly další, teď už známé události v Čeljabinsku, končící vzetím města našimi oddíly. To ovšem byly již následky a důsledky dřívějších sporů, vzniklých mezi lokálními sověty a Moskvou a naším vojskem, ubírajícím se drahou do Vladivostoku. Dne 21. května byli již Maxa a Čermák, představitelé Odbočky, zatčeni v Moskvě.

O událostech těchto a následujících jsem se dověděl

teprve v Americe; koncem května se usnesly v Čeljabinsku naše oddíly, provádět přechod vojska do Vladivostoku způsobem vojenským. Dne 25. května skutečně začal boj, anabase vojenská, válečná; prvé neurčité zprávy o vítězném boji našich s bolševiky přišly koncem května, zejména zpráva o dobytí Penzy (29. května). Následovaly pak zprávy o dobytí jiných měst na Volze (Samary, Kazaně atd.) a o obsazování měst a magistrály na Sibiři.

Účinek těchto zpráv v Americe byl překvapující a takřka neuvěřitelný — najednou Čechové, Čechoslováci, byli známi každému; naše armáda na Rusi a na Sibiři stala se předmětem všeobecného zájmu a její postup vyvolával přímo nadšení. Do jisté míry, jak v takových případech často bývá, nadšení rostlo neznalostí věcí; avšak americká veřejnost se opravdu nadchla. Anabase našich ruských legií nepůsobila jen na veřejnost širší, nýbrž i na kruhy politické. Opanování magistrály a obsazení Vladivostoku, to všecko se jevilo jako bajka a pohádka; úspěchy německé ofensivy ve Francii tvořily jí temné pozadí. Opanování magistrály přisuzovali i střízliví politikové a vojáci značný význam vojenský; sám Ludendorff způsobil protest své vlády, daný bolševikům proti naší armádě v Rusku, a naší anabasi připisoval, že se němečtí zajatci nemohli vrátit domů a zesílit armádu.

Politický úspěch v Americe byl rozhodný, tím rozhodnější, že také v Evropě sibiřská anabase byla posuzována a přijímána stejně. Je jisto, že na politické rozhodnutí vlády ve Spojených Státech anabase měla vliv; zprávy o událostech na Sibiři dostávaly se do Ameriky přímým kabelem dříve a našly tam silnější ohlas než v Evropě; v Americe se staly naše legie populárními začátkem srpna, v Evropě o něco později. V Evropě poli-

tická a vojenská veřejnost byla živěji zaujata událostmi doma, neboť tam se válka vedla.*

Přicházely mně ovšem brzy, jak v každé válce ani jinak být nemůže, zprávy nepříznivé. S počátku to byly zprávy o rozmanitých nedostatcích v armádě; za chvíli, počínajíc zářím, armáda opouštěla dobytá města na Volze. Boj na tak dlouhé frontě jistě byl obtížný a zabrání volžských měst bylo strategicky asi chybou. Po nějaké době rozšiřovány zprávy nám nepříznivé o mravním stavu naší armády na Sibiři; začala protipropaganda bolševická a všech našich politických nepřátel.

Mne více mrzely zprávy spojeneckých důstojníků, přicházejících z Ruska a Sibiře, doličující úpadek kázně v naší armádě; zprávy ty se dostaly jen z malé části na veřejnost a je přirozené, že nás poškozovaly. Přes to zůstaly nám sympathie velké většiny veřejného mínění a vládních kruhů zabezpečeny.

Domáhal jsem se u vlády pomoci pro naše hochy a skutečně přišlo k pomocné vojenské výpravě na Sibiř

---

* Jako doklad amerického pojímání sibiřské anabase uvádím z dopisu 13. září 1918 zemřelého již Mr. Lanea (uvedeného již Wilsonova ministra vnitra) slova: ... „Je to veliký svět — ne? A jeho největší romantikou není ani ten fakt, že Woodrow Wilson je jeho pánem, nýbrž postup Čecho-Slovanů pěti tisíci mil ruské Asie — armáda na cizím teritoriu, bez vlády, bez pídě teritoria, jež je uznávána jako národ. To vzněcuje mou obrazivost, myslím, jak nic jiného ve válce neučinilo od té doby, kdy král Albert belgický vydržel u Liège.“ (The Letters of Fr. K. Lane, 1922, p. 293.)

Z Anglie máme dopis Lloyda George ze dne 11. září 1918: Presidentu Československého Národního Výboru v Paříži. Jménem britského válečného ministerstva posílám Vám naše nejsrdečnější blahopřání k úžasným úspěchům, jichž dobyly československé sbory proti armádám německých a rakouských vojsk na Sibiři. Zpráva o příhodách a vítězstvích této malé armády je v pravdě jedním z největších eposů dějin. Naplnila nás všechny obdivem nad odvahou, vytrvalostí a sebekázní Vašich krajanů, a ukazuje, jak ti, kdož ve svých srdcích chovají ducha svobody, dovedou zvítězit nad časem, vzdálenostmi a nedostatkem hmotných potřeb. Váš národ prokázal neocenitelnou službu Rusku a Spojencům v jejich boji za osvobození světa od despotismu. Nikdy toho nezapomeneme. Lloyd George.

a k akci presidenta Wilsona a Červeného Kříže amerického. Dne 3. srpna 1918 se dohodla americká vláda s japonskou, že obě vlády pošlou do Vladivostoku několik málo tisíc vojska; účel akce byl vyhlášen slovy: „poskytnout Čechoslovákům takové záštity a pomoci, jaká je možna, a to proti ozbrojeným rakouským a německým válečným zajatcům, kteří je napadají.“ President Wilson povolil kredit 7 milionů, poskytnutý z fondu, jímž osobně disponoval. Bylo zřízeno zvláštní komité pro pomoc sibiřské armádě, jež penězi mělo disponovat; byl v něm také náš zástupce. Vzpomínám tu osob, které nám pomáhaly: Mr. V. Cr. McCormick věnoval hodně svého času našim legiím a působil na Wilsona, že nám bylo poskytnuto úvěrů; M. Vauclain velmi se nás ujímal a opět, i ve věcech legií se týkajících, přispěli nám sekretáři Lansingovi pánové Polk a Long. Mr. Landfield, zvláštní asistent v Departmentu of State, zajímající se velmi o všecky věci ruské, byl nám velice oddán. Generál Goethals, stavitel panamského kanálu, předseda nákupního oddělení pro armádu, přispěl nám ku pomoci a stejně gen. March, náčelník štábu. Ještě uvádím pluk. Sheldona, přiděleného generálním štábem našemu vojenskému attaché Hurbanovi; jeden z prvých, s nimiž jsem ve věcech vojenských přišel do styků, byl kapitán Blankenhorn. Tento stručný, suchý výčet jmen ukazuje, jak naše věc sibiřskou anabasí pronikla do nejvyšších a rozhodujících oficiálních kruhů. Americký Červený Kříž nám hodlal věnovat různé zasoby a dodávky v ceně 12 milionů; avšak tato pomoc, jakož celá pomocná akce, byla slabší, než jsme očekávali, protože spojení se Sibiří a dodávání předmětů z Ameriky bylo obtížné a někdy přímo ilusorní.

Vojenská mise, poslaná na Sibiř, měnila ohledy na Japonce a jinými komplikacemi své plány a do bojů

proti bolševikům nezasahovala; přizpůsoboval jsem se názorům vlád a vojenských autorit Dohody, ale bez valného úspěchu – mocnosti dohodové nebyly shodny mezi sebou, a moje nazírání na Rusko přece jen se lišilo od plánů spojeneckých, úzce politických a vojenských, a tím právě, za dané situace, nedostatečných.

Situace nás přiměla ke zvláštnímu zpravodajství o věcech sibiřských. Podle znalosti věcí, které jsem o Rusku, a ovšem o našich, měl, a podle zpráv, docházejících nám posly a osobami ze Sibiře a z Ruska od naší armády, dodávali jsme časopisům a různým politickým osobám a vládě zprávy. Když se na příklad počalo mluvit o Semenovu a když o jeho poměru k naší armádě kolovaly nesprávné zprávy, podal jsem americké vládě a presidentovi memorandum, líčící tohoto dobrodruha, s nímž se někteří naši lidé docela zbytečně mazlili, ve správném světle. Vývoj věcí dal za pravdu memorandu (psanému plukovníkem Hurbanem, jenž službu vojenského attaché ve Washingtonu vykonával od konce července). Americký generál Churchill po nějaké době plně potvrdil naši zprávu, a tím opět, jako v mnohých případech, naše autorita byla vždy znovu zesílena.

Otázku, kdo boji na Rusi a na Sibiři byl vinen, zda my či bolševici, netřeba tu podrobněji probírat. Myslím, že úsudek francouského důstojníka a později také bolševika Sadoula, platí o celé záležitosti. Sadoul viděl docela dobře již v únoru a březnu 1918 a stejně později, když propukl boj, že bolševická vláda v Moskvě situaci neposuzovala správně a že naší armádě neprávem přičítala nějaké tendence reakční. To nebylo správné a nebylo upřímné, zejména od Trockého, jenž sám ještě v březnu 1918 očekával pomoc Spojenců proti Německu. Situace byla přiostřována jednotlivými místními sověty a vlivem nerozumných a politicky nezralých místních

veličin. Uvedl jsem ujednání se sověty ze dne 26. března 1918: Komisař Stalin ve jménu moskevského sovětu nařizuje místnímu komisaři v Penze, aby naši hoši byli podle úmluvy propouštěni do Vladivostoku, ale již 28. března, tedy druhý den po rozkazu, naši zachytili telegramy omského sovětu, žádajícího odzbrojení našeho vojska a dopravení do Archangelska. Nátlaku místních sovětů podlehla konečně i Moskva. Naši hoši loyálně provedli částečné odzbrojení, jak je Moskva žádala (zbraň prý byla majetkem ruským); naši hoši chápali obtíže Moskvy vůči Němcům po brest-litovském míru, podle něhož na ruském území nesmělo být ozbrojených sil protiněmeckých, avšak na druhé straně dobře vycítili neloyálnost Moskvy. Nebylo loyální, jestliže bolševici v červnu předložili Němcům, aby proti našim na Sibiři svolili ozbrojit německé zajatce; Němci byli korektnější a vyslovili se proti tomu. Je pravda, že Moskva byla štvána nerozumným a zrádným postupem českých bolševiků. Proti rozličným zbarvovaným zprávám poslal jsem koncem června výklad toho smyslu Čičerinovi, také v hlavních listech v Americe a v Evropě uveřejněný. Naše boje na Sibiři nebyly žádnou intervencí proti bolševikům; nevznikly z žádné politiky intervenční, nýbrž z uvedených příčin, nutících nás k obraně.

Proto je také docela nesprávné vinit nás z toho, že jsme, třeba i mimoděk, přispěli k zavraždění cara a jeho rodiny bolševiky v Jekatěrinburku (16. července 1918). Prvá oficiální zpráva v Moskvě totiž zněla, že zastřelení cara poručil místní sovět pro nebezpečí útěku cara a pro možnost, že by jej Čechoslováci odvedli: naši obsadili Jekatěrinburk teprve 25. července, avšak hlavní věcí je, že naše legie na Sibiři neměly naprosto žádného plánu, osvobodit cara. Nešťastník! Jeho vlastní lidé černosotěňští ho obětovali a uvažovali o jeho odklizení, podle

potřeby i zavraždění; přišli bolševici a provedli, co monarchisté zamýšleli – historie si libuje v takových ironiích...

Odcházeje z Ruska, zanechal jsem, jak už vzpomenuto, příkaz, aby se od zásady nevměšování neupouštělo; ale výslovně jsem zdůraznil nutnost obrany, jestliže bychom byli kteroukoli slovanskou stranou napadeni.* To jsem dal Klecandovi písemně: Naše vojsko nemělo intervenovat ve prospěch té neb oné strany, ale smělo a mělo se bránit – obrana je něco jiného než intervence politicky určená. Sám jsem ovšem z Washingtonu nemohl podávat ani politických, natož vojenských podrobných rozkazů. Naše odbočka v Rusku a jednotlivé vojenské oddíly musily podle dané situace rozhodovat samy, a mně nezbylo než jejich soudnosti a dobré vůli důvěřovat. A tato důvěra zklamána nebyla. Hoši sami cítili velmi dobře, že se jim nedostává politického vedení; vzpomínám tu na telegrafickou zprávu z polovice června, poslanou Gajdou a Patejdlem, žádajícími si bezpečného politického vůdce. Jestliže ho nebylo, vedení na vzdálenost nebylo možné.

Nechtěl bych a nemohl bych hájit všeho, co se po mém odchodu v legiích stalo, nejen v politice, nýbrž také v stratégii. Viděl jsem jistou nejednotnost a kolísání politického vedení, záchvaty dobrodružství a častou bezradnost jednotlivých oddílů vojenských (mluvím tu jen o roku 1918); vytýkal jsem, že sibiřské vedení nepoznalo hned neschopnost Kolčaka a jeho germanofilského okolí a t. p. Ale na vysvětlenou a omluvu smím

* V mém provolání ze 7. března 1918 je řečeno: „Pokud budete v Rusku, zachovávejte jako dosud ve vnitřních bojích stran přísnou neutralitu; jen ten slovanský národ a ta strana jsou naším nepřítelem, kdo se zjevně spojují s nepřítelem.“ Při této formulaci jsem měl na mysli možné komplikace nejen s Rusy, ale i jisté směry u Ukrajinců a Poláků.

říci, že jednání bolševiků nebylo správné a loyální; naši hoši byli přesvědčeni, že bolševici proti nim byli vedeni Němci a zejména Rakušany a Maďary a že tudíž bojují vlastně proti Německu a Rakousku. Ve všech zprávách se ukazovalo na účast německých a maďarských zajatců v bolševických oddílech proti našim. Také politika Spojenců v Sibiři byla nejasná; z podrobností uvádím, že právě francouzský komandant Guinet usiloval o frontu na Volze, očekávaje pomoc od vybájené spojenecké armády při Vologdě. A našim se zdálo, že českoruská fronta volžská je obnovením bojů proti Němcům a Rakušanům.

V celku věc dopadla dobře a lépe, než nejen naši nepřátelé, nýbrž i naši spravedlivější kritikové dovozovali. Pokud se discipliny naší armády týká, sluší uvážit její dlouhou nečinnost, rozptýlenost po Sibiři od Uralu k Vladivostoku, všeobecnou nervositu v Rusku; pokud běží o stránku vojenskou, připouštím vady improvisované armády a jejího vedení, jak jsem to již vyložil. V poslední příčině třeba zase připomenout nejednotné a neurčité postavení Dohody a později i postavení Ameriky k Rusku a vznikající tím neshody a nejistoty; byla to na př. mise francouzská, která Odbočce doporučila plán, vojsko neposílat do Francie jen Vladivostokem, nýbrž také Archangelskem a Murmaní, čímž by jednota a síla vojska byla bývala povážlivě oslabena.

Naše vojsko dlouho ochotně snášelo své hmotné nedostatky a mravně trpělo dlouhou odlukou od svých rodin a vlasti; jistý úpadek kázně se mohl očekávat. Ale armáda přes to a přes mnohá zklamání, s nimiž se potkávala, nebyla demoralisována; jednotlivé části prodělávaly značnější krise, jak svědčí samovolná smrt Ševcova, která však svou tragičností působila očistně.

Duch naší sibiřské armády se musí posuzovat také podle její nevojenské činnosti. Naši vojáci podnikali stále

a všude vedle své práce vojenské také práce rozmanitého druhu hospodářského. Velmi brzy byly organisovány při vojsku pracovní družiny (v srpnu 1918); o něco později založena obchodní komora a pak spořitelna a banka. Na Urale a jinde organisovali naši vojáci práce průmyslové, a nechtěl bych tu zapomnět na velmi slušně vybavenou vojenskou poštu. To všecko se musí mít na mysli, když se mluví o naší armádě na Rusku a Sibiři. Nejde pouze o gloriolu heroické anabase; nechceme ji zveličovat, ale je docela nesprávné, pokládat ji za pouhou chvilkovou raketu. V této souvislosti budiž také uvedeno, že se na Sibiři počali do naší armády hlásit i naši Němci; byly z nich formovány pracovní oddíly.

Konečně se musí poukázat na poměrně bezvadné navrácení celé armády cestou kolem světa. Míním tu předně fakt, že naši hoši svou disciplinou, svým vystupováním na jednotlivých stanovištích své světové dráhy šířili u neznámých národů zvěsti o nás; o tom mám od amerických a jiných kapitánů převážejících lodí velmi milé zprávy. I v tom se jeví disciplina. Za druhé, zdůrazňuji celou techniku přepravy a v tom zase vidím organisační schopnost a dovednost. Málo lidí si přesněji dovede představit, jakou velikou věcí byl návrat z dalekého východu cestou téměř kolem světa, posuzováno čistě technicky. Že pak tento návrat byl umožněn v poměrně krátké době (prvý transport z Vladivostoku domů proveden 9. prosince 1919; 17. června 1920 přibyl generální štáb do Prahy a 30. listopadu evakuace byla skončena), děkujeme také ochotě Spojenců, že nám poskytli lodí, a ministru Benešovi za úspěšné jednání se Spojenci.

Můj plán ovšem byl, aby se armáda co nejdříve dostala do Francie; tam se měla vojensky uplatnit. Armáda nepřišla do Francie; ale hlavní věcí bylo, že jsme armádu

měli a že se přece uplatnila. Právě sibiřská anabase je důkazem, že moje úsilí o armádu velikou bylo správné a že nám přineslo ovoce; malé, nevojenské a politické oddíly, jak je chtěli naši v Rusku a ruská vláda, byly by na Rusi zapadly a v bolševické lučavce se rozplynuly.

Mluvit o tom, co by se asi bylo stalo, kdyby se byla naše armáda přeplavila do Francie, když se už schylovalo k míru, ty a podobné rozumy ponechám historikům a politikům; „kdyby" – jistě bych jí byl politicky také dobře využil.

76

Shrnu tedy, co posud o formaci našeho vojska ve spojeneckých armádách bylo řečeno, a objasním politický a mezinárodní význam našeho zahraničního vojska.

Hned na počátku války v českých koloniích všude byl docela spontanní protirakouský program, vstupovat do spojeneckých armád. V zemích, které byly ve válce a mobilisovaly, naši kolonisté, pokud už byli občany těchto států, byli odvedeni do své armády; ti, kteří občany nebyli, vstupovali jako dobrovolníci.

Ve Francii naši byli napřed přijímáni jen do cizinecké legie. Tam ovšem nebyli velmi rádi a hleděli se tudíž co nejdříve dostat do řádné armády nebo tvořit samostatnou část. Jenže ve Francii našich lidí bylo velmi málo; jejich počet s počátku nepadal na váhu. Teprve později formována ve Francii zvláštní armáda, když z Ruska a Ameriky došli dobrovolníci. Přes to Francie nejdříve pochopila význam našich legií a podporovala jejich formaci nejen u sebe, ale i na Rusi; Francouzové sami měli značnější počet alsaských a lotrinských dobrovolců a také proto v naší věci byli iniciativnější.

V Rusku byly poměry jiné. Tam byly kolonie naše větší a proto se mohlo pomýšlet na zvláštní část vojska. Tak vznikla Družina, ale jako část armády ruské; teprve když se do ní u větším počtu hlásili zajatci, vznikla myšlenka samostatné české části. Historii našeho ruského vojska jsem podal.

V Italii našich kolonií nebylo; byli po městech jen jednotlivci, nebo skupiny našich lidí. Ale když se množil počet našich zajatců, počalo se také v Italii pracovat na vytvoření našich vojenských částí. Úspěch se také dostavil, ačkoli později než jinde.

V Anglii byla slabá kolonie v Londýně, ale začala agitaci pro vstup do anglické armády velmi brzy a účinně. Náš krajan Kopecký na počátku války pomocí Mr. Steeda vymohl, že Češi směli vstupovat do anglické armády.

V Americe, kde jsme měli našich lidí nejvíce, delší dobu bylo nemožné formovat vojenský oddíl, protože Amerika zůstávala neutrální; teprve v roce 1917 se rozhodla pro válku. Proto někteří naši lidé ze Spojených Států se s počátku hlásili do armády kanadské, kde se organisovala česká setnina z dobrovolníků, získaných ve Spojených Státech Tvrzickým a Císařem; ale byly i tam potíže, protože americká vláda od svých občanů vyžadovala přesného dodržování neutrality. V roce 1917, po vypovědění války Amerikou, Štefánik, v souhlase s francouzskou vládou, organisoval odvod do našich legií ve Francii; neočekával jsem od této akce mnoho, ježto na tisíce našich hochů vstoupilo do americké armády hned po vstupu Ameriky do války na jaře 1917.

Já jsem od samého počátku a hned z Prahy usiloval o formaci našeho vojska. Vzkázal jsem přes Anglii panem Voskou do Ruska, aby přijímali naše zajatce a přeběhlíky. Nejvíce zajatců jsme právě měli na Rusku, proto se obracely moje zraky přirozeně tam, a tam jsme po

dlouhých útrapách konečně vybudovali skutečnou armádu. Z Ruska jsme odeslali menší část také do Francie.

Vznikem našich legií byl dán problém, jak upravit poměr československého vojska k armádě státu, na jehož území legie se formovaly; a tím zároveň byl dán problém o poměru našeho a tím i cizího vojska k naší Národní Radě, jakožto vedoucímu politickému orgánu osvobozenské revoluce.

Tento problém byl dán v Rusku, ve Francii, v Italii a byl dán také v Anglii a Americe, protože se v daném okamžiku vojska anglická a americká mohla na bojišti ve Francii stýkat s našimi částmi, což se také dělo. Pro Ameriku však byl to problém i proto, že v našem vojsku byli také američtí občané a našinci z Ameriky vůbec. Takto docela přirozeně od zimy roku 1917 všude ve spojeneckých zemích, dokonce i v Japonsku a Číně, český vojenský problém musil být mezinárodně řešen. Jen v Rusku sovětském věc se stala neurčitou, když se Rusko stalo neutrálním, a protože vůbec všecka mezinárodní ujednání s Ruskem byla neurčitá.

Řešení bylo všude stejné: Vláda spojenecká dovolila na svém teritoriu formaci a odvod dobrovolníků ze zajatců i nezajatců; zároveň spojenecká vláda uznávala Národní Radu jako politický orgán našeho odboje a tím i vojensky jako vrchní velitelství vojska. Nebo jinak vyjádřeno: naše vojsko bylo, třebaže částí spojenecké armády, vojskem autonomním, podřízeným Národní Radě. Já jsem byl vrchním velitelem, po případě diktátorem armády, jak to prohlásili hoši v Rusku, ale ovšem ne vojevůdcem; moje postavení odpovídalo poměru suverénů k armádě, vedené svými vůdci a úřady. Ti vůdcové v daném případě byli generálové francouzští, italští, ruští.

Uznání Národní Rady jako vrchní vojenské autority zahrnovalo v sobě uznání jednoty celé armády, t. j. všech

částí ve všech spojeneckých zemích. Protože se naše ruská armáda stala částí armády ve Francii, byl hlavním vojenským velitelem francouzský generalisimus a ten pak jmenoval generála Janina generalisimem všech našich legií. Gen. Janin, jak vyloženo, byl s vojenskou misí v Rusku; poznal Rusko a ruské poměry vojenské a poznal již v Rusku naše vojsko. Na začátku 1918 řídil pro Národní Radu odvody z francouzských zajateckých táborů, do nichž se naši zajatí vojáci dostali přes Italii ze Srbska. Na své cestě na Sibiř se zastavil u mne ve Washingtoně, i mohli jsme se takto o eventuálních úkolech naší armády na Sibiři dobře dohodnout. Gen. Janin konal svůj těžký úkol loyálně a s rozvahou.

Ve skutečnosti se ta funkce nemohla prakticky rozvíjet, protože jednotlivé části nebyly spojeny v jednotný celek, a legie ruské zůstaly na Sibiři; ve Francii sloučena byla část z ruských legií s americkými a původními dobrovolci ve Francii; v Italii byla legie mnohem větší než ve Francii; ale nedošlo k jejímu spojení s francouzskou, jen nepatrná část, tuším prapor, byl poslán do Francie, aby jednota naší armády přece byla dokumentována.

Protože jsme armádu zřídili poměrně pozdě, šlo před tím a od samého počátku zahraniční akce o to, domoci se uznání našeho národního a politického programu, representovaného Národní Radou. Naše zahraniční akce byla revoluční, ve Spojených Státech platil princip legitimity; proto i uznání našeho programu a Národní Rady dálo se postupně a nikoli bez obtíží. Z počátku k uznání docházelo neformálně tím, že Spojenci mne, dra Beneše a Štefánika uznávali osobně, že s námi jednali; sem spadá na př. předsednictví min. předsedy Asquitha na mé londýnské přednášce.

Podobně se věc měla v oboru vojenském. Na počátku války jsme měli obtíže pro platné mezinárodní smlouvy

a zvyklosti; naši zajatci byli Spojencům mezinárodně Rakušany. Ve všech spojeneckých zemích trvalo to delší dobu, než se pochopil a uznával rozdíl mezi Rakušanem a Čechem a Slovákem. Nejen na Západě, nýbrž také na Rusku – a tam nejpřísněji – dbalo se této státoprávní a mezinárodní skutečnosti. Naši to těžce chápali, a vznikaly tím mnohé a nepříjemné incidenty ve všech zemích. Proto bylo úspěchem už to, když jsme na počátku v jednotlivých státech vymohli pro naše zajatce, podobně jak pro jiné zajatce neněmecké a nemaďarské, rozmanité úlevy.

Prvého oficiálního a výslovného uznání našeho národního programu dostalo se nám ministrem Briandem 3. února 1916; o tom bylo vydáno oficiální communiqué. A na tomto základě zase ministrem Briandem Dohoda v odpovědi na Wilsonův dotaz o podmínkách míru žádala osvobození Čechů a Slováků od cizího panství. To se stalo 10. ledna 1917.

Rok 1917 se nám stal nebezpečným tím, že císař Karel potají usiloval o brzký a separátní mír, aby takto svou říši zachránil. Vyložil jsem už, jak se tímto tahem Habsburků austrofilství všude uplatňovalo a jak námluvy Karlovy platily právě Francii. Pokus Karlův ztroskotal a byl úplně vyvážen formací našich legií v Rusku, Francii a Italii a vojenskými smlouvami s Francií od prosince 1917. Národní Rada, s ní náš politický program, byla postupně všude uznána a byla pak také uznávána naše armáda. Léto roku 1918 přineslo nám řadu rozhodujících uznání všech spojeneckých států.

Jak se formování legií a jejich účast ve společném boji politicky uznávala a hodnotila, vidět dobře z deklarace min. Balfoura (9. srpna 1918) a proto ji zde podávám:

„*Deklarace.* Od samého počátku války československý národ všemi prostředky, jež byly v jeho moci, odporoval společnému nepříteli. Čechoslováci vytvořili značnou armádu, bojující na třech bojištích a usilující na Rusi a na Sibiři zadržet německou invasi.

V uvážení tohoto úsilí k dosažení nezávislosti pokládá Velká Britanie Čechoslováky za spojenecký národ a uznává jednotu tří československých armád za armádu spojeneckou a válčící, stojící v pravidelné válce proti Rakousku-Uhersku a Německu.

Velká Britanie uznává také právo československé Národní Rady jakožto nejvyššího orgánu československých národních zájmů a jakožto nynějšího poručníka (trustee) budoucí československé vlády, jenž má nejvyšší moc nad touto spojeneckou a válčící armádou.“

Na základě této deklarace ujednal dr. Beneš za Národní Radu dne 3. září s Velkou Britanií prvou smlouvu. Politickou ideu našich legií stručně vyjádřil francouzský president v zahajovací řeči mírové konference Pařížské slovy: „Čechoslováci si vydobyli na Sibiři, ve Francii a v Italii svého práva na nezávislost.“

O rozsahu naší zahraniční armády podávám tuto (zatímní) statistiku:

Vojsko ruské	92.000 mužů
„ francouzské	12.000 „
„ italské	24.000 „
	128.000 mužů.

K tomuto počtu kombatantů sluší přičíst 54.000 italské t. zv. domobranecké části, formované po příměří — tedy celkem 182.000 mužů.

Myslím, že pouhé uvedení těchto hrubých číslic dává dobré ponětí o naší zahraniční vojenské akci a jejím politickém významu; početnost a kvalita legií ukazují,

proč spojenecké vlády a armády uznávaly naše vojsko a naši činnost a proč naše hnutí přijímaly s respektem a sympathií. A naše zahraniční vojsko má a bude mít také důležitost doma: počítáme-li rodiny, příbuzenské a přátelské svazky legionářů, pak máme aspoň jeden milion osob, které s legiemi jsou v přímém spojení – legie jsou pro náš stát význačnou a značnou politickou silou.

Uvedené číslice jsou přibližné a podle zpráv, nastřádaných do února 1923; pokud podle těchto zpráv dovedu odhadnout ztráty na životech padlých a zemřelých, tož podávám číslici 4.500 mužů a to pro Rusko-Sibiř, Francii a Italii – – těmito obětmi na životech jsme zaplatili uznání své samostatnosti.

77

Měl bych teď vypočítat jednotlivá oficiální uznání, kterých se nám zejména roku 1918 dostalo; abych výklad zjednodušil, podávám následující chronologické schéma, jak jsme, naše zahraniční Národní Rada a legie, od začátku války od Spojenců byli uznáváni a uznáni.

Jde tedy hlavně o data významná v naší revoluční akci diplomatické. Souvislost a význam těchto jednotlivých fakt v synchronistickém znázornění tím jasněji vyniká.

Z přehledu je také patrno, jak naše propagační, diplomatická akce byla doplňována akcemi vojenskými a jak z vojenské akce vyrůstala.

Přehled poslouží zároveň k rekapitulaci dosavadních výkladů.

* * *

Datum	Francie	Anglie	Italie
VIII. 1914			
20. VIII. 1914			
15. IX. 1914			
17. IX. 1914			
2. X. 1914	Rozhodnutí ministerstva vnitra, že spolehliví Češi mají totéž postavení jako občané spojeneckých národů.		
19. X. 1915		Min. předs. Asquith přijal předsednictví na přednášce profesora Masaryka na londýnské universitě a dal písemné prohlášení. Čechům jako jiným občanům spojeneckých států propůjčeny úlevy od sekvestrace majetku a internace. (Postupně dosahováno intervencemi v jednotlivých případech hned od počátku války.)	

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
	Provolání Nikolaje Nikolajeviče k rakousko-uherským národům.	
	Car přijímá československou deputaci; předložila mu slovanský a rusofilský program. Zřízení českosl. družiny ve vojsku ruském schváleno vojenskou radou.	
	Sazonov přijímá československou deputaci; obnovení českého království souhlasí se záměry ruské vlády.	
	Car přijímá československou deputaci; doufá, že přání Čechoslováků (obnovení království pod romanovskou dynastií) budou vyplněna.	

Datum	Francie	Anglie	Italie
1915 a 1916	Na západě se vyvíjí Národní Rada jako vedoucí orgán kusů a byla postupně od všech zahraničních odbojo-		
13. I. 1916			
3. II. 1916	Briand přijal prof. Masaryka a jeho program rozčlenění Rakouska.		
17. IV. 1916			
27. VI. 1916			
20. X. 1916			
22. XII. 1916			
4. I. 1917			
10. I. 1917	Dohodové státy odpovídají Wilsonovi na dotaz z 21.	od cizího panství	
24. III. 1917			

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
zahraničního odboje. Vyvinula se z některých předchozích po- vých organisací uznána. Na Rusku zřízena Odbočka.		
	Družina přejmenována Československým střeleckým plukem.	
	Povolení československé brigády v ruském vojsku.	
	Carův souhlas s osvobozením slovanských zajatců; avšak na naléhání Stürmera, podporovaného carevnou, souhlas zrušen začátkem srpna.	
	Povolení československé divise v ruském vojsku (8. XI. 1916 zrušeno).	
	Car odpověděl na projev loyality moskevského komitétu: Jsem jist, že Čechové nebudou zklamáni ve svém očekávání.	
	Car na telegram gen. Chodoroviče zmocňuje naše důstojníky bojovat pod ruskými prapory za uskutečnění národních tužeb potlačovaných nyní slovanských národností.	
prosince 1916 o podmínkách míru: osvobození Čechoslováků jednou z hlavních podmínek.		
	Zatímní vláda (počinem Miljukova) potvrzuje Pravidla pro formaci československého vojska.	

Datum	Francie	Anglie	Italie
13. VI. 1917	Ujednání francouzského ministra Thomase s prof. Masarykem o vyslání 30.000 zajatců do Francie. Je to první smlouva státu s Národní Radou.		
2. VII. 1917			
17. VIII. 1917	Prvá dohoda Národní Rady s francouzskou vládou o naší armádě.		
18. VIII. 1917			
4. X. 1917			Italie povoluje ze zajatců pracovní oddíly.
9. X. 1917			
16. XII 1917	Raport vlády pro pres. Poincaré o zřízení československého vojska pod vedením Národní Rady		
19. XII. 1917	Dekret o zřízení československé armády ve Francii.		
7. I. 1918	Nařízení o zřízení československé armády ve Francii. (Clémenceau-Beneš). - Vláda a Národní Rada podepsaly „Statuty o organisaci československé armády ve Francii“.		

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
	Vítězství u Zborova.	
	OČSNR vypisuje revoluční půjčku 20 milionů franků na zahraniční vojsko a odboj.	
	Zřízení I. samostatného československého korpusu na Rusi potvrzeno (gen. Duchoninem).	

Datum	Francie	Anglie	Italie
15. I. 1918			
7. II. 1918			
10. II. 1918			
15. II. 1918	Národní Rada nařizuje odvody do francouzských legií.		
16. II. 1918			
11.-14. III. 1918			
21. IV. 1918			První smlouva mezi vládou a Národní Radou o zřízení československého vojska v Italii (Orlando-Štefánik).
14. V. 1918			
22. V. 1918		Lord Robert Cecil jménem ministerstva zahraničí uznává právo československého národa na úplnou samostatnost.	

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
	Smlouva o vojsku s ukrajinskou vládou.	
	Československý korpus na Rusi prohlášen za část francouzské armády.	
	Dohoda s bolševickým velitelem Muravjevem, zabezpečující ozbrojenou neutralitu.	
	Sovětský generalisimus Muravjev zaručuje našemu vojsku volný průjezd do Francie.	
	Jednání s Ukrajinci a Němci u Bachmače.	
	Incident čeljabinský, vedoucí k bojům s bolševiky, zahájeným 25. V.	

Datum	Francie	Anglie	Italie
24. V. 1918			Slavnostní odevzdání praporu legii v Římě: projevy Orlanda, římského starosty Colonny, amerického vyslance Page a Štefánika.
29. V. 1918			
5. VI. 1918	Válečná rada ve Versaillích, ministerští předsedové Francie a Anglie hlašují opravdové sympathie k osvobozovacím snahám		
3. VI. 1918		Vláda ochotna uznat Národní Radu vedoucím orgánem československého odboje a vojsko v boji na straně dohody (Balfour-Beneš).	
14. VI. 1918			Král přehlíží legii v Orgianu.
28. VI. 1918			
29. VI. 1918	Vláda uznává práva československého národa na samostatnost, Národní Radu nejvyšším orgánem všeobecných zájmů a prvým základem (assise) příští vlády (Pichon).		

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
Vláda schvaluje resoluci Kongresu potlačovaných národů v Římě.		
cie, Anglie a Italie připojují se ku prohlášení americkému a pro- Čechoslováků a Jihoslovanů; Polákům se přímo slibuje stát.		
Vláda doplňuje prohlášení ze dne 29. V., že vláda Spojených Států stojí na stanovisku úplného osvobození všech větví slovanského plemene zpod německé a rakouské nadvlády.		
Kongres přijal novelu k zákonu přistěhovaleckému, kterou zaručen našim legionářům ze Spojených Států nerušený návrat do Spojených Států jako američanům-dobrovolníkům ve Spojeneckých armádách.		

Datum	Francie	Anglie	Italie
30. VI. 1918	Poincaré s ministry Pichonem, Leyguesem a Lebrunem odevzdává prapor 21. pluku v Darney.		Druhá doplňující smlouva o československém vojsku (Orlando-Štefánik).
1. VII. 1918		Vláda souhlasí s řečí pres. Poincaré, pronesenou v Darney.	
4. VII. 1918			
7. VII. 1918			
12. VII. 1918			
13. VII. 1918			
2. VIII. 1918			
3. VIII. 1918	Spojenecké vlády rozhodly ve Washingtoně, zvláště pomoci naší		
9. VIII. 1918		Balfourova deklarace: Čechoslováci národem spojeneckým, tři československé armády jednotnou armádou spojeneckou, vedoucí pravidelnou válku proti Rakousku-Uhersku a	

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
	Maklakov jako vyslanec v Paříži blahopřeje Národní Radě k uznání Národní Rady francouzskou vládou.	
	Srbský vyslanec blahopřeje k témuž.	
	Sovětská vláda zrušuje OČSNR na Rusi.	
	Dmowski za Polský národní komitét blahopřeje Národní Radě k uznání Národní Rady francouzskou vládou.	
		Japonská vláda vydává deklaraci o vojenské intervenci ve prospěch Československa (na návrh Ameriky).
dohodou americko-japonskou, poskytnout vojenské a hmotné armádě na Sibiři.		

Datum	Francie	Anglie	Italie
9. VIII. 1918		Německu. Velká Britanie uznává Národní Radu za nejvyšší orgán národních zájmů, za poručníka (trustee) budoucí vlády a za nejvyšší autoritu nad armádou.	
23. VIII. 1918			
3. IX. 1918		Vláda uznává budoucí československou vládu na základě Národní Rady. (Lord Robert Cecil a Beneš.) Vláda sjednala konvenci s Národní Radou o československé armádě a diplomatických stycích; Československá Národní Rada s armádou má obdobné mezinárodní postavení jako Srbsko a Belgie.	
9. IX. 1918			

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
V Zahraničním výboru samostatnost československého národa prohlášena za jednu z nejdůležitějších podmínek mírových. (Sen. Lodge.)		
Vláda americká uznává válečný stav mezi Československem a německým a rakouským císařstvím, Národní Radu za vládu de facto, mající právo řídit vojenské a politické věci národa československého; vláda vstoupí ve styk s touto vládou de facto k vedení války proti společnému nepříteli.		
		Vláda japonská uznává československé vojsko za vojsko pravidelné a ve válce s Rakouskem, Národní Radu za vedoucí orgán, s nímž je ochotna pravidelně jednat.

Datum	Francie	Anglie	Italie
11. IX. 1918		Lloyd George děkuje Národní Radě za sibiřskou anabasi jménem britské vlády a spojenců: těch neocenitelných služeb Rusku a Spojencům nikdy nezapomene.	
27. IX. 1918			
28. IX. 1918	Vláda sjednává smlouvu s Národní Radou o postavení československého národa ve Francii: zavazuje se zřídit československý stát v hranicích historických.		
1. X. 1918		Anglie vstupuje v přímý diplomatický styk s Národní Radou jako vládním orgánem československým.	
5. X. 1918			Orlando ve sněmovně promluvil řeč pro nás.
7. X. 1918			
14. X. 1918	Beneš oznamuje dohodovým státům ustavení Zatímní Rady ze dne 26. září a zároveň jmenuje jako		

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
Spojené Státy rozhodly, že amerického vojska nemůže být na Sibiři užito.		
		Čínská vláda uznává armádu na Sibiři za vojsko řádné a v pravidelné válce, Národní Radu vedoucím orgánem.
	Direktorium všeruské vlády uznává Národní Radu vládou de jure československého státu.	

československé vlády v Paříži podle rozhodnutí předsedy Národní
ministr zahraničních věcí prvé vyslance.

Datum	Francie	Anglie	Italie
15. X. 1918	Vláda uznává Zatímní vládu československou (Pichon).		
18. X. 1918	Zatímní československá vláda prohlašuje Masarykova		
18. X. 1918			
24. X. 1918			Sonnino uznává Zatímní vládu.

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína
samostatnost československého národa. (Deklarace ve Washingtoně.)		
Wilson v odpovědi Rakousku-Uhersku na nabídku ze 7. prohlašuje, že se od vyhlášení jeho XIV bodů dne 8. I. 1918 sběhly politické události největší důležitosti a že tudíž nemůže přijmouti rakousko-uherskou nabídku. Od té doby totiž vláda Spojených Států uznala válečný stav mezi Čechoslováky a rakousko-uherským a německým císařstvím a že československá Národní Rada je de facto vládou válku vedoucí a obdařená náležitou autoritou řídit politické a vojenské věci Čechoslováků. Uznala také v nejplnější míře národní aspirace Jihoslovanů. President nemůže tedy již přijmout pouhou „autonomii“ těchto národů jako basi míru; oni, ne on musí rozhodnout, jaká nabídka se strany Rakouska-Uherska uspokojí jejich názory o právech a osudu jejich jako členů v rodině národů.		

Datum	Francie	Anglie	Italie
28. X. 1918			Borský přijat jako náměstek vyslanecký naší Zatímní vlády.
4. XI. 1918	Beneš pozván k účasti na		
15. XI. 1918	První vojenské poselství		
22. XI. 1918			
28. XI. 1918			
4. XII. 1918	Spojenci podávají z Paříže pluk. Sixem maďarské vládě jenci, československé vojsko jimi uznáno za vojsko spo- základě příměří, podle něhož spojenci a tudíž i Česko- státu a vojskem vykoná-		
8. XII. 1918			Naše armáda slavnostně přísahá republice za přítomnosti krále v Padově.
14. XII. 1918			První vojenský transport z Italie domů.
16. XII. 1918			President Masaryk přehlíží naše vojsko v Padově.

Spojené Státy Severoamerické	Rusko a ostatní Evropa	Japonsko a Čína

spojeneckém jednání v Paříži o příměří.

francouzské a anglické v Praze.

	Řecko uznává naši vládu a vstupuje s ní v oficiální styk.	
	Belgie uznává Zatímní vládu a vstupuje s ní v oficiální styk.	

protest proti držení Slovenska. Československý stát uznán spojenecké; stát československý oprávněn obsadit Slovensko také na slovensko má právo obsadit území bývalého rakousko-uherského vat administrační dozor.

Toto suché schéma nemluví o práci a námaze nás všech za hranicemi, o tom stálém přemýšlení, o nervovém napětí a citovém vzrušení, jimiž tohoto politického úspěchu bylo dosaženo. Jaké to putování celým světem, kolik intervencí v různých ministerstvech v Paříži, Londýně, Římě, Petrohradě, Washingtoně, Tokiu – kolik návštěv nejrozmanitějších vlivných osob, kolik memorand, kolik telegramů, kolik dopisů, kolik pomocných intervencí spojeneckých vyslanců a našich politických přátel, kolik interviewů, kolik přednášek a článků atd. – ale bez naší zahraniční propagační a diplomatické práce a krve legií nebyli bychom získali samostatnosti.

78

Z tohoto přehledu vyniká také důležitost a rozhodující význam konce roku 1917 a roku 1918 pro naše politické úsilí a naši vojenskou účast na válce; rok 1918 byl právě pro všecky válčící národy a pro celý vývoj války rozhodující. Nesplnilo se očekávání těch, kdo čekali válku ještě v roce 1919; válka byla létem 1918 rozhodnuta. Byla rozhodnuta hospodářsky a strategicky.

Rok 1918 přinesl Německu brest-litevský mír a mír s Rumunskem a tím zesílení armády proti Spojencům ve Francii; bylo jasno, že Němci s touto zesílenou armádou budou chtít dosáhnout rozhodnutí dříve, než by Amerika do Francie poslala ještě větší masy vojska, než se do té doby stalo. Slyšel jsem, že se Němci s počátku domnívali, že Amerika vůbec žádné vojsko nebude moci vyslat, a dokazovali si tuto thesi pokusy s loďmi na svém moři; avšak zmýlili se a proto tím energičtěji usilovali o rozhodnutí z jara 1918. Nepochybně věděli, že i ve Francii mnozí vynikající generálové s dychtivostí čekají na americké posily, z Anglie se stejně doslýchali

o rostoucím pacifismu a ochotě vedoucích mužů (upozornil jsem už na Lloyda George) k ukončení války. Co do počtu vojska Němci se plně vyrovnali Spojencům. Ofensiva tedy začala; k zesílení efektu Paříž ostřelována dalekonosnými děly (začátek učiněn 23. března). Avšak přes nepopíratelný zisk územní a značný počet zajatých – do Paříže Němci měli již jen 85 km a myslilo se již na odstěhování vlády z Paříže (ne Poincaré!) – německá armáda rozhodnutí nezpůsobila.

Spojenci konečně našli formu, pod kterou komando bylo sjednoceno pod Fochem; nešlo to snadno, nejen angličtí, ale i francouzští velitelé žárlivě střežili svého prvenství. Armády spojenecké byly spojeny a Foch v červenci zahájil protiofensivu; po citelné porážce Němců u Amiensu (8. srpna) byla definitivní porážka Němců zpečetěna – německá vojska postupně, ale v pořádku, couvají před vítězi. Čtyři léta před tím, 4. srpna Němci začali boj v Belgii a Francii – 8. srpna po čtyřech létech ustupují poraženi. Němci říkají, že tenkrát také oni měli svého Mjasojedova – avšak kritičtější Němci sami už počínají pochybovat o vojenské schopnosti Ludendorffově a připouštějí, že německá ofensiva byla už napřed ztracena. Prohra je tím citelnější, že Němci zahájili ofensivu dokonce s číselnou převahou vojska; posud spojenecká vojska na západní frontě mívala převahu.

Německá agresivnost byla také zeslabena úspěchy Italů (od června) a porážkou Bulharů. Na konec Rakousko úplně poraženo a armáda demoralisována (24. října až 3. listopadu). Zejména působila rozkladně na Rakousko porážka Bulharů – na Balkáně a pro Balkán válka začala, porážka na Balkáně uspíšila definitivní vítězství Spojenců. V Rakousku a Německu se jeví rozklad v armádách i uvnitř ve státě. Centrální Mocnosti byly donuceny likvidovat válku a žádat o příměří a mír.

Rakousko-Uhersko, neloyální jak vždycky, bez souhlasu Německa, 14. září zaslalo mírový projev válčícím mocnostem (ovšem!), aby do neutrálního státu vyslaly delegáty, kteří by o všech otázkách porokovali. Na tuto notu Clémenceau odpověděl v senátě 17. září, – mezi právem a zločinem není jednání možno. Min. Pichon odpověděl tím, že Rakousku-Uhersku švýcarským vyslancem poslal Clémenceauovu řeč. President Wilson nabídku odmítl, že Spojené Státy svůj názor o míru jasně formulovaly, a často, nemohou tedy přijmout návrhu na konferenci. Odmítavější než obsah je forma odkazu – všeho všudy 66 slov; bylo mně řečeno, že ta stručná říznost nebyla bez úmyslu. Listy fakt komentovaly, německé a rakouské publikace posud odpověď americkou pokládají za výsměch.

Dne 21. září Bulharsko kapitulovalo a již 29. sjednalo se Spojenci příměří; už jsem řekl, jak porážka Bulharska působila na Vídeň a Berlín. Týž den, kdy s Bulharskem smluveno příměří, německé vojenské velitelství žádá vládu, aby se ucházela o příměří a mír.

Avšak také v armádách spojeneckých jeví se již únava, zejména ovšem ve francouzské. Upozornil jsem už na tuhý režim Clémenceauův. V Anglii a Americe sílí hnutí pacifistické – všude se projevuje ochota k míru.

Na likvidaci války a zahájení mírového jednání byli jsme připraveni. Pohled na schéma docela jasně ukazuje náš postup: soustavně jsme usilovali o uznání a toho uznání od všech spojeneckých států a hlavních činitelů včas jsme také dosáhli. Byli jsme uznáni v Evropě, Americe, Asii.

Také naši doma vyciťovali situaci. Účinná byla schůze všech potlačených rakouských národů v Praze v polovici května 1918 o slavnostech Národního Divadla; i Italové byli přítomni. Analogie římského sjezdu se podává sama

sebou, také příklad Středoevropské Unie Americké. Že se Vídeň po tomto sjezdě ještě mstila represemi, dokazovalo jen její slabost.

Vzpomněl jsem už významné schůze Slováků v Liptovském Sv. Mikuláši (1. května). Národní Výbor Československý 13. července ustavený, postihl znamení doby a postavil se důsledněji na program naší samostatnosti. Také jsme si povšimli srpnové schůze v Lublani, na níž usneseno, že se všichni Slované spojí ke společné práci pro samostatnost.

Konstituování nového Národního Výboru 13. července samo sebou bylo programem a právě již tím, že byl zřízen po „Národním Výboru" předchozím, proti němuž byl silný odpor; program byl uspokojivý, třebaže právně málo určitý.

Nerozuměl jsem dost, že se vedle Národního Výboru ustavila (začátkem září) Rada Socialistická; dobře jsme využili projevu poslaneckého z 29. září, a zejména parlamentní řeči předsedy Českého Svazu z 2. a projevu Národního Výboru z 19. října, uznávajících nás za hranicemi po prvé zcela výslovně a veřejně.

Přesvědčoval jsem se znova a znova, že doma již okázalejší politiky austrofilské nebude, byla již naprosto zbytečná; šlo podle celé situace více o formální než věcnou likvidaci Rakouska-Uherska, neboť nejen Maďaři, už také Němci se stavěli proti dynastii. Mohli jsme ovšem očekávat, že Vídeň v poslední chvíli bude dávat – sliby; podle bezpečných informací jednalo se ve Vídni o to, ohlásit v nějaké formě národní autonomii.

Abychom tedy Vídeň předešli, prohlásili jsme Národní Radu za Zatímní vládu; o tom jsme jednali s drem Benešem několikrát, abychom právě byli připraveni, když doba dozraje. Teď dozrála; dr. Beneš podal mně 13. září zprávu o situaci v Paříži a návrh na toto pře-

tvoření Národní Rady; dne 26. září dostal můj plný souhlas. Po předchozích jednáních s vládami, abychom dosáhli jejich uznání, dr. Beneš dne 14. října zřízení naší Zatímní vlády se sídlem v Paříži oficiálně oznámil vládám spojeneckým. Já byl předsedou Zatímní vlády a ministerské rady, také ministrem financí; dr. Beneš ministrem vnitra a zahraničních věcí, Štefánik ministrem války. Zároveň oznámeno ustanovení těchto vyslanců: Osuského v Londýně, Sychravy v Paříži, Borského v Římě, Perglera ve Washingtoně, Bohdana Pavlova v Rusku.

Min. zahraničí Pichon uznal Zatímní vládu hned 15. října; po uznání francouzském následovala uznání ostatních spojeneckých států: byli jsme tedy de facto i de jure nezávislí, svobodní! Manifest Karlův přišel post festum.

Přišel pozdě také v jiném ohledu. Vídeň se neustále snažila působit v neutrálních zemích na austrofilské kruhy v státech spojeneckých, ve Švýcarsku, Holandsku a Švédsku. I ve Francii byli politikové, kteří by byli chtěli rozhodný odklon od Německa ještě v poslední chvíli honorovat, ale Rakousko, ač to slibovalo, na druhé straně se bálo Německa a také svého vlastního německého obyvatelstva a otálelo. Tím způsobem Karlův manifest přišel pozdě, a přišel pozdě Lammasch se svou vládou, přišel pozdě i Andrássy se svým uznáním Wilsonova nového rakouského programu. O tom právě chci teď referovat.

79

Němečtí a rakouští vojenští a političtí spisovatelé shodují se v úsudku, že odpověď presidenta Wilsona ze dne 18. října na nabídku míru se strany Rakouska zpečetila osud Rakouska a že přinesla hlavní rozhodnutí

o naší svobodě. Wilson osobně a jako představitel Spojených Států se stal v Evropě velikou mravní a politickou mocí: Amerika šla do války bez územních aspirací a proto její hlas tak mnoho vážil; americké vojsko se stalo rozhodující součástí spojenecké armády.

Tento konec Rakouska-Uherska chci teď zachytit podrobněji.

Dne 5. října Německo se obrátilo na Wilsona s návrhem příměří; referoval jsem, že vedení německého vojska samo 29. září vládě navrhlo, podat Spojencům nabídku příměří a míru. Němečtí vojevůdcové postihli situaci a jednali odhodlaně, aby předešli tomu, že by se jejich vojsko musilo vzdát a vydat zbraně. Rakousko a Turecko se připojily k Německu a podaly týž den žádost stejně znějící. Německu dána první odpověď (8. října) otázkou o pravém smyslu nabídky; dne 14. října se dostalo Německu definitivní odpovědi odmítavé. Rakousku-Uhersku president Wilson odpověděl teprve 18. října.

Rakousko-Uhersko ve své nabídce výslovně akceptovalo program Wilsonových XIV bodů a jiných jeho prohlášení, zejména řeči z 12. února a 27. září 1918; v prvé z těchto řečí Wilson Kongresu referuje o kritice Hertlingově a Czerninově, kterých se dostalo jeho XIV bodům a vývodům Lloyda George; Wilson redukuje svůj obšírnější program na čtyři zásady. V řeči ze 27. září stanoví patero zásad a tolikéž pro organisaci Společnosti Národů. Ve Vídni myslili, že si takovou úslužností Wilsona získají – nerozuměli odmítnutí na mírovou nabídku minulého měsíce.

Tím větší bylo ve Vídni a v kruzích austrofilských rozčilení, že Amerika neodpovídala Rakousku tak dlouho, dokonce se ve Washingtoně oklikou sondovalo; když konečně odpověď přišla, byla neočekávaná.

Já jsem se v téže době dověděl, že císař Karel chystá manifest, slibující přetvoření Rakouska – ne Uherska – ve stát spolkový. Byl to poslední pokus tonoucího; bylo v tom však nebezpečí, na které autoři spoléhali a bylo nutno zabránit efektu, který by manifest ještě mohl mít v kruzích, v nichž pro Rakousko dosud zbylo mnoho sympathie. Proto jsem použil tohoto okamžiku k vydání Deklarace Nezávislosti, na niž jsem pomýšlel již delší dobu. Logicky tato deklarace vyplývala z konstituování naší Zatímní vlády dne 14. října Spojencům ohlášené; forma byla volena tak, aby Americe připomněla krásnou deklaraci vlastní; konečně byla její cena taktická; když Karlův manifest byl publikován, vlály již na domě, v němž jsem jako předseda naší Zatímní vlády bydlil, prapory svobodného státu Československého, právě se prohlásivšího suverénním pánem svých osudů...

V Deklaraci jsem odmítl Karlův pozdní pokus o rakouskou lžifederaci a načrtl hlavní zásady, které Zatímní vláda klade v základy nového státu. Prvý náčrtek jsem dal přečíst řadě svých přátel (mezi jinými Brandeysovi a red. Bennetovi); k jejich věcné a formální kritice vzalo zřetel malé komité, které vykonalo poslední revisi po stránce formální i právní (seděl v něm znamenitý odborník a právník Mr. Calffee); byl to pěkný příklad harmonické spolupráce a zároveň prvý státní akt velkého stylu, sdělaný za mého vedení.

Deklaraci jsem odevzdal státnímu sekretáři Lansingovi, abych si už napřed zajistil souhlas americké vlády; také abych ještě v poslední chvíli před odpovědí Rakousku připomněl Wilsonovi naše stanovisko. Krok se neminul úspěchem; úspěch byl velký nejen ve veřejnosti a v tisku, ale i v kruzích vládních a zejména v Bílém Domě. President Wilson v listě mně poslaném praví, že jej Deklarace Nezávislosti hluboce pohnula, jak uvidíme

z jeho odpovědi Rakousku-Uhersku. A odpověď tato, vydaná 19. října je shodně s naší Deklarací datovaná 18. října.

Ve své odpovědi Rakousku-Uhersku president Wilson zdůrazňuje, že Spojené Státy změnily svůj názor o Rakousku-Uhersku a jeho poměru ke Spojeným Státům, jak se zejména jeví v uznání Československé Národní Rady za vládu československého národa de facto. Stejně Spojené Státy uznaly národní snahy jihoslovanské. President se tudíž nemůže spokojit s pouhou autonomií těchto národů, jakožto podkladem míru, jak ještě měl za to ve svých XIV bodech v měsíci lednu. Ne on, nýbrž tito národové sami musí být soudci nad jednáním rakousko-uherské vlády, jímž by měly být splněny jejich snahy a jejich pojímání vlastních práv a osudů.

Je v diplomatické literatuře málo příkladů tak mužného a čestného odvolání vlastního staršího názoru; právě tím bylo tak účinné. Vůbec president Wilson neskrýval, že postupem války své názory modifikoval a jak na př. v lednu 1917 pluk. House oznamoval Bernstorffovi, že president nesouhlasí s podmínkami míru Dohodou formulovanými, pokládal je za nemožné, avšak už v dubnu dospěl k vyhlášení války Němcům a již tím byl přiveden k revisi svého evropského programu.

V různých publikacích se při posuzování odpovědi Wilsonovy přetřásá otázka, jak se stalo, že se president za krátkou dobu vzdal svého vysloveného austrofilství. Kolovaly již v Americe různé legendy o mém poměru k němu, povím tedy ve vší stručnosti hlavní věci.

President Wilson byl na počátku války o našem zahraničním hnutí podrobněji informován svými ministry, kterým referoval pan Voska. Pamatuji-li se dobře, byl Voska Wilsonovi představen i osobně. První obšírný program naší akce dostal president Wilson v Memo-

randu, psaném pro min. Greye hned roku 1915. Také generál Štefánik při svém pobytu v Americe roku 1917 informoval americké vládní kruhy a presidenta Wilsona. Dále slyšel president Wilson o našich snahách a o mně a naší práci od Mr. Charlesa Cranea a jiných. Já sám jsem poslal presidentovi z Kijeva (koncem ledna 1918) obšírný telegrafický rozbor jeho XIV bodů, v podstatě v tom smysle, v kterém jsem tento program posoudil v „Nové Evropě". Dále dostal president Wilson moje Memorandum z Tokia (v dubnu), v němž jsem shrnul své názory o Rusku a poměru k bolševikům.

Přišed do Washingtonu, byl jsem velmi brzo ve stálém styku s ministry Wilsonovými a se sekretáři ministrů, kteří rozhodovali v otázkách, nás přímo a nepřímo se dotýkajících. Vedle Mr. Lansinga byli to hlavně jmenovaní pánové: Baker, W. Philips, Polk, B. Long, F. K. Lane, Houston. Mr. Richard Crane byl sekretářem Lansingovým, a s ním, jako s jeho otcem, byl jsem ve stálém styku.

V této souvislosti musím vzpomenout také pomoci francouzského vyslance M. Jusseranda, o němž jsem se již zmínil; podporoval nás všemožně všude, a také u presidenta. A nade vše musím uvést vlivného rádce a důvěrníka Wilsonova pluk. House, s nímž jsem jako s jinými velmi podrobně probíral všecky otázky války a očekávaného míru.

Vedle toho stálého styku osobního uvádím dále, že jsem jednotlivým ministrům a zejména Mr. Lansingovi podle potřeby podával obšírnější memoranda nebo stručnější noty, jimiž jsem nejdůležitější sporné otázky rozebíral a se svého stanoviska osvětloval.

Na konec dlužno vytknout zde i to, že sibiřská anabase získala také Wilsonovu pozornost a sympathii.

Můj styk s presidentem Wilsonem byl čistě věcný,

spoléhal jsem, jak v celé své akci, na naši spravedlivou věc a na váhu svých argumentů. Věřil jsem, jako věřím posud, že se slušní vzdělaní lidé dají argumenty poučit a přesvědčit. Vůči presidentu Wilsonovi v diskusích ústních, ve svých memorandech a notách, spoléhal jsem jediné na argumenty a na sílu pečlivě konstatovaných faktů. Při tom jsem navazoval na projevy a na spisy presidentovy. Znal jsem už před válkou jeho spisy o státu a o vývoji amerického Kongresu; pročetl jsem pozorně jeho řeči a mohl z nich uvádět místa na posílení svých argumentů.

Tímto způsobem jsem dosáhl, že president Wilson a zahraniční ministr Lansing, krok za krokem přijímali náš program. A nebyl to pouze můj vliv osobní; naše věc získávala propagandou a prací našich lidí sympathie politické veřejnosti, a Rakousko-Uhersko je ztrácelo. Měnící se situaci charakterisuje fakt, že šéf oddělení pro blízký Východ v zahraničním úřadě, v Americe známý právnický spisovatel Mr. Putney, hájil našeho pojímání rakouského problému v memorandech, psaných pro Mr. Lansinga již v době mého příchodu do Ameriky. Mr. Putney znal naši protirakouskou literaturu a byl ve styku se sekretářem Perglerem.

Vývoj od austrofilství dosvědčují uznání, jichž se nám od Spojených Států postupně dostalo.

První projev Lansingův z 29. května akceptuje jen resoluci římského kongresu utlačovaných národů rakousko-uherských. Lansing ubezpečuje nás a Jihoslovany sympathiemi Spojených Států. Tomuto prohlášení předcházela řeč amerického vyslance Ph. Page, jenž při odevzdání praporu italským legiím v Římě proslovil vřelou řeč pro nás. Ve smyslu nám příznivém pracoval také zemřelý nedávno vyslanec Sharp v Paříži.

Jednal jsem se sekretářem Lansingem o jeho pro-

hlášení. Resultátem mé kritiky a rozhovoru s ostatními členy vlády bylo vysvětlení Lansingovo k prohlášení květnovému, podané 28. června; tu Lansing zdůrazňuje, že projev sympathií k nám a Jihoslovanům znamená úplné osvobození všech Slovanů zpod rakouské a německé nadvlády. To byl značný krok kupředu, vlastně opravdu první veliký úspěch v Americe, jejíž oficiální kruhy při všech sympathiích, kterých se nám podařilo v nich získat, náš problém uváděl do značných rozpaků, protože naše situace se stanoviska mezinárodního byla bez precedentů.

Připomínám, že také srbský vyslanec sekretáři Lansingovi podal o prohlášení z 29. května Memorandum.

Dalšího a jasnějšího konečného uznání se nám dostalo 3. září. To uznání jsem smluvil se sekretářem Lansingem: podal jsem mu podle úmluvy (31. srpna) obšírnější memorandum, zdůvodňující potřebu takového uznání se strany Spojených Států. V té době se již jednalo o naší armádě na Sibiři a jak by se jí pomohlo, a v tom smysle Mr. Lansing koncipoval své prohlášení; vzorem mu bylo uznání Balfourovo. Obsahuje uznání válečného stavu mezi námi a císařstvím německým a rakouským; Národní Rada se prohlašuje za vládu de facto, vedoucí pravidelnou válku a mající právomoc řídit vojenské a politické věci národa československého. Sekretář Lansing byl tak laskav a ukázal mně prohlášení, než je publikoval. Vyslovil jsem mu svůj dík a uznání, stejně jako jsem poděkoval písemně presidentu Wilsonovi za tento akt politické šlechetnosti, spravedlnosti a politické moudrosti. Odpověď Wilsonova mně potvrdila, že se názory Bílého Domu na Rakousko-Uhersko již valně změnily a zlepšily.

Čtvrté a rozhodující bylo uznání ze dne 18. října. Události, které se po tomto uznání a naší Deklaraci

Nezávislosti v Rakousku a Uhersku odehrávaly, potvrzovaly presidentu Wilsonovi a americkým státníkům můj názor o poměrech v Rakousku a můj úsudek o zhroucení Rakouska a Uherska ve vlastním nitru. Působilo na presidenta a vládu, že moje analyse Rakouska-Uherska a celé války a jejího průběhu byly správné. Já sám jsem byl více než potěšen tím, jak se události sběhly a že mně tolik dávaly za pravdu. Důvěra amerických státníků, posílená tím nejen k mé osobě, nýbrž k naší věci, byla cenným podkladem pro nastávající jednání o mír.

80

Mám-li ještě povědět něco o svém osobním styku s presidentem Wilsonem, uvedl bych toto.

Na předním místě ovšem jsme jednávali o Rakousku a Habsburcích. Odhalení Clémenceauovo poskytlo k tomu vítaný důvod. Ukazoval jsem na nepěkné jednání císařovo vůči spojenci. Německo brzy na počátku války zachránilo Rakousko aspoň na čas proti Rusům; Německo a jeho pomoc zatlačila i později Rusko na východ a uvolnila celé pásmo okrajových států od Finska až do Ukrajiny. Německo musilo Rakousku pomoci, ač nerado, také proti Italii. Habsburkové však Němcům vpadli v týl. President byl proti nadvládě pruského Německa a proti jeho poručníkování Rakouska, ale nečestnost Habsburků uznával. V posuzování pruského carismu, jak jsem to jmenoval, plně jsme souhlasili; v odpovědi 23. října na německou odpověď z 20. října president to nazírání velmi účinně zdůraznil. Při té příležitosti přišla řeč na starší plán Spojenců evropských, oddělit Rakousko od Německa, ale i ten plán vlastně vznikl z předpokladu, že Rakousko vůči Německu ne-

zůstane loyálním. Osvětlení Habsburků s této stránky mělo na Wilsona, jakož i na jiné státníky, značný vliv.

Dále jsem upozorňoval presidenta na vinu Rakouska v provokaci války; uznal, že Německo ho k válce nedonutilo.

Když počínaly nabídky mírové a když se mělo jednat o příměří, přednesl jsem presidentovi své přesvědčení, že válka má být vedena ještě dále a že Spojenci mají donutit německou armádu k složení zbraní a po případě vtáhnout do Berlína; že by tím nebylo padlo více lidí, než jich po případě padne budoucími poměry, zavině-nými neurčitým mírem. Připouštěl jsem presidentovi, že válka byla vyhrána také stratégicky — to přece odhodlání vojenského vedení, žádost o mír, samo dokazuje. Avšak znaje přesvědčení německého národa v jeho nejširších vrstvách o nepřemožitelnosti německo-pruského vojska a jeho vojevůdců, obával jsem se, že masy německého národa nebudou věřit v stratégickou porážku Německa a Rakouska. Připomněl jsem presidentovi poslání jeho přítele House do Evropy, aby tam s vojevůdci Spojenců prodiskutoval otázku, jak dosíci míru trvalého, nikoliv míru pro několik minut, jak to president sám dělníkům v Buffalu již rok před tím správně byl pověděl. Také jsem ho upamatoval na to, jak před Kongresem odůvodňoval vypovědění války Rakousku-Uhersku, ačkoliv tenkrát ještě nepomýšlel na zničení Rakouska-Uherska. Správně žádal vojenské zničení Pruska, toho však se mohlo podle mého mínění nejúčinněji dosáhnout tím, když maršálek Foch spojenecká vojska povede přes Rýn. President byl snad silnějším pacifistou než já; a zajisté znal také náladu amerického lidu a musil k ní mít zření. Viděl jsem v listopadu v New Yorku spontánnost oslavy příměří, k níž došlo na předčasnou zprávu — chápal jsem stanovisko presidentovo. Mínění

presidenta Wilsona zastával pak v Paříži před jeho příchodem pluk. House proti Fochovi, jenž (to bylo za jednání o příměří začátkem listopadu) naléhal na pochod spojeneckých vojsk aspoň k Rýnu. Pokládám svůj názor ještě teď, a právě po zkušenostech mírových, za správný. Jen chci ještě připomenout, že proti plánu Fochovu nebyl jen president Wilson a pluk. House, nýbrž i Clémenceau; nemýlím-li se, američtí vojáci byli pro postup přes Rýn, také angličtí a Lloyd George.

Z podrobných otázek uvádím, že president Wilson problém gdanský chtěl řešit asi tak, jak byl řešen, nepřál si připojení k Polsku. Já jsem mu namítal, že condominium v jakékoli formě zavdá Němcům a Polákům více příčin ke stálým sporům než definitivní připojení a bude jitřit německou nespokojenost z koridoru mezi německým územím a enklavou. Polákům president byl nakloněn a také Jihoslovanům; ale měl jsem z několika poznámek dojem, že londýnského paktu nepřijímá; že ho tenkrát vůbec neznal, slyšel jsem později z Paříže, když vznikl konflikt italsko-jihoslovanský; proti tomu se tvrdilo i z americké strany, že president věc zapomněl. S Mr. Lansingem, pamatuji-li se dobře, jsem o paktě mluvil, znal jej. Jestliže tento tajený pakt, jenž přece bolševiky byl do světa roztrouben a jenž v amerických listech také byl uveřejněn, vzbudil v nejoficiálnější Americe tak malou pozornost, je to jen zajímavý a poučný důkaz, jak se Američané evropskými věcmi málo zabývali.

Na sporné otázky mezi Jihoslovany a Italy president a State Departement byli upozorňováni, ještě za mé přítomnosti, protesty jihoslovanskými.

Když se v kruzích vládních a v publicistice počala přetřásat otázka, pojede-li president Wilson sám do Evropy k jednání mírovému, přednesl jsem mu svůj

názor, že by do Evropy chodit neměl; aspoň že by tam neměl zůstávat po zahájení konference. Znaje charakter Wilsonův, znaje jeho zanícení pro Společnost Národů jakožto hlavní bod mírového jednání a znaje osobnosti ostatních mírotvorců evropských, obával jsem se, že obě strany budou v sobě navzájem zklamány. Po tak dlouhé válce a hrozném napětí myslí a nervů všech, kdož na mírové konferenci jednali, snadno se mohlo stát, že by se poznáním osobních slabostí jednotlivých politiků a státníků takové zklamání zesílilo. Domníval jsem se, že by president Wilson svou velikou autoritu, které si krok za krokem v Evropě získal, snadno mohl poškodit a dokonce i ztratit. President však, jsa si vědom velikého významu mírové konference, chtěl tam hájit svých amerických ideálů sám. Byl přesvědčen, že Amerika má poslání sjednotit celé člověčenstvo a že se mu to podaří.

Mluvili jsme také o tom, proč si president Wilson na rozdíl od států evropských neutvořil, když prohlásil válku, vládu koaliční, spokojuje se ministry z demokratické strany. Zejména jsem nadhodil otázku, nebylo-li by vhodné vzít do Paříže k mírovému jednání také politiky ze strany republikánské. President Wilson mínil, že by v Paříži mezi protivnými stranami vznikly rozmíšky; ale také mně připouštěl, že ke kompromisům koaličním nemá přirozených vloh. „Pravím Vám odkrytě“ – asi tak to formuloval – „pocházím ze škotských presbyteriánů a proto jsem trochu tvrdohlavý (stubborn)“. Měl jsem o tom výklad svůj, a jiný; válka vedla, jak všude, také v Americe k druhu diktatury, k rozhodovací moci jednotlivých státníků, a to se stalo také v Americe; ale zároveň se právě za Wilsona styk presidentův s Kongresem stal intimnějším. Pozoroval jsem vývoj ten právě proto pozorněji,

že jsem znal Wilsonův názor o kongresní centralisaci, jejíž vývoj podle mého mínění právě ústavní postavení amerického presidenta – americká ústava určila postavení presidenta příliš pod vzorem anglického monarchismu – silně podporovala. Také se mi nezdálo, že Wilson projevil stranickost ve výběru vojenských a námořních náčelníků, naopak vybral si mnohé republikány a dokázal tím značnou věcnost. Ale připouštím, že president byl poněkud nedůtklivý a neměl rád kritiku.

K osobnímu jednání s presidentem Wilsonem přikročil jsem poměrně později. Do Washingtonu jsem přijel 9. května, s presidentem Wilsonem jsem jednal po prvé 19. června na pozvání, které mi vyřídil Mr. Charles Crane. Podle své taktiky, kterou jsem se řídil v celé své propagační práci za hranicemi, snažil jsem se na státníky působit publicistickou diskusí, články, interviewy atd. A dříve než jsem mluvil s presidentem, mluvil jsem s osobnostmi, se kterými se stýkal a které na něho měly jistý vliv. Diskuse s lidmi takto věcně připravenými je přirozeně plodnější než pouhá osobní a chvilková propaganda a může být také stručnější.

Význam Wilsonova rozhodnutí proti Rakousku náš národ ocenil dobře a spontánně; budovy, ulice, náměstí a instituce všude v naší zemi po něm pojmenované jsou zračitým důkazem naší vděčnosti. Nebylo by mi těžké, pokusit se o charakteristiku Wilsona i jako člověka i jako státníka. Slyšel jsem o něm mnoho a od lidí mu dosti blízkých; četl jsem jeho řeči velmi pozorně a vhroužil jsem se v jeho myšlení a myšlenky. Stopoval jsem, jak z počátku byl vřele přijímán v zemích spojeneckých a jak později tyto země ochladly; Němci také ho přijímali, ale později byli proti němu. Já jsem ve Wilsonovi od počátku viděl svědomitého, upřímného interpreta Lincolnovy demokracie a amerických politických a kul-

turních ideálů vůbec. Řekl jsem už, jak se díval na osudový úkol Ameriky; byl by ten ideál formuloval praktičtěji, kdyby byl lépe znal Evropu a její obtíže. Důsledně rozlišoval mezi „Spojenci“ a Amerikou, nazývaje ji jen „asociovanou.“ Americká kontinentálnost vedla ho v evropské politice k přílišné abstraktnosti. Také jeho veliké heslo sebeurčení národů nebylo dostatečně propracováno, aby v Evropě mohlo být bezpečným vodítkem. Stejně jeho Liga Národů zůstala, ne docela bez jeho viny, nepochopena; je to koncepce velkolepá a správná, zejména to, že Liga měla být podstatnou částí mírových ujednání. Celkem mám dojem, že Wilson je na Američana více theoretik než praktik, myslitel více dedukující než indukující. Zajímala mne v té souvislosti zpráva, že se svými ministry raději koresponduje (typoval jim sám svá rozhodnutí a rady); patrně člověk trochu samotářský – nevidím v tom vadu; naopak zaručuje to klidné a věcné posouzení politických věcí. To dokázal, myslím, v postavení vůči Německu a v rozhodnutí pro válku: nedával se rozčilovat jednotlivostmi, ale nezapomínal na ně, a když se jich dost nakupilo, vyhlásil válku velmi rozhodně. Lid americký šel za ním. A válku vedl stejně rozhodně; právě proto se Němci proti němu tak obrátili. Ludendorff dobře pochopil váhu Wilsonových odpovědí na německé nabídky příměří a míru. Nepokládal jsem výtku (mezi jinými i Rooseveltovu,) že měl vyhlásit válku dříve, za oprávněnu.

Wilson byl a je z největších průkopníků moderní demokracie. Již ve své prvé politické kampani o gubernátorství v New Jersey prohlásil víru a důvěru v lid jako základ demokracie proti monarchismu a aristokracii: národové se obnovují zdola, ne shora, monarchie a aristokracie všude a vždy vede k úpadku. Toto

rozpoznání se osvědčilo světovou válkou přímo grandiosně-tři veliké monarchie se svým aristokratismem padly v nárazu s národy demokratičtějšími.

81

Můj výklad o změně názoru presidenta Wisona na Rakousko-Uhersko byl by neúplný, kdybych neukázal ještě na jiný pramen, z něhož pres. Wilson o Rakousku-Uhersku čerpal poučení. To byl vzpomenutý již prof. Herron.

O prof. Herronovi se čtenář poučí z jeho spisů. Herron je jeden z těch amerických idealistů, jimž je demokracie živým programem netoliko politickým, nýbrž i mravním. Pokud vím, prof. Herron presidenta Wilsona v Americe osobně ještě neznal (aspoň s ním mnoho neobcoval), teprve spisy Herronovy oba muže sblížily, neboť Wilson výklad amerického profesora uznal za správný a výstižný. Prof. Herron už před válkou byl v Evropě a za války se uchýlil do Švýcarska, kde zejména od podzimku 1917 a celý rok 1918 jako neoficiální důvěrník Wilsonův vedl jednání s četnými politiky rakouskými a německými.

Já jsem se seznámil se spisy prof. Herrona hned ve Švýcarsku a stopoval jsem jeho literární a publicistické práce další; stopoval jsem politickou publicistiku americkou a zvláště jsem se zabýval Wilsonem a tak jsem nemohl opomenout prof. Herrona, o němž jsem ostatně něco věděl již před válkou. A zase ta divná náhoda přivedla mne v nepřímý styk s prof. Herronem — Osuským.

Osuský po vypuknutí války cítil povinnost, něco ve válce dělat; chtěl tedy do Evropy, neboť Amerika v červnu 1916, když se rozhodl, byla neutrální. Protože pro ponorkovou válku obyčejné lodě již nejezdily, vy-

hledal si nákladní loď, vezoucí válečný materiál, a tak se dostal ke mně do Londýna. Zdálo se mi, že by mladý Slovák naší věci prospěl činností propagační, a proto jsme se dohodli, že půjde k dru Benešovi a že si osvojí francinu. A tak se stal naším spolupracovníkem. Slovenská Liga v Americe mu sice dala instrukce, ale ty, dané na distanci a v neznalosti skutečných poměrů, nemohly být závazné. V roce 1917 zamýšlel Osuský jeden čas vstoupit do vojska.

V červenci 1917 zajel Osuský do Švýcarska. Zdálo se mu, že by se propaganda proti Rakousku odtamtud úspěšněji dala provádět než z Paříže, neboť do Švýcar docházela pošta z Rakouska a Uher dříve a pravidelněji. Když v říjnu 1917 do Paříže stihla zpráva, že na kongres míru chystaný v listopadu v Berně dojede Károlyi a Jászi, Osuský se odebral v říjnu nadobro do Švýcarska. Jako americký občan vešel v styk s americkou legací; když slyšel, že k prof. Herronovi docházejí četní vyjednavači, představil se mu, a společný zájem je brzy svedl ke společné práci. Osuský ovládal nejen němčinu, nýbrž i maďarštinu a tím se stal nepostradatelným nejen prof. Herronovi, nýbrž také americkému vyslanectví; právě tomu vyslanectví a zároveň některým listům prokázal službu tím, že usvědčil maďarského překladatele a korespondenta z falšování zpráv z Uherska. Před tím Osuský byl nápomocen Seton-Watsonovi v odhalení falšujícího maďarského korespondenta „Morning Postu“. Velmi brzy podával také rozličné referáty americkému vyslanectví a prof. Herronovi, které byly posílány přímo do State Departementu ve Washingtoně a některé presidentu Wilsonovi přímo. Svou znalostí maďarských věcí a osob dovedl posvítit na nesprávnosti, kterých se tenkrát dopouštěli Károlyi a Jászi (i nejslušnější Maďaři ve své válečné rozčilenosti

spoléhajíce na neznalost maďarských věcí Francouzů a Angličanů dopouštěli se dvojakosti a rozmanitých nepřesností a někdy i falšování), takže i maďarofilské listy, které Maďary chtěly získat pro Dohodu, neupřímnost Maďarů doznávaly a odsuzovaly.

Očekávám, že Osuský uveřejní o své činnosti a stycích obšírnou zprávu; je přirozené, že jsem od něho byl informován, a mohu tudíž něco povědět, co k věci patří. O politických stycích prof. Herrona ve Švýcarsku jsem všelicos doslýchal i z jiných stran; mluvilo se o nich v kruzích politických, a prof. Herron sám z nich nedělal tajností.

Mne zajímali ovšem hlavně někteří rakouští, maďarští a němečtí návštěvníci Švýcarska a prof. Herrona. To byli prof. Lammasch (o jednání s prof. Herronem vyšla zpráva jeho vlastní a Herronova), průmyslník z Vídně Meinl, prof. Singer („Zeit") a dr. Hertz; dále prof. Jaffe z Mnichova, dr. de Fiori také z Mnichova (o jeho jednání v zájmu prý bavorského dvora nedávno byly zmínky v německém tisku), posl. Haussmann v kabinetě prince Badenského, prof. Quidde, Scheidemann a také Károlyi a prof. Jászi a j. Prostředkovatelem byl někdy baron de Jong van Beek en Donc, bývalý holandský úředník, o jehož propagační činnosti a stycích s Rakušany jsem měl několikeré informace. Také Jihoslované – dr. Trumbić – byli u prof. Herrona.

O zprávách prof. Herrona do Washingtonu jsem slyšel něco ve Washingtoně; důležité pro mne bylo, že pres. Wilson části těch zpráv dodával Mr. Balfourovi. Později prof. Herron většinu svých zpráv a memorand s vědomím pres. Wilsona posílal Mr. Balfourovi přímo. Od Mr. Balfoura měl o nich vědomost úzký kroužek oficiálních osob.

Prof. Herron měl v Bernu příležitost poznat mnoho lidí z tábora přátelského i nepřátelského a poznával

zejména představitele rakouských a uherských národů a jejich programy; svými studiemi a pozorováním událostí doplnil si osobní dojmy a proto mohl presidentu Wilsonovi dodávat nejen přání svých politických návštěvníků, nýbrž i své názory o nich. Osuský prof. Herronovi prokazoval platné služby překlady maďarských a j. pramenů a svými komentáři k nim a samostatnými memorandy o hlavních událostech a osobách. Osuský na př. byl v Římě na kongresu rakousko-uherských národů a podával o něm prof. Herronovi zprávu; stejně mu podával zprávy o celém našem hnutí za hranicemi i doma a vůbec o tom, co politicky bylo důležité.

Prof. Herron pochopil a ocenil význam našich legií; viděl nejen, jak jednotlivé vlády proto naši Národní Radu uznávaly a postupně náš protirakouský program přijímaly; americký sociolog se přesvědčil, že naše osvobozenské hnutí je opravdové, a odhadoval podle toho význam a úkol našeho národa pro rekonstrukci Evropy, zejména Evropy východní. Prof. Herron prohlédl umělost a nemožnost Rakouska-Uherska; správně viděl v tom, co mu Lammasch, Hertz a j. pro Wilsona předkládali, tu specificky habsburskou neupřímnost. Karel a jeho agenti chtěli Wilsona a Ameriky užít pro své účely.

Lammasch (začátkem února 1918) líčil Herronovi Karla jako odpůrce pruské a maďarské nadvlády a žádal, aby president Wilson navázal na řeč Czerninovu ze dne 24. ledna, a vyslovil radost z toho, že Rakousko je ochotno k smíru; na to by císař psal papežovi list a ten by uveřejnil; a v něm by národům v zásadě slíbil autonomii. Prof. Herronovi se ty zatáčky nelíbily a žádal, aby císař vystoupil sám a ku přeměně své říše se odhodlal poctivě, jen pod tou podmínkou by president a celá Amerika plán přijala a podporovala.

Záludnost akce je patrná; ne národům, ale papeži

chtěl císař slíbit – autonomii a to jen v zásadě. Hlavní starost byla zachovat si prestiž – Wilson měl začít a navázat na řeč Czerninovu, o níž podle Lammasche císař sám měl mínění, že plány jeho nedostatečně tlumočila, ačkoli prý byla pronesena na důrazné přání císařovo. Tato starost o prestiž se projevila hned zase v listě, jejž císař poslal presidentovi 17. února, žádaje o vyslání zvláštního osobního posla presidentova; požadavek na presidenta udělal dojem špatný, jak vidět z negativní odpovědi (5. března). Proto, když Lammasch ještě 14. října sliboval přeměnu Rakouska v spolkový stát, nenašel sluchu ani u Herrona ani u Wilsona.

Podrobnější program podal prof. Herronovi dr. Hertz v září. Slibuje, že se Rakousko odpoutá od Německa a že bude demokratické; Rakousko-Uhersko se přemění v konfederaci samosprávných států. Hertz neříká jasně, jak by Čechové, Poláci a Jihoslované vedle Němců a Maďarů byli státně organisováni; Čechy by byly bez Slováků, Slovenska by se později dostalo Čechům „samo sebou". Polsko by bylo připojeno k Rakousku personální unií; rozuměj Polsko ruské s polskou Haličí. Poznaň by ovšem zůstala Německu. Sibiňsko by dostalo samosprávu. Italii by se dostalo Trentina (po plebiscitu); Terst by se stal svobodným státem, ale v hospodářském svazku s Rakouskem-Uherskem. Maloruská část Haliče by připadla Ukrajině, konečně Srbsku by bylo volno připojit se „za jistých okolností" z vlastní vůle k rakousko-uherskému-jihoslovanskému státu.

Takovým způsobem Vídeň ještě koncem září pomýšlela na své zveličení, a Hertz naivně myslí, že by toto veliké Rakousko bylo – demokratické a protiněmecké! Čte se přímo jako fraška, když Hertz o svobodném připojení Srbska k novému jihoslovanskému státu praví, že „za žádných okolností nesměl by se učinit nátlak".

Jinak připouštím, že Hertz pro Rakousko uvedl, co se – po rakousku – uvést dalo.

V slovech přistupovala Vídeň a Budapešť na Wilsonovy these, ale ve skutečnosti chtěly ve svém panství nad námi a ostatními národy pokračovat, ba panství to ještě zesílit. Prof. Herron velmi dobře ocenil tu autonomii, kterou Rakousko národům slibovalo. A tyto své poznatky prof. Herron přednášel pres. Wilsonovi při všech důležitějších příležitostech a neskrýval svého přesvědčení, že Amerika s Rakouskem paktovat nesmí. To velmi zdůrazňoval potom, když Mr. Lansing ve jménu presidenta a vlády nám dal oficiální vyjádření, uznávající naši Národní Radu a její program.

Zejména po mírovém projevu Rakouska ze dne 14. září, na nějž Clémenceau tak drasticky odpověděl, prof. Herron zaslal do Washingtonu notu, která se co do přísnosti a rozhodnosti nelišila od Clémenceauova odsudku; a Washington týž den dal uvedenou lakonickou odpověď. V témž duchu je pak koncipována poslední odpověď presidenta Wilsona Rakousku-Uhersku.

President Wilson nebyl proti Rakousku-Uhersku prof. Herronem nebo mnou zaujat: americký demokratický program myslícího presidenta přivedl nejen proti pruskému němectví, nýbrž také proti německému habsburství. Válka nebyla toliko otázkou moci, vojenství a politiky, nýbrž také otázkou mravní. Ovšem – ve Vídni takové politice nerozuměli a s ní nepočítali. Americká demokracie, demokracie vůbec, pohřbila Rakousko-Uhersko i s Habsburky.

82

Po odpovědi presidenta Wilsona Rakousku-Uhersku a po naší Deklaraci Nezávislosti zbývalo vyvodit všecky důsledky. To dalo ještě práce dost; Rakousko, falešné

do konce, opouštělo Německo a žádalo od Wilsona (27. října) zvláštní mír; přijalo i jeho pokořující podmínku o nás, ale vykládalo si ji pořád ještě ve svůj prospěch. Poslal jsem o tom sekretáři Lansingovi notu (poslední), objasňující záludnost rakouské politiky do samého konce; také prof. Herron ve věci přímo upozornil presidenta, aby s Rakouskem již ničeho neměl, že je již politickou mrtvolou.

Pro všecky případy jsem ještě chtěl vymoci uznání Belgie a Řecka. O tom jsem ve Washingtoně s vyslanci zahájil jednání (13. listopadu); oficiální uznání přišlo do Paříže z Athén 22. listopadu, z Bruselu 28. listopadu.

Všeobecná pozornost jak v Evropě tak v Americe v druhé polovici října a prvé polovici listopadu byla upjata k rychlému spádu jednotlivých scén závěrečného aktu světodějného dramatu, počínajícího ruskou revolucí — rozpadá se Rakousko-Uhersko a padá pruské Německo. Ve Vídni vypukla (21. října) revoluce a stejně v Uhrách (Tisza zavražděn 31. října); z Rakouska-Uherska vznikají samostatné státy rakouský, československý, jihoslovanský, maďarský. V Německu začala revoluce v Kielu neposlušenstvím námořníků (28. října), začátkem listopadu revoltovaly Hamburg, Lübeck, Brémy, Mnichov, Berlín. Reichstag změnil ústavu (parlamentarisace říše), Ludendorff odstupuje; 9. listopadu říšský kancléř Max Badenský oznamuje, že se císař a korunní princ vzdávají trůnu, a sám se vzdal svého úřadu; jeho místo zaujal sociální demokrat Ebert; 10. listopadu pak Vilém utíká do Nizozemí, po císaři mizí v revolučním propadlišti všichni němečtí dynasté, konečně se vzdává svého úřadu také císař Karel. Téhož dne (11. listopadu) Erzberger s Fochem a admir. Wemyssem podepisuje příměří, zachránivší Německo od zajetí armády a ztráty výzbroje; rakouská armáda, zejména na italské

frontě, byla již úplně demoralisována – německá se vrátila domů v dost slušném pořádku. A jako vždy historie i při těchto velikých událostech libovala si v symbolech a ironii: berlínská universita (20. října) prohlásila se pro nový režim a přímo pro sociální demokracii; pro odstoupení císaře vyslovuje se prvá Frankfurter Zeitung (24. října), po ní sociální demokracie (28. října); předseda sociálně demokratické strany stává se říšským kancléřem. Scheidemann prohlašuje se schodiště Reichstagu republiku, sociální demokraté se ujímají vlády.

Mne při tom všem zajímaly události domácí a hlavně převrat 28. října; prvé zprávy byly zmatené; o schůzi delegace Národního Výboru s drem Benešem v Ženevě jsem měl s počátku zprávy taktéž neúplné a dokonce znepokojující. Austrofilové se utěšovali, že se Habsburkové ještě udrží; prvá zpráva dra Beneše (ze dne 5. listopadu) věc poněkud objasnila, a dokonce pak abdikace Karlova dala naší zahraniční politice i v očích austrofilů za pravdu.

Zprávy Benešovy zněly také, abych co nejdříve přijel domů. Připravoval jsem se tedy na cestu. Milá byla zpráva o deklaraci Slováků v Turčanském Sv. Martině (30. října). Za to mne znepokojovaly zprávy o separatistickém hnutí našich Němců a pokusy o organisaci „Deutschböhmen“; když se však hlásilo, že vzniká také „Sudetenland“ a později i „Deutschsüdmähren“ a dokonce „Böhmerwaldgau,“ mé obavy ustaly; taková roztříštěnost byla sama silným argumentem proti separaci. Vždycky však otázka našich Němců byla vážná. Američané a Angličané stáli na abstraktní formulaci práva sebeurčovacího.

Pozorně jsem si všiml usnesení zatímního parlamentu německo-rakouského ze dne 12. listopadu, že „německé Rakousko je součástí německé republiky.“

Docházely mne také divné pověsti ze Švýcarska o naší pražské delegaci; slyšel jsem, že Vídeň s naší delegací jednala a že chce jednat – se mnou. Poslal jsem proto z Londýna svého zvláštního důvěrníka do Švýcar, aby na místě shledal spolehlivější zprávy o tom, co Rakousko po ženevské konferenci a převratu v Praze ještě podniká. Zprávy mně měly být dodány v Londýně.

Ve Washingtoně jsem také zaslechl, že císař Karel svou poslední nabídku Wilsonovi učinil v dorozumění s Vatikánem. Nezdálo se mi podle celkové situace, že by se Vatikán pro Rakousko ještě tak exponoval; Karel sice a jeho nejbližší, jak vidět také z plánu Lammaschova předloženého Herronovi, ve zlých chvílích nacházeli útěchu ve spojení s papežem, ale politika Vatikánu byla tenkrát již hodně opatrná. Ve skutečnosti, podle zpráv pozdějších, Karel Andrássyho notu Wilsonovi zaslal zároveň papeži, očekávaje asi, že svatý otec zahájí nějakou akci: zdali o takové akci byla předchozí jednání, zjistit jsem nemohl.

Když byla 14. listopadu v Praze prohlášena republika a já zvolen presidentem, poslal jsem našim vojákům ve Francii, Italii, v Rusku a na Sibiři rozkaz, uvědomující je o vzniku našeho státu a úkolu vojska: francouzské a italské legie se vrátí brzy domů, v Rusku a na Sibiři milí hoši musí ještě vydržet po boku Spojenců.

V důsledku toho, že se Národní Rada stala Zatímní vládou a byla Spojenci uznána, ruská Odbočka Národní Rady likvidovala 14. prosince; gen. Štefánik, ustanovený ministrem války, stal se nejvyšší administrativní vojenskou instancí na Sibiři.

Dne 15. listopadu jsem byl naposledy u presidenta Wilsona, abych mu srdečně poděkoval a ujistil ho všeobecnou vděčností našeho národa. Vřelé bylo sbohem všem našim politickým přátelům a příznivcům; roz-

loučil jsem se se sekretářem Lansingem a ostatními známými členy vlády a úředníky. Velmi srdečné bylo loučení s vyslancem Jusserandem a jeho chotí a se všemi jeho kolegy.

Přípravy pro mírový kongres byly téměř ukončeny; věděl jsem od Mr. Lansinga, že si včas sestavil pro vlastní potřebu program, v celku našemu stanovisku blízký.

Ale propagační práce nebyla ještě u konce; noviny si žádaly interviewy od nového presidenta. Byla jich hodná řada.

Po mém zvolení presidentem republiky americká vláda povolila nám kredit. Vedle ideálních pohnutek a sympathií státní dluh je někdy také účinným prostředkem politické vzájemnosti; jednal jsem s finančníky americkými, abych si zabezpečil možné půjčky. Také jsem první půjčku 10 milionů dolarů před odjezdem podepsal.

Dne 20. listopadu po 12. hodině v poledne (v Praze noví republikáni v ten okamžik teprve vstávali) naše loď „Carmania" odrazila z newyorského přístavu. Při odchodu z hotelu (Vanderbildt) byl jsem překvapen prvou vojenskou poctou, které se mně jako presidentu dostalo (část námořníků očekávala mě při odchodu z hotelu) – ty vojenské pocty, vzdávané při každém příchodu a odchodu, při každé návštěvě, všude a vždy mne upozorňovaly stále a stále na to, že přestávám být člověkem soukromým...

VIII

SVĚTOVÁ REVOLUCE A NĚMECKO

Z Washingtonu do Prahy přes Londýn, Paříž, Padovu:
20. listopad — 21. prosinec 1918

„Slované sami boj ten nevyvolají. Nechť pak štěstí válečné nějaký čas nerozhodně sem tam se kloní, konečně, a tím jsem jist, budou Němci převahou svých nepřátel na východě i na západě přec přemoženi; a pak mohla by přijíti i doba, že Němci budou proklínati památku od nich ctěného a geniálního pětimiliardového muže — až totiž budou miliardy i s úroky muset zpět se nahraditi.“

František Palacký: „Doslov z roku 1874“.

83

Na konec zase na moři a již bez obavy před německými ponorkami! Poslední příležitost k odpočinku a ke zpytování svědomí; ale presidentství v tom překáželo. Nejen na americké pevnině, nýbrž i na lodi jsem pozoroval na každém kroku, že jsem ztratil svou osobní svobodu a soukromost — byl jsem teď člověkem veřejným, oficiálním a oficiálním stále a všude. Tak lidé tomu chtěli a neúprosně vyžadovali, nejen občané naši, i občané cizí; a vlády daly střežit novopečeného suveréna svými tajnými, i na lodi...

Milou náhodou jsem vyplul v den ženiných narozenin; slavili jsme je s naší Olgou potichu, obvyklým počtem růží a vzpomínkami — vzpomínkami ne, myšlení a cítění dvou sobě blízkých duší, když jsou prostorem odloučeny, je něco jiného než vzpomínání...

Moře, moře! Mozek a nervy odpočívají. Moře a jen moře a nebe ve dne v noci; hukot strojů a šroubu nevyrušuje. Za pobytu za hranicemi jsem se odnaučil

pravidelnému spánku; nemyslím, že jsem za celou dobu pořádně spal pět nocí; mozek stále činný jako natažené hodinky, uvažováním, srovnáváním, počítáním, odhadováním, co přinese budoucí den na bojištích, co v ministerstvech různých zemí – to stálé měření distance a odklonů od našeho cíle. Moře uklidňovalo nervy; i pozorování lodi uklidňuje; jak obyčejně, prohlížel jsem si i „Carmanii" a dal si důstojníky vyložit pokroky v plavbě. Vzpomínal jsem na prvou cestu z Francie (1878) do Ameriky a na tehdejší poměrně nedokonalou loď. Tenkrát jsem do Ameriky jel jako člověk neznámý, bez postavení, ale plný naděje a podnikavosti, teď jsem se vracel z téhož New Yorku snad touž vodní drahou jako president a stejně s nadějí, že se mi podaří práce další.

Po zvolení presidentem hned v Americe a stejně pak v Anglii a všude, také doma, mnoho a mnoho lidí mně kladlo stereotypní otázku, jak se cítím jako president, když jsem dosáhl naší samostatnosti? Rozumí se prý, že musím být dokonale šťasten; v Praze mě navštívil známý spisovatel z Německa, jen aby prý na vlastní oči viděl člověka opravdu šťastného. Šťastného?

Myslil jsem jako president jen na pokračování v práci a na odpovědnost, kterou po válce zase budeme mít a budou mít všichni, kdo dovedou politicky myslit a pracovat. Šťastným, šťastnějším jsem se necítil; ale těšil omě poznávání vnitřní souvislosti, chcete-li logiky, dlouhé životní činnosti: od revise vlastního života a své činnosti zahraniční jsem přeskakoval k revisi světové války a politického vývoje Evropy od 1848, doby svého vlastního života, a hledal jsem v spoustě podrobností tu červenou niť zákonitého vývoje.

Jsme tedy, budeme svobodni, máme samostatnou republiku! Pohádka – – říkal jsem si to stále znova a

znova, často mimoděk, někdy i vědomě na hlas, že jsme opravdu svo-bod-ní a že máme svou re-pu-bli-ku!

Nebylo mi do řečí – celé dny jsem chodil po palubě, oči bloudily po moři, ale v hlavě bušily ty nové úkoly; a očekávání jednání mírových a jejich usnesení, starost nad starost! A s plány pro budoucnost jsem si rovnal hlavní události čtyřleté války a revidoval vlastní osvobozenskou práci.

V tom víru myšlenek jedno se mně ujasňovalo: při vší vědě a filosofii, při vší rozumnosti a moudrosti, při vší opatrnosti a prozíravosti skládá se běh života jednotlivců a národů do značné míry jinak než si přejeme, chceme, usilujeme; a přece je v něm logika, již odhalujeme ex post. Plány a všecko úsilí nejnadanějších politických vůdců, těch, kdo dějiny dělají, jeví se jako vaticinatio ex eventu.

Za celé doby válečné jsem stále srovnával obě válčící strany, jejich plány a úsilí. Na straně německé byla zřejmá připravenost a promyšlenost celkové veliké akce a troufalost, s níž se určoval budoucí vývoj vlastního národa, Evropy a světa; ale konce, výsledky odhalují osudné omyly národa nesporně velikého, národa myslitelů a v mnohém učitele všech národů. Na straně druhé Spojenci jednotlivě i jako celek byli nejednotní, neměli od samého počátku positivního přesného plánu (vyhrát chtěli oba, ale to není plán), dělali veliké chyby politické i stratégické, a přece se vítězství dostalo jim; nejen vlastní převahou, nýbrž také chybami odpůrce. Bitva u Marny je mně takovým příkladem té lidské slepoty ve velkém; dejme tomu, že Francouzové sami vítězství nečekali, jak i někteří francouzští stratégové připouštějí, a že Němci prohráli jen chybou podřízeného důstojníka, pověstného teď z literatury o Marně, pluk. Hentsche: není otázka, „proč?“ tím naléhavější?

Anebo jiný příklad: roku 1917 a začátkem 1918 Rakušané a snad i Němci mohli na Spojencích dosáhnout míru, kterým bychom byli my a ostatní, nyní osvobození národové, získali méně. Spojenci byli k míru ochotni, někteří dokonce velmi ochotni: jasné poctivé slovo o Belgii, odkryté odpoutání od Německa bylo by Anglii a Francii obměkčilo vůči Rakousku-Uhersku: neupřímnost oficiální politiky Vídně i Berlína, nezkrotná panovačnost a zaslepenost přispěly, že Spojenci vydrželi a zvítězili. Kdo očekával na začátku války pád Ruska a republiku komunistickou, kdo předvídal tu revoluci, která se z války všude rozvinula a změnila politický povrch Evropy a celého světa?... Moudrý Shakespeare to již řekl velmi dobře: Our indiscretion sometimes serves us well, when our deep plots do fail: and that should teach us there's a divinity that shapes our ends, rough-hew them how we will.*

Proto však, že se Prozřetelnost o nás a o svět stará, nevyplývá z toho fatalism nečinnosti, nýbrž optimism synergismu, přísné přikázání co nejúsilnější práce, práce pro myšlenku. Jen tak smíme očekávat ty t. zv. šťastné náhody, tu vnitřní logiku života a dějin, a spoléhat na pomoc Boží.

Z činnosti za hranicemi a z celého života jsem si shledával ve svých vzpomínkách příklady, jak se mně mé plány nedařily, a jak přece a přes to výsledky mého usilování byly lepší než mé rozumy. Jak jsem na př. býval netrpěliv, když spojenecká vojska nedosti rychle postupovala, ale jak právě dlouhé trvání války nám pomohlo, že jsme se mohli svou propagandou stát známými a že jsme se mohli svým vojskem účastnit války!

* W. Shakespeare: Hamlet, Prince of Denmark, Act V., Scene II.; v Sládkově překladě: Naše nerozvážlivost nám časem velmi dobře poslouží, kde umdlévají naše záměry; a to by mělo poučiti nás, že božství naše cíle utváří, ať na hrubo je tesáme jak chcem.

Kdyby Spojenci byli zvítězili rychle, nebyli bychom dosáhli své samostatnosti; Rakousko v nějaké formě by bylo zůstalo. Do Prahy jsem hartusil, aby poslancové a žurnalisté přišli za mnou za hranice; nebyli posláni, práce byla vykonána bez nich, a když o věci dobře uvažuju, bylo lépe, že jsme zůstali sami a musili napjat všecky své síly a mohli pracovat soustavněji a jednotněji. Stejně neočekávaně nám přispěla sibiřská anabase a mn. j. A z dřívější doby jsem vzpomínal a vzpomínám často, jak nerad jsem z Vídně šel roku 1882 do Prahy; jaké jsem tenkrát měl světoborné plány a jak místo toho jsem v Praze byl donucen pohřížit se do studia našeho národa a účastnit se záhy jeho politiky atd. – celý život jeden rozum – nerozum!

A těch šťastných náhod jsem zažil vždy a také za hranicemi celou řadu. Byla šťastná náhoda, že jsem po vypuknutí války policii mohl odůvodnit svůj zájezd do Holandska a že jsem vůbec měl pas na tři léta, nedlouho před válkou vystavený; za války by mně ho již nebyli dali. (Dovídám se teď, že policejní řed. Křikava upadl v nemilost, že mě za hranice pustil.) A jen šťastnou náhodou jsem proklouzl na hranicích do Italie; úředník pohraniční měl velké pochybnosti, má-li mě pustit, a než mu na dotaz přišla telegrafická odpověď, unikl jsem mu. Chtěl jsem ze Švýcarska ještě jednou domů, shledával jsem si již visum, ale přátelé v Praze se dověděli včas o tom, že by mě hned zavřeli a potrestali. Taková šťastná náhoda se stala roku 1916 s cestou do Paříže (z Londýna); ujednal jsem přeplutí na lodi Sussex, ale dru Benešovi se doba nehodila, telegrafoval, abych nejezdil – Sussex byla Němci potopena, a jak známo, to potopení se stalo příčinou důrazného amerického protestu. Také na cestě ze Skotska do Norska jsem jel na lodi, která jen ostražitostí kapitána v po-

sledním okamžiku byla zachráněna od výbuchu německé miny. A kolik takových šťastných náhod jsem prožil za revoluce a bojů v Petrohradě, v Moskvě a v Kijevě. Být více pověrčivý než jsem, upadl bych do chyby Vilémovy, pokládajícího se za zvláštní nástroj Boží. Ale víra v teleologii, opakuju, nesmí nás svádět ani k nečinnosti, ani k pýše – nikdy nezapomínat, že nejsme sami na starosti Prozřetelnosti. Vždyť totéž o sobě může říci dr. Beneš, že se mu podařilo v Praze pracovat a zorganisovat Maffii před očima policie a že se šťastně dostal za hranice. A na jaký pas! Když mně ukazoval pas, s nímž hranice přešel, přímo jsem se lekl – tak byl začátečnicky škrabán a přepisován, na prvý pohled bych jej byl prokoukl. Ale německý celník ho neprokoukl. A když jsem se za revoluce v Rusku bez úrazu dostal z pouličních bojů, nebyl jsem často sám, nýbrž s Hůzou, jemuž se také nic nestalo. Vzpomínám i jiné takové šťastné náhody: šli jsme s Klecandou na kijevské nádraží k Muravjevu – tu najednou výstřel a plesk před námi kule do telegrafní tyče, oba jsme pocítili, jak prorazila vzduchem – tedy stejná Prozřetelnost bděla nad námi oběma.

Nejednou jsem četl výsměch, že profesoři Wilson a Masaryk, že profesoři a učenci Beneš a Štefánik rozhodují o světové politice – profesorství tu nemá významu. Jsou profesoři a profesoři. Rozhodující bylo, že jsme se, aspoň my tři, ke svému profesorství a k svému postavení vůbec probili prací a pracovitostí, že jsem se narodil chudý a nikdy nezbohatl; tím jsem si zjednal znalost lidí, života, a stal jsem se při vší theoretičnosti také praktickým. Ale jak často a trpce jsem ty své poměry obviňoval, ač právě ony mně pomohly! A totéž platí o Benešovi a Štefánikovi. A profesorem jsem nikdy být nechtěl; míval jsem v plánu stát se diplomatem a

politikem. Byl jsem nešťasten, když jsem se ve Vídni nemohl dostat na orientální akademii a k diplomatické kariéře; a na konec – přece jen politikem a diplomatem! Nechtěl jsem být profesorem, a přece mě osud záhy vedl k učitelství; po nedlouhém učení řemeslu, dostal jsem se k učitelství a učitelováním jsem si vydělával jako gymnasista a student chléb, a neminulo mě pak ani profesorství; pomohlo mi i politicky a neškodilo.

Ve filosofii jsem usiloval o filosofii vědeckou, o vědeckou přesnost, konkrétnost a realism; bál jsem se filosofie příliš školské, toho přežitku a pokračování středověké scholastiky. Zvláště metafysika mě nevábila a neuspokojovala. Filosofie byla mně po výtce ethikou, sociologií a politikou; učeně by se řeklo, že jsem aktivistou, snad i voluntaristou – odjakživa jsem byl činný, pracovníkem. Neuznával jsem nikdy rozporu mezi theorií a praxí, t. j. mezi theorií správnou a praxí správnou; vždy jsem se vzpíral jednostrannému intelektualismu, ale také bezmyšlenkové praxi. Plato byl mým prvním a hlavním politickým učitelem; po Platonovi Vico, Rousseau, Comte, Marx a j. Prvý můj obšírnější spis „Sebevražda“ podává in nuce filosofii dějin a analysi moderní doby; zde jsem po prvé zdůraznil důležitost a potřebu náboženství pro moderního člověka a společnost. Svou metafysiku jsem prožíval v umění a zejména v poesii; poesie mně také pomáhala v politice, ovšem poesie realistická. Po celý život jsem sice byl čtenářem spisů filosofických a vědeckých, ale zároveň krásné literatury a kritiky literární. Pěstoval jsem obrazivost vědomě, fantastičnosti jsem unikal vědou a její přesností. Vždyť ve vědě běží jen o získání správné methody; usiloval jsem o kriticism proti povrchnosti, naléhal jsem na přísnou analysi a analysi neúprosnou, také v oboru sociálním a historickém. Ale analyse mně

nebyla cílem, jen prostředkem; od samého počátku synthese a organisace charakterisovaly mé úsilí. Tomu důkazem jsou všecky mé spisy.

Vystoupení proti Královédvorskému a Zelenohorskému Rukopisu a své kritické činnosti vůbec nelituju, třebaže mne někdy ve vzpomínce mrzí chyby, které jsem dělal.

Moji odpůrci pod záminkou, že vlast a národní vědomí je v nebezpečí, žalovali na můj racionalism, ačkoli jsem zásadně byl proti racionalismu jednostrannému, zapomínajícímu na cit a vůli a jejich psychologický a ethický význam. Ale ovšem neuznával jsem cit každý. Až kam tehdejší Kocourkov dospěl, vidno z toho, že jsem před soudem musil ukazovat, že můj spis o sebevraždě nehlásá sebevraždu! Atd.

V politice jsem stále pozoroval a studoval lidi tak, jak jsem charaktery kritisoval a studoval v moderní poesii, v románě. Pro politickou organisaci je třeba znát lidi, vybírat je a dávat jim náležité úkoly. Záhy jsem si osvojil takové přímo monografické pozorování lidí, se kterými jsem se stýkal, a kteří stáli v popředí veřejného života. Sbíral jsem si všechna možná data o svých přátelích i odpůrcích; shledával jsem biografie a zprávy o všech politicky činných lidech. Než jsem s politiky a státníky vešel ve styk, přečetl jsem si jejich spisy nebo řeči, informoval jsem se o nich všemožným způsobem. Tato vlastnost, vzpomínám si, projevovala se ve mně od dětství; asi ve 14. roce, když jsem se měl stát učitelem, dostala se mi do rukou fysiognomika Lavaterova; četl jsem ji s velkou dychtivostí a chápal její význam pro učitele. Z toho pak mi snad zůstalo to stálé studium lidí. A sebe!

Do politiky naší jsem se dostal brzy po svém příchodu do Prahy a přišel jsem ve styk se všemi vedoucími našimi lidmi. Začáteční činnost poslanecká v par-

lamentě a na sněmě (1891–1893) se mně líbila, ale neuspokojovala mě; tísnila mě stranickost, stranická úzkost, to církevnictví malých stran a straniček. Ale hlavně jsem cítil potřebu politicky se ještě lépe vzdělat a získat si spolupracovníky; nebyl jsem ještě zralý. Nešlo mi jen o politiku v parlamentě, nýbrž o politiku v širším smysle: o politiku kulturní, o politiku, jak jsem říkal, nepolitickou, a tudíž také o činnost publicistickou. Proto jsem se po prvém náběhu parlamentárním pohroužil do studia našeho obrození, do studia Dobrovského, Kollára, Palackého, Havlíčka a vrstevníků. Vyvažoval jsem poučení o dalším vývoji našeho národa, poučení o našem cíli a poučení o naší přední práci další.

Otázku českou jsem pojímal vždy jako otázku světovou, a odsud stálé srovnávání naší historie s historií celého Rakouska a Evropy vůbec; má celá publicistická práce a spisy měly cíl, vkloubit náš národ, abych tak řekl, do organismu světové historie a politiky. Tím, že jsme žili pod firmou Rakouska, Evropa o nás málo věděla. Odsud mé cesty po Evropě a Americe, a studium hlavních kulturních zemí, jejich dějin, filosofie a literatury. Znal jsem z vlastních cest a pozorování Rakousko, Německo, Ameriku, Anglii, Rusko a Balkán, Italii; Francii jsem nenavštěvoval, protože jsem její kulturu a jazyk od svých gymnasijních let stále studoval a její vývoj pečlivě sledoval. Tato znalost světa se mi osvědčila ve válce; ovšem také znalost jazyků, že jsem mohl mít s lidmi přímý styk.

V druhém období své poslanecké činnosti (od roku 1907) studoval jsem Rakousko co nejpečlivěji, celou jeho strukturu. Shledával jsem si ve Vídni a všude doklady o císařovi a celém dvoru a celé rodině habsburské; Františka Ferdinanda, Bedřicha a jiné jsem pozoroval

dopodrobna. Nescházel jsem na schůzích v parlamentě, ale čítal jsem tam často politické spisy a zejména memoiry. Vnikal jsem z poslanecké povinnosti do ústrojí státního a toto ústrojí správní jsem pozoroval. A také jsem se hodně zabýval studiem a pozorováním armády; vzpomínám na př., jak jsem si ve Vídni shledával data o Conradovi z Hoetzendorfu, když se o něm začalo mluvit; měl jsem o něm s Macharem nejednou rozhovory a vlastně disputy, protože jsem ho nestavěl tak vysoko jako můj přítel. Měl jsem několik známých a přátel ve vojsku, kteří prošli vídeňskou vojenskou školou a dovedli mě dobře poučovat o celém složení rakouské armády a zejména o vyšších velitelích. O rakouských plánech vojenských jsem byl informován dobře.

Proč jsem to všecko dělal? To mohli mysliví lidé vycítit z mého stálého zájmu o problém revoluce; odsud také mé úvahy o právu historickém a přirozeném v souvislosti s otázkou po podstatě pravé demokracie. Dostal jsem se proto do sporu o taktiku s vládnoucí stranou; také s našimi radikály. Nemohl jsem jim ovšem říci, proč mě otázka revoluce tolik zajímá, vlastně znepokojuje; očekával jsem, že nastanou poměry, ve kterých problém budu musit řešit prakticky, a přiznávám se, přál jsem si, aby mě tento kalich minul. Snad jsem radikálům křivdil při Omladině; byly to začátky, prvé pokusy, a měly jistý výchovný vliv. Rozcházel jsem se a stále se rozcházím s radikalismem zásadně: z pozorování soudobých dějin a ze studia minulosti zkušenější člověk historicky a politicky myslící vyváží si politický program a ten důsledně provádí. Politik, státník jde, stručně řečeno, cestou svou, uskutečňuje ideu svou – radikálové jsou často slepí, tak jak reakcionáři, jedni i druzí dělají opak toho, co dělá protivník, žijí na protivníkovo svědomí. Proto také odmí-

tám t. zv. zlatou cestu prostřední, tu bezmyšlenkovou politiku a taktiku ode zdi ke zdi.

Znalost Slovanstva, zejména Jihoslovanů a Ruska, dovedla mne k boji s Aehrenthalem o rakouskou politiku balkánskou; naše obvyklé slovanství mně bylo nesympathické. Hnusilo se mi to slovanské žvanění, jak to jednou odsoudil Neruda, nemohl jsem klidně snésti ty vlastence a Slovany, kteří se nenaučili ani azbuce a s Rusy a cizinci vůbec musili mluvit německy.

Živě vzpomínám, jak mně moji nejbližší kolegové zazlívali, když jsem přiváděl na přetřes otázku slovenskou a když jsem jí v „Naší Době“ a v „Čase“ věnoval zvláštní pozornost. Mně nestačila ta abstraktní a úzce politická národnost a láska k vlasti, ta neznalost skutečného národa a lidu v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Od dětství jsem cítil své češství konkrétně v pochopování charakteru, názorů a života svých krajanů tam na Slovácku a na Slovensku a postupem doby na Moravě a v Čechách. Praha zajisté má stejné oprávnění jako Čejkovice nebo Bystrička; ale v Praze je příliš mnoho lidí, kteří nežijí nerudovskou malostranštinou, nýbrž kavárenskou abstraktností a hospodskou fantastičností. To ovšem platí o všech městech a také u jiných národů, ale proto to není méně odporné. Své češství a slovenství cítím, řekl bych, venkovsky, dialekticky; filosoficky cítím s Husem, Chelčickým, Žižkou a t. d. až po Havlíčka.

Doma i ve Vídni mě tížil Kocourkov; ten Kocourkov pražský, ale stejně vídeňský a rakouský vůbec. Malost nespočívá v geografii, ale v lidech, charakterech, mravech. Světovost nezíská se jen obvyklým cestováním, oficiálním stykem mezinárodním a mezistátním, nýbrž duchovním pohroužením v život jednotlivců, národů, lidstva.

V tom, pravda, měl jsem zvláštní výhodu a štěstí, že se moje životní pouť křížila s životní drahou Charlotty Garriguové; bez ní bych si nebyl ujasnil smysl života a svůj politický úkol – Amerika takto vedle Francie mně a mnou i národu pomohla k svobodě nejvydatněji...

Jen naznačuju, jak jsem svým životem byl připraven pro úkol daný nám světovou válkou; jen naznačuju, jak pojímám teleologii v životě jednotlivcově, národa a člověčenstva a jak život jednotlivcův organicky spojuju s životem celku.

Při vší politické energii smím s dobrým svědomím povědět, že jsem bez zavolání nikdy na venek nevystupoval a že jsem na očích lidí být nikdy nechtíval. Na př. boj o rukopisy – byl jsem do něho požádán a vnucen; hilsneriáda – byl jsem přímo provokován; spory o proces záhřebský, Friedjungův a s Aehrenthalem – moji chorvátští žáci mne z Prahy přímo vytáhli, a t. d. Také moje literární práce jsou do značné míry odpověďmi na kladené a vnucované problémy. Je ohromná pravda ve rčení: bene vixit, qui bene latuit. To neplatí jen pro mnichy, ale platí i pro politiky. Si parva licet componere magnis: Bůh řídí vesmír, a nikdo ho nevidí, nikdy se neukazuje a jistě se nětěší z chvalozpěvů nesčetných kněží.

A druhé pravidlo: nechtít být vždy prvým, stačí být druhým, třetím. Ani tomu mnohý neporozumí. Jsem velmi rozhodný individualista, ale vím, že nejsem sám a že žiju nejen sebou, nýbrž životem a prací předchůdců a vrstevníků. Praktik, politik, pozorující, přesvědčí se, že je pod slunkem nového málo a že svého nového přináší maličko; mimo to v politice nesmíme myslit jen na organisování, vedení a tvoření, nýbrž také na souřadnost, součinnost a kázeň. Snad každý člověk chce

být nějakým tím Napoleoníčkem, ale stejně člověk normální poslouchá a poslouchá rád.

Všeho dobrého do třetice: trpělivosti je v životě třeba! Ve všem všude a zejména v politice. Bez trpělivosti není pravé demokracie – demokrat bude nespokojen, nebude snadno upokojen, ale nesmí být netrpělivý. Trpělivost je zárukou humanity.

84

Na lodi jsme dostávali bezdrátové zprávy o posledních událostech na bojištích a z Evropy vůbec – myšlenky se nutně vracely stále a stále k válce. Vzpomínám uveřejnění dokumentů o otázce viny bavorskou vládou a prohlášení k tomu bývalého kancléře Bethmanna-Hollwega; Foch vtáhl do Štrasburku (25. listopadu) a konečně 28. listopadu vzdal se Vilém slavnostně trůnu a vlády prohlášením, datovaným v Nizozemí. A nejen že se vzdal, uznával tím revoluci.

Němci zahájili svou poslední ofensivu v přesvědčení, že mír brest-litevský jim zaručuje vítězství; pozornost celá mohla být věnována zesílené frontě ve Francii. Nemožnost prorazit frontu a porazit Spojence přes četné úspěchy místní, zvětšuje konečnou porážku; německá theorie o „Dolchstossu", jako by bylo vítězství Spojenců dosaženo jediné demoralisací armády, socialistickou agitací a revolucí uvnitř, neobstojí. A kdyby byla správná, byl by to nový důkaz neprozíravosti Němců a velké neznalosti vlastních poměrů domácích. Pokud se myslí zvláště na vliv německé sociální demokracie, musí se stejně ukázat na vliv socialistů a pacifistů v zemích spojeneckých – Francouzové mají stejnou theorii o „dýce", překazivší postup Fochův za Rýn. Celkem ve všech válčících zemích rostla zároveň

únava z války a odpor k ní, a to ze stejných příčin a důvodů.

Od samého počátku jsem stopoval pozorně vývoj bojujících vojsk, jejich strategii a taktiku, a dospěl k úsudku, že Francouzové svou strategií a taktikou Němce předčili. S počátku jsem se obával, že převaha bude na straně Německa; ale rozvojem války jsem byl přesvědčován, že Prusové a právě svým prustvím, t. j. svým vnějším pořádkem a svým mechanismem, jsou vojensky Francouzů slabší. Absolutism pruský a v poslední době vliv císaře škodil také vojsku; ztrnulo a spoléhalo byrokraticky na svou organisaci, na číselnou převahu a některé své výhody, jako na př. na rychlý pohyb vojsk železnicemi strategicky dobře rozloženými a t. p. Francouzskému vojsku prospěla republika, větší svoboda, pronikající a kritisující také armádu. Německá taktika, spoléhajíc na falangové sevřené řady a obchvácení nepřítele se neosvědčila; Francouzové účinněji operovali postupem kratších řad za sebou rozestavených. Němci byli i vojensky centralisté a absolutisté, Francouzi individualisté a republikáni. Francouzi sami již za války nazývali svoji taktiku v poli „le système D", t. j. „se débrouiller" (vyplést se), francouzský voják se dovedl zároveň jako individualista a vůdce vyplést.

Schlieffenův strategický plán, jak jsem častěji slýchal od odborníků také francouzských a anglických, byl dobrý, ale nehodil se do světové války; snad proto, že Moltke jej nevhodně pozměnil (západní armádu příliš roztáhl až ke Švýcarsku, Schlieffen chtěl jen k Štrasburku), nebo proto, že se stalo z něho byrokratické schéma; kloním se k této druhé alternativě.

Hleděl jsem se vojenskými odborníky o Schlieffenovi a dvojfrontovém pláně orientovat již z toho dů-

vodu, že zeměpisná poloha a hranice našeho budoucího státu odkazovaly k analogii německé. Zajímalo mě, že v německém nejvyšším vojenském vedení byly rozpory a kolísání a to již v starší době. Šlo o to, proti kterému nepříteli v dvojfrontové válce vyslat hlavní vojenskou moc, zdali proti Francii či proti Rusku? Při tom byli Němci vedeni svým hlavním vojenským učitelem Clausewitzem, jenž jim dal poučení, že se má vždy útočit na místo nejsilnější. Kdo tedy byl silnější, Rusové či Francouzové? Moltke starší ve své pozdější době chtěl se napřed vší silou vrhnout na Rusko a na západě zůstávat v defensivě; to odpovídalo politické situaci – Anglie byla tenkrát (plán Moltkeův koncipován v detailu v letech osmdesátých) proti Rusku. S Moltkem souhlasil Bismarck a Waldersee, šéf generálního štábu po Moltkeovi. Schlieffen (nastoupil po Walderseeovi 1891) neměl snadnou posici proti autoritě Moltkeově, neboť se klonil k názoru, že hlavní útok má být řízen proti Francii; Rakousko mělo udeřit na Rusy. Hlavní štáb s císařem se rozhodli pro hlavní útok na Francii; podle některých zpráv plán Schlieffenův pochází vlastně od císaře Viléma.

V roce 1914 byla politická situace podstatně změněna: Anglie šla s Ruskem a Francií, a k Anglii se připojila Italie a Amerika. Síly a jejich rozvrstvení byly jiné, než za staršího Moltke. Také zabrání Belgie vedlo k taktickým změnám, s nimiž hlavní posice Schlieffenova dobře nesouhlasila. Moltke mladší přijal pro válku roku 1914 plán Schlieffenův, ale po bitvě na Marně se mu vzpíral a vracel se k plánu svého strýce Moltke staršího. Na to však bylo již pozdě, a dosvědčuje to jen, jak německé vedení vojenské bylo desorientováno. Do jisté míry se stalo podle staršího Moltke potud, že na Východě Němci porazili Rusy a vedli válku postupující,

kdežto ve Francii byli donuceni k válce posiční, tedy vlastně k defensivě. Francouzové svou taktiku organicky přizpůsobili menšímu počtu vojska, kdežto Němci příliš spoléhali na svou tradiční číselnou převahu. Když se proti nim postavili vedle Francouzů ostatní Spojenci, nedovedli včas plán a taktiku pozměnit; při zahájení poslední ofensivy roku 1918 měli číselnou převahu nebo aspoň rovnost. Němcům chyběla pohyblivost a invence v poli, překvapovali jednotlivostmi (jak na př. dalekonosnými děly) – dobří svědomití generálové, ale žádní vojevůdcové; s tím souvisí neschopnost jednotné veliké akce, sebeklamání malými, rozkouskovanými akičkami a úspěšky. Zvláště mně bylo hádankou, proč Němci tak úsilovně a tvrdošijně obléhali Verdun – kdyby roku 1916 (za Stürmera!) byli větší část vojska hodili do Ruska!

Možná, že se vojevůdcové v této válce – a nejen u Němců – neuplatnili a uplatnit nemohli. Válka byla po prvé v pravém slova smysle válkou mas, celých národů, válkou demokratickou, smí-li se tohoto slova užít v tomto spojení. Demokratism vojenský, zdá se, jeví se pak v tom, že nerozhoduje v ohromné armádě vojevůdce jeden, nýbrž několik; celá válka a jednotlivé bitvy se vyhrávají vhodnou koordinací jednotlivých samostatných armád. Už Voltaire poznamenal, že se s největšími vojsky nic velikého již nedá dokázat; vojenské síly prý se udržují v rovnováze a proto z takové války prýští jen bída národů. O světové válce to jistě platí do značné míry.

Porážka Německa není však způsobena jen nedostatky vojenskými: válka, to Clausewitz řekl docela správně, je politikou jinými prostředky, celé německé posuzování evropské a světové situace a svého vlastního národa bylo chybné.

Pangermánský plán – německé vojsko, důstojnictvo, bylo orientováno pangermánsky – byl učený, ale byl pochybený. Němci nesprávně odhadli válečné a politické síly, síly vojenské i hospodářské; přeceňovali sebe a své spojence a podceňovali nepřítele; až do konce přímo tvrdošíjně nevěřili ve vojenskou mobilisaci Ameriky, jak hned na začátku podceňovali Anglii. Dokazovali pokusy, že se Američané přes moře nedostanou; docela nesprávně si zveličovali ve fantasii moc svých ponorek, nedostatečných už počtem. Německo se přímo nepochopitelně klamalo v Rakousku a klamalo se ještě, když neschopnost rakouských vojevůdců v Haliči a Srbsku hned s počátku vidět musilo. O neschopnosti Rakouska i Německa, myslím, svědčí také postup proti Italii; mně se zdálo, že by lepší, energičtější vojevůdce rakouský a německý byl severní Italie účinně využil proti Francii. Než k čemu toto vojenské rozjímání laikovo – Německo a Rakousko roku 1918, když Rusko a Rumunsko z bojiště odstoupily, neměly číselně mnohem méně vojska než Spojenci, na frontě francouzské se obě strany počtem vyrovnaly – přece však byli poraženi. Nota bene, Angličané a Američané armády improvisovali, jen Francouzové a částečně Italové měli armádu starší a vojenské tradice: padný důkaz, že se neosvědčil pruský militarism. Absolutistický monarchism byl i vojensky poražen demokracií.

Němci nepočítali ani dost s průmyslovou převahou Spojenců. Angličané záhy dovedli čelit ponorkám, stejně Američané; Američané na př. vynalezli účinnější plyny než Němci, ale z humanity jich ještě neužili; Edison přispěl armádě několika účinnými vynálezy; čekaly se, pravda, od něho zázraky, ale učinil více – vynálezy drobnými zvyšoval bojovou schopnost svých krajanů.

Němci konečně, věříce příliš v mechanism organi-

sace a síly hmotné, nedovedli počítat se silami mravními – věřili v degeneraci Francie, ale neviděli degeneraci Rakouska-Uherska a nedovedli pochopit mravní sílu Anglie a Ameriky, Italie a Srbska – – Němci padli v poli svým pruským militarismem, svou vědou, svou historií, svou filosofií, svou politikou.

Ke konečnému vítězství přispěly vedle Francouzů také ostatní spojenecké armády. Angličané udrželi sobě a Spojencům volnost moře a umožňovali takto zásobování potravinami, materiálem a tovary nejen doma, nýbrž i ve Francii: upozornil jsem na vleklý a houževnatý boj Anglie proti německým ponorkám, končící porážkou Německa; Angličané a Američané dovedli potopené lodě nahrazovat loďmi novými. Mimo boj ponorkový loďstvo nehrálo velkou roli válečnou, více se musilo věnovat ochraně lodí dopravních. Jako vojáci Angličané se vyznamenávali neústupností a houževnatostí přímo vzornou. Jestliže anglický vojevůdce – Haig – konečné vítězství Spojenců připisuje zázraku, uznává tím sílu a energii německého náporu, a zároveň tím kritisuje poměry na straně Spojenců, neboť ani u nich nebylo všecko v pořádku a zejména chyběla jednotnost vedení; ta sice chyběla také u nepřítele, ale Němci přece dovedli vídeňské politiky a stratégy držet na kordě. Jistě, že Němci za celé války osvědčili obdivuhodnou vytrvalost, udatnost a v podrobnostech dovednost; čelili neústupně veliké většině národů na celém světě. Všechen respekt!

Zásluha Američanů o vítězství je obecně uznána; nejen že přispěli v kritické době čerstvým a chrabrým mužstvem, nýbrž že se vůbec připojili ke Spojencům. Amerika pomáhala Spojencům před vstupem do války zásobováním, potravou a válečnými potřebami; Amerika pomohla Spojencům Wilsonem a jeho autoritou,

kterou si za války v celém světě získal. Svým chováním proti Americe v Americe samé a svým nepochopením situace, když Amerika vyhlásila válku, Němci snad nejpádněji dokázali svou politickou krátkozrakost.

Ale nesmíme zapomínat ani na ostatní Spojence a především na nešťastné Rusko. Musíme zdůraznit ruský podíl ne sice přímo na vítězství Spojenců – neboť Rusko samo bylo na konec poraženo a Spojence opustilo – ale podíl na úspěšné obraně v počátcích války: na Rusku ležela s počátku tak jako na Francii hlavní tíha spojenecké války, dokud Anglie nevybudovala velké armády, dokud Italie nevstoupila mezi Spojence a dokud se Amerika nerozhodla pro aktivní účast ve válce. Ruská síla – třeba jen zevní a kvantitativní, ne vnitřní a kvalitativní – jistě byla nadějí v těžkých chvílích na Západě, stejně jako u Slovanů rakouských v Srbsku, Rumunsku a j. a přispěla k mravní výzbroji pro další odpor a vytrvání v boji. Počáteční ruské úspěchy proti Rakousku měly nejen svůj význam vojenský, nýbrž i politický, psychologicko-politický, který je patrný zvláště v prvních stadiích našeho odboje. Radost z tohoto ruského podílu a ruských zásluh ve válce kalí nám dnes nejen vědomí pozdějších neúspěchů a katastrof, zaviněných především vnitřní hnilobou, nýbrž i kritické rozpoznání mravní povahy těch válečných zásluh a obětí. Ruské oběti nejsou do té míry obětmi uvědomělých, ideálních cílů jako u ostatních Spojenců. Většina ruských padlých umírala ne ve službě idee, národa, státu, nýbrž jako pasivní oběť snah, kterých neznala a nechápala. Největší ruská válka byla vedena starým carismem, jehož hříchy a zločiny byly placeny hekatombami lidských obětí; a motivy a cíle této války se rodily z neblahé neruské politiky starého Ruska. To

znehodnocuje do velké míry v našich očích všecky ty jistě neobyčejné námahy a oběti Ruska ve velké válce, v nichž je tolik smutné tragiky, vykoupené leda tím, že by bez válečných útrap a otřesů nebylo přišlo tak brzy a tak úplně ruské osvobození od starého režimu. Avšak i to osvobození bylo vykoupeno hekatombami lidských obětí...

Velmi přispěla ke konečnému vítězství i Italie na počátku války a na konci. A co říci o Srbsku, jak přes neúspěchy proti přesile vytrvalo do konce, jak snášelo všecky hrůzy rakousko-maďarské soldatesky, jak odhodlaně ustoupilo Albánií a jak se loyálně postavilo ke Spojencům na Balkáně, až konečně přece jen sklidilo ovoce svého heroismu. A také Rumunsko a Řecko byly velikým mocnostem vítanými posilami.

85

Jaký je tedy smysl světové války? Co znamená tento ohromný světový hromadný jev v dějinách Evropy a lidstva?

Výklad války marxistický nestačí. Materialism vůbec je vědecky nemožný a materialism historický (ekonomický) je jednostranný. Ne že by výklad speciálně kapitalismem byl docela nesprávný, je však jednostranný, neúplný a neurčitý. Pojem kapitalismu sám je neurčitý; jistě dávno před kapitalismem byly války – nebylo nikým ukázáno, do jaké míry kapitalism je odpovědeu za vznik a rozvoj války. Rozumí se kapitalismem celý a celkový systém hospodářský nebo speciálně finančnictví, in concreto finančníci, bankéři? Nebo těžký průmysl? A v kterých zemích? Vždyť kapitalism je v zemích všech a tudíž stál kapitalism proti kapitalismu – který kapitalism tedy je rozhodující? Přichá-

zíme zase k hlavní otázce, kdo z bojujících stran vedl válku ofensivní, kdo defensivní, neboť tento rozdíl je pro charakter války velmi důležitý.

Že zájmy hospodářské, určitěji „auri sacra fames", vždy byly silným důvodem k válčení, o tom nikdo nepochybuje; ale vedle toho spolurozhodují motivy jiné. Historikové nás přece stále poučují (a také historikové marxističtí!), že se války v nové době vedly, aby státy a jejich panovníci a vedoucí státníci zesílili svou moc, autoritu, prestiž, aby rozšířili své území o kusy zemí sousedních a aby si jejich obyvatelstvo podrobili, aby si získali kolonie; mluví se o imperialismu, zejména velikých států. Podávají se takto rozmanité motivy válečné ofensivy: panovačnost, ctižádost, lakota, nenávist rasová a národní atd.

Výklad světové války nacionalismem je také jednostranný a neurčitý. Také nacionalism je v zemích všech, a tudíž opět otázka, který, jaký nacionalism způsobil válku? Kdo začal ofensivou, kdo se jen bránil? Jaký jeho obsah? Jistě spory a boje národnostní byly jednou z příčin války. Ale nelze válku pokládat za válku výlučně národnostní; také hospodářské a jiné příčiny a motivy spolupůsobily. Národy nejsou ještě právními subjekty, v boji byly státy, národy nepřímo, pokud byly organisovány svými státy a pokud v státech byly zastoupeny. A státy zřejmě neměly politiku pouze národnostní; to, čemu se říká politika vůbec (pravidlem politika států), je věc komplikovaná: různé dynastie, vlády, vlivní státníci a politikové, žurnalisté, parlamenty, strany, různé směry duchovní atd. atd. Vědecky přesně konstatovat, kdo vlastně politiku určitého státu vedl a určoval, kdo v daném případě rozhodoval a z jakých důvodů a příčin, kdo rozhodoval více, kdo méně atd., to právě je úkol, jejž řešit má správná historie a filo-

sofie historie, správnější než filosofie pangermanistická a nacionalistická.

Vyložil jsem s dostatek, že národnostní idea a cit v nové době do značné míry určovaly politiku a války; ale nelze říkat, že války a zejména světová válka byly národnostní, t. j. jen národnostní. Anglie a Amerika rozhodně se neúčastnily války z nacionalismu, jaký je rozšířen na kontinentě, třebaže uznávaly národnostní princip, zejména oprávněnost malých národů v Evropě, být samostatnými a svobodnými.

Nelze proto říkat, že válka byla bojem Germánů a Slovanů nebo Germánů a Románů – byla světovou. Vznik a vývoj války jasně ukazuje, že národnost, po případě národní šovinism, byl jen jedním činitelem vedle ostatních.

Zřídka se vykládá válka sporem církví a náboženství; pravoslaví Rusů a Srbů, katolicism Rakouska, protestantism Němců a katolicism Francouzů atd. byly také činitelem, ale zase činitelem jedním vedle ostatních.

Historikové rozlišují a kvalifikují války názvy již stereotypními: války dynastické, prestižní, náboženské, politické, osvobozenské, rasové, výbojné, zlodějské, koloniální atd.; o poslední válce se obecně říká, že je světová. To je sice kvalifikace kvantitativní, ale přece se názvem označuje charakter a význam zvláštní.

86

Charakter světové války se dá do značné míry zachytit srovnáním válečného cíle obou stran a jejich programem; pokusím se tudíž souhrnně formulovat programy obou stran ve světové válce: Západu, vedoucího ohromnou většinu člověčenstva, a Německa, vedoucího menšinu Centrálních Mocností. Toto rozstoupení národů na dva tábory nemělo pouze význam vo-

ský, dočasný, nýbrž vyplývá z celkové situace kulturní. Stály proti sobě idee, názory na svět a život.

Jsem si toho vědom, že stručné formulování celkových národních a kulturních programů je odvážné; avšak analyse války a její historické osvětlení, podané zde a v „Nové Evropě“, to dovolují.

Středověká světová theokracie, centralisovaná duchovním vedením papežství, jakožto mezinárodní autority, byla v nové době nahrazena větší samostatností jednotlivých států a národů. Reformace, klasický humanism, věda, umění a filosofie, usilující o pochopení a poznání přírody, člověka, historie a společnosti, položily nové duchovní a mravní ideály a základy pro organisaci nové společnosti. Reformací, humanismem, vědou, uměním a filosofií byla připravena velká revoluce v Anglii, ve Francii a v Americe (t. j. ve skutečnosti zase v Anglii); velký výtěžek této revoluce byl, že stát a církev – vlastně již církve – stávaly se na sobě nezávislými. Na Západě, v Evropě a Americe, postupem doby až do našich dnů všude se stát a církev rozlučovaly; náboženství tím neztratilo, nýbrž naopak získalo, jak také získala i politika. A nejen stát, s ním postupně všecky instituce a společenské složky byly odcírkevněny: věda a filosofie, školy a výchova, mravnost a na konec i náboženství.

Pokud běží o stát, který se po reformaci ujal vedení společnosti a po příkladu církve se stal absolutistickým, francouzská Revoluce prohlásila veliké heslo: „Volnost, rovnost, bratrství“; prohlášena a kodifikována práva člověka a občana, Francie a Amerika se stávají republikami, Anglie, dočasně i Francie, konstitučními monarchiemi. Proti starému aristokratismu – monarchism je jen jednou formou aristokratismu – vyvíjí se demokracie v rozličných formách, stupních a kvalitách.

Proces revoluční se nevyčerpal Velkou Revolucí francouzskou: následovala řada revolucí, a stojíme pořád uprostřed tohoto zvláštního vývoje, neboť ve světové válce a z ní vznikly také revoluce. Toho právě strážci starého režimu neočekávali. Revolučnost se stala trvalou vlastností ve všech oborech, nejenom v politice. Možná, že jsme ve světové válce překonali nejen režim starý, nýbrž i přechodný stav revoluční.

Ideálem Veliké Revoluce byla humanita; to znamenalo mravně: sympathie a respekt každého člověka ke člověku druhému, uznání lidské individuality, člověk nesmí člověkem být užíván jako prostředek. Politicky a sociálně to znamenalo rovnost všech občanů ve státě a sblížení a sjednocení národů a států a tím celého člověčenstva.

Právně se věřilo v existenci rovného, přirozeného práva na svobodu a rovnost, které se přiznávalo každému jednotlivci i všem kolektivním celkům, zejména národům. Tato idea přirozeného práva je stará, zdědili jsme ji od Řeků a Římanů, a byla posvěcena církví a církvemi; obsah tohoto přirozeného práva byl postupně formulován politicky a sociálně.

S ideálem humanitním úzce bylo spojeno osvícenství, živá touha po poznání a vzdělání; odtud pak v posledním století všeobecné uznání vědy a pokusy o novou filosofii, na vědách založenou; odtud stálé úsilí o organisaci školství, o vzdělání všeobecné, o obligátnost vzdělání školského, o t. zv. popularisaci věd, rozvoj žurnalistiky, publicistiky a tisku vůbec a t. d.

Revoluce a veliké změny v nazírání a v životě ustálily ideu a ideál pokroku ve všech oborech lidského snažení a konání, víru, že národové a celé člověčenstvo dosáhnou vlastním úsilím postupně vyššího a nejvyššího stupně dokonalosti a spokojenosti.

To jsou, zdá se mi, vedoucí idee evropského Západu. Pravím Západu, i když snad hlavně myslím na Francii, neboť Západ, Francie a sousední národové, Anglie s Amerikou, Italie a ostatní románští národové tvoří jeden kulturní celek, jak historie vzájemných vlivů západních národů a jejich vývoj, zejména politický, jasně ukazují.

Kdybych to měl charakterisovat málo slovy, řekl bych: v středověku lidstvo (vím, že lidstvem je míněna Evropa bývalého římského imperia) bylo katolickou theokracií organisováno extensivně; reformací a revolucí vzniká demokracie, pokus o organisaci toho lidstva intensivní. Stavím demokracii proti theokracii, nalézáme se v době přechodní, v přechodu od theokracie do demokracie na podkladě humanitním.

87

Ke kulturnímu celku evropskému náleželo v středověku také Německo. Ale v době nové Německo vždy víc a více kulturně se odlišovalo a isolovalo. Pruský stát, zesílený reformací, od samého počátku stát výbojný, opanoval Německo. Také na Západě panoval značný t. zv. étatism; ale na Západě stát se stal orgánem parlamentu a veřejného mínění, v Německu monarchický stát byl přímo zbožňován a jeho absolutism všeobecně uznáván — teprve na konci světové války král pruský jako císař německý rozhodl se pro parlamentarisaci Německa. Prusko a Německo byly vlastně organisovaným césarismem; jistě Friedrich Velký, Bismarck a Vilémové byli, ovšem na rozdíl od Napoleona, césarové zvláštní, carističtí. Slovo „Car“ sice vzniklo z „Caesar“, ale jaký to rozdíl v slově a pojmu! Voják, pruský důstojník, stal se Němcům měřítkem společenské organisace, ba světa.

Voják a válka se stávají pravidelnou institucí. Reformace, klasický humanism, věda, umění a filosofie v Německu neodstranily theokracii tak důsledně, jako na Západě; německý národ přijal reformaci jen z poloviče a německá reformace (lutherství) přizpůsobila se katolicismu — vznikl druh césaropapismu, třeba odlišný od césaropapismu ruského.

Humanitní ideály Lessingovy, Herderovy, Goetheovy, Kantovy, Schillerovy, čerpané z vývoje západního a světového a spoluprací v něm, nahrazeny pangermanistickým imperialismem. Berlín-Bagdad označuje úsilí, získat panství nad Evropou a tím nad Asií a Afrikou. Již v tom se vidí ideál světa starého: Německo pokračuje a udržuje ideály římského imperia i geograficky. Naproti tomu západní ideál je organisace lidstva celého, spojení především Evropy a Ameriky a tím ostatních dílů světa, celého lidstva, humanita extensivně a intensivně. Ve světové válce tohoto sjednocení bylo dosaženo.

Pangermanism neuznával práva národů na samostatnost, chtěl být hlavním a jediným vůdcem a pánem všech. Ve své výbojnosti prohlašoval, že ideálem je stát mnohonárodní, Rakousko-Uhersko pak vedle Německa bylo živým dokladem takového státu; nezapomínám ovšem ani na stát ruský, do tak značné míry formovaný podle pruského vzoru. Spojenci prohlásili právo na samostatnost všech národů, nejen velkých, nýbrž také malých; důsledkem toho programu je Společnost Národů, dovršující ideály demokratické, jak v Americe byly formulovány a částečně již i uskutečněny.

Němci odmítali přirozené právo a nahrazovali je právem historickým. Kant sice uznáván za vůdčího filosofa, ale jeho sklon k přirozenému právu a Rousseauovi byl zamítnut jako humanitní ideály vůbec. Právo historické pomocí darwinismu bylo zesíleno v theorii

mechanické evoluce, zaručující úspěch nejsilnějšímu: válka a válčení je božskou institucí. Pruský militarism upotřebil theorie anglického přírodozpytce k zesílení svého vojenského aristokratismu, hlásajícího hlavní dogma t. zv. „realpolitiky“, že se všeliké právo rodí z moci a síly a moc a síla pravidlem ztotožňovány s násilím.* Německý národ prohlašován za národ rozených pánů.

88

Němci sami si někdy rozdíl nového a staršího Německa formulují heslem: Výmar – Postupim? Goethe – Bismarck? Kant – Krupp?

Popruštění celého Německa bylo v prvé řadě politické; pruská theokracie užila úpadku německého císařství, přežitku theokracie katolické, a opanovala Německo a Rakousko svou pevnou a jednotnou vojenskou a správní organisací. Postupem dalším prusství kontrolovalo všecko úsilí kulturní a udělalo z Německa říši vnějšího pořádku, jak jsem to charakterisoval v „Nové Evropě.“

Následky popruštění se jeví nejen v politice, nýbrž i v německé filosofii, vědě, umění a ovšem i v theologii. Když v národě vedoucí mužové a stavy počínají spoléhat na moc a násilí, zakrňuje sympathie, lidé ztrácejí zájem, poznat city a myšlení svých bližních a dokonce lidí cizích, neboť stačí pro všecek styk s nimi státní mechanism, komando, pěst; přestává se volně myslit, vzniká učenost bez živých ideí.

To je výklad těm velikým omylům a chybám ně-

* Doklad toho pangermánského ztotožňování moci s násilím podává profesor Schäfer: Staat und Gesellschaft, 1922 (tedy ještě po válce); dovozuje, že právo je jen výrazem mocenských poměrů, zejména právo veřejné (str. 264); ale pod rukou se mu moc stává násilím: „Věc se nemá jinak, násilí a moc dovedou tvořit právo.“ (Str. 264.)

mecké historie a německého myšlení před válkou a za války; Bismarck a jeho násilnické zacházení s lidmi jemu blízkými je typem toho panovačného Prusa. Schematicky (to po předchozích výkladech je dovoleno) znázornil bych si vývoj takto:

Goethe - Kant - Friedrich Veliký

Hegel

Moltke - Bismarck - (Vilém II.) - Lagarde - Marx - Nietzsche.

V Hegelovi vidím synthesi Goethe a Kanta a anticipaci Bismarcka; přijal pruskou ideu státu, jakožto hlavního výrazu národnosti a vůbec celé společnosti, svým pantheismem a svou fantastikou tvoří přechod od Goethe a Kanta a jejich světovosti k pruství a jeho mechanismu, materialismu a násilnictví. Hegel nebyl původně nadarmo theologem – formuloval i po té stránce zásady pruské theokracie; Bismarck a Vilém stále hlásali Boha, ovšem boha pruského. Hegel svým „absolutním idealismem" sloužil autoritářství pruského státu, opustil humanitu a světovost Goetheovu a Kantovu a poskytl základ theoretickému a praktickému násilnictví. Bismarck a bismarckism úplně absorboval Goethea – pruský stát se stal neomylnickým vůdcem národa a jeho duchovního a kulturního úsilí.

Marx obrátil Hegelův pantheism a absolutní idealism, prošed filosofií Feuerbachovou („člověk je, co jí"), v materialism a přijal mechanism pruské organisačnosti a státnosti (všemohoucí centralisace), třebaže stát podřizuje poměrům hospodářským. Že ve světové válce němečtí marxisté přes svůj socialism a svoji revolučnost přijali bez kritiky pruskou politiku a byli tak dlouho spojeni s pangermány, vyplývá z té methodické a taktické příbuznosti. Nedemokratický názor o nutnosti velikých hospodářských celků odpovídá pruskému nad-

člověctví. Marx sám o slovanských národech nesoudil jinak než Treitschke nebo Lagarde.

Nietzsche se z isolovanosti solipsismu utekl k darwinistickému právu silnějšího – „blond dravec" založí panství nové aristokracie a církve zároveň; theokracie křesťanská bude nahrazena theokracií nadčlověka.

Protivu Goethe a Bismarcka, Kanta a Kruppa nepojímám ve smyslu parsistického dualismu – i v Goetheovi a v Kantovi by psycholog našel několik charakterových prvků pruského „realpolitika".

Správná německá disjunkce by byla Beethoven-Bismarck! V Beethovenovi vidím německého genia nijak nepopruštěného: jeho umělecké dílo má svůj původ v čistém pravém nadšení, jde ze srdce k srdci, jak to příležitostně Beethoven sám formuloval. Jeho Devátá Symfonie je hymnus lidskosti a demokracie – vzpomeňme, jak výmarského olympijce přímo vypeskoval, že vůči mocným tohoto světa nedovedl zachovat svou páteř nezkřivenu. A ten jedinečný „Fidelio"! Jen u Shakespeara nacházím podobně silnou lásku ženy a muže; v celé světové literatuře není příkladu tak silné a čisté lásky manželské – posud i nejlepší básníci se obírají jen romantickým stadiem lásky předmanželským. A v „Missa Solemnis" Beethoven podal své vroucí náboženské credo, náboženství moderního člověka, povznášejícího se ze zděděné církevní formy do výšin vytušených jen nejzralejšími duchy naší doby – Haydn arci mu vytýkal, třebaže přátelsky, že v Boha nevěří... K Beethovenovi bych přiřadil jeho velikého učitele Bacha a jeho náboženskou hudbu; ve filosofii bych uvedl Leibnize. Úsilí Leibnizovo o unii církví vyplývá přirozeně z jeho monadologické soustavy, z jeho základního pojmu všesvětové harmonie; pangermánští šovinisté snad by v té humanitní snaze viděli účinek

slovanské krve Leibnizovy. Já v Leibnizovi vidím pokračování v platonismu, třebaže se silnými již zárodky subjektivismu, Kantem a následníky přepjatého.

Lituju, že nejsem hudebně dost vzdělán, abych ducha německého vystopoval v té skvělé řadě velikých hudebníků – Bach, Haendl, Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven a j. (Schubert, Schumann). Ovšem hudebně bylo také pruství vyjádřeno – Richard Wagner je geniální synthesí dekadence a pruství.

Velikolepá, krásná a ušlechtilá německá hudba nezískala dost pevně srdce národů – popruštění působilo mocněji.

89

Německé myšlení po Kantovi a značně již Kantem dostalo se na scestí. Kant čelil jednostrannostem anglického empirismu a zejména Humeově skepsi jednostranným intelektualismem domněle čistého tvůrčího rozumu; sestrojil celou soustavu apriorních věčných pravd a zahájil tím všecku tu fantastiku německého subjektivismu (idealismu), vedoucího nutně k solipsistické osamocenosti a egoismu, aristokratickému individualismu a násilnickému nadčlověctví; Kant proti skepsi, vzniklé z odporu proti theologii a metafysice, konec konců – i v tom podle Humeova příkladu – vrátil se k ethice a vybudoval názor na svět celou podstatou mravní, ale jeho následníci se chytli jeho subjektivismu a pod jménem rozličných idealismů oddali se libovolné konstrukci celého světa.

Tento metafysický titanism nutně vedl německé subjektivisty k mravní osamocenosti; fantastika Fichteova a Schellingova zrodila nihilism a pesimism Schopenhauerův; titanové se zlobí, ironisují – a zloba s ironií

a titanství jsou contradictio in adjecto – a na konec zoufají. Hegel a Feuerbach hledají útočiště u státní policie a v materialismu, jímž unikají metafysické fantastice; podřizují se pruskému kaprálství, jemuž již Kant svým kategorickým imperativem dal silný výraz. Německé university se staly duchovními kasárnami tohoto filosofického absolutismu, vrcholícího v idei pruského státu a králství, Heglem zbožněného; Hegel státnímu absolutismu pod titulem dialektiky a evoluce vybudoval macchiavellism, založený na neuznávání principu contradictionis. Právo se odvozuje z moci a násilí. Nietzsche jako Schopenhauer zavrhují tento vývoj, ale jen ve slovech, ve skutečnosti právě Nietzsche se stal filosofickým hlasatelem hohenzollerských parvenuů a pangermánského absolutismu.

Hegel neprohlásil pouze neomylnost státu, nýbrž samospasitelnost války a militarismu; Lagarde a jeho stoupenci koncipovali pak filosofii a politiku pangermanismu, a ta byla ve Francii poražena; s pruskými regimenty padla filosofie, hlásající: vyhubit ty Poláky (v. Hartmann), rozbít ty tvrdé lebky Čechů (Mommsen), zkrušit ty dekadentní Francouze a zpupné Angličany a t. d. – pruský pangermanism válkou byl vyvrácen. Na otázku: Goethe či Bismarck, Výmar či Postupim, dala válka odpověď.

Zavrhuje jednostrannosti německého myšlení, Kantem zahájeného, neříkám, že německá filosofie, německé myšlení všecko je pochybené, neříkám, že je slabé, povrchní, nezajímavé; ne, je to filosofie zajímavá a hluboká, ale hluboká proto, že nemohla být a nebyla volná. Je to scholastika jak středověká, daná hotovým, napřed stanoveným oficiálním kredem. Jako pruský stát a prusství vůbec, i německá filosofie, německý idealism je absolutistický, násilnický, nepra-

divý, zaměňující velikost svobodné, spojující lidskosti s kolosální a svého rodu grandiosní stavbou babylonské věže.

90

Rozpor: Goethe-Bismarck jsem procítil ve svém vlastním vývoji velmi silně. Od střední školy jsem byl na německých školách, psal jsem a publikoval řadu svých prací německy a znal jsem německou literaturu dobře; přirozeně mně byla přístupnější než literatury ostatní. A Goethe se stal jedním z mých prvých a hlavních literárních učitelů; vedle Goethe jsem pěstoval Lessinga, Herdera a ještě trochu Immermanna. Schillera jsem měl rád více jako člověka a charakter, raději než Goethe, ale jako básníku – umělci a mysliteli dával jsem přednost Goetheovi. Jeho bezměrný egoism je zlatým mostem k pruskému pangermánství. Již z těchto jmen je vidno, že jsem německou romantiku, které jsem se ovšem nemohl vyhnout, nepřijímal podobně jako romantiku francouzskou, a proč mi nebyla hlavním kulturním prvkem, spíše prvkem přechodním; také mě její úsilí restaurační a dokonce reakční odpuzovalo.

Literaturu novější jsem stopoval, četl jsem dost a zejména jsem divadlem studoval vývoj dramatu, ale novější literatura anglická a francouzská byla mně životnější; je v nich pro moderního člověka více.

Z Goethe jsem měl pro všecky literatury – také pro naši – to měřítko, jež ustanovil svým požadavkem a programem literatury světové; a jeho hlavní dílo – Faust – podávalo svou pravdivou analysí moderního člověka, a zvláště člověka německého, svým následníkům v Německu a všude hlavní a vedoucí úkol: faustism překonat. Překonat umělecky, co filosoficky chtěl Kant,

překonat skepsi, subjektivism, pesimism a ironii, překonat násilnické nadčlověctví. (Slovo „Uebermensch" je asi od Goethe nebo jím ustálené.)

Němečtí literární kritikové datují moderní literaturu od Hebbela, a právem. Hebbel analysuje poměry porevoluční, vyrůstá v době reakce a prozírá ji; podlehl jí potud, že příliš hegelovsky přeceňuje stát, jemuž se individuum – zbytečně – obětuje; stát pojímá právě hegelovsky a proto nesympathisuje ani s revolucí (1848), ačkoli sám proti tehdejší společnosti silně revoltuje – ovšem se cítí v jeho revoltě jakási nerozhodnost. Dobře postihuje sociální problémy doby a mravního přelomu, který se děje v aristokratické i buržoasní společnosti; mnoho přemýšlí o sebevraždě; problém ženy a jejího poměru k muži, problém lásky, předvádí nám v rozmanitých formách. Ale právě tu se jeví ta zvláštní nerozhodnost: odmítá starý názor na ženu, ale zároveň se bojí, aby neupadl do extrému hnutí emancipačního.

Ta nerozhodnost je ovšem údělem přechodné doby a jeví se na Hebbelovi nejen v názorech, nýbrž i na jeho umění. Je rozhodný dramatik, dramatický realista, ale má ještě značný prvek romantiky; libuje si přímo ve všem nezvyklém, v problematickém. Charakterisuje ho, jak postavám historickým (Judith) dává nový smysl a výklad. Umělecká nerozhodnost se postřehuje na jeho lyrice; podává verše, ale není v nich pravé lyrické poesie, příliš mnoho reflexe. Nedá se v tom srovnat s Goethem. Vůbec mne zajímal poměr Hebbelův ke Goetheovi; předně tím, jak titanism, řekl bych zestátnil, podávaje nám Holofernesa, Herodesa a t. d. Názor úzký, hrubý, řekl bych pruský. Co do formy, zdá se mi, napodobil Goethe, aspoň se ve svých pozdějších dramatech přibližoval umělecky Ifigenii, klasicism.

Hebbelem jsem se zabýval poměrně mnoho také tím,

že žil ve Vídni, kde jsem našel ještě čerstvé památky jeho působení. Zdálo se mi, že se právě na tomto Němci ze severu dá vystopovat neblahý vliv Rakouska – Vídně. Ve Vídni jsem byl přiveden divadlem k rakouským básníkům, zejména ke Grillparzerovi: na něm lze studovat metternichovské Rakousko a jeho osudný vliv na veliké lidi – ostatně i na našem německém krajanovi Stifterovi. Autobiografie Grillparzerova je dokument usvědčující. To Rakousko jsem viděl i v Raimundovi, Bauernfeldovi a Anzengruberovi – vídeňáctví v Nestroyovi. Všichni psali s rakouskými okovy na rukách. Grillparzer cítil Vídeň jako Capuu duchů, a Anzengruberovi Rakousko bylo těch duchů vrahem.

Z rakouských básníků mě poutal velmi Lenau, zvláště jak zpracoval Fausta. Zajímalo mě na rakouských básnících, jak je vábila dramatická themata česká. (U nás proti Grillparzerovi a Hebbelovi se polemisovalo.) Pozornost vzbuzoval svými dekadentními eposy Hammerling.

Rozumí se samo sebou, že jsem četl romány Gutzkowa, Spielhagena a pod., v té době rozšířené. Jistou zálibu jsem našel na A. Sternovi a jeho pozdějších románech, v nichž případně kritisuje popruštělé nové Německo po roce 1870 a jeho bezideálnost. Rád jsem měl t. zv. realisty O. Ludwiga, H. Kurze; ale G. Freytag se mi nelíbil.

Heine mne hodně zajímal, ale více politicky. Připojil bych zde i Boerne a mladoněmecké radikály vůbec.

Nepodávám ovšem přehled novější německé literatury, charakterisuji jen zhruba svůj poměr k ní. Pod pruským a habsburským absolutismem, zejména za Metternichova režimu po revoluci, nevyvinula se literatura volná, osvobozující; nejsilnější talenty podléhaly reakci (Hebbel) nebo jí byly zlomeny (Grillparzer); menším nespokojencům stačily příliš často scholastické

protesty a revoluce à la Stirner a Nietzsche; Heine se uchýlil do Francie, R. Wagner se smířil s imperialismem a jeho vnějším leskem. Dokonce pak pozdější literatura přijímala příliš hladce nový a nejnovější kurs, nebo se krčila v apolitickém ústraní – pruská vítězství oslňovala.

Přepjatosti, nevkusy německého naturalismu a pak dekadentismu, moderny, symbolismu a jakkoli se označují ty literární kategorie, nesouvislosti impresionismu a dokonce slabošské velikášství t. zv. expresionismu odpovídají mravní krisi a úpadku nové společnosti po roce 1870. Tu novou německou literaturu jsem stopoval už v Praze; stálé srovnávání s naší tvorbou českou a s literaturami Francouzů, Angličanů a Američanů, Skandinávců a Rusů přesvědčovaly mne o skutečné krisi německé kultury, o její rozlomenosti, nedostatečnosti, slabosti. Odsud ty přílišné vlivy Skandinávců, Rusů a Francouzů; k tomu stále pokusy o návrat k starším, zejména ke Goetheovi. G. Hauptmann je mně representantem toho slabo-silného úsilí. Dobrou analysi těchto německých Dětí svých německých Otců podává již Wassermann ve svých předválečných románech (Die Masken Erwin Reiners), nebo teď jeden z expresionistických vůdců Edschmid.

Expresionism je právě po výtce německý; je to německý subjektivism a proto už napřed odsouzen. Expresionisté nejsou než mluvčími kantismu, resp. novokantismu a subjektivismu à la Nietzsche. Expresionista, jak nám ho líčí Bahr, svět tvoří; a expresionistický básník a kritik Paulsen (sotva náhoda, že je synem kantovce Paulsena) nám vykládá, že prý básník v sobě má hotové formy (terminus Kantův), svět mu dává jen zrnka, z nichž v duši vyrůstají stromy a celý svět. Tedy subjektivism se vší svou absurdní násilností. Paulsen

správně říká, že expresionism je svou podstatou německý.

A nekřivdím Němcům, pravím-li, že jejich literatura za války byla hrubě nejšovinističtější, kvantitativně a kvalitativně docela jako německá publicistika a žurnalistika, ženoucí – v Berlíně nejinak než ve Vídni a Budapešti – do války. Stilgebauer (četl jsem ho v anglickém překladě), pak Unruh a málo jiných byli výjimkou, jakou representovali Foerster, Schücking, Nippold, Grelling a jiní.

Z podrobností uvedu, že jsem schválně stopoval školu alsasko-lotrinskou, zajímalo mne, jak se v nich (na př. u Flake) jeví vliv francouzských sousedů – divná kombinace pařížské dekadence s učeností „privatdozenta".

91

Ve své prvé práci „Sebevražda společenským hromadným zjevem moderní civilisace" (1881) pokusil jsem se o výklad překvapujícího a strašného faktu, že v nové době, od konce XVIII. století počínajíc, všude v Evropě a v Americe, a právě u národů vzdělanějších a nejvzdělanějších, přibývá počtu sebevražd; a to již do té míry, že třeba mluvit o sebevražednosti jakožto pathologickém stavu moderní společnosti. Tato sebevražednost moderního člověka souvisí s přibývající psychosností.

Podrobnou analysí příčin a motivů jednotlivých sebevražd byl jsem doveden k poznání, že hlavní disponující a často rozhodující příčinou sebevraždy je zeslabení charakteru ztrátou náboženství. V historické perspektivě se jeví moderní sebevražednost a psychosnost jako výsledek přechodnosti a nehotovosti nového názoru na svět a nedostatečné organisace společnosti na něm spočívající.

Středověká theokracie katolická upevnila v celém křesťanském světě jednotný názor na svět a odpovídající mu režim mravní a politický; ale katolická theokracie v nové době – a tím je novou! – upadala a upadá: revoluce vědecká, filosofická a umělecká, revoluce náboženská, revoluce politická a sociální charakterisují přechod od středověku. Hume a Kant, skepse a pokus o překonání skepse, jsou oba mluvčími nové doby. A doba je zřejmě přechodní, stadium duchovní a mravní anarchie: ustálená, obecně uznaná autorita církevní padla a musila padnout svým absolutismem, předčasným, umělým a násilným ustavením všeobecného názoru na svět a režimu politického. Proti tomu duchovnímu absolutismu povstala revoluce na celé čáře, v církvi samé i mimo církev. Všeobecný consensus, katolicita, katolicita trvalá nemůže být diktována, vynucena, musí být zjednána svobodnou dohodou na základě zkušenosti a rozumu. Proti neomylnictví, absolutismu a inkvisitorství člověk se vzepjal a revoltoval; vyvinul se revoluční, přepjatý individualism a subjektivism, vedoucí k solipsismu a egocentrismu, t. j. k duchovnímu a mravnímu osamocení, k obecné anarchii na místě dřívější katolicity: skepse, kritičnost, ironie, negace a nevěra zatlačily víru a věřivost, člověk se stal neklidným, nestálým, těkavým, nervosním; při značné energii, často umělo stupňované, upadal v utopism, při stálém hledání a podnikání byl zklamán a opět zklamáván; idealista se vrhl v požitkářství, ale nenacházel uspokojení; i šířil se pesimism nejen theoretický, nýbrž i praktický – neradostnost a nespokojenost, zloba a zoufání a odsud únava, nervosnost, psychosnost a sebevražednost.

Moderní společnost psychofysicky posuzována, je pathologicky rozdrážděná, rozdrásaná, rozpolcená – právě v přechodu a v přerodu; v počtu sebevražd nacházím

přímo arithmetické měřítko této chorobnosti duševní, mravní a fysiologické zároveň. Číslice sebevražd dosahuje teď v Evropě a Americe ročně kolem 100.000! Charakteristický je vzrůstající počet sebevražd dětí. Spočítejme oběti sebevražednosti pro ty, na něž působí jen veliké číslice, za deset, padesát let: milion, pět milionů! A to se hrozíme statistiky válek a třeba i války světové? Je zoufání nad sebou a životem a sebevražda i jen jednoho dítěte méně tragická a pro život člověka a kulturních národů méně významná než oběti války? A jaká je to společnost, jaká je její organisace, jaký je její mravní stav, když to klidně a lhostejně snáší?

Pro úplnější rozbor problému sebevraždy a sebevražednosti odkazuju na svou práci.

Psychologicky je protivou sebevraždy a sebevražednosti vražda a vražednost; sebevražda je násilím duše obrácené do sebe a v sobě egocentricky se subjektivující, vražda je násilím duše ze sebe ven, abnormální objektivací. Subjektivistický individualism, stupňující se v solipsism a titanskou bohorovnost, je člověku nesnesitelný — na konec znásilňuje buď sebe nebo bližního: sebevražda a vražda jsou vystupňováním tohoto násilnictví.

Novodobý militarism, zejména pruský, je vědeckým a filosofickým systémem objektivace, násilnickým unikáním chorobné subjektivnosti a sebevražednosti. Pravím, militarism moderní; neboť bojovnost divocha, barbara a ještě středověkého rytíře a žoldnéře je psychologicky a mravně docela něco jiného než vědecky promyšlená militaristická soustava moderního absolutistického státu, divoch a barbar bojuje z původní divokosti, panovačnosti, z nouze, hladu, — ve světové válce byli v zákopech žáci Rousseauovi a Kantovi, Goetheovi a Herderovi, Byronovi a Mussetovi. Jestliže

Sombart velebí německý militarism v duchu Heglově a pyšní se Fausty a Zarathustry bojujícími v zákopech, nepochopil, jak krvavě odsoudil německou a evropskou civilisaci! Válčení těchto moderních civilisovaných lidí je právě násilnickým unikáním z úzkostí, prýštících z nadčlověčského „Já“; proto právě inteligenti nebyli co do bojovnosti zastíněni venkovany a dělníky, naopak inteligence byla ve válce vedoucí. (To jsem si po prvé plně uvědomil pozorováním srbské inteligence v balkánských válkách; v srbské armádě v mase selské inteligent, důstojník, nápadněji vyniká, podobně v ruské.) V moderní válce sokové nestojí proti sobě oko v oko, není to již boj, jak býval, nýbrž ničí se na vzdálenost, abstraktně, protivník nevidí protivníka, zabíjí se z idee a v idei – německý idealism přeložený do kruppovštiny. Proto i válka obranná, mravně jediné přípustná, stává se nesympathickou, a výchova vojáka a vojska demokratického je tak těžkým úkolem demokracie: voják uvědoměle oddaný jen obraně, ne násilnickému podmaňování a výboji, a přece udatný a k oběti života odhodlaný. Militarism a válka moderní je přírodní stav Rousseauem požadovaný, je Comteův návrat z positivismu do fetišismu, je touha romantiků po životě nerozumovém, animálním, vegetativním. Ani veliký theoretik moderní demokracie, ani zakladatel positivismu, ani romantikové nepostřehli, že přírodní stav, fetišism a animálnost znamenají barbarskou vražednost a bellum omnium contra omnes. Člověk přírodní nezná sebevraždy z moderní unavenosti, nervosnosti a z taedia vitae, zavraždí se leda v ojedinělých případech ze zlosti nad zneuctěním nebo nezdarem své energie vůbec; moderní člověk trpí sebevražedností chorobnou z neenergie, z umdlenosti, z úzkosti, prýštící z duchovní a mravní osamocenosti, z neplodného veli-

kášství, z nadčlověctví. Militarism je pokusem toho nadčlověka, uniknout té své chorobě, ale není to než stupňováním choroby. Národ myslitelů a filosofů má největší počet sebevražd, má nejdokonalejší militarism a způsobil světovou válku.

Z psychologické protivy sebevraždy a vraždy je pochopitelné, že za války počet sebevražd všude klesá, zejména v zemích vítězných; pozornost se soustřeďuje na boj, lidé se tím objektivisují.

Domnívám se, že spojení moderní sebevražednosti s pruským militarismem je správné, správným vystižením psychologie moderního člověka. Rozmysleme si věc ještě jednou.

Válka světová byla válkou národů. Nestály proti sobě staré stálé armády, nýbrž armády nové, vzniklé obecnou vojenskou povinností, armády hlavně reservní, proti sobě stály národy. Vojáků svým životním povoláním stálo proti sobě málo; ovšem že císařové a vojevůdcové byli ještě vojáky, jak se říká, starého zrna, také část mužstva. Tím však, že světovou válku vedly masy, měla tato válka zvláštní ráz, uplatnily se v ní vlastnosti válčících národů. Charakter války závisí na charakteru vojáků. Jestliže válka, jak se nám říká od pacifistů, uvolnila všecky zlé pudy, zlobu, záští a vražednost, tož tyto vlastnosti jistě nevznikly teprve ve válce, nýbrž charakterisovaly národy již před válkou; ďáblové roku 1914 nebyli roku 1913 anděly. Světová válka měla, jak řečeno, ráz abstraktní, vědecký, sokové nestáli proti sobě tváří v tvář, nebylo války pohybové, nýbrž posiční, lidé se ubíjeli, aniž se viděli. Převaha vědecké industrie válečné a matematické užití velikých mas na konec přineslo vítězství. V zákopech byli, jak jsme slyšeli od německého profesora, Faustové a Zarathustrové; byli, a vedle nich byli i Rollové a Octavové, Manfre-

dové, Ivanové a Levinové. Avšak také Aljošové. Kdyby bylo místa, studie srovnávající spisovatele ve válce padlé potvrdila by toto rozpoznání; Péguym počínajíc lze napočítat desítky a desítky francouzských, německých, anglických a j. spisovatelů. Analyse literatury za války dosvědčila by nám totéž.

Poválečná literatura vojenských spisovatelů, přemýšlejících o válce a jejím významu filosoficky, přesvědčivě ukazuje, že ve válce, už tím, že tak dlouho trvala, rozhodoval celkový stav mravní a nikoliv vojenský výcvik a dovednost vojevůdců; bojovali lidé moderní – ti Faustové a jejich četní potomci.

Myslím, že tento mravní význam světové války jako úsilí o objektivaci z upřílišeného subjektivismu dostatečně vyniká; válka a způsob válčení vyrostly z toho mravního a duchovního stavu moderního člověka a celé jeho kultury, jak jsem jej stručně charakterisoval. Novodobý rozpor objektivace a subjektivace, jevící se v literatuře a filosofii, protože v životě, je vleklý dějinný proces a projevil se právě také ve válce a zvláště jejím dlouhým trváním. Tím má světová válka ráz zvláštní a charakteristický, že byla tak vleklá, tak obecná.

V kapitole o Švýcarsku jsem načrtl stinné a černé stránky války a řekl jsem své mínění o vině na válce. Zde třeba uznat dobré vlastnosti bojujících; právě dlouhým trváním války na obou stranách bojujících projevila se mravní síla, duch rekovný, vytrvalost a obětivost. Válka ukázala, co moderní člověk dovede a co by dovedl, kdyby se zhostil panovačnosti a nepotlačoval by v sobě vrozenou každému člověku sympathii ke svým bližním. Musil by ovšem překonat všecek ten moderní titanism a egoism chorobného subjektivismu a individualismu. A právě to nadčlověctví končí sebevraždou a válkou.

Německý historik Lamprecht, ospravedlňující Němce ve válce tak nadšeně a energicky, mimoděk potvrzuje moji analysi. Ve své historii nejnovějšího Německa, napsané před válkou (Zur jüngsten deutschen Vergangenheit, 1904), charakterisuje dobu správně jakožto epochu nervosní podrážděnosti (utvořil si slovo: Reizsamkeit) a uvádí nejen Viléma, nýbrž i Bismarcka jako typy té nervosity. De facto, německý nadčlověk, titan, je nervosní a hledá buď smrt nebo válku jako rozčilení akutní proti rozčilení chronickému.

To se týká národů všech, ale v prvé řadě národa německého; jeho filosofové a umělci, jeho duchovní pracovníci vůbec vypěstili subjektivism a individualism až k absurdnímu solipsismu a jeho mravním důsledkům. Nietzscheův nadčlověk, darwinisticky konstruovaný dravec, je lékem proti absurdnosti a nelidskosti solipsismu. Ve své duchovní osamocenosti němečtí filosofové a vědcové, historikové a politikové prohlašovali německou civilisaci a kulturu za vrchol lidského vývoje, a ve jménu této samozvané povýšenosti hlásal pruský pangermanism právo výboje a právo vůbec podřizoval moci a násilí. Pruský stát, jeho vojsko a bojovnost, stával se protilékem proti chorobnému subjektivismu; pruský pangermanism zavinil světovou válku, je za ni mravně odpovědný, třebaže režim rakousko-uherský je spoluvinen a v jistém smyslu více vinen. Národ filosofů a myslitelů, národ Kantův a Goetheův, osobující si úkol světlonoše, nemohl bez falše akceptovat nečestnou a krátkozrakou politiku degenerovaných Habsburků a nesměl hledat východisko ze slepé ulice své jednostranně vypěstěné vzdělanosti válkou. Corruptio optimi pessima.

Problémem sebevraždy a vraždy se obírají básníci myslitelé již dávno a intensivně, od Rousseaua a Goethe až po naše dny; moderní statistikové, sociologové a psychiatrové věnovali se těmto problémům t. zv. statistiky morální dost pilně, ale evropská společnost si váhy problému stále ještě neuvědomuje. Vidět to i z toho, jak literární kritikové nedovedli plně pochopit hlavní obsah svých velikých myslitelů. Již Rousseauův Saint-Preux je prvý znatelný typus nadčlověka, a Rousseau nám ukazuje jeho mravní nemoc, která ho dohání k sebevraždě; ale Rousseau si s tímto posledním útočištěm filosofické rozpolcenosti ještě jen zahrává. Goetheův plnokrevný nadčlověk (Goethe vyznává, že sám se dostal do téže nálady)je přiveden k jedu, jen šťastnou náhodou velikonoční zvony vševědoucího nespokojence zachraňují. Werther již nebyl zachráněn a končí svou romantickou chorobnost smrtí. Za porevoluční Francouze Musset analysuje „nemoc století“; jeho hrdina bohovrah Rolla je stejně nakonec doveden k sebevraždě. Za Angličany analysuje moderní nemoc Byron (Manfred!). Od Rusů od Puškinova Oněgina počínajíc až do Tolstého Levina máme přímo krutou analysi inteligentské rozervanosti; Dostojevskij tu analysi vystupňoval realistickou neúprosností a podává svou diagnosu v typech drastické brutálnosti. V stručném náčrtu: „Rozsudek“ pokusil se o syllogism sebevražedné moderní logiky. U Skandinávců máme Jacobsena, Garborga a vlastně všecky ostatní po Strindberga; všichni analysují ty moderní „umdlené duše“ a analysují je ovšem na sobě. A ti nejmladší a nejmodernější? Uvedený Wassermann mladé generaci ukazuje, jak je bez piety, jak ztotožňuje svobodu s drzostí, bezbožnost s bezbojácností, požívačnost se silou — tito

odpůrcové buržoasní úzkosti nebojí se ničeho než bacilů, jsou bez lásky, bez předsudků, ale i bez srdce. Jeho rek končí, rozumí se, sebevraždou. Patrno, že Wassermann zná svého Dostojevského, jak ho zná i Edschmid, když expresionism a moderního ducha charakterisuje jako cvrčkový boj proti Bohu, vedoucí nutně k obratu a regeneraci pod hesly: Láska, Bůh, Spravedlnost...

Problém vraždy máme již u Goethe: Markétčin bratr padá mečem Faustovým; a co znamená ještě v II. dílu Fausta násilné odstranění stařičké dvojice Filemona s Baucis?! V novější německé literatuře probírá se problém vraždy a sebevraždy Hebbelem a mn. j.

Za Francouze další stadium nemoci s této stránky analysuje Musset v Octavovi – jen křížek na hrudi jeho milenky uchránil bohovraha od vraždy, jak Fausta velikonoční zvony zachránily před sebevraždou. Byron analysuje bratrovraha Kaina, Dostojevskij otcovraha.

Problém vraždy, vraždy filosofické, charakterističkým způsobem se rozbíral hlavně v literatuře ruské; v obrysech jsem na to již ukázal v posavadní části svých prací o Rusku. Dostojevskij analysuje duši mladíka studenta (Raskolnikov), rozežranou evropskou, hlavně německou filosofií nadčlověckosti; ruský Napoleon končí vraždou nepatrné stařeny, „vši" – prostitutka ho přivede k evangeliu. A nadčlověcký velefilosof Ivan Karamazov končí sugescí otcovraždy bratru Smerdjakovi – krutěji, a jak jsem řekl, brutálněji nelze moderního inteligenta-filosofa bičovat. Bourgetův „Žák" vedle toho je vrahem salonním.

Mně samému se problém vraždy a vražednosti vnucoval při analysi moderní revolučnosti a teroristického anarchismu, právě ruského.

Potvrzení této analyse světové války shledávám v zesíleném náboženském probuzení za války a po válce; moderní sebevražednost je způsobena konec konců úpadkem náboženství, duchovní a mravní autority. Když se teď z tak mnohých a vážných stran volá po náboženském obrození, lze předpokládat, že si lidé – aspoň význačná část – uvědomují zvláštní mravní stav evropské společnosti, z níž se světová válka vyvinula. Tak jsme se všude a všichni vypínali svým pokrokem, překonáním středověku atd. – a takové fiasko toho pokroku, takový úpadek vzdělaných národů do Rousseauova přírodního stavu – ovšem, Rousseaua přijali s otevřenou náručí, on právě je otcem, jistě prvým mluvčím moderního člověka...

Pozoroval jsem za války ve všech zemích, kde jsem byl, hnutí náboženské, vyvolané válkou, a stopoval jsem jeho projevy praktické a literární; pozoroval jsem všude vojáky, vídal jsem občas také raněné, poučoval jsem se o vlivu vojenských duchovních a srovnával jej s vlivem lékařů, ošetřovatelek a osob neduchovních vůbec na vojáky, na raněné a umírající, stopuji náboženský vývoj poválečný: ze všeho mám dojem, že je touha po náboženství, ale že náboženství církevní mělo a má vliv menší, než se tvrdívá. Pozoroval jsem blíže naše legionáře na Rusku: projevilo se jakési hnutí přestupováním k pravoslaví, ale to brzy minulo, neboť bylo více politické než náboženské; potkal jsem však mnohé vojáky, kteří svým osudem a událostmi válečnými dovedeni byli k náboženskému přemyšlování a cítění, ale jen nepatrná menšina uspokojovala se náboženstvím církevním.

Mluví-li se o náboženství, musí se přesněji určit, míní-li se náboženství positivní, církevní, oficiální či

mimocírkevní a jaké; problém je příliš složitý, aby se dal náležitě označit a charakterisovat jedním heslem.

I po válce a stále si musíme klást otázku: stačí náboženství církevní a do jaké míry? Proč vůbec církve a jejich náboženství upadla, proč se lidé – v prvé řadě inteligence, avšak už také masy – od církví odvracejí, proč jim nestačí? Proč středověký theokratism a jeho společenská organisace padá? Vždyť právě světovou válkou tři nejstarší theokracie – Rakousko, Rusko, Prusko – padly! Katolicism nespasil Rakouska-Uherska, pravoslaví nespasilo Ruska, lutherství nespasilo Pruska. Katolicism, pravoslaví, lutherství válce nezabránily, jak vůbec nezabránily vzniku a vývoji toho celkového mravního stavu, z něhož válka vznikla; a přece církev středověká a pak i církve nové byly absolutní, duchovní autoritou celé společnosti a ve spojení se státem i autoritou světskou: jak se stalo, že církve svůj vliv ztratily?

Běží o ten veliký rozpor mezi církvemi a moderním myšlením, cítěním a úsilím (filosofií, vědou, mravními a politickými ideály, uměním – zkrátka celou moderní kulturou) a jak jej odčinit. Říci, že moderní člověk svou pýchou a t. d. zbloudil a že se tedy musí kajícně navrátit – tento recept orthodoxních theologů usvědčuje se již tím, že se podává staletí a bezvýsledně. Po veliké revoluci a napoleonských válkách nastala restaurace starého režimu a také církevního náboženství, ale nepřinesla skutečné nápravy, vznikly myšlenkové a politické revoluce nové a opět nové, vznikla revoluce z války světové: jakás takás restaurace po světové revoluci a válce také by nepřinesla nápravy.

Pamatujme na různé prvky a rozličné složky náboženství: Názory o transcendentnu, zejména problém Boha a Nesmrtnosti a vůbec učení theologie, po případě metafysiky; kult, zvláště procítění poměru člověka

k Bohu a Světu: ten poměr se často pojímá mysticky, církevní organisace a autorita (kněžství, hierokracie = theokracie); mravnost jakožto poměr člověka k člověku vedle poměru k Bohu a Světu a s tímto poměrem. Pojem náboženství se ztotožňuje s pojmem víry, víry, jak se říká, dětinné, a tato víra se klade proti poznání rozumovému, kritickému, vědeckému, theologie se klade proti filosofii (metafysice); náboženství zaručuje věřícímu proti deterministické vědě a proti vědecké filosofii indeterministickou víru v zázraky; náboženství se vůbec ztotožňuje s mystikou, věří se v možnost přímého spojení věřícího s Bohem a transcendentním světem vůbec a toto mystické spojení se klade nad mravnost.

Co tedy chceme, mluvíme-li o potřebě náboženství a skládáme-li v ně své naděje? Chceme návrat k učení a náboženství církve? Církví? Které? Návrat úplný — filosofická Canossa? Jestliže se revolucí a válkou náboženství zesílilo: zesílila se mravnost, mravnost osobní a společenská? Přece se dost obecně a ve všech zemích žaluje na znemravnění, způsobené válkou; a neukazuje se pouze na ty rozmanité zbohatlíky, nýbrž na velmi rozšířenou zhýralost, nepracovitost, nepoctivost atd., ukazuje se na pokles mravnosti mládeže — jestliže mravnost je důležitá složka náboženství (a to jistě je), tož nelze tak jednoduše říci, že válkou náboženství bylo zesíleno. Pozoroval jsem a pozoruju, že mnoho lidí, i vědecky vzdělaných, propadá rozličným formám mysticismu, spiritismu a okultismu vůbec; je žádoucí takové zesílení náboženství? Chci jen říci — v otázce náboženské stojíme po válce, kde jsme stáli před válkou.

Krise moderního člověka je obecná, je to krise celého člověka, všeho duchovního života; celý moderní život, všecky instituce, názor na svět a na život vyžadují revise; vnitřní nejednotnost, rozpolcenost moderního člo-

věka a jeho života, rozpolcenost, nejednotnost společnosti a obecná duchovní anarchie, spor přítomnosti s minulostí, dětí a otců, boj církví s vědou, filosofií, uměním a státem proniká celou moderní kulturou. Hledáme každý odpočinutí duši své – jak a kde je najdeme? V úsilí o duchovní svobodu upadli mnozí v upřílišený individualism a subjektivism, a odsud ta duchovní a mravní osamocenost; mnozí se oddali materialismu a mechanismu; snad všichni jsme jednostranně pěstili intelektualism a zapomínali na harmonické pěstění všech duševních a tělesných sil a vlastností; proti církvím a náboženství vůbec velmi mnozí se spokojovali skepsí a negací, chytali se revolučního politicismu; ačkoli se přesvědčovali, že trvalá organisace společnosti není možná bez souhlasu aspoň v hlavních názorech o životě; lidé revoltovali proti kázni církevní, ale otročili stranám, straničkám a frakcím; žádat mravnost a mravní kázeň prohlašováno za starosvětské morálkaření, a zbožnost a život náboženský odsuzovány jako pověra. Skepse, umdlenost z rozervanosti, neklid, nespokojenost, pesimism, zloba, zoufání, končící sebevražedností, militarismem, válčením – toť stíny moderního života, moderního člověka – nadčlověka.

Situace poválečná přivedla mnohé k přesvědčení, že Evropa, civilisovaní národové jsou v úpadku, úpadku definitivním. Před válkou pangermáni často hlásali úpadek národů románských, najmě Francouzů, teď němečtí filosofové dějin (Spengler!) připouštějí také úpadek Němců a celého Západu. Někteří pak očekávají spásu od východu ruského nebo ještě dalšího, třebaže Rusko samo ve válce stejně upadlo jak Německo a Rakousko; jistě je pro německou literaturu charakteristické, jak v ní zesílil vliv ruský. Tento vliv pozorovat teď i ve Francii, Anglii, Americe.

Nevěřím v obecnou a definitivní degeneraci a dekadenci: prožíváme válkou v krisi chronické krisi akutní. Na té krisi nejsme vinni jen my, nýbrž i naši předkové – nemohli jsme, co nám zanechali, nechávat bez změny; ale měníce své dědictví chybili jsme a chybovali vždy znova. Avšak poctivé doznání chyby je počátkem nápravy.

Válka a její hrůzy nás všecky rozčilily – stojíme bezmocně před ohromnou historickou záhadou, před událostí, jaké v dějinách lidstva ještě nebylo. Avšak rozčilení není program. Potřebujeme klidné, upřímné analyse a kritiky naší kultury a všech jejích prvků a musíme se odhodlat ke koncentrické nápravě ve všech oborech myšlení a jednání. Je již u všech vzdělaných národů myslících lidí dost, aby se o tuto reformu vzali spojenými silami.

91

Krisi moderního člověka, evropské civilisace a kultury, kterou jsem se snažil postihnout psychologicky a sociologicky, pokusíme se promítnout v historickém vývoji i po stránce politické.

Boj Centrálních Mocností se spojenci byl bojem theokracie s demokracií, theokracie ovšem seslabené a vlastně umírající. V hlavě Centrálních Mocností stálo Prusko, v nové době s programem Bismarckovým, nejdovednější a nejdůslednější ochránce starého středověkého režimu politického a církevního. Politická idea Německa, Pruskem vedeného a popruštěného, vrcholí v programu pruského království, na lidu nezávislého, které Bismarck postavil proti modernímu parlamentarismu a demokracii; císař Vilém sám se prohlašuje přímo za nástroj boží, oficiální titul „z boží milosti“ dostává protidemokratický smysl a platnost. Proti demokratickému: „z lidu lidem pro lid“ stojí „králem z Boží milosti“

Tento absolutism je pokračováním středověkého imperia. Toto imperium, svěřené Římem německému národu, bylo spravováno věrnými Habsburky, kteří v náboženské a politické revoluci reformace provedli násilnou protireformaci. Prusko přijalo protestantism a konkurovalo s Rakouskem o prvenství v Německu, až konečně Rakousko z Německa vytísnilo, ale přes to se samo ujalo římského imperia, císařství. Je to jedna z mnohých zvráceností historie (ale historie, toť právě lidé), že v imperialismu katolickém, nadnárodním, právě katolickém, pokračuje stát protestantský a národní, a že katolický stát, stojící v čele katolického imperia, zříká se tohoto císařství a prohlašuje se za císaře světského, přijímaje podřízenou roli německé avantgardy na Východ. Odsud všecka ta nesmyslná politika v nové době, jak Rakouska, tak Pruska.

Pruské Německo katolickou ideu katolického římského imperia převrátilo na ideu pohansko-římskou a národní; svůj násilnický Drang nach Osten rozšířilo pangermánskou filosofií na program obecnější, totiž na opanování starého světa Evropy, Asie, Afriky (koloniální politika – spojenství s upadajícím Tureckem).

Pod tlakem hospodářsky a politicky silného Pruska, po pokusech o spolek trojcísařský, založen Trojspolek. V něm Italie neměla organického postavení; Trojspolek znamenal opanování Rakouska-Uherska Německem. Je charakteristické, že tyto začátky Trojspolku začal Bismarck s Maďary, s Andrássym (vzpomněl jsem toho faktu, mluvě o maďarské propagandě v Americe); maďarský stát, jak na to ukazovali rakouští a zejména katoličtí politikové, byl v rukách kalvinistů (Tisza!) a svobodných zednářů, a proto se přičlenění Uherska k Prusku nevymyká falešným základům pangermanismu. Také má význam to, že Maďaři od roku 1849 byli proti Rusku a že snad jako národ asijský přijímali

ochotně výboj Východu; proto i Turecko bylo Berlínem snadno získáno. Nevím, zdali se také v Bulharích ozval rasový příměsek neslovanský, když se Bulharsko po boku Turecka v světové válce přidalo k Německu; dynastie byla katolická, politicky rakouská a tudíž i německá, a Bulhaři, jak i ostatní spojenci a přátelé Pruska, podléhali vlivu německé vzdělanosti.

Staré svazky s Rakouskem a zřetel k velké katolické většině v Německu diktoval také Vatikánu s počátku nejisté, kolísavé stanovisko v boji Německa se Spojenci.

Trojspolek představuje věcně a historicky středověk a monarchistický režim absolutistický, jak se vyvinul po oslabení absolutismu církevního v době nové. Pangermanism se stal šovinistickým programem pruského imperialismu.

Proti pangermánskému imperialismu se postavily Francie, Rusko, Anglie, Italie, Spojené Státy a ostatní Spojenci, tedy, s výjimkou Ruska, státy demokratické, konstituční a republikánské. Demokracie moderní stála proti theokracii.

Spojenci na rozdíl od Německa – Rakouska přijímali moderní princip národnosti pro všecky národy a hájili zejména států a národů malých; bylo vyloženo, jaký význam má pásmo menších národů mezi Němci a Rusy. V důsledku demokratického principu jsou malé státy a národy rovnoprávné s národy a státy velikými, tak jako uvnitř státu t. zv. malý člověk je rovnoprávný s bohatším a mocnějším. Ovšem se v zahraniční politice důsledné uplatnění demokracie teprve vyvíjí; vždyť demokracie i uvnitř je teprve v začátcích.

Uznávajíce princip národnosti, Spojenci nepřijali šovinismu; Německo také bylo národní, ale jeho národnost prohlašována za vyšší než národnosti ostatní. Spojenci s národním principem zároveň uznávali katolický

(ve smyslu obecnosti) princip humanity; k tomu vedlo samo spojení ohromné většiny různonárodních států celého světa. Proti národně šovinistickému pangermanismu, ideově, ethnograficky a zeměpisně omezenému, stálo spojeno všech pět dílů světa, a jejich národové byli už tím faktem spojeni katolickou ideou humanity, žádající organisaci celého člověčenstva v přátelský všecelek. Wilsonova Liga Národů, myšlená jako organická část mírových smluv, je prvým velikým praktickým pokusem o světovou organisaci, která svým rozměrem a ideou převyšuje a vyvrací pangermánský program, usilující o podmanění světa starého. Proti tomuto světu starému stál ve světové válce svět nový a svět celý.

Demokracie, uplatňující se v politice vnitřní, uplatňuje se i v politice zahraniční; světová válka pohřbila trojí theokratický absolutism: ruský, pruský, rakouský; vznikly a vznikají nové republiky a demokracie a s nimi zásady nové politiky mezinárodní; Liga Národů nabývá politické moci a stala se programem všech moderních, opravdu demokratických politiků a státníků. Spojené Státy Evropy přestávají být utopií. Panství jedné velmoci nad pevninou a spolčení několika států a národů proti národům a státům ostatním ustupuje mírnému společenství národů a států všech.

Světovou válkou a vítězstvím Spojenců se změnila tvářnost Evropy a světa. Padla carstva tří největších států, dvou největších národů Evropy. Osvobozeni četní menší národové – Čechoslováci, Poláci, Jihoslované, Rumuni, (Ukrajinci), Finové, Estonci, Lotyši, Litevci a j. Založena Společnost Národů, zabezpečeny národní menšiny. Vznikly republiky a režim demokratický zesílen – smíme doufat, že tyto změny politické zesílí úsilí o renaissanci a regeneraci mravní a kulturní.

Naděje ta se zesiluje poznáním změn, které se za

války a revoluce udály uvnitř, v obyvatelstvu bojujících zemí: výkvět národů byl v poli, žil v zákopech a mohl a musil přemýšlet o válce a jejím významu; hrůz války zakusili nejen bojující mužové, nýbrž i jejich ženy a děti, matky a otcové: je možné, aby se po těchto zkušenostech aspoň značná menšina současníků, lidí poctivě myslících, nerozhodla pro režim nový, režim demokracie a lidskosti a neusilovala o obrození?

Vývoj jde proti starému režimu na celé čáře – toť smysl války a naší poválečné doby; válka osvobodila od starého režimu také Německo, a osvobozené Německo se zbaví své duchovní osamocenosti, překoná bismarckism mravně a vrátí se k ideám a ideálům svého Goethe, Kanta a především Herdera a Beethovena.

Tato filosofie války skládala se mi od samého počátku války světové; je synthesí mých předválečných příspěvků k filosofii dějin, a proto ji podávám v té stručnosti, jak jsem si ji definitivně v nástinu formuloval na Atlantickém oceáně, před příchodem domů.

Později doma jsem zpracoval tento náčrt obšírněji, zejména obšírnějšími analysemi representačních osob nové doby, jako Rousseaua, Goethe atd., a přesnějším formulováním rozličných duchovních směrů. Snad práci vydám o sobě, zde postačí tento nástin, aby jakás takás harmonie spisu nebyla rušena kapitolou nepoměrně obšírnou.

95

Za takových a podobných myšlenek jsme se blížili 29. listopadu břehům anglickým; v přístavě mi bylo opět připomenuto poctami vojenskými a diplomatickými, že jsem suverénem, a stejně na nádraží londýnském. Hned večer jsem měl schůzi se svými milými přáteli a pomocníky Steedovými a Seton-Watsonovými

Jaký to rozdíl mezi politickou situací v prosinci 1918 a v květnu 1917, když jsem opouštěl Londýn a dal se na cestu kolem světa! Ale ovšem, starostí neubylo, ubylo něco starých a přibylo nových...

Pobyl jsem v Londýně týden (do 6. prosince) a využil času k návštěvě mnohých známých (Mr. Burrows, Lord Bryce, Hyndman, Mr. Young, Lady Paget a j.), zejména také publicistů, s nimiž jsem býval ve styku.

Na lunchi, pořádaném Balfourem, sešel jsem se s vybranými politickými osobnostmi: Lordem Milnerem, Churchillem a jinými, také sekretářem krále, jenž v Londýně nebyl přítomen. Mluvilo se přirozeně o politické situaci, ukončení války a úkolech nastávajícího jednání o mír. Právě toho dne (29. listopadu) Němci předložili Spojencům návrh na zřízení komise, která by vyšetřila vinu na válce. Velký byl zájem o Rusko a naše legie v Rusku a na Sibiři; to zvláště zajímalo Lorda Churchilla. Líbilo se mu, jak jsem v Kijevě nenásilně zlomil bolševickou agitaci. Mimoděk jsem srovnával za naší diskuse anglické státníky Balfoura, Gladstonea a j. s německými; jaký to rozdíl celého světového a společenského nazírání, jaký to rozdíl opravdového konstitucionalismu a parlamentarismu a toho zapadajícího, bohudíky, rusko-prusko-rakouského carismu! S Balfourem jsme mluvili více o filosofii náboženství než o politice.

V očekávání mírových konferencí jsem navštívil některé politiky a úředníky, zejména ministerstva zahraničních věcí, kteří pravděpodobně mohli mít účast v jednáních mírových: byli to pánové Tyrell, Crowe, Harding a j. Viděl jsem také staré již známé: Sira George Clerka a j. A ovšem nezapomněl jsem na jednotlivé vyslance.

Také se mi naskytla první charakteristická diplomatická zápletka: povalení mariánské sochy v Praze

zavdalo Vatikánu podnět, aby na událost upozornil v Londýně. Nevím, v jaké formě se to stalo, neboť mi to nebylo notifikováno oficiálně. Neznal jsem podrobností, ale byl jsem si jist, že čin vznikl především z rozčilení politického, nikoliv náboženského, a tak jsem věc vyložil. Věděl jsem přece, jak odstranění této sochy často bylo požadováno, protože platila za pomník naší porážky na Bílé Hoře.

Události politické na kontinentě se rozvíjely porážkou Centrálních Mocností dále. Vzpomínám dojmů, které učinilo překročení německých hranic anglickým vojskem (1. prosince). V týž den se zřekal německý kronprinc všech práv na korunu pruskou a císařskou. Alexandr srbský se ujal vladařství, a srbsko-chorvátsko-slovinský stát se stával skutkem.

V Londýně jsem dostal podrobnější zprávy o posledních dnech Rakouska; zejména se mi dostalo informací mého zvláštního posla o tom, jak Rakušané využívali přítomnosti našich delegátů v Ženevě. Někteří jejich agenti a austrofilští diplomaté se pokusili promluvit s delegáty a dovědět se o jejich politickém smýšlení. Zdá se, že někteří členové naší delegace nepostřehli nástrahy a před rakouskými agenty obraz domácí situace retušovali; mluvilo se zejména o protivě názorů mých a dra Kramáře a následcích toho, a do Vídně pak šly zprávy o nerozhodnosti některých delegátů proti Rakousku. Ale dr. Beneš přinesl z Paříže jasnost a určitost; toho si odpůrcové také všimli velmi dobře. Rozumí se, že jsem zprávy bral cum grano salis. Avšak ty zprávy mně připomněly mé postavení v našem politickém světě před válkou, a že musím počítat s tím, že se lidé gruntovně měnívají zřídka: „presidentem — třeba, ale bez strany“, „idealista“, „filosof více než politik“ a t. d.: zapomenou všichni a ve všech stranách

na ty rozmanité spory a boje, neobživnou staré nevraživosti? Vážil jsem všecka pro i contra velmi střízlivě a revidoval si pravidla svého postupování: přehlížel jsem si ne jednou celý katastr osobností, s nimiž mi bude jednat a spolupracovat, znal jsem kde koho a mnohé dost dobře; byla by to dost tlustá kniha, kdybych sepsal ty své úvahy, a byla by i zajímavá a trvám i poučná. Nebyl jsem v žádné pochybnosti o tom, jaké náš obnovený stát potřebuje politiky, a byl jsem si jist, že ve věcech zásadních a hlavních nebudu a nesmím slevovat nikomu; ale nad všemi nechutěmi čistě osobními udělal jsem tlustý kříž. V Paříži jsem si zprávy, o nichž mluvím, poněkud doplnil, zejména také našimi listy, referujícími o převratu.

96

V Paříži (dojel jsem tam 7. prosince) vykonal jsem první svou oficiální návštěvu presidentu francouzské republiky, Poincarému, abych mu ústně za všecku podporu Francie a jeho samého poděkoval; viděl jsem ho pak ještě jednou na oficiálním obědě.

Po návštěvě u presidenta jsem se odebral k našemu vojsku do Darney; vykonal jsem přehlídku a zdržel jsem se několik hodin v jejich středu. Na zpáteční cestě do Paříže jsem si napsal náčrtek prvého poselství. Také jsem navštívil raněné ve špitále.

Jak v Londýně tak i v Paříži jsem měl od rána do večera návštěvy aktivní a pasivní. Velmi srdečná byla návštěva u ministra Pichona a pak u dlouhé řady politiků a politicky vynikajících osobností, jako u předsedy sněmovny Deschanela, Clémenceaua a jiných.

Clémenceaua jsem ještě osobně neznal, ale zajímal mě už dlouhá léta a v době války jsem stopoval jeho

činnost pro armádu. Poznal jsem několik jeho známých, a ti říkali, že měl s počátku poněkud pesimistický názor o výsledku světové války a o Francii vůbec. Tím více mě i čistě psychologicky zajímal fakt, jak při té své skepsi dovedl energicky pracovat, nejen pro sebe, aby svůj pesimism a skepsi překonal tou prací, nýbrž jistě také z oddanosti k Francii. Ovšem – je skepse a skepse! Clémenceau už v dřívější době mě nezajímal pouze svými řečmi a parlamentárními akcemi, nýbrž také svou literární činností, svým románem (Les Plus Forts) a svou filosofií dějin (Le Grand Pan), v nichž se jeho tak zvaná skepse tak reliefně vyjadřuje. S počátku nám nebyl valně nakloněn; rakouská a maďarská propaganda roztrušovala, že je austrofilem. Jak se rozneslo, že vstoupí v čelo vlády (ujal se jí dne 16. listopadu 1917), některé francouzské listy přinesly podle maďarských listů zprávy, že nový premier bude pro Maďary, protože prý dcera je provdána za Maďara a bratr že má Vídeňanku za ženu. Jeho věcné a energické vystoupení v aféře Sixtově nedalo Maďarům za pravdu. Jistý čas nesouhlasil s mojí politikou v Rusku a že jsem netáhl s armádou do Rumunska; tím více mě těšilo, že teď připouštěl, že vývoj věcí dal za pravdu mně. Ostatně právě sám Clémenceau ujednal hned v prosinci 1917 a v lednu 1918 s drem Benešem dohodu o legiích.

Podle zmíněných zpráv o rakouských a austrofilských akcích ve Švýcarsku za ženévské konference a ještě po ní musil jsem se domnívat, že austrofilové měli jistě přístup až ke Clémenceauovi; s Clémenceauem samým jsem nechtěl o věci mluvit a snažil jsem se tudíž jinými přístupnými cestami situaci správně a přesně rozpoznat. Vrátím se ještě k věci.

Zajímavou osobností v tehdejší politice byl M. Berthelot; nejen jako politický činitel – stal se také pravou

rukou Clémenceauovou – nýbrž jako politický pozorovatel světového politického vývoje. Probrali jsme všecky důležité otázky, týkající se poválečné úpravy Evropy a zejména také blízkého Východu. Důležité bylo, že byl důsledně pro eliminaci Turecka z Evropy v souhlase s prvotním plánem Spojenců všech.

Obnovil jsem také styky s žurnalisty a publicisty vůbec (Gauvain atd.), rozumí se, že také s kruhy akademickými, především ovšem s prof. Denisem.

V Paříži byl také Col. House, s nímž jsem mohl pokračovat v našich rozhovorech o válce a budoucím míru; znal už dra Beneše, jenž byl pozván na konferenci o příměří, na níž House hájil názoru Wilsonova o nepotřebnosti dalšího válčení. Vzpomínám také zemřelého nedávno amerického velvyslance Mr. W. G. Sharpa.

Na anglickém vyslanectví jsem se sešel s anglickými známými a přáteli; s Lordem Derbym jsem se poznal teprv teď. Také přátelé Steed a Seton-Watson se dostavili do Paříže.

Jako vždycky dohodli jsme se velmi dobře s vyslancem Vesnićem; s drem Trumbićem jsme obšírně porokovali o nastávající součinnosti s Jihoslovany.

V Paříži byly tenkrát umluveny určitější obrysy t. zv. Malé Dohody; napřed jsem jednal s Take Jonescu, a ten pak přivedl Venizela. Podle tehdejší situace jsme si představovali intimnější shodu s Jihoslovany a Poláky, s Rumuny a také s Řeky, kteří se Srby měli od balkánské války přátelské smlouvy. Ujasňovali jsme si ovšem obtíže, které nás očekávaly, a zejména některé územní otázky, zvláště mezi Jihoslovany a Rumuny. Řekli jsme si, že si již na mírových konferencích urovnáme dráhu pro další společný postup. Idea Malé Dohody byla ovšem, jak se říká, ve vzduchu. Společná práce s Rumuny a Poláky v Rusku, intimní styky s Jihoslovany ve všech

zemích po celou dobu války a společné akce, jako římský kongres potlačených národů a organisace Středoevropské demokratické Unie v Americe, byly předchozími pokusy o společnou práci. Řekl jsem také už, jak pan Roman Dmowski pomýšlel na federaci českopolskou. Podle těchto zkušeností jsem formuloval ve své „Nové Evropě" požadavek, že vedle velké Dohody mohou být organisovány dohody menší a zvláště dohody menších států ve střední Evropě.

Jestliže na posledním místě zde vzpomínám svých návštěv u Mme Jouvenelové, nechci tím říci, že salon této naší přítelkyně byl nepolitický; naopak zde jsem se seznámil, byv do společnosti uveden nebožtíkem Štefánikem, s mnohými vynikajícími a vlivnými osobnostmi politickými, diplomatickými a vojenskými. Také jsem tenkrát mohl v kroužku Mme Jouvenelové srdečně poděkovat panu Briandovi, jenž prvý z dohodových státníků přijal náš politický program.

A právě zase Francie prvá k nám vyslala svého vyslance; pan Clément-Simon, jmenovaný pro Prahu 12. prosince 1918, odjížděl se mnou (14. prosince) do Prahy. S námi jel také anglický vojenský attaché, ustanovený pro nás a pro Rakousko, Sir Thomas Cunningham.

97

Z Paříže jsem jel dále přes Italii. Dne 15. prosince jsme přijeli do Modane; tam čekal generál, poslaný italským králem, zvoucí mě, abych byl jeho hostem; král sám mě čekal v Padově na nádraží a po prohlídce vojenského oddílu byl jsem do druhého dne jeho hostem. Po třetí v životě jsem mluvil s monarchou; po prvé s Františkem Josefem, jenž si na tom zakládal, že je nejvznešenějším aristokratem Evropy, a podle toho stále a

ve všem zaujímal pósu monarchy, kdežto král italský byl vždy přísně konstituční a v celém svém vystupování bez pósy. Mluvilo se na př. o tom, měly-li by být při obědě přípitky; i králi i mně se zdálo, že je to nepotřebné, ale král by byl obsah přípitku předložil vládě. Prvá lekce konstitucionalismu! Druhý monarcha, s nímž jsem se seznámil, byl král Ferdinand rumunský. Vlastně jsem byl se čtyřmi monarchy – v Londýně jsem viděl kraleviče Alexandra.

Navštívil jsem naše vojsko, rozložené nedaleko Padovy, vykonal přehlídku jednoho dne vojska pěšího, druhý den také kavalerie. V Padově jsem se také seznámil s rodinou markýzů Benzoni, s níž Štefánik měl přijít v intimní rodinný svazek.

V Italii jsem začal své dobrovolné vyhnanství; v Italii byla moje poslední zahraniční stanice. Dne 17. jsem odejel o 3. hodině odpolední z Italie, doprovázen oddílem italských legionářů; s nimi jel generál Piccione.

Poslední zprávy politické, které jsem dostával, týkaly se hlavně poměrů v Německu, zejména povstání Spartakovců; president Wilson přibyl 13. prosince do Paříže, přípravy k mírovému jednání pokračovaly.

Já jsem pro všecky případy dal předložit drem Benešem mírotvorcům mírový program „Nové Evropy“; spis byl pro ně tištěn soukromě (francouzsky, anglicky). Veřejně náš program pro mír zase hlásal v „Times“ Mr. Steed, dohodnuv se s Seton-Watsonem a dalšími politiky nám blízkými.

98

Na cestě z Padovy domů myšlenky se nesly k nastávajícím úkolům; jízda a pobyt na rakouské půdě nutil k závěrečné úvaze o zapadající říši Habsburské.

Minuli jsme (18. prosince) Brixen, a s Brixenem se mi vyrojily všecky myšlenky o Havlíčkovi a tím o naší politice. Od Havlíčka jsem se mnohému naučil – na celé cestě od Brixenu hučelo mně v uších jeho: politiku rozumnou a poctivou!...

Dne 20. prosince – v pátek – stanuli jsme na hranicích Čech; nejedna slza skanula těm, kdo se po letech vraceli domů, i polibky dostala ta naše česká země...

Prvé hlášení českého okresního hejtmana (podle výslovnosti původem Němce) a pak stisknutí rukou členům rodiny a politickému poselstvu.

Abychom nedojeli do Prahy večer, nocovali jsme z pátku na sobotu v Českých Budějovicích. Pátek je mně zvláštní osudový den; nevím, mají-li jiní lidé takové dny, ale mně se velmi často nejdůležitější a nejšťastnější události dějí v pátek: v pátek jsem opustil v prosinci 1914 Rakousko, v pátek vyšla Wilsonova odpověď Rakousku a Deklarace Nezávislosti, a v pátek jsem tedy po čtyřleté práci za hranicemi stanul na české půdě.

99

V sobotu (21. prosince) ráno jsme odjeli ku Praze. Zastávky ve Veselí, Táboře („Tábor je náš program!"), v Benešově a konečně v Praze.

Při jízdě vítající Prahou jsem použil demokratického automobilu, nechtěje jet ve starém pozlaceném voze, charakterisujícím dobu minulou.

Co jsem cítil a myslil v tom velkolepém uvítání Prahou – těšil jsem se, byl jsem rozradostněn? Dívaje se na všecku tu slávu, na to bohatství barev, krojů, praporů a výzdob, růží a kvítí, odpovídaje na všecky ty milé pozdravy, stále jsem měl v mysli nástávající těžké úkoly, vybudovat slušně náš obnovený stát: řetěz

těchto myšlenek se mi neuvolnil, když jsem se odpoledne ve sněmovně slavnostním slibem zavázal „na svou čest a svědomí, že budu dbát blaha republiky a lidu a šetřit zákonů.“

Po návštěvě ženy v sanatoriu po prvé jsem spal, totiž nespal, na Hradě Pražském.

Druhý den, v neděli, 22. prosince, přednesl jsem na Hradě své prvé poselství, podávající velmi stručný přehled zahraniční akce; ministerská rada, jíž jsem řeč předložil, provedla věcnou korekturu.

Pro poselství byl ustanoven Hrad, ne Sněmovna; vznikly z toho formální obtíže, byla-li schůze na Hradě schůzí Národního Shromáždění; na konec poselství bylo pojato do zprávy zvláštního výboru pro odpověď na poselství, a tento výbor navrhl, aby bylo pojato i do stenografického protokolu Národního Shromáždění. To se stalo.

Než, tu již vzpomínám, co jsem dělal doma, a zpráva o tom není v programu tohoto spisu; chci ještě ze svých zahraničních zkušeností vyvodit hlavní politické poučení: jak naše republika vznikla a jak dobytou samostatnost vybudujeme a jak si ji udržíme.

IX

VZNIK NAŠÍ REPUBLIKY

100

Říká se, že se státy udržují těmi politickými silami, kterými a ze kterých vznikly. Je v tom mnoho pravdy; proto teď na konec shrnu svou zprávu soustavnějším rozborem politického a právního významu akce osvobozenské a výkladem, jak naše republika vznikla, jak jsme dosáhli samostatnosti.

Povšechně řečeno, naše samostatnost vznikla z pádu Rakouska-Uherska a ze světové konflagrace vůbec; Spojenci porazili Německo a Rakousko a tím nám umožnili a vybojovali naše osvobození. Vítězní Spojenci provedli na mírových konferencích nové uspořádání Evropy střední a východní; těch mírových konferencí jsme se účastnili od samých začátků a mírová ujednání jsme podepsali, neboť jsme byli od Spojenců již za války přijati v areopag bojujících a rozhodujících národů — Spojenci uznali a přijali náš politický a osvobozenský program.

Naši samostatnost uznali pak i naši bývalí odpůrcové svými podpisy na mírových smlouvách a jejich ústavní ratifikací.

Dosáhli jsme své samostatnosti odporem a revolucí proti Rakousku-Uhersku; my jsme si svou samostatnost vybojovali na Sibiři, ve Francii, Italii, jak to stručně řekl president Poincaré. Ta revoluce však byla zvláštní; její branná forma nebyla provedena doma na našem území, nýbrž za hranicemi, na územích cizích.

Musili jsme se jako národ účastnit světové obranné války; bez této účasti bychom nebyli své samostatnosti

dosáhli – jistě ne v té míře, ve které jsme jí dosáhli. V tom tkví smysl a politická hodnota našich legií v Rusku, Francii a Italii. Legie nám získaly sympathie a pomoc západních velmocí, legie a anabase na Sibiři získaly nám sympathie širšího spojeneckého světa a respekt i našich nepřátel.

Vedle legií vydatně přispěli k našemu osvobození všichni ti naši lidé, kteří jako vojáci v rakouské armádě působili činným i trpným odporem spíše k jejímu rozvratu, a zvláště ti, kdo svůj odpor proti rakušanství zaplatili smrtí. Každou popravou Vídeň a Budapešť si kopaly hrob, neboť dokazovaly, že je náš národ proti nim v opposici na život a na smrt; my za hranicemi jsme na každý případ popravy ukazovali a Rakousko veřejně obžalovávali. Žalovali jsme ovšem na všecka pronásledování a ukrutenství. Krásný doklad té nálady ve vojsku zjistil jsem o mladém sochaři Sapíkovi: byv povolán na ruskou frontu, loučil se v Praze s přáteli: vím, padnu, ale ani rány nedám proti Rusům. Jen na frontu přišel, padl – svému slibu jistě dostál. A takových Sapíků byly tisíce a tisíce...

Dále přispěli k osvobození všichni ti nevojenští občané, kteří vojenským terorem rakouským byli doma trestáni na hrdle, kteří byli na smrt odsuzováni (dr. Kramář, dr. Rašín) a žalářováni, zbaveni majetku a všelijak trápeni. Sluší také vzpomenout všech těch českých lidí ze všech vrstev národa, jichž jinak dějiny nebudou připomínat, ale kterým rakouská persekuce učinila krutou dobu válečnou ještě krutější. Ukazováním těchto faktů spojenecká cizina se přesvědčovala o našem rozhodnutí proti Rakousku-Uhersku na život a na smrt. Naší samostatnosti bylo dobyto krví.

Druhý činitel za hranicemi byla zahraniční Národní Rada, její diplomatická akce a propaganda; my jsme

legie formovali a rozšířili na armádu, my jsme účasti legií ve světové válce diplomaticky využili. Zahraniční Národní Rada byla orgánem domácích politiků, kteří pochopili podstatu světové války a celé situace a kteří se osudovým rozhodnutím odhodlali buď přímo a odkrytě dělat revoluci za hranicemi, kam odešli, protože revoluce doma možná nebyla, nebo svou skrytou, podzemní akcí doma účinně podporovat odboj zahraniční. Hlavní úkol byl, zlomit všude, i na Rusi, zděděné austrofilství, a to se nám podařilo. My za hranicemi jsme dovedli Spojence přesvědčit o svém právu na samostatnost, o právu historickém a přirozeném: dovedli jsme Spojencům ukázat pravou podstatu Habsburků a jejich absolutismu, ukázat, že v Rakousku-Uhersku pomocí lžikonstituce menšina panuje nad většinou, že Rakousko a Uhersko je přežitkem a anomalií stejně jako carism pruský a ruský. O Prusku a Rusku to na Západě věřili sami; bylo naším úkolem přesvědčit, že vídeňský carism není o nic lepší, ba v mnohém horší. Ukazovali jsme na ukrutný postup Rakouska-Uherska ve válce proti jeho národům, kteří s ním nesouhlasili, na jeho závislost na Německu a jeho pangermánském pláně, ale i na jeho značnou vinu na válce; proti tomu jsme reklamovali své právo na samostatnost, podpírajíce je vylíčením své účasti v kulturním vývoji Evropy. Čtyřletá propaganda toto poučení o nás dovedla rozšířit i v lidových kruzích spojeneckých národů a dostatečně upevnit.

Austrofilství, jak jsem ukazoval, bylo ve všech spojeneckých a neutrálních zemích velmi silné; vítězství nad ním nebylo snadné a rychlé – vždyť sami jsme téměř všichni tak dlouho nutnost Rakouska před celým světem dokazovali a jí hájili! Byla proti nám intensivní austrofilská protipropaganda, ztěžující nám náš úkol,

avšak právě tím účinnější bylo vítězství propagandy naší. Spojenci neznali Rakouska-Uherska tak jako my, neznali spletitých národnostních, hospodářských a kulturních poměrů ve Východní Evropě vůbec. Naproti tomu jsme mohli Spojencům proti Rakousku a Německu podat program věcně zdůvodněný dlouholetou zkušeností a studiem Východní Evropy. Řekl jsem hned, referuje o prvé programové rozmluvě s Briandem, že jsme Spojencům dali politický program: není to nadsazování, naši přátelé ve Francii, Anglii a Americe sami to doznávají.

Austrofilství, to musí být zdůrazněno, nespočívalo jen v sympathii k Rakousku a Vídni, nýbrž v tradičním názoru, že Rakousko je hrází proti Německu; ačkoli světová válka byla názorným vyvrácením toho názoru, přece se všude udržoval.

Nepodávali jsme jen program svůj, nýbrž vždy také programy pro osvobození jiných národů a pro celou rekonstrukci Evropy. O tom svědčí „Nová Evropa", francouzsky a anglicky podaná spojeneckým státníkům ke konci války pro mírové konference.

Ve své zahraniční propagandě a činnosti vůbec byli jsme na Spojencích finančně nezávislí. Odmítal jsem všeliké a sebe přátelštější nabídky. To je mezi jiným důvod, proč jsme veřejně désavuovali pokus ruské vlády, vytvořit si svou placenou oficiální Národní Radu. Jediné v případě naší americké tajné služby jsem později zaopatřil anglická subsidia; avšak to bylo správné, protože běželo o zvláštní činnost, věnovanou výlučně Spojencům. A nejen propagandu, nýbrž i legie jsme vydržovali sice na dluh, ale přece samostatně.

Věděl jsem, že zatěžuju budoucí státní rozpočet, ale rozumělo se mi to samo sebou. Sám jsem pozoroval některé případy závislosti, a ty mě v mé taktice posil-

ňovaly. Jak důležité bylo toto rozhodnutí, vysvitne, povím-li, že někteří politikové v zemích dohodových byli tím postupem překvapeni, že jsme finanční podpory nikdy nežádali; někteří si představovali ohromné fondy, jimiž disponujeme. Vykládali si to finanční akcí z domova a to v očích mnohých zesilovalo naši revoluční prestiž. Dověděl jsem se však, že nás někteří rakouští agenti Francouzům denuncovali, že dostáváme ty fondy od Rakouska! A dokonce se našli lidé, kteří nás vydávali za nástroje – Německa! Je to jedna z ukázek, s jakými obtížemi jsme se potkávali; zároveň to vrhá světlo na taje propagandy rakouské a německé. Moje stanovisko bylo a je: měli jsme a máme právo na svůj stát, ale toho práva si musíme hájit sami a samostatnosti musíme znovu dobýt a udržet vlastními silami; neměli jsme oč prosit a neprosili jsme, třebaže jsme se o přátelství a pomoc všech Spojenců ucházeli. Měli jsme, máme a vždy budeme mít povinnost úsilné práce a obětivosti.

Při věci nešlo pouze o tuto zásadu, prakticky to znamenalo, že naše Národní Rada a naše armáda jsou naším orgánem samostatným, nikoli pouze politickým orgánem Spojenců.

101

Revoluce se neúčastnil náš národ jen legiemi a zahraniční Národní Radou, nýbrž se jí účastnil také doma: tomu jsou důkazem tresty civilistů na hrdle, žalářování, strkání do vojska a odsudky k smrti nejpřednějších politiků, konfiskace a věznění a všecky ty tresty, jimiž Vídeň národ pronásledovala. Doma byl týž odbojný duch, jak venku. Revoluce venku byla možná, protože doma s ní byl souhlas od počátku a po celou dobu války. Souhlas, smím říci, všeobecný.

Doma prvá tři léta války nebylo odbojné akce jednot-

ně prováděné všemi politickými vůdci, resp. poslanci a stranami. Politické vedení stran bylo vládou ochromeno; strany byly brzy bez volných vůdců (uvězněn posl. Klofáč, později dr. Kramář, dr. Rašín, posl. Stříbrný strčen do vojska atd.) a národ tudíž byl bez zjevného vedení svých politických stran.

Revoluce branná doma až do konce války nebyla v programu stran vedoucích, být nemohla a nemusila; ale národ celý byl proti Rakousku a osvědčil zralý smysl, odhodlanost k resistenci pasivní a za vhodné chvíle také k odporu aktivnímu. Jestliže naši Spojenci očekávali revoluci a jestliže nám občas vytýkali, že k ní nedošlo, nebylo to správné ani oprávněné; stačilo, že se masa našeho lidu nepoddala politickému a vojenskému teroru. Jednotlivci odpykali svůj odpor smrtí; veliká masa národa zachovávala kázeň a svou prací se udržovala zdravou a nezlomnou. Nálada bývala občas (zažil jsem to v prvých čtyřech měsících války) ztísněná, jednotlivci, a třeba i skupiny, klesali na mysli, ale tato nálada prýštila nejen ze strachu, nýbrž i z nejistoty.

V práci zásobovací, ve vývoji družstevnictví, zdá se mi, náš národ za války prokázal velmi slušnou schopnost organisační a politický smysl zároveň; touto prací se přispělo podstatně k tomu, že protirakouské odhodlání nebylo podlomeno hladem. Tato práce byla vykonána v Čechách a na Moravě; byla – pokud dovedu stopovat – vykonána právě jen v zemích českých. (Do jisté míry také ve Vídni, ale tam se staral o zásobování, zejména dobytkem, v prvé řadě stát.) Jestliže se někdy našim přátelům v zahraničí náš národ zdál být příliš pasivní, nebylo to rozpoznání správné; tu se právě osvědčila i politicky t. zv. práce drobná. Pomocná akce „Českého Srdce“ byla podnik humanní a politický zároveň.

V této drobné práci a ve všeobecné kázni přišla ku

platnosti výchova, které se nám dostávalo od doby našeho obrození: úsilí Dobrovského, Jungmanna, Kollára, Palackého, Šafaříka a Havlíčka, také Riegra, Sladkovského a mladších následníků, stejně naše literatura, umění, publicistika a zvláště školy způsobily ten stav všeobecného a politického vzdělání a uvědomění, z něhož vyplýval ten imponující konsensus národa. Slyšel jsem, jak Smetanova hudba za války všude vzpružovala a sílila; Smetana se hned v mládí zúčastnil revoluce 1848, svými operami a svou hudbou předstihl naše osvobození – „Libuše" je více než proroctvím, je hudebním festivalem národa niterně již osvobozeného. Anebo jiný příklad: v Praze v té době rozprodány spisy Palackého – myslící lidé se pohrouželi v národní program a odkaz otce národa, přijímajíce jeho poslední protirakouské názory. Jsou to pěkné důkazy politické vyspělosti. Hodnotu a výši té výchovy smím odhadnout podle toho faktu, že se mezi námi ani doma, ani za hranicemi, myslím, nenašlo zrádce. (Zmínil jsem se o podezření Štefánikově; uvádím, že podle novějšího odhadu odsouzeno pro velezradu v Německu 235 osob, kdežto v zemích spojeneckých se počítá případů 140.)

A nebyly to pouze literatura, umění a publicistika, které nás vychovávaly a připravily – národ je organisovaný celek, a jeho organisaci provedly naše kulturní národní instituce, Sokol a jiné spolky a sdružení a naše politické strany.

Při všem paralelismu v postupu a akcích těch nesčíslných jednotlivců, skládajících národ jako celek, přece musilo být, ne-li vedoucí, tož aspoň jednotící a spojující centrum. Vůdcem jednotícím byl tisk, zvláště listy, které taktickou dovedností odolaly teroru vojenskému; udržovaly klesající duchy cílevědomou obratností, mluvily řečí nepřátelům nesrozumitelnou, jíž však roz-

uměl každý Čech. Nutné centrum, spojující strany, bylo dáno některými politickými vůdci, pracujícími v dohodě. Nemůže být mým úkolem odhadovat zásluhy těch vůdců a určovat, kdo byl prvým a hlavním, kdo druhým a pomocným atd. To všecko uveřejněním dokumentů a zpráv bude vyjasněno. Důležitou úlohu hned v prvé době války hrála t. zv. Maffie, vedoucí odboj doma a zprostředkující spojení Prahy s námi v cizině; rozšiřováním zpráv ze světa dohodového udržovala náladu a ducha odboje.

Pokud se politických stran týká, trvala delší dobu předválečná roztříštěnost osobní a programová; přece však se po nezdařeném koncentračním pokuse s t. zv. Národní stranou (z roku 1915) na konci roku 1916 (18. listopadu) organisoval poslanecký „Český Svaz“ a „Národní Výbor.“

Ke konci války vznikl nový „Národní Výbor“ (13. července 1918), odlišný od dřívější organisace téhož jména; viděli jsme v něm konsolidaci politických stran, které v něm byly již všechny zastoupeny. Slibovali jsme si od něho protirakouský postup důslednější a jednotnější.

V jakém poměru k Národnímu Výboru byla Socialistická Rada (6. září 1918), z tištěných posud pramenů nelze přesně stanovit; zdá se, že na ustavení tohoto socialistického orgánu měly vliv touha po sjednocení socialistických mas a ruská revoluce.

Bylo přirozeno, že mezi politickou náladou národa a politikou odpovědných poslanců vývojem situace na bojištích vznikl rozdíl a jistý rozpor. Vyslovil jsem se o désaveu v lednu 1917; ukázal jsem také na neurčitost politickou, že osvobození a připojení Slovenska k zemím českým nebylo požadováno v původních návrzích programového prohlášení pro prvou schůzi rakouské říšské

rady, ale konečným zněním státoprávního prohlášení ze dne 30. května 1917 bylo opomenutí napraveno. Sám vím nejlépe, a zkusil jsem to venku hodně, že připojení Slovenska nebyl úkol snadný: Slováci byli všude neznámi, a austrofilové a maďarofilové se dovolávali proti nám mnohých prohlášení našich vedoucích mužů (dra Riegra) a naší oficiální politiky, která častěji historické právo reklamovala jen pro země, jak se říkává, historické. Je příznačné, že se proti požadavku připojení Slovenska stavěl historik.

Při posuzování politiky poslanecké se musí přihlížet k tomu, že Rakousko s Německem v prvých letech vítězilo, a že Rusko, v něž jsme tolik doufali, zklamalo. Tím se stává pochopitelným, že mohla vzniknout jistá skepse proti osvobozenskému programu a že někteří poslancové váhali. Jakýsi rakouský generál prý o chování Čechů řekl: „Narukují jako ovce, bijí se jako lvi, a když prohráváme, radují se jako děti.“ Není to docela správné, ale přece vystihuje tu jistou nerozhodnost a vlastně neurčitost, kotvící v nešťastné situaci nesamostatného, pod vojenským terorem úpícího národa.

Od konce roku 1916 měl asi na některé poslance jistý vliv císař Karel a jeho důvěrná sdělení, že Rakousko jedná již o mír a míru dosáhne; a désaveu v lednu 1917 spadá do doby, kdy císař jednání začínal.

A konečně někteří poslancové snad měli – ten slabší, ten silnější – pochybnosti, dovedeme-li být samostatni, dovedeme-li samostatnosti nejen dobýt, nýbrž ji také udržet – to nebyl vždy strach, způsobovaný terorismem rakouským, nýbrž nutná politická úvaha.

My jsme zvenčí sice často posílali zprávy o situaci, líčili jsme tu situaci podle skutečnosti příznivě a vyzývali k vytrvalosti; ale tlak z Vídně a isolovanost našich poslanců od politického světa zahraničního způsobily,

že naše zprávy dost neúčinkovaly; snad se pokládaly za přehnané.

V lidu kolísání nebylo, třebaže se nálada optimistická s pesimistickou častěji střídaly; když jsem odcházel do ciziny, odešel jsem v přesvědčení, že si národ přeje samostatnosti úplné, to jest samostatnosti bez Rakouska a bez Habsburků. To byl program, vyplývající z celého vývoje pod Rakouskem. V prvé době války se toto přesvědčení nemohlo volně projevovat, Rakousko a Německo bylo stále dost silné a vítězné; ale z jara 1917 Vídeň za nového císaře již umdlévala, kdežto v Praze naděje se sílily; brzy po désaveu se ozvali spisovatelé, a následovaly pak řadou další rozhodnější projevy politiky oficiální. V dělnictvu, pod vedením kovodělníků z Daňkovky, bylo z jara 1917 již velmi silné politické vření; vůdcové pořádali pod titulem „Hlad!" veřejné projevy na ulici a vyslali k místodržiteli deputaci, žádající propuštění dra Kramáře a dra Adlera. Později, pokud nebyli zastrčeni do vojska, dali se k disposici poslancům.

Od léta, jistě od podzimku 1917, zdál se nám postup poslanecký jednotnější a určitější ve směru protirakouském. Tak jsme mohli na př. vydatně použít projevů z 6. ledna a z 13. dubna 1918 pro svou politickou akci. Posléze nový Národní Výbor spojoval od července 1918 všecky české strany na programu úplné samostatnosti československého státu, tedy na programu zahraniční revoluce, a když čas dozrál, vůdcové Národního Výboru v Ženevě dali úplnou a formální, slavnostní sankci této zahraniční revoluci, zatím co druzí vůdcové doma prováděli převrat v stejném smyslu, třebaže taktikou přizpůsobenou poměrům rozpadajícího se starého státu.

Nemohu tu opomenout našich kolonií; vykonaly svou národní povinnost. Jako větev národa v dalekých

zemích, v jiných dílech světa, každá kolonie žije v poměrech a prostředí docela odlišném; přes tuto isolovanost od domova a politického centra, přes všecky různosti svého nového bytu v cizině, jednotily se v hlavním úsilí o samostatnost národa a přispívaly každá svou hřivnou k uskutečnění společného programu. Politické a osobní různice byly poměrně snadno překonány; také postup poslance Düricha byl beze škody paralysován. Ukázněnost našich lidí vyniká právě těmi chybami jednotlivců a skupin.

102

Při posuzování osvobozenského hnutí a dosažení naší samostatnosti musí se dělat rozdíl mezi tím, jak náš stát vznikl politicky, de facto, materiálně, a jak de jure, právně, formálně. Je to problém, jak naše historické a přirozené právo na samostatný stát od Spojenců a pak i Mocí Centrálních bylo uznáno, a jak naše revoluce za hranicemi i doma byla legalisována.

Při své zahraniční práci stále jsem měl na mysli konečnou právní formulaci našeho politického programu; očekával jsem problémy, které se na mírové konferenci položí po stránce právní a mezinárodní. A proto jsem přihlížel k tomu, aby naše právo na samostatnost ve všech našich projevech bylo formulováno co nejpřesněji, aby to právo zahraniční politickou veřejností bylo poznáno a uznáno. To právě tvořilo jádro naší propagandy. Vycházel jsem z historického státního práva Českých Zemí, podle něhož nám patřila úplná restituce našeho státu; někdy jsem i dovozoval, že náš stát de jure ještě existuje. (Vzpomínám tu své vlastní polemiky proti „transsubstanciaci"!) Ale zdůrazňoval jsem stále také právo přirozené, zvláště se zřetelem na Slovensko.

Byl jsem si vědom, že já sám a Národní Rada zahraniční jsme orgánem revolučním, a očekával jsem proto, že se oficiální představitelé států proti mně postaví na stanovisko legitimistické. To se také na počátku dálo, a také vůči našim vojenským zajatcům. Ale nedálo se to všude stejně důsledně a nedálo se to nepřátelsky; bylo však třeba taktu a vhodného využití rostoucí nálady proti státům vedeným Německem, aby Národní Rada přišla co nejdříve v pravidelný styk s vládami. Další vymožeností bylo výslovné uznání. Spojenci byli proti Rakousku-Uhersku ve válce pravidelné (skoro bych řekl: oficiální) a drželi se zvyků a norem mezinárodně platných; když však Německo a Rakousko ty zvyky porušovalo (invase do Belgie, podpora agitace proti Anglii v Irsku a jinde, propaganda proti Americe v Americe samé a jinde atd.), legitimism bledl, a my byli přijímáni s počátku de facto, později i de jure. Ve své propagandě jsme proto stále odhalovali podkopnou agitaci německou a rakouskou (činnost Voskova, Osuského atd.).

Časem naše propaganda šířila znalost a uznání našeho historického státního práva; politikové radikálnější a radikální strany uznávali naše právo přirozené, uznávali naši revoluci. Úsilí o osvobození v západních zemích samo sebou bylo sympathické.

Jako poslanec jsem byl podle konstitučních předpokladů považován za mluvčího nejen svého okresu, nýbrž celého národa. Věřilo se mně, když jsem se podle pravdy legitimoval, že jsem programově dohodnut s majoritou našich politických stran a vůdců. Na tento moment se kladl venku všude důraz, a moji přátelé Mr. Steed a Seton-Watson pro Anglii hned roku 1914 (v Holandsku) o přesné konstatování tohoto faktu stáli; min. Balfour ještě v jednání s drem Benešem o naše uznání měl jisté pochybnosti, zdali Národní Rada dostatečně

representuje celý národ. Znaje parlamentarism Západu, předložil jsem svůj politický program před svým odchodem všem vůdcům, s nimiž jsem jednal, a žádal od nich úsudek a souhlas; nemohl jsem jich ovšem docela formálně zavazovat za strany a nemohl jsem dostat stvrzení písemné, ale souhlas, jejž vyslovili, stačil, abych se souhlasu stran směl dovolávat. Dodatečně jsem ze Švýcarska (1915) tuto legitimaci přímo žádal. Se starostou Sokola, drem Scheinerem, probral jsem své plány podrobně.

Zahraniční Národní Rada, když se vývojem věcí řádně ustavila (1916), pozvolna získala autoritu a hlavně tou měrou, kterou jsme organisovali vojsko a takto se stali svou účastí na válce i jistým mocenským faktorem. Organisací vojska jsme dokázali každému, že to míníme doopravdy. Národní Rada se stala vládou de facto, a spojenecké vlády krok za krokem ji a naše vojsko uznávaly. Z jednotlivých uznávacích formulí vysvítá, pokud uznání Národní Rady (později Zatímní Vlády) je de facto a pokud a do jaké míry de jure. Srovnávací studium těchto různých formulací je velmi zajímavé; kdo dovede právo pochopit jako logický výraz faktických událostí, vyčte z nich hodný kus válečné a politické situace.

Národní Rada (Zatímní Vláda) byla v cizině, nebyla na území, které jsme pro český stát určovali, a stejně naše vojsko bylo jen na cizím teritoriu a na něm vzniklo; našli se politikové a právníci, kteří tím byli znepokojováni, ale ukazoval jsem na analogon Srbů na Korfu. Jak hned uvidíme, Spojencům na konec tato obtíž nevadila.

K uznávání Národní Rady – napřed jen mne – a našeho národního programu docházelo s počátku více od jednotlivých politických osobností. Sem hledí na př. zmíněná resoluce amerického senátora Kenyona v Kongresu, když 25. května 1917 samostatnost če-

ského národa prohlašoval za podmínku míru. Takové ojedinělé hlasy poslanecké byly také ve francouzském parlamentě, v Anglii, Rusku a jinde.

Důležitější je uznání našich práv, in concreto Národní Rady a vojska, jednotlivými ministry a pak vládami. Podal jsem schéma všech uznání; z něho je vidno, že uznání úzce souvisí s naším pokrokem vojenským. Proto konec roku 1917 a pak rok 1918 jsou pro nás rozhodnými.

Vzniká otázka, jakou jednotlivé uznávací akty mají váhu. To závisí na poměrech, za kterých jednotlivé uznání vzniklo, a na váze těch, kdo uznání prohlašují. Jistě na př. uznání presidenta Wilsona je velmi silné, protože státoprávní postavení amerického presidenta, jeho poměr k vlastní vládě, je silný. V Anglii naproti tomu, v Italii a Francii je postavení vlády jiné než v Americe: v těchto zemích vláda je silnější, není tam konstitučně obdobné autority, kterou má americký president; král anglický a italský a president francouzský neodpovídají tolik za akty vlády jako president americký, a tudíž zde je silnější uznání vládou. Ovšem že také váha Ameriky, jako velikého státu, byla ve válce pro všechny spojence uznaně velmi veliká. Proto autorita Wilsonova poslední odpovědí na mírovou nabídku rakousko-uherskou působila tak mocně.

Všem uznáním předcházela jednání Národní Rady (Zatímní Vlády) se spojeneckými vládami; některá ujednání jsou přímo obapolnou smlouvou. Uznání nejsou pouhými opatrně stylisovanými nezávaznými sliby.

Je dále důležité ocenit časové pořadí jednotlivých uznání, jichž se nám dostalo od Spojenců. Na příklad – dávám tu vůbec jen příklady – padá na váhu, že prvé oficiální uznání přišlo z Francie, jakože Francie vůbec pro nás svou iniciativou mnoho znamená. Míním prvé

uznání Briandovo (z 3. února 1916), dále iniciativu Francie v prohlášení Spojenců Wilsonovi z ledna 1917, iniciativu ve formování našeho vojska na Rusi, první smlouvu republiky s Národní Radou, dekret o organisaci naší armády v prosinci roku 1917; a konečně vyslání prvého vyslance k nám.

Vedle toho sluší zaznamenat, že jsem prvé politické styky navázal hned roku 1915 s Anglií, Ruskem, Srbskem a Italií. Vzkaz z Prahy do Londýna panem Voskou – holandské memorandum – styk s vyslanectvím anglickým a srbským v Římě – memorandum ministru Greyovi – prvý styk s ruským velvyslancem v Londýně – spojení s italským vyslanectvím ve Švýcarsku.

Vůbec se musí uznání jednotlivými státy oceňovat podle všech daných okolností. Na příklad: Anglie je jako monarchie konservativnější, přes to však přijímala Národní Radu ochotně a uznala také naše státní právo. Proto jsem si cenil, že ministerský předseda Asquith poměrně tak brzy přijal předsednictví na mé prvé přednášce na Londýnské universitě; dokonce pak deklarace, ujednaná drem Benešem s Balfourem, je formálně uznáním velmi úplným. Proto jsem je uvedl doslova.

Podobně monarchická Italie velmi záhy byla napřed se mnou (v Berně) a později v Italii se Štefánikem a Benešem ve stálém styku; forma jejího uznání Sonninem, také Orlandem, liší se jistou reservou, vnuknutou zřetelem na Jihoslovany. Ale Italie podporovala formování legií, jakmile se rozhodla, velmi ochotně; také jsme díky zavázáni za formování částí domobraneckých ještě po sjednání příměří.

Stejně by se musilo kriticky ocenit každé jednotlivé uznání, jak se nám ho v postupu doby dostalo.

A rozumí se konečně samo sebou, že se kriticky musí odhadovat míra, stupeň jednotlivých uznání. Je veliký

rozdíl, uznává-li se na př. naše právo na samostatnost nebo tato samostatnost sama a přímo; je jistý rozdíl mezi uznáním naší Národní Rady a později naší Zatímní Vlády. Jednání se spojeneckými vládami o uznávací formule byla často velmi podrobná a obtížná; příkladem v tom může sloužit jednání s Balfourem. Podal o něm dr. Beneš zprávu již veřejně; doplňuju ji poukazem, jak zdráhání anglického ministra, uznat Národní Radu přímo jako vládu, šťastně bylo překonáno slovem: „poručník (trustee – toto anglické slovo nedá se dobře přeložit jedním slovem) budoucí vlády", jak je dru Benešovi navrhl Mr. Steed.

103

Otázkou o hodnotě jednotlivých uznání vládami a státy dána je otázka další, kdy a jak vznikl náš stát a od kdy existuje. Jak a kdy došlo k mezinárodním uznáním našeho státu, jaký právní (mezinárodní) význam mají jednotlivá uznání, která jsou právně (mezinárodně) rozhodující?

S odpovědí na tyto otázky státovědcové a státoprávníci mají nesnadný úkol, jak ostatně i při určení vzniku jiných nových států: světová válka a revoluce způsobila docela zvláštní a nové politické a právní poměry, a proto posavadní právní a mezinárodně uznávaná pravidla nestačí. To platí pro všecky nové státy, platí to také pro stát náš; nebudu se zabývat státy jinými, omezuju se na hlavní problémy právního vzniku a počátečního vývoje státu našeho. Všeobecná situace válečná a naše postavení v Rakousku-Uhersku způsobilo, že naše samostatnost právně, mezinárodně úplně spočívala na mezinárodním uznání v prvé řadě Spojenců.

Abych nezdržoval povšechnými úvahami, přihlédnu

k posavadní debatě. Anglický historik pařížské konference mírové, Mr. Temperley, připisuje rozhodující uznávací platnost připuštění československých plnomocníků k plenárnímu zasedání mírové konference v Paříži dne 18. ledna 1919. Tento akt, praví, je plným konečným a úplným uznáním našeho státu a jeho samostatnosti. Avšak Mr. Temperley přece si není jist, nemá-li se 5. listopad prohlásit za začátek našeho státu; v ten den přijeli zástupci Národního Výboru ze Ženévy, kde Národní Výbor byl v „přímém" spojení s Národní Radou pařížskou; tomu „přímému" spojení Mr. Temperley přikládá tak velikou důležitost, protože některá uznání, jichž se dostalo zahraniční Národní Radě, mají prý nepopěrnou státotvornou autoritu. K těm uznáním Mr. Temperley počítá deklaraci Balfourovu (z 9. srpna), Wilsonovu (z 3. září), Pichonovu (z 15. října) a Sonninovu (z 24. října).

Seton-Watson přijímá názor Mr. Temperleyho o státotvorné hodnotě připuštění k mírové konferenci, ale přikládá přibližně stejnou váhu uznání Anglie Balfourem (9. srpna), Spojených Států Wilsonem (3. září) a zejména Francie Pichonem (15. října 1918). Podobně jiní theoretikové a politikové uznávají státotvornou platnost uznání, jehož se dostalo Zatímní Vládě a již i Národní Radě.

Státoprávní obtíž s uznáním našeho státu spočívá v tom, že k vzniku samostatného státu dochází obyčejně na zvláštním území obývaném lidem, jenž na daném území stát utvoří. V našem případě však uznána naše vláda zahraniční, uznána naše spolubojující armáda, dlící také mimo území, o které jde, a uznán tím stát, resp. státní samostatnost – odsud dilemma Mr. Temperleyho a jiných právníků a státovědců. Skutečnost se neřídila posavadní theorií a zvyky.

Státovědecký a právní problém vzniku našeho státu se komplikuje převratem doma: Národní Výbor se prohlásil 28. října svým manifestem výslovně za vládu „ode dneška", t. j. od 28. října; také prvý zákon stejně jako manifest Národního Výboru prohlašují vznik československého státu. A první zákon (třebaže pozměněný) je pojat do oficiální Sbírky zákonů a nařízení, čímž počátek zvláštní, samostatné legislace je dokumentován.

Věc se má tedy takto: zahraniční Národní Rada se prohlásila po mnohých předchozích uznáních za vládu československého státu a Spojenci ji uznali; a uznali ji představitelé Národního Výboru s předsedou Národního Výboru; na druhé straně se prohlásil v Praze Národní Výbor také za vládu: měli jsme tedy jistou dobu vlády dvě, jednu zahraniční, Spojenci uznanou, a druhou domácí, prohlásivší se právem revoluce.

Charakter naší revoluce, že byla za hranicemi a doma, za hranicemi, nesouvisícími se zemí, způsobil, že jsme měli dvě akční centra, jedno za hranicemi, druhé v Praze. Důležité bylo, že obě ta centra, de facto vlády (názvy: Národní Výbor a j. nerozhodují o věci) postupovaly svorně, že nedošlo ke sporům, jak na př. mezi zahraniční a domácí vládou polskou. Podle situace vláda doma, jakmile byla ustavena, stála v čele administrace a tím dostala svůj ráz a svou platnost; vláda venku, jsouc neúplná, byla vedle vlády doma vládou vojenskou a diplomatickou a speciálně určenou pro mírová jednání. To bylo dáno poměry a šlo pak o to, obě vlády sloučit.

Ode kdy tedy trvá náš stát?

Z uznání zahraniční Zatímní Vlády (Národní Rady) Spojenci a domácími politickými vůdci v Ženevě někteří publicisté dovozovali, že náš stát existuje od 14. října, v kterýžto den ustavení Zatímní Vlády Spojencům bylo notifikováno. Zatímní Vláda Spojenci byla

uznána; prvé uznání stalo se 15. října francouzskou vládou, a jemu, jak vzpomenuto, Seton-Watson přikládá hlavní důležitost. Souhlasím a myslím, že stát náš právně existuje od tohoto data.

Také bylo vysloveno mínění, že stát existuje od Washingtonské Deklarace (18. října); ale z uvedené historie této Deklarace vysvítá, že to byla Deklarace existující již vlády, a tudíž rozhoduje datum, kdy tato vláda byla uznána.

Národní Výbor domácí se prohlásil za vládu 28. října, a toto datum se teď obecně přijímá za den, kdy náš stát počíná existovat.

Spojenecké vlády stále jednaly se Zatímní Vládou (zahraniční) jako s pravým representantem národa a státu, stále od té doby, kdy ji uznali. Uznání smluvená za války platila i po válce a zejména pro mírovou konferenci. Výmluvným k tomu dokladem je pozvání dra Beneše k poradě o příměří s Německem, která se konala dne 4. listopadu. Dr. Beneš považován takto za representanta samostatného, spojeneckého státu, a jeho podpis je s ostatními na protokole tohoto historického jednání. Mezinárodní význam aktu vynikne nejlépe, srovnáme-li postup velmocí vůči jiným vznikajícím státům, zejména Jugoslavii a Polsku. Na mírovou konferenci bylo pozváno Srbsko jako spojenecký a samostatný stát; trvalo delší dobu, než Chorvátsko, pokládané za část Rakouska-Uherska, bylo uznáno za část Jihoslovanska, a proto také uznání Jihoslovanska (netoliko Srbska) dělalo obtíže. Naše Slovensko od samého počátku, třebaže také náleželo k Uhrám, jak Chorvátsko, bylo od Spojenců pokládáno za součást našeho jednotného státu. Pokud se týká Polska, vláda Moraczewského ve Varšavě, neuznávaná polským výborem v Paříži (Dmowským a Paderewským), byla teprve v únoru

1919 v Paříži výslovně uznána. Naše Zatímní Vláda (zahraniční) fungovala v Paříži od počátku mírových konferencí v důsledku předchozích uznání.

Když bylo zahájeno jednání o příměří, z něhož podle celé situace musil vyjít mír, francouzská vláda připravila návrh, jak postupovat na mírové konferenci. O tom pláně mám zprávu dra Beneše. Teď je celý plán uveřejněn Mr. Bakerem. Francouzský vyslanec washingtonský, M. Jusserand, podal tento plán americké vládě 29. listopadu; v něm je oddíl o nových státech. Dělá se tu rozdíl mezi Československem již uznaným a mezi státy, jež jsou v stadiu formace, jako Jugoslavie a j. Rozumí se, že o tom nikdo nepochyboval, že tyto státy budou, a Spojenci jejich utvoření za svůj plán prohlásili, ale je právě rozdíl mezi plánem a slibem a skutečným ujednaným uznáním. Naše zahraniční Národní Rada (o to jsem tak usiloval také v Rusku!) byla Spojenci uznána jako nejvyšší autorita zahraničního našeho vojska a tím, podle platných názorů, byla uznána jako vláda, ovšem zatímní, a vláda je vládou státu.

Jak naše Zatímní Vláda cizími státy byla plně přijímána, vysvítá i z toho, že dr. Beneš jako zahraniční ministr Zatímní Vlády ustanovil – před převratem doma – prvé diplomatické zástupce, a ti cizími vládami byli přijati. Když později ministerský předseda, dr. Kramář, šel jako delegát na mírovou konferenci, dostal ode mne (jako presidenta) stejný pověřovací spis jako dr. Beneš; ale dr. Beneš nejen svou přítomností v Paříži, nýbrž v důsledku dřívějších uznání jednal v mírových záležitostech před tím, než dostal pověřovací listinu.

Dr. Beneš po uznání naší Zatímní Vlády ve všech oficiálních projevech spojeneckých vlád je jmenován ministrem.

Zajímavou ilustraci k tomuto výkladu podává fakt,

že francouzská vláda a politické prostředí pařížské bylo prohlášeními Národního Výboru a událostmi dne 28. října v Praze poněkud znepokojeno, domnívajíc se, že je to vláda austrofilská, zvolená proti vládě zahraniční: Přišly snad do Paříže zprávy o převratu z Vídně a ty líčily převrat ve smyslu Karlova manifestu.

Naši domácí vůdcové uznali na konferenci ženévské váhu spojeneckých uznání, zejména Wilsonova; uznávají ve svých ujednáních s drem Benešem Zatímní Vládu zahraniční a všecky její kroky. Dra Beneše také oni výslovně jmenují ministrem. Delegace ženévská — o tom, co se dálo 28. října v Praze, vůbec nevěděla — potvrzuje prohlášení předsedy Českého Svazu ze dne 2. října a Národního Výboru z 19. října, v nichž otázka československé samostatnosti byla definována jako otázka mezinárodní, která se doma řešit nebude.

Ale pod tlakem situace musil Národní Výbor 28. října zasáhnout jako vedoucí orgán a prohlásil se za vládu; vláda zahraniční byla pak likvidována, jak hned uvidíme.

Stojíme tedy před faktem, že jsme od 28. října měli vlády dvě, jednu doma, druhou starší v Paříži. Tu musíme dělat rozdíl mezi trváním našeho státu a oficiálním ustanovením, ode kdy se to trvání má mezinárodně uznat.

Pro datum 28. října mluví převrat, jak se udál v Praze a celé vlasti; celý národ viděl v převratu počátek samostatného státu, odpoutaného od Rakouska-Uherska a od Habsburků. A konečně mluví pro 28. říjen důvod formální, že se totiž národ na svém území prohlásil veřejně za samostatný; to, jak jsme viděli, někteří státoprávníci pokládají za nutnou podmínku tvořícího se státu.

Otázka, od kdy náš stát existuje, je také prakticky důležitá, má to na př. mít vliv na stanovení povinností reparačních. Reparační komise (ta ovšem není orgá-

nem politickým) určila (15. dubna 1921), že se Československo stalo spoluválčícím státem převratem ze dne 28. října 1918.

Přijímám datum 28. října z uvedených dvou důvodů; že totiž převrat 28. října celým národem byl uznán jako počátek naší samostatnosti, a proto, že se tím dnem prohlášení nezávislosti Národním Výborem stalo na vlastním území.

Tyto otázky nebyly u nás ještě právnicky náležitě rozebrány. Státovědci a theoretikové konstitučního práva najdou při studiu vzniku a vývoje našeho státu nejeden zajímavý a zarážející problém; nejen u nás, nýbrž i v jiných poválečných státech přesné právní formulace skutečných poměrů nebyly hned dány. V té příčině kritika také v jednáních o příměří a mírových smlouvách najde více než jednu mezeru. Jako ve všech revolučních případech nemáme posud podrobnějšího vypsání událostí; události se hnaly rychle za sebou a byly samy v sobě neurčité a neurčené, a proto při jednáních, prohlášeních a konečných formulacích se vyskytují obtíže a nepřesnosti.

104

Tyto úvahy vyžadují několik slov o převratu 28. října. Podrobná historie událostí není ještě známa, ale pro naše úkoly stačí pohled na oficiální dokumenty a na to, co o převratu veřejnosti již oznámili jeho vůdcové.

Když ministr Andrássy v noci ze 27. na 28. říjen uznal podmínky Wilsonovy, rozšířily pražské listy o tom zprávu ihned zvláštními výveskami; dr. Rašín s drem Soukupem dává zprávu o významu Andrássyho uznání těmito slovy: „To bylo poslední slovo Rakouska-Uherska a konec říše Habsburské.“ A v manifestě, v týž den

sepsaném, obrací se dr. Rašín k národu slovy: „Nezklameš očekávání celého kulturního světa, který se žehnáním na rtech vzpomíná Tvých slavných dějin, jež vyvrcholily v nesmrtelné výkony československých legií na západním bojišti a v Sibiři... Zachovejž štít čistý, jako jej zachovalo Tvé národní vojsko: Československé legie!... Naši osvoboditelé Masaryk a Wilson nesmějí býti zklamáni ve svém přesvědčení, že dobyli svobody lidu, který dovede sám sobě vládnouti...“

Dr. Rašín opakoval takto, co poslanci prohlásili ve Vídni dne 2. října 1918. Poslanec Staněk, předseda Českého Svazu, přednesl řeč, v níž je toto uznání zahraniční Národní Rady a našich legií všemi českými poslanci: „Nechtěli jste nás připustit k mírovému jednání, ale nyní budete mít při mírovém jednání české zástupce, budete je mít proti své vůli, a to zástupce československých brigád. S těmi budete musit jednat o české otázce, ne s námi, a proto nevyjednáváme s Vámi my. Tato otázka bude řešena jinde nežli zde v Rakousku. Zde není mocenských faktorů k řešení této otázky.“ A totéž stanovisko zaujal Národní Výbor ve svém prohlášení ze dne 19. října po manifestě Karlově: ztotožňuje se s prohlášením Českého Svazu, že se o české otázce nebude jednat v Rakousku, a praví: „Česká otázka přestala býti otázkou vnitřní úpravy Rakouska-Uherska, stala se otázkou mezinárodní a se všemi otázkami světovými společně bude řešena. Ona také nemůže být řešena bez souhlasu a dorozumění i s onou mezinárodně uznanou částí národa, která se nachází mimo hranice české.“

Je patrno, jak veliký význam dr. Rašín a dr. Soukup připisují odpovědi Wilsonově a notě Andrássyho, uznávající tuto odpověď; víme od dra Rašína z jeho líčení převratu v brožurce „Maffie“, jak dychtivě očekával

úplnou kapitulaci Rakouska, a tu viděl právě v notě Andrássyho. Na tuto kapitulaci se váže převrat 28. října a jí má svůj celý ráz, zejména klidný, nekrvavý průběh.

Bylo řečeno, že převrat 28. října byl do jisté míry opožděn, že mohl následovat po manifestě Karlově (16. října) nebo po odpovědi Wilsonově Rakousku (uveřejněné u nás 21. října). Sám jsem po našem prohlášení Zatímní Vlády, a po odpovědi Wilsonově, jež obě čelily Karlovu manifestu, očekával projev našich doma; k tomu také došlo prohlášením Národního Výboru o Karlově manifestu. Vidíme teď, že dr. Rašín – myslím, že v souhlase s celým Národním Výborem – čekal na kapitulaci Rakouska-Uherska úplnou a tu viděl věcně i formálně v Andrássyho uznání Wilsonova programu. Zdá se mi, že tento postup byl správný; odpovídal mocenským poměrům protivných stran, Rakouska-Uherska a jeho vojenské moci a našeho domácího odboje a jeho slabších sil. Je patrno, že svým postupem dr. Rašín a jeho přátelé, opírajíce se o uznání Wilsonova programu Rakouskem a dokonce uherským politikem, připojili domácí převrat k vrcholnému úspěchu zahraniční Zatímní Vlády, a že se tím převrat 28. října stal synthesí revoluce domácí a zahraniční.

Těm, kdo převrat očekávali po manifestu Karlově a převratu vídeňském, nutno říci, že by tenkrát ještě bylo bývalo třeba revoluce, a s tu jsme nebyli. A jednání s Vídní a ve Vídni o přetvoření historických zemí v národnostní stát, i kdyby bylo jen tahem taktickým, bylo by přece nějak zavázalo a bylo by nedobře působilo na venek. Pozdější jednání s místodržitelem v Praze za změněných okolností nebylo tak okázalé a závazné. Spíše mohl být východiskem převratové akce rozvrat na italské frontě, ale krátké vyčkávání kapitulace před Wilsonem zaručovalo úspěch jistější a snadnější. Připouštím, že

situace mohlo být využito od nějaké radikální frakce, kdyby se byla organisovala.

Ve zprávě o převratu, podané drem Rašínem a Soukupem v „Ročence" Národního Shromáždění československého v prvním roce republiky, čteme, že Národní Výbor dne 28. a 29. října jednal s rakouskými úřady vojenskými a civilními; čteme tu, že se po delším jednání se zemským vojenským velitelstvím (28. října) stala „dohoda": zástupcové moci vojenské uznali Národnímu Výboru „součinnost" a zavázali se, že proti jeho vůli ničeho nepodniknou. Obdobně bylo ujednáno s místodržitelem 29. října posl. Soukupem, Stříbrným, Rašínem a Švehlou, že Národní Výbor „se uznává" za výkonný orgán suverenity národa (ne státu!) a že „přejímá spoluřízení" veřejné správy.

Tato zpráva pro svou stručnost a neurčitost vyžaduje doplnění a výkladu od zúčastněných: běží o „dohodu", o to, co znamenala „součinnost" a „spoluřízení"; na jak dlouho, resp. v jakém smysle a k jakému konci.

Je přirozeno, že pražský místodržitel jako zástupce rakouské vlády vedl jednání s Národním Výborem na základě Karlova manifestu a snad na základě Lammaschova programu pro zřízení spolkových států, císařem 22. října schváleného; jako císařský místodržitel nemohl jednat o zřízení republiky a státu, nezávislém na Rakousku a dynastii. Hrabě Coudenhove, jak známo, naznačuje, že v jednáních s ním Národní Výbor poukazoval na císařovo přání utvořit národní vlády, což ovšem znamenalo toliko spolkový stát v rámci nového Rakouska: dokumenty z 28. října toho výkladu nepotvrzují.

Text prvého zákona a manifestu s manifestem Karlovým nesouhlasí. Karel žádal integritu Uher, proti tomu zákon a manifest dne 28. října mluví o státě „Československém" a o úřadech „župních", patrně se zřetelem

k Slovensku. Na druhé straně je pravda, že se také v Karlově manifestě mluví o „Čechoslovácích“. V zákoně se dále stanoví, že se státní forma určí Národním Shromážděním a pařížskou Národní Radou (Zatímní Vládou); to je také v odporu s Karlovým manifestem, neboť ten o formě spolkového státu nebyl v žádné pochybnosti. Spíše by prvému zákonu a manifestu odpovídal program Lammaschův. Také se v úvodě k zákonu Československý stát zove samostatným; je to pojem právně neurčitý, ale přece poněkud čelí docela neurčitému státoprávnímu programu manifestu Karlova.

Ovšem může být rozdíl mezi zněním Manifestu a zákona (jak byl publikován za převratu 29. října) a mezi tím, co Národní Výbor řekl Coudenhoveovi, snad z taktických důvodů; nezbývá než vyčkat authentické zprávy. Lze připustit, že text prvého zákona i manifestu je neurčitý. V prvém zákoně v úvodě se Národní Výbor označuje jako vykonavatel svrchovanosti státní, ale v článku 1. se pojem svrchovanosti zúžuje na svrchovanost uvnitř; státní forma se totiž ponechává určení Národního Shromáždění a Národní Rady v Paříži, a oba se neurčitě zovou „orgány jednomyslné vůle národa“. V manifestu se Národní Výbor zove sice vládou, ale označuje také dost nepřesně „jediným oprávněným a odpovědným činitelem“.

V době, kdy se stal v Praze převrat, byli v Ženevě členové a důvěrníci Národního Výboru a jednali s drem Benešem; význam ženevské deputace je určen tím, že byla vedena samým předsedou Národního Výboru, drem Kramářem. Některá ujednání ženevské konference byla uveřejněna; mimo to mám oficiální zprávu dra Beneše. Referoval jsem také o rakouské diplomacii, jak ženevské porady pozorně sledovala; znám teď úplněji obsah její vlastní zprávy do Vídně.

Ujednání ženévská, datovaná 31. října, jsou určitější než pražské dokumenty z 28. října. Uznává se pařížská Národní Rada (Zatímní Vláda) a její politická ujednání a rozhodnutí; dr. Beneš se uznává jako ministr; tím je uznána i republikánská forma státu, prohlášená zahraniční vládou, neboť se praví výslovně, že se uznávají kroky pařížské Národní Rady všecky. To uznání se týká také Washingtonské Deklarace, v níž Zatímní Vláda stanovila hlavní směrnice obnoveného státu. Velmi určitě se v Ženevě přerušuje svazek s Vídní a Budapeští a s habsburskou dynastií. Forma státu jako republiky byla ujednána také, ale to nebylo ještě uveřejněno. Delegáti pražští, zdá se, k veřejnému prohlášení republiky nebyli zplnomocněni; v Praze kolovaly neurčité zprávy o domnělém jednání zahraniční Národní Rady s princem Connaughtským a jinými možnými monarchickými kandidáty na pražský trůn, a proto snad Národní Výbor v Praze o formě státu byl v nejistotě. Ta nejistota členům Národního Výboru, kteří přišli do Ženévy, byla rozplašena; dr. Beneš je informoval, že žádných ujednání o trůně neexistuje, vyžádal si od delegace schválení našeho postupu za hranicemi a zejména našeho prohlášení republiky. Mám text telegramu dra Beneše, poslaného ze Ženévy francouzské vládě a referujícího o ujednáních ženévských; v něm je zdůrazněno ujednání o režimu republikánském. Vídeň, jak hned ukážu, usilovala ještě po převratu, získat Spojence; tomu úsilí Vídně čelil dr. Beneš velmi účinně.

Ženévská ujednání byla prohlášena za důvěrná, uveřejnit se zatím neměla; byly obavy z represálií, a proto se v Ženevě pomýšlelo i na cestu Německem a doma se jednalo s Vídní o bezpečný návrat.

Návratem ženévské deputace nastalo i v Praze politické vyjasnění. Svazek s Rakouskem-Uherskem a dy-

nastil byl v Ženévě formálně zrušen, a rozhodnutí o státní formě se pak stalo doma podle rozhodnutí vlády zahraniční. Politický, dokonce právní význam ženévské deputace a jejího návratu do Prahy byl také vyzdvižen Mr. Temperleyem v uvedeném výkladu, uznávajícím trvání našeho státu od návratu ženévské deputace; uvítání, jakého se dostalo deputaci v Praze, svědčí o tom, že si politická veřejnost významu ženévského jednání se zahraniční vládou byla také vědoma.

Je přirozeno, že se ženévská deputace také zabývala otázkou poměru naší vlády zahraniční k vládě, která se eventuálně v Praze ustaví. V té prvé Ročence je uveřejněn telegram z Paříže Národnímu Výboru ze dne 20. října, v němž se ohlašuje utvoření zahraniční vlády a uvádí, že s pražskými vůdci bylo ujednáno (kdy, kým?), že vláda pařížská pojme do sebe vládu pražskou, jestli se po revoltě a zmatcích doma utvoří. Telegram není od dra Beneše, jak se v Ročence praví, nýbrž od dra Borského; proto ujednání v Ženévě zní jinak. Z toho, co uveřejněno, nevidět, jak byl určen poměr Zatímní Vlády pařížské a budoucí domácí; ale v ujednáních, ještě neuveřejněných, určeno, že obě vlády splynou; do Vlády v Praze vstoupí oba zahraniční ministři Zatímní vlády dr. Beneš a Štefánik. Já jsem přestal být ministerským předsedou a ministrem financí, jakmile jsem byl zvolen presidentem a zvolena definitivní vláda.

Mohla by se položit otázka, proč převrat nebyl uskutečněn 28. října úplně a ve všech oborech státní a autonomní administrativy. Dne 28. října byly Národním Výborem přejaty válečný obilní ústav, místodržitelství (vlastně o jeho převzetí bylo jen jednáno); zemská správní komise a zemské vojenské velitelství (toto nepřejato cele, jaksi na polovici); jistě není náhodou, že

byl obilní ústav přejat první – otázka zásobování byla tenkrát velmi důležitá, a tím měl Národní Výbor v rukách také vojsko, na obilním ústavě závislé. Vidím v tom plán dobrý. Dne 29. října Národním Výborem zabírány jiné úřady (policejní ředitelství, vrchní zemský soud a vrchní státní zastupitelství), až dne 30. přejato definitivně vedle místodržitelství také zemské vojenské velitelství, které se pokusilo o znovunabytí úplné moci; to byla snad nejnebezpečnější chvíle domácí revoluce. Tato vojenská kapitulace má značný význam tím, že právě na vojsku dynastie a rakouský stát zakládaly své trvání. Jmenování posl. Tusara zástupcem ve Vídni pro jednání s Andrássym (30. října) je dalším krokem převratovým a stejně prohlášení svatomartinské o připojení Slováků (30. října). Po návratu ženévských poslů, dne 5. listopadu, Národní Výbor se definitivně rozhodl o otázce formy státu: dr. Kramář, jako vůdce ženévské delegace a předseda Národního Výboru hned při uvítání v Praze promluvil před nádražím z automobilu řeč, v níž veřejně ohlásil, že budeme mít svobodnou, demokratickou a lidovou republiku.

Dne 14. listopadu převrat materiálně a formálně byl dokonán; byly to technické, nikoli politické a právní překážky, které vyžadovaly čtrnácti dní, aby celá administrativa státní a zemská byly nejen podle jména, nýbrž skutečně v moci a správě Národního Výboru.

Úplné vylíčení převratu bude se zabývat tím, jak se tento udál v jednotlivých částech země. Po okresích v zemích českých byly revoluční výbory, které postupovaly podle příkazů z Prahy. Na Moravě, v Brně, moravští členové Národního Výboru postupovali s Prahou paralelně, jsouce s ní v stálém telefonickém spojení.

Konečně je theoreticky i prakticky důležitá otázka, zdali i na Slovensku svrchovanost Československého

státu také platila 28. října hned pro území celé. Vím, že o to mezi jednotlivými ministerstvy posud jsou spory, do nichž zasahoval i nejvyšší správní soud.

105

Důležitý je problém formy našeho státu, problém monarchie a republiky.

Náš státoprávní program předválečný byl monarchisticko-royalistický; kromě jednotlivců v rozličných stranách jen sociální demokraté jako strana byli republikánští, ale tento republikanism byl více rázu programatického, skutečné a přímé republikánské propagandy nebylo. Já jsem v prosinci 1914 odcházel také jako theoretický republikán, otázka se mi tenkrát nezdála být akutní, a byl bych v krajním případě (kdyby Rusko nebylo padlo a t. d.) přistoupil na zvolení některé cizí dynastie (pokud možno ne ruské).

Na každý způsob je důležité konstatovat, kdy a jak se stalo venku a doma rozhodnutí pro formu republikánskou. A rozumí se, že otázka po formě státní je nezávislá na otázce po vzniku státu; zákon z 28. října ponechává otázku po formě státu in suspenso.

Uvedl jsem, jak jsem za hranicemi o smýšlení našich stran Spojencům referoval, že totiž většina národa je monarchistickou, t. j. royalistickou; tak jsem referoval roku 1914 a roku 1915. Ve svém memorandu, podaném francouzské vládě a Spojencům v únoru 1916, vyslovil jsem se však již oficiálně pro republiku. A zcela definitivně a slavnostně jsme prohlásili republiku ve Washingtonské Deklaraci, a tato Deklarace přijata v Ženevě a v Praze. Ruská revoluce jako jinde i u nás měla za následek rozhodný obrat ve směru smýšlení republikánského; po prvé vznesen veřejně požadavek na schů-

zích pořádaných Socialistickou Radou dne 14. října 1918 v Praze a v četných městech a místech po venkově (dr. Rašín tvrdí v knížce o „Maffii“, že se v Praze to prohlášení nestalo následkem vojenských opatření, ale příslušná proklamace se rozšířila letáky mezi lid).

O názorech Národního Výboru, totiž jeho čelných členů, a jak se vyvíjely, není zpráv. Podle písemné zprávy Lammaschovy prohlásil dr. Kramář na své cestě do Ženévy (dne 22. října), že je pro svou osobu royalistou, ale že většina je republikánská. Tento royalism nebyl však royalismem státoprávním (habsburským); v Ženévě dr. Kramář byl, jak všichni členové delegace, proti Rakousku a Habsburkům, byl však ještě pro monarchii s dynastií ruskou. Dr. Kramář byl tenkrát předsedou Národního Výboru, a tím jeho názor měl váhu a snad měl i na některé členy Národního Výboru, jistě na některé jeho straníky, vliv. Ale pod dojmem Benešovy zprávy o zahraniční situaci přijal program republikánský; tak rozumím jeho uvedené veřejné řeči při uvítání z Ženévy.

Vzpomínám zde, že se k formě monarchické klonil také generál Štefánik. Po nějakém váhání přijal však prohlášení republiky, jak jsem je formuloval ve Washingtonské Deklaraci.

Zajímavé po té stránce jsou také ústavní elaboráty, podané Národnímu Výboru roku 1917; nejradikálnější projekt byl pro personální unii s Rakouskem. Poznamenávám, že názory těchto projektů vysloveny byly v létě 1917, tedy za tlaku rakouského.

Důležité porady o ústavě a státní formě se konaly v říjnu (počaly dne 14.) 1918; právní podklad vypracoval dr. Pantůček, jak o tom podal zprávu. Ta zpráva se mi zdá velmi důležitou, neboť zní vyplývá, že vedoucí poslancové již před 28. říjnem na možné poli-

tické eventuality pomýšleli. A je patrno, že se tenkrát už nepočítalo se státem v rámci habsburské monarchie, nýbrž se státem úplně samostatným a to ve formě republikánské.

106

Pro posouzení 28. října v Praze bude důležitá historie Vídně a její politiky v rozhodující době převratové.

Uvedl jsem hlavní projevy té politiky v líčení poslední doby svého pobytu ve Washingtoně; zde obraz doplním podle dokumentů získaných od té doby.

Manifest Karlův byl pokusem získat nás a Jihoslovany a zároveň získat Wilsona; snad si ve Vídni vzpomněli, že Český Svaz před rokem v květnové deklaraci v zahajovací schůzi svolaného centrálního parlamentu žádal přetvoření Rakouska-Uherska ve spolkový stát. Paralysoval jsem Karlův manifest Deklarací Nezávislosti; Wilson se Vídní získat nedal, byv také prof. Herronem náležitě informován.

Odpověď Wilsonova ohromila Vídeň. Bývalý rakouský ministr Redlich nám ve zprávě o Lammaschově vládě vypravuje, že Wilsonova odpověď přišla do Vídně 19. října a na dvoře a na Ballhausplatzu vyvolala skutečnou paniku, neboť, jak se vyjadřuje, odpověď Wilsonova byla ortelem smrti habsburské dynastie. Proto byl povolán Lammasch a ten vypracoval pro přetvoření Rakouska ve spolkový stát svůj program, jenž, jak už řečeno, císařem schválen 22. října. Lammaschův program byl na Rakousko radikální a byl přizpůsoben Wilsonovi: na mírové konferenci měli zasedat representanti všech národů, na ní se mělo rozhodnout o všech územních otázkách, a dokonce se této konferenci ponechávalo rozhodnutí, zdali nové státy mají být spojeny v jednotný spolek.

Maďaři překáželi Lammaschovi, Wekerle nepřistoupil na nové plány Vídně, nýbrž drželi se Karlova manifestu a žádali personální uniis Rakouskem; Chorvátům slíbena jen revise vyrovnání z roku 1868. Ve Vídni zuřil kde kdo, ale Maďaři nepovolili; politika Vídně byla, získat Čechy a zejména Jihoslovany. Plán ovšem byl, získáním Chorvátů nás Čechy oslabit. Staré „divide et impera" se tentokrát už nepodařilo.

Situace se zhoršila, když se koncem října, ještě dříve než došlo ke konečné porážce, na italské frontě armáda rozpadla; dne 26. října telegrafoval Karel Vilémovi své „nezvratné rozhodnutí, do dvacetičtyř hodin žádat o separátní mír a neprodlené příměří". To se stalo—Andrássy v noci ze 27. na 28. října přijal Wilsonův „ortel smrti".

Ve Vídni byl už skutečný strach smrtelný a to z bolševismu; ruský příklad, rozval armády porážkami a z hladu působil na dvůr, na vládu a na vojenské vedení jako paralysa; to teď z přiznání rakouských vojenských vůdců vidíme ve vší jasnosti. Odsud pak také pochopíme jednání Vídně po odpovědi Wilsonově a italské porážce.

Ještě na manifestace, vyvolané Socialistickou Radou v Praze a po venkově 14. října, Vídeň odpověděla represí a persekucemi; z oficiální zprávy je zřejmé, jak tenkrát prohlášení republiky postrašilo. Místodržitelství pražské a brněnské podávalo přesný referát o každé schůzi, a co se na ní mluvilo, a zejména prohlášení republiky bylo i úřady pokládáno za neodpustitelný politický zločin.

To bylo před odpovědí Wilsonovou; po ní Vídeň úplně zmalátněla. Pro to máme zajímavý doklad z historie posledního poselství dra Beneše do Prahy.

Poslední zpráva dra Beneše o situaci venku je z 11. září; dr. Šámal ji správně dostal a Národnímu Výboru (posl. Švehlovi, dru Rašínovi a j.) dodal. Dr. Be-

neš napsal obšírněji, co 11. září poslal, a dal vypravit posla ze Švýcar do Prahy. Poselkyně byla zadržena, a rakouské ministerstvo války mělo zprávu Benešovu 22. října, v den, kdy se Lammaschův program schvaloval. Ve zprávě dra Beneše byla udána osoba a její adresa, jíž zpráva měla být dodána (řed. Bělehrádek) — Vídeň už nereagovala. Naopak dala členům Národního Výboru pasy do Ženévy a odhodlala se na konec souhlasit s programem Wilsonovým.

S tohoto vídeňského hlediska na situaci musí se posuzovat průběh převratu v Praze. Když Andrássyho kapitulace způsobila v Praze převrat, Vídeň tím, co se v Praze stalo, nepokládala svou věc za ohroženu. Ministerská rada 29. října dohodu s místodržitelem v Praze a Brně schválila; jisté rozpaky projevil ministr vnitra o českých Němcích, ale očekával, že německý národní výbor s vládou najdou formuli, jak naše německé území nějak odlišně upravit („Sonderbehandlung“).

Když místodržitelství pražské o dohodě s Národním Výborem referovalo do Vídně, dalo ministerstvo vnitra do Prahy rozkaz, aby se politickým projevům nepřekáželo; a ministerstvo války přikázalo zemskému vojenskému velitelství v Praze, stejně jak velitelství v Brně a j. hned 28. října po prvých zprávách z Prahy, aby s Národním Výborem, bude-li toho potřeba, jednalo. V noci pak na 29. říjen poslalo obšírnější poučení, přijímat návrhy Národního Výboru. Pražské a jiná velitelství, stejně úřady civilní z Prahy a odevšad z Čech a Moravy hlásily, že se strhují rakouské státní znaky a důstojnické kokardy — to vše Vídni již nevadilo; nové státy by v každém případě měly znaky a emblémy svoje; a pokud se rakouské armády týká, byl oznámen všem velitelstvím plán, armádu rozložit na národní části, jen se to mělo stát klidně a bez revolty. Vídeň byla

bezradná a tak rozčilená, že vrchní armádní velitelství (29. října) předkládalo vojákům v poli otázku, jsou-li pro republiku či pro monarchii a dynastii. Klid a pořádek, to byl teď program Vídně, diktovaný strachem před bolševictvím; neklid a vzpoury snadno se mohly rozvinout v hnutí revoluční, zvláště když půdu pro ně připravil hlad. Proto Vídeň zejména také v Čechách naléhala na Národní Výbor, aby se vojsku dostalo chleba. Při tom rozhodoval také úmysl, cizině a zejména Spojencům nepodávat důkazu rozháranosti a rozvrácenosti; Vídeň se totiž po převratu v Praze dále úsilovně snažila o to, získat pro sebe Wilsona a Spojence, a k tomu bylo třeba argumentu, že národové, a zejména armáda, jsou klidni. Odsud zejména v Praze ústupnost vojenského velitelství podle příkazů z Vídně. Národnímu Výboru při jeho taktice tato ústupnost Vídně byla vhod a přímo ji podporoval. Dne 29. října Národní Výbor s vojenským velitelstvím ujednal dohodu o součinnosti s Národním Výborem, směřující k zachování pořádku, zásobení vojska a odchodu vojska cizího; poslanec Tusar, tenkrát už plnomocník československé vlády, vydal začátkem listopadu ve jménu Národního Výboru provolání k československým vojákům, aby byli poslušni svých dosavadních představených, že budou rozesláni na území našeho státu, jakmile to stav železniční dopravy dovolí a až všecky nutné přípravy budou provedeny.

Vídeň si již neuvědomila, že její ústupnost Praze byla zbraní dvojsečnou: jestliže mohla ukazovat na klid a pořádek v českých zemích, cizina mohla a musila vidět, že se Národnímu Výboru dařilo nový stát budovat s klidem a rozvahou.

Vídeň svou taktikou neprorazila, třebaže rakouští vyslancové a emisaři ve Švýcarsku a ostatních neutrál-

ních zemích horečně byli činni; pomocí austrofilských politiků se pracovalo při Vatikáně, v Londýně, Washingtoně, v Paříži, v Římě. Hlavní úsilí všech akcí směřovalo k tomu, navázat s Wilsonem nějak styk; další jednání, doufali ve Vídni, již se podaří. Řekl jsem už, že i manifest Karlův i Lammasch i Andrássy přišli pozdě.

V té době pokusy rakouských diplomatů směřovaly také k tomu, získat nejen Anglii, nýbrž i Francii proti nám. V době před převratem v Praze a po něm ve Švýcarsku byl bar. Chlumecký; měl úkol, pohnout Vatikán ku podpoře a navázat styk s Paříží; hr. Mensdorff, jehož jsme již poznali v mírové akci ve Švýcarsku, dostal úkol, jednat v Londýně a také v Paříži přímo.

Ujednání ženévská právě v tomto bodu překazila tuto poslední diplomacii vídeňskou; dr. Beneš žádal po delegaci z Prahy rozhodné přetržení svazků s Habsburky, a delegace to učinila velmi důrazně; dal o tom hned ze Ženévy zprávu do Paříže a po svém návratu do Paříže toto rozhodnutí našich representantů náležitě vyzdvihl. Tím pak, že dr. Beneš jako ministr uznané vlády zasedal v poradách o příměří s Německem, pokusy Vídně o tajné jednání nemohly mít valného vlivu.

Úplný neúspěch si zavinila Vídeň také svou politickou a taktickou nedovedností; v Paříži se přímo urazili, že k jednání ve Švýcarsku v polovici října před Karlovým manifestem byl vybrán hr. Andrássy, jenž od počátku války projevoval germanofilství nemenší než Tisza; a tomu germanofilovi svěřil Karel v tak vážné pro Rakousko době zahraniční politiku. Jestliže hrabě Mensdorff a bar. Chlumecký měli úkol, získat přímo Clémenceaua, taková nedovednost a beztaktnost podle starých diplomatických norem k tomu nedopomohla. Mám bezpečnou zprávu, že Clémenceau a nikdo z vládních osob nebyli již rakouským námluvám přístupni.

Spojenci dlouho čekali od Rakouska určité a jasné rozvázání spojenectví s Německem, jak od Německa Anglie čekala roku 1917 jasné prohlášení o Belgii a Francie o Alsasku-Lotrinsku. Na tom podkladě bylo by se o míru jednalo dříve, a Vídeň by se snad byla mohla zachránit před pádem, kdyby se byla zřekla Německa a vystoupila proti svému spojenci. Tak daleko si vídeňská neupřímnost netroufala, ne z charakteru, nýbrž ze strachu před Maďary a Němci. Vídeň se odhodlala k separátnímu míru a přijala podmínky Wilsonovy, ale to bylo málo, málo právě ve Francii, kam se Karlovy zraky upíraly od jeho nastoupení na trůn.

Na základě Lammaschova programu, kdyby se byl rychle a energicky prováděl (mám dojem, že Lammasch byl bez vlivu), Vídeň mohla ještě poměrně mnoho získat. Lammasch navrhoval, aby všecky národy byly na mírové konferenci zastoupeny a aby se na konferenci rozhodlo o otázkách územních; Lammasch dokonce, jak už vzpomenuto, mírové konferenci ponechával rozhodnutí o spolkovém státě. Na tom základě Vídeň mohla na mírové konferenci své věci hájit účinně, a pokud šlo o nás, argumenty ad homines; podobně postupovala rakouská mírová delegace v Paříži. Vídeň by byla ukazovala na prohlášení nejen dra Groše a podobné akty, nýbrž především na désaveu poslanců; byla by se dovolávala prohlášení v nově otevřeném parlamentě, kde naši zástupcové navrhli spolkový stát, a některých jiných kroků českého poselstva. Převrat by nebyl překážkou; jistě by byl místodržitel Coudenhove svá tvrzení uplatňoval. Tusarův apel k vojákům a jiné akty by byly dalším článkem politického syllogismu vídeňského.

Tím důležitější se ukazuje v této souvislosti schůze ženévská, t. j. fakt, že se Národní Výbor svým předsedou drem Kramářem dohodl s naším prvním ministrem

zahraničních věcí jako representantem naší vlády, Spojenci uznané, o jasném a určitém protirakouském programě, jejž dr. Beneš v Paříži a Spojencům mohl presentovat. Ve světle ženévských úmluv se nedalo využít ve smyslu vídeňském zmíněných politických aktů, ke kterým za války pod tlakem rakouské soldatesky došlo, ani taktického postupu při provádění převratu v Praze.

107

Rakousko samo, císař a vláda, v poslední době války fakticky i právně uznali naše právo na samostatnost; sem spadají všecky sliby a pokusy o přetvoření Rakouska z roku 1917 a 1918. Sem hledí úmysl císaře Karla, podporovaný místodržitelem Coudenhovem, dát se v Praze korunovat; úmysl byl zmařen členy vlády, a zdá se, hrozbou s naší strany, že by se korunovace stala blamáží. O korunovačním plánu a přípravách jsem slyšel v Americe; doma jsem zaslechl něco o fingovaných přípravách atentátu na korunovační vlak.

Značný význam má fakt, že Rakousko samo uznalo stanovisko Wilsonovo z 18. října o právech Čechoslováků na státní samostatnost a že toto uznání podepsal jako rakousko-uherský ministr zahraničních věcí Andrássy, politik uherský. Tak jak už Karlův manifest, bylo i toto uznání pokusem, udržet si Čechy.

Z kruhů německých bylo vytýkáno, že rakouská vláda našim delegátům do Ženévy vydala pasy, vědouc, že se v Ženévě sejdou delegáti domácí a zahraniční. Avšak tato výtka neodpovídá situaci, jaká ve Vídni nastala odpovědí Wilsonovou; vydání pasů a umožnění ženévské schůze není státoprávním praejudiciem, nýbrž pokusem, naklonit si české zástupce takovými laskavostmi.

Bývalý ministr rakouský Redlich ukazuje na to, že německé strany, když 21. října formálně založily rakouský stát, předešly ostatní národy v rozkladu Rakouska, a uznává, že manifest ze 16. října mohl platit těmto národům jako právní základ jejich postupu. Proti tomu však dlužno zdůraznit, že politické cíle Vídně a Prahy byly rozdílné.

V prvém zasedání Národního Shromáždění 14. listopadu byly naše svazky s Rakouskem definitivně přetrhány. Dr. Kramář prohlásil sesazení císaře Karla a vznik naší republiky; poslanci o prohlášení ani nehlasovali a žádného zákona neusnesli, jak vidět z oficiální Sbírky zákonů – aklamace byla tak spontanní a jednomyslná, že se hlasování jevilo zbytečným.

V této souvislosti je na místě poznámka o vyřízení žádosti císaře Karla o dovolení usadit se v Brandýse nad Labem (4. listopadu). Národní Výbor chtěl vyhovět pod podmínkou, že by se císař vzdal trůnu a všech nároků na české země. Stručná zpráva o věci, podaná taktéž ve zmíněné „Ročence", mne zarazila; bylo by takticky pochybené dávat excísaři možnost, nevyplnit podmínek eventuálně kladených. Avšak zpráva musí být doplněna: císař se neobrátil na Národní Výbor žádostí formální, nýbrž třetími osobami, a týmž způsobem se mu dostalo neformální odpovědi.

A také Uhersko cítilo potřebu oficiálně se přiblížit Slovákům: tehdejší posl. Hodža byl uherskou vládou pozván k jednání do Budapešti.

108

Zvláštní problém máme v separatistických pokusech našich Němců; vyslovil jsem se již o faktu, že se organisovali na čtverém teritoriu jakožto Německé Čechy,

Sudetsko, Jihoněmecká Morava a Šumavská Župa. Tyto pokusy se staly po převratu v Praze; co do politické a administrativní hodnoty nedají se srovnat s naším převratem. Vidím v té nedokonalosti německé organisace důkaz, že tyto části historických zemí organicky souvisí s námi.

Část území jsme okupovali vojensky; při tom se staly mezi naším vojskem a německými občany rozličné dohody, z nichž uvádím aspoň dvě. V Liberci, sídle vlády „Deutschböhmen", obapolnou dohodou složen byl 16. prosince 1918 magistrát a ustanovena správní komise českoněmecká v poměru 4:7. S Chebskem, jak se tvrdí se strany německé, došlo k dohodě, ze které Chebsko dovozuje, že mu bylo potvrzeno jeho vlastní státní právo.* Bude záhodno vyšetřit okupaci našeho německého území po stránce právní úplně.

Státoprávní formulace připojení Slovenska zaměstnává naše theoretiky a politiky odedávna. Zde připomínám uvedené zplnomocnění k jeho zabrání, jež Dohoda vydala dne 4. prosince 1918; prvé určení jižních hranic slovenských stalo se po předchozích poradách s vojenskými autoritami (Foch, Weygand) 13. února 1919 mezi drem Benešem a min. Pichonem s M. Berthelotem; tenkrát Károlyi usiloval o zabezpečení celistvosti Uher.

Také hranice s Polskem byly Dohodou určeny. Uvádím také připojení malých území, rakouského a pruského, k našemu státu.

Zásadně při upravování hranic padá na váhu, že uznání práva na samostatnost národa a jeho státu má

*Pro toto právo, jak známo, Chebsko se dovolává také Palackého a jeho uznání tohoto práva; zajímavé je, jak Čelakovský líčí (v Ottově Naučném Slovníku) vývoj chebského práva a jeho „bohemisování". Mírem saintgermainským potvrzeno, že Chebsko přináleží k svému historickému státu, a Rakousko tento stav svou ratifikací uznalo.

větší důležitost než určení teritoria; to vidíme nejen v případě našem, nýbrž také polském, jihoslovanském atd., že se totiž hranice upravují speciálními komisemi ovšem jen lokálně.

Také problém národních menšin, právního a správního vymezení právomoci státu a národnosti (stát národní – stát národnostní – právo sebeurčení) spadá do této kapitoly.

A konečně máme státoprávní problém Podkarpatské Rusi a vybudování tohoto autonomního území, přiřčeného nám Mírovou Konferencí na základě přání, vysloveného představiteli lidu v Americe a také doma. Zvláštní problém tvořilo i zde od počátku vymezení hranic.

109

Po stránce theoretické půjde při státoprávní kritice naší revoluce o přesnější určení práva historického a přirozeného; obojího jsme se dovolávali také za války, naši doma i my za hranicemi. Nemohu zde opět nevzpomenout svých předválečných literárních bojů o právo přirozené a historické. Tenkrát jsem se snažil v souhlase s vývojem právní filosofie uvést názor historický a přirozenoprávní v pojmovou harmonii. Moje vlastní pohnutka v těchto sporech byl stálý zřetel na Slovensko. Odsud také moje tehdejší úsilí vymezit poměr státu a národa a určit platnost jazyka pro státní administraci. Upozornil jsem už, že program a postup některých našich politiků doma nepřihlížel k Slovensku; já sám, odcházeje z Prahy, měl jsem pevný úmysl pracovat pro získání Slovenska. Byl jsem vždy pro právo přirozené vedle historického, které se mně v běžné u nás formulaci pro svůj německý reakční původ nelíbilo. Upozornil jsem na rozdíl právního nazírání Západu a Německa. Moji

oponenti, hájící proti mně práva historického (ačkoli jsem je uznával), byli příliš pod vlivem německým.

Vím o pokuse soudobé právní a státní filosofie, nahrazující právo přirozené a historické: ale v podstatě běží o tyto kategorie a v novějších pokusech se uplatňuje zejména správný prvek přirozeného práva, stanovit základ práva v souvislosti s rostoucí internacionálností ve všech oborech života kulturního; idea a úsilí humanitní přichází takto i v právním oboru k platnosti. Vznik naší republiky dává k tomu theoretikům dost zajímavého materiálu.

110

Tyto úvahy vyžadují výkladu o podílu Ruska a Slovanů vůbec na naší samostatnosti.

Vyložil jsem, jak a proč jsem hned na počátku války odmítal názor, že válka je bojem Slovanů a Germánů; a protivil jsem se od samého počátku a důsledně tomu, abychom svůj osud spínali jednostranně nebo snad dokonce výlučně s dočasnou politikou ruskou. To nevyplývalo z nepřátelství proti Rusku a ruskému národu, nýbrž z poznání jeho slabosti, nepřipravenosti pro válku a celkové nedokonalosti a neudržitelnosti starého carského režimu. Ale vždy a stále jsem počítal také s pomocí Ruska a o tuto pomoc jsem se ucházel; proto jsem navázal také styky s Petrohradem hned roku 1914 z Prahy a za hranicemi jsem všude důsledně jednal s ruskými vyslanectvími, kde jsem toho viděl užitek.

Od samého počátku jsem pracoval se srbskými vyslanectvími a oficiálními představiteli a stejně se slovanskými zahraničními politiky, zejména s jihoslovanskými a polskými. Pokud to bylo možné, dělali jsme venku politiku společnou.

Ale pro slovanskou a ruskou politiku byly značné

obtíže; nejen Bulharsko stálo proti Rusku a Spojencům, ale také Poláci šli proti Rusku, také Ukrajinci, dokonce i Bělorusové. Rusko, když se porážkami a neblahým režimem shroutilo uvnitř, nemělo přímého a rozhodujícího vlivu na upravení Evropy.

Na začátku války car několikrát vyslovil své sympathie Slovanům a našemu národu a stejně někteří oficiální představitelé Ruska. Avšak tento výraz sympathií nevyplýval z určitého plánu politického a vojenského, jak zřejmě je vidět z neurčitosti projevů a z toho, že carská vláda neučinila žádného oficiálního projevu závazného. V tom je rozdíl mezi Ruskem a Západem: Západní Spojenci osvědčovali své sympathie oficiálními projevy odpovědné vlády (ministrů) a pak i závaznými ujednáními s naší Národní Radou; z Ruska carského máme některé sliby, a vlastně jen výraz sympathií, hlavně carův, ale žádné oficiální projevy a ujednání vlády. Kijevští Čechové žádali aspoň o projev generalisimův, ale nedošlo k němu. Manifest jeho k Čechům je podvrh, jak už řečeno.

Teprve po revoluci Miljukov jako ministr zahraničních věcí učinil projevy pro nás, a jeho pomocí se podařilo zrušit vládní „národní radu“ a vymoci schválení vojska a jeho formace; ale pravidla této formace byla jednostranná, nebyla výsledkem obapolného ujednání. Teprve konečné schválení gen. Duchoninem se stalo po oboustranné dohodě, když i Kerenského vláda byla již bez moci a autority.

Většina našich lidí na Rusku a jistě také doma prvé ruské projevy ráda přijímala; zejména projevy carovy posilnily vědomí našich lidí v Rusku a také u nás doma. Za to můžeme být vděčni. Je však pravděpodobné, že car ve své slabosti své sliby sám zrušil. To jsem už sdostatek vyložil.

Na Západ carské projevy téměř nepůsobily, třebaže tam byly z panslavismu a panrusismu ještě obavy; stalo se to nedokonalou ruskou propagandou na Západě.

Jestliže se říká, že Rusko válčilo k vůli Srbsku a Slovanům, není to docela správné; k Srbsku, jako dříve k Bulharsku, byly v Rusku jisté sympathie, ale hlavně na základě oficiálního pravoslaví. Ne bratry slovanské, ale bratry pravoslavné mívalo na mysli Rusko oficiální a hlavně potud, pokud usilovalo o Cařihrad a volnou plavbu z Černého moře. Také za války si Rusko zajišťovalo tento předmět svého politického úsilí zvláštními smlouvami.

Jednání Ruska o Dalmácii při Londýnském paktu a vůbec celá jeho politika za války je důkazem, že Rusko — ruská diplomacie — na Západě v žádné slovanské otázce nemělo vedení, nemělo plánu a svým vyslancům z Petrohradu žádných instrukcí nedávalo. Až nepříjemně je vidět na poměru k Polsku, jak se Rusko politikou Němců a Rakušanů dalo strkat, když polskou samostatnost napřed ve formě velmi opatrné prohlásilo a později redukovalo na autonomii. Ani ovšem řádění ruských byrokratů v Haliči nepřispělo k řešení polské a slovanské otázky.

Pokud běží o formování našich legií, Rusko i v tom bylo za Západem; kdyby bylo mělo plán slovanský a jmenovitě český, byly by naše legie bývaly utvořeny ne-li hned roku 1915, tedy jistě roku 1916, když jsme Štefánikem ruské vládě a carovi předložili přesný plán, podporovaný Francií, osvědčeným a starým spojencem Ruska. Vyložil jsem historii ruských legií dost obšírně.

V uveřejněných v poslední době dokumentech z ruských archivů nalézám potvrzení toho, co jsem seznal v Rusku, že si nás Čechů carská vláda všímala teprve pod tlakem Francie a Anglie a jejich přízně k nám; uvě-

domělého praktického plánu o našem národě carská vláda a Rusové vůbec neměli. Je-li třeba ještě příkladu, uvádím odpověď Spojenců Wilsonovi na jeho dotaz o podmínkách míru: že jsme v odpovědi byli zvlášť uvedeni, způsobili Francouzové; Izvolskij za Rusko návrh západních Spojenců jen podepsal.

Po carském Rusku přišla Zatímní Vláda. Někteří její představiteté uznali politické tužby slovanských národů (nás, Poláků, Jihoslovanů); tato revoluční vláda má o nás zásluhu, že nám konečně potvrdila carskou vládou slibovaný, ale stále odkládaný řád pro formování našeho vojska, třebaže to byl řád oktrojovaný.

Vláda Kerenského byla napřed proti nám, po Zborově nám nepřekážela.

Bolševici pokračovali administračně v carismu a byli carismu vlastním dítětem; v politice zahraniční postupovali samostatněji a podle tradicí dělnické internacionály. Pro nás a naše snahy neměli pochopení. Přes to jsme měli s bolševiky smlouvu, uznávající nepřímo naši samostatnost; uznávali naši armádu a právo ozbrojené neutrality. Později toto uznání odvolali, ale na Sibiři zase s naším vojskem dojednali příměří.

Ve schématě uvádím také uznání vojenské vlády sibiřské.

Poučné bylo pozorovat naše hochy na Rusi. Přišli na Rus s těmi nejasnými abstraktními názory o Rusku a Slovanech, jaké u nás panovaly. Na Rusku poznávali Rusko skutečné, Rusko živé; poznávali Rusko carské a neměli ho rádi, měli odpor k ruské byrokracii civilní i vojenské a byli zklamáni carskými sliby. Ale poznali ruský lid, ruského mužíka, a tento lid si zamilovali; Rusko a Sibiř byly tisícům našich vojáků dobrou ruskou školou; poučili se o vadách, a velikých vadách, všech ruských vlád, ale poznávali přírodní poměry ruské

veleříše a jejich vliv na vývoj ruského člověka a poznávali jeho charakter. Na Rusku naši hoši poznávali také Jihoslovany, Poláky, Ukrajince – Rusko jim bylo také dobrou školou slovanskou.

Navzájem se Rusové od našich legionářů dověděli o Češích a Slovácích; posud o nás věděli slavisté a část inteligence – válkou se o nás dověděl mužík, jenž v dřívější době něco věděl jen o Bulharech a Srbech jako pravoslavných a o Polácích jako katolících.

Odpověď tudíž k otázce, na kolik nás osvobodilo Rusko a na kolik západní Spojenci, nemůže být neurčitá. Podíl Ruska je malý, mnohem menší než Západu. Při tom pamatuji na to, že Rusko na počátku války, pak roku 1916 (Brusilov) a ještě roku 1917 svou armádou Spojencům a tím i nám přispělo; ale to učinili i Srbové, jejichž zásluha o Slovanstvo není menší, že jako národ malý měli jen malou armádu. Pamatuji na to, že na Rusku nám bylo umožněno organisovat velikou armádu a že se tato armáda na Rusku uplatnila. Ale to není zásluhou ruské politiky. Ve světové válce plán Centrálních Mocností byl, že Rakousko s menší pomocí Německa mělo povalit Rusko, kdežto Němci chtěli zničit Francii; tím se naši čeští a slovenští vojáci dostali na ruskou frontu a tím byl umožněn další vývoj; zásluha Ruska při tom nebyla aktivní. Rusko nás osvobodit nemohlo, jak neosvobodilo ani Srbů a balkánských národů, za jejichž protektora se na začátku války slavnostně prohlásilo. Srbsko také věřilo slibům carovým, jako my, ale také Srbové a Jihoslované všichni musili své osudy úžeji spojit se Spojenci západními. Rusko, Rusko carské a oficiální, nebylo slovanské, nýbrž byzantské. Naše rusofilství se především vztahovalo na ruský národ – to rusofilství válkou nebylo oslabeno, naopak zesíleno.

V polemikách o 28. říjen se ozval také názor, že zahraniční akce neměla tak značného významu: Spojenci prý nás jen užili, vlastně zneužili proti Rakousku, aby je donutili k separátnímu míru. Je to tvrzení liché a zbytečné, vždyť Spojenci toho míru s Rakouskem nesjednali.

Vypsání různých uznání, jednání o ně a celý postup Spojenců vůči nám vyvrací tento výklad z kořene. Jediná odpověď Wilsonova Rakousku vyvrací thesi úplně. Byl jsem přítomen a zkusil, jak psychologicky a politicky vznikla; vůbec pak by Wilson takového chytráctví, jaké se tu předpokládá, nebyl schopen; na druhé straně víme, jak právě Wilsonova odpověď působila rozkladně na Rakousko-Uhersko a zároveň povzbudivě na nás doma: „kapitulace" dra Rašína je dostatečným argumentem proti theorii, která Spojence tak nerozvážně snižuje. Cíl, program Spojenců byl vysoký; ale byli i mezi Spojenci jednotlivci, frakce a směry, kteří tomu cíli nesloužili; avšak Spojenci přes všecky a veliké obtíže uskutečnili svoje demokratické poslání proti reakčnímu absolutismu. Podobně u nás na konec zvítězila idea, zvítězili idealisté, ne chytráci.

Snad se ukáže na jednání Karla princem Sixtem se Spojenci. Ukázal jsem na nebezpečí toho jednání a jeho nesouhlas s uznáním, jehož se nám dostalo už před tím; ukázal jsem však, jak se nezdařilo pro svou neorganičnost a vnitřní nemožnost, a že právě francouzský ministr zahraničí s jednáním nesouhlasil, stejně jak italský.

Upozornil jsem na pokusy vídeňské diplomacie využít zahraničního austrofilství ještě v době převratové — vůbec snim říci, že jsem svou zprávu o spojenecké politice za

války podal s náležitou kritičností; mé postavení mně přirozeně ukládá jistou reservu v úsudku, ale domnívám se, že jsem se neodchýlil od skutečnosti a pravdy.

Z jednotlivostí by mohli odpůrcové Spojenců ukázat na př. na zamýšlený kongres potlačených národů, jenž v Paříži podle vzoru kongresu římského měl být pořádán dne 15. října 1918. Dr. Beneš byl tehdy v Italii a měl se vrátit do Paříže ke kongresu, ale tento na žádost francouzské vlády byl odročen. Dr. Beneš podal mně o věci tuto zprávu: V tu dobu došla Spojenců žádost, aby se zahájilo vyjednávání o příměří (Centrální Mocnosti podaly žádost 5. října); svolána tudíž do Paříže mezidohodová spojenecká komise; na té požádal Lord Robert Cecil jménem Anglie za odročení kongresu potlačených národů, aby se nekonal zároveň se zasedáním Mezispojenecké komise. Tuto stručnou zprávu lze doplnit dohadem, že Spojenci nemohli do podrobností vědět, o čem všem se bude v Mezispojenecké komisi jednat, ani jaký bude výsledek jednání kongresu potlačených národů; nelze spojeneckým komisařům zazlívat, jestliže jednání své komise nechtěli mít rušeno vnějším nátlakem.

Podal jsem dost obšírný náčrt naší protirakouské propagandy a ukázal na sílu austrofilství ve státech spojeneckých; jeho nebezpečí nevycházelo ze Spojenců, nýbrž — z nás. Za hranicemi jsme nedali žádného podnětu k postupu Spojenců proti sobě; nás bylo málo a bylo tudíž možno, mít jednotný, stále stejný protirakouský program a udržet v emigraci a legiích pořádek. Ale doma byly poměry jiné; zde byly různé strany, byly strany přímo rakouské, byly ve stranách austrofilské odstíny, byli politicky vynikající austrofilští jednotlivci, a last not least: všichni byli pod vládou a vojenským terorem a byli vedle pevných také charakterové slabí. Spojenci, kdyby byli chtěli získat a udržet Rakousko,

byli by nasadili své páky zde. Že Vídeň přes své výhody u Spojenců padla, to způsobila do jisté míry — ta Vídeň sama, svou politickou a diplomatickou neschopností a bezhlavostí. Ukázal jsem na to, že Vídeň byla také naším osvoboditelem, protože byla naším katanem.

Na konec — kdyby spojenecká politika vůči nám za hranicemi skutečně byla jen taktickým tahem pro kapitulaci Rakouska a protiněmecký mír, jistě by nás Spojenci nebyli opustili, právě proto, že naše zahraniční politika a legie Rakousko dovedly tam, kde je Spojenci chtěli mít. A nebyli bychom vyšli na prázdno, protože Spojenci byli svým uznáním vázáni. Hadr papíru německého kancléře se v Paříži nemohl opakovat. O to bychom se byli náležitě postarali.

112

Při posuzování a hodnocení politických událostí, jednotlivých historických akcí a činů, na konec běží o úmysl, o plán, přesvědčení a pohnutky jednotlivců, stran a národů historii dělajících. Nestačí registrovat jen vnější fakta a jednotlivosti a přestávat na výsledku („republiku máme, k čemu spory o to, jak a kdy vznikla?“).

Plány, cíle, pohnutky akce zahraniční jsem podrobně vyložil; doufám, že se nám dostane obdobného výkladu o revoluční akci domácí. Přesné konstatování toho, co se v našich zemích za čtyři léta války, co se 28. října 1918 v Praze dálo, t. j. jaký byl plán a úmysl převratový, jaké bylo smýšlení a odhodlání vedoucích mužů, stran a obyvatelstva vůbec, má v souvislosti s pádem Rakouska a světové revoluce velikou důležitost pro posouzení nejen naší politické zralosti, nýbrž našeho národního charakteru.

Otázka, hlavní otázka je: byl převrat pasivní nebo aktivní? Využito shroucení Rakouska, shroucení na italské frontě a uvnitř pouze v rychlosti a v posledním okamžiku, či byl převrat promyšleně přivoděn, byl chtěn? A od kdy byl chtěn, od kdy a jak bylo doma k němu vědomě pracováno a kým? Byli jsme doma na konci války po zkušenostech čtyř let, po zkušenostech trpkých, připraveni na skutečný převrat státního režimu, na skutečnou revoluci, ovšem nekrvavou? Nestačí, že si mnozí osvobození přáli – co jsme dělali, abychom ho dosáhli, abychom je uskutečnili?

Otázka je otázkou národního uvědomění a svědomí. Abych nemluvil in abstracto: Vzpomněl jsem už několikrát, že jsem se léta a léta zabýval problémem revoluce a proč. To nebyla prázdná hra s pojmy. Analysoval jsem sebe a zároveň naši národní povahu, analysoval jsem také duši ruskou, neboť jsme byli rusofily, abych si uvědomil, je-li náš a slovanský humanitní program jen pasivní, budeme-li se jen hájit, když budeme jinými nemírně utlačováni, či dovedeme-li postupovat a jednat politicky, samostatně z vlastní vůle a z rozmyslu, aktivně, z vnitřního rozhodnutí, nejen z tlaku – zda dovedeme, jedním slovem, být svými vlastními pány?

Proto jsem se tolik zabýval otázkou, jak byl možný Chelčický a jeho Bratří vedle Žižky. Byl Chelčický pasivní, a je pasivnost v naší povaze, v naší krvi, v našem charakteru, v naší duši? Či byl Chelčický jen vyvolán extrémem opačným, Žižkou, byl pasivní jen takticky, ne ze zásady, prýštící z našeho charakteru? A Žižka? Palacký míní, že se Husité také jen bránili. Znamená to, že jsme de facto byli vedeni, strkáni, donuceni zvenčí? A že jsme byli rekové, až když bylo zle?

Chelčický pasivním nebyl, naopak byl velmi aktivní, odhodlaný, radikální, byl nekompromisní. Chelčický

není méně aktivní, méně radikální, méně nebojácný než Žižka; Chelčický a Žižka tvoří rub a líc téhož tvrdého českého groše. Chyba Chelčického tkví v nesprávném pochopení lidské přirozenosti.

S toho hlediska jsem na př. také pozoroval naše hochy na Rusi a Sibiři: měli jsme vojsko a byli jsme jeho, svými vlastními pány; dovedli jsme disponovat sebou samostatně, byli jsme vždy stejně bdělí a sebevedoucí? Že jsme byli chrabří, když bylo zle, o tom nebylo pochyby; ale slyšel jsem častěji od myslivějších vojáků, že náš voják, když není tlačen nepřítelem, není tak bdělým, jak když je tlačen. Je to správné a do jaké míry?

V této souvislosti by se mohlo ukazovat na fakt, že jsme ztratili svou samostatnost, že jsme svůj stát nedovedli udržet. A mohlo by se dále říkat (ve skutečnosti se to říká), že právě naše husitství, že naše Bratrství, že celá naše reformace – a reformace je nejintimnějším projevem mravní a národní bytosti – byla nehotová, politicky neblahá, končící právě porážkou a ztrátou státní samostatnosti. Německá reformace byla politicky konstruktivnější.

A z nejnovější historie příklad, třebaže skrovný, „Omladina". Improvisace, vzplanutí bez aktivního zakončení; padl život, ale charakteristickým způsobem život českého člověčka českými lidičkami.

Když jsem takto stále a stále uvažoval o našem národním programě humanitním, došel jsem poznání, že humanitism není vrozenou a charakterovou pasivností, nýbrž že je správným základem úspěšné, praktické politiky. Dobytí naší samostatnosti, zbudování našeho státu je toho důkazem.

Spor o 28. říjen je mně sporem o naši státotvornost a státnost, o politickou konstruktivnost, aktivnost ve smyslu politické (nejen administrační!) vedoucnosti,

vůdcovství, dovedeme-li být svým pánem, pánem svého státu a pánem trvalým.

Jak v době Husově, tak i nyní běží o pochopení nejen domácí, nýbrž celé evropské, přímo světové situace; svou zeměpisnou polohou a historií naše politika je a musí být evropská a světová, třebaže jsme národ malý, ba právě proto, že jsme malí: dovedeme tedy za této dané světové situace nabyté samostatnosti udržet, stále a trvale udržet? Máme na to dost schopnosti, dost rozumu, dost prozíravosti, dost vůle, dost odhodlání, dost vytrvalosti? To je jádro sporů o 28. říjen.

Já jsem si na otázku před válkou a hned na začátku války odpověděl kladně: odhodlal jsem se k revoluční akci za hranicemi v přesvědčení, že národ doma a jeho vůdcové využijí vítězství Spojenců dovedně a že všichni budeme pracovat k uskutečnění svého maximálního politického programu. Naše revoluce skutečně byla provedena dobře a tak, že to provedení skýtá záruku pro úspěšnou politiku v době porevoluční.

Klade-li se však určitá otázka, zdali jsme se osvobodili více akcí zahraniční či domácí, odpovídám: O tom s počátku sporů nebylo; dr. Rašín v manifestě z 28. října, ženévská deputace a její vůdce a předseda Národního Výboru dr. Kramář ve svých enunciacích a myslím také obecný hlas lidu, projevivší se v přijetí ženévské delegace a při mém návratu s prvou částí legií jsou svědectvím názoru, že rozhodující byla akce zahraniční. Ale ta zahraniční akce byla umožněna obecným odporem národa proti Rakousku-Uhersku a dovedným provedením převratu, když Vídeň před Wilsonem kapitulovala.

X

DEMOKRACIE A HUMANITA

113

Ukázal jsem, jak jsme svůj stát obnovili, na jakém programu a jakou taktikou: uvědomíme si teď, jak si nabytý stát udržíme. Byli jsme samostatni, ale svou samostatnost jsme ztratili – pobídka tím silnější, svědomitě se orientovat v nové, mírem utvořené evropské situaci.

Pokud běží o náš politický program na venek a uvnitř, nebude se ode mne očekávat, že bych podával podrobný výklad o úkolech administračních: mým úkolem je, rozvinout hlavní zásady, kterými se náš obnovený stát podle mého přesvědčení ve své politice musí řídit. Prakticky se ty zásady osvědčily, jak dokazuje znovuzřízení našeho státu; naše politika musí pokračovat v politice, kterou jsme čtyři léta dělali za hranicemi a kterou jsme samostatnosti dobyli. Byla to sice politika vnější, ale spočívala na zásadách, kterými se musí řídit také naše politika vnitřní. Ty zásady chci teď soustavněji objasnit – heslově jsou vysloveny nadpisem této kapitoly.

Při svém výkladu budu se muset dotknout mnohých státovědeckých problémů, ale nepustím se do obšírnějších theoretických úvah, protože tu nemluvím jako theoretik, nýbrž jako praktik; proto se spokojím stručným výkladem svých názorů, po případě prostým konstatováním. Theoretikové a odborníci i tak poznají stanovisko a názory a nebude jim vadit, že jsem knihu nerozšířil udáváním pramenů a literatury. Pokládám tuto závěrečnou část své zprávy o své zahraniční politice a účasti v světové válce a revoluci nejen za theorii

té své činnosti, nýbrž i za další a organické pokračování v ní.

Válka byla světovou, nebyla jen sporem francouzsko-německým (pro Alsasko-Lotrinsko), ani bojem Němců a Rusů nebo Germánů a Slovanů; všecky tyto a jiné otázky byly částí velikého boje za svobodu a demokracii, boje mezi theokratickým absolutismem a humanitním demokratismem. Války se proto účastnil do slova svět celý, a válka tím, že trvala dlouho, rozšířila se v světovou revoluci.

Srovnání války světové s válkou třicetiletou je na snadě. Nejen co do trvání (rychlá moderní komunikace a technické zdokonalení vojenského aparátu redukovaly třicet a snad i více let na čtyři), nýbrž co do charakteru, obsahu a smyslu: v třicetileté šlo o uspořádání Evropy po revoluci náboženské, v světové čtyřleté šlo o uspořádání Evropy a světa po Revoluci a revolucích politických – byla do značné míry pokračováním války třicetileté.

Světovou revolucí padly tři mocné theokratické monarchie: Rusko – pravoslavná, Rakousko-Uhersko – katolická, Prusko-Německo – lutherská. Kdo by byl na začátku války, kdy se spor prakticky vedl především o napadení Srbska a Belgie, předvídal, že padnou ty tři mocnosti, vůdcové středověkého theokratismu a monarchického aristokratismu!

Před válkou bylo asi 83 procent lidstva pod režimem monarchickým, jen 17 procent pod republikánským: dnes je převážná většina lidstva republikánskou, menšina monarchickou. V Evropě před válkou byla veliká republika jen jedna (Francie), pak Švýcary, Portugalsko, San Marino a Andorra: dnes je republik 18, dva největší státy – Německo a Rusko (Rusko počítáno jako celek) jsou republikami.

Vedle vzniku republik je stejně charakteristickým politickým zjevem autonomisace v jednotlivých státech: v Anglii se stalo Irsko samostatným, v Rusku je 21 republik a autonomních teritorií. Že v Německu několik malých států po válce zmizelo, to se stalo z administračně-technických důvodů; také v novém Rakousku je silná tendence autonomistická a federalistická.

Tato tendence k autonomisaci se jeví v rozpadnutí právě tří velkých monarchií v samostatné menší státy: monarchický absolutism se stal svým centralismem nemožným: odpovídal starší době států málo zalidněných, ale velikých, vzniklých okupací a výbojem. Extensivní administrace těchto států nestačila a byla proto nahrazena intensivní administrací států samostatných. Před válkou bylo v Evropě států 25, teď 35.

114

Válkou byla Evropa, zvláště Evropa Střední, politicky nově upravena. Státy nové (obnovené): 1. Finsko; 2. Estonsko; 3. Lotyšsko; 4. Litva; 5. Polsko; 6. Gdansko; 7. Československo. Státy bývalé, ale přeměněné: 8. Německo ztratilo neněmecké části (kromě Lužice); 9. Francii vráceno Alsasko-Lotrinsko; 10. Belgii přiřčena malá část Porýnska; 11. Italii se dostalo částí bývalého Rakouska-Uherska; 12. Bulharsko ztratilo území na Egejském moři; 13. Dánsku vrácena od Německa část dánského území; 14. Albanie. Pronikavější změny se staly v těchto státech: 15. Rakousko; 16. Uhry; 17. Jihoslovansko; 18. Rumunsko; 19. Řecko; 20. Turecko (evropské).

Obtíže, vznikající ze státní a mezistátní reorganisace Evropy, jsou největší v Střední Evropě a Rusku: v této

části světa se staly nejradikálnější politické přeměny.* V souvislosti s výsledky války vznikají nepokoje v Asii a Africe. Na Západě jsou státy staré, ustálené; tam se jedná o zdokonalení správy a o formu státu (pokusy o republiku), teritoriální a národnostní problémy byly nepatrné; aspoň nepatrné u srovnání s těmi problémy v Střední a Východní Evropě.

V poválečné Evropě a zejména v tom pásmu menších a malých národů, jež se táhne od Severního Mysu k Matapanu, tedy v pásmě mezi bývalým Německem a Ruskem, vznikly nové, malé státy, odpovídající celkem národům, obývajícím tuto oblast. Zejména Rakousko-Uhersko se rozpadlo na státy národů, z nichž bylo složeno. Evropa má poměrně nejvíce malých států; Asie je více rozdělena politicky než národnostně (Indie sama má téměř tolik národností, kolik Evropa, ale jsou rozděleny na více než 700 států a všecky jsou pod správou anglickou), Afrika je rozdělena politicky, Amerika má malý počet národů. Australie je fakticky anglická. Mnohost národních států v Evropě odpovídá kulturní vyspělosti, kulturní intensivnosti, kterouž politická extensivnost postupně byla pozměňována. Evropa má největší počet samostatných států, po ní Amerika; Asie jich má, ač je kontinent největší, málo; ještě méně Afrika.

Velkým národům, zejména Angličanům a Američanům, zvyklým na měřítka přímo kontinentální, v nichž jazykové otázky nehrají role, zdá se být osvobození četných malých národů a vznik menších států obtížnou a nepříjemnou „balkanisací“, politickou a jazykovou.

* Rozsah Střední Evropy se určuje nestejně; jedni k ní počítají celé Německo a tudíž i Švýcarsko a Italii; jestliže se pojem Střední Evropy určí nejen zeměpisně, nýbrž i kulturně, pak Německo Západní se Švýcary a Italií připadají k Evropě Západní. Ale i Čechy a Rakousko spadají kulturně k Západu. Kulturně Západ a Východ se dělí tak, že k Východu připadá bývalé Rusko, Halič a Uhry, Rumunsko a Balkán.

Avšak poměry jsou, jaké právě jsou; jsou dány přírodou a historií: staletým násilím Turecko, Rakousko-Uhersko, Německo a Rusko zjednodušily polovinu Evropy, ale právě násilím a mechanicky a tudíž jen dočasně; svobodou a demokracií se balkanisace dá také odstranit a lépe.

Problém je, aby národové velicí, ohrožující posud národy malé a zároveň jeden druhého, přistoupili na zásadu, že všichni národové, velicí i malí, jsou rovnoprávnými státními a kulturními individualitami. Vývoj posledních let se nesl směrem malým národům příznivým. Proti německé nadvládě v Evropě vznikla obranná válka světová; Spojenci proklamovali rovnoprávnost malých národů a zejména president Wilson hájil jejich práv pod heslem sebeurčení národů. Podstatu této idee kodifikovaly mírové smlouvy.

Třeba ovšem počítat s tím, že válkou a mírem dřívější řevnivosti velmocí ještě nepřestaly; ke starým hořkostem se kupí zatím hořkosti nové, hořkosti z porážky a nevyplnění všech přání a plánů vítězů. Ale přes své nedostatky mírové smlouvy utvořily spravedlivější poměry v celé Evropě než byly před válkou, a smíme očekávat, že se napětí mezi státy a národy zmírní.

Poučení z války, doufáme, utvrdí mír přes všecky spory; vady mírového uspořádání Evropy dají se od případu k případu řešit mírně. Přes všecky obtíže lze říci, že se již rýsuje ve svých začátcích volná federalisace Evropy na místě absolutistického ovládání Evropy jednou velmocí nebo spolčením velmocí, navzájem se potírajících. V takové nové Evropě může samostatnost i nejmenším národním individualitám být zabezpečena. V té příčině Svaz Národů a jeho fungování již dnes je poučné analogon možné jednotné Evropy.

Často a dávno před válkou se vyslovovaly pochyby,

může-li náš národ, a národ malý vůbec, být samostatným. Z těchto pochyb vzniklo Palackého známé slovo o nutnosti Rakouska jako federace národů. Řídím se Palackým rád a proto jsem si stále uvědomoval obtíže a zvláštní problémy národa malého, ale věřil jsem v možnost naší samostatnosti. Vyslovil jsem to ve svých českých studiích; a z té víry vznikla celá moje politika a politická taktika; v té víře jsem se rozhodl v světové válce k boji proti Rakousku-Uhersku. Pokládal jsem naši samostatnost za možnou, jestliže, jak to žádal Havlíček, budeme mravně zachovalí a k obraně své svobody vždy odhodlaní, jestliže budeme mít dostatek politického rozhledu k rozumné a poctivé politice uvnitř a na venek, získáme-li si v Evropě sympathie, a konečně, bude-li v Evropě posílena demokracie: za všeobecné demokracie potlačování národa národem není možné; demokratická svoboda umožňuje samostatnost i národům malým. To dokazuje historie Evropy od 18. století: od Velké Revoluce s rostoucí svobodou a demokracií osvobozují se malí a potlačení národové jeden za druhým. Světová válka je dovršením toho osvobozujícího hnutí: světovou válkou a revolucemi jí podnícenými padly tři carismy, jimiž řada národů byla potlačována: teď je dána možnost Evropy demokratické a tím svobody a nezávislosti všech národů.

Podrobnější analysi tohoto historického procesu jsem podal ve své prvé londýnské přednášce; v ní je v jádru politický program, jak jsem jej pak rozvinul v „Nové Evropě“ a v této knize.

115

Bylo by přirozené, kdyby se malí národové sbližovali a snad i spojili; vždycky se však takové spojení nevyrovná jednolitosti a centralisovanosti sousedících národů vel-

kých. Spojení národů nebo států mívají rozličné příčiny a důvody; jsou podmíněna zeměpisnou polohou (sousedstvím), konfigurací půdy (na příklad tu i tam rovina), vzájemným doplňováním přírodními a hospodářskými produkty, společným nebezpečím, přátelením politickým a j. Historie nám podává mnoho rozmanitých příkladů spojování a slučování; bývají dohody dočasné a stálé a rozličné formy federace a jednoty. V době starší násilné podmaňování a sjednocování bylo mocným činitelem.

Nelze očekávat, že by se malí národové vespolek spojili všichni; zájmy jsou příliš různé. Podle dané situace lze zatím jen očekávat, že se ustálí některé skupiny malých národů, jako na př. Malá Dohoda. Vedle ní lze již pozorovat, že státy severní jednávají o svých společných zájmech — Finové, Estonci, Lotyši, Litevci a také Poláci. Pozorovat, že malí národové své společné zájmy sobě počínají uvědomovat; na tom základě prozíraví politikové budou pracovat k dalšímu sblížení, a vznikne mezi nimi a jejich státy aspoň tacitus consensus. V každém případě stojí za uvážení, že to pásmo malých národů má daleko více než 100 milionů obyvatel — ovšem jestliže se Poláci chtějí hlásit k těm menším. Zeměpisně se to pásmo táhne ze severu na jih celou Evropou; již tím jsou dány značné obtíže pro spojení. Na př. Finové a Řekové sotva ihned uznají společnost svých zájmů.

Referoval jsem o pokusu Středoevropské Unie, jak se representanti malých národů v emigraci našli; několik representantů je ovšem něco jiného než jejich národové, ale i takto pokus je zajímavý a pozoruhodný.

Velmi často se ukazovalo na Rakousko-Uhersko jako prý přirozenou federaci menších národů; prý turecké nebezpečí sblížilo Čechy, Rakousy a Uhry. Také se

mluvívá o federaci dunajské v tom smysle, jakoby Dunaj byl přirozeným pojítkem přidunajských národů a zemí s řekami, vlévajícími se do Dunaje (naše Morava s Dyjí – Dráva a Sáva atd.). Rakouští historikové a zeměpisci napsali knihy a články o tom, že zeměpis přirozeně spojil rakouské země, totéž dělali uherští pro Uhry.

A však naši historikové upozorňovali, že popud k utvoření Rakouska vycházel také od našich králů Přemyslovců (před tureckým nebezpečím). Turecké nebezpečí minulo; a co se konfigurace půdy týká, naše republika je horopisně a zeměpisně vůbec organičtějším celkem než bývalé Uhersko a Rakousko; jistě ne méně organickým. Ostatně nerozhoduje tu dnes geografie; moderní technikou přirozené hranice, nejsou-li nebetyčnými horami, největšími řekami nebo moři a pouštěmi, ztratily dřívější důležitost. Potřeby hospodářské, potřeba záštity, různí činitelé kulturní jsou dnes mocnější; příroda člověku vnuká mnohé, nabádá ho, ale rozhoduje o sobě člověk sám a pociťované jím potřeby.

Rozpadnutí Rakouska-Uherska se musí vykládat stejným způsobem jako jeho vznik; jestliže nám historikové vykládají, jak Rakousko-Uhersko přirozeně vzniklo, musí stejně vyložit, jak se také přirozeně rozpadlo: nebezpečí turecké nedalo Habsburkům práva na absolutistické potlačování národů, zejména našeho. Národové osvobození chtějí svými vlastními státy intensivním úsilím odčinit nedostatky, způsobené extensivním absolutismem; nemůže proto být řeči o více méně násilné, vynucené unifikaci a centralisaci v jiné politické formě. Ty společenské a historické síly, které vedly k organisaci Rakouska-Uherska a k jeho rozpadnutí, budou činnými i nadále; ty, které se uznají za plodné a zdravé, mohou být vědomě uplatňovány. Je možné a žádoucí,

aby mezi státy, vzniklými z Rakouska, byly živé styky hospodářské a kulturní vůbec; proto především usnadnění komunikace osob a věcí je požadavkem rozumným a časovým.

Vývoj několika let už ukazuje, že překonávání válečného rozčilení a nepřátelství pokračuje: sbližují se nejen státy národů, které se politicky sbližovaly již v starém Rakousku, nýbrž vznikají již slibné vztahy mezi národy v Rakousku-Uhersku rozvaděnými. Máme již obchodní smlouvu s Rakouskem, neboť přátelení s tímto státem vyžadují společné zájmy (hospodářské), z dřívějšího spojení zděděné, fakt, že v Rakousku máme veliký počet svých státních příslušníků a t. d. Skutečně se dnes již sblížily čtyři nástupnické státy: Československo – Jihoslovansko – Rumunsko – Rakousko.

Naše přátelení s Jihoslovany, začaté dávno před válkou a utvrzené Malou Dohodou, odpovídá vzájemné potřebě; jsme odkázáni na východ a jih, k moři. Nové Rakousko má pro nás a pro Jihoslovany význam jako stát transitní.

Tím se rýsují další možnosti. Předně pokud se Jihoslovanů týká. Řekl jsem o své jihoslovanské politice před válkou a za války dost. Jihoslované teď po válce mají mnohé a zajímavé úkoly, a jeden z nejdůležitějších bude role, kterou dovedou hrát na Balkáně. Jistě Jihoslované zeměpisně a historicky mají pro uspořádání Balkánu veliký význam; jsou z balkánských národů největší a již tím uspořádání Balkánu a zejména likvidace tureckého panství v Evropě nemůže se stát bez nich.

Již před válkou vznikaly rozmanité pokusy o balkánskou federaci; a zase se již mluvívá o spojení Jihoslovanů s Bulhary. Toto spojení bylo již před válkou nejen přetřásáno, nýbrž i zahájeno, může se říci, vzpomeneme-li na známý pokus o sbratření srbské a bulharské inteligence. Mezi Srby a Bulhary vznikly kruté spory, ale

není důvodu, aby se v nich pokračovalo; v Jihoslavii jsou dnes také Chorváté a Slovinci a ti by mohli na Srby i Bulhary vykonávat usmiřující vliv, neboť v těch sporech přímo zúčastněni nebyli. Federace Jihoslovanů a Bulharů by znamenala obyvatelstva na 17 milionů, které by za málo desítek let mohly být zdvojnásobeny. Problém cařihradský a jeho rozřešení jistě bude Jihoslovanům (zatím nomen omen) předmětem přemýšlení a jednání; možnost politiky veliké a světové mohla by také zmírnit nerozumné spory srbsko-chorvátské.

Nezapomínám na Řeky a jejich kulturní poměr k Cařihradu a k Srbům a Bulharům: a stejně pozoruju úsilí Italie, směřující na Balkán a do Malé Asie. A konečně vím, že Cařihrad zajímal velmoci a zajímá posud, třebaže v míře menší než dříve.

Mluvím tu, rozumí se, s našeho hlediska, a to je určeno naším postavením v srdci Evropy: komplikovanost poměrů, vznikajících z toho našeho postavení, ukládá nám ohledy na všecky strany, opravdu na celý svět, a proto opakuju, co jsem dávno před válkou vyslovoval, že musíme dělat politiku světovou. Jestliže Bismarck pověděl, že pánem Evropy je, kdo ovládá Čechy, postřehl se svého imperialistického a pangermánského stanoviska světové položení našeho národa a státu uprostřed kontinentu: my nemůžeme být pány Evropy, stačí nám být pány svými, ale tolik si z postřehu Bismarckova můžeme vybrat, že i pro nás Východ má veliký význam, a právě pro pruskoněmecký Drang nach Osten, a že si tedy uspořádání Balkánu přejeme podle přirozeného základu ethnografického a podle kulturního vývoje historického: v obojím ohledu balkánští Slované by mohli mít na Balkáně postavení rozhodující.

Máme proto s novým Rakouskem i z toho důvodu silný společný zájem; redukované Rakousko nabývá

svého původního významu, jako „říše východní“. Předpokládám, že se udrží vedle Německa samostatným. To je si přát nejen politicky, nýbrž i kulturně: sdílím názory rakouských politiků a kulturních pracovníků, kteří svéráz rakouského němectví zdůrazňují a jeho udržení vedle němectví a proti němectví v Německu, zejména proti pruství, hájí. Tisícileté samostatné trvání mluví pro samostatnost za nových poměrů. Proto naše politika k Rakousku, zejména republikánskému, může a musí být docela přátelská. Jinými slovy: musíme o „idei“ Rakouska ještě i za nové situace vážně přemýšlet, pokračujíce v přemýšlení Palackého. Jistě vývoj nového Rakouska vyžaduje naší bdělosti a politické zralosti.

V Rakousku-Uhersku jsme byli také s Poláky, Malorusy, Rumuny a Maďary. S Poláky byly již za Rakouska přátelské styky politické i kulturní, taktéž s Malorusy a Rumuny; s Rumuny také Slováci šli v Uhrách společně. Teď všichni a taktéž Maďaři jsou našimi sousedy, a je tudíž přirozené, že s nimi chceme být v poměru přátelském. Poměr k Malorusům je pro nás důležitý přičleněním Podkarpatské Rusi a maloruskou menšinou (na Slovensku). Svým sousedstvím s Německem a Ruskem Polsko a Rumunsko – Maďarsko sousedstvím s Rakouskem – mají pro nás zvláštní důležitost; odsud nový důvod k politice přátelské.

116

Hlavní překážku naší samostatnosti viděl Palacký a jiní naši politikové v naší nepočetnosti při sousedství Němců; nás je 9–10 milionů, Němců přes 70 (v Německu samém 60 milionů). Němci jsou po Rusích nejlidnější národ v Evropě; s námi sousedí, obklopujíce nás se tří stran; my sami ve svém státě jich máme tři

miliony, a jsou také v ostatních státech východních v značném počtu.

Němci ze starých dob se tlačí na východ a jihovýchod (Berlin-Bagdad: Treitschke vidí poslání Němců v kolonisaci východu); nelze očekávat, že se tato staletá tradice a taktika dá odklidit diktátem; a proto musíme s tímto německým tlakem stále počítat. Naši historikové a sám Palacký vidí hlavní obsah našich dějin v „ustavičném stýkání a potýkání se slovanství s římanstvím a němectvím", v „přemáhání i zažívání cizoty"; situace je pak ještě ztížena sousedstvím Maďarů, zůstanou-li orientováni německy. Souhlasím v tom s Palackým, jen bych více zdůraznil, že jsme jako národ měli a máme svůj úkol positivní, netoliko negativní (boj s Němci); pokrokem kultury, zesílením demokracie ten positivní úkol bude stále důležitější.

Tím, že Rakousko nebylo přičleněno k Německu, politický tlak německý je poněkud slabší; ale není jistoty, že otázka poválečného Rakouska je již definitivně rozřešena – prozíravý a opatrný politik musí počítat se všemi možnostmi a nesmí se vyhýbat možnostem mu nemilým.

Poměr k Němcům v Německu, v říši, je nám problémem nejvážnějším. Naší snahou musí být, upravit jej korektně a časem i přátelsky; Němci nemají příčiny k nepřátelství. Svůj Drang nach Osten mohou a musí změnit v mírné zápolení; i my jako všichni národové v Evropě, směřujeme k východu a jihu – upozornil jsem na ten obecný sklon všech národů na západě a severu. Německo válkou – vyhrálo; stalo se republikou, stalo se národně jednolitějším a tudíž může lépe sledovat cíle politiky demokratické, mírumilovné.

Rozumí se, že dobrý poměr k Německu předpokládá rozumnou politickou organisaci hospodářské a kulturní součinnosti s Němci našimi.

Při všem optimismu si nebudeme zakrývat obtíže, dané naším postavením v Evropě a historií. Zdá se mi, že si mnozí z nás ty obtíže uvědomují teprve teď plněji, když máme svůj stát; de facto tu není nic nového, a musili jsme být na ně připraveni. Já jsem si jich byl vždy plně vědom, i když jsem se rozhodl pracovat a bojovat pro naše osvobození a osamostatnění. O naší budoucnosti, jak o sudbách všech národů, rozhodují přirozené a historické reality, nikoli fantastické plány a přání nesoudných politiků, a proto je úkolem politiků vzdělaných, úkolem státníků, jasně si uvědomit naši situaci a vývoj náš a našich sousedů stále a bedlivě stopovat a podle toho postupovat.

Můžeme si říci, že v řadě národů nejsme v Evropě nejmenší (jsme co do lidnosti na místě 9., za námi je ještě 23 menších národů – států), ale v každém případě naše postavení ve středu Evropy a naše nepočetnost nutí nás k politice bdělé a opatrné: nikoli chytrácké – doby politického chytrákování minuly a nikdy nepřinesly skutečného užitku.

Můžeme se posilovat poznáním, že jsme se proti náporu svých výbojných sousedů udrželi; to je argument silný. Smíme se potěšovat tím, že jsme v osudovém okamžiku našli spojence a ochránce a že jsme v té těžké posici ztracenou samostatnost dovedli obnovit. Ovšem to, že jsme dříve, za světové situace v podstatě podobné, svou samostatnost ztratili, stejně jako naši slovanští sousedé Poláci, nutí nás zvyšovat politickou obezřetnost a prozíravost. Nezapomínejme, že se na počátku středověku Slované rozprostírali až k Sále a severnímu Labi; ovšem dnes i o osudu polabských Slovanů máme jasnější a správnější názory než Kollár a jeho vrstevníci.

Musíme znát a realisticky odhadovat své síly: můžeme a musíme si brát příklad nejen z malých, nýbrž

i velkých národů, ale nesmíme své vzory nepromyšleně napodobovat, musíme mít svůj promyšlený program a za ním jít důsledně a odhodlaně. Musíme stále usilovat o zvýšení naší vnitřní síly, jak nám to formuloval Havlíček – pak si můžeme říci s klidem: nedali jsme se a nedáme se nikomu a nikdy! Vždy vzpomínám malého Dánska, jak se mužně a čestně nedalo zakřiknout roku 1864 dvěma velikány, Pruskem a Rakouskem, i když musilo očekávat porážku; v světové válce Dánsku bylo vráceno, co mu porážka neprávem odňala. A tato náprava se stala, aniž se Dánsko účastnilo boje.

V poměru k Německu nepadají na váhu pouze síly a hodnoty mocenské, nýbrž také kulturní, od samého počátku našeho vývoje Německo působilo na nás svojí kulturou – církevně, hospodářsky, literárně a umělecky – proto otázka naší samostatnosti a nezávislosti na Německu není jen politická, nýbrž také kulturní a to v nejširším slova smysle.

117

Za své politické osamostatnění děkujeme v hlavní míře Francii, Anglii, Americe, Italii – Západu.

Od počátku svého vývoje v Evropě jsme byli politicky a kulturně spojeni nejen s Německem, nýbrž i s Francií, Italií a Anglií; s Východem byzantským a ruským naše styky v starší době byly slabé, episodické. Spojení s Německem bylo tak silné, že naši králové jednu dobu byli v čele římského imperia.

Vlivy ostatních západních národů byly slabší než německé. Byly již v starší době vlivy francouzské a italské vzdělanosti, zvláště umění. Podle západního vzoru Karel zřídil v Praze universitu. Svou reformací stál celý národ na základech kultury západní, jak vidíme z toho,

že se směrem, zahájeným Husem, po nás bral celý Západ; že Hus měl silné podněty z Anglie, je jen dalším důkazem mé these. Svou reformací jsme vytýčili ideály, které Západ reformací a revolucí uskutečňoval; Palacký správně upozornil, že se v naší reformaci v zárodku projevily všecky ideje a směry, které se později na Západě vyvíjely. Komenský byl duchovně spojen se Západem, a opět vliv anglický naň byl dobrý.

Pod Rakouskem jsme podléhali jednostranně vlivu německému, ale právě proto vlivy anglické a francouzské, protože nebyly vnucovány, nýbrž hledány, byly úrodné. Sympathie k Francii, ideje francouzské Revoluce byly nám v době t. zv. obrození mocnou kulturní a politickou oporou; docela přirozeně, přímo logicky, postavili jsme se v světové válce proti svým utlačovatelům na stranu Francie a Spojenců vůbec.

S námi byli na straně Spojenců všichni slovanští národové — s výjimkou Bulharů; část Poláků se jistou dobu také kolísala. Rakouskem-Uherskem a Německem jsme nebyli potlačováni jen my, nýbrž také Jihoslované, Poláci a Rusíni; Rusové a Srbové (mimorakouští) byli ovšem také proti Centrálním Mocnostem. A stejně jako my i ostatní slovanští národové tíhnou k Západu, zejména k Francii, také kulturně; o tom kulturní historie Poláků a Rusů podává dostatečné poučení. Na Slovany jižní působily také vlivy italské a řecké.

Do jaké míry o politickém a kulturním poměru Slovanů k Západu rozhoduje zeměpisné položení, politický tlak Němců a Maďarů, a do jaké míry snad i sympathie, prýštící z příbuznosti nebo podobnosti charakterové, nemohu zde vyšetřovat; je to složitá otázka kulturní vzájemnosti a kulturního vývoje vůbec. Zde běží o naši politickou orientaci v Evropě.

Od Centrálních Mocností nás odpuzovalo v prvé řadě

habsburské Rakousko-Uhersko; ono provedlo násilnou protireformaci, zpronevěřilo se politické smlouvě s naším národem, ztenčovalo stále jeho nezávislost a stalo se po Velké Revoluci hlavním inspirátorem starého režimu. Z vůdců římského imperia Habsburkové klesli na avantgardu pangermánského postupu na východ. Habsburkové náš národ násilně poněmčovali. S Habsburky šli Hohenzollerové, a už tím bylo naše politické postavení také k Německu určeno; ovšem také německým náporem proti Slovanům vůbec. V světové válce nemohlo být proto postavení našeho národa jinde než na straně západních národů a jejich spojenců.

Náš poměr k Francii, Anglii, Americe a Italii, jimž vděčíme za obnovení své samostatnosti, neznamená, že bychom ve své politice, zejména vůči Německu, nebyli samostatnými. Bolavý poměr Francie a Německa se zlepší; Alsasko-Lotrinsko není a nebylo hlavní a vlastní příčinou sporů, jak se o tom před válkou i pangermáni vyslovovali, když stále ukazovali na východ a když se kolísali, je-li vlastním odpůrcem Německa Rusko či Anglie. Při tom v tom i onom případě upírali své zraky do Asie a Afriky.

V našem zájmu spor Francie a Německa není; naopak, budeme ochotně podle svých sil přispívat k tomu, aby se tito dva národové dohodli.

Mr. Temperley v uvedené historii míru s jistým zadostučiněním konstatuje, že se k nám Německo nechovalo nepřátelsky, jak k některým jiným národům. Dr. Rašín a dr. Soukup ve své zprávě o převratu referují o německém generálním konsulu v Praze, jak hned po převratu (2. listopadu) oznámil, že německá říše uznává československý stát a že na naše německé území nepomýšlí. Z historie našeho vojska na Rusku mohu uvést fakt, že naši hoši docela jinak cítili k Něm-

cům než k Rakušanům a Maďarům; byli jsme v boji, ale byl jistý a vzájemný respekt, jak o tom svědčí dohoda u Bachmače a j. drobnější incidenty. Je to přirozené – utlačování Rakouskem-Uherskem bylo přímější, osobnější. Proto náš politický poměr k novému Německu republikánskému a demokratickému může být jiný než k starému Rakousku-Uhersku a Prusku.

Pokud běží o náš poměr k Němcům v novější době, smím uvést sám sebe, protože jsem ten poměr prožil uvědoměle a kriticky. Pracoval jsem už před válkou pro naši politickou samostatnost; ale nevystupoval jsem proti Němcům nepřátelsky, ani proti Němcům v Rakousku. Od počátku války a již před válkou stál jsem rozhodně proti rakouskému habsburgismu a stál jsem proti Německu pruskému; když nastal boj, přidal jsem se odkrytě ke Spojencům, avšak za celou dobu jeho trvání a v celé obranné propagandě ani slovem jsem neurazil Němců ani Rakušanů jako národa. Mám o tom dobrou vědomost a bezpečné svědectví, že toto mé postavení i v oficiálních kruzích Německa bylo uznáno a respektováno. Vím ovšem dobře o tom, že některé kruhy v Německu, stejně jako vojenské orgány rakouské již před válkou pomýšlely na násilné potlačení mých straníků, zejména na moje zatčení, protože jsem se jim zdál být nebezpečným, ale to nemělo vlivu na moji politiku.

Duchovně celým svým vývojem kotvím v kultuře antické, francouzské, anglické, americké a ruské, nejen německé. Myslím, že můj osobní vývoj odpovídá našemu kulturnímu vývoji národnímu, ledaže jsem hlouběji prošel kulturou ruskou a že jsem i antické a západní literatury prožil úplněji a soustavněji než většina našich lidí. Literatura, filosofie a kultura německá mně nestačily a hledal jsem proto vzdělání v kulturách západních;

nikoli z politické zaujatosti, nýbrž z kritického srovnávání kultury německé s ostatními, a z úsilí po kulturní samostatnosti a synthesi. Povím o tom ještě více, zatím jen zdůrazňuju, že sympathie a vzájemnosti kulturní nemusejí překážet politice a naopak; hodnotíme kultury věcně, nejen politicky, a vzájemnost národů se neurčuje jen politicky, nýbrž také kulturně.

118

S Východem byly naše styky mnohem skrovnější než se Západem.

Náš poměr k byzantské říši a vzdělanosti v nejstarší době posud není sdostatek objasněn; ale víme, že se po nedlouhé periodě byzantské staly rozhodujícími pro celý další vývoj styky se Západem. Politické styky jsme měli s Poláky a Maďary; s Poláky již v starší době také styky kulturní. S Rusy a Jihoslovany byly značnější kulturní styky teprve od konce XVIII. století.

Rakousko svou jednostranně německou a později také maďarskou politikou samo vedlo své slovanské národy k vzájemnosti; docela přirozeně vznikl, jak to Havlíček nazval, panslavism malý; ale byl právě také panslavism veliký (počítající na Rusko, Srbsko, Černou Horu, Bulharsko). V době absolutistické se panslavism politicky projevovat nemohl; ale projevil se ve větším měřítku za svobody revolučního roku 1848 v Praze Slovanským Sjezdem; po porevoluční reakci parlament ve Vídni sbližoval slovanské národy v Rakousku politicky.

Příbuznost jazyka a národnosti docela přirozeně podávala Slovanům vzájemnost kulturní; ta příbuznost je hlubší a intimnější nežli na př. příbuznost jazyků románských a germánských, a proto panslavism národnostně a jazykově má přirozenější podklad než panlati-

nism nebo pangermanism (posuzováno národnostně a jazykově). Kollár (žák Herderův!) formuloval program slovanské vzájemnosti ve smyslu čisté lidskosti a osvícenosti: Slovan byl totožný s člověkem, a slovanské ideály politické byly ideály čisté demokracie, kterou se obyčejně kladly do více méně mythické pradoby slovanské a jednotlivých slovanských národů („národ holubičí" a t. p.). Kollár očekával, že zvláštní a vyšší kultura slovanská spasí také národy západní; Slované se ujmou vedení národů a lidstva a nastoupí na místo národů západních, již s historické scény odstupujících, upadajících. Podobně, jak Kollár u nás, v Rusku v téže době slavjanofilové hlásali mesianism, a hlásali mesianism také Poláci – slovanská, ruská, polská kultura spasí nejen Slovany, nýbrž i ostatní národy a celé lidstvo. Kultura česká je založena na reformaci a osvícenství; podobně z osvícenství vycházejí mesianisté jihoslovanští; kultura ruská je založena na pravoslaví, polská na katolicismu.

Všecky tyto theorie ve svých hlavních představitelích byly formulovány nepoliticky – byl to program kulturní a duchovní vzájemnosti, nebyl to panslavism politický; v pozdější době, nikoli bez vlivu německých pangermanistů, stával se panslavism, původně kulturní, u některých filosofů dějin a politiků také politickým.

Mesianism slovanský se vědecky držet nedá, jak se nedají držet mesianistické tužby pangermánské a jiné. Byl jsem vždy skeptický ke všem těmto theoriím, ať filosofickým, ať politickým: nepřijímám nekriticky mesianismů slovanských a stejně jsem nepřijímal nekritického a jednostranného uznávání kultury západní. Mluvit o úpadku Západu, jak to činili mesianisté slovanští a němečtí, je vědecky neoprávněno; odmítám také theorie o úpadku Němců a podobně kulturní

filosofii Spenglerovu. Hlubší poznání kultury všech národů, filosofická kritika jejich kulturního vývoje nás odkazuje ke kulturní synthesi, k vzájemnosti nejen slovanských, nýbrž všech národů. Proto ke starému programu: „Ex oriente lux?“ odpovídám: Ano, ale také „Ex occidente!“ Celá naše historie a naše zeměpisné postavení vybízí k této synthesi.

Ve skutečnosti se již tato synthese u všech národů provádí. Netřeba dokazovat, jak se všude pěstuje filosofie a věda všemi a ode všech, jak se v této oblasti jednotliví národové doplňují a jak na sebe vzájemně navazují; ani nebudu ukazovat, jak si všichni národové osvojují výsledky společné civilisace technické a vnější vůbec. Pokud běží o krásnou literaturu a umění, víme, že se západní literatura od Slovanů dávno a stále dychtivě přijímá; navzájem byla literatura ruská Západem ochotně přijata a v poslední době se všude přijímá až chtivě. Známý romancier Paul Adam už před léty řekl: Il faut que l'Empire d'Orient et celui d'Occident s'epousent – a Paul Adam byl (mezi jinými) francouzským a románským mesianistou.

Upozornil jsem, jak se v západních literaturách, ve Francii, Anglii, Americe a Italii, před válkou zesilovala vzájemnost literární, a naty evropské směry válkou neutrpěly a po válce se rozvíjejí velmi slibně.

Evropeism se nepříčí zdravému jádru Kollárovy vzájemnosti, naopak, doplňuje a dovršuje ji; evropeism vylučuje jen mesianism romantický a šovinism. Pokud messianism upozornil na některé dobré vlastnosti a zvláštnosti národů, má své zásluhy; realistická kritika nebude mesianism pouze negovat, nýbrž podá ocenění všech živých kulturních prvků a připraví takto tu organickou synthesi, která nebude nenárodní a protinárodní, nýbrž národní – každý národ bude vyvíjet svůj

národní ráz a své národní vlastnosti pod vlivem všech živoucích sílících prvků a směrů kulturních.

To je pravidlo povšechné, jež v každém jednotlivém případě musí být zpodrobněno a zkonkrétněno. Je velmi těžko kriticky konstatovat, jak cizí vlivy u nás působily, které více, které méně (hlouběji a obecněji), které stále, které dočasně a t. d.; a ještě nesnadněji je určit, které cizí vlivy a do jaké míry jsou nám vhodné a potřebné, kongeniální. O tom všem máme posud málo přesného poučení; neboť to vyžaduje vědět, co je naší vlastní národní podstatou, naším národním charakterem, pokud obsah našeho národního žití a snažení je správný a jaká je jeho kulturní hodnota, co z cizích vlivů je nám potřebné a vhodné. Je přirozené, že se u nás kázalo proti němectví a germanisaci, když se nám němectví, německý jazyk a kultura oficiálně vnucovaly; a naopak, že se vlivy a vzory francouzské a j. přijímaly ochotně, zejména vlivy slovanské, zvláště pak ruské.

Kulturní vzájemnost, hledání a přijímání cizích vlivů nejen politických, nýbrž kulturních, je právě hodnocením vlastního a cizích národů, je hodnocením celé kultury lidské vůbec. Taková kritická, vědecká filosofie národnosti a kultury je teď naším předním úkolem. Nestačí jen žádat lásku k vlasti a národu, potřebujeme lásky uvědomělé, jak to Neruda jednou formuloval, potřebujeme promyšleného všekulturního programu. K vypracování takového obsáhlého a obsažného národního programu nabádal jsem stále již před válkou, a tak vznikly spory a boje o hodnotu naší národnosti; nepochybuju, že teď, když jsme politicky svobodni, žádoucí filosofie kultury a národnosti bude soustavněji pěstována. Naši literární historikové a umělečtí kritikové, naši sociologové a historikové a stejně naši poli-

tikové jsou teď ke kritické kulturní orientaci přímo nuceni: čím přispíváme, přispějeme do pokladnice lidstva my, čeho potřebujeme od národů ostatních, abychom přispěli hodně?

S tohoto hlediska posuzuju požadavek politiky slovanské. Sám jsem vždycky, a také za války, slovanskou politiku dělal, ale měl jsem o její podstatě a cílech jiné názory, než se obyčejně hlásaly a posud hlásají.

S osvobozením se nám dostalo nových slovanských úkolů doma: sjednocení Slovenska a historických zemí, správné vyřešení otázky Podkarpatské Rusi a slovanských menšin polské a maloruské (na Slovensku). To je problém politický, správní a kulturní.

Dnes máme svůj stát jako všichni ostatní slovanští národové (s výjimkou nejmenšího: Lužických Srbů) a tím je náš politický poměr k samostatným slovanským národům – státům – jasněji a praktičtěji určen než za trvání Rakouska-Uherska. Naše vláda, rozumí se, bude pěstovat oficiální styky politické a hospodářské; ale vzájemnost kulturní se slovanskými národy bude pěstovat nejen vláda, nýbrž všecky kruhy a instituce kulturní. Dnes v těch stycích není překážek, a proto získanou svobodou i styky kulturní budou účinnější než byly v době dřívější; ba právě celkovým osamostatněním slovanských národů kulturní ideál Kollárův může plněji být uskutečňován.

Vyložil jsem, jak ve válce danými společnými zájmy vznikla osvobozenská součinnost s Jihoslovany a Poláky. Odsud budeme pokračovat v budoucnosti; jen poměr k Bulharsku byl válkou poněkud zkalen, ale to je přechodné. Obšírně jsem vypsal naše zahraniční styky

s Ruskem – jsou živou ilustrací k našemu předválečnému rusofilství.

K Rusku jsme chovali od začátku svého obrození silné sympathie; ale skutečné styky s Ruskem byly velmi skrovné. Rusko koncem XVIII. století hraje v Evropě již značnou roli, a zejména pak revoluce a porevoluční restaurace poskytly Rusku postavení v Evropě často vedoucí. Hned Dobrovský formuloval naše rusofilské stanovisko; velkost Ruska přirozeně způsobila, že panslavism u nás byl pojímán velmi často jako panrusism.

Rusové navzájem neměli k nám tak živé sympathie jako my k nim. Za doby carské vláda a byrokracie byly konservativní a tudíž i legitimistické. Je známo, jak na př. car Mikuláš z legitimismu odmítal panslavism. K národům pravoslavným byla už za starších dob sympathie, a protože byly pod nepřátelským a nekřesťanským Tureckem, osvobození těchto národů (ovšem i získání Cařihradu a úžin) stalo se oficiálním programem. Liberální část ruské veřejnosti odmítala oficiální nacionalism, a sympathií slovanských vlastně nebylo. Podobně jako jinde i na Rusku slovanské vědomí se propagovalo omezeným kroužkem slavistů a historiků; odsud pak vnikalo poznání slovanských národů a sympathie k nim povlovně do kruhů širších. Jen k národům pravoslavným, tedy k Srbům a Bulharům, byly i v lidu některé sympathie, upevněné odvěkým poměrem církve ruské k Byzanci a k pravoslavným národům balkánským a východním vůbec. K Slovanům katolickým a liberálním se chovalo oficiální a konservativní Rusko zdrženlivě, ba přímo odmítavě.

Rusko do Petra (a již před ním) přátelilo se s Pruskem a Německem, a Němci ruští měli při dvoře veliký vliv. Šlechta v XVIII. století se přiklonila ke kultuře francouzské – ruský kulturní život se stal divnou směsí

franko-německou. V XIX. století (po revoluci) byl německý vliv silnější, a v době novější socialism, zejména mladší generace, pokračoval německým směrem. Znalost literatur a kultur slovanských na Rusku byla až do nejnovější doby docela nepatrná.

Rusko jako velmoc a hrdé na svou velikost dělalo politiku světovou, jak toho postavení v Evropě a v Asii vyžadovalo. Balkán a Turecko v té politice hrály značnou roli. Finanční a politické potřeby svedly Rusko ve spolek s Francií, a došlo na konec i k dohodě s Anglií, se kterou se Rusko v balkánské a asijské politice dlouho nedovedlo dohodnout.

Za těchto poměrů zastihla nás světová válka – jak, vylíčil jsem sdostatek; naše starší nekritické rusofilství válečnými událostmi bylo vyvráceno a doufám i překonáno. Naše slovanství nesmí být slepé; odmítám zejména ten panrusism, jenž pod heslem slovanství a slovanské politiky všecku naději skládá na Rusko a na Rusko imaginární; v tomto rusofilství se skrývá pesimism často nihilistický. Vyvrácením toho rusofilství je právě fakt, že za své osvobození děkujeme především Západu, méně Rusku: nekritická rusofilská politika, panující ještě na začátku války, ztroskotala. Ztroskotala nejen porážkou Ruska, nýbrž i jeho rozvrácením.

Musíme si přát, aby se Rusko konsolidovalo. Ale ta konsolidace Ruska přijde jen z Ruska, přijde Rusy samými, nemůže se provést národy jinými a zvenčí; v krisi, v jaké se Rusko ocitlo, může si Rusko pomoci jen samo – půjčením peněz, obchodem a všemi vnějšími prostředky evropské civilisace Rusku může být pomáháno, ale spaseno tím nebude. I Francie a jiní národové – také my! – prodělali revoluce a krisi, jakou prožívá Rusko, a musili si pomoci sami a pomohli si. My při tom můžeme Rusku pomáhat jen málo; co dělat

můžeme, dělali jsme již za války a děláme po válce; pochopením té hluboké politické a kulturní krise Ruska řídil jsem se ve své politice neintervenční. Rusko, věřím, vzpamatuje se a zkonsoliduje a bude hrát zase velikou roli politickou, větší než za carismu; Rusko je nejen nám a ostatním Slovanům, nýbrž celému světu potřebné. Byli jsme rusofily před válkou i ve válce, rusofily zůstaneme, jenže budeme rusofily lepšími, protože myslícími a praktickými – půjdeme tu za Havlíčkem, jenž prvý z našich politiků dovedl dělat správný rozdíl mezi carismem a národem.

Občas slýcháme hlas z Polska, že národ polský bude vůdcem národů slovanských, že prý je po Rusích největším a že má správné, západní základy kulturní; vyčkáme, dovede-li Polsko dělat takovou politiku. Ale nezatajím svého mínění, že k ní dostatek podmínek nevidím.

Často, zejména teď po válce, u nás i v kruzích ruských a jihoslovanských velebí se Praha jako hlavní město slovanské. Míní-li se tím centrum kulturní, dovedu souhlasit; Praha i zeměpisně je k tomu položena výhodně, pokud se všichni Slované, směřujíce na Západ, snadno mohou dostat k nám. Kulturně máme správné základy a svým kulturním úsilím, zejména reformací, předstihli jsme vývoj ostatních Slovanů a mohli bychom mít vedení. K tomu nám dává jisté oprávnění fakt, že jsme, jediní ze všech Slovanů, dovedli mít sympathie ke všem Slovanům bez zřetele k rozdílům, zejména církevním, které ještě národy, a právě Slovany, tak silně rozrůzňují. Ale to předpokládá, že se sami dovedeme duchovně zkonsolidovat a že najdeme zároveň správné postavení k národům neslovanským. Naše politika musí být především česká, v pravdě česká, pak bude v pravdě světovou a proto i slovanskou.

Základy a direktivy zahraniční politiky naší republiky byly vypracovány ve válce zkušenostmi a styky se všemi takořka státy. Máme již tradici, třebaže ještě nedlouhou; pro pokračování v těchto tradicích mluví politický úspěch, umožněný věcným pojímáním slovanské, evropské a světové situace a historie.

120

Naše zahraniční politika se určuje do jisté míry zřeteli na národní menšiny. Všecky státy (s výjimkou nejmenších) mají národní menšiny; čistě ethnografické vymezení a uspořádání států je nemožné. Státy nynější vznikly v době, kdy národnost nehrála přímou politickou roli, a tím se uplatnily ostatní politické státotvorné síly; teprve v době nové princip národnostní se stal státotvorným, ale nikoli jediné rozhodujícím. Odsud fakt, že státy byly a jsou národně smíšené.

Upozorňoval jsem často na to, že každá minoritní otázka je otázkou pro sebe a liší se od minoritních otázek ostatních. Jistě naše minorita německá mezi našimi ostatními a všemi menšinami v Evropě je docela zvláštní; jednak je poměrně značná, 3 miliony proti 10 – je v Evropě 11 států, které jsou menší než naše německá minorita; naši Němci jsou kulturně vyspělí, hospodářsky, průmyslově a finančně, silní; politicky jsou v jisté nevýhodě tím, že v Rakousku za ně politiku dělala vídeňská vláda, a tím se smysl politický nezbystřil. Naši Němci mají za sebou velikou říši německou, hraničí také s Rakouskem a Rakousko s Německem.

Pro to, aby německá menšina zůstala s námi, dovoláváme se historického práva a faktu, že naši Němci nikdy o sloučení s Německem nestáli, nejen za Rakouska, nýbrž ani v době Českého Království. Teprve nej-

nověji pangermánská propaganda získala mezi nimi vyznavače. Za války byli Němci pro Rakousko a Německo a proti nám; po válce a zvláště po převratu v Praze naši Němci se pokusili o organisaci svého území, ale právě tento pokus, jak už jsem řekl, ukázal nemožnost zcelit administrativně roztroušené a nesouvislé území. Fakt, že se utvořilo čtvero německých území, mluví sám pro sebe.

Kdysi bylo i s české strany navrhováno, aby se část německého území odstoupila Německu; o plánu se uvažovalo také na mírových konferencích. V Anglii a Americe, jak jsem referoval, bylo dost přívrženců programu, aby se nové státy rozhraničovaly co možná národnostně. Po zralé úvaze četní politikové, s nimiž jsem o věci jednal, mně dali za pravdu, že zájmy hospodářské a diskontinuita značné části německých minorit mluví pro naše právo historické. A toto stanovisko zvítězilo také na mírové konferenci.

Posuzuje-li se věc klidně a realisticky, tož je v zájmu Němců samých, aby jich u nás bylo více než méně. Dejme tomu, že by se odstoupilo 1—1½ milionu, a třeba i dva: zbývající milion musel by mít o své národní bytí nepoměrně větší obavy, jestliže by se 3 miliony obávaly počeštění.

Hledíme-li k poměru našemu a našich Němců, jak byl za Rakouska a jak jej chtějí mít pangermáni ještě dnes, vzniká hlavní otázka: Co je spravedlivější, aby 3 miliony, t. j. zlomek německého národa, byly v neněmeckém státě, či aby 10 milionů Čechů a Slováků, t. j. národ celý, bylo ve státě německém?

Naši a také rakouští Němci se dovolávali práva sebeurčovacího a autority Wilsonovy. Proti tomu uvádím, že ne všichni Němci se tohoto práva dovolávají: mužové, jako na př. Lammasch, Redlich a j. ho neuznávali, o tom

nemluvíc, že ho neuznávali rakouští ministři (Czernin a j.), a stejně se neuznávalo v Německu. Skutečně toto právo, které se také hlásalo s naší strany a již před válkou, posud jasně formulováno nebylo. Platí-li totiž jen národu celému či také národním částem? Minorita, i když je značnější, není národem. Terminus „právo sebeurčení“ neznamená beze všeho právo politické samostatnosti; i naši Němci by si mohli určit, že zůstanou s námi, jako si Němci ve Švýcarsku určují své trvání vně Německa. Samostatnost celku i části se neurčuje jen právem vlastním, nýbrž i právem jiných, a o samostatnosti rozhodují vždy a všude nejen zřetele národní a jazykové, nýbrž také hospodářské a j. Otázka naší německé menšiny je otázkou práva nejen Němců, nýbrž i nás Čechů a otázkou obapolných výhod, zejména hospodářských. Proto i na mírové konferenci bylo zdůrazňováno, že by odtržením německé minority byla poškozena česká majorita. Vedle důvodů hospodářských jsou však důvody politické: německý národ z toho, že má značnější svou část jakožto samostatný stát rakouský, že ve Švýcarsku Němci jsou vedoucími, a že u nás a jinde má minority, má politicky značné výhody, značnější, než kdyby byl sjednocen všecek. Mnozí němečtí politikové a kulturní historikové dokazovali a dokazují i po válce, že německý národ kulturně získává tím, že je takto rozdělen na států několik. Totéž platí o Francouzích (Francie-Belgie-Švýcary), Angličanech a t. d. Ovšem dnes, po válce, ostatní národové žádají, aby tyto části německého národa nebyly výbojnou avantgardou, za jakou byly prohlašovány a k čemu byly dirigovány pangermanisty, nýbrž aby se odhodlaly k mírné součinnosti s národy, s nimiž od věků žijí v témž státě a s nimiž je pojí zájmy hospodářské a kulturní. Rozumí se, že minority mají právo žádat svobodu národní a přiměřenou spoluúčast ve správě státu.

Ve svém poselství jsem vyzdvihl fakt, že naši Němci přišli k nám jako kolonisté. I kdyby bylo pravda, že se nějaká malá část Němců u nás před německou kolonisací udržela v zemi z doby předchozí, význam kolonisace by se tím nerušil. Němci jako kolonisté nejsou občany druhého řádu, neboť byli do země zváni našimi králi, a ti jim zaručili všecka práva, nutná k plnému kulturnímu a národnímu vyžití. To je důležité politicky a takticky právě pro Němce, nejen pro nás: hlásím se docela vědomě k národnostní politice Přemyslovců, kteří Němce národně chránili. Neuznávám ovšem němčení za některých Přemyslovců. Jestliže kdo s jménem našich Přemyslovců bude spojovat řeckého Promethea, ničeho proti tomu nenamítám, naopak vidím ve jméně naší prvé dynastie program, že totiž naše politika nejen vůči Němcům, nýbrž v celém svém rozsahu musí být přemyšlenou, promyšlenou anebo, jak Havlíček to požadoval, rozumnou a poctivou.

Uklizení sporů mezi námi a našimi Němci bude veliký čin politický. Běžíť o rozluštění otázky staleté, o uspořádání poměru národa našeho a značné části a tím celého národa německého. Naši Němci se při tom musí odrakouštit, musí se vzdát starého zvyku nadvlády a nadpráví.

Vedle Němců máme nepatrnou část Poláků, větší Malorusů (na Slovensku); nejvíce je Maďarů. Také o těchto menších minoritách platí pravidlo, že jejich národní byt musí být zabezpečen.

Všecky menšiny musí mít své školy národní a střední; školy vysoké a vyšší kulturní instituce vůbec a jejich počet regulují se dnes všude ve vzdělané Evropě určitým počtem, vzdělaností a potřebou obyvatelstva. V Německu samém jedna universita připadá přibližně na 3, jedna technika na 6 milionů obyvatel — u nás tři

miliony Němců mají také jednu universitu a techniky dvě.

Politicky je minorita německá nejdůležitější; její získání pro republiku usnadní všecky ostatní otázky minoritní.

Pokud ve státě nejednojazyčném běží o úřady a jazyk úřední, musí platit pravidlo, že o úředním jazyku rozhoduje potřeba obyvatelstva a administrativní výhoda – stát je pro občanstvo, nejsou občané pro stát. Stát jako celkový a jednotný organism a jeho armáda bude mít svůj jazyk český (slovenský); to je dáno majoritním principem demokracie. Bude tedy stát československým. Avšak národní ráz státu není zabezpečen státním jazykem; jazyk nevyčerpává charakter národa, národní ráz státu našeho musí spočívat v kvalitě všekulturního programu, důsledně a úsilně prováděného.

Před válkou jsem se účastnil diskuse o dvojjazyčnosti a jednojazyčnosti úřadů; pokládám za nových poměrů dvojjazyčnost za nejpraktičtější řešení, jednojazyčnost úředníků v dvojjazyčném úřadě hodí se v době přechodné pro některé kraje. Bude-li taková jednojazyčnost i později možná, zkušenost ukáže.

Proto, že jsme stát národně smíšený a že máme tak zvláštní postavení v středu Evropy, je pro nás otázka jazyková velmi důležitá nejen politicky, nýbrž i kulturně.

Především jde prakticky o znalost jazyků ve státě mluvených. Je v zájmu menšin, aby si získaly znalost státního jazyka; naopak je v zájmu většiny, znát jazyk menšin, zvláště menšiny značné; podle toho bude upraveno na školách vyučování jazykům: i zde platí pravidlo potřeby administrační, hospodářské a kulturní. Jazyk německý je pro nás důležitý politicky, naši úředníci musí znát německý jazyk a musí jej znát dobře,

aby vnikli i do dialektů lidových. Jazyk německý je světový, proto výhodný jakožto prostředek kulturní a vzdělavací.

Na středních školách českých a slovenských a na školách měšťanských musí se vyučovat němčině, na německých češtině. Na Slovensku platí obdobné pravidlo pro vzájemnost slovenštiny a maďarštiny, byť snad v míře menší. O tom, má-li vyučování jazykům být povinné či nepovinné, ať rozhoduje zkušenost a praktičnost. O otázce, má-li se těmto jazykům vyučovat také na školách národních a ve kterých třídách, rozhodne potřeba a vůle obyvatelstva.

Vedle jazyků domácích potřebujeme však také jazyků cizích, francouzského, anglického, ruského, italského. Považíme-li, že máme gymnasia s latinou a řečtinou, otázka jazyková se pro nás stává velmi složitou a těžkou: naši Komenští – či nejsme národ Komenského? – mají úkol, methody vyučovací vůbec a také methody vyučování jazykům náležitě zdokonalit a zjednodušit, aby se osvojení jazyků co možná usnadnilo.

Otázka jazyková je pro nás opravdu velmi důležitá; ještě se k ní vrátím.

Zdokonalená samospráva a poměrné (minoritní) zastoupení jsou ve státě demokratickém dobrým prostředkem k ochraně minorit; samospráva a poměrné zastoupení jsou požadavkem demokracie.

Nacionalism šovinistický nemá nikde oprávnění, a nejméně u nás. Sám Němcům a cizincům uvádívám významný fakt, charakterisující náš převrat, a jak myslím, také náš národní charakter. Přes všecky rakouské útisky za války a přes všecko šovinistické počínání značné části našich Němců nebylo dne 28. října 1918 v Praze ani jinde proti Němcům užito násilí. Byli jsme v převratě tak zaujati svým positivním státotvorným úkolem,

že jsme zlého ani nevzpomněli a že jsme neprováděli politiku odvety. Některé výstřelky jednotlivců nejsou proti tomu důkazem.

Ve vedoucích kruzích převratových od samého počátku se pomýšlelo na součinnost Němců. Na ženévské schůzi delegátů Národního Výboru učiněn návrh, jenž byl bez debaty přijat jako samozřejmý, že ve vládě bude německý ministr; v demokracii se rozumí samo sebou, že každá strana, jakmile uznává politiku státu a stát, má právo na účastenství ve správě státní. Ba sama má k tomu povinnost. Mám dále zprávu, že se Národní Výbor zároveň snažil získat naše Němce pro Národní Výbor a že se s nimi o tom jednalo. Se strany německé se tvrdí, že 29. října samému místodržiteli Coudenhoveovi bylo nabízeno, aby se za Němce stal členem Národního Výboru. Nejinak v Brně slíbil Národní Výbor vojenskému velitelství, že povolá za členy dva Němce. Pamatuji-li se dobře, bylo po převratu s české strany také nabízeno utvoření německého ministerstva krajanského. Toto jednání převratových vůdců bylo jistě diktováno smířlivostí, třebaže také politickou prozíravostí.

Historie dokazuje, že všecky státy padaly šovinismem, ať už národním, stavovským, politickým nebo náboženským. Nevzpomínám si teď jména portugalského moderního historika, z jehož díla jsem v Londýně četl obšírné výtahy: ukazuje velmi přesvědčivě, jak světové Portugalsko padlo šovinistickým imperialismem. A co dokazuje pád Rakouska a Uherska, Pruska-Německa a Ruska? Každý, kdo mečem zachází, od meče zahyne.

Rozluštíme správně problém národní, jestliže pochopíme, že budeme tím národnější, čím budeme lidštější. A naopak budeme tím lidštější, čím budeme národnější. Mezi národem a člověčenstvem, mezi národností a mezinárodností, mezi nacionalismem a humanitou

není poměr takový, že by člověčenstvo jako celek, a lidskost a mezinárodnost jako mravní úsilí, extensivní a intensivní, bylo něco vedle národa, proti národu nebo nad národem a národností. Národové jsou přirozenými orgány člověčenstva.

Novým uspořádáním Evropy, utvořením nových států, nacionalism ztrácí svůj negativní ráz, národové potlačení se stali samostatnými. A proti nacionalismu positivnímu, usilujícímu positivně, intensivní prací, o povznesení svého národa, nikdo nikomu nic nemůže namítat. Ne láska ke svému národu, nýbrž šovinism je nepřítelem národů a lidstva. Láska ke svému národu nevyžaduje nelásky k národu jinému.

Je přirozeno, že se národnost, příslušnost k národnosti, prakticky určuje jazykem; jazyk je jistě výrazem národního ducha. Avšak není výrazem jediným; od XVIII. století počínajíc, studuje se podstata národnosti, a docházíme poznání, že se národnost, ráz a charakter národa vyjadřuje v celém duchovním a kulturním úsilí. Proto dnes vědomé pěstění národnosti vyžaduje nejen programu jazykového, nýbrž všeobsáhlého programu kulturního – naše literatura a umění, naše filosofie a věda, naše zákonodárství a stát, naše politika a administrace, náš mravní, náboženský a vůbec duchovní ráz musí být národní – teď, když máme politickou samostatnost a jsme pány svého osudu, nestačí nám národnostní program z doby národní a státní poroby; tenkrát se zdůrazňoval přirozeně program jazykový, dnes národní program musí být všekulturní.*

* Není mým úkolem rozebírat složitý pojem národního charakteru, ale přece chci varovat před nejasností a povrchností, s jakou se o věci tak často mluvívá. Je charakter z rasy? A co vlastně je rasa? Co je míněno, když se na př. říká, že tu a onu vlastnost máme v krvi? Je vůbec rasa čistá, krev nesmíšená? Co je národní instinkt, co a jaký je národní cit? Pokud je národní charakter závislý na tělových, pokud na vlastnostech duševních? Je charakter národní odlišný od charakteru

Mluvili jsme o kulturní synthesi, o kterou teď ve vzdělané Evropě běží; je to synthese kulturních prvků různých národů. S tou synthesí se může začít právě ve smíšených státech: minority vzdělaných národů tu mají velmi důležitý a čestný úkol.

121

Jak budeme usilovat o demokracii v politice zahraniční, tak bude i v politice vnitřní demokracie naším programem: obnovili jsme svůj stát ve jménu demokratické svobody – udržíme jeho svobodu jen svobodou a svobodou vždy dokonalejší.

Demokracie ještě nikde není důsledně uskutečněna; všecky demokratické státy jsou posud jen pokusem o demokracii. Demokratické státy, jeden více, druhý méně, podržely mnoho z ducha a zřízení starého režimu, z něhož se vyvinuly, – na svobodě, rovnosti a bratrství, uvnitř a na venek, budou spočívat teprve státy opravdu nové, státy budoucnosti.

Stát náš nejen že musí být demokratický, on nedemokratický ani být nemůže. Srovnávaje nás s Amerikou, řekl jsem, že nemáme dynastie, nemáme národní šlechty, nemáme tradice starého militaristického vojska a nemáme církve politicky tak uznávané, jako ji uznávaly státy staré, zejména absolutistické, caristické, theokratické. Již proto náš obnovený stát musil být demo-

individuálního, a čím a jak? Nemění se charakter národní, jak i individuální, výchovou, školou, velikou zkušeností (válkou prohranou - vítěznou a t. p.)? A mluví-li se zároveň o charakteru slovanském: je nám jasno, jaké vlastnosti jsou společny Slovanům všem, a čím se lišíme jeden od druhého, Čech od Rusa, atd.? Neliší se katolík od protestanta velmi nápadně, třebaže jsou z téhož národa? Neliší se severan od jižana a t. d. a t. d. - uvádím ta upozornění opět a opět (přednesl jsem je v „Nové Evropě“ a před válkou častěji), protože se stále dovoláváme národnostního principu a jeho politických důsledků a nikoli vždy s patřičnou reservou.

kratickou republikou, a ty důvody u mne, vedle positivní hodnoty republiky a demokracie, spolurozhodovaly o formě našeho státu. Věděl jsem ovšem, že staletá výchova a příklad absolutistického, čistě dynastického Rakouska zanechaly na nás své sledy; náš demokratism posud byl negativní, negující rakouský absolutism, teď však se musí stát positivním; to, čeho jsme hájili jako ideálu, musí se teď stát skutkem. Nebude to snadné.

Demokracie, hájící suverenity lidu, je nejen stupňově, ale celou kvalitou rozdílná od aristokracie, zejména monarchické. Staré monarchie byly z milosti boží, republikánská demokracie je státem z lidu, lidem, pro lid; demokracie se neopírá jako staré monarchie o církev, nýbrž je založena na humanitě.

V demokracii, protože je vládou všech všem, neběží již o panování, nýbrž o správu a samosprávu a o harmonisaci všech státotvorných sil ve státě. Ideálem demokracie by byla vláda a správa přímá; ale při rostoucí početnosti všech národů a států demokracie může být jen nepřímá, prováděná zvolenými představiteli občanstva, parlamentem, zvoleným všeobecným právem hlasovacím. Ten parlament a jeho vláda se nesmí stát vládcem po starém způsobu, musí si být stále a dobře vědom, že jeho autorita vychází z delegování, jehož se mu dostává voliči.

Demokratické ústavy zavádějí referendum, jímž všeobecná demokracie občas, aspoň v zákonodárství, i kvantitativně přichází ku platnosti.

Demokracie nutně a svou vlastní podstatou hájí individualismu — svoboda je cílem a podstatou demokracie, demokracie se zrodila a rodí z moderního individualismu. Proto volení, vybírání representantů je hodnocením; demokracie uznává kvalifikaci a autoritu, jenže autorita v demokracii neznamená politickou a stavovskou

vyvýšenost a výsady, nýbrž politickou a administrační způsobilost, kvalitu odbornickou. Demokracie proto má úkol organisovat a zabezpečovat, při svobodě a spolusprávě všech, autoritu volených vůdců – ne pánů! – a ty vůdce si vychovávat. Demokracie není rovností paušální, neuznávající rozdílů kvalitativních – svoboda, rovnost, bratrství neznamená nivelisaci, nýbrž individualisaci a proto i kvalifikaci.

Ke správě a vedení demokratického státu je třeba znalosti administrační a dovednosti organisační, jež e pluribus et multis dovedou zharmonisovat unum; k tomu se musí pojit politický smysl, pochopení, kam národ a stát podle svého a světového vývoje směřuje. Dělá se již všude rozdíl mezi státníkem a politikem.

Demokracie se opírá o vědu a všestranné a všeobecné vzdělání, demokracie je stálým úsilím o politickou výchovu a výchovu občanstva vůbec. Výchova však je do značné míry sebevýchovou – obtíže výchovy nemáme s dětmi, nýbrž s dorostlými, se sebou.

Se sílící demokracií všude, i v republikách, vznikají naléhavé problémy, jak upravit a reformovat parlamenty. Avšak nejen po stránce technické! Instituce samy nestačí: demokracie potřebuje osobnosti, řídící správu státu, osobnosti, schopné politické práce tvůrčí. Dnes se všude jeví v rozmanitém stupni nespokojenost s parlamentarismem a mluví se o jeho krisi; ale demokracie bez zvolených zástupců, nad ně a přes ně, prostě být nemůže – ruští bolševici přes svůj odpor proti parlamentu a demokracii mají svůj parlament a parlamenty jen jinak – nedemokraticky – volené. Pravá reforma parlamentu se stane reformou voličů, jejich politickým vzděláním a vyšší mravností.

Jsou však možné rozmanité modifikace platných posud volebních řádů a tím parlamentů. Modifikace ty

by směřovaly k zabezpečení politické kvalifikace poslanců a ke zjednodušení parlamentního organismu. Strany by mohly na př. dostat právo, odvolat za jistých okolností svého poslance a vyměnit ho poslancem jiným. Parlamenty by mohly být méně početné; při volení poměrném by se našlo několik způsobů, jak redukovat počet poslanců v poměru k velikosti stran. Ovšem větší početnost poslanců má to dobré, že se parlamentarism zanáší do veliké masy voličstva a že parlament, resp. vláda, je v užším styku s voličstvem. Proto hlavním požadavkem každé formy parlamentu zůstane: vzdělanost a mravnost poslanců!

K reformě parlamentarismu se bude pojit reforma byrokracie; byrokracie v době nové je do značné míry kostrou státu. Byrokracie monarchická, carská, byla aristokratickou, prostředkem panování; byrokracie demokratická bude jen administrační, pro lid. V Rakousku poslední zřízenec státních drah hrál vůči publiku pána, jako by vykonáváním své služby udílel milosti – v demokracii úředník sebe vyšší je sám svobodný občan a pracovník lidu a pro lid. Úřadování nesmí být vleklé, záležitosti a akty se nesmějí vyřizovat pozdě, úředníci se nesmí bát odpovědnosti a rozhodování; zbytečné písaření odpadne a nahradí se vyřizováním ústním, celý státní a administrační aparát se zjednoduší a sjednotí. Byrokracie demokratická bude poctivá, čistá. Již v Rakousku se mluvilo o reformě správy; v republice tato reforma je tím naléhavější. Nahrazení orlíčka lvíčkem není všecko: demokracie a republika není pouze negací monarchismu a absolutismu, nýbrž positivním, vyšším stadiem politického vývoje.

Demokracie na venek, v politice zahraniční, spočívá v přátelském organisování a utužování mezistátnosti a mezinárodnosti, jakož organisované všekulturní sou-

činnosti a dělby práce národů a států. Všeobecná zahraniční politika demokratická znamená všeobecný mír, všeobecnou svobodu.

Často se žádá nová diplomacie. Jistě, neboť zděděná diplomacie byla dynastická. Nová diplomacie, representující občanstvo, bude vzdělaná, čestná a nestavovská, sloužící svému státu a národu bez záludnosti vůči cizímu státu a národu, bude taktní a diskrétní, ale odkrytá. Představa o nutnosti diplomacie chytrácké se přežila; lidé počínají chápat, že v celém stykání a jednání jednotlivců a států lež je hloupá a zbytečně komplikuje a zdržuje jednání. Pravda je ve všem, i v politice, nejpraktičtější. Starý režim byl světem ilusí a měl proto také ilusivní diplomacii.

Je-li nová diplomacie diplomacií celého národa, musí také být akreditována u národa, tedy u parlamentu, nejen u hlavy státu. V důsledku by to znamenalo, že by vyslanec vystupoval v (cizím) parlamentě a že by v něm hájil zájmů a politiky svého státu. K mezinárodnosti a mezistátnosti by takto účinně přistoupila meziparlamentárnost, která se časem ještě dá rozšířit.

Dostojevskij pěkně ukazoval, že ruskou a slovanskou vlastností je touha po spojení s lidmi – všečlověctví; je to touha všech lidí a národů; člověk a národ nesnese být sám Jestliže jsem tak často hlásával světovost, toť je to jen jiné slovo pro tu přirozenou touhu a jí odpovídající úsilí všech lidí po všeobecném přátelení a spojení. Jak jednotlivec nemůže žít bez sympathie svého okolí, tak národ potřebuje sympathie národů jiných. Historie spěje k jednotnější organisaci celého lidstva.

Mezinárodnost a mezistátnost se vývojem států demokratických utužuje, Společnost Národů je teď nejvšeobecnější a nejdůležitější mezinárodní institucí a stává

se přímo orgánem mezinárodnosti a mezistátnosti. Mezinárodních institucí, institucí důležitých, jako Červený Kříž, Poštovní Unie a t. d., je již značná řada; Statesman's Year Book za 1924 uvádí 25 vážnějších, ale je jich všech už na sta.*

Pojem, obsah a rozsah státní suverenity se mění: pojem suverenity byl přesněji definován v době poreformačního absolutismu, v podstatě ještě theokratického; a v době, kdy státy pro nedostatek komunikace a malý počet obyvatelstva byly v sobě uzamčeny, a jak se teď říká, soběstačné; dnes se vyvinula mezistátní a mezinárodní vzájemnost do té míry, že žádný stát nemůže žít bez zřetele na státy jiné. Dnes stát uvnitř i na venek je jen relativně nezávislý, neboť státy se stávají na sobě závislejšími, utužuje se všeobecná vzájemnost a ta vzájemnost se stále určitěji a jasněji organisuje také právně.

Stát absolutistický, monarchický, vyvinuvší se z theokracie, osvojil si theokratický pojem suverenity ve smyslu neomylnosti; rčení „The king can do no wrong" pochází z demokratické Anglie, a v demokratické Americe státověda konstruovala neomylnost státu, jakoby

* Počet mezinárodních organisací koncem roku 1922 podle Handbook of International Organizations:

zemědělství, obchod a průmysl	24
komunikace a transport	27
práce	58
lékařství a zdravotnictví	36
národní hospodářství a finance	23
právo a správa	34
umění a vědy	76
humanitarism, náboženství, mravnost a výchova	84
sport a turistika	22
feminism	7
mezinárodní jazyky	8
bibliografie a dokumentace	4
zbrojení	2
všeobecné	32
celkem	437

pokrok nad neomylnost jednotlivce, monarchy: také jurisprudence a státověda se musí demokratisovat, t. j. zhostit se konstrukcí a fikcí theokratického režimu.

122

Pravá demokracie nebude jen politická, nýbrž také hospodářská a sociální.

Problém hospodářský je dnes tak důležitý, protože válka a revoluce zničila bohatství a zásoby národů a způsobila neorganický stav hospodářské primitivnosti a nedostatku. Tato krise celé Evropy, ba celého lidstva, nutí teď k hospodářské rekonstrukci. Ale je omyl, vidět v této situaci, zaviněné válkou, nový důvod pro hospodářský (historický) materialism, jako bychom měli jen úkoly hospodářské. Právě válka a poválečná hospodářská a sociální situace dokazuje, že hlad není programem, jak to Marx správně řekl. Ve válečné a poválečné krisi prožívá svou krisi právě také socialism.

Úsilí o hospodářskou a sociální spravedlnost válkou není zeslabeno, je spíše zesíleno. To dosvědčuje již sám vznik nových republik a demokracií. Demokratická rovnost nepřipouští sociální šlechty; ale vyslovil jsem se již, jednaje o ruském bolševismu, že žádoucí hospodářskou rovnost nevidím ideálně řešenu komunismem. Na tomto stadiu vývoje demokracie spěje k odstranění bídy a velikých protiv bohatství; demokracie ani v oboru hospodářském nesmí být nivelisací, nýbrž kvalifikací.

Tak zvaný kapitalism není tolik pochybený svou výrobou, jako tím, že lidé nevyrábějící a dokonce nepracující mohou si nezaslouženě osvojovat výtěžky poctivé výsilné práce.

Od Adama Smitha počínajíc theoretikové národního hospodářství odvozují hospodaření a hospodárnost z ego-

ismu; jistě egoism je tu mocnou hybnou silou. Avšak zapomíná se na věcný zájem odborníckÝ, jejž lidé mají, ten pro ten odbor, onen pro jiný obor práce a výroby. Podnikatel, vynálezce, není jen egoistou; někteří, a právě nejlepší, mají zájem v tom podnikání, vynalézání, v organisaci, vedení a zdokonalování práce a výroby a t. d. Anarchism sociální a hospodářský, na který Marx právem žaluje, pochází také z toho, že lidé nejsou na svém pravém místě podle svého nadání. To platí ovšem povšechně nejen pro obor hospodářský, nýbrž pro obory všecky; egoism je vlastností každého člověka a uplatňuje se všude, ale vedle egoismu je právě také nadání pro zvláštní obory.

Nejsem proti socialisaci — socialisaci, nikoli pouhé postátnění nebo státní dozor — v některých oborech: jsem pro socialisaci železnic a komunikačních prostředků vůbec, vodních sil, uhlí atd.; socialisaci si představuju postupnou, vývojovou, připravenou vzděláním dělnictva a lidí, řídících výrobu a výměnu. K tomu je třeba přesného finančního hospodářství státu a přísnější a věcnější kontroly celého finančnictví, zejména také bank.

Ale především se musí dobudovat zahájené sociální zákonodárství — najmě zdokonalení a sjednocení sociálního pojištění a zvláště také pojištění proti nezaměstnanosti.

Naším speciálním úkolem je provedení reformy pozemkové; byl to již před válkou požadavek všech stran. Ukázal jsem, jak je podobna naše země pruskému východu. Velikou příčinou latifundií u nás byla protireformační konfiskace, vedená zištnými Habsburky a cizáckou šlechtou. Naše země je bohatá — tím větší úkol naší demokracie v oboru hospodářském a sociálním.

Druhý veliký úkol specificky náš je, starat se pomocí státu, obcí a všech institucí t. zv. humanních

o fysické a duševní zdraví národa; že v republice ihned zřízeno nejen ministerstvo sociální péče, nýbrž i ministerstvo zdravotnictví, je jistě důkazem, že představitelé lidu národní potřebu dobře postřehli. Válkou, nejen všeobecným zchuzením, nýbrž psychofysickým vyčerpáním, živoucnost všeho obyvatelstva byla oslabena; to nejen u nás, nýbrž všude. Avšak národ malý to oslabení musí cítit intensivněji. Obyčejná zkušenost a lékařská statistika poučuje nás o mnohých symptomech a jevech oslabení; uvedu jen počet obětí tuberkulosy – u nás umírá ročně téměř šestkrát tolik lidí tuberkulosou než v Anglii. S námi jsou narovni Francie a Srbsko, dvě země, které válkou fysiologicky utrpěly nejvíce.

Tuto intensivní tuberkulosnost a chatrnou zdravost vůbec musíme posuzovat ve spojení s naší intensivní sebevražedností – s faktem, že mezi národy jsme co do počtu sebevražd na čtvrtém, ne-li na třetím místě.

Proti rozšířenému názoru, že zdraví a dlouhé trvání života jsou zabezpečeny dostatkem a nadbytkem potravy a blahobytem vůbec, musí se opět zdůraznit, že člověk nežije jen chlebem! Blahobyt a bohatství samy tu nerozhodují: pochopujeme již, že lidé trpí a churaví přejídáním ne méně než nedojídáním. Fysiologové, studující výživu, říkají nám, že se lidé přejídají masem; trpíme nejen alkoholismem, nýbrž i albuminismem. Není paradoxem, že civilisovaný člověk ještě neumí jíst? Zdraví těla a ducha je zabezpečeno střídmostí a mravností: člověk si udržuje život a zůstává zdravým, má-li životní cíl, má-li se oč starat, miluje-li někoho a nemá-li strachu před smrtí. Ten strach se však neprojevuje jen v nebezpečí života (t. j. v nebezpečí akutním), nýbrž stále a ve všech těch malých a malichorných starostech o zdraví: civilisovaný člověk hledá pořád

štěstí a zdraví, je však nešťastný a nezdravý. Ten moderní civilisovaný člověk je ještě až běda nekulturní!

S otázkou zdravotnickou souvisí otázka vystěhovalecká. K ní jsem byl dávno před válkou přiveden návštěvami všech našich kolonií, a poslední zkušenosti za války mně problém ještě zdůraznily. Otázka vzrůstu obyvatelstva je pro každý stát důležitá, pro státy malé i veliké stejně. Od nás, zejména ze Slovenska, stěhoval se hlavně do Ameriky značný počet občanstva, a bude tudíž starostí nového státu zařídit vzorný vystěhovalecký úřad, který by se pečlivě zabýval celou otázkou vystěhovaleckou. Nebeží jen o dozor na cestování našich vystěhovalců, nýbrž také o to, poučovat vystěhovalce o situaci v zemích, do kterých se stěhují, a proud vystěhovalecký vůbec kontrolovat a řídit. Diplomatické a konsulární úřady budou přistěhovalcům také v nové zemi nápomocny. Zdá se mi, že Italie, země vystěhovalecká po výtce, má vzorný úřad vystěhovalecký, něco podobného musíme mít také my. Ovšem je také třeba poznávat příčiny vystěhovalectví a čelit jim organisací práce, vnitřní kolonisací a t. p.; a je také nutno čelit přehnané propagandě pro vystěhovalectví, kterou provádějí některé dopravní společnosti.

Politika kulturní se bude věnovat zdravotnictví a sociální péči co nejsvědomitěji; ministerstvo nebo úřad zdravotnický bude mít velmi důležitý a nový obor správy.

123

Demokracie, nová demokratická republika vyžaduje nových lidí, nového člověka, nového Adama. Člověk je bytostí zvykovou; máme-li mít demokracii opravdovou, moderní, důslednou, musíme odvyknout starším zvykům politickým, to jest všem druhům a formám násilnosti. To především znamená také heslo: odrakouštět!

Stále nutno zdůrazňovat: demokratická republika nespočívá pouze v záměně monarchy presidentem, rozdíl netkví jen ve státní formě, nýbrž v rozdílu zásadním. Demokracie je státní formou novodobé organisace společnosti, moderního názoru na svět, moderního člověka; demokracie vyplývá z celého názoru na svět a na život, názoru nového, nového zorným úhlem, novou methodou. Uznání a provádění rovnosti všech občanů, přiznání všem občanům svobody, humanitní zásada bratrství uvnitř a na venek – toť novum nejen politické, nýbrž i mravní.

Ukazoval jsem nedávno na příkladě Ruska, jak působí politický anthropomorfism. Lidé nejen nábožensky, nýbrž i politicky vytvářejí si ideál budoucnosti, pozemský ráj a nebe, podle sebe, to jest podle svých schopností, vlastností dobrých i špatných, podle svých zvyků, obecně ustálených. Kus anthropomorfistické a sociomorfistické vaškoviny máme v sobě každý a všecky strany politické. Anthropomorfism svou podstatou je jednání a myšlení zvykové. Lidé nesnadno tvoří nové, v nejlepších případech pozměňují staré, a to co nejméně; analogie, logicky a noeticky řečeno, vede velikou většinu lidí v theorii i praxi, nikoli tvůrčí rozum. Avšak správná filosofie a věda žádá pro všecky obory, aby lidé myslili, aby nastřádali co nejrozsáhlejších zkušeností (indukce), aby pozorovali a srovnávali všecko, co dáno v přítomnosti a minulosti, a aby své výsudky ze zkušenosti ověřovali zkušeností další, aby se nedostali dedukováním z malé zkušenosti, dedukováním ukvapeným, do říše fantastiky. Fantastika jak v umění, tak v politice a praxi vůbec se liší od obrazivosti, od obrazivosti přesné, jak ji nazval Goethe. Obrazivost je velmi nutný prostředek správného a přesného myšlení. Obrazivost přesná! Člověk myslící a promyšleně jednající – přemyslovsky! –

je ten, jenž dovede svou obrazivostí vystoupit ze sebe, vyprostit se z poměrů, ve kterých je zvykově upoután, ten, kdo se dovede ponoužit myšlenkou a citem do lidí jiných a jiných dob, kdo se dovede vnořit v celek národní, evropský, všelidský. Jen takto lze tvořit nové a stát se člověkem novým; ovšem i takové tvoření vždy bude skrovné. Nejsme titanové, natož bohové.

Posavadní politika všude, a zejména také parlamentarism, trpí anthropomorfismem; veliká většina lidí politicky činných se nedovede povznést nad sebe, nedovede se vyprostit z kleští nekritického egocentrismu. A protože dnes občané pravidlem jsou členem nějaké strany, uplatňuje se v parlamentarismu stranictví, ztotožňuje se zájem celku s výlučným zájmem stran a tudíž několika osob, někdy osoby jedné. Parlamenty nejsou ještě zastoupením národa, lidu, masy, nýbrž stran a vlastně koterií, vlivných a silných — neříkám: vedoucích! — jednotlivců.

124

Proti velikému zlu politického anthropomorfismu klade demokracie požadavek politického vzdělání občanů a voličů.

Nevolám po učenosti — Bůh uchovej, jistě ne po učenosti jednostranně a výlučně školské. Školení, škola jsou nutné, ale nedávají samy rozumu, nadání a politického smyslu; pěkná vysvědčení jsou věc dobrá, ale zdravý a silný mozek je lepší. Nejednou jsem se vyslovil proti politice, říkávám, kantorské: nejen profesoři a učitelé, nýbrž i duchovní, úředníci a všichni, kdo zacházejí s mládeží a lidmi nesamostatnými, eo ipso poslušnými a neodporujícími, když se stanou poslanci, úředníky a ministry, velmi často mají sklonnost k politice absolutistické, umíněné, podivně dětinské. (Stále politický anthropomorfism!)

S demokratického hlediska je naléhavý politický problém inteligence a její poměr ke stranám hospodářsky a stavovsky ustaveným, ovládajícím veliké masy. Programaticky je to do značné míry problém buržoasie a liberalismu, problém jejich poměru k socialismu a agrarismu.

Inteligence je třída stavovsky neorganisovaná, produkt a orgán vyššího a nejvyššího vzdělání; dnes se vzdělání podává školami, najmě vysokými. Inteligence je představitelem vědeckého odbornictví, filosofie a t. zv. vzdělání všeobecného; proto hrála a hraje značnou politickou roli, zejména její část publicistická. Inteligence svými nejinteligentnějšími představiteli stála všude proti absolutismu a theokratismu, třeba ne vždycky v popředí veřejnosti, protože vedení inteligence je více výchovné než politické. Gros inteligence, zejména akademické, je dost konservativní, zvyklé klidnému a nerušenému zaměstnání. Charakter inteligence se ovšem různí podle zemí a dob.

Ve všech demokratických zemích a zejména republikách, vzniklých z aristokratismu (monarchismu), vnikají do politiky a správy státu a veřejného života vůbec na vedoucí místa lidé bez vyššího školského vzdělání. Jak zabezpečit nutno odbornost, odbornictví ve vládě, správě a parlamentu, je problémem každé demokracie, jakmile těžiště politické moci spočívá v parlamentu a tudíž podle většinové zásady ve stranách, zvláště ve stranách velikých, masových. Při tom se nesmí zapomínat, nač jsem už upozornil, že se politický smysl, státnost a státnictví nezískává administračním cvikem a školami; akademický vzdělanec a zdatný úředník velmi často pokulhává za zkušeným organisátorem a vůdcem strany co do nezbytné znalosti lidí a praktické schopnosti jednání se stranami, parlamentem a vládou. V jednom i druhém případě je nebezpečí, že se stát příliš

(anthropomorficky) pojímá tam sub specie bureau, tu strany. Prakticky otázka zní, jak při vládě parlamentární zabezpečit vládě a správě nutný počet vzdělaných odborníků.

Problém inteligence zahrnuje problém polointeligence, polovzdělání vůbec. Polovzdělání jako přechodný stav naší přechodné doby, přechodu theokracie k demokracii, je vlastním bičem doby a společnosti. Také v politice a zejména v demokracii. (Upozornil jsem na problém ve zprávě o Rusku.) Proto má právě demokracie problém, jak polovzdělanost nahradit vzdělaností.

Lidé se spokojují ochotně v theorii i v praxi slovy na místě pojmů a věcí. To pravidlo je povšechné, uplatňuje se všude a také v politice; Havlíček právem bojoval proti kulatým slovům v politice.

Od této kulatosti třeba lišit přirozenou sklonnost k pojmům obecným, podmíněnou vývojem myšlení; proto i v politice zejména cíle stran a programy vůbec bývají rázu všeobecného, abstraktního a tím do značné míry neurčitého. Myšlení konkrétního je všude, a zejména v politice, ještě málo. Zvláště pojmy kolektivní jako: národ, lidstvo, stát, církev, masa, strana, inteligence, buržoasie, proletariát a t. d. jsou většině lidí velmi nejasné, neučleněné. Nezbývá než usilovat o konkrétnost, pokoušet se, složitost všeobecného pojmu si představovat co nejkonkrétněji. Je proto třeba být proti heslům na stráži; proto však netřeba zapomínat, že se bez hesel v politice a praktickém životě vůbec nelze obejít.

I zákony jsou proto všeobecné, abstraktní, rámcové, konkretisují se teprve praxí, zkušeností. Odsud důležitý úkol administrativy a problém, do jaké míry moc výkonná a soudní je tím konkretisovatelem, resp. přímo také mocí zákonodárnou vedle moci zákonodárných sborů. A tu jsme zase a znova přivedeni k požadavku

vzdělání, vzdělání právnického, politického a sociálního a myšlení sociologického.

Proto otázka všeho školství, vzdělání lidu, vzdělání a reformy publicistiky, vzdělání byrokracie a last not least: politických vůdců je tak naléhavým problémem demokracie. Otázka aristokratismu a demokratismu jeví se již dlouhou dobu ve střední škole jako spor o klasicism a vědu; proti klasicismu se požaduje škola více praktická, pracovní, hospodářsky užitečná. (Dotkl jsem se t. zv. amerikanisace.) Přepíná se při tom praktičnost pro mládež; školy nemají podávat jen vzdělání věcného a co nejvíce vědeckého materiálu, nýbrž musí také učit myslit, musí zvykat methodě a duchu vědeckému. Proto nezáleží na tom, zdali školenec mnohé, čemu se učil, později zapomíná; nezapomíná v době odborného studia a praxe jen latinu a řečtinu, nýbrž také mathematiku a j. velmi nutné a praktické vědomosti. Běží o to, aby se ve svém speciálním oboru snadno orientoval. Ovšem že škola střední má podávat také vzdělání všeobecné a již i filosofické, a to je pro žádoucí jednotnost společnosti a právě s demokratického hlediska velmi důležité. Časový a právě demokratický požadavek je jednotná škola střední.

Značný nedostatek našeho školství odpovídá přechodnosti doby. Všecko, co jsem vytkl jako nejednotnost, rozpolcenost, poloviČatost, duchovní anarchii moderní doby, nacházíme ve škole nejnižší až nejvyšší. Již dávno se vyšetřuje, a právem, vliv školy na zdraví, na nervy; ale neběží tu jen o vlivy fysické, nýbrž také o duchovní a mravní. Speciálním oborem této školské pathologie je také problém žákovské sebevražednosti. Ve škole, t. j. na našich dětech, odehrává se boj státu a církve, boj mezi filosofií a theologií, boj dětí a otců, boj o světový názor na svět a na život.

S tohoto hlediska dlužno posuzovat požadavek našeho učitelstva, aby se národnímu učiteli dostalo vyššího vzdělání akademického; učitel, snažící se při své úmorné práci o vyšší sebevzdělání, sám nejtrapněji pociťuje nedostatečnost svého vzdělání.

125

Demokracie spočívá na veřejnosti, to vyplývá ze zásady svobody a rovnosti; tím se liší od aristokracie. Proto mínění t. zv. veřejné v nové době dosáhlo tak veliké důležitosti; svoboda veřejného mínění je svobodou politickou, jistě její podmínkou. Protože parlament nezasedá stále, svobodné veřejné mínění, prakticky žurnalistika, a zvláště tisk denní, jsou pokračováním a náhradou parlamentární kontroly. (Uvádí se to jako argument proti parlamentarismu!)

Svoboda tisku zabezpečuje právo kritiky celého státního a veřejného aparátu vůbec a ovšem také kritiku osob. Kritika je předpokladem a methodou vědy a vědeckosti; kritika je předpokladem a methodou politiky demokratické.

Právo kritiky, kritiky ve všech oborech, je právem politické iniciativy – denní tisk skutečně má veliké, třeba ne kodifikované právo všeobecné iniciativy a referenda; odsud také jeho veliká odpovědnost.

Poměr politiky a žurnalismu je tak intimní, že oba obory téměř splývají; avšak není v zájmu politiky rozdílu obou si dobře neuvědomovat. Listy, zejména denní, stávají se krystalisačním centrem směrů, frakcí a stran, a k tomu mívají své zvláštní hospodářské zájmy; je otázka, jestli a pokud prospěch strany, směru, frakce, je také prospěchem státu. Touha po rozšíření vlastního listu snadno svádí k demagogii a stranickosti; k tomu

přistupuje, že v rychlosti práce pro den a často pro minutu trpívá přesnost úsudku a zpravodajství. Dnes se proto všude pomýšlí na reformu a organisaci žurnalistiky a vzdělání žurnalistů.

Povinnost a právo demokratické veřejnosti odstraňuje tajnost a tajnůstkářství, augurství v nejširším slova smysle: vývoj a pokrok mravnosti a všeho veřejného a soukromého života znamená odvykání lži a lživosti. Byla by to dlouhá kapitola analysovat lživost, čím je podmíněna, jak se zakořenila a jak je postupně nahrazována pravdivostí; běží tu o celý vývoj mravnosti, o vývoj vědy, filosofie a umění. Heslo literárního a uměleckého realismu, pravda, pravdivost, je heslem také politiky a konec konců vyrůstá z téže duchovní a kulturní potřeby.

Pravdivost, řekl bych intelektuální čistota politiky a celého života, je různá podle dob, národů, církví, stavů atd.

Starý aristokratický režim neznal pravdivosti, třebaže se právě aristokracii přisuzuje zvláštní čestnost. Absolutism státní a církevní spočíval na autoritě, na tajnosti a tajnůstkářství a byl potlačováním lidu; „jediná zbraň nevolníka je zrada“, charakterisoval Mickiewicz wallenrodství jako prostředek proti absolutismu. Avšak wallenrodství je vyháněním ďábla belzebubem: proti absolutismu světskému i duchovnímu je správným prostředkem svoboda demokracie, demokratická veřejnost a pravdivost. Je známá zkušenost, že na př. Turci, srovnáni s křesťany v Orientě, vyznamenávali se větší čestností, odkrytostí: utlačovatel, pán, násilník, nepotřebuje lži, zbraně slabého, utlačeného otroka.

Je charakteristické, jak se politika ještě téměř všude pojímá jako politikářství, jako umění napálit, obloudit, jako chytráctví; také u nás je to mínění rozšířeno.

Očekávám od demokracie nejen v politice, nýbrž

také ve škole a v celém veřejném a soukromém životě mravní obrodu. A zase odrakouštět! Politik Beaconsfield nalezl jako spisovatel (Disraeli) v Anglii dva národy, jeden sociálně vyděděný, druhý panující; ale jsou v každém národě dva různé jazyky, pravdivosti a lživosti – Dostojevskij pro Rusko myslil, že se lze k pravdě prolhat – nevěřím v to ani pro Rusko ani pro nás.

Starý režim charakterisují dvě jména, Macchiavelli a Loyola, vrstevníci přelomu reformačního: oběma běží o nabytí a udržení moci; k tomu účelu Macchiavelli přímo doporučuje násilnictví všeho druhu (inclusive lež). Loyola odevzdal se úplně autoritě papežově a svou taktikou dal podnět k vývoji jesuitismu, jenž, aby církvi zabezpečil moc a autoritu, příliš laxně dopouštěl kompromisy se svědomím a stal se s macchiavellismem synonymním. Dosažení účelu za každou cenu – z té zásady se všude a vždy rodí mravní lhostejnost v posuzování prostředků (viz zase Rusko!); lež je vždy na snadě jako prostředek násilnosti suché – ale je známo, že se někteří jesuité neštítili ani krve, když jim šlo o odstranění kacířského nebo tyranského vladaře.

126

Požaduju-li pro demokracii vzdělání, nepožaduju jednostranného intelektualismu (zdůraznil jsem to již), nýbrž vzdělání zároveň mravního, vzdělání prodchnutého mravními ideály.

Moje hlavní historická a politická these zní, že demokracie se vyvinula z theokracie, demokracie že je protivou aristokratismu, jenž byl nejúčinněji organisován theokracií.

Co to znamená? Člověk primitivní, divoch a barbar se svou přirozenou násilností a egoistickou bezohledností, byl společensky organisován aristokraty (pra-

vidlem monarchickými, absolutními) a kněžími – na vyšším stadiu vývoje státem a církví v součinnosti. (Naše kněz: kníže.) Náboženství mělo primát; ovládalo celý život, všecko myšlení a konání člověka, a proto také život státní a politika byly řízeny náboženstvím. V staré době náboženství bylo hlavně vírou v rozmanité nadpozemské bytosti, vsahující do života člověka přátelsky nebo nepřátelsky. Člověk na člověka, člověk na sebe sám nestačil – strach netvořil toliko, jak bylo řečeno, bohy, nýbrž i různé polobohy lidské, krále, císaře, hierarchy a velekněze. Na vyšším stadiu vývoje rozmanitá kolegia kněžská byla organisována jednotněji, vzniká církev tou měrou, kterou se pokrokem myšlení polytheism uvádí v hierarchickou jednotu. Obdobně se vyvíjejí větší státy. Vznikají různé formy theokracie. Uvádí-li se za příklad theokracie Židů nebo Egypťanů, nesmí se zapomínat na veliký vliv náboženství a kněžstva i v Řecku a v Římě. V Římě náboženství bylo institucí státní po výtce. Z theokracie v Římě a Řecku se vyvinula theokracie středověká, římská a byzantská; v katolicismu theokracie dosáhla vrchole, jednotností svého učení a své organisace.

Reformací se velká theokracie rozpadla na theokracie menší, a tím zesílil stát; v protestantských zemích stát podporoval reformaci, v katolických zemích prováděl protireformaci – v obojím případě zesílil a na místo absolutismu církevního nastoupil absolutismus státní. Proti němu vznikly revoluce, trvající až do naší doby. Přechodem k republikám a demokracii byl stát konstituční.

Demokracie historicky i věcně stojí takto proti theokracii: proto od staletí ten stálý, povlovný proces odcírkevnění ve všech oborech společenského života, na konec i v náboženství.

K tomuto výkladu musím připojit, abych předešel nedorozumění, vysvětlení na pohled slovní. Slovo: theokracie znamená bohovládu, ale je jasno, že prakticky, politicky theokracie byla hierokracií, t. j. vládou kněží; ale pokud lidé pevně věřili ve zjevení božství, pokud věřili v učení kněží, v bohosloví, theologii, byli přesvědčeni, že člověkem a společností vládne božství. Již prvý veliký sociolog Vico viděl v staré době epochu bohů a heroů, teprve po ní následovala epocha lidská; stejné poznání vyslovil Comte, když prvou dobu lidstva zval theologickou, po které, prostředkována mezistadiem metafysiky, následovala nová doba vědecká (positivismu). Vicův rozdíl doby bohů, heroů a člověka vyjádřili bychom dnes protivou aristokratismu a demokratismu — stará doba byla aristokratická, a podstatou všeho aristokratismu byl aristokratism náboženský, kněžský. Aristokratism byl politicky a administračně oligarchií, monarchism byl jedním druhem oligarchie.

Středověká theokracie je jistě vzor a vrchol společenského aristokratismu a monarchismu; kněžství je právě institucí aristokratickou, aristokratismem náboženským — kněz se liší od laika podstatně a stupňově, papež je náměstkem Božím, absolutním, neomylným, vůdcem kněžské hierarchie a jí společnosti laické.

Reformace zrušila kněžství a tím podlomila absolutism náboženský i politický, třebaže na počátku v boji proti církvi stát posilnila.

Moderní porevoluční člověk lépe si ujasňuje podstatu náboženství. Pochopuje zejména rozdíl náboženství a mravnosti: nezavrhuje náboženství, ale vylišuje v něm a z něho mravnost a na mravnosti organisuje své spolužití, protože mravnost — láska, sympathie, humanita — nepodléhá skepsi jako transcendentní idee theologické, na nichž byla vybudována theokracie. Vývoj

církve a církví, vývoj theologie a filosofie dokazuje, jak se hlavní náboženské ideje měnily, jak slábly, kdežto základy mravnosti, reální cit člověka k člověku, nedají se žádným rozumem, žádnou skepsí vyvrátit. Viz Hume! Odsud pozoruhodný úkaz, že se v nové době ethika ve všech zemích pěstuje a prohlubuje od filosofů, laiků, Humem a Kantem, stává se základem názoru na svět a tudíž také politiky.

To neznamená, že náboženství není oprávněné, žádoucí, nutné; znamená to jen, že moderní člověk chce náboženství souhlasné s rozumem a náboženství svobodné a individuální. Náboženství spojuje lidi mocně, ale to spojení nesmí být vynucené, nýbrž svobodné. Člověk kotví ve věčnosti, ale na zemi jej s bližním nejjistěji spojuje vrozená láska. Takový tedy je význam toho historického procesu odcírkevnění v nové době a zvláště rozluky církve od státu a všech těch rozmanitých nesčetných pokusů o formulaci náboženského problému a organisace.

Stavím-li tedy demokracii proti theokracii, nezapomínám, že se demokracie vyvinula a vyvíjí a že tedy jsou různé a rozmanité stupně demokratičnosti a demokracie, demokracie více méně republikánské (konstituční monarchie — ale srovnej Anglii s bývalým Rakouskem!), netheokratické, odcírkevněné. Správný prvek bývalého poměru státu a církve zůstane v demokracii v nové vyšší formě, pravá politika demokratická bude také sub specie aeternitatis: absolutism duchovní, různé formy caesaropapismu i absolutism světský, zneužívající náboženství, bude překonán vyšší mravností, lidskostí a vyšším náboženstvím, řídícím svobodně také celý život veřejný — Ježíš, ne Caesar! Říkám tím, že naším úkolem je, uskutečnit náboženství a ethiku Ježíšovu, jeho čisté a neposkvrněné náboženství lidskosti.

V lásce k Bohu a bližnímu Ježíš viděl všecek zákon a proroky, podstatu náboženství a mravnosti. Všecko ostatní je vedlejší; duchovní absolutism dělící se se státem o světské panování, byl zlý. To právě byl duch římského imperia: Caesar stál velmi o reformu nejen administrační, nýbrž i mravní a náboženskou tak, jak Augustus a jeho následníci, ale náboženství diktované politikou, státem, nemůže již uspokojit moderního člověka, pravého křesťana. A proto: Ježíš – ne Caesar!

Reformace byla pokus o uskutečnění náboženství Ježíšova podle Písma. Reformace zrušila kněžství a tím podlomila aristokratism náboženstvo-církevní a v důsledku i politický. Práva člověka a občana byla kodifikována pod přímým vlivem reformace. Ukazoval jsem ve svých dřívějších pracích, že reformací byla zesílena demokracie a parlamentarism positivně; správa církevní a její laicisace v zemích protestantských připravuje věřící ke správě státní a vychováním k náboženské a mravní samostatnosti a nezávislosti na knězi, připravuje ho i na odpovědnost politickou. To platí zvláště o kalvinismu, méně o lutherství. V zemích katolických a pravoslavných (Francii, Rusku) byla demokracie zesílena více negativně, t. j. odporem proti církvi a absolutismu: tyto země bývají politicky a nábožensky radikálnější a revolučnější než protestantské. K tomu vede hlubší protiva církevního učení a mravnosti k vědě a laické mravnosti nové doby.

Z rozdílu katolicismu a protestantismu vyplývá nápadný rozdíl ve vývoji politických stran. V Anglii a Americe posud jsou jen dvě veliké strany, ale je veliký počet církví a sekt: individualism a subjektivism je tam náboženský, církevní – v zemích katolických a polokatolických (v Německu) pomocí státu zachována jednota církevní, ale za to se individualism a subjektivism projevuje a vybíjí v stranictví politickém.

Už v staré době se vyvíjí mezistátnost a mezinárodnost, t. j. státy si upravují poměr k sobě smlouvami, vzniká mezinárodní právo, organisovaný internacionalism. V římském imperiu je tento internacionalism jen v zárodcích, ale v středověké theokracii byl značně zesílen, právě katolicitou světa křesťanského a jeho centralistickou organisací. Náboženskou a politickou revolucí a jejím uznáním práv člověka a občana mezinárodnost se počíná vždy víc a více uznávat právně. V posledním století je, jak už ukázáno, celá řada mezinárodních důležitých smluv a institucí, po světové válce se v tom směru pokračuje; Wilson pojímal Společnost Národů jako hlavní část míru. Mezinárodní právo je plodem nové doby. (Historické důkazy těchto tvrzení čtenář najde ve spise Jellinkově o státu; máme český překlad. Upozorňuju jen, že Jellinkovi, jako právníkům a státovědcům, velmi často schází jednotící myšlenka, a ta, věcně i methodicky, je dána pochopením theokracie, jejího vývoje a odvoje, postupného odcírkevnění státu a práva a moderní kultury vůbec.)

Demokratický stát je státem novým. Státovědcové definovali a charakterisovali nový stát všelijak; říká se, že je konstitučním (konstitučnost se vyvíjela rozmanitými stupni), právním, byrokratickým, hospodářským, kulturním; všecky definice mají do sebe něco správného. Ale demokratický stát je proto novým, že všecek jeho účel a organisace spočívá na novém názoru na svět, na názoru netheokratickém. To je to novum. Novodobý stát přijal funkce theokracie, hlavně církve, a proto je státem novým; stát starý neměl starostí o školu a vzdělání, celou výchovu společnosti řídila a spravovala církev, kdežto stát nový krok za krokem se ujímal všeho školství. Proto, že reformací, humanismem a renaissancí vznikla nová, laická ethika a mravnost, stát přijal od

církve i filanthropii a přeměnil ji v sociální zákonodárství. Proti státu novému byl stát starý velmi málo: řekl bych, že nemyslil – myslila církev. Byla-li filosofie (scholastika) za theokracie ancilla theologiae, starý (středověký) stát byl servus ecclesiae. Odcírkevněním stát musel začít myslit; ujal se funkcí církve, rozšířil a rozhojnil je. A proto je státem novým, demokratickým.

127

Znám tu vyvýšenost politiků, zejména těch, kteří se pokládají za velmi praktické a reální, jak shlížejí na požadavek mravního základu státu a politiky.

Mluvě o demokracii v Americe, uvedl jsem Tocquevillea, jak ve své knize o americké demokracii zdůrazňuje i pro přítomnost náboženský základ americké republiky a tím právě její základ mravní; právem – psaná ústava, parlament, byrokracie, policie, vojsko ani průmysl a obchod a t. d. nezabezpečují demokracie, a nezabezpečuje jí žádný stát, není-li mravní opravdovosti občanů a souhlasu aspoň v hlavních názorech na svět a život. V přeceňování státní organisace, hmotného a hospodářského základu státu a společnosti, zapomíná se snadno na to, že vždy a všude společnost spočívala a spočívá také na ideách a ideálech, na mravnosti a názoru na svět. Proto se stát od počátku historického vývoje všude opíral o mravní autoritu církve, odsud právě vznik theokracie a její vývoj v demokracii.

Pokud se týká nás, uvědomme si dobře, co to znamená vybudovat stát nový. Ztratili jsme už dávno svou vlastní dynastii, neměli jsme svého státu a vojska, šlechta a církev národu byly odcizeny, neměli jsme svého parlamentu (zemské sněmy byly slabou náhražkou) – kterými institucemi, kterými politickými ideami

nahradíme tento nedostatek politické a státní tradice a autority, když organisujeme svůj obnovený stát? Stačí k založení a udržení státu republikánského a demokratického byrokracie a policie, stačí donucovací moc vůbec? Stačí parlament rozštěpený stranicky a národnostně? Za Rakouska monarcha měl starou theokratickou tradici a byl posvěcen vírou v boží milost (zval se přímo „svatým"), církev uváděla pro autoritu jeho a jeho státu přikázání Pavlovo, byrokracie, šlechta a vojsko byly vychovávány v témž duchu loyality – – jaká je autorita naší mladé republiky? Které jsou důvody pro její uznání vlastními občany a národy a státy cizími?

V prvé chvíli obecného nadšení nad dobytou samostatností podřizovali se občané všech stran a směrů revoluční autoritě domácí a zahraniční: co bude, až nastanou dnové všední?

Nepodceňuju vnější autority státu, nepřidávám se k našemu Chelčickému, ale nemohu stát a jeho moc ani přeceňovat, zbožňovat; uvazuje se v úřad presidentský, byl jsem si vědom svých bližších denních úkolů ve správě státu uvnitř i na venek, ale byl jsem si také vědom toho, že stát a politika bez mravního základu neobstojí. „... V tento úřad postaveni, jakž jsme došli milosrdenství, nemáme bázně; ale odmítáme ukrývání neslušnosti, nechodíce v chytrosti, aniž se lstivě obírajíce s slovem Božím, ale zjevováním pravdy stavíme sebe vůči každému svědomí lidskému před obličejem Božím." (II. Kor. 4. 1.–2.) To je program republiky a demokracie sub specie aeternitatis.

Mravním základem vší politice je humanita – a humanita je náš program národní.

Humanita je novější slovo pro staré slovo láska k bližnímu. Slova „láska" se užívá dnes pod vlivem literatury zejména pro důležitou otázku poměru obou pohlaví,

a moderní člověk se jaksi štítí užívat pojmu oficiálního náboženství. Proto se ujalo ve filosofii a brzy obecně již v XVIII. století slovo „humanita“ nebo „sympathie“, později „altruism“. K tomu vedl předchozí humanism a jeho ideál humanity. (Je rozdíl mezi humanismem a humanitismem!) Ve skutečnosti humanita není než láska k bližnímu, ale princip je formulován podle nových poměrů, zejména také politických a sociálních.

Humanitism není sentimentalismem; i Ježíš žádá milovat bližního jako sebe samého. Člověk od přírody je jistě egoistou; ale je otázka, je-li jen egoistou či má-li pro bližního také cit sympathie nebo lásky, a to cit bezprostřední, přímý, nikoli ze zřetelů zase egoistických. Psychologická analyse mě poučuje, že člověk od přírody má k bližnímu lásku bezprostřední, nezištnou, neegoistickou. (Přeložil jsem Humeovu ethiku, a právě ji na posílení tohoto rozpoznání.)

Egoism je snad silnější; z toho plyne požadavek, vrozenou lásku k lidem vědomě zesilovat a zušlechťovat. Zkušenost nás poučuje, že se láska k lidem na konec vyplácí (zřetel egoistický); láska a vyplývající z ní společenský řád normálního člověka uspokojuje nejlépe.

Příkaz lásky nepraví, že máme egoism potlačovat úplně. Ale jak musíme pěstovat lásku, tak musíme pěstovat i egoism; neboť je rozdíl mezi egoismem a egoismem; je egoism nejen chytrý a moudrý, nýbrž také hloupý a velmi hloupý, škodící lidem ne méně, ba více, než hloupá humanita. Pouhé chytráctví se na konec nevyplácí.

Je docela nesprávné tvrdit, že se humanitism utápí v citech a citlivosti; humanitism naopak žádá rozumnost, praktičnost. Uznávaje – řekl jsem to dost často! – důležitost a v jistém smyslu i primárnost citu, zdůrazňuju rozumnost a žádám vzdělání, osvětu, vědu a vě-

deckost. Žádám s Dantem: luce intelettual piena d'amore. Angličané a Američané říkají: miluj mě trochu, ale dlouho – poučení pěkné, praktické.

Bylo také řečeno, že máme milovat i nepřítele, a mnozí vidí v tomto přikázání vlastní smysl lásky k bližnímu. Jistě lze milovat i nepřítele; pokud lidé nedorostou k této mravní výši, budou se spravovat praktickým a lidským přikázáním, být k nepříteli spravedlivým.

Pojem egoismu mnohým je dost nejasný. Jestliže se kdo stará o sebe a především o sebe, o svou rodinu, o lidi sobě blízké, o svůj národ, tož to vždycky egoismem není; účinná práce je nejmožnější tam, kde se právě energie nejsnáze a stále může uplatňovat. Sebe každý má stále při sobě, abych tak řekl, a může tudíž pro sebe a na sobě stále pracovat. Proto lidé sobě nejen nejvíce prospívají, nýbrž také škodívají. Proto bude rozumný člověk pracovat pro ty, jichž svým vlivem dosahuje – láska musí být prací pro milovaného; sentimentální těkání po celém světě není žádnou humanitou, naopak.

Energie, prýštící z nadání, odbornost, posedlost ideou – Platonův Eros – nejsou egoismem.

Kdo je naším bližním? Už Židé měli přikázání milovat bližního, ale bližním rozuměli krajana – Ježíš a jeho stoupenci pojem rozšířili i na lidi jinorodé. V středověku, jak právě ukázáno, pak v době nové v smysle humanity se ustaluje mezistátnost a mezinárodnost; přijímáme zásadu humanitní nejen intensivně (ethicky), nýbrž i extensivně (politicky a právně). To jest: při vší lásce k vlastnímu národu odsuzujeme národní šovinism a držíme ideál mezinárodnosti a mezistátnosti, úsilí, aby se Evropa, aby se celé lidstvo organisovalo co nejjednotněji. Žádáme politiku světovou. Mezinárodnost nepojímáme nenárodně, protinárodně, nadnárodně; ne-

budeme se přece rozplývat neúčinnou láskou k nějakému národu tam někde v Asii – člověčenstvo není nám pojmem abstraktním, nýbrž konkrétním, praktickým. To znamená, že není a nemůže být mezinárodnosti bez národnosti, člověčenstvo je organisací národů. Už jsem řekl a opakuju: čím národnější, tím lidštější, čím lidštější, tím národnější; humanita žádá lásku k vlasti a národu positivní, zavrhuje nenávist k národům jiným.

Humanita není totožná s pacifismem za každou cenu, s pacifismem pasivním. Válka obranná je mravně dovolená a nutná; humanita vylučuje jen válku útočnou, humanita je proti násilí: ale není pro pasivitu, naopak pro aktivitu, pro energii co nejúčinnější – humanita nemá být slovem a na papíře, nýbrž skutkem a skutkem stálým.

Nesprávné je konečně dělat rozdíl mezi mravností velkou a malou, že se politik v zájmu státu nemusí a nemá ohlížet na mravní předpisy. Věc se má ve skutečnosti tak, že člověk, který na př. lže a podvádí v životě politickém, lže a podvádí také v životě soukromém a naopak; jen člověk slušný bude slušným vždy a ve všem. Havlíček dobře věc rozsoudil, když mezi morálkou soukromou a politickou rozdílu nedělal.

Bez všeobecného uznání mravních základů státu a politiky nelze spravovat žádný stát, žádnou organisaci společenskou; neudrží se žádný stát, jenž porušuje všelidské základy mravnosti. Stát a zákon čerpají svou autoritu z všeobecného uznání mravních zásad a ze všeobecného souhlasu občanů v hlavních názorech na život a na svět. Opakuju a zdůrazňuju: demokracie není pouze státní a administrační forma, nýbrž názor na život a na svět.

Základem státu, to již Řekové a Římané hlásali, je

spravedlnost, a spravedlnost je arithmetikou lásky. Stát rozšiřuje postupně zákonem, zvykovým a psaným, příkaz lásky na všecky praktické poměry společenského soužití a podle potřeby k uskutečnění donucuje mocí (ne násilím! jak ukázáno při analysi německo-pruského nazírání na právo). Odsud starý spor o hodnotu mravnosti a zákona – zákon, právo, třebaže je mravním minimem, svou určitostí a praktičností má tak velikou důležitost. Ethické maximum – ideál – uskutečňuje se státem prakticky ethickým minimem, právem: ale to minimum se přibližuje vývojem lidstva vždy více ideálu.

Mravní základ všeho práva viděli již Řekové a Římané v právu přirozeném; toto učení středověkou církví bylo prohloubeno podle principu theokratického. Pádem theokracie v nové době učení o přirozeném právu nebylo zrušeno, ale pozměněno. My dnes t. zv. přirozené právo formulujeme ethicky, humanitně, ne nábožensky, jako středověk a Řekové (již Herakleitos řekl, že právo lidské žije právem božským).

Pro znalce problémů a sporů ve filosofii a vědě právní stručně formuluju svůj názor, že ethický princip nemůže být určen formálně, nýbrž věcně. Na př. Kantův kategorický imperativ je nesprávný. Toto stanovisko má také pro politiku, státovědu a právo zásadní důležitost; odmítám všeliké pokusy odpoutat stát, zákon, právo a politiku od ethiky v tom smysle, že stát a právo mají svůj původ, ospravedlnění a cíl mimoethický a neethický v nějaké nutnosti a absolutnosti, vyplývající z pouhého společenského spolužití. Pojmově se ovšem mravnost a právo (zákon) musí rozlišovat a oddělovat, a rozdíl je dán i historickým vývojem; pokud mravnost byla a je sankcionována nábožensky, jsouc právě podstatnou složkou náboženství, odcírkevněním, odlukou

státu od církve a jeho osamostatněním se osamostatňuje také právo (zákon). Právníci obyčejně hledají důvody té samostatnosti státu a jeho zákonů v nějakých neethických principech, nejsouce si vědomi, že stále ještě operují se starými theokratickými pojmy, nově formulovanými. Stojím tu vědomě proti novodobým pokusům, ustanovit sankci státu a práva v nějakém neethickém principu normativním; methodický požadavek: „principia non sunt multiplicanda praeter necessitatem" platí i pro státovědu a právovědu: stát je organisací součinnosti přírodou dané. Vidím právě v tom zbytky theokratismu, redukovaného juristickou abstrakcí a scholastikou, pracující posud podle vzoru theologie, na fiktivní pojmovou entitu.

128

Jednáme-li o základech státu a politiky, třeba upozornit na souvislost státu a politiky s uměním a esthetikou: o poměru pravdy, dobra a krásy se ve filosofii abstraktně dávno uvažuje, nás tu však zajímá konkrétněji poměr krásy k dobru politickému. Je-li mravnost základem politiky, dotýká se určení poměru krásy a mravnosti (dobra) i politiky.

Zřízení společnosti se také posuzuje umělecky, esthetický; mluvívá se obrazně nejen o státním stroji nebo mechanismu, nýbrž také o stavbě a architektuře státu a t. p. Požadavek politické a sociální harmonie chová v sobě prvek umělecký. Dostojevskij právem bičuje esthetický odpor Ivanův proti bídě a žebrotě, ale jeho satira de facto zasahuje jen jednostrannost a upřílišenost.

O jednom oboru umění a krásy a jeho souvislosti s politikou již Řekové uvažovali konkrétně – o řeč-

nictví v politice. Dobrý řečník se posud dost obecně pokládá za dobrého politika; jestliže se výmluvnost a umění rhetorické spojují více s demagogií než s politikou, nesmíme zapomínat, že demagogie je také politikou: kdy začíná demagogie, kdy přestává politika? A jestliže zase již Řekové demagogii od demokracie přesně nerozlišovali a jestliže se demokracii posud vytýká demagogie, chtěl bych vědět, zda si králové a císařové k Boží milosti té demagogie také nepřimíchali.

Je dost spisů, zabývajících se demagogií, ale autorové většinou příliš lpí na zděděných formách aristokratických a odsuzují zdravou lidovost, projevující se v politické agitaci a mluvě. Sám jsem musil v sobě překonat předsudky inteligenta, zvyklého na akademický a divadelní kothurn. Podíval jsem se do historie politického řečnictví a viděl, jak zejména francouzská revoluce zlidověla politický sloh psaný i mluvený. Byly výstřelky, ale ty byly na opačném pólu také. Zajímali mne také kazatelé a různé druhy kázání; našel jsem mezi jiným (Santa Clara je ze starší hrubé doby) londýnského kazatele Spurgeona: demagog, říkali jeho odpůrcové, ale on se řídil zásadou, že se bez ostychu v chrámě postaví na hlavu, získá-li tím duši. Pravidlo zajisté nebezpečné, ale také problém demokracie je problémem, jak pravou a řekněme šlechetnou lidovost uplatnit v politice a správě státu; silnější slovo na svém místě a v pravý čas odstraší jen nervosní dekadentní esthéty. Slovo dobré, bylo řečeno, je také čin – jak by ne! Co pak je celá literatura? To dobré slovo ani nemůže být ztraceno, jako by podléhalo zákonu zachování energie – Platon, Ježíš k nám mluví stále a všichni ti velicí vůdcové duchovní...

Myšlenky státníků a zejména zákonodárců musí být vyjádřeny slovy případnými; sloh politický, zákonodá-

recký, vojenský mají velikou důležitost, a umění tu pomáhá politice velmi vydatně. Nezapomínám při tom ani na byrokracii – dobrý brus jazyka byrokratického se stanoviska nejen gramatického, nýbrž i esthetického bude velmi záslužným obohacením demokratické politiky a administrace. Zejména u nás! A co říci o slohu žurnalistickém? V tom Havlíček stále je dobrým učitelem.

Sem hledí také umělecké vytvoření demokratického státního symbolismu a ceremonielu. To je kapitola velmi důležitá, dávající mnoho přemýšlení! Hrad Pražský na př., stavbu čiře monarchickou, předělat na budovu demokratickou; přemýšlet o demokratické zahradě a parku a t. d. – to všecko jsou problémy a problémy dost vážné, jež by měly zajímat nejlepší hlavy umělecké. Ceremonie vyjadřuje ideu pro oko a smysly vůbec a má právě proto veliký poučný a výchovný význam.

Mne ode dávna zajímala zejména souvislost politiky, státnictví a poesie (odkazuji na to, co jsem vyprávěl o schůzi s Paderewským): básníci u všech národů jsou tvůrci a strážci národních a také politických ideálů. Já aspoň jsem si nejlepší poesií vědomě tříbil obrazivost a jako přívrženec uměleckého realismu usiloval jsem o tu exaktní fantasii Goetheovu. Bez obrazivosti (fantasie, ne fantastiky!) není možná velkorysá, světová politika tvůrčí; státník jako básník je poiétés – tvořitel, tvůrce.

Konečně by bylo dost co povědět o politickém a společenském blahomravu – dr. Guth-Jarkovský neumdlévá a poučuje demokracii o slušném chování a právem; Francouzové mají stará a přímo klasická díla o „savoir vivre“, také Angličané a demokratičtí Američané. My v té věci pokulháváme za Západem nedostatkem a zároveň jistou přílišností společenských forem: Jedni

se nedovedou pěkně chovat, druzí trápí jiné a sebe zastaralými formami. Demokracie není hrubostí a vulgárností, ale žádá obcovací formy prosté a přirozené; ty se vyvíjejí jen tam, kde jsou lidé k sobě upřímni a kde jsou svobodni. I demokracie má svou eleganci. U nás jsme posud podrobováni škrobenosti a malicherné formálnosti.

Kapitola pro sebe je t. zv. „společnost" nebo „dobrá společnost". Pokusy o ni, o „český salon", dály se častěji; není vyloučeno, že se teď pod jistým tlakem četnějších cizinců vyvine: humanita se neprotiví společenské slušnosti, jen nezapomínejme, že civilisace není ještě kulturou a že se t. zv. „společnost" snadno stává hrobem nadšení, bez něhož se nic velikého nevykoná; ovšem — neškodí, budeme-li mít hřbitov pro chvilkové záchvaty a rozčilení, jimiž tak často maskujeme svou nevytrvalost.

129

Demokracie opravdová žádá po každém občanovi živý zájem o věci veřejné a o stát; jak církev po věřících žádá živou víru, tak demokratický stát žádá po občanech živý politický zájem.

Za Rakouska jsme všichni, jeden více, druhý méně, Rakousko potírali a na konec jsme se spokojili resolucí: c. k. vláda se vyzývá a t. d. To jest, správu státu jsme ponechávali svým pánům a mezi sebou jsme se vesele škorpili a stranou stranu potírali. Těch, kdo pamatovali na to, vychovávat lid a strany přes oposici k správné státnosti a aktivní účasti na státním životě, bylo málo; účast ve vládě se zrádcovala, protože jsme ve státu viděli nepřítele. Teď máme stát svůj: máme proň dost lidí a stran s potřebnou státností? Máme dost lidí, kteří mají živý, ten odbornický zájem o stát, kteří se dovedou vyprostit

z negace státu, na kterou za Rakouska přivykli, kteří dovedou positivně tvořit stát nový a jeho správu? (Zase a stále případ toho nebezpečného anthropomorfismu!)

V starém státě se žádalo přijímání absolutismu panující aristokracie a byrokracie, žádala se poslušnost lidu; demokracie žádá zájem a smysl pro státní správu a jeho politiku od každého občana a ode všech. V demokracii je státem ne jeden, ale každý a všichni; smysl pro stát znamená zájem nejen o sebe a úzký kruh, znamená odložení politického indiferentismu, který v státě absolutistickém byl tak rozšířen a tvoří takořka jeho podstatu. Bez tohoto zájmu o stát republika se stává de facto státem aristokratickým, byrokratickým, státem menšiny – forma sama nerozhoduje o podstatě státu.

Demokracie je svou podstatou proti všelikému anarchismu (astatismu), ať je to anarchism z politického radikalismu nebo politické apathie. I anarchism mnohých slušných lidí jako anarchism Tolstého je vlastně dítětem absolutismu, který lidi od politiky a státu odvrátil.

Rozdíl anarchismu a demokratismu si musíme dobře ujasnit.

Anarchism vystupuje proti demokracii ve jménu svobody, této základní idee demokracie; jedni dokazují, že stát je instituce dočasná, že ho na počátku historického vývoje nebylo, nýbrž že vznikl později a že zase zmizí. Tento názor byl podrobněji propracován Marxem a Engelsem, a zdůrazňují jej teď komunisté proti sociální demokracii. Jiní zavrhují stát vůbec a v jakékoli formě, že prý je eo ipso nepřirozený a násilnický, potlačující svobodu. Sem spadá anarchism z přepjatého individualismu vystupňovaného v solipsism – stát překáží titanovi, je titana nedůstojný. Je dále anarchism, jak se říká, náboženský, ethický: anarchism Chelčického, Tolstého.

Proti anarchismu všech forem hájím důsledně de-

mokracie. Každý člověk docela přirozeně touží po svobodě, a stát má tuto touhu po svobodě respektovat; ale čerpám z historie poznání, že společnost vždycky byla organisována státně. Spolužití společenské a spolučinnost vždy byla organisována; jednotlivci byli vždy a jsou jako celek mezi sebou více méně uvědoměle nějak spojeni. Tato organisace se může provádět buď násilím (z panovačnosti a t. d.) nebo vzájemnou dohodou ze společenské potřeby, ze sympathie a rozumné úvahy. Z historie se poučujeme, že organisace společnosti v dobách starších do značné míry vznikla z panovačnosti a násilí silných a dovedných vůdců, že státy měly ráz vojenský, vojsko že bylo zárodkem a oporou státu; ale ne cele – i ty prvotní státy vznikly také z důvodů rozumových a mravních. Nebyla na počátku Rousseauova společenská smlouva, leda v zárodku; úplněji se zdělává teprve vývojem vzdělanosti dodatečně. Proti názoru, že stát vznikl jen z násilí, mluví také vliv náboženský hned na prvotním stupni společnosti; ta společnost byla, třebaže primitivně, organisována theokraticky. A v náboženství sebe primitivnějším byl prvek mravní. Prvotní společnost nebyla demokracií, nýbrž aristokracií a monarchickým absolutismem; ale jediný vůdce, sebe silnější, nikdy by státu nevytvořil sám a pouze z vlastní moci, kdyby společenský celek nějak s ním nesouhlasil. Bylo by chybou vznik a podstatu státu nepřiměřeně idealisovat, jak mnozí jeho zastancové posud to dělají.

Zde chci jen ještě připomenout, že odmítám také theorii t. zv. patriarchální, jako by stát byl vznikl jako přirozené rozšíření rodiny a tím eo ipso byl oprávněný a dobrý. Tato theorie se často podává od politiků a theoretiků slovanských. Stát nemá s rodinou nic společného, vznikl silami jinými, než kterými vzniká rodina: stát je jen organisátorem spolužití společenského, a to je pod-

statně jiné než spolužití rodinné. Nové studium primitivních národů potvrzuje tento názor velmi přesvědčivě. Již Aristoteles řekl, že člověk je od přírody tvorem politickým: mezi silami, které tuto „přirozenost" tvořily a jimiž theoretik ex post stát vykládá, byly od začátku také úvahy rozumové.

Stát a jeho zřízení se mění podle dob a okolností, a mění se i funkce téhož státu. Někdy na př. některý stav nebo třída společenská uchvacuje státní moc a státu pro své účely využívá; jindy zaměstnávají nejvíce státní správu speciálně poměry hospodářské nebo kulturní a dávají jí svůj ráz. Vždy se stát, in concreto lidé stát spravující, snaží opírat o mocné a nejmocnější společenské síly: o náboženství, vědu, finance a t. d. I to se stává, že silná osobnost uchvacuje státní moc. To všecko je zneužíváním státu. Vůbec historie státu je důkazem, že stát je nedokonalý, ale z toho nenásleduje anarchism (astatism), jako na př. z nedokonalosti školství nenásleduje analfabetism. Společenské spolužití lidí není možné, není-li centrální, centralisující, kontrolující autority; chce-li to kdo pojmenovat jiným slovem než stát, buď si, ale to je pak otázkou filologie, ne věci: vím, že filologie — kulatá slova — v politice hrají velikou roli!

Jistá náklonnost k anarchismu se vyvinula u nás tím, že jsme se, nemajíce svého vlastního státu, organisovali národně a kladli národ nad stát a před stát. Z Kollára se ozývá Herder, že stát je organisací umělou, národ přirozenou. V tom je pravdy tolik, že organisace státní je užší, že nezabírá a nemůže zabírat všeho života jednohokaždého národa, třebaže se domáhá centralisující kontroly národního života celého.

Stát, ani stát demokratický, není institucí božskou a vševědoucí a všemohoucí, jak si to představoval Hegel,

jen institucí lidskou, a po případě velmi lidskou se všemi slabostmi, avšak i dokonalostmi těch lidí, kteří jej organisovali a kteří jej vedou. Stát není tak špatný a nerozumný, jak to říkají anarchisté, není však ani tak krásný a dobrý, jak zpívají oficiósové – celkem není poměrně horší než ostatní díla lidská. Je nutný.

Totéž platí o zákonech. Zákon je kodifikací pravidel státní administrace. V té administraci je mnoho čistě technického, vyplývajícího prostě ze státní mašinerie, abych to tak nazval. Avšak zákon má také význam mravní, všude se od státu a jeho zákonů žádá spravedlnost a právo. Právo má svůj základ, svoji jistotu a zabezpečení v mravnosti, t. j. v humanitě, v lidskosti. Odmítám pangermanistické učení, že právo je tvořeno mocí, když se pojem moci ztotožňuje s pojmem násilí.

Jestliže se s demokratického stanoviska žádá státu co nejméně, pak to přijímám v tom smysle, že demokracie svou podstatou očekává od každého občana smysl pro stát, administraci, zákon. Demokracie spočívá na individualismu, ale individualism neznamená libovůli, nýbrž úsilí o silnou individualitu nejen sebe samého, nýbrž i ostatních občanů. Demokracie je samosprávou a samospráva je sebesprávou – samospráva začíná u sebe. Podívejme se na Anglii: proč je tam poměrně slušná demokracie při aristokracii a monarchii? Proto, že občané mají zájem o stát, nejsou administračně a politicky lhostejní, protože vyvinuli silný individualism. Upozornil jsem, že se ten individualism vyvinul církevně a nábožensky. Anglický občan si pomáhá co možná sám, a proto mu pomáhá také stát, anglický občan nevolá při každé maličkosti a hlouposti po policii. V Anglii je autonomie, samospráva, sebespráva.

Demokracie je možná jen tím všeobecným živým zájmem o stát, o jeho vývoj a stálé zdokonalování: de-

mokracie je přirozeným právem iniciativy ve všech oborech veřejného života, ať to právo je formálně uzákoněno nebo ne. V svobodném státě de facto je.

Často se teď doporučuje činnost organisační jako činnost po výtce politická a státotvorná; je to správné, ale i organisačnost se může přepínat. Myslím na př., že se naši sousedé Němci přeorganisovali; každá organisace, ať státní, ať sociální, ať náboženská, stává se zvykem mechanickou formou. Potřebujeme organisací živých – odkud je vzít, nebudeme-li sami živi? A život – stálá změna, růst! Organisačnost živou budou mít lidé tvořící, tvůrčí – nové se musí vytvořit, stále vytvářet také v životě společenském a státním.

130

Demokracie vznikla revolucí a revolucemi; naše republika a demokracie vznikly také revolucí: revoluce je oprávněna jako nutná obrana; a její nutnost nastává, když všecky jiné prostředky jsou vyčerpány. O revoluci platí, co platí o válce: obrana je mravně dovolena. Revoluce je dovolena, hrozí-li, jak právě za světové války, administrační a politický chaos: revoluce je oprávněna je-li reformou, zdokonalením. Ale demokracie neznamená revoluci v permanenci. Světová válka a revoluce z ní vzniklé rozdráždily revoluční fantasii; avšak rozčilení válečné a revoluční nutně utuchá, lidé musí přejít ke klidné a stálé práci, a to se mnohým daří nesnadno.

Jistě revoluce není pučismem. Politický a sociální utopism nenormálně vystupňoval požadavky, vznášené na stát, jakoby byl všemohoucí a vševědoucí; odtud u mnohých zklamání vedle únavy a otupení z rozčilení. A docela po starém lidi hledají vinu svých nezdarů všude jinde, jen ne v sobě. I revoluci a revolučnost musíme

překonat, tak jako militarism – všecko prolévání lidské krve je údělem staré doby; chceme stát, Evropu a lidstvo bez válek a tudíž i bez revolucí. Jak válka tak i revoluce bude pravé demokracii šosáctvím, protože obojí je prostředkem starým, prastarým. Demokracie je režimem života a pro život, žádá práci a je režimem práce, a práce je klidem a zpravidla prací drobnou. Práce překoná aristokratism i revolučnost, práce hmotná a duševní. Již Marx a Engels opravovali svůj pojem revoluce, utvořený v roce 1848, a viděli v stroji, tedy konec konců ve vynalézavosti, technice, vědě a práci, nejjistější a nejúčinnější sociální revoluci a rozhodli se pro parlamentarism.

O t. zv. anarchismu činu, o terorismu, jen stručnou poznámku. O tom jednáno v posledních desítiletích v politické literatuře, zejména v Rusku, dostatečně. Ojedinělý, samostatný, teroristický akt byl od socialistů zavrhován; připouštěl se jen akt z usnesení strany; to prýští ze správného poznání, že jedinec, osobující si právo na život a na smrt jednotlivců a občanů a jednající samovolně, isolovaně, je absolutistou, titanistou nebo prostě zločincem. O tom všem jsem pojednal podrobně v práci o Rusku, této zemi radikálního anarchismu a nihilismu a nihilistického terorismu.

Je zajímavé pozorovat, jak se ujala slova: boj a revoluce – kdekterý šosák mluví o revoluci literární a t. p., o boji hospodářském a t. p. Zvláštní radost mohou mít socialističtí marxisté z toho, jak buržoasní ekonomisté a politikové přijali celou terminologii marxistickou. Pravda je, že nová doba začala revolucemi a boji náboženskými, filosofickými, politickými a sociálními; ale o to právě běží – tu revolučnost překonat.

O radikalismu platí totéž, co řečeno o revoluci. Slovo znamená svým původem „úsilí z kořene“ a je původu

španělského, kde ho užito proti theokracii, katolicismu. Vyložil jsem už, proč právě země katolické bývají radikálnější než protestantské, ale že to vždy a nutně neznamená, že jsou pokročilejší, modernější, demokratičtější.

Vyslovil jsem se často proti běžnému radikalismu a vyložil jsem už také zde své stanovisko; vytýkám tomu běžnému radikalismu, že velmi často zneužívá práva na politickou slepotu; radikál se jednostranně dovolává citu a instinktu, zaměňuje slabošské rozčilení s energií a chrabrostí, schovává se za lid, národ, masu, církev – tyto a jiné známé vlastnosti radikálů mne vždy nutily ke kritice.

Demokracie, říkají její odpůrcové s pohrdáním, je samý kompromis; její zastanci to připouštějí, ale vidí v tom plus. I v té věci jsem dávno pronesl své mínění; v politické praxi, jako ve vší činnosti a v životě všude, kompromisy, ne zásad, nýbrž právě praxe, jsou nutny; největší radikálové je v praxi dělají (veliký příklad: Lenin při moci). Avšak politika státníků vzdělaných a uvědomělých – a to platí i o vzdělaných a uvědomělých stranách – nebude kompromisem mezi protivami a krajnostmi, nýbrž v hlavní věci prováděním programu, vytvořeného poznáním a pochopením dějin a celkové situace státu, národa, Evropy, světa. To znamená ten stálý požadavek politiky světové. Ne zlatá prostřední cesta, nýbrž jasný cíl a jeho cílevědomé stálé dosahování. A je kompromis a kompromis! Slušný člověk se vyhne kompromisu zásad, ale udělá kompromisy v prostředcích, zejména ve věcech vedlejších a méně důležitých. Stát i ve věcech malých, podružných, lhostejných, na svém a jen na svém, to se zdá sice být důsledné a pevné, ale je jen malé a malicherné. V tom smysle se právem odsuzuje doktrinarism. Demokracie

se udržuje a vyvíjí myšlením a součinností všech; a protože nikdo nejsme neomylný, demokracie jako součinnost značí toleranci a přijímání dobrého od každého. Avšak šeredná je kompromisnost lidí bez určitého cíle a bez přesvědčení, lidí politicky krátkozrakých, nevzdělaných, malých – jejich činnost není než potácení od mínění k mínění, nejisté hledání té zlaté cesty prostřední, jež ve skutečnosti znamená často cestu ode zdi ke zdi – politikaření, slabost, nesoudnost, polovzdělanost, bezcharakternost a strach.

Lze říci, že na posavadním stupni vzdělanosti státy se vyvíjely revolucí a radikalismem shora a zdola; tomu boji revoluce nazad s revolucí vpřed, tomu kolísání mezi reakcí a radikalismem učiní konec demokracie – demokracie ovšem pravá.

131

Hájím demokracie také proti absolutismu diktaturovému, ať si právo na diktaturu osobuje církev, stát, proletariát – kdokoliv. Znám ovšem argumenty, že svědomí a právo jsou absolutní, že je absolutní rozum a věda a proto že je diktatura oprávněna; znám argument o diktatuře „srdce“ a podobné výmluvy. Jistě že logika, mathematika, mravní a snad i jiné maximy jsou absolutní, t. j. že nejsou relativní v tom smysle, že by každá země, každá strana a na konec každý jednotlivec měli svou vlastní mravnost a svou mathematiku a logiku; ale je rozdíl mezi touto noetickou absolutností v theorii a mezi absolutismem praktickým, politickým. Politika sebe vědečtější je, jak všecky vědy (mathematika a logika jsou v tom poněkud rozdílné), závislá na zkušenosti, indukci, a nemůže, to je v pojmu vědy, reklamovat neomylnost. Politika sebe vědečtější

není neomylná, nepodává věčné pravdy, nemůže být důvodem politického absolutismu.

Absolutism nespočíval jen v tom, že byl jeden monarcha, nýbrž v jeho neomylnictví. Historie absolutismu státního a jeho theoretiků je zajímavé čtení; stát se osamostatňoval z církevního područí, ale reklamoval si aspoň kus té neomylnosti, kterou vykonávala církev a papež. Titul z Boží milosti je výrazem té neomylnosti, kterou si panovníci pro svou diktaturu hleděli zabezpečit. Papež se ovšem dovolával zjevení a tradice, sahající až ke Kristu — theorie absolutismu panovničího a státního nejsou než kibicováním při theoreticích absolutismu a diktatury církevní. Jestliže se ještě před samou revolucí francouzský theoretik absolutismu Mercier de la Rivière dovolával Euklida jako absolutisty, tož je to snad zajímavý doklad, jak se tenkrát v absolutism ludvíkovský již nevěřilo, a jak proto zastanci absolutismu krkolomně dokazovali panovnickou neomylnost, bezkontrolnost a diktaturu.

Proti absolutismu duchovnímu a politickému vzpírají se právem všichni národové od počátku nové doby, a odsud všecky ty revoluce náboženské, literární, sociální a politické; odpor a boj proti absolutismu dal ráz nové době, pokroku, demokracii.

Diktatura již v římské době byla správně omezena na válku; ve válce a v praxi vůbec vůdce jeden je lepší než vůdců tucet. Diktatura vzniká také v dobách revolučních, pokud revoluce je také válkou; ale diktatura nemůže být institucí pro doby normální. Političtí vůdcové nejsou neomylní. Čtyři oči vidí víc než dvě — to je poučení, k němuž jsem se dostal politickou zkušeností a studiem historickým. Odsud také důvod režimu parlamentárního a demokratického vůbec.

Na ruském bolševismu vidíme nedostatečnost dikta-

tury: bolševism se prohlásil za non plus ultra vývoje a prohlásil se neomylným – odsud jeho inkvisice a ze stejných příčin a důvodů, jak inkvisice španělská. Neomylnictví je projevem nevzdělanosti a polovzdělanosti; a právě demokracie musí být na stráži proti politickému parvenuovství.

Pomýšlel jsem v zahraničí na to, že bychom také pro svou protirakouskou revoluci potřebovali dočasné diktatury. Pro případ, že by všecky legie byly sjednoceny ve Francii, byla dána možnost dostat se se spojeneckou armádou do Německa. Vítězná dohoda mohla diktovat mír v Berlíně tak, jak Němci diktovali mír v Paříži a Versaillích. Řekl jsem už, že jsem o tomto pláně jednal s presidentem Wilsonem. Představoval jsem si, že bychom se dostali do hlavního města Německa, a odtud pak že by celá armáda byla převedena domů. Plán nebyl ani po kapitulaci Centrálních Mocností fantastický; Foch se chtěl dostat na Rýn a dokonce pomýšlel na to, z Prahy udělat oporný bod proti Němcům, zejména pro osvobození Poláků. Za této situace byla by snad v obnoveném státě dočasná diktatura bývala nutná, než by byly položeny řádně provedenými volbami právní základy konstituční. Zdálo se mně, že by v rozčilení revolučním takovým dočasným absolutismem mnohé palčivé otázky mohly být řešeny a toto řešení pak zůstaveno parlamentu k dodatečnému schválení a ovšem také změnění. Měl jsem pro všecky eventuality hotový plán.

Věci se vyvinuly jinak. Že jsem plán centralisované, vojskem podepřené zatímní diktatury nekoncipoval z důvodů panovačných a absolutistických, nemusím říkat výslovně; ostatně plán nebyl myšlen bez souhlasu domácího vedení. Představoval jsem si zároveň dočasné direktorium z vůdců zahraničních i domácích, dire-

ktorium jako skutečnou vládu, nebojící se odpovědnosti. Po převratu, provedeném neočekávaným shroucením Rakouska nekrvavě, stačila diktatura revolučního Národního Výboru a Národního Shromáždění.

132

Byv zvolen presidentem republiky, přirozeně jsem přemýšlel o problému demokratického presidentství. Měl jsem za války příležitost blíže pozorovat republiku ve Švýcarsku, Francii a Americe, srovnávat je s monarchiemi konstitučními (s Anglií, Italií) a takto názory nabyté studiem ověřovat také prakticky. Řekl jsem něco o tom, zejména ve zprávě o pobytu v Americe.

Na presidentství své jsem za celou dobu nepomyslil, ta myšlenka mi nikdy nepřišla – úplně mě zabírala akce a práce osvobozenská. Viděl jsem se v nové republice ze zvyku (také anthropomorfism!) poslancem a spisovatelem (na profesora jsem už neaspiroval), pracujícím na vybudování republiky.

Již dříve jsem se zabýval čistě theoretickou otázkou, není-li president jeden zbytkem monarchismu (v Římě republikánském byli konsulové dva – v Japonsku byli dva císařové a t. d.); avšak i monarchism nespočívá, jak už řečeno, v tom, že monarcha je jeden – nevládne ve větším státě nikdy jeden, protože je to administračně nemožné, nýbrž lidí více, monarchie je druh oligarchie; vláda jednoho je právě nemožná prakticky. Nějaká forma direktorátu by v liteře odpovídala demokracii, ale i kdyby bylo presidentů více, vždy jeden bude mít největší vliv a autoritu, to jinak není možné.

Vývoj od monarchismu i u nás bude povlovný, jak u národů jiných. Máme sice, jak jsem dovodil, podmínky pro republiku, ale byl kultivován silný cit pro krá-

lovství a království, silný royalism; jen strany socialistické a část inteligence byly – programově – republikánské. Celá výchova byla však za Rakouska nedemokratická a lidé, jak řečeno, v politice se spravují více zvykem než rozumem. Nejen president, také ostatní republikáni musí se stát republikánskými a demokratickými doopravdy. A ovšem je a může být rozdíl mezi republikou a demokracií – republika je forma, demokracie je věc. Forma, konstituce psaná, nezaručuje vždy věci: nelze v politice dost zdůrazňovat, aby lidé dbali věci, obsahu, ne formy a litery. Napsat se dá pěkná konstituce lehce – provádět ji pěkně a důsledně je těžko. Někdy monarchie může být demokratičtější než republika.

Pro republiku jsou čtyři hlavní vzory: Švýcary, Francie, Spojené Státy Americké a do jisté míry i Německo císařské (okatý příklad rozdílu formy a věci!). Každý tento vzor odpovídá poměrům ve vlastní zemi a jejímu vývoji: žádná instituce se nedá přenášet do jiné země mechanicky a neorganicky.

Ve všech republikách se uplatňuje princip federační a autonomistický; to leží v samé osnově demokracie: demokracie značí svobodu a tudíž samosprávu co nejširší.

Pokud se presidentství týká, odpadá vzor švýcarský a německý a zbývá americký a francouzský. Řekl jsem o americké republice, že postavení presidentovo po revoluci bylo vědomě ustanoveno podle vzoru anglického krále; Washington sám byl rodem aristokrat a jako president si vyzdobil svůj dům v Mount Veron sochami Alexandra, Caesara, Karla XII., Marlborougha, prince Eugena a Friedricha Velikého. Po Washingtonovi se presidentové demokratisovali. V Americe si president volí vládu z neposlanců; ve Francii vláda je z poslanců, je parlamentární. Pro naše poměry pokládal

bych systém smíšený za nejsprávnější: president volí určitý počet ministrů (většinu? polovici?) z poslanců a senátorů, a ostatek z neposlanců. Tak by bylo umožněno vládu zodbornit; neboť uznané vady parlamentarismu spočívají právě v neodbornosti mnohých poslanců a jejich stranickosti. Rozumí se samo sebou, že se president při volbě ministrů všech poradí a domluví se stranami.

V Americe mají také pro zdělání budgetu zvláštní neparlamentní komisi; je v tom zdravá myšlenka, aby v parlamentě strany nezneužívaly nervu rerum, ale v praxi ten výbor nemá moci.

Dotkl jsem se otázky, jak reformovat parlament a parlamentarism; uvažoval jsem i o jiných zřízeních: na př., aby lhůta mezi vypsáním a provedením všeobecných voleb byla co nejkratší, jen taková, jaké technická stránka voleb vyžaduje; stranám se nemá poskytovat dlouhé doby k agitaci. Je jedna z vydatných příčin mrtvosti stran, že se o organisaci a vzdělání svých straníků v době míru, abych to tak nazval, málo starají; stranická a politická energie se probouzí pro volby anebo třenicemi a kacířstvím ve vlastní straně. A demokracie je práce drobná, stálá, positivní!

Bylo by toho ještě mnoho, co by se v podrobnějším výkladu o zřízení a spravování republiky demokratické dalo uvést; přestávám na těchto málo příkladech.

133

Přednesl jsem v postupu své zprávy a svých úvah své hlavní politické zásady, jimiž jsem se řídil ve své zahraniční akci: jimi se chci řídit také jako president. Je to ovšem program jen rámcový, podrobnější pravidla a praktické provádění bude záviset na poměrech,

na osobách, s nimiž jsem povolán ke spolupráci, a těch osob je v demokratické republice velmi mnoho – všichni. Opravdová demokracie, lidovláda, vláda lidu, lidem, pro lid je všeobecným právem iniciativy; v demokracii povolán je občan každý, každý je odpovědný. Ale ovšem i v demokracii je mnoho povolaných, ale málo vyvolených...

Přechod od aristokratismu a monarchismu je všude nesnadný proto, že si občané v aristokracii monarchické nezvykli na odpovědnost a rozhodování; a zůstalo v mnohých z monarchismu a carismu kus aristokrata a absolutisty. Poroučet není vždy vést.

Na druhé straně člověk od přírody nejen chce být pánem, nýbrž i poslušníkem vedeným a vůdcem zároveň – v každém případě bude úkolem naší republiky, aby si své demokraty vychovávala.

Pro všecku budoucnost bude důležité určit hned od samého počátku v hlavních oborech správy a politiky uvnitř a na venek směr, jímž se náš stát má vyvíjet – to je důležitější než jednotlivosti. Směr: v hlavních našich otázkách rozhodnout se o zásadách a taktice, aby se pro další vývoj tvořila správná tradice, abychom se nepotáceli na té široké zlaté střední cestě, ale pevně a jistě kráčeli k své národní metě.

Mé zásady a program vyrostly organicky z naší historie, do níž jsem se vhroužil a z níž jsem vytěžil svůj politický a kulturní program. Učitelem mně v tom byl otec národa; Palacký nám dal filosofickou historii našeho národa, on pochopil naši světovou a historickou situaci a určil tím náš národní program.

Palacký pochopil, že svým zeměpisným položením a svým posavadním vývojem tvoříme část světového celku a že je tudíž naším úkolem, uvědomit si tu svou posici a určit si v ní a pro ni svůj politický postup.

Palacký viděl, že se Evropa a lidstvo jednotí a světově organisuje, a řekl nám, jaký úkol nám v té „světové centralisaci“ nastává. „Zázračnou mocí páry a električiny dána poměrům světovým nová míra, staré hráze mezi zeměmi a národy mizejí vždy více, všecky čeledi, všecka plemena pokolení lidského sblížily se k sobě, dotýkají a otírají se o sebe vzájemně, a samožilové každého rodu náležejí napotom do říše bájek. Tím vzbudila se řevnivost mezi národy v míře před tím nikdy neznámé. A roste již i bude vzrůstati čím dále tím více; kdo nepoběží napotom o závod se sousedy svými, zakrsá i zahyne konečně a neúchranně. I ptám se, má-li právě náš národ, spanilými dary ducha od Boha nad jiné hojněji nadaný, nedbou a nedomyslností vůdcův svých straniti a neoučastniti se v závodu, který jediný může zaručiti život jeho do budoucnosti?

Než sestupme s říše ideí a obrazův povšechných do holé konkretní skutečnosti: smysl řečí našich nabude tím snad více světla i jasnosti. Čas jest, aby povzbudil se znova národ náš a orientoval se v duchu věku nového; aby povznesl zrak svůj nad ouzké meze své otčiny, a nepřestávaje býti vlastencem věrným, aby spolu stal se světaobčanem bedlivým a opatrným. Musímeť i my oučastniti se v obchodu světovém a kořistiti pro sebe z pokroku všeobecného; musímeť opustiti, ne starou víru a poctivost svou, ale starý a zarytý onen zvyk šlendrianský, onu dávnou ochablost a zahálku, která jest příčinou chudoby a malomyslnosti naší; musíme nastoupiti cesty nové a zotaviti se průmyslem všichni, netoliko fabrikanti, kupci a řemeslníci, ale i selští hospodáři, učenci a ouředníci. Někdejší pohodlná láce vzala výhost od nás navždy spolu se surovostí a s neznámostí potřeb i lahod věku civilisovaného; ani daní veřejných nemůže a nebude napotom ubývati, budiž

vláda státu našeho jakákoliv. Nemáme-li zakrsati a octnouti se na mizině, musíme ztrojnásobiti přičinlivost svou a staviti se co nejvíce možná v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa.“

Pro tuto politiku opravdu světovou, Palacký, jak ani jinak být nemůže, doporučuje nám zásady ideálu humanitního. „Poslední mé slovo jest srdečné a vroucí přání, aby národovci moji milí v Čechách i na Moravě, v jakémkoli postavení se octnou, nikdy nepřestávali býti věrni sobě, pravdě i spravedlnosti!“ ... „Doba Husova slavná jesti doba, tenkráte předčil český národ vzdělaním duševním všecky ostatní národy Evropy ... teď potřebí, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného rozumu jednali. To jest jediná závěť, kterou bych národu svému, takřka umíraje, odkázal.“ „Kdykoli jsme vítězili, dálo se to pokaždé více převahou ducha, nežli mocí fysickou, a kdykoli jsme podléhali, ... tím vinen býval vždy nedostatek duchovní činnosti, mravní statečnosti a odvahy. Jsouť velice na omylu ti, kdo se domnívají, že válečné ony zázraky, které spůsobily předkové naši v nepokojích husitských, záležely v jakémsi zběsilém zuření, bouchání a tříškání rozsápaných divochův (jakož je líčiti bohužel od dávna vešlo v obyčej), a ne raději v jaré nadšenosti ducha pro idey, ve mravní zachovalosti a vyšší osvětě národa našeho. Naopak, když o 200 let později v podobném zápasu klesli jsme až téměř do hrobu, zavinili jsme to tím, že nepředčivše vzdělaností ducha, ale rovnajíce se nepřátelům více mravní hnilobou nežli dostatkem moci apelovali jsme byli sami k meči a k násilí ...“ „Jen tehdáž ubezpečíme trvale budoucnost svou, když duchem vítěziti a vévoditi budeme v odvěkém zápasu, Prozřetelností Boží nám uloženém.“

Palacký často uvažoval o našich mravních vadách a nedostatcích; v stati o příčinách poněmčování srov-

náva nás s našimi sousedy, s nimiž se přirozeně stále musíme měřit, a dochází k závěru, že jsme svůj národní úpadek do jisté míry zavinili sami. Palacký nevěří, že Němci od přírody rasou a krví jsou národ vyšší a že mají vyššího ducha a rozum, ale nemají v té míře, jako my, vadu, kterou Palacký vystihuje takto: „Ouhony a vady mravní národu našeho jsou rozličné: ale jedna z nejpřednějších a nejškodnějších jest jistě ta, které po česku téměř ani jmenovati neumíme, ačkoli ona zžírá již od věkův samé kořeny pospolitého života našeho: mníme *luxus* v nejširším toho slova smyslu ... Čech a Slovan vůbec umí mnohem lépe chovati se v neštěstí nežli ve štěstí. Jest jemný a schopný, přičinlivý a důmyslný, horlivý a neustupný: ale také smyslný a marný, nepečlivý o budoucnost a nestálý, bujný a bažný. Mnohem snáze podaří se jemu nabyti jmění a zboží, nežli nabyté při sobě držeti a uchrániti. Dnešní výdělek ještě dnes se promrhá; a ne-li dnes, tedy zítra ... Zvláště pak naše krásná pleť neumí pojímati v uzdu marné šperkovnosti své; není snad na širém světě krajiny, kde by bohyni Modě tak horlivá modloslužba se konala, tolik obětí se přinášelo, jako v Čechách; kdokoli otevřenýma očima po Europě cestoval, nemohl toho nespozorovati. A netoliko za našeho věku dějí se tyto věci ... První Dalemil, poslední Komenský povodili pád svého národu od marnosti a bujnosti té; král Jiří zákony vlastními, jiní otcové vlasti horlením a napomínáním nadarmo proti ní se zasazovali ... Čechové již před šesti stoletími počali dobývati a pohříchu zasluhovati příjmí »opičího národu«, an prý všeho se chytá i vše napodobuje, co vidí u sousedův svých. Ne tak jest to u Němcův, mnohem chladnějších, povážnějších, opatrnějších; Němec umí nejen jmění dobývati, ale i s dobytým hospodařiti; nestydí se po návratu z ciziny do Čech sedlačiti doma opět,

třeba byl sobě v Kadixu i panského jmění nashromáždil; ačkoli rád dobře jí a pije, však po lahůdkách, po nádheře a šperku méně baží, a prohlédá více k budoucnosti... jsou i jiné ještě příčiny neprospěchu našeho, jako udušený odedávna mezi námi cit národní; slepé lpění na půdě vlastenské a spojená s ním nepodnikavost do ciziny; bažení po novotách více trpné nežli činné, tudíž nesoucí více ku požívání nežli ke tvoření; až i sama ta mírnost a snášelivost naše, která všeho násilí naproti bližnímu se vzdaluje, a tudíž i křivdu raději trpí nežli činí... Kdo neduhu zastaralého zbaviti se chce, musí ho především znáti a uznati, zvláště když mu již o život běží; pak teprv možná mu bude chápati se prostředkův pravých k uchránění svého života. K obému potřebí energické vůle, ale takové, která ne tolik ohněm jako raději pevností a trvalostí se vyznamenává. Hřmotem a hlukem ničeho tu nedovedeme, ale jen tichým, věrným a upřímným i stálým usilováním, které se ani lahodami odvrátiti, ani hrůzami odstrašiti nedá. Rozumná mravní vzdělanost musí u národu našeho uvedena býti na vyšší stupeň, aby především sám sobě srozuměl, a dle toho budoucnost svou opatřil. Všecky jiné prostředky byly by pouhé chudé palliativy... Vlastenci všickni, hleďte krajanům svým naskytovati a množiti především zážívnou potravu duchovní i mravní: oni pak mají tolik dobrého smyslu do sebe, že napotom sami varovati se budou nákazy jedovaté!“

134

Obnovení naší politické samostatnosti ve formě demokratické republiky je přirozeným důsledkem a pokračováním našeho vývoje.

Ztráta naší samostatnosti, podrobenost cizí dynastii

a jejímu protičeskému režimu připravovaly nás pro republiku a demokracii; cizí dynastie, cizí vojsko, odcizená šlechta a vnucená církev odcizily nás monarchismu a jeho hlavním institucím. Zdůraznil jsem, jak jsme takto svým historickým vývojem byli odkázáni na republiku a demokracii.

Avšak náš vývoj nás připravil na demokracii a republiku i positivně; naší reformací položeny základy moderní humanity a tudíž i demokracie. Palacký v reformaci vyzdvihl význam naší Církve Bratrské, že svou mravní hodnotou předstihla všecky ostatní církve a pokusy o reformu. Zakladatel Bratrství zavrhoval všeliké násilí a podle dané situace nejen stát, nýbrž i církev; postřehl takto dobře podstatu středověké theokracie, to intimní spojení státu s církví. Chelčického krajnost byla jeho následníky záhy zmírněna, stejně krajnost Táborů, jejichž komunism se neudržel; král Jiřík, ačkoli byl odpůrcem Bratří, stanoví — a v tom souhlasí se základní ideou bratrskou — ideál věčného míru; Komenský, poslední biskup Církve Bratrské, školou a výchovou buduje lidskost, vzděláním usiluje o uskutečnění programu národního a zároveň všelidského. Komenský pak Leibnizem a Herderem — to krásně pověděl Denis — mluví k nám v Dobrovském a Kollárovi; po nich Palacký, Šafařík, Havlíček formulovali náš národní ideál humanitní podle požadavků dobových.

V oposici proti absolutismu protireformačního Rakouska jsme se přiklonili v XVIII. století k ideálům osvícenství a francouzské revoluce; pokrokové ideje Západu se staly vůdčími myšlenkami našeho národního obrození. To tím snáze, že duchovní vůdce revoluce, Rousseau, vyrostlý v švýcarském republikanismu a kalvinismu, vychází z ideí reformačních; mužové revoluce, jak to správně vytkl Marx, pokračovali na dráze refor-

mátorů. Osvícenství, humanitism a vedoucí ideje XVIII. století vůbec pokračují směrem reformace a tudíž také naší reformace české.

Ideál humanitní není specificky český, je právě všelidský, ale každý národ jej uskutečňuje způsobem svým: Angličané jej formulovali hlavně ethicky, Francouzové politicky (prohlášení práv člověka a občana), Němci sociálně (socialism), my národnostně a nábožensky. Dnes se humanitní úsilí stává již všeobecným, a nadchází doba, kdy se za základ států a mezinárodnosti uzná od vzdělaných národů všech.

Netvrdím, že my Čechové a Slováci jsme od přírody nadáni charakterem zvláště milým, něžným, holubičím. Naopak se mi zdá, že jsme vedle své charakteristické měkkosti – měkkost není totožná s citovostí a laskavostí, je spíše dojmovostí – dost tvrdí; možná že máme sympathii k lidem o stupeň bezprostřednější, přímější než na Západě a nepodléháme tolik všem druhům formalismu. Jak se náš charakter vyvinul, je otázka jiná; upozornil jsem na nejasnosti v diskusích o národním charakteru.

O náš národní humanitní program byly živé debaty již před válkou, po válce se v nich pokračuje; běží o věci dvě. Předně o humanitism (humanitní program – humanitu, jak se stručně říká), a pak o to, je-li náš humanitism český založen nábožensky.

O humanitism samý není zvláštních sporů, spíše běží o různá nedorozumění, prýštící z neujasněnosti pojmů; doufám, že rozborem, který jsem podal, odpadají. Těžší bude, ne-li nemožné, dorozumět se s těmi odpůrci, kteří humanitism odmítají vůbec nebo nesouhlasí s jeho odůvodněním náboženským.

Těchto odpůrců humanitismu je několik druhů. Odmítají jej ti, kdo nepokládají mravnost a náboženství,

a „ideologii“ vůbec za věc politicky vážnou; morálka-ření a náboženství je „překonaným stanoviskem“, je pro děti, pro ženy a pro sentimentalisty, ale politikové praktičtí, reální – „realpolitikové“ – operují se skutečnostmi praktickými, nejsou sentimentální a t. p. Patrně jsou „realpolitikové“ a „realpolitikové“: Bismarck s touto „realpolitikou“ nesouhlasil, a nesouhlasili s ni pangermanisté; nepřijímali humanitismu, ale velmi stáli o náboženství, buď církevní (Bismarck) nebo nové pangermanské (Lagarde).

Proti humanitismu se také vystupuje ve jménu národnosti. Četl jsem nedávno tento výklad bývalého legionáře: „Stali jsme se svobodnými, poněvadž jsme spojencům slibovali, že budeme hrázi proti německému imperialismu. Náš národ nestal se svobodným pro slavnou svoji minulost, pro kulturní, hospodářskou vyspělost, proto, že je národem Husa, Komenského, Palackého, ale proto, že naši mluvčí dovedli za hranicemi přesvědčiti o tom, že samostatnost našeho národa znamená posílení jejich pozice proti nebezpečí německého imperialismu. Převzali jsme závazek, musí být splněn. Splněn bude jen tenkráte, když náš stát celým duchem své veřejné správy bude skutečně československým a národním státem“. Je to stanovisko jednostranné a nesprávné. Domnívám se, že mám právo mluvit o tom, co jsem Spojencům sliboval. Potíral jsem pangermanism – a velmi energicky; ale běží o to, jakými důvody jsem hájil práva na naši samostatnost. Že bychom byli hrází proti německému imperialismu, rozuměj, hrází jedinou, to jsem ovšem netvrdil a tvrdit nemohl. Mně šlo o to, vzbudit u Spojenců plné pochopení pangermanistického plánu a získat je proti společnému nebezpečí; a šlo o to, přesvědčit Spojence, že právě jako národ Husův a Komenského máme právo domáhat se svobody a dovolávat se

jejich pomoci. Bodáky našich legionářů se jistě počítaly, a sám jsem od počátku války o ty bodáky usiloval; ale nikoliv ze šovinismu, nýbrž z přesvědčení, že máme plné právo k obraně, že naše samostatnost je ospravedlněna nejen mravně, nýbrž i právně, a že to, čeho hájíme, je kulturně cenné. Jen bodáky – to právě je stanovisko překonané a překonané právě světovou válkou; chtít v Anglii a v Americe operovat jen bodáky, byla by bývala krátkozrakost přímo vražedná. Celá naše zahraniční propaganda je vyvrácením šovinistického nacionalismu.

Nenamítám pranic proti nacionalismu, jestliže se tímto názvem označuje láska k národu; láska k národu, národnostní idea, jak se obyčejně říká, je velmi cenná a šlechetná síla politická, organisující jednotlivce v obětivý celek. A tyto organisované národní celky se spojují v člověčenstvo. O lásku k národu nemůže být sporu; spor může být jen o kvalitu té lásky a o to, čeho pro národ dosahujeme, jaký je program a taktika lásky k národu. Jsem ode dávna pro Nerudovu lásku k národu uvědomělou, nestačí mně dušování o lásce k národu, ta se dnes rozumí sama sebou, ale nerozumí se samo sebou, že je správný a oprávněný každý program, jejž jednotlivci, frakce a strany prohlašují za národní. Je mnoho dobře míněných, ale slabých a nemožných t. zv. národních programů; ale je přes Havlíčkův hlasitý protest stále ještě mnoho spekulantů s vlastenectvím.

Není národa, aby se jeho vůdčí lidé, ať v politice, ať v literatuře a publicistice byli spokojili odkazováním na počet svých bodáků; vždy uváděli důvody pro hodnotu svého národa; i pangermáni hodnotu a přímo prvenství německého národa dokazovali přednostmi německé vědy, filosofie a t. d. Francouz uvádí pro sebe kontinuitu politickou od Římanů počínajíc, honosí se

dovedností státotvornou, jak vybudoval státní centralism, a jak francouzská idea státní suverenity posud je platná; Francouz se bude dovolávat boje svých králů s papežstvím, tedy boje proti theokracii, hlavně však bude ukazovat na Velikou Revoluci, její ideje a politiku; bude se snad dovolávat i Napoleona, ale zdůrazní republiku a demokracii, bude teď zdůrazňovat podíl Francie na světové válce a poválečném míru a ovšem bude oceňovat celou svou literaturu, civilisaci a kulturu. Francouzský bodák sám – ten v celém řetěze argumentů a fakt nebyl důvodem hlavním.

Nejinak Angličan. Také bude ukazovat na svou státotvornost, jak vybudoval největší světovou říši; ale právě Angličan tu bude zdůrazňovat, že tu říši nestvořil bodáky, nýbrž politikou a administrací. Angličan je hrd na svou reformaci, ať už anglikánskou nebo independentskou, a bude vykládat, co také anglická revoluce znamenala pro demokracii. Angličan ukáže na velký fakt, že jeho státní forma – parlamentarism – byla recipována celým světem. A mám výslovně povědět, co Angličan řekne o své literatuře? Co o jediném Shakespeareovi?

Avšak nejen Angličané a Francouzové budou takto hodnotit své kulturní dílo – všichni ostatní národové v tom s nimi jsou za jedno a přijímají ty kulturní vymoženosti francouzského a anglického národa bez odporu. Statistika nám ukazuje, že je na světě lidí, mluvících anglicky, nejvíce.

A tak bych musel uvádět, co o sobě světu dovedou říci Němci, Italové, Rusové a j., co mu říkají i mluvčí malých národů, Holanďané, Dánové, Norové a t. d. – co řekneme světu o sobě my? A co ten svět o nás a od nás přijme? To je otázka.

Po stránce politické budeme ukazovat, že jsme si

stát a stát dost veliký zakládali již v nejstarší době a že jsme měli a máme dost státotvornosti; doklad proto nejen Karel IV. a král Jiří, nýbrž před Karlem pokus o velkomoravskou říši a organisace říše Přemyslovci – stát vytvořený domácí dynastií a administrací v sousedství Němců, kteří jiné slovanské státy zničili. Zdůrazníme schopnost administrační, jak toho důkazem byly naše zemské desky a jiné instituce.

Hlavní důraz položíme na úsilí kulturní; na školství již v nejstarší době a na prvou universitu v Centrální Evropě. Nejsilnější doporučení však celé Evropě máme ve své reformaci, v Husovi; naše reformace charakteristickým způsobem začala před Husem řadou moralistů (Štítný a j.), Hus a následníci v tom pokračovali; reformace naše byla po výtce ethická, na theologické učení se kladl důraz menší. V husitských bojích jsme se hájili proti celé Evropě vedené papežstvím; podškrtnem zajisté „Co Čech, to hejtman" – Žižka.

A nebyl jen Hus a Žižka; vedle nich postavíme Chelčického a Bratrskou Jednotu, končící Komenským. Jestliže se Angličan může dovolávat Shakespearea, Francouz Rousseaua, Němec Goethea, my říkáme, že jsme národ Komenského. Před Bílou Horou vymohli naši stavové na císaři majestát, vzácné to svědectví českého snažení o náboženskou snášelivost; svědectví tím cennější, srovnáme-li, jak se v Německu církve příkře rozlučovaly. Vzpomeneme Bílé Hory a habsburské protireformace, našeho národního úpadku, avšak i obrození na konci XVIII. století, jež bylo možné tím, že národ přetrpěv všecky náboženské vichřice, přetrval nezlomen fysicky i duchovně. Pochlubíme se svým neustálým odporem proti Rakousku-Uhersku; a konečně spočineme na vylíčení naší účasti v světové válce a restituci naší státní samostatnosti a ujistíme Evropu,

že usilujeme o demokracii, mír, pokrok – zkrátka, filosofie našich a světových dějin Palackého je naším nejlepším doporučením: od konce XIV. století až do konce století XVIII. otázka náboženská a tím humanitní byla otázkou českou.

Takové byly ve vší stručnosti hlavní osvobozenské argumenty, jimiž jsme světu ukazovali, proč hájíme svobody svého národa, a proč ten svět má povinnost nám v té obraně přispět. Program osvobozenské akce nebyl nacionalistický ve smyslu uvedeného legionáře a být nemohl.

Nedávno jsem četl jiný výklad svého humanitismu ve jménu liberalismu: že prý je theoretický; náš humanitism skutečný a národní prý se vyvinul jako vhodná zbraň slabého pro úkoly nové doby. Zajisté malý proti velikému nepůjde hned železem, nýbrž se pokusí napřed rozumným slovem a rozumem vůbec (David není výjimkou, neboť Goliáš byl šovinistický chvastoun); to se rozumí samo sebou dnes a rozumělo se to i v minulosti. Avšak vedle důvodu utilitárního náš Chelčický, Komenský a v době obrozenské Kollár a Palacký požadovali humanitu především jako zásadu a kázeň charakterovou, nikoli jako prostředek toliko taktický. Chtěli jsme a chceme býti lidmi doopravdy.

Ozývají se proti Palackému i jiné důvody. Jsou pořád sentimentální lidé, kteří sice již málo věří, ale jimž kadidlo, obřady, varhany v kostele a t. d. jsou milou vzpomínkou z dětství a na dětství; ta vzpomínka jim stačí – rozhodovat se v otázce náboženské je jim nepříjemné a nepohodlné. Dovolávají se proti Palackému historikovi Palackého politika, že prý byl proti různicím náboženským a že se s katolickou církví on, protestant, více než smířil („český bratr na procesí!“). Palacký sám se proti tomu ohradil: zdůrazňuje, že se svého mínění o výbornosti Jednoty Bratrské nikdy ne-

vzdal, a odmítá ve věcech náboženských vnější autoritářství: „sám nemohu nikdy pokatoličiti se“. Odvádí národ od sporů dogmatických nikoli z náboženského indiferentismu, nýbrž proto, že mu škodily; ale souhlasí s bratrem Lukášem, zastávajícím se (proti Lutherovi) práva rozumu i při výkladu Písma.

Velmi důrazně někteří liberálové odmítají mravní a hlavně náboženské zdůvodnění humanitismu. Jedni se snaží celou naši reformaci svést na procitnutí a boj národního vědomí proti Němcům; je to počínání tak mělké a nemyslivé, že nezasluhuje zvláštního vyvrácení. Druzí připouštějí, že reformátoři a reformace, že zejména Komenský svůj humanitism zakládali na náboženství, ale nestalo se tak od vůdců národního obrození. Soudnější z těchto odpůrců připouštějí, že se může uvádět jako humanitista náboženský Palacký, a snad ještě Kollár, ale všichni ostatní vedoucí mužové našeho obrození byli prý liberálové v tom smysle, že zdůrazňovali národnost a hájili rozšířených v jejich době liberálních zásad demokracie a svobody svědomí. Náboženství v jejich národním programě nehrálo role žádné.

Nemůže být o tom pochybnosti, že Palacký národní humanitní program pojímal a fundoval nábožensky; celé jeho dějiny a jeho filosofie dějin (vyložená ve spise proti Höflerovi) jsou toho nevývratným důkazem. Tito odpůrcové, jak řečeno, připouštějí (na př. prof. Kaizl). Nuže, myslím, že jediný Palacký stačí, aby these o náboženském podkladě našeho humanitismu plně obstála. Sám jsem přece dost důrazně upozornil, že Jungmann byl liberálem; při tom mě nenapadá, upírat Jungmannovi důležitou spolupráci v díle obrozenském; avšak o to běží, jaký to obrození mělo dějinný a ideový smysl. O tom pak jistě rozhoduje Palacký, nikoli Jungmann.

Vedle Palackého se dá uvést i Kollár, že taktéž na

vazoval na naši reformaci. Sám jsem upozornil, že Kollárův humanitism není tak hluboký a uvědomělý, jak Palackého; ale přes to tu rozhoduje fakt, že Kollár jako Palacký byl protestant, a že oba měli vědomí své církevní a náboženské souvislosti s reformací. Opakuju: dělám tu rozdíl mezi Kollárem a Palackým; Kollár nepochopil tak pronikavě jak Palacký Husa a celou naši reformaci, (srovnává Husa nejen se Sokratem, nýbrž i se Senekou, ovšem i s Václavem a j.), ale přes to navazuje na naši reformaci, jako si slovenští protestanté vůbec byli vědomi, že pocházejí nejen z Luthera, nýbrž také z Husa. Vedle Kollára může a musí se uvést ještě Šafařík, taktéž Slovák a protestant — je náhoda, že tři hlavní vůdcové obrozenští byli protestanté? A je náhoda, že zakladatel slavistiky byl sice kněz, dokonce jesuita, ale svobodný zednář a následovník Descartesův?

Naše obrození se vyvíjelo a skládalo z mnohých jednotlivých směrů a úsilí; běží o to určit, který byl nejsilnější, rozhodující, a běží o to pochopit, jaký je smysl našeho obrození. Uvedl jsem výrok Denisův, že v Dobrovském a Kollárovi k nám Leibnizem a Herderem mluví Komenský — to je smysl našeho obrození. Běží o pochopení, že XVIII. a XIX. století u nás a v Evropě vůbec je pokračováním ideí a tužeb reformačních. Musí být jasno, co v historii jsou vedoucí ideje, jak se ty ideje vyvíjejí a jak při vší změně v podrobnostech v podstatě zůstávají totožné. Dám příklad té filosofie ideí. Palacký byl Kantovec, a Kant, jak se obecně a správně říká, je filosofem protestantismu; to neznamená, že Kant přednáší Lutherův katechism (vždyť odmítá všecku theologii a t. d.), ale znamená to, že akceptoval protestantský individualism a subjektivism, že v náboženství kladl důraz na mravnost, že odmítá autoritářství a t. d., že zkrátka vůdčí ideje protestantismu přetvořil

v systém filosofický, třebaže protestantismu orthodoxnímu protichůdný. Podobným způsobem Palacký, jako český protestant, přetvořil Církev Bratrskou v svůj systém humanitní, odmítaje taktéž orthodoxii Lutherovu, drže se, jak nám praví, bratra Lukáše. V tomto smysle mohl říci Marx, že vůdcové francouzské Revoluce pokračují v ideách Lutherových a Kalvinových. Je neuvěřitelné, jak u nás i někteří historikové jsou sociologicky nepropracovaní a filosoficky nedostatečně vzdělaní.

Filosofický papež Lev XIII. našim liberálním historikům může podat náležité poučení. Je známo, jak tento obnovitel thomismu odsoudil reformaci a jaký jeho odsudek svého času vzbudil odpor. Ve své encyklice „Diuturnum illud" (1881) Lev XIII. dovozuje, že reformace je matkou nejen moderní filosofie, nýbrž i moderní politiky a zejména demokracie; Lev XIII. z reformace odvozuje nejen moderní pojímání právní a socialism, nýbrž i nihilism a komunism. Lev XIII. i v pozdějších enunciacích horlil takto proti reformaci („lutheránské rebelii") a odsuzoval smíšené školy, žádaje školy čistě konfesionální a t. p.

Nemusím upozorňovat na přepínání jako na př., že se nihilism klade naroveň socialismu a p.; ale v hlavní věci měl Lev XIII. pravdu, že totiž s reformací a reformací vzniká moderní názor na svět a na život, nový stát a moderní demokracie a politika. Rozcházíme se s hlavou římské církve v hodnocení moderní doby, jejích ideálů, tužeb a institucí.

V tomto tedy smyslu také naše obrození a moderní doba se bere směrem naší reformace; v tomto smysle naši obrodičové navazovali na ten vrchol našich dějin (Palacký), jedni vědoměji a jasněji, druzí méně jasně a nevědoměji. Ale všichni naši vynikající lidé a dokonce duchovní vůdcové nebyli ve věcech náboženské

ských tak indiferentní, jak to zmínění liberálové hlásají. Hned Dobrovský: byl zednářem osvícencem a tudíž vědomě proti své církvi, ale nikoli proti náboženství. O Kollárovi, Šafaříkovi a Palackém jsme se již dohodli; Havlíček byl liberál, ale nebyl nábožensky indiferentní. A naši básníci? Hned prvý a největší, Mácha, byl člověk naskrze náboženský, třeba skepsí rozpolcený; problém náboženský byl Máchovi problémem životním. Neruda má silný náboženský cit, jak každý musí vycítit z Pátečních Zpěvů; Němcová, Světlá, dokonce pak Nováková, jsou charaktery nábožensky živé; Světlá a ještě hlouběji Nováková hledaly stopy naší reformace v lidu. A ze soudobých – jak analysuje své charaktery mravně a nábožensky Holeček, Čapek-Chod? Šalda dokonce hlásá návrat k Bohu. Že Svatopluk Čech i Vrchlický byli liberály, není protidůkazem tomu, že naše literatura náboženský problém skutečně prožívala; i Čech se modlil k Neznámému, a Vrchlický celý život trpěl problémem faustovským.

Náš český liberál je pravidlem matrikovým katolíkem a v otázkách náboženských analfabetem: nedovede si náboženství představit mimo svou církev a její kult a učení; a proto nerozumí Palackému a nerozumí našim největším spisovatelům, třeba jejich jméno stále má na jazyku. A nerozumí našim dějinám, i když je historik.

135

Zásadními odpůrci Palackého a odpůrci vážnými a důslednými jsou historikové a politikové katoličtí; hodnotí naši reformaci se svého stanoviska náboženského. Jim reformace byla a je pochybená nábožensky a politicky; habsburské pokatoličtění národa bylo podle jejich názoru jeho duchovní a národní záchranou – Bratrství

a protestantism byly by nás poněmčily: Bílá Hora byla naším štěstím.

Katoličtí historikové a politikové v Německu, Anglii a j. se dívají na reformaci a její vznik a význam objektivněji než naši; uznávají aspoň relativní a dočasnou oprávněnost protestantismu, doznávají vady a chyby své církve na konci středověku a potřebu reformy. Jestliže běh historie je řízen Prozřetelností, je-li v historii řád a plán – jak je možno vznik reformace a protestantismu odsuzovat tak šmahem a bez uvažování, co tak veliké, ohromné a trvalé hnutí v celém světě znamená a právě pro katolíka? Právě se stanoviska theistického je filosofie dějin našich katolických odpůrců Palackého nemožná: byla by reformace vznikla, kdyby církev národům byla stačila? A nevzniklo reformační hnutí právě v církvi samé? Nejlepší katoličtí lidé vždy kritisovali nedostatky své církve – nestačila by knihovna na sebrání té celé literatury od počátku katolicismu až do reformace; jakmile se však úsilí o reformu postavilo mimo církev a vznikly dokonce církve nové, církev stará se stala stranou, a udržení moci, násilím nebo kompromisem, stává se hlavním objektem její politiky. Odsud kompaktáta s námi, odsud inkvisice, odsud jesuitism – a inkvisice a jesuitism také u nás provedly pokatoličtění. Jestliže církev byla nedostatečná, neříkám, že reformace stačila ve všem a všude. Jistě velmi brzy na místě duchovní aemulace také v protestantismu vzniklo zápolení stranické; brzy stály proti theokracii staré theokracie nové, domáhající se také moci. Církve hlásající náboženství lásky, sáhly k násilí a daly se světskými mocemi ochotně zneužívat.

Pro své mínění, že pokatoličtění zachránilo národ tím, že jej oddělilo od Německa a Pruska, naši katoličtí odpůrcové české reformace by se mohli dovolávat

Bismarcka. Železný kancléř prý jednou probděl celou noc úvahami, jak by se historie byla utvářela, kdyby na Bílé Hoře byli vyhráli protestanté. Možná, že Bismarck uvažoval, zdali by se byly Čechy protestantské připojily k politice protestantského Pruska proti Rakousku; Rakousko by bylo zůstalo nepatrnou markou, z Čech pak a pomocí Čech Němci by byli opanovali Dunaj, tedy pomocí českou – Berlín-Bagdad. Víme, jak Bismarck cenil zeměpisnou polohu Čech pro opanování Evropy.

Nejsem přítelem historie „kdyby"; uvedu fakty. Naše reformace upevnila naši národnost způsobem nebývalým; poněmčení se dálo za panství katolicismu, husitism se stal záchranou proti germanisaci. To dosvědčují právě zase historikové němečtí, že naše reformace nejen u nás, nýbrž i v Polsku působila velmi mocně protiněmecky. Reformace všude a stejně u nás posilnila národní jazyk a literaturu tím, že se bohoslužba stala českou, a bohoslužba v té době – zejména také čtení Bible – měla mnohem větší význam pro celou literaturu a národní výchovu nežli dnes. Reformace, usilujíc o nápravu mravnosti, zpáteřila náš národní charakter; právě proto, že byla náboženskou, byla také národní. Vítězná Bílá Hora – přes jisté počáteční pronikání německého živlu u nás v období protestantství – mohla tedy znamenat další zesílení a obrození národa. A jestliže v světové válce právě protestantské Prusko – pangermanism – bylo poraženo protestantskou Anglií a Amerikou a revoluční Francií, kde je psáno, že by se evangeličtí Čechové byli dali nečinně vést Pruskem? Jediný Komenský, dovršitel a výkvět Bratrství, je protidůkazem, avšak i celá činnost a literatura exulantská; Husité, Bratří a evangeličtí Čechové byli sice v čilém styku s Němci, kteří exulanty ochotně přijímali, avšak i s Holanďany, Švý-

cary, Angličany, Švédy, a pracovali všude o osvobození své vlasti. Komenský na ochranu národa provozoval politiku opravdu světovou a ovšem kulturní. Avšak katoličtí Habsburkové nás po Bílé Hoře, jak už před ní, nejen pokatoličtili, nýbrž i poněmčovali, a to mečem, ohněm, konfiskací a potlačením vzdělanosti; katoličtí odpůrcové „arcikacíře" Husa uvedli český národ v obecnou nenávist jako národ kacířský. A toto katolické a ultrakatolické Rakousko podlehlo politicky protestantskému Prusku a stalo se jeho poslušnou avantgardou na Dunaji.

Vedlo by daleko, kdybych chtěl přesněji vyšetřit, kolik ve vývoji pruského Německa rozhodovalo pruství a kolik protestantism; jistě se lutherská církev stala služkou pruského státu. Ale Německo bylo polokatolické – není o tom zvěsti, že by na př. „centrum", ač bylo v opposici proti Bismarckovi, bylo provádělo vůči katolíkům nenéměckým politiku podstatně rozdílnou. Připouštím, že se ujímalo Poláků v některých věcech náboženských. A mluví-li se o německém protestantismu a jeho národnostní politice, jistě se musí přihlédnout k jeho zakladateli Lutherovi. Luther byl proti Čechům, pokud byl katolíkem; když se s církví rozešel, vystupoval stále pro věcné a spravedlivé posuzování českého národa, kázal národní smír a velebil mravní čistotu Jednoty Bratrské a dával ji Němcům za vzor, prohlašuje sebe a své stoupence za husity. Po Lutherovi vůdčí němečtí myslitelé vyslovovali své sympathie českému národu a odsuzovali katanství habsburské; uvádím Leibnize, Herdera, a Goethe. Herder zvláště přijal názory Komenského a přál si obnovení české samostatnosti. Básníci němečtí si oblíbili látky z našich dějin: Schiller, Lenau; podobně spisovatelé z Čech: A. Meissner, Hartmann a j.

Argument o národním prospěchu Bílé Hory je pochybený. Pochybený již tím, že otázku náboženskou

přesunuje na otázku národní; je to kaptace vlasteneckě benevolence. Katoličtí historikové v tom do jisté míry sledují příklad těch našich historiků, kteří v reformaci nedovedou cenit než zesílení národního vědomí. Jedni i druzí nepostihují podstaty náboženství a nepochopují smyslu dějin našich a dějin vůbec.

Nepředpojatá historie našeho náboženského vývoje nám ukáže poměr katolicismu a reformace (protestantismu) v jiném světle, než nám podávají odpůrcové Palackého. Fakt totiž, že reforma u nás pronikla tak hluboce, že ohromná většina národa ji přijala (prý devět desítin) a fakt, že se při velikém náporu a odporu Říma, Habsburků a jejich německých následníků (Bavor a t. d.) reformace tak dlouho udržela (poslední selské povstání náboženské roku 1775 na Moravě), že tedy vědomé úsilí a boj o náboženství a mravnost u nás tvořily po čtyři století hlavní obsah našich dějin – ten fakt dokazuje, že naše reformace vznikla z národního charakteru a že tomu charakteru odpovídala. Ale třeba připustit, že naši historikové musí také vyšetřit, do jaké míry i katolicism před reformou i za reformy (minorita národa zůstala katolická) byl národní. Nebudu se dovolávat vlivů Byzance v VIII. a IX. století, jakoby u nás byl býval boj katolicismu a pravoslaví; vyložil jsem svůj názor o věci již před lety; naproti tomu lze uvažovat o tom, nevadilo-li katolicismu u nás, že nebyl dost národní, protože k nám přicházel z ciziny, z Němec, částečně z Italie a odjinud. Pokud se týká katolicismu pobělohorského, nemohl zapustit hluboké kořeny, protože byl násilnický, a jeho vůdcové také národně cizinci; to platí zejména o jesuitech (jsou cizí i dnes) a hierarchii, která na skrovné výjimky zůstávala habsburská a německá, nikoli česká.

Vím velmi dobře, že katolicism je mezinárodní; ale

přes svou centralisační tendenci katolicism ve Francii, Anglii, Německu, Italii a j. má svůj zvláštní národní ráz, jejž znalec znamená v theologii a církevním životě. U nás nižší duchovenstvo, jsouc pravidlem z lidu, s lidem cítí a je národně uvědomělé; představitelé tohoto duchovenstva se účastnili také pilně na literární práci buditelské. Avšak hierarchie, rozhodující v katolicismu o směru církevní politiky a o církevním životě vůbec, na slabé výjimky nebyla česká, a nebylo české ani vzdělání kněží; je nápadné, že katolicism u nás nevypěstil ještě české theologie. Vůbec pak náš katolicism nemá té samostatnosti a svéráznosti, jakou má v zemích jiných.

Problém, o který tu jde, musí být lépe probádán. Němci na př. jsou z polovice protestanty, z polovice katolíky; Angličané jsou anglikány, avšak i radikálními protestanty, Francouzové také mají důležitou protestantskou minoritu; uvádím národy nejvzdělanější a v historii lidstva velmi významné na důkaz, že národnost nevylučuje rozdílnost náboženskou a církevní, a že ta rozdílnost kulturně byla pro národy a lidstvo cenná. Naproti tomu národové, kteří reformaci neprodělali a nábožensky se nediferencovali, zatím v historii tolik neznamenají, jak národové, kteří reformaci prodělali a nábožensky a církevně jsou nejednotni. K těm patříme i my; jistě je naše historie vůbec a zejména od XIV. století jedna z nejživějších a duchovně nejcennějších. Pokud jde o to, do jaké míry to ono náboženství a církev odpovídají národnímu charakteru, problém, opakuju, musí být hlouběji pojímán a analysován.

136

Naše reformní církev, vlastně církve – husitská a bratrská – byly, na malé zbytky, zničeny; Habsburkové provedli pokatoličtění se souhlasem a pomocí církve

ohněm a mečem, konfiskacemi a vyháněním: co nám znamená ta habsburská protireformace dnes?

Není jiného příkladu, že by křesťanský národ (národ celý, resp. rozhodná většina) takto byl změnil své náboženství. Francouzové potlačili reformaci také násilně, ale u nich reformní hnutí proniklo jen v minoritě; podobně Italie a Španělsko potlačily reformaci, která i tam byla v minoritě. A všude protireformace byla provedena vlastním národem: u nás protireformace byla provedena cizí dynastií, režimem cizím, nepřátelským našemu národu a našim duchovním tradicím. Každý uvědomělý a vzdělaný Čech je proto znalostí historie doveden k otázce: Jestliže naše reformace, zejména Církev Bratrská, podle Palackého je vrcholem našich dějin, co znamená násilné pokatoličtění národa, tedy návrat k starší formě náboženské a církevní? A návrat poměrně rychlý. Dá se to vyložit jen násilím, či byla vada také v reformaci samé? A která? Jeví se v habsburském pokatoličtění také některý nedostatek národního charakteru, vytrvalosti, pevnosti? Nedostatek politické schopnosti? Jaký význam má náš protestantism, v němž se podle tolerančního patentu Josefova pod církevní formou lutherství a kalvinismu dochoval husitism a Bratrství, tedy církev, podle Palackého, nejdokonalejší? Je-li Palackého filosofie našich dějin správná (myslím, že v podstatě správná je), pak u nás rozpor mezi církví a vzdělaností má nejen význam filosofický a náboženský, jak u ostatních národů, nýbrž nad to ještě ten zvláštní význam národní: že totiž naše reformační církev byla cizí dynastií za souhlasu katolické církve potlačena. Mezi přítomností a dobou reformační zeje propast habsburské protireformace.

Od samých počátků našeho obrození památka naší reformace obživla a působila ve smyslu svobodomysl-

ném; jména Hus, Žižka, Komenský a j., později Chelčický, stala se všeobecně jmény drahými. Český historik se nemůže problému našeho pokatoličtění vyhnout. Palacký vidí v rozdvojení církve na katolicism a protestantism teleologický vývoj historický, protože i katolicism i protestantism vyhovují potřebám lidského ducha: katolicism hoví principu autority, protestantism rozumu. Ten rozdíl není absolutní, nýbrž relativní a bude se dále vyvíjet; Palacký myslí, že spása nespočívá v uplatnění jednoho nebo druhého principu, nýbrž v jejich spojení, harmonii a vzájemném pronikání. Obě církve by se tedy neměly potírat, nýbrž snášet, tím spíše, že se v budoucnosti proti oběma postaví nevěra.

Nemyslím, že tento výklad Palackého stačí na soudobou situaci náboženskou; je předně i pro pochopení poměru katolicismu a protestantismu příliš abstraktní a povšechný; běží dále o zvláštní poměr katolicismu a protestantismu u nás a při tom o posouzení habsburské protireformace a její náboženské a mravní hodnoty. Ona formulace Palackého nestačí ani na námitky, které právě Palackému činili liberálové. Avšak v našem liberalismu byl vždy proud, který pochopoval náboženskou stránku našeho obrození. Jenže mu podstata reformace a náboženství zůstávala nejasná. Do jaké míry, to vidíme názorně na Sladkovském; tento politický vůdce svobodomyslné strany mladočeské přestoupil ku pravoslaví, očekávaje, že bude následován svými straníky a těmi, kdo stáli proti církvi.

Proti liberalismu, pokud byl v otázkách náboženských indiferentní, postavil jsem se kriticky; ukazoval a dokazoval jsem, že náboženství není překonáno a že se na konec nevyhneme úsudku a hodnocení jednotlivých církví. Nesouhlasil jsem s koketováním s pravoslavím, žádaje, aby se otázka náboženská vážně studovala

a její řešení připravovalo. Tak vznikly spory o smysl obrození, o reformaci a habsburskou protireformaci a o otázku náboženskou vůbec.

Když teď za nabyté náboženské svobody statisíce vystupují z církve a tvoří církev, navazující na reformaci, náboženská otázka se stává praktickou a nutí myslící hlavy k revisi liberalistického stanoviska k náboženství. Jsou sice posud obhájcové náboženského indiferentismu, tvrdícího, že náboženství je překonáno, a že tedy spory o katolicism a protestantism nemají žádné důležitosti, ale je to omyl a povrchnost, která se liberalismu všude stává osudnou.

Někteří žádají ve jménu pokroku, aby se otázkou náboženskou nehýbalo, že prý se nemůžeme vrátit do středověku; je to stanovisko hodně nejasné a nepokrokové. Otázka náboženská dnes nikde neznamená, přijmout prostě staré formy církevní; krise náboženská je v katolicismu a je v protestantismu: překlenutí habsburské protireformační propasti a navázání na naši národní reformaci znamená pokračovat jejím směrem podle duchovních potřeb naší doby. Že prý moderní český člověk nevěří jako Hus, a že Hus byl bližší Římu než nám; pravda, ten moderní český člověk nevěří již, jak a v co věřil Hus, ale věří tak jak Řím? Ano, nevěříme jako Hus, ale Hus a jeho následníci jsou nám vzorem mravní odhodlanosti, pevnosti a náboženské opravdovosti. Hus začal boj se světskostí církve, a národ šel za ním; jeho boj o vyšší mravnost a zbožnost, zpečetěný obětí života, byl bojem proti mravní dekadenci církve, kněžství a papežství. Žižka dovedl Husův boj o životní zásady doplnit obranou železem, když Řím proti našemu národu vyhlásil tažení Evropy ve jménu kříže. Chelčický poznal, že boj proti tehdejšímu světskému panování kněžstva důsledně vede k boji proti

státu, opírajícímu se o církev, proti násilí církevnímu a politickému zároveň a podjal se boje humanity proti násilí s energií v pravdě Žižkovskou; Chelčický přestřelil, ale tím nepadá jeho veliká idea. Komenský, poslední biskup české Jednoty Bratrské, nám ujasnil, že pronikavá náboženská a mravní reforma nemůže být bez světla vzdělanosti a bez pečlivé výchovy. Hus a Žižka jsou nám vzorem, že život bez pravdy a přesvědčení, spravujícího celý život, je bezcenný; Chelčický a Bratrství učí, že život založený na násilí, násilí státním a církevním, je špatný; Komenský nám ukázal cestu k jasnosti všeobsáhlé moudrosti a lidskosti: v duchu těchto národních učitelů musíme pokračovat a podávat jejich světlo budoucím pokolením ... *λαμπάδα περιδιδόντες*.

Hus – Žižka – Chelčický – Komenský: které jméno může postavit habsburská protireformace proti těmto jménům, celému národu drahým a od něho a od národů všech uznávaným? Proti veliké idei stojí jen holé násilí.

Naše reformace byla revolucí proti theokracii, pro demokracii. Poměr náboženství k politice a praktickému životu vůbec pojímám podle přikázání, abychom hledali nejprve království Božího a jeho spravedlnosti – a vše potřebné bude nám přidáno; člověk a národ s náboženským přesvědčením, národ s pevnou vůlí uskutečnit své ideály, svého dosáhne vždy. To je moje životní zkušenost, to poučení jsem vyvážil z dějin národa našeho a národů všech.

Že naše reformace jako prvý pokus nebyla bez chyb, není důvodem proti zásadám a podstatě toho našeho národního úsilí; uvažuje o 28. říjnu, odmítl jsem mínění, že naše reformace proto, že byla násilím udolána, byla venkoncem pochybená, a že se v ní projevila naše politická pasivnost a nestátnost.

Řešení všeobecné náboženské krise je úkolem nás všech, našich myslitelů, našich církví; pokud běží o stát, naše republika musí zaručit všem občanům dokonalou svobodu svědomí, aby si rozpory mohli rozřešit svobodně a podle vlastního přesvědčení; k tomu, na rozdíl od Rakouska, republika musí provést rozluku církve a státu a reformy s rozlukou spojené, hlavně reformy školské.

Aby se tento proces dál bez t. zv. kulturního boje, určil jsem ještě za války, že naše republika zřídí ihned diplomatické zastoupení při Vatikáně. Referoval jsem o tom a odkázal jsem pro rozluku státu a církve na příklad americký; uvedl jsem, že jsme Štefánikem udržovali spojení s Vatikánem. Předvídal jsem, že se po válce náboženská a církevní otázka stane akutní všude a zejména u nás.

Rozlukou církve a státu mají být církve a jejich náboženství na státě nezávislé, a stát má být nezávislý na církvích. Náboženství má být věcí volného přesvědčení. Za rakouského režimu spoléhala církev na policejní moc státní, oficiální náboženství bylo předepsáno pro úředníky a t. d.; tím trpěla církev, spoléhala na policii více než na své učení a náboženský život. Podobně trpěl stát, spoléhaje na církev, ne na sebe a svoji hodnotu. Heslo odrakouštět znamená v prvé řadě rozluku státu a církve.

Historická zkušenost nás učí, že všecky církve, zejména katolická, rozluku se státem nepřijímaly ochotně; třebaže se rozluka nábožensky osvědčuje, třebaže již byla v mnohých zemích přijata, musíme být připraveni na neochotu k rozluce. Její provedení bude vyžadovat dost diplomatického taktu, ale hlavně určitosti kulturního programu.

Rozluku církve a státu doporučují nejen zřetele na náš náboženský vývoj, nýbrž i církevní poměry v republice. Musil jsem očekávat, že spojením se Slovenskem a připojením Podkarpatské Rusi k naší republice poměry církevní a náboženské se stanou i v našem národě složitějšími; a předvídal jsem, že politická svoboda, jak se vždy stalo v jiných zemích, zostří otázku církevní a náboženskou, a právě proto jsem chtěl tento proces omezit na pole čistě církevní a náboženské.

Máme již novou Československou církev, a také pravoslaví se šíří; rozmnožen byl počet protestantů o značnou část Slováků (vyznání augsburského), přibyli podkarpatští uniáti, na sjednoceném území naší republiky nabyl ovšem také důležitosti značný počet židů. Naše republika takto nejen že je složena z několika národností, nýbrž má také značnější počet církví a vyznání. Máme vyznání katolické s uniátským, československé, protestantské (rozličných denominací), pravoslavné, unitářské a židovské; k tomu přistupuje velmi značný počet bezkonfesijních, vlastně a lépe: lidí bez církevní příslušnosti, protože mnozí z nich své soukromé náboženské vyznání mají. Ve shonu politické minuty málo našich lidí si uvědomuje, jak naše republika je církevně složitá a jak se jeví v našem církevním životě pronikavá náboženská krise.

Za Rakouska-Uherska byla na teritoriu naší republiky panující církev katolická; protestanté domácí, reformovaní (kalvinisté) a lutheráni (augsburští) v t. zv. historických zemích byli státem uznáni, ale netěšili se oficiální přízni; některé cizí misse (baptisté a pod.) byly jakž takž tolerovány. Na Slovensku i slovenská menšina protestantů (lutheránů, něco málo reformovaných) byla

potlačována národnostně, stejně jako katolická většina. Na Podkarpatské Rusi uniáti stejně byli maďarisováni, hnutí pravoslavné bylo potlačováno (známý proces marmarošský!). Židé si dobyli přízně uherské i vídeňské vlády.

Dnes, za panující svobody církevní, poměry se změnily a zejména v zemích historických – ti, kdo nevěřili, že našemu národu náboženská otázka je velmi důležitou otázkou, dnes svůj úsudek musí změnit.

Srovnáme-li číslice oficiálního censu z let 1910 a 1921 (nemáme podrobnějších číslic, jak se poměry v církvích měnily v jednotlivých letech), tož vidíme, že se za trvání republiky ustavila Československá Církev s 525.333 členy, kteří na nepatrné výjimky přestoupili z katolické církve; a počet podle zpráv je dnes mnohem větší. Zároveň vystoupilo z katolické církve (z jiných církví je případů málo) 724.507 členů, kteří zůstali bez církevního vyznání. Za Rakouska roku 1910 bezkonfesijních v historických zemích bylo jen 12.981; na Slovensko připadá teď z uvedeného čísla 6.818, na Podkarpatskou Rus 1.174.

Katolické církve (uniátské) na Podkarpatské Rusi také ubylo; tam se pod Uherskem roku 1910 počítalo 558 pravoslavných, roku 1921: 60.986.

Vedle tohoto silného vzrůstu Československé a pravoslavné církve lze stejně konstatovat silný vzrůst všech protestantských církví; a to v obyvatelstvu českém, kdežto u Němců vzrůst byl normální. Roku 1910 bylo v historických zemích reformovaných a lutherských Čechů 157.067 (Němců 153.612), roku 1921: 231.199 (Němců 153.767). Přibylo tedy našich protestantů velmi mnoho.

Obdobně přibylo členů nad předválečný stav i v menších církvích, předně v Jednotě Bratrské (ochranovské):

3.933: 1.022; svobodně reformovaných (kongregacionalistů) bylo roku 1921: 5.511 – roku 1910: 2.497; baptistů: 9.360 – roku 1910: 4.292; methodistů je teď 1.455.

Všech protestantů rozličných denominací a všech národností je v republice téměř milion (990.319).

Nově přibyli v poslední době unitáři (udává se počet na 10.000).

Pravoslavných značněji přibylo také v zemích historických (1.054 : 9.082) i na Slovensku (1.439 : 2.877).

Arménské církve pravoslavné je nepatrný zlomek (152 proti 9 roku 1910 na celém území republiky).

Starokatolíci (většinou národnosti německé) mají také poněkud silnější přírůstek (17.121 : 20.255).

Židů máme připojením Slovenska a Podkarpatské Rusi značnější počet: 354.342 (1921); celkový počet je menší proti 1910: 361.650. Podrobnější číslice: Čechy 79.777; Morava 37.989; Slezsko 7.317; Slovensko 135.918; Podkarpatská Rus 87.041.

Vedle náboženského hnutí v církvích je všude silný ruch spiritistický; odhaduje se počet spiritistů na statisíce (2—3). Také se vyskytuje theosofie a některá podobná exotica.

Tyto církevní poměry v naší republice a zejména náboženské hnutí je charakterisováno silou husitské tradice a náboženským navazováním na reformaci; tomuto hnutí u nás odpovídá na Podkarpatské Rusi obdobné hnutí pravoslavné.

Všecky protestantské církve navazují na reformaci; čeští reformovaní a lutheráni se sjednotili v „evangelíky českobratrské“ (Evangelická Církev Českobratrská); svobodná církev reformovaná je teď Jednotou Českobratrskou, baptisté Bratrskou Jednotou Chelčického; přímou tradici a kontinuitu s Bratrstvím má ochra-

novská Jednota Bratrská. Československá církev je církví husitskou a také unitáři navazují na Bratrství.

Náboženské hnutí u nás budí velikou pozornost za hranicemi, pozornost tím větší, že téměř všude katolicism získává půdy nebo aspoň autority, kdežto u nás tradice reformační je silnější. I cizina počíná chápat, že otázka česká neměla jen význam úzce politický.

Je přirozeno, že nové a obnovené církve budou vyhledávat obcování s církvemi zahraničními, sobě blízkými. Československá církev je blízká církvi anglikánské a starokatolické; ukazuje se také na jistou příbuznost s polskými mariavity a po jisté stránce i s pravoslavím. Pravoslavné hnutí hledá styky s církví srbskou a cařihradskou; a ovšem máme tu také pravoslavné sousedství rumunské a ruské. Rozličné církve protestantské jsou ve styku se svými církvemi na Západě. Vůbec církevní hnutí dostává význam mezinárodní a tím i politický.

Také židé jeví značný ruch náboženský; máme směr orthodoxní, východní na Slovensku a Podkarpatské Rusi vedle směru západního, více liberálního. Pro otázku židovskou také sionism a židovské hnutí národní mají značný význam.

Rozmanitost církevního příslušenství nabádá k náboženské toleranci, obdobně jak rozmanitost národnostní vede k toleranci národní.

Pravidlo tolerance je také původu reformačního. Ne že by reformace hned ve svých začátcích byla uskutečnila svobodu, které se domáhala vůči církvi; teprve dalším vývojem a zejména Independenty v Anglii svoboda svědomí a tolerance se upevnila. V církvi středověké autoritou Augustinovou a Tomáše Aquinského kacíř propadl smrti; nemusím citovat případ Servetův, aby bylo zjevno, že v nových církvích středověké barbarství ne-

bylo ihned zlomeno. Vývoj tolerančního ducha byl velmi povlovný; vzpomeňme si, že Locke, veliký zastance tolerance, nedovedl tolerovat atheisty. Teprve francouzská Revoluce kodifikovala právo člověka, a tudíž úplnou svobodu svědomí, a uskutečnila ji v oboru náboženském, nikoli ještě v politickém.

V Rakousku svobody svědomí nebylo; v naší demokratické republice opravdová svoboda svědomí, tolerance a uznávání dobrého a lepšího musí být nejen kodifikována, nýbrž také praktikována a to ve všech oborech veřejného života. Je to požadavek národní, požadavek daný naším vývojem historickým; Palackého filosofie našich dějin hodnotí České Bratrství jako jejich vrchol: čisté křesťanství, tedy učení Ježíšovo a jeho přikázání lásky, je závětí otce národa a našich dějin — demokracie je politickou formou lidskosti. Tolerancí se vyvineme z habsburské theokracie v demokracii.

Ježíš, ne Caesar, opakuju — toť smysl našich dějin a demokracie.

O B S A H

Předmluva 7

I

K Š A F T K O M E N S K É H O

Praha 1914: srpen-prosinec

1

Pokus z jara 1914 usmířit Srby a Bulhary; obdobný pokus už 1912 mezi Srbskem a Rakouskem. Za vypuknutí války v Německu. Situace v Praze. S vůdci politických stran: Švehla, Kalina, dr. Stránský, dr. Hajn, dr. Soukup, dr. Šmeral, Klofáč, (Choc). 9

2

Mé prvé styky s dohodovou cizinou z Prahy. Poselství do Londýna koncem srpna a navázání stálých styků. (Em. Voska). Prvé zprávy z Londýna o vojenských plánech Spojenců. Zájezd do Německa a Holandska v září a říjnu: navázání styků s Francií, Anglií a Ruskem. Mé prvé memorandum Spojencům v říjnu. 13

3

Kritická situace na bojištích. Bude válka trvat dlouho a kdo vyhrá? Marna-Ypry. Srbsko vítězí. Rusko vítězí proti Rakušanům, prohrává proti Němcům. 18

4

Naděje kladené v Rusy a jejich zabrání českých zemí. Jednání s drem Scheinerem. Mé pochybnosti. 22

5

Proti nekritickému rusofilství, svádějícímu k pasivitě. Válečné projevy a slovanský program oficiálního Ruska: spor pravoslavného Ruska, usilujícího o Cařihrad, s katolickým Rakouskem, jako pangermánským předvojem, o pravoslavné národy balkánské a katolické Poláky. . 24

6

Rozhodnutí pro aktivní odboj za hranicemi: plus a minus na obou válčících stranách: možnost vítězství Spojenců a tím protirakouského programu. Úvahy o hospodářském a finančním základě našeho budoucího státu. Jeho hranice, zejména na Slovensku. 30

7

Plán koridoru mezi námi a Jihoslovany. Počátky součinnosti s Jihoslovany (dr. Lorković a dr. Kramer v Praze). 33

8

Poslední rozmluvy s oficiálním Rakouskem (s Thunem a Koerberem) a s německými politiky. Rakousko neschopno se reformovat. . 34

9

Dr. Beneš 37

10

Osudové rozhodnutí k odboji proti Rakousku a Německu. Můj předválečný poměr k Rakousku-Uhersku předmětem sporů s radikály. Světová válka pokusem o jednotnou organisaci světa pod vedením Západu proti nacionalistickému imperialismu Německa-Rakouska, usilujícímu o podmanění světa starého; pangermánský Berlín-Bagdad. Náš přední úkol za hranicemi: organisovat armádu ze zajatců. Zralí pro odboj? Pro správu a udržení samostatného státu československého Podrobný plán protirakouské akce. 40

II

ROMA AETERNA

Řím: prosinec 1914-leden 1915

11

Prvé styky s oficiálními zástupci Dohody. Srbský vyslanec Lj. Mihajlović, Mestrović, dr. L. Vojnović, Popović; dr. Trumbić, dr. Hinković („Chorvátský Výbor" a „Jadranská Legie"). Otázka Dalmácie. Vlastní předmět italských aspirací. Mé stanovisko v otázce jihoslovanské. . 47

12

Styky s ostatními Slovany, zejména s Ruskem: p. Svatkovskij. . . 53

13

Styky s ostatními Spojenci. Italie a Trojspolek: Italie nepůjde proti Dohodě 55

14

Vatikán a válka. Hr. Pálffy o katolickém poslání Rakouska. Vatikán a katolíci válčících zemí vůbec. Katolická propaganda. Z Říma do Ženévy. 57

III

V RODIŠTI ROUSSEAUOVĚ

Ženéva: leden-září 1915

15

Výhody Švýcarska v zahraniční akci. Organisace naší švýcarské kolonie. Spojení s Prahou. Dr. Sychrava, inž. Baráček a j. Prvé pokusy o organisaci všech kolonií. Živý styk s Paříží: E. Denis. Sjedno-

cení zhruba ustáleno v létě 1915. Naše zahraniční listy. Příjezd posl. Düricha. 61

16

Sympathie Švýcarska. Spolupráce s Jihoslovany. Spory o Bulharsko. Styk s Ruskem (Svatkovskij). Český Černosotěněc z Ruska. . . 67

17

Prvá návštěva Paříže a Londýna: Memorandum pro min. Greye. U Benckendorffa. Opět porady s Denisem. Se srbským vysl. Vesnićem. 70

18

Italie Rakousku vypovídá válku. Jihoslované znepokojeni Londýnskou smlouvou (26. dubna). Situace na bojištích přes léto 1915 a problém, potrvá-li válka dlouho či krátko. Obava z války nerozhodné. Válka se stává posiční. Zájezd do Lyonu a Milánu. 71

19

Veřejné vystoupení proti Rakousku o Husově dni. Proč poměrně tak pozdě? Důvod finanční. 74

20

Odboj proti Rakousku i s humanitního stanoviska oprávněn: Žižka či Komenský? Tolstovský pacifism. R. Rolland. Pacifism proti militarismu. Čech proti Čechu? Česká armáda nutná: může být formována jen v Rusku. Zprávy z Ruska. Zvláštní poslové na Rus a jinam. 75

21

Otázka viny: Rakousko a Německo hlavními vinníky. Rakousko má větší vinu než se myslelo. 80

22

Rakousko nás pronásleduje ve Švýcarsku Švýcarskem. Pokus o otrávení? Švýcarsko příkladem státu národně smíšeného. Mezinárodnost nepřekáží národnosti. Švýcarská literatura a demokracie. . 84

IV

NA ZÁPADĚ

Paříž a Londýn: září 1915 - květen 1917

23

Přenesení centra odbojového do Londýna a Paříže. Příchod dra Beneše za hranice. 89

24

Prof. Denis. 91

25

Naše kolonie, hlavně v Americe a Rusku. Jednotná organisace všech kolonií a uspořádání sporů v Rusku. Aféra Dürichova. 92

26

Národní Rada, její vznik a uznání všemi koloniemi. 96

27

Charakter naší zahraniční propagandy vůbec. Propaganda kulturní a politická. Antipropaganda. Financování osvobozenské akce. . 99

28

V Anglii. Profesorem na Londýnské universitě. Vstupní přednáška (19. října 1925): Problém malých národů v Evropské krisi. Jako předseda při přednášce získán min. Asquith; prvý značnější politický úspěch. Věcný úspěch výkladu o malých národech. 105

28

Situace na bojištích (léto a podzim 1915) a Memorandum o válečné moci bojujících stran (koncem listopadu). Manifest proti Rakousku 14. listopadu 1915. 107

30

Návštěva Paříže koncem ledna 1916; přijetí Briandem (3. února) a jeho značný význam politický: Briand slibuje oficiální podporu našemu protirakouskému programu. Avšak rakouský předsudek všude zakořeněn! Staré a nové známosti v Paříži. 111

51

S Vesnićem. S Izvolským. Rostoucí nedůvěra k Rusku na Západě. Proto přednáška na Sorbonně (22. II.) o Slovanech a panslavismu. 113

32

Štefánik. Jeho úkol (1916): v Rusku vymoci formování naší armády a převezení její do Francie. Týž úkol v Italii. 116

33

Návrat do Londýna (26. února 1916) a vedení propagandy v Anglii až do května 1917. Moji tři londýnští přátelé: Mr. Steed, Mme Rose, Mr. Seton-Watson: šíření našeho národního programu mezi Spojenci. 120

34

Londýn a Paříž — Francie a Anglie a jejich kultura. Doplňování znalosti francouzské a anglické literatury. Problém francouzské revoluce a restaurace. Problém francouzské (románské) dekadence: romantism a upřílišený sexualism. Naturalism Zolův romantismem. A. Comte a J. de Maistre. Výklad zjevu katolicismem. Nové směry literární a jejich aktivism. 123

35

Filosofie a literatura anglická: David Hume filosof moderní skepse.

Darwin, Mill, Spencer. Anglická „pruderie“: v Anglii není toho romantického sexualismu jak ve Francii; je však u katolických Irů. Protestantism a katolicism. Veliká řada anglických spisovatelek. Postavení ženy ve válce vůbec. Doplňuju si znalost anglické literatury. Anglická humanita a kultura vůbec. 128

36

Styky s vládou, s politiky a žurnalisty všech zemí. Evans, Bryce, Morley, Hyndman, Vinogradov, Sarolea a j. Styk s odpůrci. Irčané a sufražetky. Návštěva veřejných schůzí: Webbovi a Shaw. Chestertonovi. „John Bull“. Naše propaganda ustaluje historii českoanglických styků. Aféra hr. Zanardi-Landy. Po kostelích. 132

37

Styky s Ruskem a Rusy (Benckendorff — „Argus“ — Dioneo — Krapotkin — Miljukov a mise ruských Dumců — Amfitěatrov). Poslové z českého Ruska. Dmowski. 136

38

Jihoslované; Jihoslovanský Výbor. Supilo, Hinković, Vošnjak, Potočnjak, Mestrović. Srbský vysl. Jovanović; před ním Antonijević. Savić, Popović, otec Velimirović. Kraljević a Pašić v Londýně (duben 1916). Spory o poměr k Italii a kurii. (Londýnská smlouva.) Možnost našich legií také v Italii. Srbsko-české schůze. Výbor Černohorský v Paříži. Seton-Watson a Steed pro Jihoslovany. Můj styk se Supilem. . . 137

39

Česká kolonie v Londýně. Smrt Vajanského. Zase otrava? . . 139

40

Studium války v kinematografech. Fronty 1916 a začátkem 1917 — krvavý Verdun. Vzrůst anglické armády, její vliv na frontě od začátku 1916. Odstup od Dardanel, porážka v Mesopotamii. Vítězství u Jutska. Italové do Gorice. Rusové pod Brusilovem chvilkově vítězí, ale slovanská vojska — ruská a srbská — z akce vyřazena. Rumunsko do války, ale brzo poraženo. Hindenburg a Ludendorff v čele německé armády. Změny ve francouzském vedení válečném. Neúspěch Francouzů (Nivelle) a Angličanů na jaře 1917: neprorazili německou frontu. Gen. Sarrail na Balkáně. Ruská revoluce a vystoupení Ameriky proti Německu (6. dubna 1917). 141

41

Rok 1917 charakterisován opakujícími se nabídkami mírovými. Němci a Rakušané nabízejí mír 12. prosince 1916. President Wilson vstupuje 21. prosince 1916 aktivně do záležitostí evropských dotazem o podmínkách míru. Odpověď Spojenců Wilsonovi ze dne 12. ledna 1917. Tato odpověď skvělým úspěchem pro nás: Čechoslováci mají být jak Poláci, Italové, „Slované“, Rumuni od cizího panství osvobozeni. Němci oznamují Wilsonovi své podmínky přímo (29. ledna). Mírová akce císaře Karla v Paříži a Londýně. Mírové akce socialistické po pádu carismu: Zatímní vláda ruská — Dělnictvo a vojsko

ruské — Sociální demokracie v Německu a Rakousku-Uhersku. 146

42

Odpověď Spojenců Wilsonovi a jeho désaveu našimi poslanci. . 150

V

PANSLAVISM A NAŠE REVOLUČNÍ ARMÁDA

Petrohrad-Moskva-Kijev-Vladivostok: květen 1917 - 1. duben 1918

43

Po ruské revoluci programový telegram Miljukovu. Odjezd do Ruska Norskem a Švédskem. Příjezd do Petrohradu za demise Miljukova. Organisace propagační práce v Petrohradě. Styky s vládou (kn. Lvov, Tereščenko) a s dohodovými vyslanci: A. Thomas, Gen. Niessel a pluk. Lavergne; Sir George W. Buchanan, mark. Carlotti, Spalajković, Diamandi. Amer. mise Mr. Roota. Em. Voska, Henderson a Vandervelde. Ruští politikové a vůdcové stran: Miljukov, Struve, Plechanov, Gorkij, Sorokin, Prof. Vasiljev (Kerenskij). 155

44

Carská Sodoma a Gomorrha: demoralisace dvora i značné části ruského národa. Rasputinština. Západ nevděčný Rusku či byl zrazen Ruskem? Nešťastná válka a revoluce ověřením ruské literatury. . . . 161

45

Rusko carské jde do války bez plánu celoslovanského a bez plánu pro osvobození našeho národa. Carovy neurčité sliby. Sazonov. Teprve anglická a francouzská podpora našeho osvobozenského hnutí na podzim 1916 upozorňuje Petrohrad na význam československé otázky. Tajné smlouvy Ruska odhalují pravý předmět ruských dávných tužeb: dobýt Cařihradu a Úžin. Gen. Alexějev a jeho slovanství. „Slovanská“ politika vůči Polákům a Malorusům. 168

46

Tajný Londýnský pakt s Italií: Supilo v Petrohradě. 174

47

Vznik Družiny a její vývoj v brigádu (1914-16). Ruské úřady vojenské si z počátku přejí toliko propagačního oddělení pro okupaci Rakouska. Činnost výzvědná. Nedostatek politického a vojenského smyslu naší kolonie (Svazu) a spory (Čsl. Jednota) ohrožují vojenskou akci. . 176

48

Pokusy o rozšíření brigády v armádu. Dva projekty našich krajanů

1915 a 1916 nepřijaty. Carův souhlas k osvobození slovanských zajatců ze dne 27. června (1916) bez účinku. Vznik vládní Národní Rady (Dürichovy). 180

49

Teprve po revoluci Zatímní vláda zásluhou Miljukova schvaluje „Pravidla o organisaci československého vojska“ (24. března 1917), Dürichova Národní Rada zrušena. 184

50

Důvody ruských úřadů vojenských a civilních proti formování naší armády. Carský absolutism proti nám svým programem. Náprava ruskou revolucí — ale liberálové i socialisté proti nám pro domnělý šovinism. Proč se legii srbské dařilo lépe. Naši zajatci v srbské divisi. Usnesení ruské vlády carské armádu českou nezřizovat. Vídeň má radost z našeho neúspěchu. 186

51

Organisace Odbočky ústřední Národní Rady a zjednodušení její akce. Sekretář Odbočky: Jiří Klecanda. Jaroslav Papoušek. 192

52

Naše armáda měla být veliká a byla určena do Francie. Prvý korpus stavkou konečně (9. října) potvrzen. Gen. Duchonin. Ruští důstojníci v naší armádě. 195

53

Potíže s organisací demokratického voiska v chaotickém prostředí Čech a Slovák jako voják. 199

54

Bolševický převrat (7. listopadu 1917). Jak se chovala Dohoda. Dohoda s bolševickým generalisimem Muravjevem v Kijevě o ozbrojené neutralitě a volném průjezdu do Francie (únor 1918). Korpus prohlášen za část armády ve Francii. 205

55

Bolševism a komunism zásadně. 209

56

Bolševism v naší armádě (Muna). 216

57

Náš poměr k Ukrajině. Universál III. (20. XI. 17) a IV. (25. I. 18). . 218

58

Jednání o připojení naší armády k Rumunům a Rusům na rumunské frontě. Pobyt v Jassích koncem října (1917). U krále; Bratianu a Take Jonescu. Ministři Duca, Marcescu. Generálové Averescu, Grigorescu, Berthelot a Ščerbačev. S vyslanci: Marinković, Fasciotti, Vopička. Caporetto! 219

59
Zásada neintervence v ruských poměrech a důvody pro odchod vojska do Francie. Vojenská a politická neschopnost ruských odpůrců bolševiků. Jednání s Kornilovem, Alexějevem, Miljukovem a j. Boj proti bolševikům byl vojensky a politicky nemožný. (Incident kijevský.) Trockij a Lenin ještě v únoru 1918, za jednání o mír, pro pomoc Dohody k reorganisaci armády. Trockij tuto pomoc hledá ještě po míru. Bolševici na naší straně v boji proti Němcům u Bachmače. Výtka, že bolševici s Němci sjednali mír. Poměr bolševiků a Němců a jeho význam pro naše osvobození. 222

60
Nutnost přepravit armádu Sibiří. Situace na bojištích z jara 1918 věstila brzké jednání o mír; můj návrat na Západ nutný. Poslední jednání v Moskvě s bolševiky. Finanční zabezpečení armády. Očekávání zápletek naší armády s bolševiky. Jiří Klecanda zplnomocněn k politickému jednání. Odjezd z Moskvy 7. března (1918). . . . 231

61
Sibiří do Vladivostoku (7. III.-1. IV.) Dojednání s bolševiky. . . 235

VI

NA DÁLNÉM VÝCHODĚ

Tokio: 6.-20. duben 1918

62
Z Vladivostoku přes Koreu do Japonska. V Tokiu. Evropa v Tokiu: styk s vyslanci dohodovými (Sir Connyngham Greene a Mr. Morris) a s japonským ministerstvem zahraničí. Memorandum o Rusku a bolševismu presidentu Wilsonovi. Zpráva o osobním útoku Czerninově a jeho pádu aférou Sixtovou. Římský sjezd potlačených národů z Rakouska-Uherska (8. IV.). Z Tokia do Spojených Států. (19.-29. dubna) 239

VII

AMERICKÁ DEMOKRACIE:

FINIS AUSTRIAE

Washington: 29. duben — 20. listopad 1918.

63
Tichým oceánem. Válečná a politická situace od mého odjezdu z Londýna (květen 1917-duben 1918). Německá veliká ofensiva (od března 1918). Clémenceau a jeho energický režim očistný. Rusko se stává brest-litovským mírem neutrálním a okrajové státy samostatnými: pangermanism vítězí v Rusku. Četná jednání o mír, veřejná a tajná, pokračují celý rok 1917 a z jara 1918. Mírová akce císaře Karla prin-

cem Sixtem a jiná tajná jednání Rakouska s Dohodou. Německý „Reichstag" pro mír 19. července 1917; tajné jednání Německa s Francií (Lancken: Briand) a Anglií. Jednání Německa a Bulharska s Ruskem, Lloyd George také míru nakloněn. Mírová akce Vatikánu 1. a 30. srpna 1917. Mírové podmínky Wilsonovy ze dne 8. ledna 1918: XIV bodů. Mírová prohlášení sociální demokracie a neúplné Internacionály v Stockholmě (květen-červenec 1917); prohlášení českých sociálních demokratů. Dr. Šmeral o svém směru. Rozpad německé sociální demokracie. Prvé politické stávky ve Vídni a v Berlíně. Byli jsme na mír legiemi připraveni. Úspěch s legiemi v Rusku urychlil formování legií ve Francii a Italii. Kongres utlačených národů rakousko-uherských v Římě (8. dubna 1918). Zprávy z Čech příznivé: vliv ruské revoluce a zasedání vídeňského parlamentu. Ve Vancouveru 29. dubna. Kanadou do Spojených Států 247

64

Přijetí v Chicagu. Činnost mezi krajany. Katolíci a Svobodomyslní. Jednota Čechů a Slováků: pittsburgská dohoda. Politická propaganda naší kolonie. 259

65

Úvod do činnosti v Americe: na bojišti Gettysburgském. Americká demokracie: základ nábožensko-mravní. Naše demokracie podobná americké. Problém t. zv. amerikanismu. 266

66

Problém dekadence i v „mladé" Americe. Moderní americká literatura: realism. Zájem Ameriky o Evropu. Americké vojsko dostojí svému úkolu a pomůže Evropě. 271

67

Demokratická soustava naší propagandy v Americe. Styk s publicistikou (pp. Hard-Bennet-Dixon-Martin). Mr. Charles R. a Richard Crane. Styky s vládou, hlavně s Mr. Lansingem; sekretářové v státním úřadě pp. Phillips, Polk, Long. Sekretář války Baker, ministr vnitra Lane. Col. House a pres. Wilson. Prof. Mezes a jeho přípravný komitét. (V něm Čech prof. Kerner.) Žurnalistický štáb pro mírovou konferenci. Finanční kruhy. University: pres. Judson, pres. Eliot, prof. Coolidge a Wiener, pres. Butler. 277

68

S dohodovými vyslanci a misemi: M. Jusserand — Bergson — Mr. Hohler a Lord Reading — Sir William Wiseman — Hrabě Celere — Hrabě Ishii — Baron Cartier — Jihoslované — Rusko. 281

69

Spolupráce v Americe se zahraničními representanty národů slovanských. Předně s Jihoslovany. Přátelské řevnivosti. Smlouva mezi Jihoslovany na Korfu (20. července 1917). Sjezd v Římě a dohoda Italů s Jihoslovany v dubnu 1918. Až do ženévské konference v listopadu 1918. Černohorci: zástupce králův. 282

70
Poláci (Dmowski — Paderewski). Vysoká politika varšavského regentstva. Malorusové. Rusové. Rumuni. 294

71
Litevci, Lotyši. Estonci. Albánci. Řekové. Italové z iredenty. Středoevropská Demokratická Unie. 298

72
Podkarpatská Rus. Historie jejího připojení k naší republice. Její politický a mezinárodní význam. Otázka jazyková. 300

73
Naše tajná služba v Americe (p. Voska) a její politické účinky. . 304

74
Austrofilství v Americe a u Spojenců vůbec. Rakouská propaganda a pomoc světa katolického. (Plán obnovy papežského státu.) Wilson ve svých prvých prohlášeních ještě na začátku 1918 austrofilským. (Prof. Herron.) Jednání císaře Karla o separátní mír Sixtem Bourbonským 1917 až 1918. Odhalení Clémenceauovo a jeho boj s Czerninem a Karlem. Další jednání pluk. Armanda s hr. Reverterou a gen. Smutse s Mensdorffem. Plán odtrhnout Rakousko vojensky od Německa předkládá se nejen Spojencům západním, nýbrž i Rusku (Tereščenko). Vědělo Německo o nabídce Karlově? Náš boj proti austrofilství a jeho úspěšnost. 309

75
Sibiřská anabase a její politický úspěch. Pomocná expedice amerického vojska na Sibiř a finanční akce Wilsonova a amerického Červeného Kříže. Otázka, kdo zavinil boje s bolševiky: ty boje neměly cíl intervenční. Nespravedlivá kritika sibiřského vojska. Význam bezvadného dopravení sibiřské armády domů. Sibiřská anabase ospravedlněním úsilí o armádu velikou. 322

76
Politický a mezinárodní význam samostatného vojska v armádách spojeneckých: oficiální uznání vojska, Národní Rady a národního programu. Legie v různých spojeneckých státech jako jednotný celek. Gen. Janin generalisimem našeho vojska. Balfour a Poincaré o vzniku naší samostatnosti. 331

77
Schématický přehled oficiálních uznání naší armády, Národní Rady a jejího programu od vlád a politických činitelů spojeneckých a Spoj. Států od začátku války až do jejího konce. 337

78
Význam roku 1918 pro světovou válku vůbec a také pro nás. Porážka Němců ve Francii a Rakouska v Italii. Bulharsko a Turecko. Cen-

trální Mocnosti politicky a stratégicky donuceny k míru, únava z války také u národů spojeneckých. Poměry doma příznivé. Zahraniční Národní Rada prohlašuje se za Zatímní Vládu Československa a Spojenci ji uznávají. První československí vyslancové. 358

79

Finis Austriae! Mírová nota Centrálních Mocností z 5. října a odpověď Wilsonova Rakousku-Uhersku 18. října. Týž den Prohlášení Nezávislosti Zatímní Vládou. Wilson a vláda Spojených Států krok za krokem opouštějí austrofilské stanovisko. Uznání Spojenými Státy před Wilsonovou odpovědí: 29. května, 28. června, 3. září. . . 362

80

Můj osobní styk s presidentem Wilsonem. Diskuse o hlavních problémech války a míru. Prusko a Rakousko: Rakousko zrazuje Německo. Wilson pro brzké ukončení války; Spojenci vyhráli válku i stratégicky. Gdansko volným přístavem. Wilsonovy sympathie k Polákům a Jihoslovanům. Nezná londýnského paktu. Proč Wilson chce do Paříže. Proč president neustanovil koaliční vládu. Wilson jako interpret a obhájce amerických ideálů. Jeho program: sebeurčení a Liga Národů. Wilsonův ideál pravé demokracie. 369

81

Wilson proti Rakousku-Uhersku svým americkým programem. Prof. Herron důvěrníkem Wilsonovým v Evropě. Herronovy zprávy o Rakousku-Uhersku a jeho jednání s politiky Centrálních Mocí a neutrálů. Memorandum pro Rakousko-Uhersko p. Hertze. Návrhy Lammaschovy. Štefan Osuský kontroluje rakousko-uherskou propagandu; spolupracovníkem Herronovým. 375

82

Po Wilsonově odpovědi. Poslední měsíc v Americe. Shroucení Rakouska a Německa — Rakousko sjednává příměří (3. listopadu). Pozor na Rakousko až do konce. Příměří s Německem (11. listopadu). Zprávy o ženevské schůzce. Presidentem. Rozloučení s Wilsonem a všemi přáteli. První půjčka v Americe. Prvá vojenská pocta novému presidentovi. Na „Carmanii“ 20. listopadu z New Yorku do Anglie. . 380

VIII

SVĚTOVÁ REVOLUCE A NĚMECKO

Z Washingtonu do Prahy přes Londýn, Paříž, Padovu: 20. listopad - 21. prosinec 1918

83

Na Atlantickém oceáně: zpytování svědomí. Jak jsem byl připraven na práci v světové válce: teleologie v životě jednotlivcově a společnosti. Moje úsilí filosofické a politické. Trojí dost důležité pravidlo pro politiku a veřejnou činnost vůbec. 385

84

Poslední události válečné. Konečné vítězství Spojenců. Převaha francouzské stratégie a taktiky nad německou: pruský militarism a absolutism uškodil také armádě. Schlieffenův dvojfrontový plán 1914 se nehodil. Neschopnost veliké akce: generálové, ne velitelé. Avšak armády celých národů vyžadují nové taktiky všude. Německo nepadlo jen nedostatky své armády, nýbrž nepochopením celé válečné a světové situace. Za konečné vítězství děkujeme mimo Francii i ostatním Spojencům. 397

85

O smysl světové války. Výklad marxistický jednostranný. Výklad z nacionalismu stejně jednostranný: národnostní princip jednou složkou novodobé politiky a válek. Pokud světová válka způsobena spory církevními a náboženskými. Válka světovou. 404

86

Válečné cíle a program obou válčících stran a napřed formulace vedoucích idejí Západu. Proti středověké theokracii nová doba, zahájená reformací, humanismem a vědou, zesiluje stát a vede k odcírkevnění. Úkoly státu určeny francouzskou Velkou Revolucí: Svoboda — Rovnost — Bratrství. Demokracie ideou humanitní. Práva člověka a občana. Právo přirozené. Ideál jednotné organisace celého člověčenstva, světa starého i nového. Uznání všech národů, také malých. Osvícenství, uznání autority vědy a pokusy o novou filosofii. Idea pokroku. Tyto myšlenky společny celému Západu. 406

87

Ideály německé: Německo se od Západu isoluje. Idea pruského království: starý režim aristokratický, monarchický a theokratický. Církev v područí státu. Stát institucí božskou. Pruský césarism. Voják národním rekem, válka povoláním. Německý politický ideál: Nadvláda v Evropě a kolonisace Asie a Afriky (Berlín-Bagdad). Právo historické a vývoj materialistický. Proti národnosti. Právo z moci. . . 409

88

Popruštění Německa: Výmar - Postupim? (Goethe - Bismarck? Kant-Krupp?) Násilnost překáží správnému cítění a myšlení. Hegel synthesí němectví a prusství. Pravá disjunkce: Beethoven-Bismarck! 411

89

Německá filosofie a německé myšlení od Kanta na scestí subjektivismu a absolutismu. Pangermanistické stavění babylonské věže. 414

90

Jak jsem prožil vývoj od Goethe k Bismarckovi. Expressionism poslední fásí vleklé literární krise německé. 416

91

Světová válka vzniká z kulturního stavu moderní společnosti. Tento

stav charakterisován chorobnou sebevražedností. Válka moderní psychologicky a mravně jiná než války dob dřívějších. Pruský militarism vědeckým systémem vražednosti. Problém vojska demokratického. Válka válkou mas národů: uplatňují se v ní vlastnosti národů. Abstraktní, vědecký ráz války. V zákopech Faustové a Zarathustrové, Rollové a Octaveové, Manfredové, Ivanové a Lëvinové, ale i Aljëšové. Válka násilnou objektivací proti upřílišenému subjektivismu a solipsismu. Kulturní význam -Nietzsche- z viny války. 420

92

Problém vraždy a sebevraždy v moderní literatuře. 427

93

Válkou si mnozí uvědomují duchovní krisi moderního člověka a civilisace. Válka a otázka náboženská. Duchovní krise moderního člověka nevznikla válkou. Potřeba revise všeho duchovního života a úsilí o harmonii všech jeho složek. Krise není úpadkem definitivním. 429

94

Význam této krise v historickém osvětlení. Centrální Mocnosti theokratické v boji se Spojenci, s demokracií. Pruské Německo přijímá středověké imperium a podmaňuje si Rakousko. Pangermanistické imperium podmaněním světa starého. Spojenci přijímají národnostní princip: osvobození národů menších. Národnost bez šovinismu: humanitní program sjednocením lidstva celého. Společnost Národů. Spojené Státy Evropy. 433

95

Opět v Anglii. Lunch u Mr. Balfoura. Angličtí státníci. Přípravy na mírovou konferenci. Prvá diplomatická aféra: povalení Mariánské sochy. Podrobnější zprávy o posledních dnech Rakouska. . . . 437

96

V Paříži. U presidenta Poincaré. Návštěva legií. Pichon a Clémenceau. Skepse se srovnává s energií. Berthelot. Col. House. Vesnić a Trumbić. Malá Dohoda v obrysech: Take Jonescu a Venizelos. S Briandem u Mme Jouvenelové. M. Clément-Simon prvým vyslancem u nás. 440

97

V Italii hostem u krále. S legiemi. Rodina Benzoni. 443

98

Rakouskem do Čech: Brixen! Na českých hranicích a v Českých Budějovicích. 444

99

Dne 21. prosince v Praze. Slavnostní vítání. Slib na ústavu a prvá noc na Pražském Hradě. Prvé poselství. 445

IX

VZNIK NAŠÍ REPUBLIKY

100

Úkol této úvahy. Samostatnosti dosaženo porážkou Rakouska a Německa Spojenci a naší revoluční účastí na válce. Zvláštnost naší revoluce: její branná forma za hranicemi, ne doma. Vojenští a civilní revolucionáři v armádě a doma. Zahraniční Národní Rada. Zahraniční propaganda proti austrofilství a Rakousku. Finanční samostatnost osvobozenské akce. 447

101

Boj a revoluce proti Rakousku doma: celonárodní politická zralost a protirakouská odhodlanost. Politická práce drobná „zásobování". Národ bez viditelných vůdců vede se sám: ovoce předchozí práce obrozenské. Bylo však politické centrum spojující mnohost paralelních akcí a byli určiti vůdcové. Maffie — „Český Svaz" a „Národní Výbor". Nový Národní výbor. Socialistická Rada). Politika poslanecká a lidu. Neposlanecké projevy od léta 1917. Postup poslanců se stává od léta 1917 jednotnějším a určitějším. Kolonie v akci osvobozenské. Hodnota revoluce domácí a zahraniční. 451

102

Vznik našeho státu politicky a právně: legalisace revoluce zahraniční — Národní Rada zahraniční, později Zatímní Vláda, pozvolna uznána buď de facto nebo de jure. Národní Rada, Zatímní Vláda a vojsko bez svého teritoria. Uznání cizími vládami mají různou mezinárodní váhu a kvalitu. Některá uznání jsou obapolnou smlouvou: všecka se stala po předchozím ujednání. Uznání nejsou jen sliby. 457

103

Které uznání rozhoduje státotvorně, od kdy existuje náš stát? Státotvorný význam spojeneckých uznání a 28. října 1918. Měli jsme dvě vlády, vládu zahraniční a domácí. Spojenci jednají jen s vládou zahraniční. Také domácí vůdcové uznávají zahraniční vládu. Přes to lze samostatnost našeho státu počítat od 28. října. 462

104

Převrat 28. října a následujících dnů. Kapitulace Rakouska-Uherska před Wilsonem. Prvý zákon a manifest 28. října. Pražská delegace v Ženevě. Její ujednání určitější. Likvidace vlády pařížské. Politický a právní význam ženevské schůze a její ujednání. Materiální i formální dovršení převratu 14. listopadu. Převrat na Moravě a na Slovensku. 468

105

Otázka po formě našeho státu: monarchie či republika? 476

106

Vídeňská vláda o 28. říjnu a její pokusy o získání Spojenců ve Švýcarsku a ostatních neutrálních státech ještě po převratu. Pravé důvody ústupnosti Vídně. Ženevská schůze v novém osvětlení. 478

107

Pokud stare Rakousko a Uhersko samo náš stát uznalo. Právní význam Karlova manifestu ze dne 17. října. Státoprávní význam 14. listopadu. Žádost Karlova o pobyt v Brandýse. 484

108

Mezinárodní uznání a úprava státního teritoria. Státoprávní význam separatismu našich Němců. Připojení Slovenska a ostatního území k zemím historickým. Minoritní otázka. Podkarpatská Rus. . . 485

109

Theorie práva historického a přirozeného. 487

110

Podíl Ruska a ostatních Slovanů na naší samostatnosti. Rusko carské, Zatímní Vláda. Kerenskij a Sověty. Rusko nás osvobodit nemohlo. Přes to živé rusofilství v našich legiích. Pravá politika slovanská. . 488

111

Domněle slavjanofilská theorie, že Spojenci naší zahraniční akce využívali pro jednání o separátní mír s Rakouskem. 493

112

Historie netoliko soudem o událostech, nýbrž i o smýšlení a pohnutkách lidí historii dělajících. Vlastní jádro sporu o 28. říjen: politika t. zv. romantická či realistická? Dobytí samostatnosti verifikací národního humanitismu a humanitního realismu. 495

X

DEMOKRACIE A HUMANITA

113

Zásady naší politiky: demokracie a humanita. Světovou válkou a revolucí svět a Evropa republikanisována a demokratisována. . . 499

114

Válkou vznikly nové, malé státy. Pásmo malých národů a států mezi Západem a Ruskem. Problém malých národů vůbec. „Balkanisace“. 501

115

Příčiny a důvody pro spojování národů a států. Pokusy o spojování malých národů za války. (Středoevropská Unie v Americe.) Malá Dohoda a přátelská dohoda národů v bývalém Rakousku-Uhersku. Náš poměr k Jugoslavii a Balkánu: otázka Cařihradu. Východ a jih pro nás. Rakousko nové a „Idea“ Rakouska starého. Náš poměr k Polákům, Malorusům, Rumunům, Maďarům. 504

116

Náš poměr k Německu. Drang nach Osten. Příklad malého Dánska. Náš poměr k Německu nejen politický, ale i kulturní. 509

117

Náš poměr k Francii a Západu vůbec. Vývoj kulturní nás pojí k Západu. Západnictví ostatních Slovanů. Naše politika pro usmíření Francie a Německa. Kulturní vzájemnost s Francií a Západem vůbec neznamená politiku protiněmeckou. 512

118

My a Východ: vzájemnost slovanská. Panslavism malý a veliký pod tlakem Rakouska. Kolárův nepolitický panslavism a jeho slovanský mesianism. Nutnost revise mesianistického učení slovanských filosofů dějin. Také západnictví vyžaduje kritiky. Naše historie odkazuje ke kulturní synthesi: Ex oriente lux - ano, ale také ex occidente! Kulturní evropeism. Kulturní synthese bude národní. Potřeba nové filosofie národnosti a kultury. 516

119

Politika slovanská. Naše slovanské úkoly doma: Slováci, Podkarpatská Rus a slovanské minority (Poláci - Malorusové na Slovensku). Osvobozením všech slovanských národů umožněn Kolárův program. Slovanská politika zahraniční. Naše rusofilství a politika ruská. Naše politika musí být česká a světová, nejen slovanská! 520

120

Naše národní minority, zejména německá. Odstoupení části německého území Rakousku nebo Německu Němcům samým nevýhodné. Vlastní jádro sporu. Tak zvaný princip sebeurčení. Němci kolonisty. Návrat k politice Přemyslovců. Státní jazyk ve státě smíšeném. Stát a národnost. Otázka jazyková v úřadech a ve škole. Samospráva a menšinové zastoupení v parlamentárním státě ochranou menšin. Šovinistický nacionalism záhubný: doklad z historie a světové války. V Ženevě, v Praze a Brně revoluční Národní Výbor smiřlivý k Němcům. Národnost a humanitní mezinárodnost. Podstata národnosti. Kulturní synthese ve státech smíšených. 524

121

Svým vývojem jsme odkázáni na republiku a demokracii. Demokracie pravá! Demokracie nepanuje, ale spravuje. Svoboda a individualism není nivelisací, nýbrž kvalifikací. Volení hodnocením. Administrace a smysl politický (státník). Demokracie a věda. Demokracie výchovou a sebevýchovou. Reforma parlamentu a byrokracie. Demokracie v politice zahraniční. Nová diplomacie. Mezinárodnost, všelidskost, světovost přirozeným úsilím všech lidí a národů. Rozvoj mezinárodních institucí. Státní suverenita. 532

122

Demokracie netoliko politická, také hospodářská a sociální. Proti komunismu. Vady kapitalismu. Egoism a odbornictví. Socialisace

Naše zvláštní úkoly: reforma pozemková a intensivní zdravotnictví (tuberkulosnost a sebevražednost). Otázka vystěhovalecká. Význam zdravotnictví. 538

123

Demokracie vyžaduje nového člověka. Člověk bytostí zvykovou. Politický anthropomorfism a jeho léčení: přesné poznání věcí a lidí a tvoření nového. Demokracie celým názorem na svět a na život. Parlamentarism trpí anthropomorfismem, in concreto stranickostí. 541

124

Problém politického vzdělání občanstva. Problém odbornictví. Inteligence a polointeligence, polovzdělání. Kulatá slova v politice, abstraktnost a konkrétnost: hesla. Rámcovitost zákonů a konkretisační úkol moci výkonné a soudní. Škola demokratická a aristokratická. Škola a přechodnost doby: její nejednotnost. Školská pathologie. 543

125

Demokracie spočívá na veřejnosti. Veřejné mínění v demokracii zejména žurnalistika. Svoboda tisku a právo kritiky. Právo všeobecné iniciativy a referenda. Demokratická odpovědnost. Rozdíl politiky a žurnalistiky. Demokratická veřejnost proti lži a lživosti. Realistické heslo: pravda i v politice. Absolutism aristokratický a theokratický systémem neveřejnosti a nepravdivosti. Wallenrodství. Macchiavellism a jesuitism. 547

126

Demokracie se vyvíjí z theokracie: vývoj theokracie. Rozdíl náboženství a mravnosti pro politiku. Také demokracie sub specie aeternitatis: Ježíš, ne Caesar! Reformace zesiluje demokracii a mezinárodnost. Individualism a subjektivism v zemích protestantských a katolických. Podstata státu nového. Mezinárodní právo plodem nové doby. 549

127

Stát a politika musí spočívat na mravnosti. Mravnost humanitou, humanita láskou k bližnímu. Láska a egoism. Humanita není sentimentalitou. Humanita pro mezistátnost a mezinárodnost. Láska a spravedlnost, mravnost a právo. T. zv. právo přirozené. Proti formálním principům v ethice. Důsledek toho pro pojímání státu a práva. 555

128

Souvislost politiky a státnictví s uměním a aesthetikou. Řečnictví. Demagogie a demokracie: lidovost. Sloh politický a zákonodárecký (byrokracie). Žurnalistika. Státní ceremoniel a symbolism vůbec. Blahomrav. 561

129

Státnost v demokracii. Demokracie zásadně proti anarchismu (astatismu). Různé formy a stupně anarchismu. Stát původní nutnou

organisací společnosti. Stát rozumem ospravedlněn, třebaže je nedokonalý. (Theorie patriarchální.) Totéž platí o zákonu. Zákon a právo. Právo nevzniká z moci a násilí, nýbrž z mravnosti. Vývoj od prvotného násilí k dohodě. Státu co nejméně? Samospráva sebesprávou. Demokracie přirozeným právem iniciativy. Požadavek organisačnosti 564

130

Demokracie překonává absolutism, ale i revolučnost. Demokracie režimem práce, práce drobné. Práce drobná překonává aristokratism i revolučnost. Terorism. Radikalism. Demokracie kompromisem? T. zv. zlatá prostřední cesta 569

131

Demokracie proti diktatuře, absolutismu a neomylnosti. Diktatura ve válce. Diktatura neomylnictvím a inkvisitorstvím. Politické parvenuovství. Možnost diktatury v protirakouské revoluci 572

132

Problém republikánského presidenství; vzor americký a francouzský. Vývoj od royalismu k demokracii 575

133

Hlavní úkol: určit směr a zabezpečit kontinuitu státní politiky. Palackého odkaz národu 577

134

Obnovení naší republiky přirozeným důsledkem a pokračováním našeho vývoje. Demokracie humanitní naším programem národním. Náš národní charakter. Spor o humanitism a Palackého filosofie dějin 582

135

Katolická filosofie našich dějin jako protiva filosofie dějin Palackého 593

136

Význam habsburské protireformace pro náboženskou otázku u nás: jak překlenout protireformační propast? Pokračování v hlavních ideách reformačních. Potřeba rozluky státu a církve 598

137

Stav různých vyznání a církví v naší republice odkazuje taktéž k rozluce státu a církve. Náboženskou tolerancí k demokracii 604

*

Obsah 609
Rejstřík jmenný 627
Errata 650

Abraham a Santa Clara, vl. jm.: H. U. Megerle (1644—1709) vídeňský kazatel. 562.
Adam, Paul (1862—1920), frc. romanopisec a dramatik. 518.
Adler, Friedrich Wolfgang, dr. (1879), rak. soc. dem. politik; zastřelil Stürgkha (1916). 151, 456.
Aehrenthal, Alois Leopold Lexa (1854—1912), Graf v., rak. uh. diplomat a státník. 57, 63, 102, 113, 121, 139, 395, 396.
Albert I., král belgický (1875), vládne od roku 1909. 305, 324.
Aleksandar I., (1888), od 1921 král S. H. S., jako kraljević od 1914 regentem Srbska (od r. 1918 království S. H. S.). 439, 444.
Alexandr Veliký, (356—323 př. Kr.), král makedonský. 444, 576.
Alexějev, Michajl Vasiljevič (1855 — 1918), rus. generál, za války náč. hl. štábu. 164, 165, 172, 173, 178, 182, 183, 188, 197, 223, 240.
Alžběta, Amalie Eugenie (1837—1898), manž. Františka Josefa I. 137.
Amendola, Giovanni (1882), ital. politik socialistický. 286.
Amfitěatrov, Aleksandr Valentinovič (1862), ruský spisovatel a novinář. 73, 136.
d'Amiel, Henri Frédéric (1821—1881), švýc. spisovatel, prof. ženévské univ. 86.
Anderson, Sherwood, soudobý americký romanopisec. 275.
Andrássy, hrabě Gyula (1860), rak.-uher. a maď. státník. 320, 362, 383, 434, 468, 469, 470, 475, 479, 480, 482, 484.
Anna Česká, dcera Karla IV., provdána za angl. krále Richarda II. 135.
d'Annunzio, Gabriele, vl. jm. Gaetano Rapagnetto (1860), ital. básník a politik. 50, 118.
Antonievič, srbský vyslanec, úředník v Londýně. 137.
Anzengruber, Ludwig (1839—1889), rak. spisovatel, zejm. dramatický. 418.
Argus v. Veselickij.
Archibald, James F. J., americký žurnalista. 305.
Aristoteles, řecký filosof (384—322 př. Kr.). 48, 567.
Armand, hrabě, frc. důstojník. 314, 315.
Asquith, Herbert Henry (1852), anglický liberalistický státník, (advokát). 106, 243, 334, 338, 461.
Augustus (Gaius Julius Caesar Octavianus, 63 př. Kr. — 19 po Kr.), prvý císař římský. 48, 555.
Augustinus, Aurelius (Svatý, 354—430), křesť. theolog. 607.
Austen, Jane (1775—1817), angl. spisovatelka románů. 130.
Averescu, Alecsandru (1859), rumunský státník, častěji členem vlády. 220.

Baerenreither, Josef, Dr. (1845), rak. uh. politik. 10.
Bagge, brit. konsul na Rusi za války. 232.
Bahr, Hermann (1863), něm. spisovatel vídeňský. 419.
Bach, Johann Sebastian. (1685-1750), něm. hudeb. skladatel. 413, 414.
Bachmatěv, Boris, rus. velvysl. ve Washingtoně. 282, 297.
Baker, Newton Diehl (1871), od 1916—1921 sekretář (ministr) války, jmenovaný pres. Wilsonem. 278, 366.
Baker, Ray Stannard, (1870), ředitel tisk. oddělení Spoj. Států na mírové konferenci v Paříži 1919; vydal knihu pres. Wilsona o mír. konferenci: What Wilson did at Paris. 466.

Bakunin, Michail Aleksandrovič, rus. anarchista, (1814-1876). 213.
Baldwin, Stanley, (1867), angl. státník, unionista. 271.
Balfour, Lord (od 1923) Arthur James, (1848), angl. státník, vůdce konservativců, zahranič. ministr 1916—1919. 335, 336, 346, 348, 368, 377, 438, 458, 461, 462, 463.
Balzac, Honoré de (1799—1850), frc. romanopisec. 128, 141.
Baráček, Pavel (Jacquier), inž., za války ve Švýcarsku, nyní úředník zahr. min. 62, 64.
Barbusse, Henri (1873), frc., romanopisec. 141.
Barrère, Camille (1851), frc. diplomat, za války velvyslanec v Římě. 117.
Barrès, Maurice (1862—1923), frc. spis. a vůdce nacionalistů. 19, 126.
Baudelaire, Charles (1821—1867) frc. básník. 125, 272.
Baudiš, Josef (1885), Ph. Dr., český jazykozpytec, prof. univ. Karlovy. 134.
Bauernfeld, Edward von (1802—1890), vídeňský autor veseloher. 418.
Beaconsfield, Benjamin Disraeli, Earl of (1804-1881), angl. státník a spisovatel. 549.
Beethoven, Ludwig van (1770-1827), něm. skladatel. 413, 414, 437.
Bělehrádek, František, (1876), řed. Ústř. matice školské, člen Maffie. 480.
Belić, Aleksandar (1876), srbský jazykozpytec, prof. bělehrad. university. 137.
Běljajev, ruský generál. min. války. 183.
Benckendorff, hrabě Aleksandr Christoforovič (1849—1917), ruský diplomat, velvyslanec v Londýně. 14, 70, 136, 144.
Benedikt XV. (1854—1922), vl. jm. Giacomo della Chiesa, papežem od 1914—1922. 57, 261, 311, 378, 383.
Beneš, Edvard, Ph. Dr. (1884). 8, 17, 37, 38, 39, 45, 63, 64, 75, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 104, 105, 111, 114, 118, 119, 123, 136, 138, 140, 149, 158, 222, 226, 256, 281, 286, 287, 301, 315, 318, 330, 334, 336, 342, 346, 350, 352, 356, 361, 362, 376, 382, 389, 390, 439, 441, 442, 444, 458, 461, 462, 465, 466, 467, 472, 473, 474, 477, 479, 480, 482, 484, 486, 494.
Benešová, Hana, choť dra. E. Beneše. 63.
Beneš, Vojta (1878), učitel, účastník odboje, nyní zem. škol. insp. 96, 259, 266.
Bennett, Enoch Arnold, angl. romanopisec a dramatik (1867). 131, 276.
Bennet, am. novinář. 278, 364.
Benzoni, Giulia, snoubenka gen. Štefánika. 444.
Bergson, Henri (1859), frc. filosof. 127, 279, 281.
Berchtold, hrabě Leopold von (1863), rak.-uh. diplomat, státník, vyslancem v Petrohradě 1906—1911, ministrem zahr. věcí 1912—1915. 10, 82, 121.
Bernstorff, Johann Heinrich (1862), něm. diplomat, velvyslanec ve Washingtoně. 149.
Berthelot, franc. generál, šéf vojen. mise v Rumunsku. 159, 220, 228.
Berthelot, Philipp Joseph Louis (1866), frc. diplomat, politický šéf ministerstva zahr. věcí. 148, 441, 486.
Beseler, Hans von (1850—1911), něm. generál. 248.
Bethmann-Hollweg, Theobald v. (1856-1921), něm. státník, kancléřem 1909—1917. 43, 115, 147, 251, 252, 319, 397.
Biankini, chorvátský žurnalista v Americe. 283.

Bezruč, Petr, (1867). 296.
Biliński, Leon, rytíř (1846-1923), polský politik a rak. státník. 10, 82.
Bismarck, Otto (1815-1898), něm. státník, kancléřem 1871-1890. 41, 42, 320, 399. 409, 411, 412, 413, 415, 416, 426, 433, 434, 508, 585, 595, 596.
Bissolati, Leonida, ministr v kabinetě Orlandově. 286.
Blankenhorn, am. důstojník. 325.
Boerne, Ludwig (vl. jm. David Löb Baruch, 1786—1837), něm. kritik a žurnalista. 418.
Bolo paša, něm. agent za války ve Francii. 250, 306.
Borgese, it. politik. 286.
Boroević de Bojna, Svetozar (1856—1920), rak.-uh. maršál. 152.
Borský, Lev, vl. jm. Lev Bondy, Ph. Dr. (1883), státoprávní pokrokář, člen Maffie, účastník zahr. odboje, dnes novinář. 356, 362, 474.
Bořil, Jan, it. legionář. 257.
Bosák, Michal, amer. Slovák, účastník odboje. 259.
Bossuet, Jacques-Bénigne (1627-1704), frc. kat. spisovatel, biskup. 49.
Bouček, Václav (1869), Dr., advokát pražský. 39.
Bouillon. 286.
Bourget, Paul (1852), frc. romanopisec a lit. kritik. 126, 127, 428.
Boutroux, Émile (1845—1921), frc. filosof. 112.
Bottomley, Horatio William (1860), angl. nacionalistický politik. 134.
Božinov, Miroslav Plesinger (1888), účastník zahr. odboje, nyní vyslanec RČS. v Dánsku. 62.
Brandeis, Louis. 279, 364.
Bratianu, Jovan J. C. (1864), rumunský státník. 220, 222.
Brázda, Oskar, český malíř, žijící v Italii. 100.
Briand, Aristide (1862), frc. státník, advokát; častěji ministerským předsedou a min. zahr. věcí. 110, 111, 112, 114, 119, 147, 148, 173, 176, 195, 242, 251, 314, 316, 319, 335, 340, 443, 450, 461.
Brontëová, Emily (1818—1848), angl. spis. 130.
Brontëová, Charlotta (1816—1855), angl. spis., známá pod pseud. Currer Bell, sestra Emily. 130, 247.
Browning, Oscar (1837), angl. historik. 133.
Browning, Robert (1812—1889), angl. básník, choť E. Barrettové-Browningové. 274.
Browningová, Elizabeth Barrett (1806—1861), angl. básnířka. 130.
Brueckner, Alexandr (1856), pol. slavista. 296.
Brunetière, Ferdinand (1849—1907), frc. lit. historik a kritik. 125.
Bruno, Giordano (1548—1600), it. filosof dominikán, upálený inkvisicí 48.
Brusilov, Alexěj Alexějevič (1853). rus. generál. 143, 144, 164, 172, 177, 180, 183, 187, 188, 191, 197, 499.
Bryant, William Cullen (1794—1898), am. básník. 272.
Bryce, James, Viscount (1838—1921), angl. právník a diplomat, 1907—13 velvyslancem ve Washingtoně. 133, 438.
Buelow, Bernhard Heinrich Karl Martin (1849), něm. diplomat, na poč. války vyslancem v Římě. 55, 72.
Buchanan, Sir George William (1854), angl. diplomat, za války velvysl. v Petrohradě. 159.
Buchsenschutz, ruský major. 159.
Buckle, Henry Thomas (1821—1862), angl. historik. 129.
Burian, István z Rajecze (1851—

1922), rak. uher. státník, 1918 ministrem zahr. věcí. 72.
Burrows, Stephen Montagu (1856), angl. prof. moderní historie. 105, 106, 131, 438.
Butler, Nicholas Murray (1862), president Columbijské univ. v New Yorku. 279.
Butler, Samuel (1835-1902), angl. malíř a spis. 131.
Buxton, Noel (1869), angl. liberální poslanec, znalec Balkánu. 133,
Byron, Lord George Gordon (1788--1824), angl. básník. 422, 424, 427, 428.

Cadorna, hrabě Luigi (1850), italský maršál, za války šéf generálního štábu až do 12. sočské bitvy. 119, 338.
Caesar, Gaius Julius (100—44 př. Kr.), římský vojevůdce a státník. 552, 553, 576, 608.
Caillaux, Joseph (1863), frc. státník. 250.
Calfee, am. právník. 364.
Calvin, Jean (1509—1564), náboženský reformátor švýcarsko-francouzský. 592.
Cambon, Jules Martin (1845), frc. diplomat. 316.
Cambon, Pierre Paul (1843-1924), frc. diplomat. 316.
Canfieldová, Dorothy (vl. jm. Dorothea Frances Canfield Fisher, 1879), am. spisovatelka. 276.
Cannan, Gilbert (1884), angl. romanopisec a dramatik. 276.
Carducci, Giosuè (1836—1907), it. básník, vyznamenaný Nobelovou cenou (1906). 50.
Carlotti, it. diplomat. 159.
Carrère, franc. spisovatel. 125.
Cartier, baron, belg. diplomat. 282.
Casement, Sir Roger (1864-1916), irský politik, popravený za války pro velezradu. 134.
Catherová, Willa Sibert (1876), am. spisovatelka. 276.
Cavellová, Edith Louise (1865—1915), angl. ošetřovatelka, zastř. za války pro spionáž. 83, 251.
Cecil, Lord Robert (1864), angl. státník. 106, 344, 350, 494.
Celere, it. diplomat. 282.
Císař, Jaroslav (1894), R. N. Dr., úředník min. zahr. věcí. 281, 332.
Claudel, Paul (1868), frc. básník a konsul, 127, 128.
Clausewitz, Karl von (1780-1831), pruský gen. a voj. odborník. 399, 400.
Clémenceau, George (1841), frc. státník, povoláním lékař. 225, 243, 250, 251, 256, 290, 314, 315, 317, 318, 319, 342, 360, 369, 371, 380, 440, 441, 442, 482.
Clément-Simon, (1873) Louis frc. diplomat, prvý frc. vyslanec v Praze. 443.
Clerk Sir, George Russel (1874), první angl. vysl. v ČSR. 132, 438.
Colette, Willy (vl. jm. Henri de Jouvenel, 1874), frc. spisovatelka. 126.
Colonna, římský starosta. 346.
Comert, P., frc. novinář. 159.
Comstock, am. spisovatel. 272.
Comte, Auguste (1798—1851), frc. filosof, zakl. positivismu. 123, 124, 125, 128, 129, 391, 423, 551.
Conrad, Franz von Hoetzendorf (1852), rak. uh. maršál, za války do r. 1917 vel. šéf gen. štábu. 31, 57, 82, 394.
Conrad, Joseph (1857), angl. romanopisec pol. původu. 131.
Coolidge, Archibald Carry (1866), am. prof. historie 279.
Corelli, Mary (1864), angl. spisovatelka. 130.
Coudenhove, hrabě Max (1865), místodržitel kr. Českého 1915-18. 322, 471, 472, 483, 484, 530.
Crane, Charles Richard (1858), am. průmyslník, dem. politik

a diplomat. 17, 160, 266, 277, 304, 366, 373.
Crane, Richard (1882), syn předešlého, diplomat, první vyslanec Sp. St. u nás. 278, 366.
Creel, George, am. novinář. 279, 308.
Crowe, Sir Eyre (1864), úředník angl. min. zahr. věcí. 438.
Cunningham, Sir Thomas, angl. voj. attaché pro ČSR. a Rakousko. 443.
Czarnecki, am. novinář polský. 294.
Czernin, hrabě Ottokar (1872), rak. uh. státník, ministrem zahran. věcí 1916—18. 47, 152, 243, 244, 251, 253, 258, 314, 317, 318, 319, 322, 363, 378, 379, 526.

Čaadajev, Petr Jakovlevič (1793-1856), rus. filosof. 168.
Čapek Jan, it. legionář. 257.
Čapek-Chod, Karel Matěj (1860), romanopisec. 593.
Čech, Svatopluk (1846-1908). 593.
Čelakovský, Jaromír (1846-1914), mladočeský politik a právník, zvláště právní historik. 486.
Čermák, Bohumil Václav (1870-1921), první místopředseda Odbočky Čs. N. R. v Rusku 180, 322.
Červený, Otakar, ruský Čech v Kievě, továrník. 178.
Červinka, Jaroslav (1848), ruský a pak český generál; spoluorganisoval čs. vojsko na Rusi. 182, 185, 186, 188, 194.
Čičerin, Georgij Vasiljevič (1872), ruský spisovatel, první ministr zahr. věcí S. S. S. R. 327.

Dalemil (Dalimil), český kronikář ze 14. stol. 581.
Dana, Richard Henry (starší), a mladší, amer. spisovatelé. 273.
Daneová, Clemence (Winifred Ashton), soudobá angl. spisovatelka. 130.
Dante, Alighieri (1265—1321), největší básník it. 50, 558.
Darwin, Charles Robert (1809 až 1882), angl. přírodopisec, zakladatel vývojové theorie. 129.
Delafieldová, E. M., soudobá anglická spisovatelka. 130.
Delcassé, Théofile (1852), frc. žurnalista, pak státník, 1914 až 1915 ministrem zahr. věcí. 71, 99, 174.
Denis, Ernest (1849), frc. historik českého národa. 15, 17, 20, 64, 65, 66, 70, 71, 74, 81, 90, 91, 92, 101, 112, 115, 442, 583, 591.
Derby, Edward George Villiers Stanley, Earl of (1865), ministr války 1916—18, 1918—20 vysl. v Paříži. 442.
Descartes, René (1596—1650), frc. filosof. 123, 591.
Déschanel, Paul (1856—1920), frc. politik, 1920 presidentem republiky. 112, 440.
Destinnová, Ema, česká zpěvačka. 100.
Diamandi, rum. vyslanec v Petrohradě. 159, 220.
Diaz, Armando Vittorio (1861), it. maršál, šéf gen. štábu po Cadornovi. 286.
Diderot, Denis (1713—1783), frc. encyklopedista. 124.
Dieterichs (Diterichs), ruský generál. 197, 242.
Dillon, Emile Joseph, angl. novinář a spisovatel. 132.
Dimitrijević. šéf srb. gen. štábu. 289.
Dioneo, pseudonym Šklovského, rus. publicisty, žijícího v Anglii. 136.
Disraeli v. Beaconsfield.
Dixon, angl. novinář. 278.
Dmitrijev, Radko, bulh. generál, sloužící v rus. armádě za války. 177.
Dmowski, Roman (1864), polský politik a státník. 137, 286, 294, 295, 296, 349, 443, 465.

Dobrovský, Josef (1753—1829), 393, 453, 521, 583, 591, 593.
Dostojevskij, Fedor Michailovič, (1821—1881). 167, 272, 425, 427, 428, 549, 561.
Doumergue, Gaston (1863), frc. státník, advokát; presidentem republiky od 1924. 171.
Dreiser, Theodore (1871), amer. romanopisec. 274, 275.
Dubský, Gustav, pražský nakladatel. 39.
Duca, rum. politik. 220.
Dudan, it. novinář. 52.
Dürich, Josef, agrární poslanec, účastník odboje. 66, 95, 96, 97, 98, 102, 115, 117, 120, 137, 173, 179, 182, 183, 185, 192, 193, 227, 261, 288, 457.
Duchesne, frc. generál. 72.
Duchonin (1876), rus. generál. 189, 197, 198, 223, 343, 489.
Dumba, rak. vysl. ve Washingtoně. 305.
Dušek, Cyril (1881—1924), Dr. jur., realistický politik, diplomat. 39.
Duval, franc. novinář, zastřelen 1917. 250.

Ebert, Friedrich, první president německé republiky, sociální demokrat (1871—1924). 381, 382.
Edison, Thomas Alva (1847), am. vynálezce. 401.
Edschmied, Kasimir (1890), německý romanopisec a literární kritik. 419, 428.
Edwards, Jonathan (1703—1758), amer. bohoslovec a filosof. 273.
Eisenmann, Louis, profesor Sorbonny, frc. slavista. 112.
Elliot, George (vl. jm. Mary Ann Evans, 1819—1880), angl. spisovatelka. 130.
Eliot, Charles William (1834), profesor harvard. university. 267, 279.
Engels, Friedrich (1820—1895), něm. socialista, spoluzakladatel marxismu. 211, 565, 570.
Emerson, Ralph Waldo (1803—1882), am. filosof a básník. 272.
Enckel, ruský voj. attaché v Římě. 53.
Erzberger, Matthias (1875-1921), něm. politik (centra). 57, 251, 252, 381.
Eugen, Princ Savojský (1663 — 1736), rak. maršál a státník. 576.
Eukleides z Megary (kolem roku 400 př. Kr.), řecký mathematik. 573.
Eulenburg, August, Graf zu (1838 — 1921), ceremoniář a maršálek něm. cís. dvora. 165.
Evans, Sir Arthur (1851), angl. historik. 133.

Faguet, Emile (1847—1916), frc. literární historik a kritik. 125.
Fasciotti, it. vysl. 221.
Ferdinand I., (1865) král rumunský. 444.
Feuerbach, Ludwig (1804—1872), něm. filosof. 211, 412, 415.
Feyler, švýc. plukovník. 72.
Fichte, Johann Gottlieb (1762—1814), něm. filosof. 414.
de Fiori, dr., 377.
Fisher, Ludvík, MUDr., čes. lékař v Am., předs. Nár. Sdružení. 259.
Fitzmaurice, Gerald Henry (1865), angl. dipl. úředník. 134.
Flake, Otto (1882), něm. romanopisec. 420.
Florescu, rumunský politik. 286.
Foerster, Friedrich Wilhelm (nar. 1869), něm. filosof, paedagog, pacifista. 420.
Foch, Ferdinand (1851), franc. maršál, od dubna 1918 vrchní velitel dohodových vojsk. 19, 118, 120, 141, 142, 249, 252, 255, 315, 317, 359, 370, 371, 381, 397, 486, 574.
Fournol, Etienne, frc. slavista, nyní místopředs. Institut des Etudes Slaves. 112, 286.
France, Anatole (vl. jm. Thibaut, 1844-1924), frc. spisovatel. 127.

Franklin, Benjamin (1706 - 1790), am. státník. 273.
František z Assisi, vl. jm. Giovanni Bernardone (1182 - 1226), zakl. Františkánů. 48, 121.
František Ferdinand, (1863 — 1914), arcivévoda d' Este, rakouský následník trůnu. 12, 35, 47, 393.
František Josef I. (1830—1916), císař rakouský. 57, 65, 144, 151, 152, 187, 251, 316, 443.
Fredericks, hrabě. 165.
Freud, Siegmund (1856), vídeňský psychiatr. 130, 141.
Freycinet, frc. senátor. 316.
Freytag, Gustav (1816 — 1895), něm. básník. 418.
Frič, hist. literatury, bolš. komisař. 233.
Friedjung, Heinrich (1851 - 1920), rakouský historik. 139, 159, 396.
Friedrich, arcivévoda rakouský (1856), rak. polní maršál, až do roku 1917 vedl rak. armádu. 13, 16, 30, 37, 70, 150, 393.
Friedrich II., Velký (1712 - 1786), král pruský 1740 — 1786. 409, 412, 576.

Gajda, Rudolf, gen. čs. vojsk. 328.
Galenga, it. politik. 286.
Galilei, Galileo (1564—1642), it. fysik a astronom. 48.
Galsworthy, John (1867), angl. romanopisec a dramatik. 131.
Garborg, Arne (1851), norský romanopisec. 427.
Garwin, James Louis (1868), angl. novinář a spisovatel. 132.
Gasparri, Pietro (1852), kardinál, státní sekretář papežů Benedikta XV. a Pia XI. 58, 310.
Gaunt, Sir Guy (Reginald Archer), angl. admirál, námořní attaché v Americe. 305.
Gauvain, Auguste, frc. novinář. 110, 112, 442.
George V., král angl. 314.
George, W. L., angl. spisovatel. 129.
Gide, André (1869), frc. básník, romanopisec, dramatik. 128.
Giers, Michajl Nikolajevič (1856), rus. diplomat. 53.
Gillouin, René, frc. spis. 125.
Gioberti, Vincenzo (1801—1852), it. filosof a politik, kněz. 49.
Giolitti, Giovanni (1843), ital. státník. 56.
Girsa, Václav, M. U. Dr., český lékař na Rusi, účastník odboje, nyní v dipl. službě. 178, 219.
Gissing, Algernon (1860), angl. romanopisec. 131.
Gladstone, William Ewart (1809 —1898), anglický státník. 133, 312, 438.
Gluck, Christoph Willibald, Ritter von (1714—1787), něm. hudební skladatel. 414.
Goethals, George Washington (1858), inženýr amer. armády. 325.
Goethe, Wolfgang (1749—1832), něm. básník. 274, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 419, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 437, 542, 563, 588, 596.
Gogol, Nikolaj Vasiljevič (1809 —1852), rus. romanopisec. 167.
Gončarov, Ivan Alexandrovič (1812—1891), ruský romanopisec. 167.
Goremykin, Ivan (1840—1917), ruský státník, min. předsedou 1914—16. 165.
Goričar, Josef, rak. konsul. úředník (Slovinec) v Americe. 51.
Gorkij, Maxim, vl. jm. Alexej Maximovič Pěškov (1868), ruský spisovatel a novinář. 160, 167.
Gothein, Eberhard (1853), něm. historik. 43.
Gotthelf, Jeremias, vl. jm. Albert Bitzius (1797—1854), švýcarský spisovatel. 86.
Grabski, Wladyslaw (1874), polský politik. 294.
Greene, Sir Conyngham (1854), angl. diplomat. 239.

Greenová, vdova po angl. historikovi. 133, 134, 239.
Grelling, Richard, něm. pacifista. 420.
Grey, Lord Edward (1862) angl. liberální státník a spisovatel, častěji členem vlády. 70, 105, 366, 461.
Grigorescu, rumun. politik. 220.
Grillparzer, Franz (1791—1872), rak. básník. 418.
Groš, Dr. Karel, pražský starosta před válkou. 90, 483.
Gučkov, rus. ministr války v Zat. vládě. 185.
Guérin, Charles, frc. básník. 124.
Guinet, frc. důstojník. 329.
Guth-Jarkovský, Jiří Stanislav, dr. fil., spisovatel a odborník v společenském blahomravu. 563.
Gutzkow, Karl (1811-1878), něm. básník a novinář. 418.

Habrman, Gustav (1864), soc. dem. politik. 64, 254, 258.
Hadžić, srb. voj. ataše v Římě za války. 221.
Haendl, Georg Friedrich (1685—1759), něm. skladatel. 414.
Haering, Vladimír, M.U.Dr., lékař v našem vojsku na Rusi. 178.
Haig, Sir Douglas, Baron of Bemersy de and Earl of (1861), angl. maršál. 402.
Hajn, Antonín (1868), Ph. Dr., státoprávně-pokrokový novinář a politik. 12, 33.
Haller, Josef (1873), polský generál, vůdce pol. legií dohodových. 224.
Hamerling, Robert (1830—1889) rak. básník a dramatik. 418.
Hanotaux, Gabriel Albert Auguste (1853), frc. dějepisec a státník. 19.
Hantich, Jindřich (1855), prof. obch. akad. v Praze. 64.
Hard, William (1878), am. spisovatel a novinář. 278.
Harding, Warren (1865—1923), am. státník, presidentem Spoj. Států 1920—1923. 438.
Hardy, Thomas (1840), angl. romanopisec. 131, 141.
Harper, am. slavista. 160.
Hartmann, M.U.Dr., lékař Štefánikův v Paříži. 112.
Hartmann, Eduard von (1842—1906), něm. filosof, 415, 596.
Hauptmann, Gerhart (1862), německý básník, dramatik. 419.
Haussmann, Konrad (1857-1922), něm. politik. 377.
Havlena, ital. legionář. 257.
Havlíček, Karel Borovský (1821—1856). 29, 40, 41, 264, 393, 395, 445, 453, 504, 512, 516, 523, 527, 545, 559, 563, 583, 586, 593.
Hawthorne, Nathaniel (1804—1864), am. romanopisec. 271, 273.
Haydn, Josef (1732—1809), něm. skladatel. 413, 414.
Hebbel, Friedrich (1813—1863), něm. básník. 417, 418, 428.
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831), něm. filosof. 49, 412, 415, 423, 567.
Heine, Heinrich (1797—1856), německý básník. 418, 419.
Henderson, Arthur (1883) angl. politik socialistický. 160.
Hentsch, Richard (1869—1918), důst. něm. gen. štábu. 387.
Herben, Jan, Ph. Dr. (1857), spisovatel realistický. 39.
Herakleitos z Efesu, řec. filosof, kolem r. 500 př. Kr. 560.
Herder, Johann Gottfried (1744—1803), něm. filosof a spisovatel. 410, 416, 422, 437, 517, 567, 583, 591, 596.
Herron, George D., prof. dějin, am. diplomat. 312, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 478.
Hertling, Georg, Freiherr von (1843—1919), něm. filosof a politik. 253, 363.
Hertz, dr., víd. politik. 377, 378, 379, 380.

Hindenburg, Paul, von Beneckendorf (1847) něm. gen. maršál, za války vrchní velitel něm. armády, od 1925 presidentem. 21, 142, 252.
Hinković, chorvátský politik. 137, 283, 291, 294.
Hitchcock, Gilbert Monell (1859), am. politik. 278.
Hlaváč Bedřich, korespondent čes. listů ve Vídni před válkou, nyní šéfred. Tribuny. 47.
Hlaváček, František it. legionář. 257.
Hodža, Milan, Ph. Dr., slovenský politik. 485.
Hoare, Sir Samuel John Gurney (1880), anglický konservativní politik. 132.
Höfler, Karl Adolf Konstantin, Ritter von (1811—1897), něm. historik (katolický), původně prof. dějin v Mnichově, od 1851 v Praze. 590.
Hoffmann, Max (1869), pruský důst. 231.
Hohler, Thomas Beaumont (1872), angl. diplomat. 28.
Holeček, Josef (1853), spisovatel a novinář. 593.
Holand-Rose, angl. historik. 133.
Hollar, Václav (1607—1677), malíř a rytec český v Anglii. 135.
Holmes, Oliver Wendell (1809—1894), am. spisovatel. 272.
Hoppe, Viktor, r. 1914 důstojník sborového velitelství v Praze, nyní generál čs. armády a obřadník presidenta rep. 16.
Horký, Karel (1879), spisovatel a novinář. 261.
House, Edward Mandell (1858), am. diplomat, plukovník, 149, 263, 265, 278, 308, 365, 366, 370, 371, 442.
Houston, David Franklin (1866), am. státník. 266, 267, 366.
Howells, William Dean (1837—1920), am. romanopisec. 272.
Huerta, Victoriano (1854—1916) mex. generál a president. 306.
Hugo, Victor Marie (1802—1885), frc. básník a romanopisec. 120.
Hume, David (1711—1776), angl. filosof. 123, 128, 421, 552, 557.
Hurban, Svetozar (Vajanský; 1847—1916) slovenský spisovatel. 140. 262, 264.
Hurban, Vladimír S., syn předešlého, důst. gen. štábu ruského, pak plukovník čs. vojsk na Rusi, ataše ve Washingtoně, nyní v diplomatické službě Č. S. R. 325, 326.
Hus, Jan (1369—1415). 74, 75, 101, 135, 204, 205, 395, 498, 513, 580, 585, 588, 591, 596, 600, 601, 602.
Husák, Otakar, rus. legionář, za úřed. vlády min. nár. obrany. 223.
Hutchinson, A. S. M., angl. spisovatel. 131.
Hůza, Josef, rus. legionář, osobní sluha autorův. 206, 390.
Hyndman, čelný vůdce Labour Party. 133, 438.

Chalupa, ruský, pak it. legionář. 223.
Chateaubriand, François René de (1768—1848), frc. romantický spisovatel a státník. 124.
Chelčický, Petr (asi 1390—1460). 76, 395, 496, 497, 565, 583, 588, 589, 600, 601, 602, 606.
Chéradame, André, franc. publicista, odbor. v otázkách Střední Evropy. 112, 279, 317.
Chesterton, Gilberth Keith (nar. 1874), angl. kat. žurnalista a spisovatel. 134.
Chesterton, bratr předešlého, antisemita. 134.
Chlumecky, baron, víd. politik 482.
Choc, Václav, nár. soc. posl. před válkou a za války. 12.
Chodorovič, rus. generál. 341.
Churchill, Winston Spencer (nar. 1874), angl. státník, s počátku konservativ., pak liberál, mno-

hokráte členem vlády. 325, 438.
Chvoščinskij, rus. diplomat. úředník. 53.

Innes, amer. major. 267.
Immermann, Karl (1796—1840), něm. básník. 416.
Ishii, hrabě (1858), jap. státník a diplomat, od r. 1921 členem Rady Společnosti Národů. 282.
Ivan IV., Vasiljevič, Hrozný (1530-1654), car ruský. 213.
Izvolskij, rus. státník a diplomat. 113, 114, 170, 176, 491.

Jacobsen, Jens Peter (1847 — 1885), dánský spisovatel. 427.
Jaeger, Hans (1854—1910), norský romanopisec. 141.
Jaffe, mnichovský profesor. 377.
James, Henry (1843—1916), am. romanopisec. 273.
James, William (1842-1910), am. filosof, bratr předešlého. 273.
Jan Lucemburský (1296—1346) král český 1310—46. 135.
Janin, frc. důstojník. 119, 159, 168, 334.
Jastrebov, ruský lit. historik. 287.
Jászi, Oszkár (1875), mad. sociolog a pokrokový politik. 376, 377.
Jaurès, Jean (1859—1914), frc. prof. filosofie, socialista, pacifista, 1914 zastřelen. 24, 127, 118.
Jellinek, Georg (1851—1911), něm. státovědec. 554.
Ježíš Nazaretský. 552, 553, 557, 558, 562, 573, 608.
Jiří z Poděbrad a Kunštátu (1420—1471), král český 1458—1471. 581, 583, 588.
Joffre, Joseph Jacques Césaire (1852), frc. maršál, do r. 1916 vrchním velitelem frc. vojska. 126, 141, 142.
Johnson, Samuel (1709—1784), angl. spisovatel. 135.
Jonescu, Take (1858—1922), rum. politik, častěji členem vlády. 220, 442.
de Jong van Beek en Donc, nizozem. diplomat. 377.
Josef II. (1741—1790), císařem rakouským 1780—90. 191, 599.
Jouvenel. Mme Claire Boas de (1879). 112, 443.
Jovanović, srbský diplomat a politik. 137.
Joyce, James, angl. spisovatel 129.
Judson, Harry Pratt (1849), president university v Chicagu. 260.
Jungmann, Josef (1773—1847). 590.
Jusserand, Jean (1855), frc. diplomat a spisovatel, od roku 1902-1924 velvyslancem ve Washingtonu. 166, 184, 281, 361, 384.

Kaizl, Josef (1854-1901), J. U. Dr., politik a národohospodář, 1898 rak. uh. min. financí. 590.
Kalina, Antonín Pravoslav (1873-1922), novinář a politik; vysl. ČSR v Bělehradě. 11, 12, 22.
Kanner, Heinrich, Dr., vídeňský publicista. 81.
Kant, Immanuel (1724—1804), něm. filosof. 49, 128, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 419, 421, 422, 426, 437, 552, 560, 591,
Karel I., (František Josef, 1887-1922), císař rakouský, král uherský atd. 1916—1918. 36, 149, 151, 152, 248, 251, 297, 309, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 332, 362, 364, 378, 379, 381, 382, 383, 373, 455, 467, 469, 470, 471, 472, 478, 479, 482, 483, 484, 485, 493.
Karel IV., (1316—1378), král český a císař římský, 1346—78. 512, 588.
Karel XII. (1697—1728), král švédský. 576.
Károlyi z Nagy Károly, hrabě Michael (1875), mad. politik, 1919 presidentem mad. republiky. 263, 376, 377, 486.

Kastelianskij, I. A. Kastelian-, Dr., nár. hosp., ruský obchodník žijící v Anglii. 17.
Keller, Gottfried (1819—1890), švýc. básník a romanopisec. 86.
Kenyon, William Squire (1869), am. soudce a senátor. 266.
Kepl, Rudolf, účastník odboje ve Francii, úř. zahr. min. 64.
Kerenskij, Alexandr Feodorovič (1881), ruský politik a státník, člen zatím. vlády. 160, 164, 189, 190, 200, 206, 207, 214, 229, 247, 252, 298, 307, 489, 491.
Kerner, Robert Joseph (1887), am. univ. prof. 279.
Kerr, Philipp Henry (1882), tajemník angl. min. předsedy Lloyda George od roku 1917. 132.
King, William Henry (1864), am. politik, senátor. 266.
Kirějevskij, Ivan Vasiljevič (1806-1856), ruský filosof, slavjanofil. 167, 168.
Kitchener, Herbert, Earl of Khartoum (1850—1916), angl. maršál, ministr vojenství od r. 1914. 14, 19, 109, 143.
Klecanda, Jiří (1890—1918), generální sekretář ruské odbočky N. R. 8, 180, 194, 233, 234, 235, 236, 259, 328, 390.
Klofáč, Václav Jaroslav (1864). 11, 12, 23, 452.
Koerber, Ernst von, rak. státník, min. předsedou po druhé za války. 36, 37.
Kolčak, Alexandr Vasiljevič (1870 až 1920), ruský admirál, protibolševický vojevůdce. 120, 235, 328.
Kollár, Jan (1793—1852). 30, 75, 124, 264, 393, 453, 510, 517, 518, 520, 567, 583, 589, 591, 593, 595, 596, 600, 602.
Koloušek, Jan (1859—1922), nár. hospodář, prof. techniky pražské. 33.
Komenský, Jan Amos (1592-1670). 9, 17, 75, 135, 513, 529, 581, 583, 585, 588, 589, 590, 595, 596, 600, 602.
Koníček, rus. Čech. 65, 69, 97, 115, 264, 265.
Konstantin, král řecký (1868). 249.
Kopecký František, londýnský Čech, účast. odboje. 139, 332.
Kopecký, František, prvý čs. konsul ve Spoj. Státech. 305.
Korff, Sergěj Aleksandrovič, (1876), ruský prof. východoevropských dějin. 298.
Kornilov, Lev Georgijevič (1870), kozácký generál. 187, 191, 197, 223, 240.
Korošec, Anton (1872), slovinský politik strany katolické. 291.
Kosák, Čech v Anglii. 14.
Kossuth (Košut), Lájos (1802-1894), mad. politik. 310.
Koukol, účastník odboje. 160.
Kovalevskij, Maxim, rus. publicista. 22.
Kovanda, Julius, komorník rak. min. vnitra Heinolda, nyní správce domu presidenta rep. 16, 35.
Kramář, Karel (1860), J. U. Dr. 25, 37, 63, 66, 74, 103, 115, 150, 152, 183, 258, 439, 448, 452, 456, 466, 472, 475, 477, 483, 485, 498.
Kramer, slovinský žurnalista. 34.
Krapotkin, Petr Alexejevič, kníže (1842-92), ruský spisovatel a revolucionář. 136.
Krasiński, Zygmunt (1812-1859), polský básník. 295.
Krátký, J. Hoffmann, paříž. Čech, vydavatel časop. „Nazdar". 65.
Kratochvíl, popraven za rak. persekuce 1914. 18.
Kraus, Karl (1874), víd. novinář a spisovatel, vydavatel revue Die Fackel. 13.
Krupenskij, rus. vysl. v Římě. 54.
Krupp, jméno rodiny německých průmyslníků, majitelů největších zbrojovek. 411, 413.
Krylenko, Nikolaj Vasiljevič (1885), sovětský politik, úředník komisariátu vojenství. 198.

Krystýnek, realistický publicista. 37.
Křikava, policejní ředitel pražský. 319.
Kupka, František (1871), český malíř v Paříži. 100.
Kurz, Hermann (1813—1873), něm. básník a romanopisec. 418.
Kyjovský, účastník odboje. 62.

Lafayette, Marie Jean Paul Roch Yves Gilbert Motier, Marquis de (1757—1834), frc. generál, bojující za amer. nezávislost. 280.
Lagarde, Paul (1827—1891), něm. historik a filosof pangermanismu. 412, 413, 415, 585.
Lamanskij, ruský spisovatel. 264.
Lammasch, Heinrich (1853—1920), rak.-uh. státník, v říjnu a list. 1918 min. předs. 85, 312, 362, 377, 378, 379, 383, 471, 472, 477, 478, 479, 480, 482, 483, 525.
Lamprecht, Karl (1856—1915), něm. historik. 43, 426.
Lamsdorf, Vladimir Nikolajevič (1845—1907), rus. státník. 166.
Lancken-Waknitz, baron Oskar v. den (1867), něm. diplomat. 251.
Landfield, Jerome Barker (1871), am. publicista. 325.
Landsdowne, Lord Henry (1845), angl. politik. 253.
Lane, Franklin Knight (1864 až 1921), amer. státník; za války min. vnitra. 278, 324, 366.
Lansing, Robert (1864), za Wilsona šéf State Departmentu (min. zahraničí). 1915—1920. 271, 325, 364, 366, 367, 368, 371, 380, 381, 383, 384.
Lassalle, Ferdinand (1825-1864), něm. socialista. 313.
Lasserre, Pierre, frc. lit. historik a kritik. 125.
Lavater, Johann Kaspar (1741 až 1801), německý spisovatel, duchovní. 392.
Lavergne, fr. plukovník. 159.
Lavička, Josef, dr. fil., účastník odboje ve Švýc., úředník ministerstva zahr. věcí. 62.
Lawrence, David Herbert, angl. romanopisec. 130, 131, 141, 276.
Lazarini, it. politik. 286.
Lebrun, Albert François (1871), frc. státník. 348.
Ledwinski, pol. politik. 252.
Lee, Robert Edmund (1807 — 1870), generál jižní armády v obč. válce. 267.
Legras, frc. důst. 230.
Leibniz, Gottfried (1646—1716), něm. filosof. 413, 414, 583, 591, 596.
Lenau, Nicolaus (vlastní jméno Niembsch v. Strehlenau (1802-1850), rak. básník. 418, 596.
Lenin, vl. jm. Vladimir Iljič Uljanov (1870—1924), socialist. spis. a předák bolševiků, první president S. S. S. R. 1917-24. 85, 158, 198, 209, 211, 212, 214, 215, 227, 228, 298, 571.
Leopardi, Giacomo (1798-1837), it. básník. 50,
Lermontov, Michail Jurjevič (1814-1841), ruský básník. 167.
Leroy-Beaulieu, Anatole (1842-1912), franc. spisovatel. 19.
Lessing, Gotthold Ephraim (1729-1781), něm. básník a lit. kritik. 410, 416.
Lev XIII. (vl. jm. Gioacchino Pecci, 1810—1903), papežem 1878-1903. 49, 592.
Leygues, Georges Jean Claude (1858), frc. státník, 1917 ministr námořnictví, 1920 min. předs. a min. zahr. věcí. 112, 149, 348.
Liebknecht, Karl (1871—1919), něm. socialista. 17, 231.
Lincoln, Abraham (1809—1865), president Spoj. Států 1861-65. 267, 373.
Lloyd George, David (1863), anglický státník liberalistický, minist. předsedou 1916-1922. 109, 132, 140, 144, 146, 225, 252, 253, 285, 289, 292, 293,

311, 312, 314, 315, 319, 324, 352, 359, 363, 371.
Locke, John (1632—1704), angl. filosof. 608.
Lockhart, R. Bruce, angl. hosp. atašé v Rusku, nyní úřed. Anglobanky v Praze. 230.
Lodge, Henry Cabot (1850), am. politik, senátor. 278, 351.
Logaj, Josef, it. legionář. 257.
Lomonosov, Georgij, býv. profesor v Kievě a Lvově, sovět. misař dopravy. 298.
Long, Breckinridge (1881), am. státník. 278, 325, 366.
Longfellow, Henry Wadsworth (1807—1882), am. básník. 272.
Lontkević, srbský voj. atašé. 191.
Loret, M., pol. profesor. 53.
Lorković, chorv. politik. 33, 34.
Lowell, James Russell (1819—1891), am. spisovatel a státník. 272.
Loyola, Ignác (1491—1556), špan. kněz, s poč. voják, zakl. jesuitů. 549.
Ludendorff, Erich (1865), něm. generál; dnes poslanec za nár. socialisty. 142, 147, 247, 252, 319, 323, 359, 374, 381.
Ludwig, Otto (1813—1865), něm. spisovatel. 418.
Lützow, Francis, Count (1849—1919), býv. rak. diplomat, autor angl. spisů z českých dějin. 62.
Lukáš Pražský (1460-1528), první biskup Jednoty Bratrské. 590, 592.
Lumbroso, it. profesor. 56.
Lupu, rumun. státník. 298.
Luther, Martin (1483-1526), náb. reformátor. 590, 591, 592, 596.
Lvov, Georgij Jevgeněvič, kníže (1861), ruský politik, předs. zatím. vlády. 159, 298, 318.
Mack, Julian William (1866), am. soudce, vůdce sionistů. 279.
Mackensen, August von (1849), německý armádní velitel. 110, 144, 190.
Mácha, Karel Hynek (1810-1836). 593.
Machar, Josef Svatopluk (1864). 16, 63, 394.
Maistre, Joseph de (1754—1821), frc. kat. spisovatel. 124, 126.
Maklakov, carský reakční ministr vnitra. 181.
Maklakov, V., rus. demokratický poslanec, vyslanec zatímní vlády v Paříži. 349.
Macchiavelli, Niccolo (1469—1527), it. historik a politik. 549.
Macchio, baron, rak. vyslanec v Římě. 57, 63.
Malvy, Louis (1875), frc. socialista, min. vnitra v kab. Ribotově. 250.
Mamiani, della Rovere Terenzio, (1799—1885), it. básník, filosof a politik. 49.
Mamontov, ruský důstojník, plukovník čs. vojsk. 199, 227.
Mandić, dr., jihoslov. politik. 287.
Manzoni, Alessandro (1785-1873), it. básník. 50.
Marcescu, rum. ministr. 220.
March, Peyton Conway (1864), am. generál. 325.
Marinković, Voja, dr. práv, (1876), jihoslovanský státník, člen Pašićova kabinetu za války. 221.
Marković, B., prof. bělehradské university. 68.
Marjanović, jihosl. politik 283.
Marlborough, John Churchill (1650—1722), angl. maršál a státník. 576.
Martin, am. publicista. 278.
Martin, frc. šéf protokolu. 316.
Martin du Gard, Roger, (1881) frc. romanopisec. 128.
Martinek, čes. red. na Rusi. 160.
Marx, Karl Heinrich (1818-1883), zakl. t. zv. vědeckého socialismu a moderního hnutí dělnického. 126, 211, 213, 313, 391, 404, 412, 413, 538, 539, 565, 570, 584, 592.
Marxová, Madeleine, soudobá frc. spisovatelka. 126.

Masaryk, Herbert (1880-1915). 62.
Masaryková, Alice, Ph.Dr. 63, 103.
Masaryková, Charlie Garrigue, 385, 396, 446.
Masaryková, Olga (nyní Revilliodová). 47, 67, 385.
Masters, Edgar Lee (1869), am. básník a romanopisec. 274.
Matějka, popraven za rak. persekuce 1914. 18.
Maurice, Edmund C., angl. historik. 133.
Maurice de Bunsen, Sir E. W. (1852), angl. diplomat. 132.
Maurras, Charles (1868), frc. spisovatel katolický a nacionalistický politik. 125, 126, 127.
Max, Badenský, princ, něm. kancléř po 1. X. 1918. 377, 381.
Maxa, Prokop (1883), prof., realistický politik, účastník odboje na Rusi, nyní v zahranič. službě. 227, 254, 322.
Mazzini, Giuseppe (1805—1872), it. politik, zakladatel Mladé Italie. 50.
McAdoo, Wiliam Gibbs (1863), min. financí za Wilsona. 280.
McCormick, Vance Criswell (1872), am. novinář. 325.
Meade, G. Gordon (1815—1872), sev.-am. generál, vítěz gettysburgský. 267.
Meini, Julius, víd. průmyslník. 377.
Meissner, Alfred (1822—1885), něm. básník. 596.
Mensdorff, hrabě, rak. uh. diplomat. 315, 318, 482.
Mercier, Desiré Joseph (1851), belgický kardinál, filosof a spisovatel katolický. 58.
Mercier de la Rivière (1720-1793), frc. národohospodář, fysiokrat. 573.
Meredith, George (1828—1909), angl. básník a romanopisec. 131, 141.
Mestrović, Ivan (1883), chorvát. sochař, účastník práce pro sjednocení Jihoslovanů. 51, 100, 137.
Metternich Winneburg, Klemens Fürst von (1773-1859), rakouský kancléř. 418.
Meyer-Ziegler, Conrad Ferdinand (1825—1898), švýc. básník a spisovatel. 86.
Mezes, Sidney Edward (1863), president koleje v New Yorku, předseda am. přípravného komitétu pro mírová jednání. 279.
Mickiewicz, Adam (1798—1855), polský básník. 295, 548.
Mihajlović, Ljubo, srb. vyslanec v Římě. 51, 289.
Michaelis, Georg (1857), něm. státník, v r. 1917 říšským kancléřem. 253.
Mill, John Stuart (1806—1873), angl. filosof a národohospodář. 129.
Miller, Herbert Adolphus (1875), am. sociolog. 299, 300.
Milner, Sir Alfred (1854), angl. státník. 157, 438.
Miljukov, Pavel Nikolaj. (1859), ruský historik a politik (kadet), min. zahran. zat. vlády. 27, 68, 136, 145, 155, 156, 157, 159, 160, 185, 189, 207, 223, 229, 252, 288, 341, 489.
Mjasojedov, ruský podplukovník. 54, 163, 359.
Moltke, Hellmuth von, hrabě (starší, 1800-1890), pruský maršál, voj. theoretik. 398, 399, 412.
Moltke, Hellmuth von (mladší, 1852—1916), synovec předešlého, také voj. theoretik. 399.
Mommsen, Theodor (1817-1903), něm. historik. 80, 415.
Moore, George (1867), angl. romanopisec. 129, 134.
Moraczewski, polský politik. 465.
Morley, John, Viscount (1838), angl. spisovatel a politik. 133.
Morris, Roland Sletor (1874), am. právník a diplomat. 239.
Mott, John R. (1865), čelný pracovník am. a světové Y. M. C. A. 160.

Mozart, W. A. (1756—1791), něm. skladatel. 414.
Muna, Alois, čes. komunista. 216, 217.
Muravjev, N. N., rus. generál. 207, 209, 216, 219, 223, 224, 237, 345, 390.
Musnicki, pol. generál. 224.
Musset, Alfred de (1810—1857), frc. básník a romanopisec. 124, 130, 422, 424, 427, 428.
Napoleon I. (1769—1829), císař francouzský. 77, 409, 587.
Napoleon III. (1808—1873), císař francouzský. 42.
Němcová, Božena (Barbora Panklová) (1820—1862), 593.
Němec, Antonín (1858), vůdce čes. soc. demokracie. 254.
Neruda, Jan (1834—1891), 29, 395, 518, 586, 593.
Niessel, Henri-Albert (1866), generál franc., 1917—1918 šéf voj. mise na Rusi. 159.
Nietzsche, Friedrich (1844-1900), něm. filosof. 128, 412, 415, 419, 423, 424, 426.
Nikola, král černohorský. 293.
Nikolaj II., Alexandrovič (1868-1918), ruský car, vládl od roku 1894. 22, 26, 27, 32, 69, 73, 117, 163, 166, 168, 169, 173, 183, 184, 207, 213, 227, 229, 248, 264, 314, 327, 339, 341, 489, 490, 591; carevna (Aleksandra Feodorovna): 165, 184, 341.
Nikolaj Nikolajevič (1856), velkokníže, generalisimus ruský za války. 22, 27, 28, 71, 175, 264, 339, 489.
Nippold, Otfried, něm. prof., odpůrce pangermanismu. 420.
Nitti, Francesco (1868), národohospodář a státník it. 52.
Nivelle, Robert, (1856), franc. generál. 142, 249, 317.
Northcliffe, Alfred Charles William Harmsworth, Viscount, (1865—1922), majitel mnoha angl. novin. 121, 122, 132, 286.
Noulens, Joseph (1864), frc. politik, častěji členem vlády, 1917 velvyslancem v Petrohradě 225, 228.
Nováková, Teréza, roz. Lanhausová (1853—1912), spisovatelka. 593.

Oberučev, soc. revolucionář rus 190.
Orlando, Vittorio Emanuele (nar 1860), it. státník, min. předsedou 1917—19. 118, 257, 286, 344, 346, 348, 352, 461.
Országh, J., sloven. obchod. na Rusi. 193.
Osuský, Štefan (1889), americký právník, nyní vyslanec Č. S. R. v Paříži. 8, 99, 103, 140, 257, 362, 375, 376, 377, 378, 458.
Ouida, vl. jm. Luisa de la Ramée (1840—1908), angl. spisovatelka. 130.
Pacelli, vatikán. diplomat. 252, 253.
Pačuta, am. Rusín. 301.
Paderewski, Ignác (1860), polský virtuos, skladatel a politik, min. předsedou a ministrem zahr. věcí 1919—1921. 100, 294, 295, 465, 563.
Page, William Tyler (1868), autor „Amerického Creda". 269, 346, 367.
Paget, Lady Muriel, angl. pracovnice sociální; s misí angl. Červ. Kříže na Rusi 1918. 232, 438.
Paine, Thomas (1737-1809), angl. spisovatel, bojovník za nezávislost am. kolonií, člen frc. konventu. 273.
Painlevé, Paul (1863), frc. mathematik a státník; ministrem války, v kab. Ribotově min. předsedou 1919 a 1925. 243, 315.
Palacký, František (1798—1876). 40, 75, 78, 309, 317, 385, 393, 453, 486, 496, 504, 509, 510, 513, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 589, 590, 591, 592, 593, 596, 599, 600, 608.

Paléologue, Maurice Georges (1859), frc. diplomat, za války velvyslancem v Petrohradě. 159, 170, 316.
Pálffy von Erdöd, Moritz, hrabě (1869), od 1911 do 1915 vyslancem rak.-uh. u Vatikánu. 57.
Palmerston, Henry John Temple Viscount (1784—1865), angl. státník. 312.
Pankhurst, Emmeline, angl. spisovatelka, feministka. 134.
Pantůček, Ferdinand (1863 — 1925), J. U. Dr., president nejv. správ. soudu. 477.
Papoušek, Jaroslav, os. tajemník autorův na Rusi, úředník min. zahr. věcí. 194.
Pappen, něm. vojen. atašé ve Washingtoně. 305.
Pares, Sir Bernard, slavista londýn. university. 133.
Parker, Theodore (1810—1860), amer. bohoslovec a spisovatel. 273.
Pascal, Blaise (1623—1662), frc. myslitel. 123.
Pašić, Nikola (1846), srbský a jihoslovanský státník. 9, 10, 82, 121, 137, 174, 175, 285, 289, 290, 291, 292.
Patejdl, Josef, (1878), dr. práv, účastník odboje na Rusi, poslanec-legionář. 328.
Paulsen, Friedrich (1846), něm. filosof a paedagog. 419.
Paulsen, Rudolf (1883), syn předešlého, básník. 419.
Paunković, srb. důstojník. 68.
Pavel z Tarsu, apoštol. 163, 556.
Pavlů, Bohdan (1883), novinář, účast. odboje na Rusi, nyní vysl. v Sofii. 66, 79, 137, 158, 362.
Péguy, Charles (1873-1914), frc. spisovatel. 127, 425.
Pergler, Karel, amer. právník, účast. odboje, po převratu v diplom. službě ČSR. 259, 266, 281, 362, 367.
Perić, chorv. profesor. 69.
Pétain, Henri Philippe (1856), frc. generál, 1917-19 vrchním velitelem frc. vojsk, dnes gen. insp. armády. 249.
Petr I., Veliký (1672—1725), car ruský 1682-1725. 522.
Pfeffermann-Záruba, inž., pražský architekt. 39.
Phillips, Williams (1878), am. diplomat, od 1917 prvý výpomoc. stát. sekretář. 278, 366.
Piccione, Luigi, it. generál, šéf mise v ČSR po převratu. 444.
Pichon, Stéphane (1857), frc. státník, 1917-1920 min. zahr. věcí. 112, 346, 348, 354, 360, 362, 440, 463, 486.
Pilsudski, Josef (1867), polský generál a státník, presidentem republiky 1920-1922. 224.
Písecký, Ferdinand, profesor, účastník odboje na Rusi. 137.
Pivko, Ljudevit, dr. (1880), slovin. profesor, organisátor jihosl. vojska v Italii. 256.
Plato, Athénský (429-347 př. Kr.), řecký filosof. 391, 414, 558, 562.
Plechanov, Georgij Valentinovič (1857-1918), rus. socialista. 160.
Poe, Edgar Allan (1809-1849), am. spisovatel. 272, 273, 274, 275.
Poincaré, Henri (1854-1912), frc. mathematik a filosof. 123.
Poincaré, Raymond (1869), frc. státník, povoláním advokát. také dramatik, presidentem 1913-1920. 149, 313, 335, 342, 348, 359, 440, 447.
Pokrovskij, moskevský profesor, 113, 171.
Polk, Frank Lyon (1871), am. právník, za války sekretář Lansingův. 278, 325, 366.
Popović, jihosl. profesor. 51, 137.
Potiorek, Oskar (1853), rak.-uh. generál. 21.
Potočnjak, dr., slovinský politik. 137, 283.
Pribićević, Milan, jihoslov. politik. 278, 366.
Priklonskij, úředník rus. min zahr. věcí. 185, 192.

Protopopov, rus. státník, místopředs. IV. dumy, za války min. vnitra. 136, 163, 190, 259.
Pšenička, revoluční kurýr z Ruska. 258.
Pučálka, Miloš, dr., účastník odboje. 137.
Pupin, Mihajlo, am. Jihoslovan. 283.
Purišk ěvič, konservativní rus. poslanec, vůdce útoku na Rasputina. 162.
Puškin, Alex. Sergějevič (1799—1837), ruský básník. 167, 427.
Putney, Alb. Hutchinson (1872), am. právník. 367.

Quidde, Ludwig (1858), něm. historik a politik, pacifista. 377.
Quirielle, Pierre de (1863), franc. publicista. 112.

Rachilde, frc. spisovatelka (psala i pod pseudon. Jean de Chilra). 126.
Radić, Štefan (1871), chorvátský politik, vůdce selské strany. 292.
Raimund, Ferdinand (1790-1836), rak. dramatický básník. 418.
Rampont, generál frc. mise na Rusi. 233.
Ramuz, švýc. spisovatel. 89.
Rasmussen, Knud, dán. spisovatel, germanofil. 53.
Rasputin, Grigorij (1872—1916), ruský mnich, rádce carevny Alexandry na dvoře Nikolaje II. 162, 163, 165, 184.
Rašín, Alois (1867—1923). 39, 63, 64, 74, 103, 150, 258, 448, 452, 468, 469, 470, 471, 477, 479, 493, 498, 514.
Razin, Stěňko, rus. lid. hrdina kozácký. 213.
Reading (Rufus Daniel Isaacs), Viscount Erleigh (1860), angl. státník, mimořádný vyslanec ve Spoj. Státech 1917—18; 1921 vícekrálem ind. 281.
Redlich, Josef (1869), dr., prof. stát. a správ. práva na víd. techn. a univ., v Lammaschově kabinetě min. financí. 478, 485, 525.
Reevesová, Amber, soudobá angl. spisovatelka. 130.
Regnault, frc. vysl. v Japon. 243.
Reimann, Zdeněk (1880), účastník odboje na Rusi. 137, 197.
Reiss, švýc. prof. 83, 320.
Renan, Ernest (1823—1892), frc. filosof. 127.
Repington, Charles A'Court (1858), angl. plukovník, voj. odborník. 108, 109, 252.
Revertera, hrabě, rak. diplomat. úředník. 314, 318.
Ribot, Alexandre (1842—1923), frc. státník, častěji členem vlády; na zač. války min. financí, r. 1917 min. předsedou a zahr. min. 314, 318.
Rieger, František Ladislav (1818-1903), vůdce strany staročeské. 453, 455.
Richard II. (1367—1400), král anglický. 135.
Richardsonová, Dorothy, soudobá angl. spisovatelka. 130.
Rizov, bulh. vysl. v Berlíně. 252.
Robertson, William (1872), angl. generál. 109.
Rod, Edouard (1857—1910), švýc. spisovatel, prof. literárních dějin ženévské univ. 86.
Rodd, Sir James Rennell (1858), angl. velvyslanec v Římě. 55.
Rodzianko, M. V., rus. politik, předseda Dumy. 155.
Rolland, Romain (1866), franc. spisovatel, pacifista. 76, 77, 127, 128.
Romains, Jules (1880), frc. básník, spisovatel. 127.
Roniger, Emil, něm. spisovatel švýcarský, pacifista. 86.
Root, Elihu (1845), am. státník, senátor, panamerikanista, nositel Nobelovy mírové ceny (1903). 159, 278.
Roosevelt, Theodore (1858-1919),

president Spojených Států (1901—1908). 118, 280, 374.
Rose, Mme. 121, 132.
Rosen, baron, rus. diplomat. 169.
Rosmini, Serbati Antonio (1797-1855), katolický filosof a politik, kněz. 49, 50.
Rossetti, Dante Gabriel (1828—1882), angl. malíř a básník. 129.
Rousseau, Jean Jacques (1712—1778), frc. filosof, paedagog, spisovatel. 61, 88, 124, 391, 410, 422, 423, 427, 428, 429, 437, 566. 583, 588.

Sabath, Adolph Joseph (1866), člen am. kongresu, původem Čech. 261.
Sabatier, Paul (1858), frc. protestantský theolog. 121.
Sabina, Karel (1811—1877), novinář a spisovatel. 21.
Sadoul, Jacques, frc. důstojník, člen. vojen. mise na Rusi, účastník bolševické revoluce; stal se komunistou. 326.
Sapík, Vojtěch, český sochař, padl za války. 448.
Sarolea, Charles (1870), belg. spisovatel, belg. konsul v Edinburghu, prof. university edinburské. 133.
Sarrail, Maurice (1856), frc. generál balk. fronty. 110, 143.
Sauerwein, Jules (1880), frc. redaktor (Matinu). 111, 148.
Savić, srb. profesor. 137.
Savinkov, Boris (V. Ropšin), ruský romanopisec, revolucionář; skončil sebevraždou 1925. 160, 234, 235.
Savonarola, Girolamo (1452—1498), it. náb. reformátor. 48.
Sazonov, Sergěj Dimitrijevič, rus. státník, za vál. ministrem zahraničí. 17, 23, 26, 27, 54, 71, 137, 166, 169, 170, 171, 174, 175, 287, 316, 339.
Seidler, dr. Ernst, rak.-uh. státník, min. předsedou 1918. 321.
Seillière, Ernest, frc. lit. kritik. 125.
Seippel, Paul, švýc. spisovatel. 86.
Semenov (Semjonov), koz. ataman na Sibiři. 225, 240, 326.
Seneca, Marcus Annaeus (asi 14 př. Kr. — 38 po Kr.), římský filosof. 591.
Servet, Michael (1511—1553), švýc. lékař a theolog, na rozkaz Calvinův upálený. 607.
Seton-Watson, Robert William (1879), prof. historie londýn. university, znalec vých. Evropy. 15, 16, 18, 23, 55, 70, 90, 101, 105, 121, 122, 132, 138, 139, 146, 285, 286, 288, 315, 376, 437, 442, 444, 458, 463, 465.
Severus, Lucius Septimius (146-211 po Kr.), římský císař. 213.
Shakespeare, William (1564—1616). 388, 413, 587, 588.
Sharp, William Graves (1859—1922), am. velvysl. v Paříži. 312, 367, 442.
Shaw, Bernard (1856), angl. dramatik, socialista, spoluzakladatel Fabiánské spol. 131.
Sheldon, Paul S., am. důstojník, přidělený vojen. atašé čs. ve Washingtoně. 325.
Schäfer, Dietrich, prof. historie na berl. univ. 411.
Scheidemann, Philipp (1865), něm. soc. dem. politik. 107, 377, 382.
Scheiner, Josef (1861), J. U. Dr., starosta Č. O. Sokolské. 11, 13, 14, 47, 67, 459.
Schelking, úředník zahr. min. rus kého. 259.
Schelling, Friedrich Wilhelm (1775—1854), něm. filosof. 111.
Schiemann, Theodor (1847-1921), prof. historie berlínské university, znalec ruských dějin. 414.
Schiller, Friedrich (1759—1805), něm. básník. 410, 416, 596.
Schlieffen, Alfred von, hrabě (1833 — 1913), něm. maršál, voj. theoretik. 398, 399.

Schopenhauer, Arthur (1788—1860), něm. filosof. 414, 415.
Schubert, Franz (1797—1828), něm. skladatel. 414.
Schücking, Walter (1875), něm. právník, znalec mezinár. práva, pacifista. 420.
Schumann, Robert (1810-1856), něm. hudební skladatel. 414.
Sičinskyj, halič. Malorus v Am. 297.
Sidgwicková, Ethel, soudobá angl. spisovatelka. 130.
Sienkiewicz, Henryk (1846-1916), polský romanopisec. 100.
Simons, Mme, něm. špionka. 307.
Sinclaireová, May, soudobá angl. spisovatelka. 130, 247.
Singer, Isidor, dr., prof. univ. vídeň., vydavatel „Zeit". 377.
Six, franc. plukovník. 356.
Sixtus, Princ Bourbonský, bratr Zity, ženy císaře Karla. 149, 244, 253, 255, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 441, 493.
Sládek, Josef Václav (1845-1912), básník, překladatel. 388.
Sladkovský, Karel (1823—1880), mladočeský politik. 453, 600.
Smetana, Bedřich (1824—1884). 453.
Smetánka, Jaroslav (1881), účast. odboje v Americe, nyní v zahraniční službě. 266.
Smith, Adam (1723—1790), angl. národohospodář. 538.
Smithová, Kaye-, Sheila, soudobá angl. spisovatelka. 130.
Smuts, Jan Christiaan (1870), angl. jihoafrický gen. a státník, pacifista. 315.
Sobolevskij, rus. profesor. 288.
Sokolov, am. sionista. 279.
Sokrates (470—399 př. Kr.), řecký filosof. 511.
Sombart, Werner (1863), něm. národohospodář a soc. politik. 423.
Sonnino, baron Sidney (1847—1923), it. státník, 1914-19 min. zahr. věcí. 72, 117, 188, 285, 286, 313, 354, 461, 463.
Sorel, Georges (1847), frc. filosof, socialista, theoretik syndikalismu. 128.
Sorokin, Pitirim, soudobý ruský sociolog. 160.
Soukup, František (1871), J.U.Dr., soc. dem. politik. 12, 63, 461. 469, 471, 514.
Spalajković, srb. vysl. v Rusku. 159, 190, 288.
Spencer, Herbert (1820—1903), angl. filosof. 129.
Spengler, Oswald (1880), něm. filosof dějin. 438, 518.
Spielhagen, Friedrich (1829—1911), něm. romanopisec. 418.
Spitteler, Karl (1845-1924). švýc. romanopisec. 86.
Spurgeon, Charles Haddon (1834-1892), angl. kazatel. 260. 562.
Stalin, Josif Visarionovič (1849), ruský politik, sovětský komisař. 237, 327.
Staněk, František, agrární poslanec a předseda Českého Svazu poslaneckého ve Vídni. 469.
Steed, Henry Wickham (1871), angl. novinář. 14, 15, 17, 70, 121, 122, 132, 139, 142, 159, 285, 286, 288, 304, 332, 437, 442, 444, 458, 462.
Stern, Adolf (1835-1907), něm. básník a lit. historik. 418.
Stifter, Adalbert (1805-1868), německý básník. 418.
Stilgebauer, Eduard (1868), něm. romanopisec. 420.
Stinnes, Hugo (1870-1924), něm. průmyslník a kapitalista. 164.
Stirner, Max (1806-1856), něm. filosof. 419.
Stoica, rum. politik. 294.
Stojanović, Nikola, dr., bosenský politik.
Stránský, Adolf (1855), J. U.Dr., (lidovo-pokr.) nár. dem. politik, po převr. min. obchodu. 12.
Strindberg, August (1849-1912), švédský dramatik a spis. 427.
Struve, Petr Bernardovič, ruský politik a spisovatel. 160.

Stříbrný, Jiří (1880). 101, 452, 471.
Stürgkh, Karl (1859-1916), rak.-uh. státník, do r. 1916 min. předseda. 144, 151.
Stürmer, Boris (1848-1917), rus. státník, za války car. min. předseda. 144, 145, 162, 164, 169, 171, 180, 183, 184, 185, 259, 307, 316, 341, 400.
Suarès, André, frc. spisovatel. 127.
Suchomlinov, Vladimir Alexandrovič, ruský generál, carský ministr války. 21, 163.
Supilo, Frano, pokrokový politik chorvátský. 51, 68, 137, 139, 174, 175, 285, 287, 291, 292.
Svatkovskij, Vsevolod, rus. vlád. žurnal. 18, 54, 55, 114, 157, 316.
Světlá, Karolina (1830-1899). 593.
Swinnerton, Frank Arthur, soudobý angl. romanopisec. 131.
Sychrava, Lev, JUDr., spolupracovník autorův ve Švýcarsku, vedl za války zejm. žurnalistiku odboje. 8, 62, 66, 84, 90, 99, 257, 362.
Sýkora, Jan, londýn. Čech. 139.

Šafařík, Pavel Josef (1795—1861). 453, 583, 591, 593.
Šalda, František X. (1867), Ph. Dr., lit. kritik a spisovatel. 593.
Šámal, Přemysl (1867), J.U.Dr. 19, 479.
Ščerbačev, ruský generál na rum. frontě. 220.
Šeba, Jan (1886), it. a ruský legionář, nyní v dipl. službě. 206, 223.
Šidehara, Baron Kijuro (1872), jap. diplomat. 243.
Šíp, František, náčel. fin. správy čs. vojsk na Rusi, nyní ředitel Legiobanky. 233.
Šlupas, dr., litevský politik. 299.
Šmeral, Bohumír, J. U. Dr. 12, 254.
Šokorov, rus. generál přidělený čs. vojskům (voj. inspektorátu). 197.
Šrobár, Vavro (1867), M.U.Dr., pokrok. slov. politik, člen Nár. Výboru. 259.
Štefánik, Milan Rastislav (1888-1919), Ph.Dr. 8, 39, 59, 92, 95, 97, 98, 99, 102, 104, 105, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 138, 148, 157, 158, 168, 177, 179, 180, 184, 192, 195, 200, 222, 255, 256, 257, 261, 280, 281, 284, 287, 332, 334, 344, 346, 348, 362, 366, 383, 390, 443, 444, 453, 461, 474, 477, 490, 603.
Štěpánek, Vítězslav, Dr., prof. a publicista. 69.
Štěpina, Josef, americ. Čech, finančník. 24, 47, 259.
Štítný ze Štítného, Tomáš (1325-1404), náb. myslitel. 588.
Štúr, Ludevít (1815—1856), slovenský spisovatel. 262, 264.
Šulgin (Šulhyn), A. J., ukrajinský ministr zahr. věcí; nyní prof. v Praze. 219.
Šulgin, V. V., rus. poslanec, vyslán dumou k jednání s carem o abdikaci 1917. 219.
Šuvajev, ruský gen., min. války 1916. 182.
Švarc, účastník odboje na Rusi. 160.
Švec, Jiří (Josef, 1880—1918), plukovník čs. vojsk. 329.
Švehla, Antonín (1875). 12, 471, 479.
Šviha, Karel, soudce, před válkou poslanec nár. soc., obviněný z konfidentství. 12.
Švihovský, Václav, ruský Čech, vyd. Čechoslovana. 66.

Tabouis, frc. generál na Rusi. 159, 225.
Taine, Hippolyte (1828—1893), frc. filosof a historik, zvl. lit. hist. 125, 130.
Tardieu, André, frc. publicista. 148.
Temperley, Harold William Vazeille (1879), prof. dějepisu v

Cambridge, historik mírové konference. 463, 474, 514.
Templetown, Henry Edward, Viscount (1853), angl. politik 138.
Tennyson, Alfred (1809—1892), angl. básník. 130.
Tereščenko, min. zahraničních věcí po Miljukovu. 159, 229, 318.
Thomas, Albert (1878), frc. socialista, ministr muniční, po jarní revoluci 1917 vyslán do Ruska; nyní ředitel Bureau International du Travail. 159, 195, 196, 342.
Thun-Hohenstein, Franz von, kníže, (1847-1916), rak. státník, český místodržitel. 34, 35, 36.
Tisza, István, hrabě (1861-1918), rak. uh. státník, uh. min. předsedou 1913—17. 53, 381, 434, 482.
Tobolka, Zdeněk Václav (1874), Ph. Dr, historik a politik (mladočeský); řed. knihovny Nár. Shromáždění. 152, 153.
de Tocqueville, Alexis Elérel (1805—1859), frc. státovědec a historik. 124, 125, 267, 555.
Tolstoj, Lev Nikolajevič (1898—1910), ruský romanopisec a náb. myslitel. 75, 76, 77, 156, 167, 425, 427, 565.
Tomáš Aquinský (1225—1274), scholastik, církevní učitel. 48. 49, 607.
Torre Andrea, it. poslanec, podporoval čs. legie. 286.
Townsend, am. nám. důst. 281.
Třebický, JUDr., Jan (1893), účastník odboje. 64.
Trebitsch-Lincoln původem Němec, dobrodruh, vystupující pod rozlič. jmény a rozlič. postavení, za války špion pro Anglii i pro Německo.
Treitschke, Heinrich, von (1834—1867), něm. historik, pangermanista. 81, 413, 510.
Trepov, ruský státník, od r. 1916 min. předsedou. 27, 162, 164, 171, 183.
Trockij, Lev, vl. Davidovič Bronstein (1877), ruský socialista, sovětský ministr vojenství. 156, 225, 227, 228, 229, 242, 326.
Trumbić, Ante, dr., chorvátský politik, předs. chorv. nár. strany dalmat., za války předs. jihosl. nár. výboru. 51, 174, 284, 285, 286, 290, 291, 292, 377, 442.
Tuček Alois (1887-1925), iniciativní účastník odboje na Rusi, organisátor Družiny. 193.
Turgeněv, Ivan Sergějevič (1818—1883), ruský romanopisec. 167.
Tusar, Vlastimil (1880—1924), soc. dem. státník, min. předsedou 1919—1921, pak vysl. v Berlíně. 475, 481.
Tvrzický Josef (1884-1921), účastník odboje ve Spoj. Státech, tisk. ataše čs. vysl. ve Washingtoně. 266, 332.
Tyler, John (1790—1862), 10. president Spoj. Států Am. 269.
Tyrell, úředník angl. min. zahr. věcí. 438.

Unruh, Fritz von (1885), něm. básník. 420.

Václav, Svatý (908-935). 591.
Vandervelde, Emile (1866), belg. státník, socialista. 160.
Vaněk, Otakar, rus. legionář. 137.
Vasiljev, ruský profesor. 160.
Vauclain, am. úředník. 325.
Velimirović, srbský pravoslavný kněz v Anglii. 137.
Venizelos, Eleutherios, vl. jm. Krebbatâs (1864), řecký státník. 442.
Veselickij („Argus"), rus. vládní publicista. 136.
Vesnić, Milenko R., profesor bělehradské university, srbský vyslanec v Paříži. 71, 113, 292, 442.
Veselý František (1864), J. U. Dr.,

(realistický) českosocialistický politik, min. spravedlnosti, senátor. 39.
Verne, Jules (1828-1905), frc. romanopisec. 247.
Vico, Giovanni Battista (1668-1744), it. filosof dějin a historik, kněz. 48, 59, 391, 551.
Vilém II. (1859), císař německý 1888—1918. 42, 43, 72, 82, 115, 147, 166, 248, 252, 253, 297, 309, 314, 319, 381, 390, 397, 399, 409, 412, 426, 433, 479.
Vinogradov, Sir Paul (1854), ruský prof. oxfordské univ. 17, 133, 136.
Vittorio Emanuele III. (1869), král italský (od r. 1900). 443.
Vojnović, L., dr., jihosl. politik. 51.
Voldánová, pí, svědkyně v procesu Švihově. 12.
Voltaire, François Arouet (1694-1778), frc. filosof a spisovatel, encyklopedista. 124, 174, 400.
Vondrák, Václav, Dr., přední organisátor Družiny. 181.
Vopička, Karel J. (1857), americký Čech, vyslanec Sp. Států v Rumunsku. 221.
Voska Emanuel V., amer. Čech, průmyslník, kapitán am. armády. 13, 14, 44, 96, 104, 111, 160, 304, 305, 306, 307, 308, 332, 365, 458, 461.
Vošnjak, Bogumil, dr., slovinský profesor, vysl. SHS. v Praze. 137.
Vrchlický, Jaroslav (1853-1912). 593.
Wagner, Richard (1813—1883), něm. filosof a hudební skladatel. 414, 419.
Waldersee, Alfred von, hrabě (1832—1904), pruský generál, šéf gen. štábu. 399.
Wales, Prince of, titul angl. následcc. trůnu. 135.
Walpole, Hugh Seymour (1884), angl. romanopisec. 131.
Wahrburg, německý diplomat. 163.
Wardová, Humphry (1851), angl. spisovatelka. 130, 143.
Washington, George (1732-1799), zakladatel nezávislosti a první president Spojených Států. 576.
Wassermann, Jakob (1873), něm. spisovatel. 419. 427, 428.
Webb, Sidney (1859), anglický socialista směru fabiánského. 134.
Webb, Beatrice, choť předešlého, také socialistická spisovatelka. 134.
Webster, Daniel (1782—1852), am. státník. 273.
Weiss, Louise, francouzská publicistka, vyd. L'Europe Nouvelle. 112.
Wells, Herbert George (1866), angl. romanopisec. 131, 275, 276.
Wekerle, Sándor (1848—1921), rak.-uh. státník, uh. min. předseda. 479.
Wemyss, frc. admirál. 381.
Weygand, frc. vojenský odborník. 486.
Whartonová, Anne Hollingsworth (1845), am. spisovatelka 271.
Whitman, Walt (1819—1892), am. básník. 272.
Whittier, John Greenleaf (1807-1892), am. spisovatel. 272.
Whyte, Alexander Frederick (1883), angl. politik, člen dolní sněmovny. 132.
Wiclef (Wiclif, Wycliffe), John (1320-1384), angl. reformátor. 135.
Wiener, ámer. slavista, prof. harvard. university. 279.
Wilde, Oscar (1856—1900), angl. básník, dekadent. 129.
Williams, Sir Hartley (1843), majitel novin. 132.
Wilson, Woodrow (1856—1924). 147, 149, 150, 151, 155, 176, 239, 242, 253, 265, 267, 269, 278, 279, 280, 281, 285, 289,

292, 293, 299, 305, 308, 311, 312, 318, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 326, 335, 340, 355, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 390, 402, 436, 442, 444, 445, 460, 462, 463, 467, 468, 469, 470, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 491, 493, 498, 503, 525, 554, 574.
Wimborne, Viscount Ivor Churchill Guest (1873), angl. politik. 253.
Wiseman, Sir William George Eden (1895), úředník angl. min. zahr. věcí. 281.
Witte, Sergěj Juljevič, hrabě (1849 — 1915), ruský státník. 165, 166.
Woolf, Virginia, soudobá angl. spisovatelka. 130.
Wright, Joshua Butler (1877), am diplomat. 247.
Young, R. F., úředník angl. min. školství. 133, 438.
Zanardi-Landiová, C. F. M. (1882), hraběnka, vydávající se za dceru cís. Alžběty. 135.
Zola, Émile (1840-1902), frc. romanopisec. 125, 128.
Zurlinden, generál. 72.
Zvězdičová, ruská žurnalistka. 22.
Žatkovič, Grigorij, Dr., americ. právník, Rusín z Podkarpat. Rusi; pak guvernér P. Rusi. 301, 302, 303.
Živkovič, srbský generál. 190.
Žižka, Jan (1360-1424). 75, 204, 395, 496, 497, 588, 600, 601, 602.
Županič, dr., Slovinec, knihovník v Bělehradě. 51.

ERRATA

Strana 24, 2. a 3 řádek shora: vypadla na začátku řádků v někt. výt. litera r.
Strana 32, 13. řádek shora: místo německém čti německému.
Strana 101, 3. řádek shora: za slovo Stříbrného připoj: , třebaže o falsifikaci nešlo: řeč byla uveřejněna podle znění v Neue Freie Presse.
Strana 101, 13. řádek zdola: čti Slav Press Bureau, reorganisované od května 1918.
Strana 125, 19. řádek shora: místo Carrièrovy čti: Carrèrovy.
Strana 126, 3. řádek shora: místo podlehly tomuto směru (Rachilde-Collette, Marx) čti podlehly tomuto směru, a to nejen Madeleine Marxová, nýbrž i Rachildeová a Colletteová.
Strana 132, 16. řádek shora: místo Mr. Carr čti Kerr.
Strana 134, 9. řádek shora: místo Baudyš čti Baudiš.
Strana 135, 2. a 11. řádek zdola: místo Zanardi-Landy čti Zanardi-Landi (také v obsahu str. 613 odst. 36. řádek 5.).
Strana 162, 10. řádek zdola: místo Puriškevič čti Puriškevič.
Strana 163, 14. řádek zdola: místo Masojedov čti Mjasojedov.
Strana 182, 14. řádek shora: místo Alexěj čti Alexèjev (stejně str. 223, 6. řádek zdola).
Strana 228, 10. řádek shora: místo Bertholet čti Berthelot.
Strana 232, 10. řádek shora: místo „a Murmaňsk a dráha k němu“ čti „a Alexandrovsk a Murmanská dráha k němu“.
Strana 243, 8. řádek shora: místo Šideharimu čti Šideharovi (Šidehara).
Strana 267, 2. řádek shora: místo Elliot čti Eliot. (Stejně strana 279, 11. řádek shora.)
Strana 282, 16. řádek shora: místo Bachmetěv čti Bachmatěv.
Strana 283, 8. řádek shora: místo Pribičević čti Pribićević.
Strana 291, 14. řádek zdola: místo Národno čti Narodno.
Strana 293, na konci řádku 16 shora: vypadla spojka a.
Strana 305, 10. řádek zdola: za slovo Archibalda vsuň: a jiných, zejména také německého velvyslance hraběte Bernsdorffa.
Strana 325, 13. řádek zdola: místo plukovník Sheldon čti kapitán Sheldon.
Strana 329, 11. řádek zdola: místo Murmaní čti Alexandrovskem.
Strana 364, 15. řádek zdola: místo Brandeys čti Brandeis.
Strana 366, 16. řádek shora: místo Philips čti Phillips.
Strana 602, 15. řádek shora: V řeckém slově na omikron místo přídechu přízvuk.
Strana 608, 4. řádek shora: místo právo čti práva.
Strana 636, v hesle Kalina škrtni Pravoslav, místo rok narození 1873 čti 1870, za politik vsuň státoprávně-pokrokový.

T. G. MASARYK

SVĚTOVÁ REVOLUCE

ZA VÁLKY A VE VÁLCE

1914-1918

—

Této knihy vytiskla

knihtiskárna Orbis

pro legionářské družstvo Čin

a společnost Orbis

50.000 výtisků

—

V PRAZE V ČERVNU MCMXXV